

GÖRAN LINDGREN

SUKELLUKSIA SUOMEN SOTAHISTORIAAN

**Helsingin Reserviupseeripiiri ry
Senioriupseerien kerho**

GÖRAN LINDGREN
SUKELLUKSIA SUOMEN
SOTAHISTORIAAN

Artikkelikokoelma

Helsingin Reserviupseeripiiri ry
Senioriupseerien kerho

Copyright Helsingin Reserviupseeripiiri ry:n Senioriupseerien kerho

Toimituskunta: Seppo Kulmala, Göran Lindgren, Olli Pusa, Seppo Simola,
Hannu Venäläinen, Kari Vitie

Taitto: Grano Oy | Paino: Grano Oy, Vaasa, 2021

Kirjan julkaisua ovat tukeneet:

Kaatuneiden muistosäätiö, Maanpuolustuksen kannatussäätiö,
Turvallisuuden tukisäätiö, Suomen Karbonaatti Oy, Timber-hirsi Oy

Kannen kuva: Luutnantti Olavi Paavolainen Aunuksessa,
kesällä 1942 Kuujärven rannalla, SA-kuva, JSdia089, Kim Borg

ISBN: 978-952-94-5249-1 (sid.)

LUKIJALLE

2021 Helsingin Reserviupseeripiirin Senioriupseerien kerho täyttää 70 vuotta. Kerhon hallituksen päätöksen mukaisesti juhlavuotta vietetään ”työn merkeissä”. Se merkitsee normaalia toimintavuotta edeltä käsin määritellyn vuositeeman puitteissa, jos korona-epidemia sen sallii. Vuositeemaa eteenpäin kuljettavien esitelmätilaisuuksien ja retkien jälkeen juhlavuosi huipentuu tavallistakin korkeatasoisempaan Syysseminaariin loka-kuussa 2021.

Kerhon hallituksen päätöksen mukaisesti juhlavuotena ei julkaista uutta kerhon historiikkaa. Se hanke päätettiin lykätä ainakin viidellä vuodella eteenpäin. Kun juhlavuotta valmisteltaessa lähestyivät RUK:n 100 -vuotisjuhlat, ja odotettavissa oli opinahjomme juhlakirjakin, päätettiin myös luopua tässä vaiheessa ajatuksesta kehittää jotakin kerhon omaa reserviupseeriuteen liittyvää julkaisua.

Vuosien mittaan on kerhon korkealuokkaisiksi kiiteltujen esitelmien ja Syysseminaarien jonkinlaista jälkidokumentointia kysely. Kerhon hallitus päätti tulla tässä jäseniään ja ystäviään puolitiehen vastaan. Niinpä Senioriupseerien kerhon Syysseminaarissa 2021 päätettiin julkaista Suomen itsenäisyyden ajan alkuvuosia ja erityisesti Suomen sotien 1939-45 kriittisiä vaiheita eräänlaisten tietoskujen muodossa tutkiskeleva artikkelikooste työnimellä ”Sukelluksia Suomen sota-historiaan”. Se toivottavasti kattaa edes osan tuosta vuosien varrella kehittyneestä dokumentoinnin tarpeesta. Tavoitteena on toisaalta helppolukuisuus, toisaalta lukijoiden mielenkiinnon herättäminen. Parhaassa tapauksessa lukija itse hakeutuu artikkelien runsaan lähdekirjallisuuden äärelle ja syventää siten lähihistoriamme tuntemustaan. Pääosa kirjan artikkeleista ei täytä tieteellisen kirjoittamisen

normeja esimerkiksi lähdeviitteiden osalta. Tätä puutetta korvaavat toivottavasti lähdekirjallisuusluettelot artikkelien lopussa.

Kerhon hallitus on hyväksynyt Senioriupseerien kerhon pitkäaikaisen hallituksen ja hallituksen työvaliokunnan jäsenen, KTM, ylil. (res) Göran Lindgrenin tarjouksen hänen kirjoittamiensa artikkelien julkaisemisesta kerhon nimissä kirjana. Kirjoittaja on ollut läheisesti mukana vaikuttamassa kerhon viime vuosien toimintaan. Vuosien varrella hän on kirjoittanut useisiin alan lehtiin artikkeleita, jotka nyt on sovittu julkaistaviksi kirjan muodossa. Artikkeleita ovat julkaisseet mm. Sotaveteraani, nyttemmin Kenttäpostia, Helsingin Reservin Sanomat, Sotilasaikakauslehti, Vapaussoturi ja Parole.

Tämän juhladokumenttimme artikkelit on pyritty valitsemaan niin, että mahdollisimman monta lähihistoriamme merkittävää vaihetta, tapahtumaa ja ratkaisua voitaisiin näin avata tutkiskelulle ja keskustelullekin. Tämän julkaisun kohderyhmiä ovat Senioriupseerien kerhon jäsenet, kaikki reserviupseerit ja kaikki lähihistoriastamme kiinnostuneet. Senioriupseerien kerho haluaa tällä tavoin myös osallistua viime sotiemme veteraaneja muistamaan ja kunnioittamaan perinnetyöhön.

Olisi hienoa, jos tietoa lähihistoriamme keskeisistä tapahtumista voitaisiin näin levittää myös nuorten keskuuteen niin koulujen historian ja yhteiskuntaopin opintojen yhteydessä kuin muutenkin. Senioriupseerien kerho on valmis yhteistyöhön kaikkien asiasta kiinnostuneiden tahojen kanssa esimerkiksi tämän kirjan levittämiseksi mahdollisimman laajalti historian ja yhteiskuntaopin opetuksen käyttöön.

Toimituskunta

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle 3

1. Itsenäisyyden alkuvuodet 7

- Kansannoususta armeijaksi 8
- Viron vapaussota ja Suomi 10
- Mainio pikku sota; engelsmannit Koivistolla 1919 13
- Tarton rauha 15
- Suomen ja Viron sotilaallinen yhteistyö 1930-luvulla 21
- Kirjoittava upseeri Wolf H. Halsti 23
- Kahden Wolf H. Halstin kirjan arviointi:
Isänmaan historia Suomen maanpuolustajia varten (1936) 29
- Suomen puolustaminen (1939) 32

2. Talvisota 39

- Talvisodan selityksiä 40
- Talvisodan alku Helsingissä 43
- Ässä-rykmentti talvisodassa 45
- Aavetykki Viipurissa 52
- Summan murtumisen jälkipyykki 54
- Poppius, linnake Summassa 59
- Talvisodan hengen synnystä 61
- Talvisodan henki 64
- Apu, jota ei pyydetty – eikä saatu 69
- Yllättikö talvisota? Osa I, evakot 72
- Yllättikö talvisota? Osa II, kaatuneiden evakuointi 78
- Puna-armeijan tappiot talvisodassa 82
- Luovutetuilla alueilla Karjalassa 80 v sitten 85
- Viipuri maaliskuussa 1940 87
- Lippu lasketaan Viipurin linnassa 13.3.1940 88

3. Välirauhan aika 91

- Mitä, missä, milloin? 1940, Suomen ratkaisujen vuosi! 92
- Mikä ihmeen ”välirauha”? 98
- Salpalinjan synty ja merkitys 100
- Hangon vuokra-alue: ”kuin suoraan Suomen sydäntä vastaan tähdätty pistooli” 103
- Kauttakulku Hangon vuokra-alueelle 110
- Rautatietykit Hangon vuokra-alueella 112
- Suomi tienhaarassa 1940 114
- Suomen tie jatkosotaan 125

4. Jatkosodan hyökkäysvaihe 139

- Viipuri vallattu **140**
- Ässät jyllää -kirjan arviointi **142**
- Ässärykmentin tie jatkosodassa **145**
- Eräs soturikohtalo **148**
- Kenraalivanki **152**
- Me marssimme Aunuksen teitä **155**

5. Torjuntavoitto 1944 159

- Ratkaisun kesä 1944 **160**
- Viipurin puolustuksen surkea epäonnistuminen kesällä 1944 **184**
- Ulkoista apua tarvittiin 1944 puolin ja toisin **203**
- Narvan ja Sinimäkien taistelut ja Suomi 1944 **208**
- Kirja-arviointi: Kannaksen suurtaistelut kesällä 1944 venäläisin silmin **213**
- Vaikea tie rauhaan **215**
- Tie rauhaan: mahdollisuuksien ikkuna **220**

6. Sotien jälkeen 223

- Porkkala vuokralla 1944–1955 **224**
- Porkkalan vuokra-aika kirjallisuudessa **228**
- Aseveliakseli ja vaaran vuodet **231**

7. Yhteenvetoja sotahistoriastamme 237

- Kenen Viipuri? **238**
- Itämeri, Suomen kohtalon meri **240**
- Suomenlahti linnoitettuna 1910–1956 **243**
- ”Suuri historian selitys”: Suomen 30-vuotinen sota **247**
- Viisi myyttiä Suomen sotahistoriasta venäläisittäin **257**

8. Sotilasjohtamisesta 269

- Väinö Linnan ”Tuntemattoman” johtamisopit **270**
- Vilho Koskela, reserviupseeri **280**
- Miten simputus pesiytyi Suomen armeijaan? **283**
- Erään veteraanin viesti **287**

9. Kirjoittaja esittäytyy 291

10. Senioriupseerien kerho 70 vuotta 293

1. ITSENÄISYYDEN ALKUVUODET

Suomalaiset rauhanneuvottelijat Tartossa 1920. Avainhenkilöt Paasikivi edessä toinen oikealta ja Tanner takana keskellä. Työväen arkisto, TA 47477.

KANSANNOUSUSTA ARMEIJAKSI

”Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918.” Näin otsikoi 1974 Suomen Historiallisen Seuran julkaisuna painetun väitöskirjansa yksi tunnetuimmista ja arvostetuimmista sotahistorioitsijoistamme Ohto Manninen. Tämä toimitettu artikkeli perustuu väitöskirjan englanninkielisen tiivistelmän käännökseen.

Itsenäistyneen Suomen senaatti nimitti eri puolilla maata perustetut suojeluskunnat hallituksen joukoiksi. 27.1.1918 ne alkoivat riisua aseista venäläisiä joukkoja Etelä-Pohjanmaalla. Ne eivät olleet poistuneet maasta, vaikka vasta itsenäistynyt Suomi oli sitä vaatinut. Samana päivänä oli Helsingissä julistettu vallankumous. Viimeistään siitä voidaan katsoa alkaneen sodan, jonka nimestä vielä tänäkin päivänä kiistellään. Vihollisuudet olivat puhjenneet Karjalassa ja erityisesti Viipurissa jo selvästi aikaisemmin.

Aluksi hallituksen armeija koostui väkivaltaisuuksia vastustavista ja järjestystä sen ajan hyvin levottomissa oloissa puolustavista paikallisista vapaaehtoisryhmistä, jotka olivat järjestäytyneet suojeluskunniksi vastavoimina vasemmiston perustamille järjestyskaarteille, punakaarteille. Näiden vapaaehtoisten lisäksi senaatin nimittämä sotilasjohto suunnitteli organisoivansa vakinaisen armeijan, joka koostuisi vapaaehtoisista, jotka olivat valmiit solmimaan kolmen kuukauden palvelussopimuksen.

Tilanne kehittyi kuitenkin sodan alettua hyvin nopeasti vaikeaksi. Vapaaehtoisuuteen perustuvaa armeijaa ei kyetty kasvattamaan riittäväksi. Niinpä erityisesti Etelä-Pohjanmaalta

levisi hanke kaikkien asekuntoisten miesten velvoittamisesta sotapalvelukseen kunnallishallinnon päätöksillä. Ensimmäinen paikallinen päätös tehtiin 5.2.1918, ja toimintamalli asevelvollisten kutsunnoista laajeni nopeasti.

10.2.1918 suojeluskuntien johto ehdotti senaatille yleisen asevelvollisuuden julistamista. Senaatin sotavoimien ylipäälliköksi kutsuna kenraali Mannerheim kannatti aloitettua siten, että suojeluskunnat liitettäisiin näin perustettavaan vakinaiseen armeijaan. Senaatti hyväksyi Mannerheimin esityksen. Vuoden 1878 lain asevelvollisuudesta katsottiin edelleen olevan voimassa. Tsaari oli sen sortovuosien aikana laittomasti mitätöinyt, mutta 1905 tämä mitätöinti oli peruutettu.

Vaasassa toimivan senaatin oli nyt toimitettava ilman sodan vuoksi toimintakyvyttömän eduskunnan hyväksyntää. Senaatin tukena oli kuitenkin ennen sotaa viimeksi kokoontuneen eduskunnan porvarillinen enemmistö, joka oli tukenut vuoden 1878 lain noudattamista. Eduskunnan sosiaalidemokraattien piiristä oli kuitenkin noussut pasifistinen liike vastustamaan sotilaallista järjestäytymistä. Kun puolueen johto oli vastuussa vallankumouksen aloittamisesta, oli odotettavissa, että sosiaalidemokraatit eivät hyväksyisi asevelvollisuutta, joka oli tarpeen vallankumouksen kukistamiseksi. Senaatin oli kuitenkin otettava riski, sillä valkoisen armeijan voimaa oli lisättävä, jotta sota saataisiin nopeasti loppumaan.

Kriittisessä tilanteessa kutsuntojen toteuttaminen hyväksyttiin senaatissa nopeutetussa järjestyksessä 18. helmikuuta. Kun useat kunnat olivat jo käynnistäneet kutsunnat, senaatin oli luotava yksinkertaiset ohjeet toiminnan yhdenmukaistamiseksi kaikkialla.

Kaikki miehet 21-39 ikävuoden välillä käskettiin kutsuntalautakuntien tarkastettaviksi. Lautakunnissa oli edustettuna lääketieteellinen, sotilaallinen ja paikallinen asiantunte-

mus. Kutsuntoihin osallistuvia ja tarkastuksen läpäisseitä odotti velvoite puolustaa isänmaataan ja ”kruunua”, jota silloin edusti eduskunta, joka oli 1917 julistautunut ylimmän vallan haltijaksi maassa.

Kutsuttujen asevelvollisten tarkastukset alkoivat helmikuun lopulla ja kestivät noin kuukauden. Kutsuntalautakuntien ratkaisut vaihtelivat kunnasta toiseen. Kutsunnoissa hylättyjä tai sotapalveluksesta vapautettuja saattoi olla 9 - 95 %. Vapautukset perustuivat heikkoon terveyteen, tärkeisiin siviilitehtäviin kunnassa tai poikkeuksellisiin perheoloihin. Koska vapaussota oli täydessä käynnissä, oli tärkeitä kiinnittää huomiota myös tarkastettavien luotettavuuteen. Niinpä ainakin 2500 miestä raakattiin tai luokiteltiin erityisryhmäksi epäluotettavuuden tai punakaartiin kuulumisen vuoksi.

Yleisimmin hyväksytty ajatus oli, että naimattomien nuorten miesten oli lähdettävä sotaan. Lautakunnille jäi kuitenkin harkinnanvaraa perhetilanteisen ja taloudelliseen aseman huomioon ottamisessa. Kohtuullinen määrä työkykyisiä miehiä oli jätettävä huolehtimaan maataloista. Tämä oli tärkeitä, koska maata uhkasi nälänhätä heikosta elintarvikemavaraisuudesta johtuen.

Noin kolmannes kutsuntoihin velvoitetuista jäi saapumatta. Heistä kolmanneksella oli lautakuntien hyväksymä syy. Kutsunnoista tarkoituksellisesti pois jääneitä arvioidaan olleen ainakin 7.800 ja enintään 25.400 eli 3-10 %. Luvut eivät sisällä valkoisen Suomen alueella kapinaan osallistuneita tai siitä epäiltyjä ja siksi vangittuja. Mukaan ei ole myöskään laskettu punaisen Suomen alueella punakaarteihin liittyneitä. Näihin ryhmiin kuului enintään 5.000 miestä. Aktiivisia ja passiivisia senaatin määräysten vastustajia oli noin 13.000 eli 5 % kutsuntoihin lain mukaan velvoitetuista. 70 % eli 180.000 miestä osal-

listui kutsuntoihin, osa heistä epäröiden.

Sotapalveluksen vältteleminen oli helpointa rintamaa lähellä olevilla alueilla sekä Ruotsin ja Venäjän rajan läheisyydessä. Oli myös helpompaa piileskellä ja pakoilla kutsuntoja alueilla, missä väestön enemmistö hyväksyi sen. Syrjäisillä paikkakunnilla oli myös helpo vältellä sotapalvelusta.

Pakollisen asepalveluksen vastustaminen ei samalla merkinnyt lopullista päätöstä osallistua vallankumoukseen. Käytännössä asepalveluksen vältteleminen johtui pelokkuudesta, heikosta kansallisuustunteesta, joka valkoisten piirissä leimattiin epäisänmaallisuudeksi, tai jostain muusta syystä, jolla oli hyvin vähän tekemistä vallankumouksen kanssa. Sotilasviranomaiset itse asiassa välttivät tilanteen kärjistämistä. Kutsunnoista pois jääneille annettiin mahdollisuus osallistua myöhemmin. Kiinni jääneille piileskelijöillekin annettiin mahdollisuus katua ja liittyä armeijaan.

Asepalvelusta vältteleviin kohdistuviin toimenpiteisiin ryhdyttiin viiveellä. Heitä ei kannattanut vangita niin kauan kuin he pysyttelivät hiljaa eivätkä koettaneet siirtyä punaisten puolelle. Olisi tarvittu runsaasti sotilaita heitä pidättämään, ja kaikki sotilaat tarvittiin rintamalla. Ne, joiden katsottiin jääneen saapumatta ymmärtämättömyyttään tai muiden yllyttämänä, otettiin palvelukseen. Muut pidätettiin ja määrättiin työvelvollisina maataloustöihin.

Lain määräämiin kutsuntoihin saapumatta jättämisestä tuomitut rangaistukset olivat varsin lieviä, lievimmillään vain sakkoja. Kutsuntojen vastustajat vangittiin useimmissa tapauksissa kuulusteluja varten kuukaudeksi tai puoleksitoista. Valkoisten ja saksalaisen Itämeren divisioonan vangitsemien punaisten määrä oli huhti-toukokuussa 1918 niin valtava, että se pakotti valkoiset luopumaan jatko-toimista ja vapauttamaan kutsunnoista laistaneet toukokuun 10. päivän jälkeen.

40-50 kutsunnoista kieltäytyneitä ammuttiin sodan aikana. Silloinkaan ei ollut kysymys heidän kieltäytymisestään vaan kumouksellisesta toiminnasta tai karkaamisyrityksistä.

Sodanjohdossa tarvittiin kaikkiaan 28 000 asevelvollista etulinjan yksiköiden organisoimiseen. Ennen sitä rintamavastuu oli pikakoulutetuilla jääkäryksiköillä ja suojeluskuntajoukoilla. Niiden oli kestettävä kunnes lisää jotenkin koulutettuja, kutsunnoissa kerättyjä joukkoja saatiin mukaan. Noin 2 500 rekryyttiä tarvittiin rautatiepataljooniin ja tykistöön. Rautatiet olivat ratkaisevassa asemassa sodan edistymisen kannalta. Taistelukentän ”kuningatar”, tykistö vaati myös oman osansa rekryteistä.

Asevelvollisten rekrytointimateriaali oli eri yksiköissä erilainen, mutta kuri ei ollut ongelma. Pahimmat häiriköt hoidettiin nopeasti. Kovilla otteilla ja joissakin tapauksissa joukkorangaistuksillakin kuri palautettiin. Osa palvelukseen kutsutuista asevelvollisista otti osaa suureen Tampereen valtaukseseen maaliskuussa 1918.

Kova koulutus sekä Saksassa koulutettujen jääkärien henkilökohtainen esimerkki ja sotakokemus Saksan itärintamalta vaikuttivat asevelvollisten mieliin, vaikka joissakin ensimmäisissä taistelukontakteissa esiintyikin paniikkia. Asevelvollisten taisteluarvo oli lähes yhtä hyvä kuin vapaaehtoisina armeijaan ennen heitä liittyneiden suojeluskuntalaisten.

Lähde: Manninen, Ohto: Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918. Historiallisia tutkimuksia 95, Suomen Historiallinen Seura 1974.

VIRON VAPAUSSOTA JA SUOMI

Ajatus itsenäisyydestä virisi Virossa selvästi myöhemmin kuin Suomessa, vasta vuoden 1917 lopulla. Syynä olivat pitkäaikaisen isäntämaan, silloin bolsevistisen Venäjän sekavat olot, jotka levisivät myös Viroon ja muualle Baltiaan. Puunainen terrori riehui myös näissä suuren, hajoamistilassa olevan valtakunnan reunavaltioissa. Siitä pahasta tilanteesta piti päästä!

Viron vapaussodan taustoista

Virossa annettiin julistus itsenäisyydestä 24.2.1918. Tilanne oli kuitenkin kehittynyt hankalaksi, koska ensimmäisen maailmansodan lopulla Saksa koetti kaikin keinoin päästä eroon kahden rintaman sodastaan kukistamalla heikon Venäjän. Se halusi keskittää kaikki voimansa länsirintamalle ja varmistaa siellä voittonsa pitkään jatkuneen asem sodan jälkeen. Siihen Saksalla oli vielä hyvä mahdollisuuskin, sillä vallankumouksen ja bolsevistisen vallankaappauksen kokenut Venäjä oli todella kuin huojuva korttitalo. Sen armeija oli hajoamistilassa, kuriton ja lopen väsynyt sotaan.

Tässä tilanteessa Viro ja muu Baltia joutuivat kahden suurvallan puristukseen. Idästä leviävä punainen terrori, lännestä ja etelästä saksalaiset joukot. Niinpä Viron itsenäisyysjulistus jäi aluksi käytännössä vaille toteutumista, kun saksalaiset tosiasiallisesti miehittivät maan Narva-jokilinjaa myöten heti itsenäisyysjulistuksen jälkeen. Kun Suomenkin vielä eli kevättalvesta aina marraskuun 1918 loppuun ”saksalaista vaihettaan”, keisarillinen Saksa oli onnistunut luomaan itärintamalleen Venäjää vastaan hallinnassaan olevan reunavaltioiden suojavyöhykkeen aina Jäämereltä Mustalle merelle.

Vasta Saksan koettua länsirintamallaan tappion Suomessa tapahtui suunnanmuutos, ja alkoi kehitys kohti länsimaista demokrati-aa. Virossa itsenäisyyden aika alkoi käytännössä vasta samaan aikaan. Saksan joukot vetäytyivät Suomesta ja vähitellen Virosta-kin, ja Virossa alkoi Neuvosto-Venäjän uhan aika. Bolševikit alkoivat vyöryttää maailmanvallankumoustaan kohti länttä tavoitteenaan heikkouden tilassa horjuva Saksa, josta löytyi vallankumoukselle otollista maaperää. Niin alkoi Virossa sota, jota toisin kuin Suomessa, kutsuttiin ja kutsutaan yksiselitteisesti vapaussodaksi.

Marras-joulukuussa 1918 Virossa oli hätä suuri. Omaan kunnan armeijaa ei ollut, ja monet virolaiset kannattivat punaisia. Suurpolitiikkakin astui kuvaan, kun Itämerelle purjeh- ti vahva englantilainen laivasto-osasto, jolla oli kaksi tehtävää: sen tuli toisaalta varmis- taa saksalaisen vallan päättyminen Itämerellä, toisaalta tukea Venäjällä riehuvassa sisällis- sodassa valkoisia kenraaleja. Laivasto-osasto tukeutui vuoden 1918 lopussa Tallinnaan. Se tuki monin tavoin Viroa sen taistelussa punai- sia vastaan.

Suomesta pyydettiin apua ja sitä myös tuli!

Hädänalaisessa tilanteessaan Viro lähetti avunpyyntöjä lähinaapureilleen Ruotsil- le, Tanskalle ja Suomelle. Ensin mainituista herui lähinnä myötätuntoa ja pieniä vapaa- ehtoisryhmiä. Suomessa avunpyyntöihin suhtauduttiin monista syistä suopeammin. Virallista sotilaallista apua ei siinä tilantees- sa uskallettu antaa, mutta vapaaehtoisten vär- väys käynnistyi valtiiovallan hyväksymänä nopeasti. Viron itsenäisyyden puolustaminen katsottiin meillä osaksi Suomen itsepuolus- tusta. Suomessa perustettiin Viron Avusta- misen Päätoimikunta (VAP), ja vapaaehtoi-

sia alkoi kertyä nopeasti. Suomen hallitus möi myös Virolle aseita ja lainasi sille rahaa, jonka virolaiset vastoin suomalaisten ennak- ko-odotuksia maksoivat 1920-luvulla takai- sin.

Viroon lähtevistä vapaaajoukoista tuli suuri joukkoliike. Kaiken kaikkiaan noin 3700 va- paaehtoista lähti, yli puolet heistä oli todella nuoria miehiä, 16-20 vuotiaita, koko joukon keski-ikä noin 21 vuotta. Kokeneita jääkärei- tämme oli mukana noin 70. Joukko oli var- sin kirjava, mukana aivan kokemattomiakin ja myös seikkailijoita. Vapaaehtoisille mak- settiin jonkinlaista rahallista korvausta osal- listumisesta, ja he solmivat määräaikaisen sopimuksen, jonka takarajaksi oli määritelty Viron vapautuminen punaisista. Maksajana oli Viron valtio, ei Suomi.

Ensimmäinen vapaajoukko

Vuosien 1918-19 vaihteessa matkaan läh- ti Suomesta majuri Martin Ekströmin johta- ma ensimmäinen vapaajoukko. Vastaanotto oli virallisesti lämmin, muuten hämmäntynyt. Sotilaallinen tilanne oli hankala, sillä punai- set olivat edenneet syvälle Viron maaperälle, pohjoisessa noin 30 kilometrin päähän Tallin- nasta. Niin Latviassa kuin Liettuassakin käy- tiin samaan aikaan vapaussotaa. Ekströmin joukko, jonka vahvuus oli aluksi vain run- saat 500 miestä, lähti hyökkäämään kohti itää suuntana Narva. Narvassa hallitsi Viron pu- nainen ”hallitus”, joka oli julistanut edusta- vansa koko Viron kansaa. Operaatioon liit- tyi rohkea maihinnousu Suomenlahden yli punaisten selustaan, jolloin Ekströmin jouk- ko vahvistui. Punaiset väistyivät pakokauhun vallassa. Punaisten ”hallitus” häipyi Narvasta Ekströmin joukon lähestyessä vähin äänin, ja punaiset lyötiin tällä rintaman osalla täydelli- sesti. Voidaankin syystä puhua vuoden 1700 Kaarle XII:n voiton toisinnosta Narvassa.

Pohjan pojat

Toinen suomalainen vapaajoukko, virolais-syntyisen ja Suomen vapaussodassa menestyneen everstiluutnantti Hans Kalmin Pohjan Pojat suuntautui Etelä-Viroon aina Latvian rajalle saakka. Sekin menestyi hyvin, vaikka kohtasikin ankaraa vastarintaa. Erityisen raskaat taistelut riehuivat Valgassa Pajun kartanon omistuksesta. Punaiset lyötiin tälläkin suunnalla yhdessä virolaisten kanssa, ja maaliskuun huhtikuussa 1919 sodan akuutti vaihe alkoi olla ohi. Hans Kalm hamusi kuitenkin lisää voittoja, ja nyt jo hiukan vastahakoinen vapaajoukko johdettiin Latvian puolelle Marienburgiin, missä luvattiin olevan kovin kättä huoltoakin. Kalmin omapäinen Marienburgin operaatio osoittautui ainakin osittain turhaksi ja tappioitakin tuli.

Yritys luoda uusi johtotaso

Suomen silloinen valtionjohto ja myös Viron armeijan ylipäällikkö Laidoner halusivat saada itsenäisesti ja omapäisesti toimivan Kalmin jotenkin kontrolliinsa. Niinpä Viron Avustamisen Päätoimikunta (VAP) nimesi suomalaisten vapaajoukkojen ylipäälliköksi Mannerheimin luottomiehen, kenraalimajuri Wetzlerin. Laidoner vahvisti hänen tehtäväkseen Viron etelärintaman johtamisen. Yhteistyöstä Wetzlerin ja Kalmin välillä ei kuitenkaan tullut mitään. Kalmin täysin omapäinen Marienburgin operaatio osoitti sen lopullisesti. Wetzlerin mahdollisuudet kaatuivat myös virolaisten epäluottamukseen. Niinpä hän sai tarpeettomiksi osoittautuneine esikuntineen palata Suomeen.

Vielä kerran Pohjan Poikia tarvittiin, kun punaiset yrittivät hyökkäystä Kaakkois-Viron suunnasta. Petseristä. Setukaisten alueesta käydyt taistelut olivat raskaat ja viimeiset. Niiden jälkeen suomalaisten vapaaehtoisten kotiuttaminen tuli ajankohtaiseksi. Tappiot, sotaväsymys ja jatkuvasti vaivaava nälkä ja muu

huollon puutteellisuus sekä paikoitellen leviävä kurittomuus vaikuttivat tähän. Vaikka kesän kynnyksellä 1919 Suomessa viriteltiinkin ajatusta uusista vapaaehtoisjoukoista, siitä luovuttiin, kun Viro näytti jo selviävän omillaan.

Hans Kalm koetti vielä monin tavoin elvyttää Pohjan Poikain henkeä ja rekrytoida vapaaehtoisia Pietarin suuntaan tapahtuvaan hyökkäykseen. Sille löytyi kyllä Virossa kannatusta ja osin myös Suomesta, mutta hankkeesta ei loppujen lopuksi tullut mitään. Viron suunnalta kyllä hyökättiin kohti Pietaria lähinnä inkeriläisten voimin valkoisten venäläiskenraalien johdolla. Joitakin suomalaisiakin oli mukana, mutta ongelmaksi muodostui se, että valkoiset kenraalit eivät hyväksyneet Suomen ja Viron itsenäisyyttä. Heidän ideanaan oli vain mahdottoman tsaarin Venäjän palauttaminen. Hyökkäys eteni kuitenkin lupaavasti heikon bolsevis-tisen Venäjän alueella aina Pietarin porteille. Ratkaiseva tappio oli jo kerran haltuun saadun Suomenlahden eteläpuolella Kronstadtin tasalla sijaitsevan Krasnaja Gorkan (Yhinmaa) linnoituksen menettäminen.

Tilinpäätöstä

Mikä oli sitten suomalaisten vapaajoukkojen merkitys Viron vapaussodassa? Suomessa se nähtiin ratkaisevana, Virossa silloin suhteellisen vähäisenä. Suomen avun suurin merkitys oli varmaan sen nopeudessa ja oikea-aikaisuudessa. Sen psykologista merkitystä ei myöskään sovi vähätellä. Kun se tuli juuri ratkaisevalla hetkellä, se vaikutti epäilemättä virolaisten omaan haluun taistella. Varsinkin Pohjois-Virossa se synnytti pakokauhun punaisten joukoissa.

Keväällä 1919 Virolla oli jo riveissä vahva, oma noin 75 000 miehen armeija, jonka päällystöstä suurin osa oli tsaarin Venäjän armeijassa oppinsa saaneita kokeneita johtajia. Merkittävällä osalla miehistöäkin oli sotako-

kemusta Venäjän palveluksessa. Viron vapaussota päättyi Tarton rauhaan helmikuun 1920 alussa. Rauhan ehdot olivat Virolle hyvin edulliset. Se sai mm. kaistaleen maata strategisesti tärkeän Narvajoen itäpuolelta sekä etelästä nk. Setukaisten alueen. Venäjä maksoi myös yllättäen merkittävän sotakorvauksenkin Virolle kullaan muodossa.

Suomalaisten vapaajoukkojen esiintyminen Viron vapaussodassa oli siis aika lyhyt episodi. Vaikka se ei ehkä päättynytäkään kaikin puolin kovin kunniakkaalla tavalla, Virossa on myöhemmin alettu muistaa ja arvostaa Suomen panosta taistelussa vapauden puolesta. Ensimmäinen esimerkki tästä olivat Suomeen jatkosodan aikana tulleet virolaiset vapaaehtoiset, Suomen Pojat, joiden komeana tunnuslauseena oli ”Suomen itsenäisyyden ja Viron kunnian puolesta!” Näin he halusivat maksaa Viron vapaussodassa syntynyttä kunniavelkaansa Suomelle!

Tosiasiasa heidän tulolleen Suomeen oli raadollisempikin selitys: vaihtoehtona oli pakkovärväys vuonna 1941 alkaneessa tilanteessa jo tutuksi tulleen ja vihatunkin miehittäjän, Saksan armeijan riveihin tai pakkotöihin. Oli miten oli, virolaiset vapaaehtoiset olivat tervetullut lisä puolustukseemme kesän 1944 torjuntataistelussa. Elokuussa 1944, kun tilanne rintamillamme oli vakiintunut, virolaiset vapaaehtoiset vapautettiin omasta pyynnöstään Suomen rintamilta puolustamaan omaa maataan puna-armeijaa vastaan. Vasta Viron palautettua itsenäisyytensä Suomi on noteerannut Suomen poikien uhraukset ja alkanut maksaa heille eläkettä.

Lähteitä: Professori Seppo Zetterbergin pitämään esitelmään Senioriupseerien Kerhon tilaisuudessa 11.4.2019. Zetterberg Seppo, Viron historia. SKS 2007. Niinistö, Jussi: Heimosotien historia 1918-1922. SKS 2016.

MAINIO PIKKU SOTA; ENGELSMANNIT KOIVISTOLLA 1919

”TÄMÄ ON TODELLAKIN MERKILLISEN MAINIO PIKKU SOTA. VAIKKA OLEMME SOTA-AJAN VAHVUUDESSA JA ON SOTATILA, EI TÄMÄ OLE NIIN RASKAS KUIN VIIME SOTA.”

Näin luonnehti merikadetti Edward Conder tilannetta ja tapahtumia Viipurinlahdella 1919. Referaatti kirjasta Ylikangas, Mikko: Mainio pikku sota, brittilentäjät Suomessa vuonna 1919, Atena 2016.

Kesäkuussa 1919 Koivistonlahdelle saapui Britannian kuninkaallisen laivaston osasto ja heinäkuussa kuninkaallisten ilmavoimien lento-osasto. Sieltä käsin operoitiin Venäjällä käytävän sisällissodan valkoista osapuolta tukien. Siis juuri itsenäistyneen Suomen maa-perältä! Esimerkiksi 30.8.1919 Koivistolla oli 3 kevyttä risteilijää, 18 hävittäjää, lentotukialus (HMS Vindictiv), 6 miinanraivaajaa, 4 moottorialusta, ja 2 sukellusvenettä. Brittilentolaita oli noin 4 600. Uskomatonta!

Koko Itämeren alueella briteillä oli 8 kevyttä risteilijää, lentotukialus, miinalaiva, 27 hävittäjää, 3 sukellusveneiden torjunta-alusta, 14 sukellusvenettä, sukellusveneiden huoltoalus, 10 miinaraivaajaa ja troolari, sairaalalaiiva ja 6 rannikkomoottorivenettä.

Kirjan mukaan opettaja Roihan perunamaalle Koiviston niemelle raivattiin pikaisesti maalentokenttä ja läheiseen Sudensaareen perustettiin kellukekoneiden tukikohta. Pian rannat täyttyivät tuhansista merisotilasta ja yli satapäisestä RAF:n yksiköstä. Sopwith Camel -lentokoneiden moottoreiden pauke kaikui Koivistolla päivin ja öin, kun RAF pommitti neuvostovenäläisiä kohteita lumentuloon saakka.

”Mainio Pikku Sota” kertoo, mitä britit oikein tekivät Suomessa ja millä valtuuksilla. Miksi britit hyökkäsivät Petrogradin edustalla olevaan Kronstadtin ja Suomenlahden etelärannalla olevaan Krasnaja Gorkaan, vaikka maiden välillä ei ollut sotaa. Ylikangas keskittyy kirjassaan vahvasti nimenomaan brittilentäjien toimintaan Koivistonlahdelta käsin. Ei hän laivaston osuuttakaan silti unohda.

Mikä oli Suomen rooli tässä operaatiossa? Miten brittien läsnäolo ja hyökkäykset bolševikkeja vastaan sisällissodan jatkuesa vallankumousten jälkeisellä Venäjällä vaikuttivat Suomen ja tulevan neuvostojohdon väleihin? Saiko Neuvostoliitto tästäkin konkreettisen perustelun tuleviin, syksyn 1939 aluevaatimuksiinsa ja talvisotaan, joita se perusteli Leningradin turvallisuudella?

Siinäpä miettimistä! Kannattaa siis ehdottomasti lukea tämä kirja! Joitakin osuuksia kannattaa ehkä loikkien ylittää, elleivät yksittäisten brittisotilaiden henkilöt ja kohtalot tai esimerkiksi lentokaluston tekniset ominaisuudet satu kiinnostamaan.

Kirjan kirjoittaja, 1963 syntynyt Mikko Ylikangas on Suomen Akatemian ohjelmapäällikkö ja palkittu tietokirjailija. Hänen on täytynyt tehdä uskomaton määrä taustatyötä lähinnä brittiarkistoissa, jotta tällainen lähes 400-sivuinen dokumentti on syntynyt. Hyvin toimittu!

Ylikankaan kirjan ohella kannattaa tutustua toiseenkin hiukan varhaisempaan kirjaan, joka on itse asiassa jännittävä agenttitarina. Se kertoo brittiagenttien toiminnasta bolševikkien hallitsemassa Petrogradissa. Kun bolševikkien ja valkoisten välinen sisällissota alkoi kallistua vallankumouksellisten voiton puolelle, brittiagentit piti pelastaa Petrogradista. Asialle pantiin meriupseeri Augustus Agar ja hänen hyvin erikoiset CMB ”Thornycroft” moottoritorpedoveneensä. Paitsi agent-

tien pelastamiseen tämä vahvistettu torpedoveneyksikkö osallistui brittien operaatioihin Koivistonlahdelta ja onnistui tunkeutumaan Kronstadtin hyvin vartioituun sotasatamaan ja upottamaan siellä laivoja. Luokittelisin kirjan lähinnä dokumenttiromaaniksi, mutta se on erittäin hyvin ja vetävästi kirjoitettu. Sen arvoa todellisena sotahistoriallisena dokumenttina kannattaa miettiä.

Tässä tämä kirja: Ferguson, Harry: Operaatio Kronstadt. Tositarina Britannian tiedustelupalvelun uhkarohkeasta sotilasoperaatiosta Suomessa 1919, Art House 2011.

TARTON RAUHA

Itsenäisen Suomen solmimasta ensimmäisestä rauhansopimuksesta tuli kuluneeksi 100 vuotta. Siitä muistuttaminen on paikallaan, koska 1920 solmittu Tarton rauha on päässyt unohtumaan ja jäänyt tutkijoiltakin usein viime sotiemme dramatiikan varjoon. On siis hyvä pysähtyä miettimään, mistä oikein oli kysymys. Miksi rauhansopimusta tarvittiin, miten se käytännössä syntyi ja mitä kaikkea siitä seurasi? Kysymyksessä oli nuoren valtion ensimmäinen todellinen ”diplomaattinen selviytymiskoe”, jonka tuloksissa saattoi myös piillä tulevien sotiemme siemen. Olivatko rauhan ehdot Suomelle ”liian edulliset” vai oliko kyseessä ”häpeärauha”, jolle piti tilaisuuden tullen hakea hyvitystä?

Mikä ihmeen rauha?

Tartossa solmittiin 12.10.1920 itsenäisen Suomen ja silloisen bolsevistisen Neuvosto-Venäjän (vasta vuodesta 1922 Neuvostoliitto) välillä rauhansopimus, joka astui voimaan ratifioinnin jälkeen 19.12.1920. Sopimus päätti valtioiden välillä vallinneen sotatilan ja määritteli niiden väliset rajat ja niiden väliset suhteet. Sopimus säilyi pääosin voimassa aina talvisodan alkuun 30.11.1939 saakka.

Miksi rauhansopimus tarvittiin?

Kautta maailmanhistorian rauhansopimuksia on solmittu päättämään osapuolten välinen sotatila. Sopimuksilla on ollut tarpeen määritellä, miten raskaasta sodasta päästään molemmilla puolilla siirtymään rauhan olotilaan ja jatkamaan normaalia elämää. Suomen ja entisen isäntämaan Venäjän tapauksessa oli tarpeen päättää sota, jota ei koskaan julistettu, mutta jonka kuitenkin todettiin olleen tosiasia.

Suomi itsenäistyi ensimmäisen maailman-

sodan loppumelskeissä 6.12.1917. Bolsevikien johtaja Lenin ja Kansankomissaarien neuvosto sekä yleisvenäläinen toimeenpaneva keskuskomitea vahvistivat vuodenvaihteessa 1917-18 Suomen itsenäisyyden.

Venäjällä tilanne oli maaliskuun 1917 vallankumouksen ja bolsevikkien lokakuussa toimeenpaneman vallankaappauksen jälkeen sekasortoinen. Saksan ja Venäjän maaliskuun alussa 1918 solmiman Brest-Litovskin rauhansopimuksen mukaan venäläiset joukot olisi tullut vetää pois Suomen alueelta. Ihan näin se ei kuitenkaan mennyt. Itsenäiseksi julistautuneen maamme alueella oli kymmeniätuhansia entisen isäntämaan sotajoukkoja. Tsaarin Venäjän armeijan organisaatio oli romahtanut, vallankumouksen villitsemä miehistö murhasi upseereitaan, eivätkä Suomen alueelle jääneet joukot olleet käytännössä kenenkään komennossa. Eikä kukaan huolehtinut niistä.

Osa venäläisistä varuskunnista antautui ja luovutti sovinnolla aseensa Suomen laillisen hallituksen joukoiksi nimetyille suojeluskunnille ja niiden pohjalle vähitellen rakentuvalle itsenäisen Suomen armeijalle. Kaikkialla se ei kuitenkaan onnistunut väkivallatta. Kun Suomessa käynnistyi sosiaalidemokraattien ääriaineiston toimin tammikuussa 1918 vallankumous, bolsevistinen Venäjä osallistui näin syttyneeseen sisällissotaamme yllyttäen punaista osapuolta ja tukien vallankumousta merkittävän ase- ja muun avun muodossa. Osa venäläisistä vallankumouksaateelle vihkiytyneistä venäläisistä sotilasta löysi aateveljensä suomalaisissa punakaarteissa ja jäi taistelemaan niiden rinnalla. Neuvosto-Venäjä myös tunnusti sosialidemokraattien perustaman kansanvaltuuskunnan

Suomen lailliseksi hallitukseksi. Valtiosopimus Venäjän bolsevikkihallinnon ja vallankumouksellisen Suomen sosialistisen työväentasavallan välillä solmittiin 1.3.1918. Tämä

sopimus menetti kuitenkin pian merkityksensä, kun punaiset hävisivät vuoden 1918 sodassamme. Siitä sopimuksesta jäi kuitenkin elämään bolsevikkien antama vahvistus itsenäisen Suomen rajoille, käytännössä Suomen suuriruhtinaskunnan rajoille.

Tarton rauhansopimusta tarvittiin yleisistä kansainvälisistä syistäkin. Emme voineet saada kansainvälisen yhteisön hyväksymistä itsenäisyydellemme, kun suhteemme entiseen emämaahamme olivat vielä ratkaisematta. Itsenäiseksi julistautuneen Suomen ja tsaarin Venäjältä vallankumouksen ja bolsevikkien vallankaappauksen seurauksena bolsevistiseksi valtioksi muuttuneen entisen emämaan välille oli kehittynyt vuoden 1918 aikana sotatila tai ainakin sellaiseksi tulkittavissa oleva epänormaali suhde.

Perustellusti vuoden 1918 sodastamme voidaan käyttää myös nimeä vapaussota. Sota päättyi, kuten tiedämme, valkoisten voittoon ja maamme itsenäisyyden varmistumiseen. Ennen Suomen demokraattisen tasavallan syntyä tarvittiin kuitenkin pesäero vuoden 1918 sodassa valkoisten avuksi kutsuttuihin saksalaisiin. Se onnistui vasta vuoden 1918 lopulla, kun Saksa oli kärsinyt tappion maailmansodan länsirintamalla ja oli pakotettu rauhaan. Suomen osalta tämä merkitsi lopullista luopumista kuningashaaveista ja pelasti maamme joutumasta Saksan vasallivaltion asemaan. Alko nopea kehitys kohti demokratiaa ja sen myötä kansainväliseltä yhteisöltä saatavaa tunnustusta itsenäisen valtion statukselle.

Monet asiat hiersivät Suomen ja bolsevikkivaltion välejä ja ylläpitivät käytännössä sotatilaa: heimosodat, suomalaisten osallistuminen Viron vapaussotaan, englantilaiset Suomen alueella Koivistolla Kronstadtia hännämässä ja tukemassa Venäjän sisällissodan valkoisia. Suomesta ylläpidettiin myös omia yhteyksiä Venäjän sisällissodan valkoiseen

osapuoleen. Vanha tsaarin kenraali Mannerheim kannatti bolsevikkien vastaista rintamaa ja puuhasi vielä 1919 varsin avoimesti hyökkäystä Suomesta Petrogradiin saamatta sille onneksi riittävästi tukea länsivalloilta, kotimaasta puhumattakaan. Kunnan diplomaattisuhteita ei oltu saatu aikaiseksi valtioiden välille. Siinä haasteellisia lähtökohtia tuleville neuvotteluille !

Viime kädessä rauhansopimuksen tarpeellisuuden puolesta todistaa Tarton rauhansopimuksen ensimmäinen artikla: ”Rauhansopimuksen voimaanastuttua lakkaa sotatila sopimusvaltioiden välillä ja molemmat valtiot sitoutuvat vastedes ylläpitämään keskinäistä rauhantilaa ja hyvää naapuruutta.”

Aseleponeuvottelut edelsivät rauhanneuvotteluja

Tarton rauhanneuvotteluja edelsivät Suomen ja bolsevikkien välillä Rajajoella 12.4.1920 alkaneet aseleponeuvottelut. On tavallista, että sotatila päättyy varsinaista rauhaa ennakoivaan aselepoon. Rajajoen neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet tulokseen, koska osapuolten käsitykset olivat liian kaukana toisistaan. Pintaan nousseet kiistakysymykset hiersivät välejä alkuun vielä Tartossakin. Bolsevikit pitivät niitä kynnykskysymyksinä rauhansopimuksen tiellä. Avainasia oli heidän kannaltaan elintärkeä merenkulun vapautuminen Petrogradista (ent. St. Peterburg, myöh. Leningrad, sitten taas St. Peterburg, suomalaisittain Pietari) Suomenlahdelle ja Itämerelle.

Petrograd, sen sotasatamat ja tsaarin Venäjältä peritty Japanin sodassa 1905-06 rampautettu laivasto oli suljettu Suomenlahden perälle muun muassa englantilaisten miinoitteilla 1919 kesän ja syksyn aikana. Merirajan kulku ja kansainvälisen merialueen määrittely Suomenlahdella odottivat ratkaisuaan. Kaikesta

päätellen näiden Rajajoen neuvottelujen ongelmana olivat kummankin osapuolen neuvottelijoiden heikko poliittinen asema ja kokemattomuus.

Viro ehti ennen meitä

Suomalaisten rauhantekoa edelsivät 24.2.1918 itsenäistyneen Viron rauhanneuvottelut neuvosto-Venäjän kanssa. Neuvottelut alkoivat 5.12.1919 Tartossa, eivätkä alkuun sujuneet hyvin, sillä bolševikit yrittivät vielä useaan otteeseen läpimurtoa Narvan ratkaisevalla rintamalla. Aselepo astui voimaan 3.1.1920, kun venäläisten hyökkäykset eivät olleet menestyneet. Tartossa 2.2.1920 allekirjoitetussa rauhansopimuksessa neuvosto-Venäjä tunnusti Viron itsenäisyyden. Viro onnistui kaikesta päätellen saamaan varsin hyvän sopimuksen, mikä ilmeisesti noteerattiin Suomessakin. Seuraavien vuosien aikana suurin osa maailman valtioista tunnusti Viron itsenäisyyden.

Rauhanneuvottelut käynnistyivät Suomen ja neuvosto-Venäjän välillä

Suomen nuoren tasavallan ensimmäiseksi presidentiksi kesällä 1919 valittu K.J. Ståhlberg nimitti maalille maaliskuussa 1920 uuden laajapohjaisen keskustaoikeistolaisen hallituksen, jonka pääministeriksi tuli kokoomuslainen professori Rafael Erich ja ulkoministeriksi Rudolf Holsti, joka oli ollut ulkoministerinä myös edellisessä vähemmistöhallituksessa. Ohjelmapuheessaan Erich lupasi pyrkiä neuvosto-Venäjän kanssa rauhaan, joka ”vastaisi Suomen velvollisuuksia heimokansoja kohtaan.” Suhteessa rauhan-kysymykseen Suomen poliittinen kenttä oli valmiiksi hajallaan. Oikeistopuolueissa kokoomuksessa ja ruotsalaisessa kansanpuolueessa vaikutti äänekäs bolševikkien kanssa tehtävää rauhaa vastustava oppositio. Rauhanneuvotteluja kannattivat voimakkaimmin

eduskunnassa vahvoilla olevat sosiaalidemokraatit, jotka tekivät keväällä kaksi asian edistämiseen tähdännyttä välikysymystä.

Suomen rauhanvaltuuskuntaan tuli edustus kaikista keväällä 1919 valitun itsenäisen Suomen ensimmäisen eduskunnan puolueista. Valtuuskuntaan valittiin kokoomuslainen Juho Kusti Paasikivi puheenjohtajaksi, jäseniksi Alexander Frey ruotsalaisesta kansanpuolueesta, Väinö Kivilinna maalaisliitosta, Väinö Tanner ja Väinö Voionmaa sosiaalidemokraateista, Juho Vennola edistyspuolueesta ja Rudolf Walden sitoutumattomana oikeistolaisena. Lisäksi matkaan lähti joukko ”erityisavustajia”, joilla tuli olemaan tärkeä rooli yhteydenpidossa neuvottelijoiden ja maan hallituksen välillä sen ajan alkeellista tekniikkaa hyödyntäen. Suomalainen rauhanvaltuuskunta lähti Helsingistä 9.6.1920 laivalla Tallinnaan ja sieltä edelleen junalla Tarttoon.

Venäjän valtuuskuntaan kuuluivat Jan Antonovitš Berzin (oikealta nimeltään Jānis Bērziņš-Zimeilis) puheenjohtajana ja Platon Mihailovitš Keržentsev, Nikolai Sergejevitiš Tihmenev, Aleksandr Aleksandrovitš Samoilo ja Jevgeni Andrejevitiš Behrens jäseninä. Heistä Samoilo ja Behrens olivat osallistuneet jo Rajajoella käytyihin aseleponeuvotteluihinkin. Kaikesta päätellen varsinkin valtuuskunnan johdolla oli suora yhteys maan hallitukseen.

Suomalaisten neuvottelijoiden tavoitteet ja taustavoimat

Suomalaisten neuvottelijoiden taustavoimia kotimaassa olivat tasavallan presidentti Ståhlberg, pääministeri Erich ja ulkoministeri Holsti. Rauhanvaltuuskunta koostui samoista henkilöistä, jotka olivat olleet mukana komiteassa, joka oli valmistellut Suomen rauhan ehdot. Neuvotteluja tulivat hankaloittamaan jo komiteassakin näkyneet erimielisyydet

Itä-Karjalan, lähinnä Repolan ja Porajärven liittämistä Suomeen. Äärimmäiseksi kompromissiksi oli ajateltu väestön kansanäänestystä kuulumisesta Suomeen tai Venäjään. Ulkoministeri Holstin ajatukset tulevasta itärajustamme olivat suureelliset: itäraja linjalle Laatokka-Syväri-Ääninen- Vienanmeri. Petsamo ja koko Kuolan niemimaa tuli saada Suomelle. Ajatuksia Inkerinmaan, esimerkiksi Kirjasalon liittämistä Suomeen pidettiin epärealistisina Pietarin (silloin Petrograd) läheisyyden vuoksi. Inkeriläisten kulttuuriautonomiia päätettiin suositella.

Rauhanneuvotteluja tulivat häiritsemään merkittävästi valtuuskunnan keskeisten jäsenten, lähinnä Paasikiven ja Tannerin lähes täydellinen epäluottamus tehtävän antajia eli maan hallitusta ja aivan erityisesti sen kokemattomana pidettyä, nuorta ulkoministeri Holstia kohtaan. Pääministeri Erich ei myöskään nauttinut erityistä luottamusta, ja presidentti Ståhlbergin pysyttelemineen taka-alalla koettiin ongelmaksi.

Neuvottelujen kulku

On toivotonta yrittää kuvata neuvottelujen monivaiheista kulkua ja edistymistä lyhyesti. Jos asiasta harrastanut lukija haluaa värikään kuvauksen, siitä, mitä Tartossa ehkä tarkalleen ottaen tapahtui, kannattaa lukea Tuure Vierroksen mielenkiintoinen romaani ”Tarton tanssi”. On vaan syytä koko ajan lukea sitä romaanina, ei historiadokumenttina, korkeintaan dokumenttiromaanina. Historialliset tosiasiat ja taustat näyttävät romaanissakin olevan paikallaan. Kirjailijan piikkiin menevät hänen kuvaamansa keskeisten neuvottelijoiden mielialat, ajatukset, puheet ja käyttäytyminen. Niiden osalta kuvauksen osuvuuden arvioikoon lukija. Antoisia lukuhetkiä!

Neuvottelut alkoivat Tartossa 12.6.1920. Kokouspaikaksi Viro oli tarjonnut tarkoituk-

seen hyvin sopivan Tarton yliopiston ylioppilaskunnan talon, jossa rauhanneuvottelut käytiin. Talo on edelleen restauroituna paikoillaan. Neuvotteluissa törmättiin heti alussa Rajajoen aseleposopimuksen kysymyksiin, joihin kuitenkin löydettiin vähitellen ratkaisut. Niinpä rauhansopimusta ennakkoiden 13.8.1920 vahvistettiin aselepo Suomen ja neuvosto-Venäjän välille. Näin olikin yksi kynnyksilyksistä saatu ratkaistuksi. Suomenlahti avautui sen myötä myös venäläiselle merenkululle.

Neuvosto-Venäjän ja Puolan välisen sodan kehitys vaikutti neuvottelujen kulkuun. Kun bolševikit aluksi menestyivät, se näkyi heidän asenteissaan neuvotteluissa. Kun neuvotteluissa ei edistytty, pidettiin niissä heinäkuun jälkipuoliskolla kahden viikon tauko, jonka aikana valtuuskunnat kävivät kotimaissaan hakemassa uusia ohjeita. Kun sitten bolševikkien onni Puolan sodassa kääntyi, he olivat vähitellen halukkaampia kompromisseihin. Länsivaltojen lopulta vesittynyt hanke Venäjän ja sen reunavaltioiden väliseksi rauhankonferenssiksi Lontoossa häiritsi myös tiettyssä vaiheessa neuvottelujen kulkua, kun bolševikit halusivat lykätä päätöksiä esittäen niiden siirtämistä konferenssin ratkaistaviksi.

Vaikeita talouskysymyksiä

Neuvottelujen jatkuessa tuli ratkaistaviksi merkittäviä talouskysymyksiä. Mikä oli valtakunnasta irtautuneen Suomen osuus tsaarin Venäjän kansainvälisistä veloista? Niitä erilaisilla valuuttakursseilla laskettaessa Suomi näytti aluksi joutuvan suuren velkaosuuden maksajan rooliin. Entä kenelle kuuluivat valtakunnan ja sodan pyörteissä Suomen alueelle jääneet molemmille osapuolille kalisarvoiset laivat ja muu omaisuus? Talouskysymyksistä päästiin kuitenkin neuvottelujen loppua kohden Suomen kannalta hyväksyttäviiin ratkaisuihin. Vapauduimme pelottav-

ta taloudellisista velvoitteista, eikä Suomi ei siten joutunut osallistumaan Venäjän vanhojen velkojen maksamiseen mitenkään. Koska maiden välillä oli vallinnut sotatila, jonka neuvottelujen osapuolet myönsivät, periaatteessa kaikki Suomeen jäänyt venäläinen omaisuus oli katsottava sotasaaliiksi ja siten Suomelle kuuluvaksi. Niinpä Suomi sai pitää hyvänään esimerkiksi kaikki tsaarin Venäjän sotalaitoksen rakennukset ja linnoitukset sekä maahamme jääneen kaluston.

Aluekysymykset olivat lopulta ratkaisevia

Aluekysymykset olivat yksi vaikeimmista sovittavista alueista. Itärajan kulku oli myös Suomen sisäinen ongelma. Halu varmistaa Petsamo Suomelle yhdisti valtuuskuntaa. 1864 Aleksanteri II oli luvannut sen Suomelle korvaukseksi Suomen suuriruhtinaskunnan Venäjälle luovuttamasta Siestarjoen Venäjän sotateollisuudelle tärkeästä alueesta. Asiasta tehtiin silloin sopimus, joka oli vuosien mitaan unohtunut. Suuriruhtinaskunnan ja emämaan rajat kun eivät käytännössä olleet kovin tärkeitä.

Suomen itsenäistymisen alkuvaiheessa Lenin kuitenkin vahvisti suomalaisille nuo Suomen suuriruhtinaskunnan rajat, mutta Petsamosta jouduttiin kuitenkin vielä neuvottelemaan ankarasti. Itä-Karjalan kysymys jakoi porvariensa ja vasemmiston mielipiteet Suomessa ja niin myös rauhanvaltuuskunnassa. Porvariensa iskulause oli ”lyhyt raja, pitkä rauha”. Repola ja Porajärvi olivat heimosotien aikana käytännössä Suomen miehittämiä 1918-19. Valtuuskunnan vähimmäistavoitteena oli kansanäänestys niiden Suomeen liittymisestä. Ennen rauhanneuvotteluita oli Itä-Karjalaan bolsevikkien toimesta perustettu Karjalan Työkansan Kommuuni vastavastuksiksi suomalaisten laajentumispyrkimyksi-

le. Inkerinmaan suhteen ei kuitenkaan haluttu vaatia muuta kuin kulttuuriautonomiamia.

Jotta neuvottelujen venyessä lopulta päästäisiin sopuun, suomalaisten tavoitteeksi hahmottui Petsamon varmistamiseen tähtäävä neuvottelutaktiikka. Itä-Karjalasta luovuttiin ehdolla, että sinne varmistettaisiin kulttuuriautonomia. Kumpikaan osapuoli ei silloin vielä voinut nähdä esimerkiksi Petsamon alueen mineraalirikkausien merkitystä. Suomelle kysymys Petsamosta oli ennen muuta taloudellinen ja merkitsi ennen muuta vapautta pääsyä Jäämerelle, missä kalastus ja vasta myöhemmin kauppamerenkulku olivat meille tärkeitä. Bolsevikit puolestaan halusivat varjella Itä-Karjalaa maailmansodan aikana rakennetun Muurmannin radan turvallisuuden vuoksi. Aivan oikein historian myöhempää kulkua ajatellen, tietysti.

Miten sopimus lopulta syntyi?

Sopimuksen syntyyn vaikuttivat ennen muuta puheenjohtaja Paasikiven ja erityisesti Tannerin yksityiset yhteydenotot bolsevikkien johtaviin neuvottelijoihin. Tanner toimi näissä ”sooloiluiksiin” jälkikäteen tulkituissa salaisissa neuvonpidoissa yleensä Paasikiven hyväksymänä. Tannerille hänen ja Voionmaan sosiaalidemokraattinen ”alaryhmä” oli myös tärkeä tuki. Oikeistopiireissä Tannerin toimintaa pidettiin lähes maanpetoksellisena, kun asiasta saatiin jälkeensä vihiä. Tärkeintä oli kuitenkin lopputulos, vaikka tyyliä ei ehkä kaikilta herunut. Suomen tulevan kehityksen kannalta tärkeä rauhansopimus syntyi, ja se loi perustan maailmansotien välisen ajan kestäväälle rauhallisen kehityksen jaksolle. Sinä aikana rakennettiin se demokraattinen ja taloudellisesti vahvistunut Suomi, joka kesti aluksi hyvinkin yksimielisenä vaikeat sotien vuodet.

Mitä Tarton rauhasta seurasi?

Tarton rauha oli itsenäisen Suomen ensimmäinen rauha, eräänlainen valtion ”syntymätodistus”. Rauha tehtiin itsenäisen Suomen ja bolsevistisen neuvosto-Venäjän välillä. Neuvostoliitto syntyi vasta 1922, ja se hyväksyi rauhan ehdot, kunnes se raskaan sisällissotansa jälkeen palasi ajatukseen tsaarin Venäjän rajoista ja asemastaan suurvaltana Itämeren alueella.

Tarton rauha; Häpeärauha vai liian hyvä ollakseen kestävä?

Rauhansopimus syntyi 12.10.1920 ja se ratifioitiin 19.12.1920. Paasikiven mukaan rauhan ehdot olivat Suomen kannalta jopa liian hyvät, jotta ne voisivat kestää. Hän olisi ollut valmis luopumaan tietyistä alueista Karjalan kannaksella silloisen Petrogradin turvallisuuden hyväksi. Paasikivi oli realistinen ja opportunisti, joka teki välttämättömyydestä hyveen.

Karealisteille Tarton rauha oli ”häpeärauha”, koska Repolan ja Porajärven asukkaille luvattu liittäminen Suomeen ei toteutunut. Kompromissina Suomi luopui aluetavoitteistaan Itä-Karjalassa. Vastalauseeksi rauhanehdoille suomalainen nimismies Bobi Siven ampui itsensä. Saattoi olla, että Tannerin Tarton neuvottelujen aikana harjoittama ”saladiplomatia” oli ratkaissut Repolan ja Porajärven kohtalon.

Tarton rauhassako uuden sodan siemen ?

Vastapuolemme Tartossa, bolsevikit eli Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta joutui heikkouden tilassaan solmimaan Suomen kanssa rauhansopimuksen Tartossa 1920. Rauha tarvittiin, koska oltiin käytännössä oltu sodassa, jota tosin kumpikaan osapuoli ei ollut julistanut. Suomen eduksi toimi bolsevikien tarve saada rauhoitettua koilli-

nen rintamasuunta maassa riehuva verisessä sisällissodassa. Rauha syntyi Tartossa kovan väännön jälkeen meidän kannaltamme varsin hyvin ehdoin, vaikka jotkut suuremmasta Suomesta haaveilleet pitivätkin sitä häpeärauhana. Saimme Tarton rauhassa vahvistettua itsellemme ns. vanhan Suomen alueet erityisesti Karjalan kannaksella. Petsamokin liitettiin Suomeen vanhaan 1860 –luvun sopimukseen vedoten.

Bolsevikineuvottelijoilla, sen enempää kuin omillammekaan, ei tietenkään voinut silloin olla käsitystä Petsamon todellisesta tulevasta arvosta. Petsamon nikkeliä löydettiin vasta myöhemmin. Siitä tulikin sitten aikaa myöten kansainvälinen mielenkiinnon kohde, kun nikkelin arvo sotateollisuuden raaka-aineena nousi toisen maailmansodan lähestyessä.

Älkäämme unohtako, että Vladimir Putin perusteli Krimin haltuunottoa toteamuksella, että ”siinä me vain korjasimme aikaisemman virheemme” viitaten neuvostoaikana tapahtuneeseen Krimin luovutukseen Ukrainalle. Se nosti kieltämättä hyytäviä ajatuksia sotahistoriasta harrastuneen mieleen. Mitäpä muuta Neuvostoliitto oli tekemässä aloittaessaan talvisodan ...

Lähteitä: Vierros, Tuure: Tarton tanssi. Uusi kirjakerho. Gummerus 1975. Lehtinen, Lasse: Tanner. Itsenäisen Suomen mies. Otava 2017. FT Jussi Niinistö: JP 27:n Perinneyhdistyksen esitelmätilaisuus Töölöntorin auditorio 23.1.2020. Volanen, Risto: Suomen synty ja kuohuva Eurooppa. Otava 2017. Jääskeläinen, Mauno: Itä-Karjalan kysymys. WSOY 1961.

SUOMEN JA VIRON SOTILAALLINEN YHTEISTYÖ 1930-LUVULLA

Kun Suomi ja Viro olivat itsenäistyneet 1917 ja 1918, näiden kahden veljesvaltion salaisena pidetty sotilaallinenkin yhteistyö tuli vähitellen ajankohtaiseksi 1930 -luvulla. Molempien valtioiden rajat silloisen bolsevistisen Venäjän suuntaan oli vahvistettu Tarton rauhansopimuksilla 1920. Niinpä veljeskansat herättelivät henkiin tsaarin Venäjän ajatuksen Suomenlahden sulke- misesta. Nyt vaan rintamasuunta kääntyi itään.

1930-39 Suomi ja Viro päättivät suojautua Suomenlahdella yhdessä idän uhkaa vastaan.

Niin Suomen kuin Vironkin intressissä oli idästä, voimaantuneesta Neuvostoliitosta kohdistuvan uhan eliminoiminen. Tsaarin aikana ennen ensimmäistä maailmansotaa synnytetyn Pietari Suuren merilinnoituksen idea lämmitettiin yhdessä uudelleen. Merkittävä osa rakenteista, laitteista ja aseistakin oli vielä jäljellä tai ainakin korjattavissa. Yhteiset erittäin hyvässä hengessä tehdyt suunnitelmat saivat kaikessa hiljaisuudessa molempien valtioiden johdon siunauksen, ja sotilaat saivat vihreätä valoa työilleen.

Puolustuksen uloimman kehän tulivat muodostamaan Utön, Öron, Osmussaarten ja Paldiskin rannikkolinnakkeet, joiden kunnostus- ja varustelutyöt alkoivat vauhdilla. Sisemmän, ratkaisevan kehän muodostivat jälleen Suomen puolella Porkkalan Mäkiluodon ja Viron puolella Naissaaren ja Aegnan järeät linnakkeet. Yhteisen tulenjohdon mahdollisuus varmistettiin Suomenlahden poikki kulkevalla merikaapelilla. Ensimmäisessä

maailmansodassa käytettyä merikaapelia Mäkiluodosta Tallinnaan ei löydetty, joten aluksi jouduttiin käyttämään Posti- ja lennätinlaitoksen sivukaapelia ja varmistamaan yhteys Helsingin kautta kulkevalla sotilaskaapelilla sekä radioyhteyksillä. Jatkosodassa välille laskettiin uusi sotilaskaapeli, ja vanhakin kaapeli löytyi jossakin vaiheessa.

Rannikkotyökistön aseiden järeän rungon muodostivat molemmilla puolilla olevissa linnakkeissa kunnostettavissa olleet järeät 12 tuuman (305 mm) rannikkotykit, joita saatiin toimintakuntoon Suomen puolella Örösä, Mäkiluodossa sekä Helsingin edustalla Kuivasaaressa. Russarössä tätä täydensivät lisäksi 9 tuuman tykit. Viron puolella järeät rannikkotykistöpatterit oli rakennettu Tallinnanlahdella Naissaarelle ja Aegnaan. Ydesä näiden järeiden tykkien noin 40 kilometrin kantama takasi Suomenlahden sulun yhteisellä ristitulella. Itsenäiset Suomi ja Viro saattoivat siten luottaa siihen, ettei idästä olisi odotettavissa laivastohyökkäyksiä.

Sukellusveneprojektikin oli yhteinen

Merkittävä osa yhteisissä suunnitelmissa oli yhteinen sukellusveneprojekti. Oli tärkeätä varmistaa Suomenlahden sulku sukellusveneaseella, joka oli osoittanut voimansa jo ensimmäisessä maailmansodassa. Suomi hankki pienen sukellusvenelaivastonsa rakennuttamalla sen saksalaisten opastuksella ja lisensseillä Crichton-Vulcanin telakalla Turussa. Yhteistyön tuloksena Saksa sai myös oman, salaisen sukellusvenelaivastonsa prototyypin. Saksalaisten suunnittelutoimisto hakeutui yhteistyöhön myös Suomen ja Turussa toimineen Crichton-Vulcan Oy:n telakan kanssa. Suomen kaikki viisi sukellusvenettä suunniteltiin Haagissa ja rakennettiin saksalaisten piirustusten mukaan. Turussa niistä on rakennettu neljä: Vetehinen, Vesihiisi, Iku-Turso

ja Vesikko. Minisukellusvene Saukko rakennettiin Helsingin Hietalahdessa. Suomen laivaston käyttöön sukellusveneet tulivat ensimmäisen kerran vuonna 1930, ja niiden nimet olivat Vesihäisi ja Vetehinen. 1931 valmistui palvelukseen kolmas sukellusvene nimeltään Iku-Turso. Telakan prototyyppi lunastettiin valtiolle, ja siitä tuli Vesikko, joka on nykyisin museona Suomenlinnassa.

Virolaiset halusivat kuitenkin toimia toisin, sillä saksalaisiin ei siellä historiallisista syistä oikein luotettu. He tilasivat 1933 kaksi sukellusvenettä Englannista Vickers-Armstrongilta. Lembit ja Kalev laskettiin vesille 1936 ja 1937. Yhdessä suomalaisten kanssa kuitenkin varmistettiin sukellusveneiden ase- ja muiden järjestelmien yhteensopivuus. Lembit on nykyään suomalaisen Vesikon tavoin museoituna ja tutustuttavissa Tallinnan Lentosataman museossa.

Hyvin suunniteltu, mutta ...

Me jälkiviisaat tiedämme, miten siinä Suomenlahden puolustuksessa lopulta kävi. Saksa ja Neuvostoliitto sopivat keskenään etupiiri- ja Molotov-Ribbentrop-sopimuksella 23.8.1939. Kun Neuvostoliitto sitten alkoi sopimuksen antamin valtuuksin laajentaa revii-riään entisille tsaarin Venäjän rajoille Itämerellä, ja se sai nopeasti kaikki kolme Baltian maata suostumaan sotilastukikohtien perustamiseen niiden alueille. Ikävä Suomi ei näissä syksyn 1939 neuvotteluissa antanut periksi, ja niin syttyi talvisota, tunnetuin seurauksin.

On varmaa, että Suomen ja Viron salaiset sotilaalliset suunnitelmat vuosivat jo 1930-luvulla Neuvostoliittoon, jonka tiedustelu toimi erinomaisesti. Tässä voidaankin ehkä nähdä yksi Neuvostoliiton syy varmistaa Leningradin turvallisuus ja Neuvostoliiton vapaa pääsy Itämerelle. Suomen ja Viron kaltaisille pikkuvaltioille ei tullut sallia mahdollisuutta

rajoittaa Suuren ja Mahtavan Neuvostoliiton toimintaa Itämerellä. Ja kuten me jälkiviisaat tiedämme, seurauksena oli talvisota.

Lähteitä: Leskinen, Jari: Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton varalta 1930-1939. Suomen Historiallinen Seura. 1997. Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. WSOY. 1999.

KIRJOITTAVA UPSEERI WOLF H. HALSTI

”Kirjoittaja ja politiikan tarkkailija”. Näin on Wolf H. Halsti otsikoinut yhden viimeisistä luvuista muistelmiensa I osassa ”Mies elää aikaansa”. Otava 1973. Muistelmien I osa kattaa vuodet 1905-1939. Näin hän vie meidät oikoteitse elämänsä yhden sivujuonen äärelle ja kuvailee, miten lahjakkaasta upseerista tuli myös kirjailija. Tässä tarkastelussa rajoitumme myös näihin vuosiin ennen talvisotaa.

Upseerina Halsti halusi olla kasvattaja ja kouluttaja

Itsenäisen Suomen 9. kadettikurssilta 1926-28 valmistunut Halsti kertoo jo kadettikoulussa alkaneensa miettiä, miten yleiseen asevelvollisuuteen ja reserviläisarmeijaan puolustuksensa perustava Suomi voisi selvitä Venäjän naapurina. Hän oli jo silloin alkanut omin päin kerätä aineistoa tutkimalla historiaa ja seuraamalla politiikkaa. Hän oli myös liittynyt monien nuorten upseerien ja kurssi-veljiensä tavoin Akateemiseen Karjala-Seuraan, jonka tarjoama kuva maamme ja Venäjän suhteista vaikutti pelottavalta.

Halstin ensimmäinen tehtävä nuorena upseerina oli kouluttajana toimiminen Polkupyöräpataljoona I:ssä (PPP I, myöh. JP I) Terijoella 1928-35. Siellä hänelle heräsi tarve kertoa isänmaan historiasta ja maanpuolustuksesta uudella tavalla osana varusmiesten koulutusta. Häntä vaivasi pelko varusmiesaineksen koulutustason synnyttämästä kahtia jakautumisesta. Hän koki, että puolustusvoimissa annettava koulutus koettiin enemmän tai vähemmän tarkoituksettomana, jos koulutettaville ei selvitetty koulutuksen perimmäistä päämäärää. Kun koulutus oli väistämättä fyysisesti rasittavaa ja siten epämiellyttäväksi

koettua, suhtautuminen palvelukseen oli mitä oli, niin koulutettujen kuin kouluja käymättömienkin mielestä.

Halstin into ja osaamisensa teki kyllä vaikutuksen valistuneeseen esimieheen, PPP I:n uuteen komentajaan, jääkärieverstiluutnantti Strömbergiin (myöh. Siilasvuo), ja tukea ja kannustustakin tuli. Halstin puuhat aiheuttivat kuitenkin hämmennystä ja epäluuloja muiden vähemmän valistuneiden kaadereiden keskuudessa. Ei ole näyttöä siitä, että hänen pyrkimyksensä kehittää varusmiesten koulutusta olisivat tuottaneet kovin pysyvää jälkeä järjestelmään, mutta näillä hänen ”harjoitussillaan” oli merkitystä hänen omalle myöhemmälle ajattelulleen ja toiminnalleen.

Ensimmäinen läpimurto kirjailijana

Nuoren upseerin ensimmäinen kirjallinen läpimurto oli voitto Upseeriliiton vuotuisessa kirjoituskilpailussa kahdeksan vuotta myöhemmin. Kilpailun tuloksena Otava julkaisi 1936 Halstin pienen kirjan ”Isänmaan historia Suomen maanpuolustusta varten”. Kirjassaan Halsti pohti, miten Suomi saattoi selviytyä, jos kansakunta oli jakaantunut niin historian tuntemuksen kuin historian käsityksen suhteen. Miten se voisi selviytyä, jos sotilaallisesta koulutuksesta vastuussa olevatkaan eivät ymmärtäneet historian ja maantieteen luomaa asetelmaa, jossa Suomen kohtaloista tulnaisiin päättämään. Missä määrin tätä Halstin ensimmäistä kirjaa ymmärrettiin ja osattiin käyttää maanpuolustusta edistävän koulutuksen käytännön työssä, on epäselvää. Mutta pelinavaus oli selvä!

Kirja ja Halstin maine mielenkiintoisena ja provosoivanakin esitelmöitsijänä levisi, ja kutsuja hyvin tärkeidenkin piirien esiintyjäksi pääkaupunkiin saakka tuli. Vastaanotto saattoi vaihdella säikähdyksestä kielteiseen mutta myös ainakin hetkelliseen innostukseen. Näi-

tä tehtäviä Halstille tuli lisää, kun hän valikoitui Sotakorkeakoulun yleisesikuntalinjalle ensin opiskelijaksi ja sitten valmistuttuaan syksyllä 1936 opettajaksi ja silloiseen pääesikuntaan toimistoupseeriksi.

Uusi herättelevä kirja

Halstin syksyllä 1939 julkaistu kirja ”Suomen puolustaminen” (Otava) perustui hänen eri yhteyksissä pitämiinsä turvallisuuspoliittisiin luentoihin, joiden sisällölle hän etsi kirjan kautta laajempaa vastaanottajakuntaa. Syynä oli Halstin mukaan toisaalta se, että hän oli saanut esitelmiensä kuulijat vakuuttuneiksi siitä, että Suomea voidaan, kannattaa ja pitää puolustaa, toisaalta se, että näistä asioista ei ollut saatavissa tietoa, vaikka sodan uhka alkoi käydä yhä ilmeisemmäksi ja tulla yhä lähemmäksi.

Kirjan käsikirjoitus valmistui jo vuoden 1938 syksyllä. Taustalla olivat Saksan vastustamaton eteneminen, Münchenin sopimus ja Tšekkoslovakian silpominen länsimaiden kykenemättä tekemään mitään. Kirjan sisältö jakaantui kolmeen osaan. Ensimmäisessä Halsti tutki sodan olemusta valtiopolitiikan työvälteenä. Halstin mukaan kansamme suuri enemmistö oli tinkimättömästi puolustussodan kannalla huolimatta vastenmielisyydestään veren vuodattamista kohtaan. Se oli kansamme elinehto, mikäli se ylipäänsä halusi elää vapaana kansana muiden joukossa.

Veret pysäyttävä analyysi

Kirjan toisessa osassa Halsti tutki maamme sotilaspoliittista ja -maantieteellistä asemaa. Suomea oli kautta aikojen käytetty hyökkäystienä Venäjälle ja venäläiset olivat käyttäneet sitä puskurialueena. Mahdollisessa yleiseurooppalaisessa selkkauksessa Neuvostoliitto ei luottaisi Suomen tahtoon estää kaikki hyökkäykset alueensa kautta eikä suomalaisten ky-

kyyn estää niitä. Silloisissa oloissa ei sellainen luottamus ollut todennäköistä. Venäläisillä oli syyt epäluuloihinsa. Saksalaiset Suomessa 1918, englantilaiset Koivistolta käsin Krons-tadtin kimpussa 1919, Petsamon, Aunuksen ja Vienan heimosotaretket, pienten piirien Suur-Suomi puheet ja kirjoitukset muistettiin suurena naapurissamme. Halsti näki, että seurausena tästä venäläiset esittäisivät Suomelle pitkälle meneviä vaatimuksia turvallisuutensa varmistamiseksi. Halsti hahmottelikin niitä valmiiksi: Sotilasliitto, tukikohtia Suomenlahden suulla ja Ahvenanmaalla, osa Karjalan kannasta, Suomenlahden ulkosaaret, Petsamo.

Miten Suomen pitäisi varautua ja suhtautua näihin ehdotuksiin ja vaatimuksiin? Suomella kun oli syitä omiin epäluuloihin siinä missä Neuvostoliitollakin. Mikä olisi tulos? Neuvostoliiton esittäessä vaatimuksiaan Suomi kieltäytyisi, koska olettaisi niiden merkitsevän maan valtaamista. Kieltäytyminen johtaisi sitten Neuvostoliiton aseelliseen hyökkäykseen. Mikään ei voisi estää Neuvostoliittoa vaatimasta, ja kun niin olisi päässyt tapahtumaan, Suomen olisi pakko kieltäytyä. Ja kun se olisi tullut selväksi, venäläisten olisi pakko hyökätä.

Kirjan tämän jakson tarkoituksena oli vaikuttaa asenteisiin, huomauttaa suomalaisille miten tavattoman vakavasta asiasta oli kyse. Tähän odotettavissa olevaan tapahtumien logiikkaan olisi reagoitava ajoissa. Oli tarpeen tuottaa eräänlainen kansanliike ja mielenilmaus ehdottoman puolueettomuuden ja sen puolustamisen puolesta. Toisena tarkoituksena oli osoittaa venäläisille, joiden oletettiin ennen pitkää saavan kirjan käsiinsä, miten heidän toimintansa oli vaikuttanut maittemme suhteisiin ja miten sen muuttaminen todellisuudessa voisi edistää heidän omaa turvallisuuttaan. Kirjoittaessaan tätä Halstilla ei voinut olla tietoa siitä, että Neuvostoliiton yh-

teydenotot, ns. Jatsev keskustelut, olivat jo käynnistyneet, ja Halstin kaavailujen mukaisia vaatimuksia oli jo alettu esittää..

Suomen puolustautumismahdollisuudet

Kirjan kolmannessa osassa Halsti käsittelee Suomen konkreettisia puolustautumismahdollisuuksia. Käsittely alkoi näin: ”Aikaisemmassa yhteydessä totesimme, että sellainen hyökkäys on meille vaarallisin, joka voidaan suorittaa maarajan yli ja että Venäjä on ainoa suurvalta, jolla on tämä mahdollisuus. --- On siis aivan luonnollista, että ensi sijassa tutkimme juuri tätä mahdollisuutta. Se ei merkitse vihamielisyyttä tai tunteisiin perustuvaa epäilevää kantaa --- vaan yksinkertaisesti todellisuuspohjaisen mahdollisuuden toteamista ja tutkimista. Jos tahtoo ajatella sotilaallisesti, on kerta kaikkiaan ajateltava realistisesti.”

Viittasin myös siihen että maanpuolustukselle asetettavat vaatimukset on määritettävä vaikeimman tapauksen varalta. Jos voitiin laskea sen selviytyvän siitä, se selviäisi myös kaikista muista mahdollisista tapauksista, siis yrityksistä käyttää Suomen maaperää, aluevesiä tai ilmatilaa hyökkäyksiin Neuvostoliittoa vastaan.

Miten Suomi sitten voisi selviytyä?

Tämän jälkeen seurasi yksityiskohtainen puolustusmahdollisuuksien erittely. Osa päättyi seuraaviin lauseisiin: ”Voinemme sopivasti päättää tämän kirjasen toteamalla mihin taistelutahtoista Suomen kansaa vastaavan vieraan kansallisuuden tulee valmistautua ryhtyessään yritykseensä:

- Sen tulee valmistautua siihen, että sota joka tapauksessa kestää monta kuukautta, luultavasti vuosia.

- Sen tulee valmistautua siihen, että sota voi laajentua monta maata käsittäväksi.

- Sen tulee olla valmis uhraamaan kymmeniä miljardeja markkoja ja satojatuhansia ihmisiä.

- Sen tulee olla valmis siihen, että sen joukot Suomen maastossa ovat alttiina mitä pahimmille yllätyksille, tappioille, kärsimyksille ja hermojen koetuksille.

- Sen tulee lopuksi tietää, ettei kukaan voi etukäteen sanoa miten yritys on päättyvä.”

Tuosta yhteenvedosta selviää kirjan tarkoitus: antaa realistinen kuva kansalaisten ajattelun pohjaksi ja varoittaa vieraita virhelaskelmista eli siis Suomen rajojen loukkamisesta siinä uskossa että se johtaisi johonkin vähäpätöiseen selkkaukseen ja että he vaivattomasti voisivat ajaa tahtonsa läpi. Mielestäni olisi mitä todennäköisintä, että jokaisella suurvallalla oli asiasta virheellinen käsitys.

Halti muistelee, ettei hän ole muistelmissaan selostanut kirjaani kerskuakseni sillä, miten oikein hän näki asiat vaan aivan toisista syistä. Ensinnäkin hän halusi oikaista ”sen oman pesämme likaajien levittämän valheen, että suomalaisia yllytettiin venäläisvihaan ja sotaan”. Hän siteeraa vielä kerran kirjaansa:

”Olkaamme itseämme kohtaan rehellisiä! Voimme mahdollisesti torjua ensimmäisen rynnistyksen. Voimme mahdollisesti torjua useita myöhempiäkin iskuja. Mutta jos sota pitkistyy, täytyy voimiemme ensimmäisenä ehtyä, varastojemme ensimmäisinä tyhjentyä, taloudellisen kestävyysiemme ensimmäisenä murtua.” Hän toteaa myös tahtovansa torjua sen käsityksen, ettei kukaan varoittanut, tai ainakin yrittänyt varoittaa suomalaisia siitä, mikä oli tulossa. Vaatimattomasti (!) hän muistuttaa, että ”tosin varoittaja oli vain pieni kansalainen, mutta hänen tekstinsä levisi noin 150 000 kappaleen painoksina, ja sen luki noin 1 500 000 täysikasvuista suomalaista. Mutta ja tätä Halsti pitää tässä tärkeimpänä, ”valtakunnan poliittinen johto piti

huolta siitä, että tämäkin varoitus tuli julki-suuteen myöhästyneenä ja silvottuna”.

Kirja ”Suomen puolustaminen” hyväksytään puolustusvoimissa

Kun Halstin käsikirjoitus kirjaan ”Suomen Puolustaminen” oli valmis ja Otava ilmoittanut painavansa sen, teksti oli alistettava korkeimman sotilasjohdon hyväksyttäväksi. Se vaihe kesti tammikuuhun vuonna 1939, ja sekä sotaväen päällikkö (Österman, huom. GL) että yleisesikunnan päällikkö (Oesch, huom. GL) hyväksyivät sisällön sellaisenaan. Edellinen sanoi Halstin kertoman mukaan vain: ”Olette tehnyt hyvää työtä ja suorittanut oma-aloitteisesti tärkeän tehtävän. Kiitos!” Jälkimmäinen esitti pari muodollista huomautusta tyylin suhteen. Oeschin mielestä kirjan motto ”Omistetaan puolueettomalle totuudelle ja kaikille sitä etsiville” oli liian vaateliias kapteenin esittämäksi, ja eräässä kohdassa oleva sanonta ”minun kansani” samoin! Nuori kapteeni oli siis liian vähäpätöinen henkilö esittämään tällaisia. Todella kannustavaa!

Ulkoministeri kauhistuu

Joka tapauksessa siis asia oli ratkaistu ja Otavan painokoneet lähtivät käyntiin toisen kerran Halstin tiliin (Ensimmäinen kerta merkitsi Halstin oppikirjan ”Isänmaan historia” julkaisemista. Huom. GL). Sitten Halsti ei aikoihin kuullut työstään mitään. Normaalissa järjestyksessä hän luki oikovedoksen ja taiton. Vasta paljon myöhemmin hän sai tietää, että Otavan johto varmuuden vuoksi oli lähettänyt tekstin myös silloiselle ulkoministerille Eljas Erkolle tutustuttavaksi. Otavan Heikki Reenpää kertoi Halstille talvisodan jälkeen tuloksen: ”Erkko kauhistui, kun suomalainen yleisesikuntaupseeri kirjoittaa, että venäläisillä on syyt epäluuloisuuteen ja luettelee Suomelle esitettäviä vaatimuksia, vieläpä perus-

teele niitä. Sellaista ei voida julkaista olkoon miten tieteellisesti tutkittua ja puolueetonta totuutta tahansa. Kiellän julkaisemasta sellaista kirjaa.”

Kirja ”silvotaan”

Mieluummin siis kansalle yllätys kuin varoitus ! Ulkoministerinä Erkko tiesi, että venäläiset jo olivat liikkeellä juuri kirjassa esitetyin vaatimuksin ja perusteluin. Ehkä hän pelkäsi antautumismielialaa. Heikki Reenpää taas ei aluksi halunnut silpoa kirjaa ottamalla siitä pois keskeistä viestiä, jolloin se olisi ollut pelkkä puolustautumismahdollisuuksien selvittely ilman poliittista varoitusta, joka oli ollut sen alkuperäinen päätarkoitus. Ehkä häneen siinä vaikutti sekin, että Mannerheim oli neuvottelemisen toisin kuin hallituksen jäsenet. Todennäköisesti Mannerheimin mielipide sai Östermanin ja Oeschin hyväksymään tekstin alkuperäisessä laajuudessaan.

Tuloksena oli joka tapauksessa, että Heikki Reenpää toistaiseksi pani ladelman jäihin, kunnes Moskovan neuvottelut alkoivat vuoden 1939 syksyllä. Silloin hän maanpuolustustahdon lujittamisen ja uskon rakentamisen nimissä antoi periksi ja revitytti kirjan käsikirjoituksen toisen osan pois ja painatti loput. Ensimmäiseen painokseen jäi kiireessä yksi toisen osan kartoista, jolla siis ei ollut yhteyttä kirjan tekstiin, ja kirja alkoi alkuperäisen käsikirjoituksen sivulta 39. Poistetun keskeisen osan pituus oli siis 38 sivua 190:stä. Painettuna kirja oli Halstin mukaan harhaan johtava, sen päätarkoitus jäi saavuttamatta. Maan hallitus saattoi kieltäytyessään joustamasta neuvotteluissa vedota siihen, että yleinen mielipide ei olisi hyväksynyt perään antamista. Halstia jäi vaivaamaan se kuva, ettei kukaan muka ollut edes yrittänytkaan antaa tietoja, jotka olisivat voineet selventää neuvottelujen asetelmia.

Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rasitteenahan oli pitkän ajan saatossa kehittynyt molemminpuolinen epäluottamus. Suomesa epäluottamuksella oli syvät juuret historiassamme ja viimeksi Venäjän sortokaudessa. Itsenäistymisen alkuvuosina ja lopulta 1930 luvulla meillä vahvistui käsitys neuvostojärjestelmän luonteesta, kun alkoi tihkua tietoja itärajan yli paenneiden punaistemme likvidoinneista Stalinin terrorin uhreina. Vallankumouksen jälkipyykkejä pessyt bolsevistinen Venäjä ei hyvällä muistanut saksalaisten interventiota Suomeen 1918 eikä englantilaisen laivasto-osaston toimia 1919 itsenäisen Suomen alueelta Koivistolta Leningradin puolustuksen lukkoa Kronstadtia ja sen sisarlinnoitusta Krasnaja Gorkaa vastaan. Toimien tarkoituksena oli tukea Venäjän vastavallankumouksellisten valkoisten sotaa bolsevikkeja vastaan. Heimosodat eli suomalaisten vapaajoukkojen toiminta Petsamossa, Itä-Karjalassa ja Aunuksessa tarkoituksena liittää alueita Suomeen olivat myös omiaan kasvattamaan epäluuloja. Erityisen raskauttavana Neuvostoliitossa nähtiin mahdollisuus, että Suomen maaperää luovutettaisiin lähialueeksi hyökkäykselle Neuvostoliittoon. Tai jos vaikka ei vapaaehtoisesti luovutettaisikaan, tuo kolmas valtio, käytännössä Saksa, käyttäisi sitä joka tapauksessa, eikä Suomi kykenisi sitä yksin estämään. Epäluottamus kohdistui siis paitsi Suomen omaan toimintaan myös sen kykyyn puolustaa aluettaan niin, ettei kukaan muukaan sen alueen kautta kykenisi hyökkäämään Neuvostoliittoon.

Suomen asema oli selvästi geopoliittinen. Kun emme maantieteellemme mahtaneet mitään, siitä seurasi haasteita. Vuoden 1939 karttaa katsoessaan on helppo nähdä Neuvostoliiton, tsaarin Venäjän perillisen heikko asema. Se oli käytännössä kaikilta meriltä enemmän tai vähemmän suljettu suurvalta. Suomen

suunnalla se oli reunavaltioidensa itsenäistymisen myötä ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa menettänyt kaikki Itämeren satamansa. Sen laivasto, jonka jälleenrakentaminen vuosien 1905-06 Venäjän-Japanin sodan katastrofaalisten tappioiden jälkeen oli vasta käynnistymässä, oli käytännössä suljettu Suomenlahden pohjukkaan. Leningradin, Nevan, Laatokan, Syvärin, Äänisen ja Stalinin kanavan kautta sillä oli rajoitettu yhteys Jäämerelle ja siellä oleviin satamiin. Jo ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettu Muurmannin rata (Halsti käyttää siitä myös nimeä Kirovin rata) Leningradista Murmanskiiin, tärkeään Jäämeren satamaan, oli myös tärkeä yhteys Atlantille. Käytännössä bolsevistinen Venäjä ja sen perillinen Neuvostoliitto eivät olleet alkuun kovin riippuvaisia näistä merellisistä yhteyksistään taloudellisesti. Neuvostoliitto oli pitkään enemmän ja vähemmän suljettu sisätalous. Sillä ei juurikaan ollut vientiä, ja se koetti, osin huonoin tuloksin, tulla toimeen omillaan ilman merkittävää tuontia. Tuo Muurmannin rata oli kuitenkin jo ensimmäisestä maailmansodasta saakka ollut niin tärkeä, ettei esim. suomalaisten heimosotaretkien annettu sitä vaarantaa. Siinä oli suomalaisten interventioden selkeä raja jo 1920-luvulla. Ja kuten me jälkiviisaat tiedämme, niin se oli 1940-luvullakin.

Kun Neuvostoliitto sitten 1938 ensin Suomessa ns. Jartsevin yhteydenottojen ja syksyllä 1939 Moskovassa neuvotteluissa ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä” esitti huolensa Leningradin ja laajemminkin ottaen maansa turvallisuudesta Suomen kautta mahdollisesti tapahtuvien kolmansien valtioiden hyökkäyksien varalta, Suomi torjui kaikki ehdotukset esim. tukikohdista vedoten puolueettomuuteensa ja valtioalueensa koskemattomuuteen. Tämä ei tietenkään ollut ”luottamusta herättävää” toimintaa. Se vain vahvisti

asetelmaa molemminpuolisesta epäluottamuksesta. Syntyi ”paha kierre”, joka olisi Halstin mukaan pitänyt ennakkoon nähdä. Suurvalta ei voisi uskottavuussyistäkään jättää asiaa silleen, vaan seurauksena olisi sota.

Halstin viestinnän ydin ei ollut siinä, että olisi vain pitänyt antaa periksi. Näinhän Baltian maat toimivat, tunnetuin seurauksin. Halsti oli tässä maanpuolustuksen vahvistamisen asialla. Hänen viestinsä oli, että perimäinen epäluottamus ja sen vahvistuminen neuvottelujen kestäessä tulisivat väistämättä johtamaan siihen, että suurvalta päätyisi ratkaisemaan tilanteen sodalla. Niinpä sotaan oli valmistauduttava! Puolustusvoimia ja kansan maanpuolustustahtoa oli kaikin keinoin vahvistettava. Mutta näinhän ei ainakaan ajoissa ja riittävässä määrin tehty. Kun sotaan ei haluttu uskoa, tämän lapsenomaisen, maailman oikeudenmukaisuudelle rakentuvan uskon varassa elettiin, kunnes pommikoneet olivat Suomen yllä 30.11.1939. Ainoa, ja sinänsä erittäin onnistunut viime hetken valmistautumisesta kertova toimi olivat lokakuun puolenvälin tienoilla käynnistyneet ”ylimääräiset harjoitukset” (YH), joiden merkitys osoittautui arvaamattoman suureksi. Aseitakin herätettiin hankkimaan, mutta liian myöhään.

Halsti oli syvästi huolestunut ilmiöstä, jotka olivat ”omiaan vaarantamaan maata ulkopolitiittisesti ja jyrkentämään sisäisiä vastakohtia ja vieroittamaan työväestöä lähestyvän sodan uhkan vuoksi yhä tarpeellisemmasta kansallismielisyydestä ja puolustustahdosta”. Tällä hän tarkoittaa ”isänmaallisen kansanliikkeen nimellä esiintyviä” (IKL, huom, GL). Halstin mielestä oli ”mitä onnettominta, että oikeisto monopolisoi maanpuolustusasiat ja järjetöntä että sosiaalidemokraatit vain tästä syystä asettuivat niiden suhteen poikki-teloin”. Halstin mielestä ”IKL on sisäpoliittisesti väärillä jäljillä, koska työväki ei ikinä

tule hyväksymään natsismille läheistä sukua olevaa liikettä.” Hänen mielipiteensä ei kuitenkaan saavuttanut minkäänlaista vastakäytännön kua. Kun Stalin ja Hitler sitten olivat solmineet liittonsa (23.8.1939, toim.huom.), IKL:n johtoon kuuluva Arne ”Poju” Somersalo oli Halstin kertoman mukaan syvästi järkyttynyt. Somersalon tulkinnan mukaan Suomen hallituksen ”saksalaisvastainen politiikka oli PAKOTTANUT Hitlerin sellaiseen ratkaisuun”. Halstin kommentti on paljon puhuva: ”Sellaiseen sokeuteen joudutaan kun annetaan tunteen hallita järkeä eikä päinvastoin”.

Lähde: Halsti, Wolf H.: Muistelmat I 1905-1939. Mies elää aikaansa. Otava 1973. s. 293-298.

ISÄNMAAN HISTORIA SUOMEN MAANPUOLUSTAJIA VARTEN (1936)

Wolf H. Halstin, vuonna 1928 Kadettikoulun kurssilta 9 valmistuneen nuoren upseerin ensimmäinen kirjallinen läpimurto oli voitto Upseeriliiton vuotuisessa kirjoituskilpailussa. Kilpailun tuloksena Otava julkaisi 1936 Halstin pienen kirjan ”Isänmaan historia Suomen maanpuolustusta varten”.

Kirjan taustahistoria

Halsti itse kertoo kirjan saaneen alkunsa hänen Sotilasaikakauslehteä varten laatimastaan tutkielmasta, joka julkaistiin lehden numeroissa 10 ja 11/1934. Kirjan syntyyn vaikuttivat Halstin kokemukset varusmiesten kouluttajana ja pohdinnat, miten Suomi voi selviytyä, jos kansakunta oli jakaantunut niin historian tuntemuksen kuin historian käsityksen suhteen. Miten se voi selviytyä, jos sotilaallisesta koulutuksesta vastuussa olevatkaan eivät ymmärtäneet historian ja maantieteen luomaa asetelmaa, jossa Suomen kohtaloista tultaisiin päättämään. Missä määrin tätä Halstin ensimmäistä kirjaa ymmärrettiin ja osattiin käyttää maanpuolustusta edistävän koulutuksen käytännön työssä, on epäselvää. Mutta kirjoittavan upseerin pelinavaus oli selvä!

Kirja poiki kutsuja esiintyjäksi

Kirja ja Halstin maine mielenkiintoisena ja provosoivanakin esitelmöitsijänä levisi, ja kutsuja hyvin tärkeidenkin piirien esiintyjäksi pääkaupunkiin saakka tuli. Vastaanotto saattoi vaihdella säikähdyksestä kielteiseen mutta myös ainakin hetkelliseen innostukseen. Näitä tehtäviä Halstille tuli lisää, kun hän vali-

koitui Sotakorkeakoulun yleisesikuntalinjalle ensin opiskelijaksi ja sitten valmistuttuaan syksyllä 1936 opettajaksi ja silloiseen pääesikuntaan toimistoupseeriksi.

Sukelluksia kirjan sisältöön

Jo Pähkinäsaaren rauhasta 1323 kirjoittaessaan Halsti virittää ajatuksen Suomen puolustuksen uskottavuudesta. Hyökkääjä joutuu Suomen kohdalla miettimään, maksaako vaivan. Halsti johtaa tästä myöhemmän tuotantonsa ja esiintymisiensä keskeisen viestin: ”Luja puolustuslaitos on sodan paras ehkäisijä!” Usko ja luja tahto auttavat puolustajaa. Toisaalta hän joutuu toteamaan, että voimakkaamman oikeus on lopulta ainoa toimiva oikeus. Suomi on idän ja lännen rajamaata, yksilön vapauden vartija. Hyökkääjä ei julkista sotien syitä, joiden taustalla usein on valta, vaan löytää hyökkäyksensä syyksi jonkin mittämöän kahakan. Tätä kirjoittaessaan Halsti ei voinut tietää, miten oikeassa tuli pian olemaan. Me jälkiviisaat tiedämme, että Neuvostoliitto kehitti talvisodan syttymisen syyksi Mainilan laukaukset.

Ruotsi-Suomen aika

Toisin kuin nykyään ajatellaan, Halsti kuvailee suomalaisten osallistumista 30-vuotiseen sotaan ”käskyläisinä” ja alamaaisina. Nykyäänhän Ruotsi-Suomi nähdään yhtenä valtiona, johon suomalaiset kuuluivat tasavertaisina kansalaisina. Suomea ei enää pidetä Ruotsin ”siirtomaana”.

Halstin näkemys kuvastanee hyvin 1930-luvun nuorsuomalaista ajattelua.

Ruotsin sotaisaa menneisyyttä kuvaillessaan Halsti haikailee valtakunnan suuruuden aikana menetettyjä mahdollisuuksia, kun sodissa keskityttiin liiksi etelään. Vaihtoehtoisen hyökkäilysuunta kun olisi Venäjän heikkouden ja hajaannuksen aikana ollut ihan

muualla. Niinpä silloin ”Suur-Suomi, Arkan-
gel ja Kuola jäivätkin saamatta osaksi valta-
kuntaa. ja ehkä siten osaksi tulevaa itsenäistä
Suomea?

Tsaari Pietari Suuren aikana nousee pintaan
Suomen kannalta pahin mahdollinen uhkate-
kijä: Venäjän kiihkeä pyrky merelle ja me-
rivallaksi! Halsti aisti selvästi, että 1930-lu-
vulla kehittyi täsmälleen sama tilanne kuin
1700-luvulla. Niinpä Halsti varoittaakin, että
Pietari Suuren suunnitelma elää. Neuvosto-
liittohan oli vallankumouksen ja ensimmäi-
sen maailmansodan seurauksena tullut ajetek-
si pois Itämereltä ja ahdetuksi Suomenlahden
pohjukkaan laivastoiheen. Halsti kirjaakin
näkemysensä, että ”historia näyttää peili-
kuvanaan myös tulevaisuuden”!

Kaarle XII:n loistavaa voittoa vuonna 1700
Narvassa kuvaillessaan Halsti toteaa, että
ratkaisuvaiheessa laadullinen ylivoima toi-
mi!” Vaikka Ruotsin sankarikuningas Kaar-
le XII oli parhaimmillaan hyvä sotapäällikkö,
valtiomies hän ei ollut, ja menestykseen tarvi-
taan yleensä molempia ominaisuuksia. Kaar-
le ei lähtenyt Narvasta päätäpahkaa paennut-
ta tsaari Pietaria takaa-ajamaan, vaan vaihtoi
rintamasuuntaa eteläiselle Itämerelle. Ja sillä
tiellähän häntä ja karoliineja odotti ennen pit-
kää Pultava, johon sankarikuninkaan voitto-
jen tie katkesi tunnetuin seurauksin.

Pietari Suuren perintönä Ruotsille ja myö-
hemmin itsenäiselle Suomellekin siunaantui
Pietarin kaupungin tuottama pysyvä ongelma,
kohtalon kysymys. Vielä piitkään 1700-luvun
lopulla Ruotsi oli Suomenlahden herra. Tuon
kauden sinänsä turhissa sodissa venäläiset
pääsivät lopulta niskan päälle. Suomen sodis-
ta 1808-09 Halsti kirjoittaa: Ne ovat ”histo-
riamme paras opettaja kaikille, jotka todella
haluavat ajatella kansamme tulevaisuutta ja
valmistautua sen varalle”. Tätä vaihetta ku-
vatessaan Halsti, ”näki”, ennustaa tätä kir-

joittaessaan 1934, että ”kerran tulee varmas-
ti aika, jolloin vanha ajatus Suomenlahden
rantojen hallinnasta palaa yhä uudelleen ja
uudelleen.” Tässä vaiheessa Halsti saarnaa:
”Lukijat, ymmärrättekö nyt, miksi puhutaan
Suomen vaaranalaisesta asemasta?” Jo tässä
vaiheessa hän nostaa esille Karjalan kannak-
sen merkityksen puolustuksemme pääsuunta-
na. Sieltä sen vihollisen on tultava, jos haluaa
Suomenlahden hallintaansa. Ja hän korostaa
kapean Kannaksen asemaa parhaana turva-
namme idän massoja vastaan. Tämän kanta-
van idean me jälkiviisaat löydämme hänen
seuraavasta kirjastaan ”Suomen puolustami-
nen” vuodelta 1939.

Autonomian aika ja itsenäistyminen

Suomen autonomian ajalta Halstilla ei ole
meille jälkiviisaille kovin paljon kouriintuntu-
vaa opetusta tarjolla. J.W. Snellmanin sanois-
ta hän muistuttaa: ”Aseeton kansa on kelvo-
ton!” Hänen oma tulkintansa on, että ”kovuus
on ainoa kieli, jota ymmärretään kansojen vä-
lisissä keskusteluissa”.

Halstin mukaan Suomenlahden herruus oli
1917 ja sen jälkeen kommunistiselle Venäjäl-
le yhtä tärkeä kuin tsaari Pietari I:lle”.

600 vuotta ”Ruotsin käskynalaisena opet-
ti meille, että tekemme vaikuttavat jälkeläis-
temme elämään vielä vuosisatojen kuluttua.
Suomen historia on yhtä ainoata loputon-
ta taistelua Suomenlahden omistuksesta. Jos
Venäjän vanhat suunnitelmat laajentumisesta
aina Atlantin rannikolle saakka otetaan
jälleen esille, on hyökkäys rajoillemme eh-
dottoman varma. Tässä Halsti siis kirjoittaa
1930-luvun suomalaisille! Toisaalta hän kir-
joittaa: ”Olemme paremmassa asemassa kuin
koskaan ennen. Venäjän johtajat tuntevat his-
toriaa ja tietävät, mitä lujasti puolustetun Suo-
men valtaus maksaisi. Voimme elää turvassa.

Vuoden 1809 jälkeen asemamme Venäjään

kuuluvana mutta hyvin pitkälle itsenäisenä suuriruhtinaskuntana perustui Suomen uskollisuuteen ja sen kunnioittamiseen. Avainsana oli luottamus.

Miten suomalaisista tuli kansa?

Ilman tätä ihmisten tasolla tapahtunutta kehitystä ei itsenäistä valtiotakaan olisi voinut syntyä. Alusta alkaen kielikysymys oli haaste yhtenäisyyden kannalta ja pysyi sellaisena vielä pitkään Suomen itsenäistyttyäkin. Sortokaudet sekä yhdistivät että vetivät rajalinjoja kansalaisten välille. Kyse oli suhtautumisesta venäläistämisyrittämyksiin, taistellako vai hakeako kompromisseja? Mikä oli Suomen edun mukaista? Halstin mukaan vain voimakkailla kansoilla on oikeus elää!

Suurlakko 1905 oli suomalaisten vastakainasettelun alku, punaiset ja valkoiset, luokkataistelu? Jääkärit aikansa edelläkävijöinä, mutta olemassa olevan yhteiskuntajärjestyksen kannalta maanpettureina. Vuoden 1918 sodan ymmärtäminen vaatii kevään 1917 Venäjän vallankumouksen ja sitä seuranneen bolševikkien syksyn vallankaappauksen ymmärtämistä. Vuoden mittaan työväestö ja sen johtajat turhautuivat vaikuttamisen mahdollisuuksien mitätöintiin. Tätä kuvastanee Halstin kirjaama suomalaisen senaattorin ja sosialistijohtaja Oskari Tokoin lausuma: ”Työväestöllä on muitakin keinoja päämääriensä saavuttamiseksi kuin vaaliluput!”. Seurauksena oli nykytulkinnan mukaan historiamme traagisin tapahtumaketju. Halstin mukaan suomalaisen työväen erehdyksessä johtunut ja tappioon johtanut vallankumouksen yritys. Halstin mukaan taustalla olivat suurvalta Venäjän valtapyytteet. Kun sitten bolševikit ”antoivat” Suomelle itsenäisyyden, he näkivät sen vain välivaiheena. Itsenäinen Suomi voitaisiin myöhemmin liittää neuvostokansojen perheeseen. Halsti selostaa kirjan-

sa lukijoille varsin yksityiskohtaisesti vuoden 1918 sodan kulkua. Jälkiviisaina ihmettelemme tätä, mutta 1930-luvun puolivälissä hän piti sitä tarpeellisena.

Kirjan ja sen viestin lopputulema Halstin omilla aidoilla sanoilla: ”Kansamme historia on taistelua, taistelua ja vielä kerran taistelua! Me, jotka tunnemme menneisyytemme, tiedämme myös, mitä merkitsee taistelun häviäminen, valloittajan tahtoon alistuminen. Me sanomme sen vuoksi: Me olemme itsenäinen kansa, meillä on oma kieleemme, oma miellemme, oma sivistyksemme! Niitä ei enää tallata maahan niin kauan kuin voimme sen estää. Sen vuoksi me kansamme tuhatvuotisen historian nimissä emme puhu mistään aselevollisuudesta vaan asevoimasta.

Kansamme on elävä, koska sillä on:

Vuosituhatkarkaisemaa

PUOLUSTUSTAHTOA.

Menneisyyden kärsimysten synnyttämää

VOITONTAHTOA.

Kokemuksen luomaa VOITONUSKOA!

SUOMEN PUOLUSTAMINEN (1939)

Nuoren yleisesikuntakapteeni Wolf Halstin syksyllä 1939 julkaistu kirja ”Suomen puolustaminen” perustui hänen eri yhteyksissä pitämiinsä turvallisuuspoliittisiin luentoihin, joiden sisällölle hän etsi kirjan kautta laajempaa vastaanottajakuntaa. Syynä oli Halstin mukaan toisaalta se, että hän oli saanut esitelmiansä kuulijat vakuuttuneiksi siitä, että Suomea voidaan, kannattaa ja pitää puolustaa ja toisaalta se, että näistä asioista ei ollut saatavissa tietoa, vaikka sodan uhka alkoi käydä yhä ilmeisemmäksi ja tulla yhä lähemmäksi.

Halstin aikaisempi tuotanto

Otava oli jo 1936 julkaissut Halstin ensimmäisen kirjan ”Isänmaan historia Suomen maanpuolustusta varten”. Halstin, vuonna 1928 Kadettikoulun kurssilta 9 valmistuneen nuoren upseerin ensimmäinen kirjallinen läpimurto oli voitto Upseeriliiton vuotuisessa kirjoituskilpailussa. Kilpailun tuloksena Otava julkaisi 1936 Halstin pienen kirjan ”Isänmaan historia Suomen maanpuolustusta varten”.

Halsti itse kertoo kirjan saaneen alkunsa hänen Sotilasaikakauslehteä varten laatimastaan tutkielmasta, joka julkaistiin lehden numeroissa 10 ja 11/1934. Kirjan syntyyn vaikuttivat Halstin kokemukset varusmiesten kouluttajana ja pohdinnat, miten Suomi voi selviytyä, jos kansakunta oli jakaantunut niin historian tuntemuksen kuin historian käsityksen suhteen. Miten se voi selviytyä, jos sotilaallisesta koulutuksesta vastuussa olevatkaan eivät ymmärtäneet historian ja maantieteen luomaa asetelmaa, jossa Suomen kohtaloista tultaisiin päättämään. Missä määrin tätä Halstin ensimmäistä kirjaa ymmärrettiin ja osattiin käyttää maanpuolustusta edistävän

koulutuksen käytännön työssä, on epäselvää. Mutta kirjoittavan upseerin pelinavaus oli selvä!

1939 uusi, herättelevä kirja

Halstin oma omistuskirjoitus kirjalle: Omistetaan puolueettomalle totuudelle ja kaikille sitä etsiville. Uuden kirjan käsikirjoitus valmistui jo vuoden 1938 syksyllä. Taustalla olivat Saksan vastustamaton eteneminen, Münchenin sopimus ja Tšekkoslovakian silpominen länsimaiden kykenemättä tekemään mitään. Kirjan sisältö jakaantui kolmeen osaan. Ensimmäisessä Halsti tutki sodan olemusta valtopolitiikan työvälineenä. Halstin mukaan kansamme suuri enemmistö oli tinkimättömästi puolustussodan kannalla huolimatta vastenmielisyydestään veren vuodattamista kohtaan. Se oli kansamme elinehto, mikäli se ylipäänsä halusi elää vapaana kansana muiden joukossa.

Veret seisauttava analyysi

Kirjan toisessa osassa Halsti tutkii maamme sotilaspoliittista ja -maantieteellistä asemaa. Suomea oli kautta aikojen käytetty hyökkäystienä Venäjälle ja venäläiset olivat käyttäneet sitä puskurialueena. Mahdollisessa yleiseurooppalaisessa selkkauksessa Neuvostoliitto ei luottaisi Suomen tahtoon estää kaikki hyökkäykset alueensa kautta eikä suomalaisten kykyyn torjua niitä.

Silloisissa oloissa ei sellainen luottamus ollut todennäköistä. Venäläisillä oli syytä epäluuloihinsa. Saksalaiset Suomessa 1918, englantilaiset Koivistolta käsin Kronstadtin kimpussa 1919, Petsamon, Aunuksen ja Vienan heimosotaretket sekä pienten piirien Suur-Suomi puheet ja kirjoitukset muistettiin suuressa naapurissamme. Halsti näki, että seurauksena tästä venäläiset esittäisivät Suomelle pitkälle meneviä vaatimuksia turvalli-

suutensa varmistamiseksi. Halsti hahmotte-
likin niitä valmiiksi: Sotilasliitto, tukikohtia
Suomenlahden suulla ja Ahvenanmaalla, osa
Karjalan kannasta, Suomenlahden ulkosaaret,
Petsamo.

Miten Suomen pitäisi varautua ja suhtautua
näihin ehdotuksiin ja vaatimuksiin? Suomal-
la kun oli syytä omiin epäluuloihin siinä mis-
sä Neuvostoliitollakin. Mikä olisi tulos? Neu-
vostoliiton esittäessä vaatimuksiaan Suomi
kieltäytyisi, koska olettaisi niiden merkitse-
vän maan valtaamista. Kieltäytyminen johtai-
si sitten Neuvostoliiton aseelliseen hyökkäyk-
seen. Mikään ei voisi estää Neuvostoliittoa
vaatimasta, ja kun niin olisi päässyt tapahtu-
maan, Suomen olisi pakko kieltäytyä. Ja kun
se olisi tullut selväksi, venäläisten olisi pakko
hyökätä.

Kirjan tämän jakson tarkoituksena oli vai-
kuttaa asenteisiin, huomauttaa suomalaisille
miten tavattoman vakavasta asiasta oli kyse.
Tähän odotettavissa olevaan tapahtumien lo-
giikka olisi tunnistettava ja reagoitava ajois-
sa. Oli tarpeen tuottaa eräänlainen kansanliike
ja mielenilmaus ehdottoman puolueettomuus-
den ja sen puolustamisen puolesta. Toisena
tarkoituksena oli osoittaa venäläisille, joiden
oletettiin ennen pitkää saavan kirjan käsiin-
sä, miten heidän toimintansa oli vaikuttanut
maittemme suhteisiin ja miten sen muuttami-
nen todellisuudessa voisi edistää heidän omaa
turvallisuuttaan. Kirjoittaessaan tätä Halstilla
ei voinut olla tietoa siitä, että Neuvostoliiton
yhteydenotot, ns. Jartsev keskustelut, olivat
jo käynnistyneet, ja Halstin kaavailujen mu-
kaisia vaatimuksia oli jo alettu esittää..

Suomen puolustautumismahdollisuudet

Kirjan kolmannessa osassa Halsti käsitte-
li Suomen konkreettisia puolustautumismah-
dollisuuksia. Käsittely alkoi näin: ”Aikaisem-

massa yhteydessä totesimme, että sellainen
hyökkäys on meille vaarallisin, joka voidaan
suorittaa maarajan yli ja että Venäjä on ainoa
suurvalta, jolla on tämä mahdollisuus. --- On
siis aivan luonnollista, että ensi sijassa tutkim-
me juuri tätä mahdollisuutta. Se ei merkitse
vihamielisyyttä tai tunteisiin perustuvaa epäi-
levää kantaa --- vaan yksinkertaisesti todelli-
suuspohjaisen mahdollisuuden toteamista ja
tutkimista. Jos tahtoo ajatella sotilaallisesti,
on kerta kaikkiaan ajateltava realistisesti.”

Halsti viittasi myös siihen, että maanpuo-
lustukselle asetettavat vaatimukset on mää-
ritettävä vaikeimman tapauksen varalta. Jos
voitiin laskea, että siitä selviydytään, selviy-
dytään myös kaikista muista mahdollisista
tapauksista, siis yrityksistä käyttää Suomen
maaperää, aluevesiä tai ilmatilaa hyökkäyk-
siin Neuvostoliittoa vastaan.

Miten Suomi sitten voisi selviytyä?

Tämän jälkeen seurasi yksityiskohtainen puo-
lustusmahdollisuuksien erittely. Osa päättyi
seuraaviin lauseisiin: ”Voinemme sopivasti
päättää tämän kirjasen toteamalla mihin tais-
telutahtoista Suomen kansaa vastaan hyök-
kävään vieraan kansallisuuden tulee valmis-
tautua ryhtyessään yritykseensä:

- Sen tulee valmistautua siihen, että sota joka
tapauksessa kestää monta kuukautta, luulta-
vasti vuosia.
- Sen tulee valmistautua siihen, että sota voi
laajentua monta maata käsittäväksi.
- Sen tulee olla valmis uhraamaan kymme-
niä miljardeja markkoja ja satojatuhansia ih-
misiä.
- Sen tulee olla valmis siihen, että sen joukot
Suomen maastossa ovat alttiina mitä pahim-
mille yllätyksille, tappioille, kärsimyksille ja
hermojen koetuksille.
- Sen tulee lopuksi tietää, ettei kukaan voi
etukäteen sanoa miten yritys on päättyvä.”

Tuosta yhteenvedosta selviää kirjan tarkoitus: antaa realistinen kuva kansalaisten ajattelun pohjaksi ja varoittaa vieraita virhelaskelmista eli siis Suomen rajojen loukkaamisesta siinä uskossa, että se johtaisi johonkin vähäpätöiseen selkkaukseen ja että he vaivattomasti voisivat ajaa tahtonsa läpi. Halstin mielestä jokaisella suurvallalla oli asiasta mitä todennäköisimmin virheellinen käsitys.

Halsti toteaa, ettei hän ole myöhemmissä muistelmissaan selostanut kirjaansa kerskuukseni sillä, miten oikein hän näki asiat vaan aivan toisista syistä. Ensinnäkin hän haluaa oikaista ”sen oman pesämme likaajien levittämän valheen, että suomalaisia yllytettiin venäläisvihaan ja sotaan”. Hän siteeraa muistelmissaan vielä kerran kirjansa ”Suomen puolustaminen” alkuperäistä tekstiä:

”Olkaamme itseämme kohtaan rehellisiä! Voimme mahdollisesti torjua ensimmäisen rynnistyksen. Voimme mahdollisesti torjua useita myöhempiäkin iskuja. Mutta jos sota pitkistyy, täytyy voimiemme ensimmäisenä ehtyä, varastojemme ensimmäisinä tyhjenyt, taloudellisen kestävyysiemme ensimmäisenä murtua.” Hän toteaa myös tahtovansa torjua sen käsityksen, ettei kukaan varoittanut, tai ainakin yrittänyt varoittaa suomalaisia siitä, mikä oli tulossa. Vaatimattomasti (!) hän muistuttaa, että ”tosin varoittaja oli vain pieni kansalainen, mutta hänen tekstinsä levisi noin 150 000 kappaleen painoksina, ja sen luki noin 1 500 000 täysikasvuista suomalaista. Mutta, ja tätä Halsti pitää tässä tärkeimpänä, ”valtakunnan poliittinen johto piti huolta siitä, että tämäkin varoitus tuli julkisuuteen myöhästyneenä ja silvottuna”.

”Suomen puolustaminen”

hyväksyttiin puolustusvoimissa

Kun Halstin käsikirjoitus kirjaan ”Suomen puolustaminen” oli valmis ja Otava ilmoittanut painavansa sen, teksti oli alistettava korkeimman sotilasjohdon hyväksyttäväksi, koska kirjoittaja oli aktiivipalveluksessa oleva upseeri. Se vaihe kesti tammikuuhun vuonna 1939, ja sekä sotaväen päällikkö (Österman, huom. GL) että yleisesikunnan päällikkö (Oesch, huom. GL) hyväksyivät sisällön sellaisenaan. Edellinen sanoi Halstin kertoman mukaan vain: ”Olette tehnyt hyvää työtä ja suorittanut oma-aloitteisesti tärkeän tehtävän. Kiitos!” Jälkimmäinen esitti pari muodollista huomautusta tyylin suhteen. Oeschin mielestä kirjan motto ”Omistetaan puolueettomalle totuudelle ja kaikille sitä etsiville” oli liian vaateliias kapteenin esittämäksi, ja eräässä kohdassa oleva sanonta ”minun kansani” samoin! Nuori kapteeni oli siis liian vähäpätöinen henkilö esittämään tällaista. Todella kannustavaa!

Ulkoministeri kauhistuu

Joka tapauksessa siis asia oli ratkaistu ja Otavan painokoneet lähtivät käyntiin toisen kerran Halstin tiliin. Ensimmäinen kertahan merkitsi Halstin oppikirjan ”Isänmaan historia” julkaisemista. Sitten Halsti ei aikoihin kuullut työstään mitään. Normaalissa järjestyksessä hän luki oikovedoksen ja taiton. Vasta paljon myöhemmin hän sai tietää, että Otavan johto varmuuden vuoksi oli lähettänyt tekstin myös silloiselle ulkoministerille Eljas Erkolle tutustuttavaksi. Otavan Heikki Reenpää kertoi Halstille talvisodan jälkeen tuloksen: ”Erkko kauhistui, kun suomalainen yleisesikuntaupseeri kirjoittaa, että venäläisillä on syytä epäluuloisuuteen ja luettelee Suomelle esitettäviä vaatimuksia, vieläpä perustelee niitä. Sellaista ei voida julkaista, ol-

koon miten tieteellisesti tutkittua ja puolue-tonta totuutta tahansa. Kiellän julkaisemasta sellaista kirjaa.”

Kirja ”silvotaan”

Mieluummin siis kansalle karkea yllätys kuin ennakkovaroitus ! Ulkoministerinä Erkko tietysti tiesi, toisin kuin Halsti, että venäläiset jo olivat liikkeellä juuri kirjassa esitetyin vaatimuksin ja perusteluin. Ehkä hän pelkäsi antautumismielialaa. Heikki Reenpää taas ei aluksi halunnut silpoa kirjaa ottamalla siitä pois keskeistä viestiä, jolloin se olisi ollut pelkkä puolustautumismahdollisuuksien selvittely ilman poliittista varoitusta, joka oli ollut sen alkuperäinen päätarkoitus. Ehkä häneen siinä vaikutti sekin, että Mannerheim oli neuvottelemisen kannalla toisin kuin hallituksen keskeiset jäsenet. Mahdollisesti juuri Mannerheimin mielipide sai Östermanin ja Oeschin hyväksymään tekstin alkuperäisessä laajuudessaan.

Tuloksena oli joka tapauksessa, että Heikki Reenpää toistaiseksi pani ladelman jäihin, kunnes Moskovan neuvottelut alkoivat vuoden 1939 syksyllä. Silloin hän maanpuolustustahdon lujittamisen ja uskon rakentamisen nimissä antoi periksi ja revitytti kirjan käsikirjoituksen toisen osan pois ja painatti loput. Ensimmäiseen painokseen jäi kiireessä yksi toisen osan kartoista, jolla siis ei ollut yhteyttä kirjan tekstiin, ja kirja alkoi alkuperäisen käsikirjoituksen sivulta 39. Poistetun keskeisen osan pituus oli siis 38 sivua 190:stä. Painettuna kirja oli Halstin mukaan harhaan johtava, ja sen päätarkoitus jäi saavuttamatta. Maan hallitus saattoi kieltäytyessään joustamasta neuvotteluissa vedota siihen, että yleinen mielipide ei olisi hyväksynyt perään antamista. Halstia jäi vaivaamaan se kuva, ettei kukaan muka ollut edes yrittänytkään antaa tietoja, jotka olisivat voineet selventää neuvottelujen asetelmia.

Avainkysymys oli luottamuksen puute

Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rasitteenahan oli pitkän ajan saatossa kehittynyt molemminpuolinen epäluottamus. Suomesa epäluottamuksella oli syvät juuret historiassamme ja viimeksi Venäjän sortokaudessa. Itsenäistymisen alkuvuosina ja lopulta 1930 luvulla meillä vahvistui käsitys neuvostojärjestelmän luonteesta, kun alkoi tihkua tietoja itärajan yli paenneiden punaistemme likvidoinneista Stalinin terrorin uhreina. Vallankumouksen jälkipyykkejä pessyt bolsevistinen Venäjä ei hyvällä muistanut saksalaisten interventiota Suomeen 1918 eikä englantilaisen laivasto-osaston toimia 1919 itsenäisen Suomen alueelta Koivistolta Leningradin puolustuksen lukkoa Kronstadtia ja sen sisarlinnoitusta Krasnaja Gorkaa vastaan. Toimien tarkoituksenahan oli tukea Venäjän vastavallankumouksellisten valkoisten sotaa bolsevikkeja vastaan. Heimosodat eli suomalaisten vapaajoukkojen toiminta Petsamossa, Itä-Karjalassa ja Aunuksessa tarkoituksena liittää alueita Suomeen olivat myös omiaan kasvattamaan epäluuloja. Erityisen raskauttavaa Neuvostoliitossa nähtiin mahdollisuus, että Suomen maaperää luovutettaisiin läh- tölalueeksi hyökkäykselle Neuvostoliittoon. Tai jos vaikka ei vapaaehtoisesti luovutetta- sikaan, tuo kolmas valtio, käytännössä Saksa, käyttäisi sitä joka tapauksessa, eikä Suomi kykenisi sitä yksin estämään. Epäluottamus kohdistui siis paitsi Suomen omaan toimintaan myös sen kykyyn puolustaa aluettaan niin, ettei kukaan muukaan sen alueen kautta kykenisi hyökkäämään Neuvostoliittoon.

Vastapuolen ymmärtäminen on tärkeätä, mutta hyväksymistä sen ei tarvitse merkitä

Suomen asema oli, ja on muuten edelleen, selvästi geopoliittinen. Kun emme maantietellemme mahda mitään, siitä seuraa haas-

teita. Vuoden 1939 karttaa katsoessaan on helppo nähdä Neuvostoliiton, tsaarin Venäjän perillisen heikko asema. Se oli käytännössä kaikilta meriltä enemmän tai vähemmän suljettu suurvalta. Suomen suunnalla se oli reunavaltioidensa itsenäistymisen myötä I maailmansodan jälkimainingeissa menettänyt kaikki Itämeren satamansa. Sen laivasto, jonka jälleenrakentaminen vuosien 1905-06 Venäjän-Japanin sodan katastrofaalisten tappioiden jälkeen oli vasta käynnistymässä, oli käytännössä suljettu Suomenlahden pohjukkaan. Leningradin, Nevan, Laatokan, Syvärin, Äänisen ja Stalinin kanavan kautta sillä oli rajoitettu yhteys Jäämerelle ja siellä oleviin satamiin. Jo I maailmansodan aikana rakennettu Muurmannin rata (Halsti käyttää siitä myös nimeä Kirovin rata) Leningradista Murmansiin, tärkeään Jäämeren satamaan, oli myös tärkeä yhteys Atlantille. Käytännössä bolsevistinen Venäjä ja sen perillinen Neuvostoliitto ei ollut alkuun taloudellisesti kovin riippuvainen näistä merellisistä yhteyksistä. Neuvostoliitto oli pitkään enemmän ja vähemmän suljettu sisätalous. Sillä ei juurikaan ollut vientiä, ja se koetti, osin huonoin tuloksin, tulla toimeen omillaan ilman merkittävää tuontia. Tuo Muurmannin rata oli kuitenkin jo I maailmansodasta saakka ollut niin tärkeä, ettei esim. suomalaisten heimosotaretkien annettu sitä vaarantaa. Siinä oli suomalaisten interventoiden selkeä raja jo 1920-luvulla. Ja kuten me jälkiviisaat tiedämme, niin se oli 1940-luvullakin, kun radan katkaisemisesta väännettiin kättä saksalaisten kanssa.

Kun Neuvostoliitto sitten 1938 ensin Suomessa ns. Jartsevin yhteydenottojen ja syksyllä 1939 Moskovassa neuvotteluissa ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä” esitti huolensa Leningradin ja laajemminkin ottaen maansa turvallisuudesta Suomen kautta mahdollisesti tapahtuvien kolmansien valtioi-

den hyökkäyksien varalta, Suomi torjui kaikki ehdotukset esimerkiksi tukikohdista vedoten puolueettomuuteensa ja valtioalueensa koskemattomuuteen. Tämä ei tietenkään ollut ”luottamusta herättävää toimintaa”. Se vain vahvisti asetelmaa molemminpuolisesta epäluottamuksesta. Syntyi ”paha kierre”, joka olisi Halstin mukaan pitänyt ennakkoon nähdä. Suurvalta ei voisi uskottavuussyistäkään jättää asiaa silleen, vaan seurauksena olisi sota. Niin kuin sitten olikin!

Miten Halstin kirja puhuttelee sotahistorian harrastajatutkijaa?

Sotahistorian harrastajatutkija ja vuosien ajan oppaana sotahistoriallisilla retkillä toiminut ja siten maastoon hyvin perehtynyt ilahtuu erityisesti Halstin oivalluksista hänen analysoidessaan Suomen puolustautumismahdollisuuksia itärajamme eri suunnilla. Miten esimerkiksi Karjalan kannas väistämättä olisi vihollisen päähyökkäyksen suunta? Millaisilla voimilla se siellä, maantieteen, maanmuodostuksen, tiestön, rautateiden jne. huomioon ottaen kykenisi hyökkäämään? Talvella? Kesällä? Halstin analyysin lopputulema on, että Kannaksen pitäminen suhteellisen heikokin voimin olisi mahdollista sodan alkupäivinä. Ahtaille etenemisreiteille vihollinen ei kerta kaikkiaan kykenisi keskittämään sellaisia voimia, etteivät suomalaiset niitä kykenisi pysäyttämään. Periaatteessa vihollinen kykenisi hyökkäämään yhden päätien suunnassa korkeintaan yhden divisioonan voimin. Suomalaiset kykenisivät lyömään etenevän vihollisen jalkaväen rykmentti kerrallaan. Panssarihyökkäyksen merkitystä Halsti ei oikein kyennyt hahmottamaan. Tärkeintä puolustukselle oli kuitenkin jatkuvasti aikavoitto. Vihollista ei saanut päästää luomaan tilannetta, jossa sillä olisi mahdollisuus tukea hyökkäystä massiivisella tykistöllä.

Halsti varottaa luottamasta liikaa kantalinnoitettuihin asemiin. Hän korostaa myös puolustajan reservien tärkeyttä. Pitää voida vaihtaa etulinjan joukkoja ja pitää kyetä iskemään reserveillä mahdolliset sisäänmurrot puolustusasemassa takaisin. Kannaksen puolustukseen Halsti liittää elimellisesti myös meririntaman, käytännössä rannikkotykistön. Hän ei taida huomata, että Viipurinlahden vahva rannikkotykistö ei ollut oikein valmistautunut tukemaan maavoimien taistelua Kannaksella. Heikkojen ilmavoimiemme tilannetta Halsti pahoittelee.

Kannaksen Halsti näkee avainkysymyksenä. Ehkä siksi, että hän tuntee läpikotaisin sen maaston ja tiestön toimittuaan Terijoella PPP I:n kouluttajana. Hänen näkemyksensä vihollisen etenemissuunnista ja mahdollisuuksista pätevät myös Laatokan Karjalassa ja sieltä pohjoiseen. Sielläkin on vain harvoja teitä, mutta puolustajan heikot mahdollisuudet varata näihin suuntiin riittäviä joukkoja. Toisaalta pitkät etäisyydet ja vaikea maasto hidastavat hyökkääjää ja antavat puolustajalle mahdollisuuden vastatoimiin.

Halstin ja koko Suomen puolustuksen pimeä kohta

Yksi avainasia niin kiistattomalta näkijälämmemme, Wolf Halstilta kuin Suomen puolustuksen suunnittelijoiltakin jäi huomaamatta siellä keskeiseksi muodostuvan Karjalan kannaksen suunnalla! Missään suunnitelmissa ei otettu huomioon mahdollisuutta, että Viipurinlahti voisi jäätyä niin, että hyökkääjä voisi käyttää sitä vapaasti niin jalkaväensä kuin raskaan kalustonsakin, panssarien ja kenttätykistön etenemistienä suomalaisten puolustuksen selustaan. Mutta näin luonto kuitenkin kiusallansa toimi vastoin viisaiden sotilaiden logiikkaa talvella 1939-40! Ja se siitä sitten! Ei mitään suunnitelmia, ei mitään ennal-

ta varustettuja puolustusasemia! Ei mitään muuta kuin loppuun ajettuja suomalaisia jalkaväkimiehiä ja heidän konekiväärejiään ja pikakiväärejiään lumikuopissa Viipurinlahden pohjoispuolella. Ei reservejä, a-tarvikkeet loppumassa, miehet nukahtelivat viimeisissä asemissaan. Vihollisen tie länteen oli käytännössä lähes auki. Rauha 13.3.1940 rauhoitti onneksi tilanteen.

Mitä Halsti sitten oikeastaan halusi sanoa?

Halstin viestinnän ydin ei ollut siinä, että olisi vain pitänyt antaa periksi. Näinhän Baltian maat toimivat, tunnetuin seurauksin. Halsti oli tässä maanpuolustuksen vahvistamisen asialla. Hänen viestinsä oli, että perimmäinen epäluottamus ja sen vahvistuminen neuvottelujen kestäessä tulisivat väistämättä johtamaan siihen, että suurvalta päätyisi ratkaisemaan tilanteen sodalla. Niinpä sotaan oli valmistauduttava! Puolustusvoimia ja kansan maanpuolustustahtoa oli kaikin keinoin vahvistettava. Mutta näinhän ei ainakaan ajoissa ja riittävässä määrin tehty. Kun sotaan ei haluttu uskoa, tämän lapsenomaisen, maailman oikeudenmukaisuudelle rakentuvan uskon varassa elettiin, kunnes pommikoneet olivat Suomen yllä 30.11.1939. Ainoa, ja sinänsä erittäin onnistunut viime hetken valmistautumisesta kertova toimi olivat lokakuun puolenvälin tienoilla käynnistyneet ”ylimääräiset harjoitukset” (YH), joiden merkitys osoittautui arvaamattoman suureksi. Aseitakin herätettiin hankkimaan, mutta liian myöhään.

Halsti oli syvästi huolestunut ilmiöstä, jotka olivat ”omiaan vaarantamaan maata ulkopolitiittisesti ja jyrkentämään sisäisiä vastakohtia ja vieroittamaan työväestöä lähestyvän sodan uhkan vuoksi yhä tarpeellisemmasta kansallismielisyydestä ja puolustustahdosta”. Tällä Halsti tarkoittaa ”isänmaallisen kansan-

liikkeen nimellä esiintyviä”. Halstin mielestä oli ”mitä onnettominta, että oikeisto monopolisoi maanpuolustusasiat ja järjetöntä että sosiaalidemokraatit vain tästä syystä asettuivat niiden suhteen poikkiteloin”. Halstin mielestä ”IKL on sisäpoliittisesti väärillä jäljillä, koska työväki ei ikinä tule hyväksymään natsismille läheistä sukua olevaa liikettä.” Hänen mielipiteensä ei kuitenkaan saavuttanut minkäänlaista vastakaikua. Kun Stalin ja Hitler sitten olivat solmineet liittonsa (23.8.1939, toim. huom.), IKL:n johtoon kuuluva Arne ”Poju” Somersalo oli Halstin kertoman mukaan syvästi järkyttynyt. Somersalon tulkinnan mukaan Suomen hallituksen ”saksalaisvastainen politiikka oli PAKOTTANUT Hitlerin sellaiseen ratkaisuun”. Halstin kommentti on paljon puhuva: ”Sellaiseen sokeuteen joudutaan kun annetaan tunteen hallita järkeä eikä päinvastoin”.

Sensuroitu versio julkistetaan vihdoin kirjan näköispainoksena

Vuonna 2006 Otava huomasi mahdollisuuden palauttaa vielä mieliin poliittisen tilanteen talvisodan alla ja siitä johtuneen Halstin mielipiteiden sensurointitarpeen. Niinpä kirjan alkuperäinen versiokin on nyt asiasta kiinnostuneiden saatavilla.

Lähteitä: Halsti, Wolf H.: Suomen puolustaminen. Suomen puolustuskysymyksen ja puolustautumismahdollisuuksien pääpiirteet. Mitä jokaisen kansalaisen tulisi tietää näistä asioista. Otava 1939. Halsti, Wolf H.: Suomen puolustaminen. Näköispainos kirjan sensuroimattomasta versiosta. Otava 2006. Halsti, Wolf H.: Muistelmat I 1905-1939. Mies elää aikaansa. Otava 1973. s. 293-298.

2. TALVISOTA

Talvisodan ankariin rauhanehtoihin reagoitiin voimakkaasti mm. suruliputuksella Helsingissä SA-kuva 6246.

TALVISODAN SELITYKSIÄ

Kun talvisodan syttymisestä tulee kuluneeksi lähes 80 vuotta, aika on ehkä kypsä tapahtumien viileälle tarkastelulle. Siihen kuuluu molempien osapuolien, hyökkääjän ja hyökkäyksen kohteeksi joutuneen näkökulmien huomioon ottaminen ja ymmärtäminen. Heti alkuunsa on sanottava, että vihollisen toiminnan ymmärtäminen ei suinkaan tarkoita sen hyväksymistä! Ymmärtäminen edesauttaa vihollisen tuntemista ja siten sen toiminnan enakoimista.

Talvisodan syttyminen Suomen näkökulmasta

Yksinkertaistaen ja totuutta vääristelemättä talvisota alkoi, kun Neuvostoliitto hyökkäsi Suomea vastaan 30.11.1939 irtisanottuaan päivää aikaisemmin hyökkäämättömyyssopimuksen. Hyökkäystä, jonka suomalaiset kokivat yllätyksenä ja äärimmäisen vihamielisenä tekona, edelsi varsin pitkä diplomaattisen tunnustelun ja sittemmin painostuksen kausi. Näissä neuvotteluissa Suomi osoitti tietoisesti perusasioissa tiukan linjansa. Suomalaista maaperää ei luovutettaisi tuumaakaan, ei lahjaksi eikä vuokralle. Kyseessä oli suvereni-teettimme, valtiollinen koskemattomuutemme, joka oli uhattuna.

Vastapuolena oli nykykielellä ”Pahan valtio”, Neuvostoliitto, jolle ei voinut periksi antaa. Usko oikeuden voittoon oli myös vahva. Suomi oli Kansainliiton jäsen, ei kai siinä yksin voinut jäädä? Ryssäviha, jolla oli pitkät perinteet, oli myös vahva, ainakin osassa kansaa. Tiedot Stalinin 1930 -luvun alun vainoista Neuvostoliitossa olivat myös kantautuneet Suomeen. Monen uutta yhteiskuntaa rakentamaan lähteneen hyväuskoisen suomalaisen

tiedettiin joutuneen näiden vainojen uhreiksi.

Sotamarsalkka Mannerheim toimi ennen talvisotaa tärkeässä tehtävässä, Puolustusneuvoston puheenjohtajana. Hän, jos kukaan tunsii Venäjän, eikä Neuvostoliitto ollut mitään muuta kuin imperialistisen Tsaarinvenäjän perillinen. Hän, ja Suomen pääneuvottelija, Moskovan suurlähettiläämme Paasikivi, toinen Venäjän tuntija, olisivat olleet valmiita tiettyihin myönnytyksiin. Kumpikaan ei nähnyt Suomen mahdollisuuksia kovin hyvinä mahdollisesti syttyvässä sodassa.

Onkin mahdollista, että Neuvostoliitto olisi voitu tilapäisesti rauhoittaa suostumalla rajan siirtoon Karjalankannaksella ja vuokraamalla joitakin Suomenlahden sulkemiseen sopivia saaria. Tämä on tietysti pahemmanlaatuisia jälkiviisastelua, sillä Viron myöntöväisyys vastaavan painostuksen alla johti tunnettuihin tuloksiin. Kun antaa Pahalle pikkusormen, se vie koko käden!

Ratkaisevaksi muodostui koko kansan ja sitä edustavan eduskunnan ja eduskunnan valitseman hallituksen mielipide. Kyllä Neuvostoliitto varmaan taipuisi uskomaan Suomen haluun ylläpitää rauhaa alueellaan. Periksi ei siis tullut antaa! Niinpä diplomaattiset neuvottelut sitten päättyivät, ja Neuvostoliiton ulkoministeri Molotovia siteeraten oli ”sotilaiden vuoro toimia”.

Talvisodan kahta ensimmäistä kuukautta leimasivat Suomessa usko omiin voimiin, joka osoittautuikin aluksi realistiseksi. Syntyi Talvisodan Henki, jollaista emme ole sen jälkeen kokeneet. Kansa taisteli yhtenäisenä hyökkääjää vastaan. Voitot Suomussalmella, Raatteen tiellä, Tolvajärvellä, vihollisen pysäyttäminen Kuhmossa ja Kollaalla sekä menestykselliset mottitaistelut Laatokan Karjalassa loivat uskoa selviytymisen mahdollisuuksiin. Suomi ei ollutkaan vain suupala puna-armeijalle!

Sodan katastrofaalisesta alusta hermostunut Neuvostoliitto muutti helmikuun puolenvälin tienoilla 1940 strategiaansa Karjalankannaksella ja ”käänsi ison vaihteen päälle”. Kolmannes koko mahtavan Neuvostoliiton sotavoimasta valjastettiin pienen Suomen valloittamiseen. Talvisodasta oli tullut suurvallalle kunniakysymys. Leningradin sotilaspiirin ”rajaselkkauksena” alkanut talvisota vaati panemaan peliin uusia voimia pientä Suomea vastaan. Puna-armeijan uusi strategia johtikin tuloksiin. Suunnattoman voiman keskittäminen kapealle murtoalueelle Summassa Lähteen lohkolla johti siihen, että kaksi kuukautta kestäneestä pääpuolustuslinjasta, Mannerheim-linjasta oli luovuttava. Seuraavien viikkojen aikana rintama siirtyi vaihteittain Viipurin edustalle ja kaupungin länsipuolelle Viipurinlahdelle, joka oli niin vahvassa jääsä, että vihollinen kykeni ylittämään sen rasakaalla kalustollaan.

Maaliskuun ensimmäisten 10 päivän aikana tilanne kehittyi vähitellen puolustuksen kannalta kestävämmäksi. Kaikki oli pelissä, reservejä ei enää ollut, miehet olivat loppuun ajettuja ja ampumatarvikkeet loppumassa. Pakkotilanteessa Moskovassa 12.3.1940 solmittu rauha astui voimaan seuraavana päivänä. Ehdot olivat murskaavat, mutta itsenäisyys pelastui.

Talvisota vihollisen näkökulmasta

Neuvostoliitto ei suinkaan hyökännyt Suomeen yksinomaan varmistaakseen Leningradin turvallisuuden, kuten on selitetty. Sodan taustat löytyvät paljon kauempaa. Imperialistisen Tsaarinvenäjän perillisenä se näki tehtäväkseen varmistaa vähintään ne rajat, jotka Venäjällä oli ollut sen ollessa suurimmillaan. Itämeri oli saatava takaisin, mielellään omaksi sisämereksi! Onkin esitetty ajatus, että Neuvostoliitto, ja miksei myös nykyinen Venäjä,

voi olla uskottava maailmanvalta vain, jos se ulottuu merestä mereen, lännestä itään. Kuten Amerikan Yhdysvallat.

23.8.1939 solmitulla Molotov-Ribbentrop sopimuksella ja sen salaisella lisäpöytäkirjalla Neuvostoliitto oli varmistanut itselleen toimintavapauden ja ”pelikentän” haluamallaan suunnalla. Saksa puolestaan halusi pelata itselleen aikaa voidakseen toimia lännessä. Niinpä se suostui siihen, että Baltian maat, osa Puolaa ja Suomi kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin. Sopimuksella Neuvostoliitto onnistui hillitsemään Saksan valtaopyrkimyksiä. Rajaa Saksaa vastaan pystyttiin näin siirtämään merkittävästi länteen. Se oli tärkeätä tulevaa, länteen suuntautuvaa hyökkäyssotaa ajatellen.

Ei Leningradin turvallisuuskysymystä tietenkään sovi vähätellä. Kyseessä oli maan toiseksi suurin kaupunki, Tsaarinvenäjän pääkaupunki ja bolsevikkivallankumouksen kehto. Saksan uhka oli pakottanut Tsaarinvenäjän rakentamaan Suomenlahden sulkemiseksi ja Pietarin kaupungin suojaksi osin ennen ensimmäistä maailmansotaa, osin sen alkuvuosina massiivisen Pietari Suuren Merilinnoituksen nimeä kantaneen rannikkopuolustusjärjestelmän. Eikä tuo Saksan pelko ollut mitenkään aiheeton! Huhtikuussa 1918 Hangossa nousi maihin saksalainen Itämeren divisioona, joka osallistui Suomen vapaussotaan. Se jäi sodan jälkeen joksikin aikaa Suomeen ja osallistui itsenäistyneen Suomen puolustusvoimien rakentamiseen ja kouluttamiseen muodostaen siten pitkittyneen uhan Pietarin suuntaan.

Ja mikä pahinta, vallankumouksen ja sisällissodan heikentämä Neuvosto-Venäjä menetti suurella vaivalla rakentamansa Pietari Suuren Merilinnoituksen Tarton rauhoissa, jotka solmittiin 1920 itsenäistyneiden Viron ja Suomen kanssa. Merilinnoituksen merkittävimmistä osista tuli osa Suomen ja Viron vahvaa rannikkopuolustusta. Läheisessä yhteistyössä toimi-

vat Suomi ja Viro kykenivät halutessaan sulkemaan Suomenlahden ja siten vangitsemaan tulevan Neuvostoliiton Itämeren laivaston sen pohjukkaan. Siitä oli valmiit, salaiset suunnitelmat, jotka varmasti vuosivat Neuvostoliittoon. Tämä uusi asetelma oli varmaan bolsevikkeille pelottava jo ajatuksenakin!

Talous on aina näytellyt tärkeätä osaa, kun on päätetty sodasta ja rauhasta. Talvisodassa Neuvostoliitto pyrki tyydyttämään Leningradin raskaan sotateollisuuden tarpeita. Se tarvitsi kipeästi sähkövoimaa, jota löytyi Suomen puolen koskista. Ja se tarvitsi selluloosaa ruudin valmistukseen. Nämä taustatekijät kävivät selviksi viimeistään silloin, kun Moskovan rauhan rajoja piirrettiin.

Kansainväliselle yhteisölle Neuvostoliitto toisaalta vähätteli tapahtumia esittämällä ne vain rajakahakointina. Se perusti Terijoelle nukkehallituksen, joka kutsui puna-armeijan ”vapauttamaan Suomen kansan rahanvallan ja valkobandiittien ikeen alta”. Tästä peitetarinasta se kuitenkin luopui vähin äänin varsin nopeasti, kun Helsinkiin ei päästykään nopeasti. Maailmalla tuskin kukaan uskoi tuohon tarinaan, ja Kansainliitto erotti Neuvostoliiton jäsenyydestään. Terijoen hallitus on kuitenkin selvä todiste siitä, että kysymys ei ollut vain Leningradin turvallisuuden vaatimista rajan siirroista. Lopullisena tavoitteena oli Suomen valtaaminen ja sovjetisoiminen.

Moskovan rauha oli pakkorauha myös Neuvostoliiton kannalta. Se ei uskaltanut jatkaa sotaa, vaikka hyökkäyksen jatkaminen todennäköisesti olisi johtanut Suomen puolustuksen murtumiseen muutamassa viikossa. Neuvostoliitossa oltiin hyvin tietoisia Ranskan ja Englannin suunnitelmista lähettää retkikunta Suomen avuksi. Se ei missään tapauksessa halunnut joutua vastakkain näiden valtioiden kanssa, jotka se todennäköisesti jo silloin näki tulevina liittolaisinaan sodassa todellista

vihollistaan Saksaa vastaan. Huonosti mennyt talvisota oli siksi saatava loppumaan mahdollisimman nopeasti. Kun Suomi sitten Viipurinlahdella kriittiseksi muodostuneessa tilanteessa taipui Neuvostoliiton rauhanehtoihin, molemmat osapuolet pääsivät hengähtämään ja nuolemaan haavojaan. Alkoi välirauhan aika.

Talvisota oli Neuvostoliitossa pitkään vaiettu asia. Se oli monella tavalla liian kipeä aihe myönnettäväksi ja käsiteltäväksi julkisesti. Neuvostoliiton jälkeinen Venäjä on sittemmin myöntänyt aloittaneensa sodan ja pyytänyt sitä anteeksi. Nyt eletään kuitenkin taas uutta vaihetta. Stalinin hirmuteot myönnetään, mutta niitä ei ole sopivaa liioitella, koska hän teki myös paljon hyvää! Olihan hän Suuren Isänmaallisen Sodan 1941-45 johtaja ja ”fasistien lyöjä”.

Presidentti Putinin julkisesti esittämä selitys talvisodalle on hätkähdyttävä: siinä oli vain kysymys niiden virheiden korjaamisesta, jotka tapahtuivat, kun myönnettiin Suomelle itsenäisyys ja kun maan rajoiksi tulivat autonominen Suomen Suuriruhtinaskunnan rajat. Tarton rauhassa 1920 nämä virheet vahvistettiin.

Lähteitä: Ahto, Sampo: Talvisodan henki, Mieli-aloja Suomessa talvella 1939-1940, WSOY 1989. Irincheev, Bair: Talvisota venäläisin silmin, Minerva Kustannus Oy 2012. Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota, WSOY 2002. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut, Edita Prima Oy 2003. Pakaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä, WSOY 1970. Petrov, Pavel: Venäläinen talvisotakirjallisuus, Renvall Institute Publications 31, Docendo 2013. Seppinen, Jukka: Hitler, Stalin ja Suomi, Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935-1944, Minerva Kustannus Oy 2009. Vihavainen Timo, Saharov Andrei (toim.): Tuntematon talvisota, Edita Publishing Oy 2009.

TALVISODAN ALKU HELSINGISSÄ

Neuvostoliitto aloitti talvisodan 30.11.1939 hyökkäämällä maavoimillaan useista kohdista rajamme yli. Saman aikaisesti sen ilmavoimat pommittivat monia kaupunkjamme ja muita kohteita. Yksi sotaan havahtuneista oli pääkaupunkimme Helsinki.

Sotaan oli kyllä valmistauduttukin, mutta silti se yllätti

Parilla kymmenellä paikkakunnalla, myös Helsingissä, pahaa-aavistamattomat siviilit havahtuivat hälytyssireenien soimiseen ja tottaolaisen sodan karmeuteen heti sodan alkutunteina marraskuun viimeisenä päivänä. Ensimmäinen pommitusaalto kohtasi Helsingin aamulla kello 9.20, kun kolme pommikonetta saapui yllättäen kaupungin ylle. Vasta silloin hälytyssireenit alkoivat ulvoa. Kun ilmavaara sitten kello 14.20 ilmoitettiin päättyneeksi, Hietalahden yläpuolelle ilmaantui uusi yhdeksän koneen muodostelma. Nyt koneet saivat jo vastaansa ilmatorjuntatultakin. Koneiden pudottamat pari sataa pommia surmasivat 91 ja haavoittivat noin 250 ihmistä. Pahimmin kärsivät Hietalahden torin ympäristön rakennukset. Teknillisen korkeakoulun päärakennus vaurioitui pahoin, samoin läheiset asuinkorttelit. Neuvostoliiton suurlähetystön talo Bulevardin ja Albertinkadun kulmauksessa sai niin pahoja vaurioita, ettei sitä sen jälkeen enää korjattu. Helsingin lisäksi saivat muun muassa Hanko, Kajaani, Kotka, Lahti ja Viipuri osansa pommituksista.

Väestönsuojelu toimi

Syyskuusta alkaen oli väestönsuojelun kehotuksesta tyhjennetty ullakoita palonaroista varastoista, papereista ja roskista. Pommisuoja oli varustettu kellareihin, puistoihin

oli kaivettu sirpalesuojia, näyteikkunoita oli vahvistettu liimapaperilla. Väestönsuojelun harjoitukset olivat opettaneet suojautumista pommituksilta ja kaasuhyökkäyksiltä. Silti pommitukset yllättivät. Työhön kiirehtineet ihmiset hakeutuivat aluksi aukeille paikoille, suojaan sortuvilta rakennuksilta. Ilmasotaa ei tunnettu, sirpalepommeista ei tiedetty. Maaseudulla ja pienissä asutuskeskuksissa valmistelut olivat olleet vähäisiä. Siellä ihmisillä olivat parhaana suojana metsät tai puistot.

Sodan ensimmäisenä päivänä radiossa puhunut väestönsuojelupäällikkö Aarne Sihvo kehotti rauhallisuuteen. Kaupunkilaiset alkoivat kuitenkin oma-aloitteisesti hakeutua turvaan maaseudulle. Kaupungeista lähtöä edistettiin jakamalla kuljetuksiin ylimääräisiä polttoaineannoksia. Helsingin 285 000 asukkaasta jäi tässä vaiheessa koteihinsa vain noin 65 000. Useimmat olivat juuri ennen sodan alkamista ehtineet palata koteihinsa vapaaehtoisesta evakosta. Moskovan neuvottelujen alkaessahan Helsingistä oli sisäministerin toivomuksen mukaan vapaaehtoisesti lähtenyt maalle noin 45 000 ihmistä, ja valtioneuvoston kehotuksesta koulunkäynti oli 19. lokakuuta lopetettu toistaiseksi. Tilanne oli kuitenkin tuntunut rauhoittuneen. Lehdet valoivat lukijoihinsa rauhallista ja luottavaista mieltä. Niinpä koulut alkoivat uudelleen 21. marraskuuta. Ihmisiä palasi rajaseudulle koteihinsa vielä sodan alkamispäivänä. Sisäministeri Urho Kekkonen oli henkilökohtaisesti määrännyt Terijoelta lähteneet takaisin ja kaupat, pankit ja apteekin avattaviksi. Hirsylän mutkaan ja Kainuun rajakyltiin ihmiset eivät saaneet ohjeita eivätkä apua muuttoon.

Silminnäkijän kertomus

Alpo Reinikainen, 20 -vuotias reservin vänrikki, oli lokakuussa toimeenpannun liikekannallepanon yhteydessä kutsuttu palvelukseen

Suomen Valkoiseen Kaartiin, joka piti majaa Kaartin kasarmeilla Helsingin sydämessä. Harmikseen hän ei päässyt YH:n alkaessa muiden mukana Kannakselle. Hänen tehtäväkseen tuli vanhojen, hyvin siviilinomaisien reserviläisten kouluttaminen Helsingissä. Osa näistä hänelle uskotuista koulutettavista oli vuosisadan vaihteen tienoilla syntyneitä, siis kaksi kertaa vanhempia kuin vänrikkinsä. Heitä oli komppanian verran.

Koulutus tapahtui osin Kaartin kasarmeilla, osin Helsinkiä ympäröivässä, silloin vielä rakentamattomassa lähimaastossa. Marraskuun 30. päivän aamuna Reinikainen vei komennossaan olevan komppanian marssivarmistus-harjoitukseen Töölön tullista Pasilan suuntaan vievää metsätietä tavoitteenaan Suomen Metsästäjien Yhdistyksen ampumarata. Kun he olivat ns. koirien hautausmaan tienoilla, alkoi kuulua kovaa lentokoneiden jyrinää, jyrinää, ”jollaista ei Suomessa oltu ennen kuultu.”

Talvisota oli alkanut, ja neuvostoilmavoimat pommittivat Helsinkiä. Kun tilanne selvisi Reinikaiselle, hänelle tuli kiire lähteä joukkoineen takaisin kasarmille ohjeita saamaan. Nyt oli tosi kysymyksessä, ja nuori kouluttaja, ”poikavänrikki”, joutui selittämään reserviläisilleen, itseään paljon vanhemmille miehille, mistä oli kysymys.

Hän oli kouluttanut näitä miehiä jo parisen viikkoa. Mutta nyt vasta hän tunsikin, miten paljon heille olisi ollut vielä sanottavaa ja opetettavaa. Vaikka hän ei itsekään tiennyt, mitä sota on, hän selosti nyt miehilleen kaiken, mitä piti mahdollisena ja todennäköisenä ilmahyökkäyksen yhteydessä. Kuulijakunta oli Reinikaisen kuvauksen mukaan harras. Kenessäkään ei huomannut vähäisintäkään häntäntymistä tai järkytystä. Ympärillään Reinikainen näki vain hiljaisia, mietteliäitä, lujia ja päättäväisiä ilmeitä.

Paluumatkalla kasarmille Reinikaisen kuvailemat tapahtumat kertovat omaa kieltään siitä, miten Helsingissä suhtauduttiin neuvostohyökkäykseen. Kun Reinikainen pysähtyi hetkeksi katsomaan lähettämiensä tarkastuspartioiden liikkumista ja paluuta, hänen viereensä ilmestyi iäkäs nainen, joka kysyi rauhallisella ja hiljaisella äänellä: ”Kuulkaas, sotilas, onks tää nyt totta ... oikeen vakavaa?” Kun Reinikainen vastasi sen olevan aika vakavaa, nainen kysyi, ”oliskohan hänen lähdevä pois Helsingistä”. Reinikainen vastasi, että jos on paikka, minne mennä, niin se saattaisi olla parasta. Tähän tuo iäkäs nainen: ”Ei mulla oikei oo ... Enkä minä pelkää!” Hänen viimeisten sanojensa painokkuus jäi Reinikaisen mieleen.

Kun Reinikaisen joukko jatkoi matkaansa kohti kasarmiaan, se alkoi kuulla laulua. ”Kuullos pyhä vala, kallis Suomen maa, sinuun koskea ei väkivalta saa. Sua suojelemme, verin varjelemme, ollos huoleton, poikas valveil on!” Laulu oli alkanut tuskin kuuluvasti jostakin taustalta, mutta hetkessä siihen yhtyi Reinikaisen komppaniakin. Savu verhosi tienoota, kirvelsi silmiä ja kurkkua, mutta laulamista se ei haitannut. Laulu tulvi kaduille ja kohosi kivitalojen seiniä pitkin kaikuen. Se vyöryi mahtavana Reinikaisen komppanian edellä sen marssiessa nykyistä Mannerheimintietä pitkin keskikaupunkia kohti. Reinikainen kertoo, että tuo laulu ei ollut koskaan kuulostanut hänen korvissaan samanlaiselta kuin silloin, eikä hän ollut marssivan joukon koskaan kuullut laulavan niin väkevästi ja todesti kuin silloin. Laulu tempaisi mukaansa jokaisen kadun varrella olleen ihmisen. He yhtyivät lauluun. Marssijoiden askeleet jysähtivät raskaina ja väkevinä katukiveystä vasten. Taaja kivääriviita heilahteli tahdissa takanani. Katseet olivat ko-

vat. Laulun sanat putoilivat armottomina ja murskaavina: ”Sua suojelemme, verin varjelemme ..”.

”Kadut kaikuivat. Uuden eduskuntatalon graniittiseinästä sanat kimmahtivat ratapihan ja Töölönlahden yli Sörnäisten mäen kivi-muureihin, jotka vastasivat mahtavasti meille. Valalaulu oli nyt totta. Tunsimme vannovamme isänmaallemme valan. Ja katujen kansa yhtyi valaan. Lauoimme samaa laulua koko kaupungin halki. Mutta laulu ei tuntunut toiselta, koska uudet ihmiset ottivat meidät vastaan, laulumme yhtyen. Vala tulvi vastamme joka puolelta, pitkältä sivukaduiltakin. Tuntui siltä kuin koko kaupunki olisi laulanut mukanaamme. Sairasautot soittivat. Savupatsoat kohoilivat harmaata taivasta kohti.”

Lähteitä: Harinen Olli, Lindgren Göran, Nordberg Erkki: Talvisodan Ässä-rykmentti. WSOY 2010. Haataja, Lauri: Kun kansa kokosi itsensä. Suomalaisten talvisota. Kustannusosakeyhtiö Tammi 1989. Reinikainen Alpo: Taipaleenjoen tullessa. Posliinipojan talvisota. Kirjayhtymä 1980.

ÄSSÄ-RYKMENTTI TALVISODASSA

Talvisotaan lähti Helsingin sydäimestä, Kalliosta, Sörnäisistä ja Vallilasta, silloisista leimallisista työläiskaupunginosista, ”stadin kundien” jalkaväkirykmentti, JR 11. Se omaksui itselleen sotahistoriaan jäävän nimen ”Ässä-rykmentti”. Sen taistelu-arvoa epäiltiin ennakkoon, sillä sehän oli kaupunkilaisten joukko, taustoiltaan ja rakenteeltaan hyvin sekalainen. Joukossa oli paljon poliittista vasemmistoa kannattavia. Se otti kuitenkin tehtävänsä tosissaan ja menestyi vastoin sodanjohdon odotuksia hyvin.

Ässä-rykmentti näytteli myös talvisodan päätyttyä erittäin keskeistä roolia, sillä sen aseveliyhdistys, Ässä-rykmentti r.y. oli esikuvana, kun muiden joukko-osastojen aseveliyhdistyksiä ja Suomen Aseveljien Liitto perustettiin. Aseveliliitto ja jatkosodan jälkeisen ajan ns. aseveliakseli oli osaltaan ns. ”vaaran vuosina” pysäyttämässä kommunistien vallankaappaushankkeita.

Suomi valmistautui sotaan, vaikka ei uskonut siihen

Sotaan ei Suomessa uskottu – tai haluttu uskoa. Suomi reagoi kuitenkin jo syyskuusta 1938 alkaen maailman tilanteen kiristyessä nostaen vähitellen valmiuttaan. Kun poliittisella rintamalla ei neuvotteluissa Neuvostoliiton kanssa syksyllä 1939 edistytty ja kun Neuvostoliiton painostus vain lisääntyi, päätettiin 12. lokakuuta armeijan täydellisestä liikekannallepanosta. Kutsut ”ylimääräisiin harjoituksiin” (YH) lähtivät kiireesti mutta vähin äänin liikkeelle, sillä haluttiin kaikin tavoin välttää provosoimasta suurta naapurua. Liikekannallepano käynnistettiinkin ylimääräisten harjoitusten nimellä. Ensimmäinen koko armeijan

YH –päivä oli lauantai 14.10., ja joukkojen keskityskuljetukset alkoivat 16.10.1939.

Helsingissä liikekannallepano toteutettiin suojeluskuntapiirin toimiessa suoritusorganisaationa. Käskykorttien jakelusta huolehtivat poliisiviranomaiset sillä posti olisi ollut liian hidas, ja julkinen kuulutus olisi herättänyt liiaksi huomiota. Helsinkiläiset suojeluskuntaupseerit toimivat kuriireina vieden postia aluepäälliköille ja nimismiehille koko Helsingin Sotilaspiirin alueella.

Jalkaväkirykmentti 11 perustettiin

Helsinki kuului Uudenmaan sotilasläänin alaiseen Helsingin Sotilaspiiriin. Yksi sen perustettaviksi tulevista joukoista oli Jalkaväkirykmentti 11, tuleva ”Ässä-rykmentti”, joka tuli olemaan yksi 4.Divisioonan kolmesta jalkaväkirykmentistä.

Jalkaväkirykmentti 11:n osat perustettiin 13.-17.10.1939 useissa eri perustamispaikoissa Helsingin Kallion ja Vallilan kaupunginosissa. Perustamispaikat olivat kouluja tai muita julkisia rakennuksia, joista pääosa on edelleen olemassa. Perustamispaikoissa miehille jaettiin aseet ja muut varusteet, ja heidät sijoitettiin komppanioihin ja joukkueisiin. JR 11:n yksiköt saivat runkomiehityksensä Helsingin alueen suojeluskuntalaisista.

Varustus jäi vaatetuksen osalta kirjavaksi ja osin puutteelliseksi. Parhaat varusteet oli suojeluskuntalaisilla. Yli-ikäiset suojeluskuntalaiset saivat luovuttaa varusteitaan nuoremille kutsutuille. Asetilanne oli jo parempi, vaikka 1800 –luvun puolella valmistuneen venäläisen kiväärin saaja ei varmaan ollutkaan erityisen tyytyväinen. Konetuliaseet ja suojeluskunnan pystykorvakiväärin olivatkin hyvin kysytyjä.

Talvisodan jalkaväkirykmentit muodostuivat esikunnasta, kolmesta jalkaväkijononasta, kranaatinheitinkomppaniasta ja ko-

lonnasta eli kuljetusmuodostelmista. JR 11:n ensimmäinen ja toinen pataljoona (I/JR 11 ja II/JR 11) tulivat Helsingin ala-alueelta, ja sen kolmas pataljoona (III/JR 11) ja kranaatinheitinkomppania tulivat Porvoon-Loviisan ala-alueilta.

Mistä sitten nimi Ässä-rykmentti? Veteraanien mukaan se sai alkunsa rykmentin peitetunnuksena olleesta S-kirjaimesta, joka puolestaan oli mahdollisesti tullut siitä, että JR 11 oli suomenkielisistä muodostettu rykmentti erotukseksi 4.Divisioonan ruotsinkielisten rykmentistä, JR 10:stä. Vai viittaisiko S-kirjain Sörnäisten kaupunginosaan? Olipa asian oikea laita niin tai näin, pian Jalkaväkirykmentti 11:n miehet kuitenkin yhdistivät S-kirjaimen korttipakan ässään, korkeimpaan korttiin. Nimitys Ässä-rykmentti oli syntynyt.

YH: n aika

Rykmentin sotavalmiustarkastus pidettiin 18.10.1939 Sörnäisten kaupunginosassa Hämeentien varrella olevalla Haapaniemen kentällä, jonka nykyinen nimi on Väinö Tannerin aukio. Tämän jälkeen rykmentti marssi Vallilan tavara-asemalle, missä se lastattiin pataljoonittain junaan. Lastauspaikan vieressä sijaitti Harjun ruumishuone ja siunauskappeli. Tämä suojeltu rakennus löytyy edelleen osoitteesta Aleksis Kivenkatu 1. Tästä ja rykmentin lopullisesta sijoituspaikasta Karjalan kannaksen Kuolemajärven pitäjässä sai alkunsa tunnettu sanonta, jonka mukaan Ässä-rykmentin miehet nousivat junaan ruumishuoneen laiturilta määränpäänä Kuolemajärvi.

JR 11 kuljetettiin junalla Karjalan kannakselle Johanneksen asemalle lähelle Viipuria. Miehistö matkasi miehistökuljetuksiin varustetuissa tavaravaunuissa, ”härkävaunuissa”. Mieliala oli reipas, vaikka matka vei kohti tuntematonta päämäärää ja sujui hitaasti. Lahdessa seistiin jonkin aikaa, syötiin kaura-

puuroa ja sitten jatkettiin matkaa. Kun tultiin Viipuriin, arvuuteltiin, mihin suuntaan sieltä jatketaan. Etelään matka vei, ja Kannas kutsui. Johannekseen saavuttiin lähes 30 tuntia kestäneen matkan jälkeen 19.10. Aamulla herättiin, vielä tottumattomina kovalla alustalla makoilemiseen, kankeina ja jäsenet särkevinä. Junamatkan jälkeen seurasi vielä viiden tunnin marssi ennen kuin oltiin oman divisioonan keskitysalueella. Raskaat reput painoivat selkää, ja pitkä marssi pani monien tottumattomien jalat kovalle koetukselle. Hevosraukat olivat myös kovilla. Tottumattomien ja hevosille outojen ajomiesten ohjastamia kuormia kaatui huonolla ja raskaasti kuormitetulla tiellä tuon tuostakin. Matkan vaivoista huolimatta joukon mieliala oli kuitenkin reipas.

4.Divisioona, johon JR 11 kuului, ryhmittyi puolustukseen Kuolemajärven pitäjään Summan loholla olevan 5.D:n ja Suomenlahden rannalle sijoitettavan Koiviston rannikkolohkon välille ns. Hatjalahden loholla. Kun JR 11 saapui käsketyille keskitysalueelleen, lohkon hyökkäysvaunuesteet olivat keskeneräisiä, ja myös piikkilankaesteissä oli aukkoja. Suojakorsuja tai muita kestorakenteita ei sen alueella ollut, joten rykmentti majoittui teltoihin ja paikallisten asukkaiden taloihin.

Siviiliväestö oli siinä vaiheessa tällä alueella vielä pääosin paikoillaan. Hyviä suhteita paikallisväestöön ylläpidettiin eri tavoin. Hatjalahtelaisia isäntiä autettiin maatöissä ja heidän kotinurkkiensa paikkailussa. Syyskynöt olivat vielä osin tekemättä, kun miehet olivat täältäkin kutsuttu palvelukseen. Paikallinen väki epäili aluksi helsinkiläisten mahdollisuuksia selviytyä maatöistä, mutta vähitellen ennakkoluulot kaikkosivat. Joukossa kun oli runsaasti erilaisia ammattimiehiä, myös lapinjärveläisiä maatöihin tottuneita. Monilla helsinkiläisilläkin oli maalaistaustansa, joten työt sujuivat. Saunat lämpenivät taajaan, ja

muutenkin olo koetettiin tehdä mahdollisimman mukavaksi. Järvien jäädyttyä päästiin mateita pyytämään. Niistä saatiin tervetullutta vaihtelua armeijan muoniin.

YH -vaiheen ehkä tärkein anti oli se, että rykmentin miehet tutustuivat harjoituksissa ja linnoitustöissä vähitellen toisiinsa. Päälystö voi nyt todeta Ässä-rykmentin miehistöaineksen mitä parhaaksi. Se koostui etupäässä valistuneista työläisistä, lujan maanpuolustushengen elähdyttämistä pojista. Aivan rikkeen ei henki kuitenkaan ollut. Joitakin miehiä jouduttiin siirtämään muualle heidän poliittisen epäluotettavuutensa vuoksi.

Varsinaisiin sotilaallisiin harjoituksiin ei ollut riittävästi mahdollisuuksia, kun ensi sijassa oli tehtävä kenttävarustelutöitä. Kii-reesti ja taukoamatta oli kaivauduttava, rakennettava esteitä ja raivattava ampuma-alaa. Huono sääkin haittasi harjoittelua. Syysateet jatkuivat päivästä toiseen eikä miehiä mielellään viety maastoon vaikeasti kuivattavia vaatteita kastelemaan. Vaihtovaatteita kun ei ollut riittävästi.

Yleistä ikävystymistä ja koti-ikävää torjuttiin YH:n aikana myös erilaisilla urheiluharrastuksilla. Niille olikin hyvät edellytykset, sillä rykmentistä löytyi poikkeuksellisen runsaasti aktiiviurheilijoita mestaritasoa myöten. Upseerien mukanaolo näissä vapaa-ajan riennoissa kohotti selvästi tunnelmaa. Kuolemajärven kirkossa pidettiin marraskuun alussa jumalanpalvelus, jossa rykmentin 75 –miehinen kuoro lauloi komeasti. Sama kuoro esiintyi pataljoonien illanvietoissa. Niissä oli muutamakin ohjelmaa, mm. tietokilpailuja.

Erilaisista oloista tulevat, kaupunkioloihin tottuneet miehet suhtautuivat sotataitojen paikkailuun ja linnoitustöihin Kannaksella yllättävän tyyneesti. Puutteellinen varustus ja yksitoikkoinen, paikoin huonoksikin koettu ruoka antoivat kuitenkin aiheutta tyytymät-

tömyyteen. Yleensä mielialat olivat kuitenkin hyvät, vaikka epä tietoisuus tulevasta ja huoli omaisista ja heidän toimeentulostaan kotirintamalla tietysti painoi mieliä. Yleensä haluttiin ilmeisesti olla hyviä sotilaita. Asemia parannettiin ja koulutuksella pyrittiin valmistautumaan edessä mahdollisesti olevaan taisteluun. Lapiohommat ottivat koville niille, jotka olivat ruumiilliseen työhön tottumattomia. On selvää, että esimiesten vapaaehtoinen osallistuminen miestensä töihin oli omiaan luomaan yhteishenkeä.

Lapiohommien lomassa oli kuitenkin aikaa jutella niitä näitä. Muun muassa käytiin läpi itse kunkin varusmiesajan kokemuksia. Niinpä osoittautui, että eräästä joukkueesta oli vain kolme miestä suorittanut palveluksensa moitteettomasti. Yleensä oltiin saatu erilaisista rikkeistä poistumis- ja lomakieltoja. Yleinen mielipide tuntui olevan, että sotaväki ei ollut tullut kunnolla suoritettua, ellei ollut saanut putkassakin istua!

Kun kenttäposti vähitellen alkoi toimia, mielialat kohenivat entisestään. Kirjeet kotirintamalta olivat hyvin odotettuja. Radiota kuunneltiin, ja erityisesti seurattiin huolestuneina uutisia. Kortinpeluu oli monille keskeinen ajantappokeino. Ikkunat pimennettiin illan tultua. Silti uskottiin yleisesti, ettei sootaa tule ja että kaikki vielä päättyy hyvin. Hirtteishuumorilla ylläpidettiin hyvää henkeä. Kaikenlaisista asioista kyllä keskusteltiin, mutta keskustelujen sävy oli yleensä maltillinen ja ristiriitoja välttelevä. Lumen tulo loka-kuun lopulla muutti maisemia, ja hiihtämistäkin päästiin vähitellen harjoittelemaan.

Joukkojen positiiviseen henkeen ja mielialoihin vaikuttivat selvästi myös upseeriston ja miehistön pääosin hyviksi kehittyvät suhteet. Tämä ei ollut kaikkien mielestä mitenkään itsestään selvää. Varusmiesajan kokemusten perusteella oltiin ennakkoon huolestuneita

aktiiviupseerien käyttäytymisestä. Tämä huoli osoittautui kuitenkin yleensä aiheettomaksi. Yleisesti ottaen henkilöstöryhmien välit olivat hyvät, ja se oli hyvä perusta yhteishengen kasvamiselle. Erityisesti aliupseerit tuntuivat yrittävän parhaansa, ja reserviupseereista moni oli jo kertausharjoituksissa ja suojeluskunnissa harjaantunut tehtäviinsä. Suojeluskunnissa kouliintuneet reserviupseerit olivat suosiossa. He toivat mukanaan kenttäarmeijaan johtamistavan, joka oli miehille enemmän mieleen kuin varusmiespalveluksen aikainen kasarmeissa ja harjoituskentillä koettu. Puolitoista kuukautta kestäneen YH:n aikana monet muutkin upseerit ennättivät löytää itselleen ja alaisilleen sopivan, asiallisen johtamistyylin. Ne, jotka eivät sitä YH:n aikana löytäneet, eivät talvisodan henkeä tutkineen Sampo Ahdon mukaan varmaan löytäneet sitä myöhemminkään.

Kiireessä kootut, toisilleen pääosin vieraat, hyvinkin erilaisista ammateista ja lähtökohdista reservistä tulevat miehet eivät ole hetkessä valmis sotajoukko. Kertausharjoituksissa oli ehkä oltu, mutta tuskin juuri näissä sodanajan kokoonpanoissa. Pitkäksi venyneen YH:n aikana johtajat oppivat vähitellen tuntemaan alaisensa ja alaiset tottuivat johtajiinsa. Yhdessä perehdyttiin tulevaan toimintamaastoon, opittiin luottamaan toinen toisiinsa ja toimimaan käytännön töissä yhdessä. Kun yksittäiset reserviläiset mukautuivat so-tilaiksi, heistä ja heidän johtajistaan kiinteytyi sotilasyksiköitä. Rauhallisuus ja päättäväisyys sekä halu täyttää velvollisuutensa leimasivat yleensä toimintaa.

Kun tietoja Neuvostoliiton vaatimuksista sitten alettiin YH:n jatkuessa saada, yleinen mielipide osoittautui jyrkän torjuvaksi niin kotirintamalla kuin joukkojenkin keskuudessa. Hallitusta ja sen Moskovaan lähettämiä neuvottelijoita epäiltiin perään antamisesta.

Mitkään alueluovutukset eivät saisi tulla kysymykseen!

Kaikesta päätellen YH siis täytti tehtävänsä. Kun sota sitten syttyi ja tapahtumat etenivät kohti sodan kriittistä loppuvaihetta, voitiin selvästi havaita harjoitusten vaikutus. Noin kuuden viikon aikana oli ainakin JR 11:sta kehittynyt yhtenäinen joukko, joka sodan syttyttyä ja edistyttyä erottui dramaattisella tavalla edukseen eräistä muista samalla alueella taistelleista, häthätää kokoonpannuista täydennysjoukoista, niin taisteluarvoltaan kuin –hengeltäänkin.

Kun neuvottelut Moskovassa eivät tuntuneet johtavan mihinkään, ja kotirintaman ja sen elinkeinoelämän toiminta alkoi nikotella miesten ollessa poissa rauhan töistä, Suomen hallitus päättikin 20.11.1939 kotiuttaa puolet mobilisoiduista joukoista. Se ilmoitti myös, että koulut jatkaisivat toimintaansa 1.12. alkaen. Kuten tiedämme, näistä normalisointitoimista ei kuitenkaan tullut mitään. Neuvostoliitto aloitti sodan ilman sodanjulistusta 30.11.1939.

Ässä-rykmentti sodassa

JR 11:n talvisota oli kolmivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa se puolusti omaa Hatjalahden lohkoaan pääpuolustuslinjalla, joka lähinnä ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kielellä sai nimen Mannerheim-linja. Se osallistui tämän vaiheen alussa ns. hölmön tölväykseen, II Armeijakunnan vastahyökkäykseen, joka oli huonon suunnittelun ja täysin riittämättömän tulituen vuoksi tuomittu epäonnistumaan. Asemasotavaihe kesti noin kaksi kuukautta, taistelut aaltoilivat, mutta Ässä-rykmentti piti linjansa.

Helmikuun 10. päivän tienoilla vihollinen valitsi painopistesuunnakseen Ässä-rykmentin länsipuolella olevan Summan ja siellä erityisesti Lähteen lohkon. Muutaman päivän

kuluttua seurauksena oli linjan murtuminen ylivoimaisen vihollisen edessä. Saarrostopuolustuksen johdosta Päämaja käski silloin joukot vetäytymään ns. Väliasemaan. Ässä-rykmentin kohdalla se merkitsi jokseenkin varustamattomia asemia Sommeen tasalla. Näistäkään asemista ei livetty.

Joidenkin päivien kuluttua niistä oli kuitenkin luovuttava, kun puolustuksemme ei kestänyt vihollisen päähyökkäyssuunnalla, Viipurin suunnalla. Alkoi verinen ja rankka saaristotaistelujen vaihe. Vähä vähältä Viipurinlahden saarista jouduttiin luopumaan. Ässä-rykmentin ja koko 4.D:n puolustus siirtyi Viipurinlahden pohjoisrannalle, missä puolustus pitikin sitten sodan loppuun saakka. Toisin kävi 4.D:n oikealla puolella, Säkkijärven suunnalla. Siellä taistelleet, häthätää kootut, huonosti koulutetut ja johdetut täydennyspataljoonat eivät kestäneet painetta. Niinpä vihollinen onnistuikin luomaan mantereelle noin 10 x 10 kilometrin sillanpään, joka kuitenkin onnistuttiin rajaamaan äärimmäisin ponnistuksin. Viipurin-Haminan valtatie oli kuitenkin poikki, ja siitä aiheutui luonnollisesti suuria huollollisia ongelmia.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että rauha saatiin 13.3.1940 sovituksi yhdennellätoista hetkellä. Suomen voimat olivat käytännössä aivan lopussa. Reservejä ei ollut, materiaalit oli kulutettu loppuun. Rauhan ehdot olivat karmeat, mutta itsenäisyys säilyi. Ja sehän oli tietysti pääasia! Neuvostoliiton tavoitteenaan oli ollut koko Suomen valloittaminen. Jos kyseessä oli Suomen kannalta pakkorauha, tilanne oli sama Neuvostoliitollakin, tosin erisistä. Suomi ei olisi enää kyennyt jatkamaan sotaa muutamia päiviä tai korkeintaan viikkoja pitempään. Neuvostoliitto taas pelkäsi Englannin ja Ranskan väliintuloa. Talvisodan kärsittävämmän raskaitten tappioitten jälkeen se ei enää olisi kestänyt alun perin ”rajaselk-

kaukseksi” luonnehtimansa sodan jatkumista kansainvälisenä suursotana. Niinpä se tarvitsi hengähdysaika. Sitä paitsi se varmaan katsoi voivansa hoitaa kiusallisen Suomen myöhemminkin. Siis rauha!

Ässä-rykmentti ry perustetaan

30. päivänä toukokuuta 1940 kolmisenkymmentä talvisodan Jalkaväkirykmentti 11:n reservin päällystään kuulunutta miestä koontui yhteiseen illanviettoon Hotelli Torniin Helsingissä. JR 11:n adjutanttina sodan aikana toiminut reservin kapteeni, kouluneuvos L. Arvi P. Poijärvi alusti kysymyksen siitä, miten rauhan aikanakin voitaisiin säilyttää rintamalla syntynyt aseveljeys. Alustus päättyi esitykseen, että rykmentissä palvelleiden piirissä olisi aloitettava voimaperäinen yhteiskunnallinen herätystoiminta ja niin hyvin henkinen kuin aineellisen huolto. Hotelli Tornin illanvietossa päätettiin alustavasti järjestää koko rykmentin miesten yhteinen juhla.

Pojärvi kuvaili kokouksessa käsiteltyjä asioita ja tilaisuuden tunnelmia Suomen Kuvalehden vuoden 1940 kesäkuun numeroon kirjoittamassaan artikkelissa. Hän kuvaili siinä talvisodan aikana rintamalla syntyneitä yhteiskunnalliset raja-aidat ylittäneitä yhtenäisyyttä mutta pelkäsi, että se tulisi rauhan tultua hiipumaan. Ässä-rykmentistä Poijärvi toteaa, että se ei kertaakaan väistynyt asemistaan muuta kuin käskystä. Se oli kiinteä joukko huolimatta heterogeenisuudestaan; joukkoon kuului miehiä kaikista piireistä, se oli kuin pienoisyhteiskunta. Sotilaspuku peitti rikkaan ja köyhän, ylhäisen ja alhaisen, taasoitti ja yhdisti. Rauhan tultua miehet palasivat siviilielämään. Monen kodin huoltaja jäi kuitenkin ainiaaksi saapumatta ja kovin monissa kulkivat invalidit hitaasti entiselleen toipuen tai parantumattomia vammoja saaneena. Kiristynyt taloudellinen pula ahdisti suurta

määrää vähempiosaisia sotureita. Oli olemassa vaara, että eri yhteiskuntaluokista tulleet sotilaat vetäytyisivät jälleen omiin oloihinsa, välinpitämättömyyden ja itsekkyyden saadessa valtaa, solmitut siteet katkeilisivat ja sodan aikana luotu yhteinen perustus alkaisi murtua.

Jotakin olisi siis tehtävä ja tehtävä pian. Poijärvi totesi artikkelissa, että tehokkain keino epäkohtien korjaamiseksi ei ollut suoranainen avustaminen, vaan työtilaisuuksien järjestäminen. Ässä-rykmentissä olleiden yrittäjien olisi otettava yhteys työttömiin rintamatovereihinsa ja autettava heitä. Voimaperäisen yhteiskunnallisen huoltotoiminnan tuli käsittää niin aineellinen kuin henkinen puoli. Henkiin kuuluisi henkilökohtaisten suhteiden ylläpitäminen aseveljien ja heidän perheittensä kesken. Yhteisiä tilaisuuksia olisi järjestettävä, kosketusta eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien perheiden välillä olisi saatava aikaan. Lopuksi Poijärvi kehotti epäsuorasti muidenkin sodan ajan joukko-osastojen miehiä ryhtymään samanlaiseen toimintaan.

Jo ennen tätä oli perustettu JR 11:n muistomerkkitoimikunta, joka oli jo 27.5.1940 tehnyt sopimuksen JR 11:n muistopatsaasta. Heti rauhanteon jälkeen oli alettu kerätä varoja ja Ässä-rykmentin kaatuneitten muistomerkin perustamisrahastoon.

JR 11:n aseveliyhdistyksen Ässä-rykmentti ry:n varsinainen perustava kokous pidettiin Helsingin Ratakadulla sijainneessa suomalaisessa Normaalilyseossa eli ”suomalaisessa Norssissa” (vuodesta 1950 tunnettu nimellä Helsingin Normaalilyseo) 7.6.1940. 15.7.1940 Ässä-rykmentti ry:n huoltotoimisto aloitti toimintansa osoitteessa Kluuvikatu 5. Myöhemmin vastaavanlaisia aseveljien huoltotoimistoja perustettiin suunnitelmallisesti muihinkin kaupunkeihin, mutta Ässä-rykmentin aseveliyhdistyksen huoltotoimisto oli niistä aivan ensimmäinen. Näin oli

perustettu ja aloittanut toimintansa JR 11:n aseveliyhdistys Ässä-rykmentti ry touko-kesäkuussa 1940.

Suomen Aseveljien Liitto perustetaan

Ässä-rykmentin asevelitoiminnalla tuli olemaan merkittäviä, valtakunnallisia seuraamuksia. Sen esimerkki levitettiin Helsingistä koko maahan ja aseveljien valtakunnallinen organisaatio syntyi. Vuoteen 1944 mennessä Aseveliliitto oli kasvanut koko Suomen käsitettäväksi verkostoksi, maan suurimmaksi kansalaisjärjestöksi. Se oli lopulta suurempi kuin Suojeluskuntajärjestö tai Lotta Svärd, ja siinä oli kolme kertaa enemmän jäseniä kuin silloisessa SAK:ssa.

Suomen Aseveljien Liitto perustettiin Suomen uudemman historian siihen mennessä kuumimpana kesänä 1940. Talvisota oli takana. Baltian maat ja niiden miljoonat asukkaat olivat jo jääneet Neuvostoliiton valtapiiriin. Neuvostoliitto ja Saksa olivat jakaneet väkivalloin Puolan. Saksa oli vallannut Ranskan ja Britannian joukot olivat paenneet Englannin kanaalin taakse. Saksan hyökkäystä Britanniaan odotettiin. Kommunistiagitatoireiden sytyttämät halkopinot roihusivat kuin ajan merkkeinä heinäkuussa Helsingin Hakaniemessä. Neuvostoliiton painostus Suomea kohtaan lisääntyi.

Mannerheimilla on katsottu olleen tärkeä rooli aseveljien keskusjärjestön perustamisessa. Mannerheim tiedosti luonnollisesti kommunistien lisääntyvän aktiivisuuden ja oli kesällä 1940 huolissaan kommunistien aikomuksista perustaa oma työläisrintamaliitto.

Suomen Aseveljien Liiton perustava kokous pidettiin 4.-7.8.1940 Säätytalolla Helsingissä. Kokoukseen osallistui noin 200 aseveljeä eri tahoilta. Suomen Aseveljien Liiton

perustavassa kokouksessa valittiin liittotoimikunta, jolle annettiin valtuudet sääntöjen viimeistelyyn ja liiton rekisteröintiin. Liittotoimikunnassa oli 12 jäsentä ja neljä varajäsentä. Varsinaisia jäseniä olivat mm. kenraalimajuri Paavo Talvela (puheenjohtaja), Kalle Lehmus, Jarl Gallen (jo talvisodan lopussa perustetusta JR 10:n aseveliyhdistyksestä), Veikko Helle, Väinö Leskinen, N.A. Osara, Jussi Saukkonen, Jorma Tuominen, W.E. Tuompo, J. Hippolin ja Gunnar Palmgren. Neljän varajäsenen joukkoon kuuluivat L Arvi P Poijärvi ja kenraalimajuri A.F. Airo. Näyttävä nimilista! Kun liittotoimikunta järjestäytyi, valittiin Talvela puheenjohtajaksi ja Poijärvi toiseksi varapuheenjohtajaksi. Yhdistysrekisteriin Suomen Aseveljien Liitto merkittiin 16. syyskuuta 1940.

Talvisodan Ässä-rykmentin viimeinen taisto

Ässä-rykmentissä syntyneellä voimakkaan yhteenkuuluvuuden hengellä ja sen ylläpitämiseksi perustetulla yhdistyksellä, Ässä-rykmentti ry:llä tuli siis olemaan erittäin suuri kansallinenkin merkitys. Sen toiminta muodosti esikuvan ns. välirauhan aikana perustettaville muiden joukko-osastojen aseveliyhdistyksille ja niiden valtakunnalliselle liitolle, Suomen Aseveljien Liitolle. Aseveliliitto puolestaan vaikutti suuresti siihen, että jatkosotaan lähdettiin pääosin epäröimättä, vaikka sen puolustukselliset motiivit eivät kaikkien mielestä olleetkaan yhtä selkeät kuin talvisodan. Aseveliliitto vaikutti myös merkittävästi rivien säilymiseen suhteellisen eheinä jatkosodan kriittisissä vaiheissa 1944.

Jatkosodassa Ässä-rykmentin nimeä kantoi JR 26, joka kuitenkin oli eri joukko-osasto kuin talvisodan JR 11. Kovan ytimen siinäkin muodostivat talvisodan kokeneet Ässän miehet. Talvisodan Ässä-rykmentin miehiä tais-

teli myös ns. Vallilan Rykmentissä, JR 47:ssä ja sen lakkauttamisen jälkeen mm. 3.Pr:ssa.

Sodan jälkeen, ”vaaran vuosina”, ns. asevelisocialistit yhteistyössä nuorten kokoomuslaisten aseveljiensä kanssa olivat merkittävä poliittinen taustavaikuttaja. Lähinnä asevelisocialisteista kumpusi sosiaalidemokraattien voimakas ”Jo riittää!” -kampanja, kommunistien kumoushankkeiden pysäyttävä. Siten voidaan hyvällä syyllä sanoa, että Ässä-rykmentti vaikutti Suomen itsenäisyyden säilymiseen muutoinkin kuin vain panoksellaan talvisodassa.

Ässä-rykmentin perinteitä valvoo yhä sen Perinnetoimikunta rekisteröimättömänä yhdistyksenä toisen tai kolmannen sukupolven vetäjien varassa. Alkuperäisen Ässä-rykmentti ry:n toimesta 13.10.1940 vihityllä Rykmentin muistopatsaalla kokoonnutaan joka vuosi 13.3. ja 13.10. muistamaan talvisodan päättymistä, patsaan pystyttämistä ja kaatuneita aseveljiä. Patsaan sijaintipaikka kantaa nykyään nimeä Ässäpuisto ja sitä rajaava katu on Ässärinne, Ässäbrinken. Ässä-rykmentin perinnejoukko-osastona toimii helsinkiläinen Kaartin Jääkärirykmentti.

Lähde: Harinen, Lindgren, Nordberg: Talvisodan Ässä-rykmentti. WSOY 2010.

AAVETYKKI VIIPURISSA

Talvisodan sytyttyä marraskuun 30. päivänä 1939 Viipurista poistui tuhansia ihmisiä. Pakolaisten virta jatkui. Jouluaattona keskikaupungilla kuultiin kolme outoa jyrähdystä. Ihmiset alkoivat käyttää aivan uutta sanaa – ”aavetykki”.

Outoja jyrähdyksiä

Ensimmäiset räjähdykset kuultiin varhain jouluaattona ja lisää tuli kaikkiaan kuusi voimakasta räjähdystä 2 x 3 sarjoissa. Ei lentokoneita, ei ilmahälytystä. Myöhemmin jyrähdyksiä rekisteröitiin vielä lisää. Keskuspoliisiaseamalla kaksi poliisia ja vartiopaikallaan ollut ratsupoliisi saivat surmansa, samoin armeijakunnan autokorjaamossa yövuorossa ollut autonasentaja. Sähkölaitoksen katto oli romahtanut. Sähköt poikki. Näin alkoi joulun vietto Viipurissa 1939.

Mistä ihmeestä oli kysymys?

Lentokoneet eivät nyt olleet asialla. Aattona virinnyt pelko palasi Viipuriin joulupäivän iltana, jolloin aavetykki lähetti illalla uuden sarjan ja sen jälkeen vielä viisi sarjaa säännöllisin välein. Ilmapommituksista varoitettiin hälytyssireeneillä, mutta aavetykin laukauksista ei voitu mitenkään varoittaa etukäteen. Kun ei mysteeriä kyetty selvittämään, kaupungin evakuointia vauhditettiin. Kaikkia, joilla ei ollut ehdottoman välttämättömiä tehtäviä kaupungissa, kehoitettiin lähtemään.

”Pitkä Ryssä”?

Sotapoliisit olivat jo jouluaattona yhteydessä Viipurin linnan II Armeijakunnan esikuntaan. Aavetykin kranaattien sirpaleita oli kerätty. Niitä ampuvia tykkejä vihollisella varmaan oli, mutta missä? Kaukana joka tapauksessa, koska laukauksia ei kuultu joulukuun 30.

päivänä aavetykki jatkoi iltapäivällä. ”Viipurinlinnan herran”, II Armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Harald Öhquistin muistelmista ja päiväkirjamerkinnöistä löytyvät myös ”aavetykin” ammunnat Viipuriin. Niistäkin näkyy vielä aluksi epätietoisuus siitä, mistä oikein oli kysymys.

Sitten tulee Öhquistin päiväkirjamerkintä: ”Lentäjähavaintojen mukaan tykit ovat rautatievaunuihin asennettuina Perkjärven aseman ja vierustan välisellä pistoraiteella. Tuliase-
masta Viipuriin keskimäärin 38 km.”

Öhqvistin päiväkirjan ja Viipurin Väestösuojelun sotapäiväkirjan mukaan Aavetykki jatkaa ammuntaansa ja Viipurin terrorisointia. 11.2.1940 näyttää olleen eräänlainen huippukohta, kuutisenkymmentä eri räjähdysmerkintää löytyy sotapäiväkirjasta tuona ”rumpu-
tulisunnuntaina”.

14.2.1940 Kannaksen puolustuksen murtuminen Summassa oli tosiasia. VSS:n mukaan Viipurissa oli kuitenkin edelleen pahoja pommituksia ja kranaatin räjähdysisiäkin. Vielä raportoi Öhquistkin ”Pitkän Ryssän taas ampuneen Viipurin itäosiin joita se tulitti jo eilen kauaskantoisella tykistöllä. Osalla laukauksista oli toinen kaliiberi kuin Pitkällä Ryssällä”. Pystyikö vihollinen silloin Summan murruttua ampumaan Viipuriin vaivatta myös 180 mm:n rautatietykeillään, joiden kantama oli ainakin lähes 40 km. Mistä tuo ammunta tapahtui? Perkjärvellähän nuo 180 mm:n patterin kolme tykkiä oli lentotiedustelulla havaittu. Todellisuudessa patteri oli nelitykkinen.

18.2.1940 ”Ilmapommitusten ”tuhon sunnuntaina” ja Väestönsuojelu raportoi aavetykin kranaattejakin 16 kpl. 21.02.1940 lentopommitukset alkoivat olla ohi vihollisen maajoukkojen vähitellen lähestyessä kaupunkia. Aavetykki tärisytti kuitenkin edelleen raunioitunutta Viipuria. 22.2.1940 leikkiin liittyy uusi tekijä. Maarintaman lähestyessä

sä kaupunkia vihollisen liikkuva kenttätykistö alkoi yltää sinne. Jo ennen sitä sinne olivat yltäneet ampumaan raskaan kenttätykistön yksiköt, vaikka niiden iskemiä ei Viipurissa oikein osattukaan erottaa ankarien ilmapommitusten räjähdyksiltä.

Arvoitus ratkeaa vähitellen

Kenraaliluutnantti Öhquist antoi joulun jälke-
keen käskyn lähettää lentokoneita tiedustelulen-
nolle Leningradin rataa seuraillen vi-
hollisen puolelle. Hänen arvionsakin mukaan ”Pitkä Ryssä” saattoi olla rautatieltä ampuva kauaskantava meri- tai rannikkotykki. Joulun jälkeen tiedustelukoneet löysivät etsimänsä Perkjärven asemakylästä noin 40 kilometrin päässä Viipurista. Siellä oli pistoraiteella jä-
reä rautatiepatteri pääpuolustuslinjamme etu-
puolella alueella, josta olivat vastanneet so-
dan alussa suojajoukot. Ne olivat joutuneet ainakin Päämajan tulkinnan mukaan luopu-
maan asemistaan liian nopeasti, ja niin oli puna-armeijalle jäänyt mahdollisuus perus-
taa pääpuolustuslinjamme etupuolelle noin 10
km:n päähän siitä raskaan rautatietykistön tu-
liasema Perkjärvelle. Rautatien Leningradin
suunnasta Perkjärvelle puna-armeija oli myös
saanut kuntoon.

Lentäjien paikallistama järeä kuusitykkinen rautatiepatteristo koostui kevyemmästä kolmen (todellisuudessa neljän) tykin 180 mm patterista ja järeästä 305 mm:n kolmi-
tykkisestä patterista (12”). Todellisuudessa
nuo 305 mm:n tykit tuskin ovat voineet olla
Perkjärvellä vielä silloin joulukuussa, koska
ne toimivat talvisodan alussa Laukaanlahdel-
la ja Krasnaja Gorkassa Suomenlahden ete-
lärannalla. Aavetykkien ammunta oli väis-
tämättä enimmäkseen kartta-ammuntaa ns.
”summamutikassa”, mutta niiden terrori- ja
häirintävaikutus oli ainakin siviiliväestöä aja-
tellen merkittävä.

Aavetykit oli siis löydetty, mutta ei vaiennettu. Ne muistuttivat olemassaolostaan säästää riippumatta toisin kuin vihollisen lentokoneet. Helmikuussa aavetykki vähitellen vaiken, kun rintamalinjat olivat siirtyneet niin lähelle Viipuria, että sinne voitiin ampua tavallisellakin kenttätykistöllä. Kaupunki alkoi myös olla jo yksinomaan sotilaiden kaupunki. Sitten heräsivät epäilykset, että aavetykkien tulta johdettiin saarretusta Viipurista. Ne saattavat olla aiheellisiakin, koska Viipurista löytyi sieltä 13.3.1940 lähettäessä epäilyttävää väkeä.

Ammuntateknistä pohdintaa

Aavetykkien ammunnat herättävät ja ovat herättäneet varmasti asioita tuntevien keskuudessa kaikenlaista pohdintaa siitä, miten ammunta oikein järjestettiin Perkjärveltä, miten se hoidettiin teknisesti. Odotamme mielenkiinnolla raportteja tästä tutkinnasta. Tietoa löytyy varmaan.

Aavetykkien jatkohistoria

Talvisodan rauhan jälkeen Neuvostoliitto siirsi Kannakselta kaikki nuo Perkjärven rautatietykit Suomelta vuokraamalleen Hankoniemelle vuoden 1940 aikana tai 1941 alussa. Tykkien Hangon ajan historiasta ja sen jälkeisestä ajasta olemme jo saaneetkin lukea lehdestämme. Nuo sekä 12 tuuman että 180 mm:n tykit ovat edelleen olemassa ja nähtävissäkin venäläisissä museoissa. Mielenkiintoista, eikö totta!

Lähteitä: Enqvist Ove: Rautatietykistö Suomessa. Kustantaja Laaksonen 2019. Hakala Jaakko, Santavuori Martti: Summa. Otava 1960. Koponen Emil, Viitanen Eero: Viipurin viimeiset päivät. WSOY 1940. Lappalainen Niilo: Viipuri toisessa maailmansodassa. WSOY 1991. Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. WSOY 1049.

SUMMAN MURTUMISEN JÄLKIPYYKKI

Kun puna-armeija ei ollut talvisodan kahden ensimmäisen kuukauden aikana onnistunut tehtävässään lyödä suomalaiset Karjalan kannaksella, se lisäsi voimiaan ja muutti taktiikkaansa. Pelissä ei ollut enää Leningradin sotilaspiirin operaatio vaan koko Neuvostoliiton ja puna-armeijan arvovalta. Selkeäksi painopistesuunnaksi hyökkääjä valitsi Mannerheim -linjalta Summan ja sieltä erityisesti kapean Lähteen lohkon. Suurhyökkäys alkoi 10.2.1939 ja johti väistämättä ensin sisäänmurtoon ja sitten rintaman murtumiseen, kun puolustusta ei saatu pitäväksi sekasortoisessa tilanteessa. Pääpuolustuslinjasta oli pakko luopua.

Syntipukki löytyi

Kuten usein katastrofeissa, tästäkin tilanteesta monilla korostui yritys päästä eteenpäin etsimällä ja tuomitsemalla syylliset. Ajatus syntipukeista ei syntynyt organisoidusti, mutta se levisi kuitenkin laajalle niin armeijan kuin osin koko kansankin keskuudessa.

Vähän ennen suurhyökkäystä oli Summan suunnalla vaihdettu puolustuksen etulinjassa olevia joukkoja, ja Lähteen lohkoa puolustivat ruotsinkieliset, lähinnä 3. Divisioonan (Paalu) Jalkaväkirykmentti 9 (Hagelberg). Kun kielivaikeuksien vuoksi oli sodan aikana tapahtunut joitakin kömmähdyksiä, suomenkielisen enemmistön osan oli helppo kuitata Lähteen lohkon tapahtumat sillä, että ”hurrit” olivat pettäneet. Pahansuovasti esitettiin, että kielivähemmistöön kuuluvat sotilaat olivat myös ”huonoja sotilaita”. Näin saivat samalla kertaa kaikki ruotsia äidinkielenään puhuvat suomalaiset sotilaat tämän leiman.

Mannerheim huolestui

Mannerheim oli jo ennen talvisotaa ollut huolissaan kansamme yhtenäisyydestä ja sitä vaarantavista ilmiöistä. Taustalla oli tietysti vuoden 1918 sodan aiheuttama kansan jakautuminen. Tuon sodan jälkeen itsenäisessä Suomessa syntyi uusi jakolinja, kun pintaan nousivat repivät kieliriidat. Kieliriidat eivät jättäneet rauhaan armeijaakaan. Siellä oli kysymys toisaalta Saksassa koulutettujen jääkärien ja tsaarin Venäjän palveluksessa pätevoityneiden ”ryssän upseerien” välisestä valtataistelusta, toisaalta jääkärien keskinäisistä riidoista. Jälkimmäisessä tapauksessa oli usein kyse henkilökohtaisesta kateudesta, jota suomenkieliset jääkärit tunsivat muun muassa kielitaitonsa ansiosta koulutuksessa hyvin menestyneitä ja nopeasti ylenneitä ruotsinkielisiä kollegoitaan kohtaan.

Talvisodan poikkeuksellisen hengen taustoista on selvinnyt, että Suomi oli 20 vuodessa kehittynyt niin sosiaalisesti kuin taloudellisestikin maaksi, jota kansan suuren enemmistön mielestä kannatti ja piti puolustaa epäoikeudenmukaista hyökkäystä vastaan. Mannerheimin huoli ei ollut kuitenkaan täysin väistynyt, ja hän työskenteli edelleenkin monin tavoin kansan ja armeijansa yhtenäisyyden puolesta. Onkin hyvin ymmärrettävää, että hän katsoi aiheelliseksi selvityttää Summan tapahtumat juurta jaksain. Hän näki kielivähemmistön yksipuolisen ja kohtuuttoman syyllistämisen rikkovan vaarallisesti kansamme yhtenäisyyttä.

Selvitys tehdään

Muistelmateoksessaan ”Talvisota minun näkökulmastani” (WSOY 1949, s. 197 - 207) Länsi-Kannaksen puolustuksesta vastanneen II Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist toteaa, että toukokuussa 1940 julkaistiin yleisesikunnan toimesta pie-

ni kirjanen, jossa käsiteltiin Summan tapausta. Öhquist jättää kertomatta, että ”Selostus Nro 21. Summan läpimurto” oli Maan Turva organisaation tilaustyö, joka julkaistiin 23.5.1940. Se oli varustettu ohjeella ”Vain vastuullisessa valistustyössä käytettäväksi, ei sivullisten nähtäväksi. Julkaiseminen kielletty.”

Selostuksen tekijä oli maan silloin varmaan etevin sotahistorioitsija ye eversti Joose Olavi Hannula. Maan Turva puolestaan olin Akateemisen Karjala Seuran (AKS) aloitteesta ennen talvisotaa syntynyt ja valtiojohtolta virallisen aseman saanut koko valtakunnan kattava organisaatio huhujen torjuntaan, mielialan tarkkailuun ja maanpuolustustietouden levittämiseen. Sillä oli useisiin tuhansiin kohoava asiamiesverkosto.

Hannulan raportti, ”Selostus”, on julkaistu vuonna 1996 Sotahistoriallisessa Aikakauskirjassa numero 15 (s. 121 – 133). Suomen Sotahistoriallinen Seura julkaisi tämän lähes kadoksiin joutuneen tutkimuksen alkuperäisessä asussaan kunnioituksen osoituksena J.O. Hannulaa kohtaan. Vuonna 1900 syntynyt ye eversti Joose Hannula toimi talvisodan aikana Päämajan ulkomaatoimiston päällikkönä ja jatkosodassa jalkaväkirykmentin komentajana Rukajärven suunnalla. Hän kaatui 12.6.1944 Sallassa 3. Prikaatin komentajana ollessaan lähdössä yhtymänsä kanssa vihollisen suurhyökkäyksen alettua Karjalan kannakselle. Vihollisen hävittäjä hyökkäsi ratapihalla seisovaa valmiiksi lastattua junaa vastaan. Hannula oli toisin kuin miehensä, jäänyt junaan, ja se koitui hänen kohtalokseen.

Kun ajattelee raportin alkuperäistä tarkoitusta eli syytöksen aiheuttaman repivän ja kansakuntaa jakavan ajattelun ja toiminnan torjumista, on merkillistä, että raportti merkittiin salaiseksi ja sen julkaiseminen kiellettiin. Kun sen käyttö jäi suhteellisen harvalukuisen ja tehtäviään kovin eri tavoin hoitavien

valistusupseerien varaan, ei sille voinut enustaa kovin suurta merkitystä. Kuvaavaa onkin, että monessa tapauksessa raportti hävitettiin lukemisen jälkeen. Niinpä tutkijat ovatkin löytäneet vain yhden alkuperäisen kappaleen Helsingin yliopiston kirjastosta. Selvittämättömistä syistä raportti on kadonnut niin Sota-arkistosta kuin Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastostakin. Mielenkiintoista!

Vapauttava raportti

Raportti on ”syytettyjen” osalta täysin vapauttava. Kun vihollinen oli kahden kuukauden epäonnistumisten jälkeen valinnut ratkaisevaksi tarkoitetun hyökkäyksensä painopisteeksi Summan Lähteen lohkon, se keskitti sinne niin paljon ja sellaisia voimia, ettei mikään puolustava joukko olisi voinut inhimillisesti ja sotilaallisesti katsoen selviytyä tehtävästä. Siinä raportin ydin!

Hannula aloittaa selostuksensa yksityiskohtaisella tilannekuvauksella Karjalan kannakselta helmikuulta 1940 keskittyen sitten Summan rintamaan ja erityisesti Lähteen lohkon tapahtumiin. Lähteen lohkon johtosuhteet vaikuttavat hänen mukaansa sekavilta. Lohkon puolustuksesta oli vastuussa Jalkaväkirykmentti 8:n komentaja majuri Sulo Eevert Laaksonen, erinomainen upseeri, joka tuli jatkosodassa tunnetuksi Ässä-rykmentin, JR 26:n legendaarisena komentajana. Hannulan tekstistä välittyy selkeästi kuva siitä, että ”syytetty” joukko, vasta helmikuun 10. päivänä asemat miehittänyt Jalkaväkirykmentti 9:n (Hagelberg) II Pataljoona (Lindman) yksinkertaisesti jyrättiin asemiinsa. Pataljoona oli alun perinkin tappioita kärsinyt ja sitten pahasti vajaa, taisteluvahvuus 10.2. vain 375 miestä. Ruotsinkielinen pataljoona joutui toimimaan sille vieraassa ympäristössä muun rykmentin ollessa suomenkielisiä. Pataljoonalla ei ollut aikaisempaa kokemusta vihollisen

hyökkäysvaunuista, jotka toimivat hyökkäyksessä täysin vapaasti, kun puolustajilla ei ollut panssarintorjunta-aseita.

Pataljoonan puolustuslohkon leveys oli noin neljä (4) kilometriä, joten sen kaikki kolme kiväärikomppaniaa oli pakko asettaa etulinjaan rinnakkain. Pääpuolustusasema koostui alunperin yhtenäisestä kahdeksan tukikohdan, piikkilankaesteiden ja hyökkäysvaunusteiden vahvistamasta ampumahautalinjasta. Ainoastaan kaksi tukikohdista oli kantalinnoitteita eli betonibunkkereita muiden ollessa hirsillä vahvistettuja konekiväärikorjuja, kenttälinoitteita. Betonibunkkerit, Sj 4 ”Poppius” ja Sj 5 ”Miljoona” olivat uudehkoja kahden konekiväärin tukikohtia. Kutakin tukikohtaa puolusti joukkue tai kaksi 2 - 3 konekiväärillä. Hyökkäysvaunusteet osoittautuivat käytännössä liian heiveröisiksi pysäyttämään vihollisen yli 30 tonnin vaunuja.

Jo 6.2.1940 alkaneissa läpimurtotaisteluisa vihollisella oli käytettävissään musertava ylivoima: kahdeksan kilometrin levyisellä alueella kolme divisioonaa, 150 hyökkäysvaunua ja 200 lentokonetta. 11.2. puna-armeijan tulivalmisteluun osallistui kapealla Lähteen lohkolla lähes 100 kenttätykistöpatteria eli 400 tykkiä, joista osa raskaita kuuden tuuman tykkejä, osa sitäkin järeämpiä. Läpimurtoalueella hyökkäykseen osallistuivat yhden jalkaväkidivisioonan voimat, 10 pataljoonaa.

Puolustavan pataljoonan tappiot Lähteen lohkolla olivat 11.2. lähes 50 %. Se menetti taistelussa yhtä lukuun ottamatta kaikki 12 konekivääriään ja panssarintorjuntatykkinsä, kun niitä oli pakko käyttää avoasemissa betonibunkkereiden vaurioituttua käyttökelvottomiksi. Mainittakoon vielä, että JR 9:lle oli alistettu taaemman tukilinjan puolustukseen JR 8:n III Pataljoona, joka ei etulinjan murruttua kyennyt pysäyttämään vihollista 200 miehellään.

Öhquistinkin näkemys vapauttava

Läntisen Kannaksen puolustuksesta vastannut II Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist avaa muistelmissaan myös Lähteen lohkon tapahtumia yksityiskohtaisesti. Hänellä oli kirjoittaessaan käytettävissä Hannulan raportti, johon hän yleisesti ottaen yhtyy. Joissakin yksityiskohdissa hän kyllä kritisoi raporttia ja esittää sen rakentuvan puutteelliselle maaston tuntemukselle. Yleisesti ottaen hänenkin lausuntonsa vapauttaa Lähteen lohkon puolustajat enemmästä vastuusta vedoten erittäin vaikeisiin olosuhteisiin.

Halstin analyysi ja kritiikki

Kapteeni Wolf H. Halsti toimi talvisodan aikana läntisellä Karjalan kannaksella 5. Divisioonan (Isakson) huoltopäällikkönä. Hän oli poikkeuksellisen lahjakas ja aktiivinen upseeri, joka liikkui paljon oman divisioonansa alueen ulkopuolella ja oli erittäin hyvin perillä muidenkin divisioonien tilanteista. Halsti oli 1930 -luvulla kuulunut pieneen upseeriryhmään, joka oli uudistanut maan liikekannallepanosuunnitelmat. Hän oli juuri ennen talvisodan alkua saanut julkaistuksi kirjansen ”Suomen puolustaminen” (Otava 1939).

Sensuuri oli karsinut sen poliittista osaa, mutta sotilaallinen osuus oli säilytetty sellaisenaan. Sen jälkeen Halsti kirjoitti Suomen Kuvalehteen teräviä kolumneja nimimerkillä Pekka Peitsi. Paljastuminen Päämajan toimien kriitikoksi vahingoitti epäilemättä hänen sotilasuraansa. Hän erosi sodan päätyttyä omasta aloitteestaan puolustusvoimien palveluksesta everstiluutnanttina. Sotien jälkeen Halsti oli aktiivinen niin muistelmakirjailijana kuin sotahistoriallisten teosten kirjoittajana. Juuri tämä aktiivisuus kirjailijana teki hänestä armeijassa kummajaisen. Kirjoittava upseeri oli harvinaisuus ja epäilyttävä ilmiö

varsinkin, kun häntä epäiltiin politikoinnista.

Tätä artikkelia kirjoittaessani tulin otta-neeksi esille Halstin 1957 julkaistun talvisotahistorian ja etsineeksi sieltä hänen näkemysensä Lähteen lohkon tapahtumista. Sen ydin on pakko todeta tässäkin, vaikka se osin rikkookin Hannulan ja Öhquistin luomaa vapauttavaa kuvaa kaikkensa yrittäneistä Lähteen lohkon puolustajista.

Ensinnäkin Halsti toteaa puolustavan pataljoonan olleen aivan liian heikko niin miehmäärältään kuin varustukseltaankin. Hän ei suoraan syytä pataljoonan komentajaa majuri Lindmania passiivisuudesta, mutta toteaa kuitenkin, ettei hän pannut riittävästi omaa persoonaansa peliin, liikkunut ja johtanut omalla esimerkillään. Hänen alaisistaan Halsti toteaa varmaan aivan oikein, että ohjesääntöjen mukaan yksikön, siis komppanian päälliköllä ei ollut oikeutta ilman ylempää tullutta lupaa antaa miehilleen omin päin irtautumiskäskyä. Näin kuitenkin tapahtui niin Lähteen lohkoa keskellä puolustaneessa 6. Komppaniassa ja keskellä tapahtuneen läpimurron jälkeen myös sen vasemmalla puolella Munasuon suunnassa 5. Komppaniassa. Vain oikeanpuolininen 4. Komppania (ltn Ericsson) saa Halstilta vapauttavan tuomion taisteltuaan sitkeästi omalla kaistallaan ”Miljoonabunkkerin” maastossa vielä vuorokauden ajan ja vetäytyään sieltä vasta vihollisen onnistuttua räjäyttämään ”Miljoonan”. Puolustajia auttoi siellä se, että panssarit eivät osallistuneet aktiivisesti hyökkäykseen sillä suunnalla ja että puolustuksella oli siellä käytettävissään kullannarvoinen toimiva panssarintorjuntatykki. Halsti kyllä koettaa ymmärtää 6. Komppanian päällikköä (ltn Malm), joka käskää miehensä irti betonibunkkeri ”Poppiuksen” menettämisen jälkeen. Jäljellä olevat harvat puolustajat eivät ilman panssarintorjuntavälineitä kyenneet mitenkään puolustautu-

maan bunkkerin raunioissa ja avoasemissa sen ympärillä. Sitkeät yritykset jatkaa puolustautumista olisivat vääjäämättä merkinneet koko komppanian tuhoutumista. 5. Komppanian (ltn Hannus) ennen aikaista irtaantumista Halsti sen sijaan kritisoi. Pällikkö perusteli irtautumiskäskyään komppanian oikealla puolella tapahtuneella sisäänmurroilla ja panssarien esteettömällä liikkumisella siellä. Munasuon suunnalta komppaniaa uhkasi kuitenkin vain vihollisen jalkaväki, jota olisi pitänyt pystyä pidättelemään, koska panssarit eivät uskaltaneet sisäänmurtoalueelta pehmeälle suolle.

Nämä kolme luutnanttia olivat kaikesta päätellen reserviupseereita, koska heitä ei löydy kadettimatrikelista. Heidän myöhemmistä kohtaloistaan ei ole tietoa. Heidän ratkaisujaan on jälkikäteen helppo ymmärtää. Armeijassakin on lupa käyttää omaa järkeään ja tehdä tilanteen mukaisia päätöksiä tilanteissa, joissa ei ole yhteyttä esimieheen. Toivottomassa tilanteessa tekemillään vetäytymispäätöksillä 6. ja 5. Komppanian päälliköt pelastivat komppanioidensa rippeet varmalta tuholta. Sekä Öhquistin että Hannulan selvitukset tapahtuneesta vapauttavat heidät syyteistä. Toisaalta Halstin tiukkaa kantaakin voi ymmärtää ajatellen tilannetta, jossa pienikin aikavoitto olisi parantanut mahdollisuuksia järjestellä puolustusta uusissa asemissa.

Lopuksi Ylipäällikön kiitos

Kun 3. Divisioona oli taistelunsa Summassa päättänyt, Ylipäällikkö kiitti sitä 14.2.1940 aloittaen seuraavin sanoin: ”Olette tehneet enemmän kuin inhimillisesti katsoen olisi ollut mahdollista.” Selvästi sanottu! Näin siitä huolimatta, että Lähteen lohkon tapahtumat panivat liikkeelle koko pääasemasta luopumisen ja synnyttivät siten erittäin kriittisen tilanteen Kannaksella.

Lähteitä: Halsti, Wolf H.: Talvisota 1939-1940. Suomen sota 1939-1945. Ensimmäinen osa. Otava 1957. Hakala Jaakko, Santavuori Martti: Summa. Otava 1960. Hannula, J.O.: ”Summan läpimurto”. Maan Turva. Selostus N:o 21. Helsinki 23.5.1940. Julkaistu alkuperäisessä asussaan Sotahistoriallisessa Aikakauskirjassa 15 vuonna 1996. Raunio Ari, Kilin Juri: Talvisodan taistelut. Karttakeskus 2007. Öhquist, Harald: ”Talvisota minun näkökulmastani”. WSOY 1949, s. 197 - 207.

POPPIUS, LINNAKE SUMMASSA

Mikä ihmeen Poppius? Suomen Linnoittamisen Historian mukaan Summankylän ja Summajärven alueelle rakennettiin vuosina 1936-1937 kaksi uutta, suurikoista bunkkeria. Niistä tärkeämpi oli Sj 5 ”Miljoonalinnake”, joka oli suurimpia kantalinnoitteita, mitä Suomi puolustukseen rakensi. Sj 4, siis Summajärvi 4, oli tuleva Poppius. Tuo maininta ”uutta” kertoo, että ne olivat erilaisia kuin monet vanhemman polven linnoitteet Kannaksella. Summajärven ja Munasuon välinen lohko oli noin kaksi kilometriä leveä. Alueesta on käytetty myös nimityksiä Lähteen (Lä) sekä Munasuon lohko. Puna-armeija käytti lohkoa nimitystä ”Soidenvälinen vastarintasolmu”. Nuo suot olivat Munasuon idässä ja Summajärven suoalue lännessä.

Millaisia uudet bunkkerit olivat?

Uusien bunkkereiden rakenne poikkesi aiemmista muutoinkin kuin panssarointinsa osalta. Uusissa miehistön majoitustilat sijoitettiin syvälle maahan upotettuihin pitkänomaisiin, isokokoisiin majoitusosiin aseammioiden väliin. Näin säästettiin kallista teräsbetonia. Majoitusosan katon paksuus oli 60-70 cm ja seinien 30 cm, ja se valettiin ensin. Sen ja myöhemmin valettavien aseammioiden väliin jäi liikuntasäily. Majoitusosat olivat niin syvällä, että katon päälle tuli maata jopa kahdesta kolmeen metriä. Sen päälle tuli lisäsuojaksi 1,3 metrin paksuinen kivikerros, joka ulottui majoituskorsun etupuolelle 5 m ja taakse 2 m. Tämä toimi ammusta vastaan räjäyttävänä kerroksena ja alla oleva maa vaimentavana kerroksena.

Poppius

Linnake sai jo YH:n aikana nimensä siitä vastanneen silloisen reservivänrikki Börje Poppiuksen mukaan, joka oli linnakkeen päällikkönä joulukuussa 1939 ja sen jälkeen aina joukkojen vaihtoon saakka. Puna-armeija käytti linnakkeesta nimitystä kukkula ”65,5”. Näistä tuo Sj 4, Summajärvi 4, oli suuremman ”Miljoonalinnakkeen” sisarlinnake. Sj 4, Poppius, oli kahden konekiväärin uusi rintamatulibunkkeri, konekiväärien tuliasema ja miehistön majoitusbunkkeri. Talvisodassa meillä ei valitettavasti ollut riittävästi panssarintorjuntatykkeitä sijoitettaviksi kiinteisiin tuliasemiin. Poppius erosi monista konekivääribunkkereista siinä, että sen molemmat konekiväärit ampuivat suoraan vihollisen oletettuun tulosuuntaan. Yleensä pyrittiin aikaansaamaan kahden konekivääribunkkerin ristitulella viholliset pysäyttävä tukikohta. Etuna siinä oli se, että konekiväärien tuliasemat eivät olleet alttiina vihollisen suorammuntatullelle, joko järeälle kenttätykistölle tai panssarivaunujen tykkitullelle. Kun vihollinen sitten helmikuussa 1940 valitsi hyökkäystensä painopistesuunnaksi juuri Summan Lähteen lohkon, Poppiuksen päivät alkoivat olla luetut. Aseammioiden etusuojana oli tosin levypanssari. Bunkkerissa oli kaksi erillistä miehistösuoja ja sisäänkäytävä. Sodan sytyessä linnake oli täysin taistelukunnossa.

Poppius taistelee!

Kun talvisodan alun suojajoukkovaihe oli ohi, vihollisen päävoimat olivat pian pääpuolustuslinjan edustalla. Alkoi sen pehmittäminen niin tykistöllä kuin ilmapommituksillakin. Jalkaväki panssarien tukemana alkoi hyökätä. Näin se meni Poppiuksen kohdalla.

20.12.1939 linnaketta ammuttiin 75 mm:n hyökkäysvaunutykillä suorasuuntauksella ampuma-aukosta sisään. Konekiväärin jalus-

ta tuhoutui ja ampuma-aukko muurautui umpeen ammuksen kiilautumisesta. Molemmat saatiin korjattua ripeästi.

21.12.1939 vihollisen partio oli yrittänyt räjäyttää linnakkeen päässä olevan ulko-oven, jolloin ovi karmenteen vaurioitui pahasti. Puolustajat täyttivät oviaukon hiekkasäkeillä ja sisäovi pönkitettiin sisäpuolelta. Se toimi varauloskäytävänä.

17.1.1940 ”Poppius” sai yhden täysosuman vasemman kk-pesäkkeen etupanssariin tähtysaukkojen kohdalle. Kaikki levyt murtuivat ja kk-jalusta rikkoutui. Jalusta uusittiin ja ase-kammio suojattiin hiekkasäkeillä ja puupönkityksillä. Se kuitenkin kavensi konekiväärin ampumasektorin puoleen. Muutoin bunkkeri oli taistelukunnossa.

26.1.1940 linnake oli kovan tykistökeskityksen alaisena, jolloin se sai useampia täysosumia 203-254 mm:n panssarikranaateista. Oikean kk-kammion katto murtui ja kk-jalusta tuhoutui. 254 mm:n panssarikranaatti tunkeutui oikean miehistösuojan seinän taakse tuhoten miehistösuojaa 5-6 m pituudelta. Kk-kammioista muodostettiin siksi pikakivääriasema. Puolet miehistösuojista hylättiin ja uuni sekä sängyt uusittiin. Miehistösuoja oli käyttökunnossa, oikeanpuoleinen sisäänkäytävä avattiin ja sortuneen miehistösuojan läpi raivattiin varauloskäytävä. Bunkkeri oli heikosti taistelukunnossa. Sen rauniot ja sitä ympäröivät taisteluhaudat toimivat kuitenkin vielä jalkaväen taistelun tukena.

Poppius ja sen suurempi sisarlinnake ”Miljoonalinnake” menetettiin lopullisesti viholliselle Mannerheim-linjan murtumisen yhteydessä 12.2.1940. Vihollinen räjäytti bunkkerit, kuten lähes kaikki ns. Mannerheim-linjan rakennelmat pian suomalaisten vetäydyttyä niistä. Niinpä voimme enää ihmetellä niiden massiivisia raunioita sotahistoriallisilla retkilämmme.

Lähteitä: Arimo Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918-1944. Otava 1981. Hakala Jaakko, Santavuori Martti: Summa. Otava 1960. Uitto Antero, Geust Carl-Fredrik: Mannerheim-linja. Talvisodan legenda. Ajatus Kirjat 2006.

TALVISODAN HENGEN SYNNYSTÄ

Suomen ja Neuvostoliiton välinen talvisota 1939-1940 on malliesimerkki pienen ja vähäväkisen maan taistelusta ylivoimaa vastaan: se näytti aluksi suorastaan järjenvastaiselta. Mutta osapuolten mahdollisuuksia kylmän realististen voimasuhteiden valossa arvioitaessa on kuitenkin muistettava se tosiasia, ettei numeroilla ilmaistu ylivoima aina ole voiton perusedellytys. Jos näin olisi ollut, Suomi ja suomalaiset olisi jo aikoja sitten poistettu maailmankartalta omana kansakuntana. On muitakin esimerkkejä siitä, että henki voi voittaa materian.

Lähtöasetelmista

Tuskin monikaan suomalainen uskoi 1930-luvulla, että meidän olisi tartuttava aseisiin puolustaaksemme vasta parin kymmenen vuoden itsenäisyyttämme; olivathan esimerkiksi vuoden 1940 Olympian kisat uskottu järjestettäväksemme. Me uskoimme olympialaiseen rauhaan. Mutta kun diplomatia ei kyennyt syntyneitä ongelmia ratkaisemaan, vaihtoehdoksi jäi väkivalta. Emme vapaaehtoisesti luopuneet Tarton rauhan rajoista emmekä vapaudestamme. Niiden puolustaminen oli tuona aikana itsestään selvää. Suomalaiset unohtivat veljessodan ja sen jälkipyykin. Ulkopuolisen uhan edessä syntyi ihmeteltävä kansallinen ykseys, josta on käytetty ilmaisua ”Talvisodan henki”. Kun tiedämme sodan kulun ja tuloksen, ei ilmaisu huono olekaan.

Mutta toisinkin on ajateltu - sotien jälkeen. Väitetään, että talvisodan syttyminen edusti Suomessa poliittisten realiteettien puutteellista ymmärtämistä. Pahimmillaan sitä on pidetty jopa poliittisena tyhmyytenä: meidän olisi Baltian maiden tavoin pitänyt toimia viisaasti ja alistua Moskovan vaatimuksiin Leningra-

din turvallisuuden takaamiseksi Saksan kansa tehdyn etupiirijaon hengessä.

Mutta poliittinen viisaus on suhteellista. Niinpä poliittista tyhmyyttä osoittanut Suomi piti Moskovan syksyllä 1939 esittämiä aluevaatimuksia kohtuuttomina, ja niinpä Molotovin mukaan neuvottelut kariutuivat Suomen edustajien vihamielisen kannan vuoksi. Sodan syttyminen pantiin suomalaisten syyksi.

Puna-armeija iskee

Kun sitten puna-armeija 30. marraskuuta 1939 hyökkäsi maahamme maalla, merellä ja ilmassa, vastarintaan nousemista ei epäilty. Jos sitä oli, kohteena olivat sotilaallinen valmiutemme sekä kykymme, eikä niinkään henkinen puoli. Puolustautumista aseina pidettiin selvänä. Niinpä armeijamme henkinen valmius paikkasi niitä aukkoja, joita sotilaallisuudessa valmiudessamme oli.

Talvisodan henki on ymmärretty kansamme sisukkuutena taistella maansa, elinolojensa, yhteiskuntajärjestelmänsä ja kulttuurinsa puolesta enemmän kuin pelkästään päättäjiemme itsepintaisuutena. Ei tuumaakaan, se oli Suomessa yleistä koko kansan keskuudesta. Kyse oli ensi sijassa oikeudenmukaisuudesta. Ajateltiin, etteivät muutkaan oikeusvaltiot hyväksyisi esitettyjä vaatimuksia, vaan tulisivat tuomitsemaan ne ja ehkä antamaan apuakin.

Talvisodan hengen syntyajoilta

Mutta miten on ymmärrettävissä, että vain parikymmentä vuotta aikaisemmin verisen itsenäistymissodan, vapaussodan, läpikäynyt kansa monine sisäisine vastakohtineen ja jyrkkinekin näkemyseroineen saattoi yhdistyä ja osoittaa sellaista yksimielisyyttä kuin talvisodassa? On sanottu, että talvisodan henki oli nimenomaan kasvatuksen ja kiihotuksen tulosta. Neuvostoliiton ja neuvostovastai-

nen ilmapiiri oli tulosta Suomessa lietsotusta ryssänvihasta. Osittain näin varmasti olikin, sillä kiihotusta esiintyi maassamme 1920- ja 1930-luvuilla.

Kasvatuksen ja valistuksen merkitystä talvisodan henkeen ei voida kieltää. Avainasemassa olivat nähdäkseni koululaitos ja monet kansalais- ja nuorisjärjestöt sekä lehdistö unohtamatta tietenkään suojeluskuntia ja Lotta Svärd -järjestöä. Koululaitos kasvatti ennen sotaa suomalaisen sukupolven joka arvosti Suomea hyvine ja huonoine puolineen, eli miten ja millaisena eläminen ja oleminen Suomessa koettiin. Valmius talvisodan hengen syntyymiseen kehittyi hiljalleen sotaa edeltäneinä vuosikymmeninä useiden erilaisten tekijöiden summana, joista vähäisin ei ollut maan taloudellisen tilanteen huomattava paraneminen.

Talonpoikien ja työväestön elinolojen paraneminen eheytti

Kokemukset ihmisten elintason noususta ehtivät vaikuttaa ennen talvisodan syttymistä. Eheytyksen kannalta oli ratkaisevaa, että siitä pääsi osalliseksi suuri enemmistö eli työväestömme ja itsenäinen maatalousväestömme. Itsenäiselle talonpojallehan maan puolustaminen oli aina ollut elintärkeää. Ennen sotaa siitä tuli tärkeä myös itsenäistyneille torppareille; torpparivapautus toi mukanaan todellista ja omaa puolustettavaa. Tuntuukin siltä, että torppien vapauttaminen on yksi niistä keskeisistä yhteiskuntapoliittisista ratkaisuisista, joilla on ollut poikkeuksellista kantavuutta, loihan se mahdollisuudet oman maan hankintaan sekä sen hyväksi tehdyn oman työn tuloksena saavutettuun elintason nousuun.

Myös työväestö alkoi saavuttaa elintason, mistä myöhemmin on puhuttu ”vanhoina hyvinä aikoina”. Sosiaalisia uudistuksia olivat mm. kansaneläkelaki (1937) ja vuosiloma-

laki (1939). Eiväthän nuo parannukset olleet nykyaikaan katsoen suuria, mutta ne antoivat uskoa yhteiskuntamme ja koko yhteiskuntajärjestelmämme kykyyn vaikuttaa myös parantamalla työväestön työolosuhteita sekä kohentamalla työväestön ammattiyhdistysten asemaa ja toimintamahdollisuuksia. Näinhän tapahtuikin.

Erittäin paljon kansalliseen eheytykseen vaikutti myös Maalaisliiton ja Sosialidemokraattisen puolueen yhteistyö, joka johti Kyösti Kallion valitsemiseen tasavallan presidentiksi ja punamultahallituksen syntyyn. Näiden myötä eheytyksen kannalta avainasemassa olleen työväestömme luottamus suomalaisen demokratian toimivuuteen ja sen aseman parantamiseen kasvoi. Alettiin luottaa myös sosialidemokraatteihin. Koko prosessi aiheutti sen, että äärisuunnat niin vasemmalla kuin oikeallakin alkoivat menettää asemiaan eli heikentyivät selvästi. Tärkeää oli se, ettei suojeluskuntien ja lottien työtä maanpuolustuksessa pidetty enää kansalliskiihkoiluna työväestön keskuudessa.

Neuvostoliitto itse talvisodan hengen luojana

Mutta eniten talvisodan hengen syntyyn vaikutti Neuvostoliitto itse, sen Suomelle aiheuttama uhka. Neuvostoliittoa kohtaan tunnettiin ehkä enemmän pelkoa kuin vihaa, epäluuloja sen tekemisiä kohtaan. On muistettava, että lamakauden aikana 1930-luvun alussa tuhansia suomalaisia meni itärajan yli paremman elämän toivossa. Näihin loikkauksiin vaikutti myös neuvostopropaganda, joka pani vastakkain kapitalistisen helvetin kauheuden ja sosialistisen taivaan autuuden eli kapitalismin kirous saatettiin vaihtaa kommunistisen paratiisin tarjoamaan onnelliseen tulevaisuuteen.

Monet loikkarit onnistuivat palaamaan takaisin länteen eivätkä heidän kertomansa

mitään onnellisuutta osoittaneet, päinvas-
toin Stalinin suuret puhdistukset ja karkotuk-
set kohdistuivat kipeästi myös suomalaisiin.
Kaikki tämä karisti suomuja suomalaisen työ-
väestön silmistä, lupauksiin suuresta ja on-
nellisesta kommunistisesta tulevaisuudesta
ei uskottu. Toki Suomessakin työväestön eli-
noloissa oli korjaamisen varaa, mutta Neu-
vostoliitossa vikoja ja puutteita oli enemmän.
Tämä eheytti suomalaista yhteiskuntaa enem-
män kuin mikään kansallinen kiihotus olisi
pystynyt aikaansaamaan. Kun Ruotsin yhteis-
kuntamallin hyvät puolet havaittiin, vertailu
yhteiskunnan toimivuudesta kallisti vaakaa
maltillisuuden ja demokratian puolelle.

Pelot toteutuivat

Pelot Neuvostoliiton aikeita kohtaan toteu-
tuivat syksyllä 1939 sen esitettyä Suome-
lle tunnetut vaatimuksensa. Tässä yhteydessä
aikaisemmat enemmän tai vähemmän epä-
määräiset pelot ja epäluulot konkretisoituivat
antaen ikään kuin pisteen i:n päälle eli yksi-
mielisen puolustusvalmiuden ja koko talvi-
sodan hengen syntyyn. Sitä ennen maamme
hallitusta oli laajennettu ruotsalaisen kansan-
puolueen edustajilla. Näin myös ruotsinkie-
linen väestönsamme tuli muodollisestikin
hallituksen toimien ja päätösten taakse. Toi-
menpiteellä lujitettiin myös Skandinaviassa
luottamusta Suomen politiikkaan ja hallituk-
seen. Kieliriidatkin unohdettiin.

Talvisodan taistelusta on käytetty ilmaisua
”Talvisodan ihme”. Sen yllätyksellisin tekijä
oli armeijamme ja sotilaidemme odottamat-
toman uhrautuva taistelu. Kun ymmärrettiin
sen oikeutus, mikään uhraus ei ollut liian suu-
ri tai ylivoimainen. Armeijamme ja sotilai-
demme taistelukyvyyn oli puolestaan tehnyt
mahdolliseksi erilaisten poliittisten näkemys-
ten samaistuminen talvisodan alla ja sen aika-
na. Emme voi kylliksi korostaa Ylimääräisten

harjoitusten (YH) aikaa sotilaita yhdistäneen
tekijänä. Olihan miehillä aikaa keskustel-
la, tutustua toisiinsa ja todeta se kummallinen
tosiasia, että samoja suomalaisiahan tässä ol-
laan. Rauhan ajan yhteiskunnalliset asenteet
ja rajat menettivät merkityksensä samoissa
kenttäharmaissa. Sekin oli yllätys ja koros-
ti talvisodan henkeä. Ja siitähän ulkomainen
lehdistö teki legendan.

Talvisodan hengen syntyyn vaikuttivat eittä-
mättä myös päättäjiemme kannanotot vuonna
1939, kun jo koko maailma varautui ja varus-
tautui sotaan. Elokuussa suurten sotaharjoi-
tusten loppuparaatissa joskus hyväuskoiseksi
mainittu pääministeri A. Cajander sanoi mm:
”Ja kun puolustusnihilistien ehkäpä hyvin-
kin ihanteellinen rauhantyö meidän kansam-
me keskuudessa on nykyisin soveltumatonta,
samaten ottavat myöskin ne mitä raskaimman
vastuun harteilleen, jotka jatkuvasti yrittävät
pitää vuoden 1918 haavaa avoimena.”

Sosiaalidemokraattien voimamies Väinö
Tanner julisti lokakuussa, että erimielisyydet
valtiollisessa elämässä on syytä jättää sivuun.
Samaan aikaan Suomen sosialidemokraa-
tin pääkirjoituksessa ovat sanat: ”Jos vastoin
luuloa toisin kävisi, eli neuvottelut koskisivat
muita kuin kaupallisia ja poliittisia kysymyk-
siä, jos olisi kysymys meidän suvereenisuu-
destamme luopumisesta, ei Suomen hallitus
eikä sen takana tässä suhteessa oleva yksi-
mielinen kansa voisi olla siinä mukana.”

Väinö Tanner sanoi elokuussa 1939 olleensa
tyytyväinen siihen, ettei ole ostettu aseita
ruostumaan varastoon. Lokakuussa Tanner oli
jo muuttanut mieltään. Myös Ryti oli vastus-
tanut ulkomaisten luottojen ottamista aseiden
ostoon.

Paasikiven palattua ensimmäiseltä neuvotte-
lumatkaltaan Moskovasta matkusti täyden-
netty valtuuskunta uudelleen sinne ja tällöin
oli mukana valtiovarainministeri Tanner. Kun

valtuuskunta lähti junalla kohti Moskovaa työväen kuorolaulun ”Yks voima sydämeen kätkeyty on ...” saattamana, meidän on pakko todeta, että talvisodan henki oli paljolti syntynyt lokakuuhun 1939 mennessä. Jo ennen talvisotaa oli toteutunut Mannerheimin 1933 lausuma toivomus: ”Jumala suokoon, että me kaikki rinta rinnan olisimme kyllin vahvat.”

Lähteitä: Ahto, Sampo: Talvisodan henki. WSOY 1989. Haataja, Lauri: Kun kansa kokosi itsensä. Suomalaisten talvisota. Kustannusosakeyhtiö Tammi 1989. Hentilä, Seppo: Kansamme mielialan puhdistuminen. TUL –lehden pääkirjoitus 4.2.1940. Soikkanen, Timo: Talvisodan henki. Talvisodan Pikkujättiläinen. WSOY 1999. Vuoremaa, Anssi: Talvisodan hengen synnystä, Sotaveteraani no 6/05. Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. WSOY 1949.

TALVISODAN HENKI

”Tuskin mikään historiallinen tapahtumasarja on saanut Suomen kansan yleisessä tietoisuudessa niin korostettua merkitystä kuin talvisota. Se oli – kuten Keijo Korhonen arvelee¹ – historiamme tärkeimpiä yhteisiä kansallisia elämyksiä, ja niinpä sen vaikutukset ovatkin tuntuneet pitkään ja laajalti suomalaisessa yhteiskunnassa. Jo aikoja sitten sen merkitys on laajentunut alkuperäisiä puitteitaan laajemmalle. Siitä on tullut käsite, joka symbolisoi eräitä pyysiä arvoja: hämmästyttävää kaikkivoipaa yksimielisyyttä sekä aineelliset ja henkiset voimavarat ylittävää taistelutahtoa oikeaksi uskotun asian puolesta.”²

Määritelmiä

”Talvisodan hengellä” tarkoitetaan yleensä sitä yksimielisyyttä ja peräänantamattomuutta, jolla suomalaiset kansakuntana puolustautuivat. Siitä muodostui nopeasti osa puolustustaistelua. Tämän hengen kehittyminen, sen vaikutus Suomen selviytymiseen ja sen hiipuminen sodan päätyttyä on oma, mielenkiintoinen prosessinsa. Hengen edellytysten kehittyminen oli alkanut vähitellen ja vuoden 1939 syksyllä sen osatekijät alkoivat olla valmiina. Tarvittiin vain ”liipaisintekijä”, ulkoinen voima, vihollisen provosoimaton hyökkäys, joka puristi nämä osatekijät yhteen kokonaisuudeksi.³

Selityksiä

Yksi selitys talvisodan hengelle on sen syntyminen organisoidun mielialoihin ja mielipiteisiin vaikuttamisen tuloksena. Syksyn 1939

---

¹ Korhonen, Keijo: Turvallisuuden pettäessä. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan, II 1933 – 1939, Helsinki 1971 ² Suomi, Juhani: Talvisodan tausta, Otava, Keuruu 1989, s. 11 ³ Selén, Kari: Sarkatakien maa, suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta, WSOY, Juva, 2001, s.477

kuluessa Neuvostoliiton Suomelle ja Baltian maille esittämät neuvottelut herättivät levottomuutta väestön keskuudessa. Aikaisemmin äärioikeistolaisena tunnettu isänmaallinen kansalaisjärjestö Akateemisen Karjala-Seura (AKS) oli 1930 –luvun loppua lähestyessä muuttanut luonteeltaan. Se ei enää ajanut aikaisempien vuosien tapaan Karjalan suomensukuisten kansojen yhdistämistä. Suur-Suomi haaveet olivat siirtyneet taka-alalle. Poliittisen tilanteen kehittyessä uhkaavaksi syksyllä 1939 järjestön piirissä alettiin miettiä mahdollisuuksia rauhoittaa kansalaisten mielialoja ja siten ylläpitää vahvaa maanpuolustustahtoa. Tästä tulikin järjestön toiminnan painopistealue. Tämä ei ollut sinänsä uutta AKS:ssa, sillä järjestö oli jo parin vuoden ajan ollut aktiivinen näissä toimissa. Se oli julkaissut ohjekirjoja ja kouluttanut jäseniään huhujen torjuntaan, mielialojen tarkkailuun ja maanpuolustustietouden ja –hengen levittämiseen. Tätä varten sillä oli siis valmis organisaatio, jolla oli selkänöjanaan sotilasjohdon ja erityisesti nuoren upseeriston tuki.

Organisointia

AKS teki ensimmäiset ehdotuksensa valtakunnallisen propagandaa harjoittavan järjestön perustamisesta ulkoministeri Erkolle ja puolustusministeri Niukkaselle 4.10.1939. Se tarjosi maan hallituksen käyttöön AKS:n valmiin organisaation. Seuran puolesta neuvotteluja johti sen puheenjohtaja Vilho Helanen, jolla oli pitkäaikainen ja monipuolinen kokemus ihmisten mielipiteisiin vaikuttamisesta. Hänellä oli vakaa usko siihen, että Suomen kaltaisen pienen kansan kohtaloon voitiin vaikuttaa pelkällä ”hermosodalla” ja että maan itsenäisyys voitiin pahimmassa tapauksessa viedä laukaustakaan ampumatta. Kun sitten ministerit kannattivat Helasen ehdotusta, AKS ryhtyi valmisteleviin toimiin. Järjes-

tö oli niin hyvin viritetty, että toiminnan voitiin luvata alkavan täydessä laajuudessaan jo 13.10.1939.

Näiden valmistelujen ja suunnitelmien pohjalta käynnistyivät viralliset neuvottelut maan koko hallituksen kanssa. Neuvottelut etenivät ripeässä tahdissa, ja 12.10.1939 perustettiin Maan Turva –järjestö. Tämän koko maan kattavan järjestön tehtävänä oli ”näkymättömästi ja ilman virallisen propagandan painolastia” tarkkailla ja yhtenäistää kansalaisten mielialoja. Se raportoi maan hallitukselle ja oli siten virallinen vaikkakaan ei julkinen toimija. Valtioneuvoston Tiedotuskeskus (VTK), joka sodan sytyttyä siirrettiin opetusministeriön alaisuuteen, valvoi hallituksen puolesta Maan Turvan toimintaa. Armeijan johtokin osallistui valvontaan siinä vaiheessa, kun Maan Turva alkoi järjestää isänmaallisia ja maanpuolustuksellisia tilaisuuksia hyvän mielialan ylläpitämiseksi. Haluttiin varmistaa, ettei tästä toiminnasta seurannut ulko- tai sotilaspoliittisia haittoja.

Koko maan kattavan ja kaikkiin väestökeroksiin ulottuvan asiamiesverkostonsa välityksellä Maan Turvan tuli levittää rohkaisevaa mielialaa, torjua paniikkihuhuja ja seurata väestön mielialoja. Lokakuun lopulla asiamiesverkkoon kuului jo 3.000 jäsentä ja talvisodan sytyttyessä tiedusteluverkkoon kuului ala-asiamiehineen 10.000 toimijaa, osa kotirintamalla ja osa taistelujoukkojen keskuudessa. Sodan jatkuessa varsinaisia asiamiehiä oli helmikuun 1940 lopussa 3.150. Asiamiesverkoston lisäksi AKS:n ja sen lähipiirien käytettävissä olevat voimat valjastettiin maanpuolustusta tukevien artikkelien kirjoittamiseen sekä erilaisten aineistojen valmistelemiseen virallisten propagandaelinten käyttöön. Sodan uhan kasvaessa ulkomaiset tiedotusvälineet tulivat tärkeäksi kohderyhmäksi. Yleisten kertausharjoitusten alettua alettiin raportoida mie-

lialoista joukkojen keskuudessa. YH:n vain jatkuessa Maan Turva organisoii viihdytyskiertueita, joiden tehtävänä oli kohentaa laskuun lähteneitä mielialoja.

Raportteja ilmestyi sen jälkeen lähes päivittäin. Järjestön keskusjohto kokosi raportit ja koosti niistä katsauksen, joka jaettiin keskeisille ministereille ja virkamiehille sekä Päämajalle ja Valtion Tiedotuskeskukselle. Raportointia kansan ja armeijan mielialoista jatkettiin läpi sodan ja sen jälkeenkin heinäkuun 1940 loppuun. Sodan aikana Maan Turva sai lisätehtävän. Sen tuli ydinjoukollaan, n. 500 – 600 hengen voimin suorittaa erikoistarkkailua, jossa kiinnitettiin huomiota maanpetokselliseen toimintaan.

Mikä vaikutti?

Maan Turvan toiminnan todellista vaikutusta talvisodan hengen kehittymiseen on mahdotonta mitata ja vaikea edes arvioida. Toiminnasta on säilynyt arkistoissa erittäin runsaasti aineistoa, mielialaraportteja ja muutakin materiaalia. Voidaan tietenkin kysyä, miten nämä raportit mahdollisesti ohjasivat maan hallituksen ja puolustusvoimien toimintaa kansalaisten mielialojen vaikuttamiseksi, mutta yksiselitteisiä vastauksia tuohon kysymykseen ei löydy. Järjestön organisoimista kansalaisuuksista tiedetään myös, mutta tämän toiminnan todellinen vaikuttavuus on kysymysmerkki.

Sodan jatkuessa yhteishengen symboliksi muodostui suojeluskuntajärjestön ja sosiaalidemokraattisen puolueen sovinto ja jo sitä edeltäneet ”kädenlyönnit” urheilujärjestöjen SVUL ja TUL sekä työnantajain ja työnteki-

jän keskusjärjestöjen välillä.⁴ Tuo ensin mainittu sopimus allekirjoitettiin 15.2.1940. Se merkitsi suojeluskuntien avautumista työväestölle ja toisaalta sitä, etteivät työväen järjestöt enää nähneet estettä jäsenistönsä liittymiselle suojeluskuntiin. Ei ole käytettävissä täsmällisiä tietoja siitä, kuinka paljon sosiaalidemokraattisen puolueen jäseniä tosiasialisesti liittyi suojeluskuntiin, mutta määrä oli kuitenkin kaikesta päätellen varsin vähäinen. Niinpä tuo ”kädenlyönti” saikin enemmän symbolisen ja periaatteellisen kuin konkreettisen ja käytännöllisen merkityksen.⁵

Työväestön suhtautumista syttyneeseen sotaan kuvastaa muun muassa se pieni yksityiskohta, että Helsingin työväenyhdistys hankki omin varoin ilmatorjuntatykin graniittilinnansa katolle.⁶ Talvisodan yksimielisyyttä ylitettiin kaikilla tahoilla. Työväenliikekin yhtyi tähän lähes runollisella paatoksella.⁷ Kansalais sodan haavat näyttivät lopullisesti umpeutuneen, ja ”lahtarit” ja ”punikit” seisoivat rinta rinnan puolustamassa isänmaata vihollisen hyökkäyksiltä. Esimerkiksi työväenliikkeen lehtien tuesta puolustustaistelullemme olkoon seuraava: ”Tiedämme, miten paljon murhetta, katkeruutta ja pahoja vaikeuksia on aiheuttanut se epäluuloinen mieliala, joka kansalais sodan perintönä on Suomen kansaa kiusannut ja maamme sisäistä kehitystä suuresti jarruttanut. Nyt nuo menneisyyden erheiden vaikeudet ovat pyyhkiytyneet kansamme sielusta ja juopa, joka on erottanut kansamme kahteen leiriin, on täydellisesti tukkeutunut. Varsinkin siellä, missä nuoret miehet ovat nyt tavanneet toisensa, nimittäin suuren vapaustaistelun tulilinjalla, on syntynyt enemmän kuin asevel-

---

⁴ Ahto, Sampo: Talvisodan henki, Mielialoja Suomessa talvella 1939 – 1940, WSOY, Juva 1989, s. 254. ⁵ Hentilä, Seppo: ”Päätelimme, että herrat ovat viisaampia...”, Sosialidemokraattinen järjestöväki ja talvisodan henki, artikkeli kirjassa Tuntematon talvisota, Suomi 1939-1940, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, s. 96. ⁶ Haataja, Lauri: Kun kansa kokosi itsensä, Suomalaisten talvisota, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Keuruu 1989, s.26. ⁷ Hentilä, Seppo: ”Päätelimme, että herrat ovat viisaampia...”, Sosialidemokraattinen järjestöväki ja talvisodan henki, artikkeli kirjassa Tuntematon talvisota, Suomi 1939-1940, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, s. 86.

jeys. On syntynyt elävä voimaintunto ja sisua kasvattava suomalainen veljeydentunne, joka liittää kaikki kuin saman perheenjäseniksi.”⁸

Paatos vastaan realiteetit

Realismin nimissä talvisodan hengen paa-toksellinen puoli ei varmaan tavoittanut työväestön rivijäseniä. He luottivat kuitenkin johtajiinsa ja olivat mukana ”rivissä” täyt-täen tehtävänsä. Erottua suojeluskuntalai-sesta isänmaallisuudesta työväenliike halusi ensisijaisesti puolustaa demokratiaa, joka oli avannut sille mahdollisuudet osallistua maan päätöksentekoon hallitusta myöten. Taustal-la saattoi olla myös kyse sosialidemokraat-tien puolustustaistelusta hiipivää kommunist-tista aatetta vastaan. Vaikka Neuvostoliitto oli sodan alla koettu ainakin jonkinasteiseksi uh-kaksi myös työväenliikkeen taholla, neuvot-telujen päätyminen ja sodan syttyminen oli työväestölle suuri järkytys. Neuvostoliiton toimet olivat rikkomus sosialismin keskei-siä periaatteita, sodanvastaisuutta ja kanso-jen itsemääräämisoikeutta vastaan. Paikalli-set työväenyhdistykset tuomitsivat sen toimet jyrkästi ja alkoivat saarnata yksimielisyyden puolesta. Yhteistoiminta suojeluskuntien, maamiesseurojen ja muiden porvarillisten yh-distysten kanssa oli yleensä kitkatonta. Yhtei-siä maanpuolustusjuhliakin järjestettiin.⁹

Tilanteen vaikutus

Talvisodan päätyttyä ilmeni kuitenkin, että työväestön yksimielisyys oli ollut enemmän talvisodan tilanteen luoma tilapäinen eräänlainen pintailmiö, jonka alla oli säröjä. Jatkoso-taan ei enää lähdettykään samassa hengessä

kuin talvisotaan, vaikka se oli konkreettisesti jatkosota, talvisodan jatke. Ja jatkosodan pää-tyttyä työväen repeäminen kahtia olikin sitten tosiasia. Oli toisaalta Neuvostoliittoon tukeu-tuva ääriivasemmisto, toisaalta perussuoma-lainen sosialidemokraattinen liike, jonka joh-toon nousi veteraani Tannerin rinnalle nuorten asevelisocialistien ryhmä, joka ylläpiti toimi-via yhteyksiä aseveljiin oikeiston piirissä.

Monestakin syystä voidaan kaikesta huoli-matta olettaa, että talvisodan henki syntyi ai-nakin osin spontaanisti – propagandaa ei ehkä olisi tarvittu. Ei olisi tarvittu sodan päämäärän selvittämistä tai määrittelyä, kuten sotien yhteydessä yleensä on tapana. Kaikki oli ikään kuin itsestään selvää alusta alkaen.¹⁰ Eräs selitysmalli on se, että talvisodan henki piti sisällään monia historiallisia ja psykologisia kerrostumia. Jo sortovuosina oli kehittynyt sinisilmäinen uskomus, että oikeus ennen pit-kää voittoa kansojen historiassa. Talvisotaan suomalaiset katsoivat olevansa täysin syyttö-miä. He olivat siis oikeassa ja hyökkääjä väärässä. Kun Kansainliitto sitten hyökkäyksen jälkeen erotti Neuvostoliiton, kansainväli-nen oikeus ja mielipide vahvistivat tätä suo-malaisten käsitystä. Sodan kestäessä käsitys syyttömyydestä lujitti uskoa taistelun vält-tämättömyyteen.¹¹ Tätä kuvaa hyvin seuraa-va pohjanmaalaisen kirjailijan ja toimittajan, Artturi Leinosen lausuma: ”Uhmakas taistelu kantoi tappionkin hetkellä ylösnousemuksen siemenen, kun taas perään antaminen tarkoitti liejuun uppoamista, josta ei ollut ylöspääsyä. Väkivalloin viety odotti vain oikeuden toteu-tumista, kun taas pois annettu oli lopullises-ti menetetty.”¹² Talvisota piti siten sisällään

⁸ Kansamme mielialan puhdistuminen, TUL –lehden pääkirjoitus 4.2.1940, lainaus Seppo Hentilän artikkelista. ⁹ Hentilä, Seppo: ”Päätelimme, että herrat ovat viisaampia...”, Sosialidemokraattinen järjestöväki ja talvisodan henki, artikkeli kirjas-sa Tuntematon talvisota, Suomi 1939-1940, Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, s. 85. ¹⁰ Soikkanen, Timo: Tal-visodan henki, Talvisodan Pikkujättiläinen, WSOY 1999, s. 235-251. ¹¹ Soikkanen, Timo: Talvisodan henki, Talvisodan Pik-kujättiläinen, WSOY 1999, s. 235-251. ¹² Soikkanen, Timo: Talvisodan henki, Talvisodan Pikkujättiläinen, WSOY 1999, s. 235-251, Ilkan päätoimittaja, kirjailija Artturi Leinonen

voimakkaita tunnelatauksia, joita voidaan kuvata seuraavilla vastakkainasetteluilla: Daa-vid vastaan Goljat, hyvä vastaan paha, oikeus vastaan väärä, demokratia vastaan diktaattori ja Suomi vastaan ”vuosisatainen perivihollinen”.

Luottamus puolustusvoimiin

Hengen syntymiseen vaikutti myös osaltaan se, että suomalaisten valtaosa luotti maan puolustusvoimiin ja niiden kykyyn torjua vihollisen hyökkäykset, oli vihollinen kuka hyvänsä. Siten yksimielisyys tarkoitti paitsi maan puolustamista myös uskoa selviytymisen mahdollisuuksiin sotilaallisen konfliktin sattuessa. Maata piti ja kannatti puolustaa tarvittaessa aseina. Sotaa edeltävät kiistat koskivat ainoastaan sitä, kuinka paljon oli panostettava materiaaliseen valmiuteen ja kuinka paljon luotettava kansakunnan henkisiin voimavaroihin.¹³ Kansalaiset halusivat myös itse ilman välikäsiä osallistua materiaalisen valmiuden rakentamiseen. Niinpä vielä kevättalvella 1940 järjestettiin talvisodan hengessä kultakeräys ilmapuolustuksemme lujittamiseksi. Vajaassa vuodessa suomalaiset luovuttivat yli 300 000 sormusta ja suuren määrän muita koruja, yhteensä 1 752 kiloa kultaa. Useimmat luovuttivat näin ainoat arvoesineensä.¹⁴

Muistelmia

Veteraanit ovat kuvanneet sotilaiden talvisodan henkeä siten, että rintamalla jokainen heistä koki olevansa henkilökohtaisesti vastuussa Isänmaan kohtalosta: ”Jos minä jätän paikkani, jokaisella muullakin on siihen oikeus. Ja silloin kaikki on mennyttä. Mutta jos minä pysyn paikallani ja hoidan teh-

täväni, muutkaan eivät tohdi lähteä. Yhdessä voimme selvitä.” Veteraanien mukaan Suomen kielen sanastoon ilmestyi myös talvisodan aikana uusi sana: näkemiin. Ennen sitä oli erottaessa sanottu hyvästi. Näkemiin kuvastaa uskoa ja toivoa jälleennäkemiseen.

Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin talvisotatiliksestä löytää mielenkiintoisen ja uskottavankin ajatuskulun. Sen mukaan talvisodan henki olisi johtunut nimenomaan sen sodan erityislaadusta. Vain se kykeni Öhquistin mukaan eheyttämään upseeriston ja miehistön - ja koko kansakunnan. ”Niin kuin muistettaneen, kiitettiin ja ylisteltiin talvisodan upseerien monia - jottei sanoisi pelkkiä - kauniita ominaisuuksia, joiden joukossa useinkin korostettiin heidän luottavaista, sanan parhaassa merkityksessä kansanvaltaista suhdettaan miehistöön. Taas viime sodan (jatkosodan, kirjoittajan lisäys) jälkeen kuuluneissa syytöksissä puhutaan lähinnä ”preussilaisesta hyökkäyshengestä” ja väkivaltamielenlaadusta, taipumuksista ylimielisyyteen ja yliolkaisuuteen ja raakuuteen, häikäilemättömyyteen alaisia kohtaan, kiihkokansalliseen yltyöisänmaallisuuteen ja suvaitsemattomuuteen ja niin edelleen. Mikä näissä perin vastakkaisissa arvosteluissa sitten on totuus?”¹⁵

Öhquist kyllä myöntää, että hän ei näissä epäilyksissään suinkaan ole puolueeton vaan selvästikin loukkaantunut upseeriston puolesta. Hän ei ymmärrä, miten samat talvisodan upseerit, miestensä enimmäkseen arvostamat johtajat, jotka puolestaan luottivat miehiinsä, jatkosodassa yht’äkkiä olisivat voineet muuttua toisenlaisiksi. Todennäköisiä selityksiä on ainakin kaksi. Ensinnäkin jatkosodan luonne oli täysin toinen kuin ”oi-

¹³ Haataja, Lauri: Kun kansa kokosi itsensä, Suomalaisten talvisota, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Keuruu 1989, s.288.

¹⁴ Haataja, Lauri: Kun kansa kokosi itsensä, Suomalaisten talvisota, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Keuruu 1989, s.290.

¹⁵ Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani, WSOY, Porvoo 1949, s. 25 - 28.

keutetun” talvisodan. Jatkosotaan kyllä lähettiin varsin yksimielisinä hakemaan hyvitystä, mutta sota muuttui toisenlaiseksi sen jälkeen, kun talvisodassa menetetyt alueet oli vallattu takaisin. Jatkosodassa ei myöskään käyty yksinäistä puolustussotaa epäoikeudenmukaista hyökkääjää vastaan vaan taisteltiin Saksan rinnalla, mikä saattoi herättää epäluuloja sodan tarkoituseristä. Kolmas selitys lienee jatkosodan kesto. Talvisota oli siihen verrattuna lyhyt, intensiivinen ponnistus, ja jatkosota vain jatkui ja jatkui. Mitä pitemmälle sota eteni, sen selvemäksi kävi, että siinä sodassa oltiin ”väärällä” puolella. Loppua kohden vain ”sokeat ja kuurot” kykenivät uskomaan hyvään lopputulokseen. Talvisodassa poliitikot yhdessä ylimmän sodanjohdon kanssa joutuivat tekemään raskaan päätöksen rauhasta. Kansa ja sen sotilaat – sotilaat äärimmäisestä uupumuksesta huolimatta - olisivat ehkä olleet valmiita jatkaamaan taistelua varsinkin, jos olisivat rauhaa tehtäessä tienneet sen kovat ehdot.

APU, JOTA EI PYYDETTY – EIKÄ SAATU

Mitä ihmettä! Eikö Suomi ollutkaan yksin talvisodassa? Näin varmaan moni lähihistoriaamme perehtymätön ajatteli, kun historiantutkija FT Henrik Talan kirja Ranskan avusta Suomelle ilmestyi 2014. Kirja perustuu hänen väitöskirjaansa ”Suomea pelastamassa. Ranskan pääministeri Édouard Daladier ja Ranskan apu Suomelle 1939-1940”.

Pääministeri Daladierin sisäpoliittinen operaatio

Uudessa kirjassaan FT Henrik Tala kuvailee lähes jännitysnäytelmän tavoin, miten sisäpoliittisiin vaikeuksiin joutunut pääministeri Daladier yrittää pelastaa hallituksensa ottamalla keppihevosekseen talvisotaa käyvän Suomen auttamisen. Joulukuussa käynnistetty monipolvinen hanke kuivuu kuitenkin kokoon ja hallitus kaatuu kun Suomi ei pyydä apua vaan tekee rauhan Neuvostoliiton kanssa 12.3.1940. Niinpä Ranskan apu Suomelle jää lähinnä diplomaattiselle tasolle. Suhteellisen vaatimatonta materiaalistakin apua toki saimme Ranskalta.

Ulkoisen avun mahdollisuus

Kyseessä oli suunnitteilla ollut sotilasoperaatio Suomen avuksi yhdessä Englannin kanssa. Tieto näistä suunnitelmista vuosi ilmeisesti Neuvostoliittoon, jolle tuli kiire solmia rauha Suomen kanssa. Stalin kun ei missään tapauksessa halunnut sotaa länsivaltoja vastaan. Näin voidaan sanoa, että talvisodan päättänyt Moskovan rauha oli pakkorauha niin Neuvostoliiton kuin Suomen kannalta. Suomen rintaman kestävyys kun alkoi olla veitsen terällä ennen muuta Viipurinlahdella. Ja kuten me jälkiviihsaat tiedämme, pakkorauhasta tuli myös ”väli-rauha” ja jatkosotamme siemen.

Pyyteetöntä apuako?

Talan ansiokkaassa ranskalaisiin lähteisiin perustuvassa kirjassa on uutta lähinnä keskittyminen juuri Ranskan ja pääministeri Daladierin toimiminen apuhankkeen veturina. Sotilaallisen operaation suunnittelu oli monivaiheinen ja osin täysin utopistinen. Sen toteutus hyytyi lähtökuoppiinsa lähinnä Englannin vastahakoisuuden vuoksi. Suomen kannalta koko hanke oli ongelmallinen, koska sen päämotiivit eivät suinkaan lähteneet Suomen auttamisesta. Suomi ja sen käymä kansainvälistä huomiota herättänyt talvisota, Daavidin kamppailu Goljattia vastaan, oli itse asiassa vain tekosyy. Daladier, hankkeen puuhamies, käytti hanketta sisäpoliittisena aseena, mutta taustalla oli suurvaltapolitiikkakin. Sodan Saksalle julistaneet Ranska ja Englanti halusivat luoda pohjoiseen Saksan vastaisen rintaman ja estää Saksaa hyödyntämästä Ruotsin malmivaroja, jotka olivat sille elintärkeitä.

Kolme operaatiosuuntaa

Ensimmäisessä vaiheessa oli tarkoitus nousta maihin Petsamossa ja edetä sieltä etelään. Tämä mahdollisuus osoittautui kuitenkin vaikeaksi toteuttaa ja myös hyödyttömäksi. Suomea sillä ei olisi autettu kuin nimeksi. Pohjoinen rintamanosamme oli suhteellisen vakaa, ja apua olisi tarvittu lähinnä Karjalan kannaksella ja Viipurinlahdella.

Varsin nopeasti alettiinkin sitten keskittyä tutkimaan mahdollisuutta nousta maihin Norjan Narvikissa ja edetä Ruotsin poikki Suomeen. Tässäkin oli omat ongelmansa. Norja ja Ruotsi eivät antaneet joukoille kauttakulkulupaa, koska ne eivät halunneet sotkeutua suurvaltojen sotaan. Norja ei ilmeisesti olisi kyennyt estämään läpikulkua, mutta Ruotsin pelättiin puolustavan koskemattomuuttaan sotilaallisesti. Joka tapauksessa läpikulkureitille olisi sitoutunut huomattava määrä jouk-

koja, ja Suomeen asti ehtivien määrä olisi jäänyt vaatimattomaksi.

Kolmas mahdollisuus oli luoda Neuvostoliiton vastainen rintama etelään. Lähinnä Turkin kautta tapahtuva maajoukkojen hyökkäys ja pommituslennot eteläisen Neuvostoliiton öljykentille olisivat toimineet painostuskeinona Suomen vihollista vastaan. Näin olisi samalla pystytty sabotoimaan Saksalle tärkeitä öljylähteitä. Tällä operaatiosuunnalla ei kuitenkaan päästy suunnittelua pidemmälle.

Talan kirjan uutuusarvo?

Kuten artikkelini lopussa oleva kirjallisuusluettelo kertoo, ulkoisen avun mahdollisuus ei suinkaan ole mikään uutinen. Siitä ovat monet tutkijat kirjoittaneet jo ennen Talaa, kukin omista lähtökohdistaan. Luettelossa olevat kirjat löytyivät omista hyllyistäni, ja muitakin varmaan on niiden lisäksi.

Talan kirja arvo perustuu kuitenkin siihen, että aikaisemmat tutkijat eivät vielä päässeet käsiksi ranskalaisiin arkistoihin. Talalle ne kuitenkin olivat avoinna. Niinpä hän on kyennyt kuvailemaan hyvinkin värikkäästi ja yksityiskohtaisesti Ranskan sisäpoliittisen tilanteen kehitystä joulukuusta 1939 maaliskuuhun 1940 ja Daladierin yrityksiä pelastaa hallituksensa. Tala kuvailee myös Daladierin persoonaa ja henkilöä. Lukijalle välittyy kuva lähes maanis-depressiivisestä ihmisestä, joka käy ajoittain epätoivoista taistelua pelastaakseen asemansa. Hän onnistuukin säilyttämään sen pitkään, sillä Ranskan yleinen mielipide ja tiedotusvälineet ottavat Suomen auttamisen asiakseen. Daladierin suureksi harmiksi liittolaismaa Englanti on vastahakoinen kumppani. Samoin Ranskan oma sotilasjohto jarruttaa avustusoperaatiota, koska maa on itse sodassa Saksaa vastaan ja odottaa milloin hyvänsä Saksan hyökkäystä. Niinpä joukot ja materiaali halutaan pitää omissa käsissä.

Vaikeuksia siis riitti, mutta maaliskuun alkuun tultaessa oltiin varsin pitkälle menevässä valmiudessa lähettää joukkoja Norjan ja Ruotsin kautta Suomen avuksi. Operaatiota varten muodostettua vuoristodivisioonaa oltiin jo lastaamassa laivoihin ja 12 pommikoneen osasto oli lennätetty lähtöalueelle Englantiin. Vain yhtä puuttui! Suomelta ei tullut avunpyyntöä. Ilman sitä ei operaatiota poliittisista syistä voitu käynnistää.

Apua ei pyydetty. Miksi?

Suomi oli varsin tiiviisti yhteydessä avun tarjoajiin, mutta päätti tilanteemme kärjistyttyä maaliskuulle 1940 tultaessa olla pyytämättä tarjottua apua. Päällimmäinen syy oli pelko maamme joutumisesta suurvaltojen välisen suursodan tantereeksi. Toisaalta oli tiedossa, että varsin pitkälle valmisteltu apu olisi ollut sotilaallisesti merkityksetön suhteessa siihen sisältyvään diplomaattiseen riskiin. Sitä paitsi se ei olisi ehtinyt ajoissa perille. Rintamamme arveltiin kestävän enää päiviä, korkeintaan pari viikkoa. Ongelmana oli myös apujoukkojen suunniteltu reitti Pohjois-Norjan ja Ruotsin läpi. Kumpikin valtio oli kielittänyt kauttakulun. Niinpä apujoukko olisi joutunut raivaamaan tiensä taistellen, ja merkittävä osa retkikunnasta olisi sitoutunut matkan varrelle.

Jostain syystä Ranskan ja Englannin muut mahdollisuudet auttaa Suomea jäivät vain hatariksi suunnitelmiksi. Suomeen olisi voinut lennättää toimivan pommikoneyksikön miehistöineen. Sille olisi totisesti löytynyt töitä vaikkapa Viipurinlahdella puolustuksemme tukena. Leningradia olisi myös voinut pommittaa. Tätä ajatusta ei kuitenkaan kehitelty operaatiosuunnitelman tasolle. Samoin jäi vain mahdollisuudeksi Neuvostoliiton elintärkeiden Bakun öljykenttien ja jalostamoiden pommittaminen.

Talan mukaan on selvää näyttöä siitä, että näistä suunnitelmista vuosi tieto Neuvostoliittoon, jolla oli kyllä syytä huolestua niistä. Se ei missään tapauksessa halunnut konfliktia lännen kanssa. Saksan suuntaan se oli pelannut lisääaikaa solmimalla 23.8.1939 Molotov – Ribbentrop sopimuksen nimellä kulkevan hyökkäämättömyys- ja avunantosopimuksen. Kun vielä talvisota oli yli kahden kuukauden ajan mennyt Neuvostoliiton kannalta todella huonosti, alkoi jo olla kysymys suurvallan arvovallastakin. Vaikka Neuvostoliitto olisi voinut saada Suomen polvilleen jatkamalla sotaa maaliskuussa vielä parilla viikolla, se piti parempana tehdä rauhan. Näin itsenäisyytemme pelastui kaikesta päätellen Ranskan avulla.

Miksi Suomea sitten haluttiin auttaa?

Pienen Suomen urhoollinen taistelu mahtavaa Neuvostoliittoa vastaan noteerattiin maailmalla varsin laajalti. Sympatiat olivat voimakkaasti meidän puolellamme. Ehkä tärkein osoitus tästä oli hampaattomaksi osoittautuneen ja lopun aikojaan elävän Kansainliiton päätös erottaa Neuvostoliitto jäsenyydestään.

Yksittäisistä valtioista Ruotsi auttoi Suomea selkeästi eniten, vaikka se virallisesti pysyttäytyi puolueettomana. Sen avulla oli myös todellista merkitystä, vaikka sitä varsin yleisesti väheksyttiin, kun talvisotamme päättyi ankaraan pakkorauhaan. Puolueettomana pysytellyt Ruotsi oli yksi sopivista syntipukeista, kun yleinen mielipide Suomessa etsi syyllisiä talvisodan lopputulokseen. Tämän on todennut Tuomas Tepora uudessa erittäin mielenkiintoisessa analyysissään kirjassa ”Talvisota. Sodan henki – kaunis ja ruma” (WSOY 2015). Ruotsin tärkein motiivi Suomen auttamisen takana lienee ollut yksinkertaisesti pelko joutumisesta Neuvostoliiton hyökkäyksen kohteeksi, jos Suomi miehitet-

täisiin. Varmaan muitakin lähinnä yleisestään mielipiteestä kumpuavia epäitsekkeitäkin motiiveja oli. Ruotsin malmi selittää myös osaltaan kuningaskunnan halun säilyttää puolueettomuutensa ja siten suvereenin määräysvaltansa kaivosten suhteen. Sillä oli myös kohtuullisen hyvät mahdollisuudet puolustaa itsenäisyyttään, vaikka tätä puolta ei olekaan juuri tutkittu.

Länneestä tulevasta avusta ja ostamastamme sotamateriaalista osa juuttui matkalle johtuen Saksan julistamasta saarrosta. Se saatiin maahan vasta syksyllä 1940, kun välimme Saksaan olivat lämmenneet.

Lähteitä: Clark, Douglas: Liittoutuneet lähtevät talvisotaan, Kustannusosakeyhtiö Otava 1967. Edwards, Robert: Talvisota eurooppaisin silmin, Minerva Kustannus Oy 2007. Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota, WSOY 2002. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): Murhenäytelmän vuorosanat, talvisodan hallituksen keskustelut, Edita Publishing Oy 2003. Meinander, Henrik (toim.): Historian kosto: Suomen talvisota kehitysissään, Kustannusosakeyhtiö Siltala 2015. Nevakivi, Jukka: Apu jota ei pyydetty: Liittoutuneet ja Suomen talvisota 1939-1940, Tammi 1972. Parkaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä, WSOY 1970. Tala, Henrik: Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat. Ranskan apu Suomelle 1939-1940, Minerva Kustannus Oy 2014.

YLLÄTTIKÖ TALVISOTA? OSA I, EVAKOT

Talvisota yllätti ja ei yllättänyt. Toisaalta sodan syttymiseen ei uskottu, koska ei haluttu uskoa. Toisaalta siihen valmistauduttiin olosuhteisiin nähden hyvin. Tärkein selitys Suomen kiistattomalle sotamenestykselle kahden ensimmäisen sotakuukauden aikana erityisesti Kannaksella ja Laatokan Karjalassa olivat ylimääräiset harjoitukset (YH). Käytännössä oli kyseessä kenttäarmeijan liikekannallepano hyvissä ajoin ennen sodan syttymistä. Puolentoista kuukauden ajan joukot harjoittelivat, tutustuivat maastoon ja tekivät linnoitustöitä.

Kahdessa asiassa sota kuitenkin pääsi yllättämään. Evakkojen vastaanottamiseen ja heistä huolehtimiseen sekä kaatuneiden huoltoon ei oltu varauduttu.

Valtava haaste!

Aivan tarkkaa lukua Moskovan rauhassa 1940 Neuvostoliitolle luovutetulla ja vuokratulla alueella asuneesta väestöstä ei taida löytyä. Kesällä 1940 siirtoväen määräksi arvioitiin 458 000 henkeä. Todellisuudessa siirtoväkeä lienee ollut noin 440 000 henkeä, joista noin 6 000 oli Oulun tai Lapin läänistä. Maataloudesta sai toimeentulonsa luovutetulla alueella arviolta noin 230 000 henkeä. Koko luovutetun ja vuokratun alueen väestö siirtyi enemmän tai vähemmän spontaanisti vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta supistuneeseen Suomeen etsimään itselleen uutta tulevaisuutta.

Sotapakolaiset, evakot ja siirtoväki

Heti alkuun on tarpeen hiukan täsmentää käsitteitä. Ensimmäisiä asuinsijansa jättäneitä voidaan kutsua sotapakolaisiksi. Kun Mos-

kovassa lokakuussa 1939 käynnistyivät Suomen ja Neuvostoliiton väliset neuvottelut ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä” ja armeijamme liikekannallepano tapahtui Yleisten harjoitusten (YH) muodossa, alkoi siviiliväestökin liikehtiä. Koetun sodan uhan alla väkeä lähti kodeistaan suurista kaupungeistamme Helsingistä, Viipurista, Turusta ja Tampereelta maaseudulle, osin viranomaisten suosituksista, osin oma-aloitteisesti suurin joukoin. Kaupunkeihin jäivät periaatteessa vain toimintojen ylläpitämisen kannalta välttämättömät siviilit.

Esimerkiksi Helsingistä lähti Moskovan neuvottelujen alkaessa sisäministerin toivomuksesta silloisista 285 000 asukkaasta 45 000. Valtioneuvoston kehotuksesta koulunkäynti lopetettiin koko maassa toistaiseksi. Kun tilanne kuitenkin tuntui rauhoittuneen, koulut avautuivat uudelleen, ja ihmisiä alkoi palaila koteihinsa.

Myös rajaseuduilta oli lähtenyt väkeä sotapakoon. Hämmästyttävän paljon siviiliväestöä oli kuitenkin vielä YH:n aikana paikoillaan hyvinkin lähellä pian sotatoimialueeksi muuttuvilla seuduilla Karjalassa. Ensimmäisiä lähtijöitäkin palaili kotiseuduilleen vielä viime päivinä sodan alla. Olipa sisäministeri Urho Kekkonen henkilökohtaisesti määrännyt Karjalan kannakselta Terijoelta lähteneet takaisin ja kaupat, pankit ja apteekit avattaviksi. Hirsylän mutkan ja Kainuun rajakyläen, esimerkiksi Juntusrannan rajakyläen asukkaat eivät saaneet ohjeita eivätkä apua muuttoon. Jälkikäteen syyksi on esitetty pelkoa Neuvostoliiton provosoitumisesta väestön evakuoineista. Tosiasiassa pääsyy taisi olla selkeiden ja kattavien evakuointisuunnitelmien puuttuminen ja lapsenomainen usko, ettei sotaa kuitenkaan tule.

Kun sodan uhka sitten oli kasvanut suureksi, Kannaksen pitäjien ja rajakyläen, samoin

kuin Viipurin ja Suomenlahden saarien asukkaita kehoitettiin siirtymään pois kotiseudultaan. Ennen talvisodan puhkeamista oli noin 45 000 karjalaista lähtenyt evakkoon. Kun mitään ei kuitenkaan näyttänyt tapahtuvan, palasi moni vielä kotiinsa. Niinpä vain pari päivää ennen talvisodan syttymistä aloitettiin koulutyö useissa evakuoiduissa kunnissa. Kun sota sitten syttyi 30. marraskuuta 1939, jouduttiin Karjalan rajakylästä lähtemään pikavauhtia. Itse ei voinut ottaa muuta kuin sen, minkä jaksoi kantaa mukanaan. Joukkoevakuointia ei selvästikään oltu suunniteltu riittävästi. Kauempana rajasta lähtö ei ollut yhtä kiireinen, mutta kovin paljon omaisuutta ei sieltäkään pystytty ottamaan mukaan.

Sotapakolaisista evakoiksi

Evakoista on ehkä syytä alkaa puhua vasta sodan syttyä, kun sotatoimialueiden väestö alkoi ilman eri käskyjä oma-aloitteisesti siirtyä pois sodan alta turvallisiksi koetuille alueille Suomeen. Poltetun maan taktiikkaa noudattaneet suomalaiset joukot hävittivät yleensä lähtijöiden asumukset ennen niiden joutumista vihollisen haltuun. Rauhan tullessa vain noin 100 000 henkeä oli enää luovutettavalla alueella. Heidän hätäinen evakuointinsa hoitui yleensä sotaväen avustuksella, mutta irtaimiston ja kotieläinten pelastamisessa oli voittamattomia vaikeuksia johtuen huonoista kulkuyhteyksistä ja evakuointiin käytettävissä olleesta lyhyestä ajasta.

Sodan alettua evakuointialueita laajennettiin, jotta siviilit saataisiin pois lähestyvien hyökkääjien jaloista. Suurimpia ongelmia tuottivat poikkeuksellisen kylmän talven pakkaset, sopivien kuljetusvälineiden puute ja jatkuvat pommitukset. Vaikka sotaan oli osattu monella tavalla varautua, eivät viranomaiset olleet kuitenkaan tehneet kunnollisia evakuointisuunnitelmia eikä yhteistyö eri vi-

ranomaisten välillä sujunut kovinkaan hyvin. Tämä johti suuriin ongelmiin ja ajoittaiseen kaaokseen, kun evakkoon piti lähteä lyhyellä varoitusajalla. Viranomaisia kritisoiinkin kovin sanoin evakkojen unohtamisesta. Monesti ihmiset pakenivat kodeistaan ilman viranomaisten ohjeita tai määräyksiä ja onnistuivat tällä tavoin pelastamaan itsensä. Kun siviiliviranomaisten keinot loppuivat, evakuoinnit jäivät armeijan tehtäväksi.

Yksi synkimmistä kohtaloista oli Suojärvellä Hyrsylän mutkan asukkailla, sillä tuhannet ihmiset jäivät loukkuun Hyrsylän, Ignoilan ja Hautavaaran kyliin. Viranomaiset eivät useista avunpyynnöistä huolimatta suostuneet evakuoimaan asukkaita. Sisäministeri Urho Kekkonen oli määrännyt Hyrsylän mutkan nimismiehen estämään asukkaiden evakuoinnin, ettei Neuvostoliitossa luultaisi suomalaisten valmistautuvan sotaan. Neuvostosotilaat ottivat loukkuun jääneet suomalaiset vangeiksi ja kuljettivat heidät kuorma-autoilla kovassa pakkasessa Itä-Karjalaan. Lapsia kuoli kylmyyteen autojen lavoilla, koska tarvittavaa suojaa ei ollut. Kyläläiset joutuivat vankileireille, joissa kymmeniä ihmisiä menehtyi. Henkiin jääneet pääsivät onneksi rauhan jälkeen takaisin Suomeen.

Poliittinen johto kompuroi

Talvisodan hallituksen puolustusministeri Juho Niukkanen, joka itse oli karjalainen, arvosteli pääministeri Rytiä ja ulkoministeri Tanneria heti sodan jälkeen siitä, että nämä olivat toivoneet karjalaisten jäävän uuden rajan taakse. Ajatus oli lähinnä teoreettinen, sillä pääosa luovutetusta alueesta oli tyhjentynt jo ennen rauhan solmimista. Niukkasen muistelmien mukaan Ryti ja Tanner olivat 3.3.1940 käydyissä epävirallisissa keskusteluissa esit-

täneen tuon toiveensa. Kysymys karjalaisen väestön kohtalosta tuli ensimmäisen kerran virallisesti esille valtioneuvostossa tapahtuneessa presidentin esittelyssä, jossa päätettiin valtakirjan myöntämisestä Moskovassa olleelle valtuuskunnalle rauhansopimuksen allekirjoittamista varten aamulla 12.3.40. Samana päivänä iltana hallituksen neuvottelukokouksessa karjalaisten kohtalosta keskusteltiin varsin värikkäin ilmaisin. Niukkanen halusi, että väestön olisi ”joka sorkka” lähdettävä luovutettavaksi tulevalta alueelta. Tanner taas oli sitä mieltä, että asukkaiden olisi saatava itse valita. Valtiovarainministeri Pekkala kauppa- ja teollisuusministeri Kotilainen sekä oikeusministeri Söderhjelm puolsivat selvästi karjalaisten siirtymistä supistuneeseen Suomeen. Kotilainen ei halunnut, että ketään pakotettaisiin lähtemään, mutta lähtökehotus olisi kuitenkin paikallaan.

Suomen ja Neuvostoliiton välillä 12.3.1940 solmitussa rauhansopimuksessa ei kosketella väestökysymystä laisinkaan. Asiaa käsiteltiin kuitenkin rauhanneuvotteluissa nimenomaan suomalaisten aloitteesta. Suomalaiset esittivät yhdeksi artiklaksi rauhansopimukseen optio-oikeutta, jonka mukaan luovutettavan alueen väestölle taattaisiin mahdollisuus halutessaan jäädä paikoilleen ja vuoden ajan säilyttää Suomen kansalaisuus ja oikeus siirtyä supistuneeseen Suomeen. Neuvostoliiton pääneuvottelija Molotov ei kuitenkaan pitänyt järjestelyä tarpeellisena. Kun Paasikivi ja Voionmaa matkustivat uudelleen Moskovaan maaliskuun lopulla vaihtamaan rauhansopimuksen ratifiointiasiakirjoja ja neuvottelemaan sopimukseen liittyvistä käytännön järjestelyistä, esillä oli vielä uudelleen myös tuo optioartikla. Neuvostoliiton kanta oli kuitenkin muuttumaton: erillistä sopimusta väestökysymyksestä ei tarvita.

Evakoista siirtoväeksi

Karjalaisen väestön yksituumainen käyttäytyminen talvisodan kiihkeinä loppupäivinä ja välittömästi rauhanteon jälkeen näyttää tulleen täydellisenä yllätyksenä Suomen hallituksen ylimmälle johdolle ja Moskovassa olleille rauhanneuvottelijoille. Karjalaisethan olivat kuitenkin jo sodan aikana pääosin lähteneet sotaa pakoon ja loput evakuoitiin välittömästi rauhan tultua. Paasikivi piti kuitenkin evakuoiteja vielä maaliskuun lopulla puhtaasti sodan aiheuttamana väestön suojeluna, ei lopullisena väestönsiirtona.

Talvisodan aikana lähes puoli miljoonaa henkeä oli sotaa paossa. Aluksi ei nähty eroa rajaseuduilta sodan jaloista rintaman alta evakuoitujen ja väestökeskuksista pommitusten pelossa pois siirtyneiden välillä. Kaikki he olivat evakkoja, osa tosin vapaaehtoisesti siirtyneitä. Luovutettavien alueiden evakot menettivät kuitenkin kotinsa ja yleensä lähes koko omaisuutensa. Äidit joutuivat yleensä yksin vastaamaan perheistään vieraissa oloissa miesten ollessa rintamalla. Siirretty väestö majoitettiin alusta pitäen lähinnä maaseudulle yksityistalouksiin. Kyseessä oli pakkoratkaisu, sillä viranomaiset eivät olleet varautuneet erityisten pakolaisleirien perustamiseen. Ratkaisu olikin onneksi evakoille paljon inhimillisempi kuin leirimajoitus, mutta eri heimon kuuluvien ja erilaisen taustan omaavien ihmisten asettuminen samoihin asumuksiin ei tapahtunut aina kivuttomasti.

Moskovan neuvotteluissa Suomen poliittinen johto oli hakenut väestökysymyksessä ratkaisumallia, joka ei olisi vaatinut Suomelta yhteiskunnallisesti niin syvälle käyvää prosessia kuin karjalaisten asuttamisesta oli maaliskuussa 1940 syntymässä. Perussyynä oli ilmeisesti paitsi haluttomuus suuriin maa-reformeihin myös se, ettei hallituksen piirissä täysin ymmärretty tilannetta. Jo talvisodan

kestäessä alkoivat kansanhuollosta vastaavat viranomaiset kantaa huolta maan taloudellisesta kestävästä. Kansalaisten koko työvoima tuli saada käyttöön heti sodan ensi päivien järkytyksen hälvettyä. Sotaa pakoon lähteneiden työllistäminen oli myös heidän huoltonsa ja viihtyvyytensä kannalta tärkeää. Evakoiden sijoituspaikkakunnilla oli huutava pula työvoimasta. Ristiriitoja ja kitkaa syntyi heidän sekä viranomaisten välille. Ongelmia aiheuttivat erityisesti karjalaisten ja paikallisen väestön suuret kulttuurierot.

On luonnollista, että monia hankaluuksia syntyy, kun niin suuri osa kansasta joutuu enakoimattomasti jättämään kotiseutunsa ja uskomaan jokapäiväisen toimeentulonsa viranomaisten järjestelykyvyn ja uusien naapureiden hyvántahtoisuuden varaan. Sotaa paossa olleen väestön ongelmat kiteytyivät ennen kaikkea huolto- ja työkysymykseen. Evakoidun väestön huolto oli talvisodan aikana pääasiallisesti kansanhuoltoministeriön ja sen alaisten kunnallisten kansanhuoltolautakuntien harteilla. Vasta maaliskuun alusta 1940 alkaen sisäasiainministeriöön tammikuussa perustettu Siirtoväen huollon keskus ryhtyi keventämään ylikuormitettujen kansanhuoltoviranomaisten taakkaa. Evakuoitujen huollon päätehtävänä oli valtion varoin turvata siirretylle väestölle kohtuullinen muonitus ja majoitus. Tämä ei kuitenkaan aina onnistunut evakuoituja ja viranomaisia tyydyttävällä tavalla.

Evakoiden ongelmat eivät suinkaan vähentyneet, kun heistä tuli siirtoväkeä. Heidän toimeentulonsa oli heti rauhanteon jälkeen yhä edelleen suurimmaksi osaksi yhteiskunnan taloudellisen tuen varassa. Toukokuussa 1940 huoltoapua sai 350 000 siirtoväkeen kuuluvaa ja kesän lopullakin vielä yli 200 000 henkeä. Huollettavien suuren määrän vähentämiseksi ja toisaalta maaseudulla vallinneen työvoimapulaa lievittämiseksi viranomaiset ryhtyivät

tiukentamaan toimenpiteitään siirtoväen työlistämiseksi. Siirrettyjen työhaluttomuuteen vaikuttivat nähtävästi optimistiset lupaukset maan saannista. Siirtoväki odottikin toiveikkaana omaa maata eikä siksi ollut halukas ryhtymään muihin töihin. Kulttuuritaustasta johtuvat erimielisyydet jatkuivat ja näkyivät muun muassa siirtoväen majoituskysymyksissä. Siirtoväen huollon keskuksen johtaja Kekkonen otti asiaan kantaa erittäin jyrkkäsanaisessa radiopuheessa, jossa hän syytti majoitushaluttomuudesta erityisesti maaseudun varakkainta väestöstä.

Siirtoväen arkipäivää varjostivat näin monet ongelmat. Ilmeistä on, että ne kasaantuivat enimmäkseen juuri maataloussiirtoväen harteille. Muun siirtoväen sijoittuminen työhön ja uusille asuinsijoille näyttää tapahtuneen helpommin. Yli puolet siirtokarjalaisista oli kuitenkin viljelijäväestöä ja heille piti löytää uudet tilat muualta Suomesta. Eduskunta sääti pika-asutuslain ja kun useimmat karjalaiset joutuivat jättämään luovutetulle alueelle koko omaisuutensa, sääti eduskunta myös korvauslain. Sen mukaan siirtoväelle maksettiin korvauksia omaisuuden menetyksistä.

Osa maataloudesta elantonsa saavasta luovutettujen alueiden väestöstä määrättiin asettumaan asumaan asuin- tai viljelyskäyttöön tarkoitetuille pientiloille, osa kaupunkiin. Maapohja oli joko valtion omistamaa, tai se pakkolunastettiin yksityistiloilta. Suuremmista tiloista erotettiin pienempiä ja jos tilan omistajalla katsottiin olevan muitakin tulon lähteitä, tila saatettiin myös pakkolunastaa. Pakkolunastuksista päättivät paikalliset komiteat, ja korvaus maksettiin senhetkisen hinta-arvion mukaan. Uudet kotitilansa siirtoväki sai omistukseensa korvauksena rajan taakse jätetystä omaisuudesta. Nämä asuttamistoimet koskivat kuitenkin vain maataloudesta elantonsa saavia. Muu siirtoväki sai

asettua Suomen jäljelle jääneillä alueilla vapaasti minne halusi. Tosin sillekin myönnettiin joitakin etuuksia muun muassa asunnon hankkimiseen. Uusi sota alkoi kesällä vuonna 1941 ja siirtoväkeä koskevien lakien toteuttaminen jäi käytännössä kesken.

Pääministerin maine kärsii

Kuten aikaisemmin todettiin, oli pääministeri Ryti sodan vielä kestäessä sitä mieltä, että väestö saisi jäädä paikoilleen tulevassa rauhassa luovutettaville alueille. Hänen maineensa siirtoväen silmissä kärsi uuden kolauksen, kun talvisodan rauhan jälkeen oli edessä karjalaisen siirtoväen asuttaminen. Karjalaisen siirtyminen ”tynkä-Suomeen” oli ilmiönä ainutlaatuinen maailmanhistoriassa, eikä siihen siksi oltu valmistauduttu. Siirtoväen pika-asutuslaista väitellyt Silvo Hietanen kirjoittaa: ”Aivan ilmeisesti Moskovan neuvotteluissa haettiin väestökysymyksessä sellaista ratkaisumallia, joka ei olisi vaatinut Suomelta yhteiskunnallisesti niin syvälle käypää karjalaisen asuttamissuunnitelmaa kuin oli jo maaliskuussa 1940 ounasteltavissa. Perussyynä tähän tuntuu olleen paitsi haluttomuus suuriin maareformeihin erityisesti se, ettei hallituksen piirissä täysin ymmärretty sellaisen mahdollisuutta.” Karjalaiset kuitenkin ”äänestivät jaloillaan” ja lähtivät yhtenä miehenä ja naisena etsimään uutta kotia supistuneesta Suomesta.

Ryti kompastuikin vielä toisen kerran siirtolaiskysymykseen tavalla, jota hän ei toden teolla koskaan saanut anteeksi karjalaisilta. Rytin asenteeseen vaikuttivat puhtaasti taloudelliset kysymykset. Hän teki suuren psykologisen virheen korostamalla, ettei siirtoväellä oikeastaan ollut varsinaista lakeihin perustuvaa oikeutta korvauksiin. Juridiselta kannalta hän saattoi olla oikeassa, mutta ajan yhteiskunnallista tapahtumataustaa vasten ar-

vioituna hän epäonnistui pahan kerran. Hän lähti myös siitä ehdottomasta käsityksestä, että karjalaisten esittämät korvausvaatimukset olivat täysin ylimitoitettuja. Ensinnäkään heidän menetetyt omaisuutensa arvo ei ollut esitetyn suuruinen ja toiseksi Suomen kansantalous ei yksinkertaisesti kestäisi näin laajaa korvausoperaatiota. Hänen lausuntonsa herätti rajun reaktion karjalaisten keskuudessa, ja sen tuloksena syvä kauna ja katkeruus Rytii kohtaan säilyi pitkään. Luonteelleen ja taustalleen uskollisena hän lähestyi kysymystä puhtaasti asiapohjalta ja vain taloudellisena ongelmana. Häneltä ilmeisesti puuttui kyky eläytyä empaattisesti Suomen karjalaisen väestön koviin kohtaloihin, karjalaisten kärsimyksen tiehen.

Ryti itse muistelee toukokuussa 1940: ”Menetetyn alueen koko väestö oli siirtynyt jäljelle jääneeseen Suomeen, mikä suuresti vahvisti asemaamme, mutta asuntojen sekä työ- ja ansiomahdollisuuksien hankkiminen siirtoväelle aiheutti aluksi raskaita kustannuksia ja vaati suuria sijoituksia. Oli näin ollen ilmeistä, että suursodan kestäessä pitemmän aikaa joutuisimme taloudellisiin vaikeuksiin ja puutteeseen. Tilanteen hallitsemiseksi oli meidän tarmokkaalla raivaus- ja rakennustyöllä koetettava saada tuotantomme kaikilla aloilla kohoamaan niin, että lisäys ainakin korvaisi menetykset Karjalassa. Karjala oli siten vallattava takaisin valtakunnan uusien rajojen sisäpuolella.” Siis kuvaannollisesti!

Lähteitä: Hietanen, Silvo: Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Suomen Historiallinen Seura. 1982. Turtola, Martti: Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta. Otava 1994. s. 250 - 253. Halsti, Wolf H.: Muistelmat II. Aika vaatii veronsa. Otava 1974. s. 90 - 94. Juutilainen Antti, Leskinen Jari (toim.): Talvisodan Pikkujättiäinen. WSOY 1999. s. 884 - 888. Hietanen, Silvo: Hylätyt evakot. Artikke-

li kirjassa Tuntematon sota. Oy Valitut Palat - Readers Digest Ab. 1991. Talvisodan historia 4. WSOY 1979. s. 100 - 111, 383 - 384. Risto Ryti: Sota-ajan muistelmat 1939-1944. Kustannusosakeyhtiö Paasilinna 2012. s. 62. Harinen Olli, Lindgren Göran, Nordberg Erkki: Talvisodan Ässä-rykmentti. WSOY 2010.

YLLÄTTIKÖ TALVISOTA?

OSA II, KAATUNEIDEN EVAKUOINTI

Talvisota yllätti ja ei yllättänyt. Toisaalta sodan syttymiseen ei uskottu, koska ei haluttu uskoa. Toisaalta siihen valmistauduttiin olosuhteisiin nähden hyvin. Tärkein selitys Suomen kiistattomalle sotamenestykselle kahden ensimmäisen sotakuukauden aikana erityisesti Kannaksella ja Laatokan Karjalassa olivat ylimääräiset harjoitukset (YH). Käytännössä oli kyseessä kenttäarmeijan liikekannallepaho hyvissä ajoin ennen sodan syttymistä. Puolentoista kuukauden ajan joukot harjoittelivat, tutustuivat maastoon ja tekivät linnoitustöitä. Kahdessa asiassa sota kuitenkin pääsi yllättämään. Kaatuneiden huoltoon ja evakkojen vastaanottamiseen ja heistä huolehtimiseen ei oltu varauduttu.

Kaatuneiden huollon suunnitelmat ennen talvisotaa

Keväällä 1939 puolustusministeriö ryhtyi suunnittelemaan sotilaspapiston sielunhoitotyötä. Suunnitelmiin kuului koko maan kattava väestönsuojelun organisaatio, jossa henkinen väestönsuojelu uskottiin papistolle. Lopulta papeille jäi ainoastaan uskonnollinen väestönsuojelu; raittius- ja siveellisyytyö sekä kaatuneiden hautaaminen. Suojeluskuntajärjestö määrättiin jatkamaan toimintaansa kotijoukkoina, ja henkisen väestönsuojelun katsottiin kuuluvan sille. Suojeluskuntain Yliesikunnan kenttäpapin toimistosta muodostettiin Kotijoukkojen rovastintointimisto, joka johti uskonnollista toimintaa kotirintamalla.

Syksyllä 1939 perustettiin Päämajan alaisuuteen kotijoukot kotirintamaa varten suojeluskuntajärjestön pohjalle. Kotijoukkojen tehtävänä oli huolehtia kotiseudulla tapahtuvasta väestönsuojelusta, vartio- ja liikekan-

nallepanosta, täydennysjoukkojen muodostamisesta sekä kotijoukkojen sielunhoidosta eli henkisestä väestönsuojelusta. Kirkollisista asioista vastasi koulutusosaston alaisuudessa toiminut kotijoukkojen rovastintointimisto, jota johti kotijoukkojen rovasti, jääkärimajuri Anttila. Kotijoukkojen rovastilla oli lukuisia tehtäviä jo ylimääräisten harjoitusten aikana, mutta sodan alettua niihin lisättiin kaatuneiden huoltoa ja sankarihautaamista koskevat asiat. Kotijoukkojen koulutusosaston alaisen rovastintointimisto jakaantui aluksi uskonnollisen työn, raittius- ja siveellisyytyönsä sekä selvittelytyön jaostoihin. Selvittelytyö koski kaatuneita ja kadonneita.

Henkisen väestönsuojelun ohjeissa käsiteltiin myös sankarihautausta. Kotiseudulle kuljetetut kaatuneet tuli ennakkosuunnitelman mukaan haudata erikseen varatulle alueelle, jonka tuli olla hautausmaan kauneimpia ja edustavimpia paikkoja. Kyseiseen veljeshautaan tuli haudata kaikki sankarivainajat, eikä sitä saanut pitää vain varattomien joukkohautana. Lokakuussa 1939 Suojeluskuntain Yliesikunta kehotti suojeluskuntapiirejä huolehtimaan sankarihautajaisista vapaussodan perinteiden merkeissä. Vapaussodan sankarihautausperinne sekä nämä ohjeet loivat perustan haudata talvisodassa kaatuneet sankarihautajaisissa kotiseurakuntien hautausmaille perustettuihin sankarihautoihin. Kaatuneiden toimittamisesta kotiseuduille ei ollut vielä tuossa vaiheessa mitään suunnitelmia. Mikäli kaatuneita ei pystytty kuljettamaan kotiseuduilleen, tuli nämä haudata taistelukentille voimassa olevan puolustusvoimien ohjesäännön mukaisesti.

Armeijan sotilaspapin organisaation kehittyminen talvisodassa

Sotaväen sielunhoito ja varusmiesten kan-

salaiskasvatus oli 1930-luvulla järjestetty sotaväen päällikön alaisen sotarovastin, puolustuslaitoksen ”ylipastorin” johtamaksi toiminnaksi. Järjestelmä ei talvisodan sytyessä ollut aukoton, joten aivan sodan alla virkaan nimitetty rovasti Björklund joutui suururakan eteen. Sotarovastin asema oli itsenäinen, ja hänellä oli tärkeissä asioissa suora esittelyoikeus ylipäällikölle. Björklundilla oli näin ollen sekä sotilaspappien lukumäärän - heitä oli yli kolmesataa - että kriisi- ja sotatilanteen poikkeusolojen vuoksi keskeinen asema.

Kaatuneiden huollon käynnistyminen talvisodassa

Talvisodan alkaessa kaatuneiden huoltoa ei ollut puolustusvoimissa juurikaan suunniteltu, eikä ohjeissa ollut selkeästi määrätty huollosta vastaavaa henkilöä. Jalkaväen ohjesäännössä 1932 oli kaatuneiden hautaamista käsitelty vain lyhyesti. Sen mukaan sotilaspapiston oli lääkintäpäälystön kanssa yhteistyössä ehdotettava joukon johtajan vahvistettavaksi sopiva hautauspaikka, jonka valinnassa oli otettava huomioon sekä terveydelliset että hartaudelliset näkökohdat. Näin tuli menetellä, ellei kaatuneita kuljetettaisi kotiseudulle haudattavaksi. Ohjesäännön mukaan sotilaspapiston tuli järjestää hautauslaitaisuudet sotatoimivyöhykkeellä yhteistyössä päälystön kanssa siten, että ne olisivat hengellisesti ja isänmaallisesti ”rakentavia hetkiä”. Se antoi siis ohjeet vain niiden tilanteiden varalle, joissa kaatuneita ei kuljetettaisi kotiseudulle haudattavaksi. Jälkikäteen ohjeita on tulkittu niin, että kaatuneet olisi määrätty hautaamaan sotatoimialueelle, vaikka sellaista näkemystä upseeristossa vallitsi. Asia ei ollut kuitenkaan niin yksinkertainen.

Sotilaspapisto ei ollut varautunut kaatuneiden huoltoon, koska vapaussodan käytännön

mukaan tehtävä ei kuulunut sotilaspapeille, vaan sitä hoitivat suojeluskuntapiirien organisaatiot. Sotilaspapisto ei ollut varautunut hautaamaan kaatuneita kentälle eikä vastaamaan kaatuneiden huoltamisesta arkkuihin ja kuljetuksen järjestämisestä kotiseuduilleen. Kun kaatuneiden huoltamista ei ollut suunniteltu etukäteen, sotilaspapisto joutui ratkaisemaan asian pikaisesti. Asiaa joudutti ensimmäisten kaatuneiden kohtaloiden ratkaiseminen, mikä tapahtui olosuhteet huomioon ottaen varsin nopeasti. Jo noin viikon kuluttua sodan alkamisesta ensimmäiset asiaan perehtyneet, johtavassa asemassa olleet sotilaspapit antoivat omia tarkkoja toimintaohjeitaan kaatuneiden huoltamisesta ja sankarihautaamisesta.

Sodanjohdon kannalta oli luonnollisesti tärkeintä torjua vihollisen hyökkäys ja keskittyä taistelutoiminnan johtamiseen. Kaatuneiden huoltoa ja hautaamista ei nähty sodan ensimmäisinä päivinä ajankohtaisena asiana, ja siksi se jäi luontevasti sotilaspapiston vastuulle. Kaatuneiden huoltamiseen rintamalla, kuljettamiseen kotiseudulle ja juhlalliseen sankarihautaamiseen yhteisiin sankarihautoihin kirkkomaiden arvostetuimmille paikoille vaikuttivat eniten johtavassa asemassa olevat sotilaspapit, II Armeijakunnan sotilaspastori Johannes Sillanpää rintamalla ja kotijoukkojen rovasti Hannes Anttila kotirintamalla.

Vaikka jalkaväen ohjesäännöissä ei ollut tarkkoja ohjeita, oli Kotijoukkojen rovasti Anttila antanut jo ennen talvisotaa 19. lokakuuta 1939 omia ohjeitaan kaatuneiden hautaamisesta. Anttilan antamissa henkisen väestönsuojelun ohjeissa käsiteltiin sankarihautausta, jonka mukaan kotiseudulle kuljetetut kaatuneet tuli ennakkosuunnitelman mukaan haudata sinne varatulle alueelle. Vain siinä tapauksessa, että kaatuneita ei pystytty kuljettamaan kotiseuduilleen, tuli nämä haudata taistelukentille voimassa olevan ohjesäännön mukaisesti.

Lokakuussa 1939 Suojeluskuntain Yliesikunta kehotti suojeluskuntapiirejä huolehtimaan sankarihautajaisista vapaussodan perinteitä noudattaen. Vapaussodan perinne ja ohjeet loivat perustan haudata talvisodassa kaatuneet sankarihautajaisissa kotiseurakuntien hautausmailla perustettuihin sankarihautoihin, vaikka kaatuneiden toimittamisesta kotiseuduille ei ollut vielä tuossa vaiheessa käytännön suunnitelmia.

Ratkaisuun kaatuneiden pääsääntöisestään hautaamisesta kotiseutujensa sankarihautoihin vaikutti siis ennen muuta vapaussodan sankarihautausperinne. Silloin yhdeksän kymmenestä kaatuneesta haudattiin kotiseutujensa kirkkomaiden yhteisiin sankarihautoihin yli 300 paikkakunnalle. Voidaan sanoa, että talvisodan kaatuneiden huolto ja hautauskäytäntö sai ratkaisunsa vapaussodan perinteen hengessä.

Kaatuneiden määrän kasvaessa sotilaspapit pyysivät Päämajan sotarovastilta ohjeita vainajien huoltamisesta. Vastaukseksi annettiin käsky noudattaa voimassaolevia määräyksiä, joita tulkittiin tuossa vaiheessa siten, että kaatuneet voisi haudata sotatoimialueelle tai lähettää kotipaikkakunnalle. Kannaksen Armeija antoi 5. joulukuuta 1939 päiväkäskyn, jonka mukaan joukko-osaston harkinnasta riippuen kaatuneet tuli lähettää ensisijaisesti kotipaikkakunnalle. Sillanpään mielipiteet ja toimenpiteet vaikuttivat kuitenkin ratkaisevasti kaatuneiden huollon organisoimiseen ja kaatuneiden kuljettamiseen kotipaikkakunnalle. Sillanpään mielestä tätä halusivat omaiset kotona ja sotilaat rintamalla. Hän oli jo 4. joulukuuta käynyt neuvottelumatkoilla ajamassa asiaa. Tämä puolestaan johti siihen, että Sillanpään II Armeijakunta antoi 6. joulukuuta 1939 Kannaksen Armeijan päiväkäskyn mukaisen yksityiskohtaisen ohjeen koskien kaatuneiden huoltoa, kuljetusta ja hautausta.

Ohjeen mukaan vastuu kaatuneiden huollosta kuului sotilaspapeille yhteistoiminnassa adjutanttin, huoltopäällikön ja lääkintähenkilöstön kanssa. Sillanpää esitti myös, että kaatuneiden huoltamisen ja kuljettamisen edistämiseksi olisi ryhdyttävä perustamaan kaatuneiden evakuoimiskeskuksia (KEK), joissa nämä huollettaisiin arkkuihin ja toimitettaisiin kotiseuduille meneviin juniin ja kuorma-autoihin. Sillanpää oli itse perustanut talvisodan ensimmäisen kaatuneiden evakuoimiskeskuksen Viipuriin Tammisuon hautausmaan siunauskappeliin. Päämajassa kirkollista työtä johtava sotarovasti Björklund antoi kuitenkin vielä 8.12.39 oman määräyksensä, jonka mukaan kaatuneet tuli ensisijaisesti haudata sotatoimialueelle ja vain poikkeustapauksissa kuljettaa heidät kotipaikkakunnalle.

Tilanteen kärjistyessä ja rintamalla olleen johtavan sotilaspapiston painostuksesta sotarovasti antoi kuitenkin pian uuden määräyksen, jonka mukaan kaatuneet tuli toistaiseksi kuljettaa kotipaikkakunnalle, mikäli se voitiin toteuttaa ilman vaikeuksia. Tämän lisäksi määräys vahvisti kaatuneiden huollon olevan sotilaspapiston vastuulla. Käytännössä kaatuneet kuljetettiin lähes poikkeuksetta kotipaikkakunnalle, mikäli heidän henkilöisyytensä kyettiin tunnistamaan. Näin oli tehty kaatuneiden huollosta kaksi tärkeää periaatepäätöstä: siitä vastasi sotilaspapisto ja kaatuneet lähetettiin kotiseudulle. Myöhemmin tammikuussa sotarovastin toimisto lähetti sotilaspastori Lauri Palvan Tammisuon evakuoimiskeskukseen organisoimaan käytännön työtä. Helmikuun lopulla 1940 Palva sai tehtäväkseen I Armeijakunnan kaatuneiden evakuoimiskeskuksen perustamisen sekä useiden muidenkin evakuoimiskeskusten organisoimisen.

Kotirintamalla puolestaan Anttila seurasi tilannetta ja päätyi jo joulukuun alussa valmistelemaan ohjeita sankarihautajaisten jär-

jestämisestä kotiseuduilla. Tämä tapahtui muokkaamalla vain hieman sotaväen ohjeita rauhanaikaisista sotilashautajaisista vastaamaan sota-ajan tarpeita. Ohjeet julkaistiin jo 7. joulukuuta 1939, kun sodan alkamisesta oli kulunut vain runsas viikko. Sankarihautajaisten toteuttamisesta oli ohjeissa varsin yksityiskohtaiset määräykset. Mikäli omaiset eivät ehdottomasti toisin vaatineet, pyrittiin kaikki sankarivainajat hautamaan samaan sankarihautaan sekä kunnioittamaan ja vaalimaan heidän muistoaan samalla tavalla riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan. Haudasta tuli muodostua yhteinen veljeshauta eikä varattomien joukkohauta. Hautapaikaksi oli saatava hautausmaan kauden ja edustavin paikka.

Kaatuneiden huollon vakiintuminen

Virallisesti kaatuneiden evakuoiminen organisoitiin Päämajan käskyllä 24. tammikuuta 1940, Sen mukaan armeijakuntiin ja niitä vastaaviin yhtymiin oli perustettava kaatuneiden evakuoimiskeskukset. Evakuoimiskeskusten päällikköinä toimivat sotilaspastorit apunaan henkilökuntaa toimistotyötä sekä kaatuneiden tunnistamista, huoltoa ja kuljetusta varren. Kaatuneet huollettiin arkkuihin ja lähetettiin kotipaikkakunnille, joissa suojeluskunnat järjestivät sankarihautajaiset. Tunnistamatta jääneet ja ne, joita ei voitu lähettää kotiseuduilleen, haudattiin evakuoimiskeskusten läheisyydessä sankarihautoihin. Tunnistamattomat kaatuneet valokuvattiin ja heistä merkittiin muistiin tärkeimmät tunto-merkit, joiden perusteella useimmat pystyttiin tunnistamaan jälkikäteen. Enimmillään yksittäinen KEK saattoi huoltaa ja toimittaa kotiseuduilleen yli 4 000 kaatunutta. Evakuoimiskeskuksia oli noin kymmenen ja niiden henkilöstön määrä vaihteli neljän ja neljänkymmenen välillä.

Rintamalla toimineiden sotilaspastorien tehtäviin kuului kaatumis- ja katoamisilmoitusten tekeminen kotijoukkojen rovastintuomistolle. Ennakkoilmoitus tehtiin puhelimitse tai sähköitse ja virallinen ilmoitus kenttäpostin välityksellä. Kotijoukkojen rovastintuomisto välitti tiedon puolestaan kirkkoheranvirastolle, josta tiedon toimitti edelleen omaisille seurakunnan pappi tai suojeluskunnan edustaja. Tässä yhteydessä omaisille luovutettiin kotijoukkojen rovastintuomistosta saatu ylipäällikön osanottoadressi. Kotijoukkojen rovastintuomisto ilmoitti tiedon puhelimitse myös suojeluskuntapiireille. Lisäksi joukko-osaston oma sotilaspastori lähetti omaisille henkilökohtaisen kirjeen, jossa hän selosti mahdollisuuksien mukaan kaatumista sekä esitti aseveljien osanoton. Ylipäällikön nimissä annettu kaatumisilmoitus kuului seuraavasti: ”Velvollisuutenani on ilmoittaa, että N. N. on kaatunut taistelussa Isänmaan vapauden ja kaiken sen puolesta, mikä meille on pyhää ja kallista. Valitan syvää suruamme, mutta lohduttakoon teitä tietoisuus, että olette saaneet antaa Suomelle kalleimman uhrin. Vahvistakoon Teitä kaikkivaltias ja armollinen Jumala. Mannerheim.”

Kotijoukkojen rovastintuomiston selvittelyjaos piti kortistoja kaatuneista, kadonneista sekä haavoittuneista ja sairastuneista. Kaatuneita, jotka jäivät vihollisen puolelle ja joiden tiedettiin varmuudella kaatuneen, alettiin siunata sankarihautoihin kentälle jääneinä jo ennen virallista kuolleeksi julistamista. Kaatuneita oli talvisodassa 21 396, joista saatiin evakuoituiksi omalle puolelle 17 035, huollettiin ja tunnistettiin 16 275 sekä lähetettiin kotiseudulle 15 840. Sankarivainajien siunauksia toimittivat usein seurakuntapapit sekä monin paikoin myös suojeluskuntien kenttäpapit. Talvisodan päätyttyä pidettiin kaatuneiden muistopäivän juhla 19. toukokuuta 1940,

ja samana päivänä pidettiin myös suuret siunaustoimitukset Lappeenrannassa, Joensuussa ja Kajaanisissa.

Kaatuneiden muistopäivän juhliin osallistui Tampereen Kalevankankaalla yli 15 000 ihmistä ja Helsingin Suurtorin kenttäjuma-lanpalvelukseen kymmentuhatpäinen yleisö. Helsingin juhla oli merkittävin, ja siihen osallistuivat tasavallan presidentti Kyösti Kallio, Suomen hallitus, Ylipäällikkö Mannerheim sekä maan korkeinta sotilasjohtoa.

Lähteitä: Kansanaho, Erkki: Papit sodassa. WSOY. 1991. Kemppainen, Ilona: Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. SKS. 2006. Lehtonen, Matti: Kaatuneiden huollon järjestely Suomen sodissa 1939-1945. JulkaisematonnSotakorkeakoulun diplomityö. 1973. Palva, Lauri: Sankarivainajien tie kotiin. 1997. Poteri, Juha: Itsenäisen Suomen puolustusvoimien kirkollinen työ vuosina 1918-2018. Puolustusvoimat 2018. Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8. 1989.

PUNA-ARMEIJAN TAPPIOT TALVISODASSA

”Sodalla on hintansa”. Näin otsikoi Viktor Stepakov 1996 suomennoksena julkaistun kirjansa. Talvisodan Pikkujättiläisen (WSOY 1999) mukaan talvisodassa menehtyi kaikkiaan 26.662 suomalaista. Samaisen lähteen mukaan venäläiset tilastot kertovat puna-armeijan tappioksi 84.994 henkeä kaatuneina ja vankeina, 186.584 haavoittuneina ja vammautuneina, 51.892 sairastuneina ja 9.614 paleltuneina, yhteensä 333.084 henkeä. Suomalaisten arviot vihollisen tappioista olivat selvästi suuremmat. Talvisodan jälkeisessä päiväkäskyssään Ylipäällikkö totesi muun muassa: ”... nyt kun pari sataatuhatta vihollistanne lepää hangessa tai tuijottaa särkynein katsein tähtitaivaallemme, syy ei ole Teidän. Te ette heitä vihanneet ettekä tahtoneet heille pahaa, vaan seuraisitte sodan ankaraa lakia, tappaat tai kuollat itse.” Todellisia lukuja ei saatane koskaan selville...

Mikä tutkijaa kiinnostaa eniten?

”Yksittäisen sotilaan kuolema on inhimillinen tragedia. Kun kaatuneita on 100, 1 000, 10 000 tai 100 000, se on tilastotiedettä.” Jotenkin näinhän se menee? Sotahistorian tutkijoita, niin ammattilaisia kuin harrastajiakin, kiinnostavat yleensä aukot tiedoissa, epäselvät asiat ja ristiriitaisuudet. Niinpä tässä keskitymme puna-armeijan lukuihin ja yksityiskohtiin niiden takana. Miten tappioihin suhtauduttiin? Kuka ja minne nuo monin paikoin kasapäin useaan kerrokseen kaatuneet lopulta hautasi ja miten?

Suomalaisten hautaamat

Yleinen käytäntö näyttää olleen se, että suo-

malaiset hautasivat puna-armeijan kaatuneet taistelukentälle tai sen läheisyyteen niillä alueilla, jotka jäivät sodan loppuun saakka joukkojemme hallintaan. Hautaajina käytettiin yleensä sotavankeja tai suomalaisia työvelvollisia. Haudat olivat tilanteen mukaisia joukkohautoja, ja hautaaminen tapahtui ilman sen kummempia seremonioita. Sotavankien kerrotaan suhteutuneen raskaaseen tehtäväänsä työnä, joka piti hoitaa. Kun jäätyneitä ruumiita heitettiin kahden miehen voimin ”heivaamalla” hautaan, ne saattoivat päätyä sinne omituisiin asentoihin, mikä sai aikaan hautaajissa hilpeitäkin reaktioita. Haudat merkittiin koruttomasti esimerkiksi: ”Tässä lepää 60 ryssää”. Tällaisia joukkohautoja on nähtävissä edelleen esimerkiksi Suomen puolella Raatteen tien varressa. Sotien jälkeen näitä Suomen alueelle jääneitä joukkohautoja on kunnostettu yhteistoiminnassa entisen vihollisen kanssa ja varustettu näyttävilläkin muistomerkeillä niin sanotuiksi ”veljeshaudoiksi”.

Laatokan Karjalassa suomalaisten kypsyttämä ”Kenraalimotti” eli Lemetti itäinen purkaantui 28.2.1940 piiritettyjen 18. Divisioonan ja 34. Kevyen panssarivaunuprikaatin ulosryntäykseen. Motista purkautuneita oli lähes 4 000. Lähinnä päällystöstä ja pienestä saattojoukosta koostunut n. 400 sotilaan ryhmä osui piirittäjien yhden joukon leirialueelle. Syntyneessä taistelussa lähes kaikki kaatuivat kasoihin. Joukossa on 310 upseeria, heistä ainakin yksi kenraali ja kaksi everstiä. Upseerit ovat erittäin hyvin puettuja, kuin rauhan aikana, useilla asetakin alla vitivalkoinen paidankaulus. Miehistö sitä vastoin on tavattoman likaista ja huonokuntoista, mikä antaa hyvän kuvan puna-armeijasta luokkayhteiskuntana. Suunnaton ero rivimiesten ja esikuntapäällystön välillä! Leirialueella kaatuneiden upseerien joukossa oli 34. PsvPr:n komentaja, kenraali Stepan Ivanovitš Kondratjev ja koko

prikaatin esikunta hienoine konekirjoittajattarineen. Sieltä löytyi myös useita 18. Divisioonan korkeita upseereita.

18. Divisioonan komentaja onnistui pakenemaan ja pääsemään murtautuneiden pienen pääjoukon mukana omien keskuuteen miehistön mantteliin pukeutuneena. Kombrig (vastaa kenraalimajuria Suomen armeijassa, kenraaliarvot palautettiin puna-armeijaan vasta talvisodan jälkeen. Kirjoittajan huomautus.) Kondrashov teloitettiin Moskovassa elokuussa 1940. Kenraalimotista selvisi omien puolelle korkeintaan 300-400 miestä. Suomalaiset hautasivat ennen rauhan tuloa ainakin kaatuneet puna-armeijan upseerit kunnioituksesta heitä kohtaan. Kaatuneita jäi kuitenkin maastoon valtavasti, kun suomalaiset rauhan tultua lähtivät alueelta. Motista saatu sotasaalis oli suuri, mutta pääosa taisi olla romua, joka jäi suomalaisilta keräämättä.

Puna-armeija hautaa itse omiaan

Puna-armeijan johto perusti sodan päätyttyä Laatokan Karjalaan kaksi hautaustoimikuntaa. Ensimmäinen lähti Lemetin alueelle jo 15.3.1940 ja hautasi Itä-Lemetin motin kaatuneista 18. Divisioonan miehistön ja päällystön. Toinen lähti vähän myöhemmin ja hautasi 34. Prikaatin vaunumiehet.

Suomalaisten hautaamien upseerien hautat jäivät siellä tilapäisiksi, sillä 23.3.1940 päivätyn erittäin salaisen pöytäkirjan mukaan alueella pidettiin uudet hautajaiset. Itä-Lemettiin haudattiin yhteen hautaan prikaatin komentaja Kondratjev, rykmentinkomissaari Gaponjuk, rykmentinkomissaari Tepluhin, eversti Smirnov ja valtion turvallisuuspalvelun luutnantti Doronkin. Toiseen hautaan päätyi 108 miehistön ja päällystön edustajaa. Loput haudattiin yhdessä 18. Jalkaväkidivisioonan kaatuneiden kanssa. Näitä hautoja voimme käydä ihmettelemässä sotahistorialli-

silla retkillämme Lemetin ja Koirinojan muistomerkeillä.

Maaliskuun lopulla kaikilla taistelualueilla alkoi lumen alta paljastua ”kevään merkkejä”. Uusien alueiden haltuunottajien kertoman mukaan puna-armeijalaisten ruumiit erottuivat sulavasta lumesta ”mustina täplinä”. Maaliskuun 20. päivänä kävi käsky, että kaikki kaatuneet on kerättävä ja haudattava veljeshautoihin. Työ oli painajaismaista ja uskomattoman raskasta. Haudattavia riitti. Taisteluhaudat olivat esimerkiksi Taipaleessa täynnä ruumiita. Kertojien mukaan heitä haudattiin ”kuin koiria”. Trotyylillä räjäytettiin kuoppa, jota syvennettiin lapioilla, ”heiteltiin jäätyneet ruumiit kuoppaan huiskin haiskin kunnes se täyttyi, peitettiin lumensekaisella mullalla, pistettiin merkiksi tähti, soitettiin Kansainvälinen, ja sillä selvä.”

Viipurin edustallakin kerättiin kaatuneita. ”Heidät haudattiin veljeshautaan eräälle Viipurin lähistön rautatieasemalle, jonka nimen olen unohtanut (saattoi olla Liimatta, jonka tuntumasta Viipurin ulosmenotien varresta löytyy iso hautausmaa ja muistomerkki. Kirjoittajan huomautus.). Meitä käskettiin ottamaan rautakanget, ja lähdimme Viipuriin etsimään kaupungin hautausmaalta sopivaa tavaraa. Irrotimme useita hautamuistomerkkejä. Se oli julma teko meiltä, se tapaus on jäänyt mieleeni, mutta sotilas tottelee mukisematta.”

Lähteitä: Gordijenko Anatoli: Kuoleman Divisioona. Gummerus 2003. Irincheev Bair: Talvisota venäläisin silmin. Minerva 2012. Jägerskiöld Stig: Talvisodan Ylipäällikkö. Sotamarsalkka Mannerheim 1939-1941. Otava 1976. Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Talvisodan Pikkujättiläinen. WSOY 1999. Manninen Ohto, Ržeševski Oleg A. (toim.): Puna-armeija Stalinin tentissä. Talvisodan jälkipuinti Kremlissä 14.-17.4.1940. Edita 1997.

Manninen Ohto: Miten Suomi valloitetaan. Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939-1944. Edita 2008. Stepakov Viktor, Orehov Dmitri: Paraatimarssi Suomeen. Talvisota venäläisten silmin. WSOY 1992. Stepakov Viktor: Sodalla on hintansa. Otava 1996. Vihavainen Timo, Saharov Andrei (toim.): Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot. Edita Kleio 2009.

LUOVUTETUILLA ALUEILLA KARJALASSA 80 V SITTEN

Moskovan rauhan ehtojen mukaan jouduimme luovuttamaan Neuvostoliitolle Karjalan kannaksen, Laatokan Karjalan, osia Kuusamosta ja Sallasta, Kalastaja-saarenon sekä Suomenlahden suuret saaret, kaikkiaan 10 % maamme pinta-alasta. Hankoniemi piti vuokrata Neuvostoliitolle 30 vuodeksi laivastotukikohdaksi. Mitä luovutuksen jälkeen tapahtui noilla ”uusilla neuvostoalueilla”, kuten niitä aluksi kutsuttiin Neuvostoliitossa? Miten alueiden ”haltuunotto” käynnistyi, miten sitä priorisoitiin, mitä siellä tehtiin?

Sotilaalliset toimet

Rauhansopimuksen mukaisesti suomalaiset joukot aloittivat vetäytymisen viimeisistä puolustusasemistaan kohti uutta rajaa tiukaksi määritellyn aikataulun mukaisesti. Puna-armeija seurasi pienen välimatkan päässä perässä. Suomalaisten kannalta oli hyvin turhauttavaa, että vihollinen ei ollut juuri missään päässyt sodan aikana Moskovan rauhan rajalle saakka.

Rauhan myötä Suomi menetti kaikki tärkeät puolustusasemansa Neuvostoliitolle. Koska uuden sodan uhka oli ilmeinen, Suomi varustautui aloittamalla lähes välittömästi uusien puolustusasemien rakentamisen. Syntyi Suomen Salpa, Salpa-asema, jonka nimeksi vakiintui pian Salpalinja. Sotatilalakeja ei purettu, Mannerheim jatkoi ylipäällikkönä eikä armeijaa kotiutettu, se lomautettiin. Vastavasti Neuvostoliitto aloitti omalla puolellaan mittavat linnoitustyöt rajan tuntumassa. Rauhansopimuksessa Suomi luovutti Hankoniemen saarineen Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi vuokralla 30 vuodeksi. Tukikohdan

miehittäminen ja varustaminen alkoi kiireellä heti suomalaisten evakuoitua alueen.

Taloudelliset toimet ”uusilla neuvostoalueilla”

Rauhan jälkeiset tapahtumat paljastivat lisää sodan syitä heti, kun rajalinjoja vedettiin maastoon. Rauhansopimuksen liitteenä olleen karttapiirroksen mukaan Enson tärkeä teollisuusalue olisi voimallaitoksineen jäänyt Suomelle, mutta rajaa lopullisesti määriteltäessä Suomi joutui taipumaan, ja sillä kohtaa rajaan tehtiin pieni mutka Neuvostoliiton eduksi. On oikeastaan pieni ihme, että Imatra säilyi tärkeänä osana Suomea. Suomalaiset olivat lähtiessään evakuoineet Ensosta tärkeät koneet ja laitteet. Kun Neuvostoliitolle oli hyvin tärkeää saada niin tehtaat kuin voimallaitoksetkin nopeasti toimimaan, suomalaiset pakotettiin palauttamaan evakuoimansa materiaali tai korvaamaan se muuten. Näin tapahtui, mutta aikaa kului, kun miehittäjät joutuivat ihmettelemään pakattujen koneenosien kokoamista ilman mitään ohjeita.

Jotenkin Enson koneet kuitenkin saatiin pyörimään ja tuottamaan esimerkiksi tärkeätä selluloosaa sotateollisuuden tarpeisiin. Myös Pitkärannan, Läskelän ja Käkisalmen puunjalostus saatiin vähitellen käyntiin. Rouhialan ja Enson sekä myöhemmin myös Jänisjoen voimallaitokset saatiin kuntoon. Hämmästyttävä suoritus oli 157 kilometrin pituisen suurjännitelinjan rakentaminen Rouhialasta Leningradiin. Se valmistui jo syyskuun 1940 loppuun mennessä. Jo se tiesi Leningradin energiantuotannossa 150 turvevaunullisen säästöä vuorokaudessa. Sen jälkeen oli vuorossa lähes vuoden kestänyt Enson-Leningradin sähkölinjan rakentaminen. Nämä kiireelliset ja mittavat toimet ”uusien neuvostoalueiden” taloudelliseksi hyödyntämiseksi paljastivat, että talvisodalla oli alunperin muitakin seli-

tyksiä kuin Leningradin turvallisuuden varmistaminen.

Alueiden maatalouskin oli saatava toimimaan, ja siinä olikin suuria vaikeuksia. Suomalaisessa pientilavaltaisessa maataloudessa riitti ihmettelemistä, ja sen korvaaminen kollektiiveilla vei aikaa. Alueelle pakkosiirretty väestö ryhtyi töihin hyvin laiskanlaisesti, ja sen tilapäinen majoittaminen suomalaisilta jääneiden pientilojen harvoihin ja hajallaan sijaitseviin rakennuksiin jarrutti asuttamista. Suomalaistaloja purettiin ja siirrettiin perustettavien kollektiivitilojen yhteyteen, ja tiloille alettiin rakentaa kerrostaloja työvoimalle.

”Uusien neuvostoalueiden” asuttaminen

”Uusille neuvostoalueille” piti saada kiireesti työvoimaa ja muutenkin väkeä, jotta pyörät saataisiin pyörimään ja alueiden haltuunotto olisi uskottavaa. Neuvostoliiton hämmästykseksi käytännössä koko suomalaisväestö oli evakuoitu. Totalitaarisessa valtiossa asia hoitui väestön pakkosiirroilla osin hyvinkin kaukaa suuren valtakunnan eri osista. Hankaluuksia siinä oli, koska uusien alueiden rakennuskanta oli osin joko tuhoutunut tai pahasti vaurioitunut. Uusilla alueilla oli vuoden 1941 alussa 188 000 asukasta ja siirtolaisuus jatkui edelleen. Viipurissa oli vuoden 1940 lopulla arviolta 80 000 asukasta, joista ainakin puolet oli varmaan sotilaita. Sortavalassa oli helmikuussa 1941 yli 13 000 asukasta ja Käkisalmissa jo syyskuun 1940 lopussa 8 500.

Sotatoimialueilla suomalaiset olivat soveltaneet poltetun maan taktiikkaa, joten asumiskelpoisia taloja ei juuri löytynyt. Rintamalinjojen ja uuden rajan välimaastossa asuntokanta oli sen sijaan laajoilla alueilla kunnossa. Kaupungeissa, erityisesti Viipurissa, miehittäjät löysivät edestään puna-armeijan itsensä tuottamat tuhot. Syyllisiksi

leimattiin kuitenkin suomalaiset, jotka olivat tuhonneet rakennukset ennen poistumistaan. Kaupungin rakennuksista oli tuhoutunut tai vaurioitunut 60-80 %. Sortavala oli säilynyt hyvin, samoin pääosin puinen Käkisalmi. Asuntopula oli suurin Viipurissa, missä isoista ehjinä säilyneistä kaupunkiasunnoista tehtiin soluasuntoja, joissa perheellä pääluvusta riippumatta oli vain yksi huone, ja keittiöt olivat yhteisiä. Yhteinen WC löytyi yleensä pihalta. Varsinainen uudisrakentaminen ei juurikaan ehtinyt päästä alkuun kaupungeissa.

Uusilla asukkailla riitti ihmettelemistä ja ristiriitaisia tunteita. Puna-armeija oli lähetetty ”vapauttamaan suomalaista työtätekevää väestöä valkosuomalaisten ikeen alta”, ja nyt ei löytynytäkään ketään vapautettavia. Alueella säilyneet asunnot olivat silmiinpistävän siistejä ja kauniita, eikä merkkejä sorrosta näkynyt. Kaikki viittasi siihen, että alueella oli asunut sivistynyttä, ahkeraa ja hyvin toimeen tulevaa väkeä. Siinäpä riitti politrukeilla selittämistä!

Tilapäistä kaikki on vaan ...

Kaikista pontevista haltuunottoimista voi päätellä, että Neuvostoliitto oli tullut ”uusille alueilleen” jäädäkseen. Sillä ei voinut olla mitään käsitystä siitä, että jo runsaan vuoden kuluttua jouduttaisiin lähtemään, kun Saksan idän sotaretki alkoi ja kun suomalaiset lähtivät saksalaisten rinnalla ottamaan omaansa takaisin, korkojen kanssa. Suomessa alkoi vähitellen elää käsitys, että kyseessä oli vain ”välirauha”. Moskovan rauhan ehdot eivät voineet olla lopullisia!

Mutta tilapäiseksihän se jatkosodan alussa vuoden 1941 aikana syntynyt Suur-Suomikin osoittautui! Syksyllä 1944 tuli suomalaisille paluu Moskovan rauhan rajojen taakse, tällä kertaa lopullisesti. Neuvostoliitolla oli edessään uusi alueiden haltuunotto, joka tal-

visodan jälkeisen ”harjoituksen” jälkeen sujui edellistä tehokkaammin. Pääosa Karjalan Kannasta liitettiin hallinnollisesti Leningradin oblastiin, jonka nimi on säilynyt meidän päiviimme saakka. Muut ”uudet alueet” kuuluivat Karjalais-Suomalaiseen tasavaltaan, joka kuitenkin muuttui 1956 Karjalan tasavallaksi. Näin muun muassa suomalaisille haluttiin osoittaa, että Suomen ja Neuvostoliiton rajakysymyksiin ei kannattanut palata.

Me luovutetussa Karjalassa vierailevat suomalaiset voimme todeta, että ainakin Viipurissa on Neuvostoliiton romahdettua vähitellen herännyt aito kiinnostus kaupungin suomalaistakin menneisyyttä kohtaan. Neuvostoaikaiset ajatukset ja puheet ”vanhasta venäläisestä kaupungista” eivät kuitenkaan ole unohtuneet ...

Lähteitä: Stepakov Viktor, Orehov Dmitri: ”Peraatimarssi Suomeen”. Talvisota venäläisten silmin. WSOY 1992. Suomeksi toimittanut Matti Hyvärinen. Stepakov, Viktor: Sodalla on hintansa. Otava 1996. Suomentaja Esa Adrian. Suomenoksen johdanto Ohto Manninen. Hyytiä Osmo: Karjalais-Suomalainen Neuvostotasavalta 1940-1956. Kansallinen tasavalta? Suomen Historiallinen Seura. 1999. Gordienko Anatoli: Kuoleman divisioona. Gummerus 2003. Vihavainen Timo, Saharov Andrei (toim.): Tuntematon talvisota. Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot. Edita 2009. Shikalov Yury, Hämynen Tapio: Viipurin kadotetut vuodet 1940-1990. Tammi 2013.

VIIPURI MAALISKUUSSA 1940

Kun suomalaiset rauhan tultua luovuttivat Viipurin uusille isännille, se oli pahasti sodan runtelema. Neuvostoliitto sai haluamansa, mutta missä kunnossa ja vielä itse raunioitettuna! Näin kuvailee kirja ”Viipurin viimeiset päivät” kaupungin vaurioita.

Täydennyksenä kirjassa esitettyihin kuvauksiin pommitustuhoista sekä loppupäätelmänä niistä ja kaupungin luovutuksessa mukana olleitten sotilashenkilöitten muistipuheista voidaan sanoa, että Tammisuo, Karjalan kaupunginosa ja kaikki itäiset kaupunginosat olivat kirjaimellisesti maan tasalla. Niissähän oli lähes pelkästään omakotiasutusta ja siten puutaloja, jotka paloivat herkästi pommituksissa ja tykistötulessa. Lopullinen tuho kulki niiden ylitse taistelujen viime vaiheissa. Tämän täydellisen hävityksen linja ulottui suunnilleen aina Kullervonkatuun asti.

Siitä länteen keskemälle kaupunkia ei jäänyt sinnekään yhtään koskematonta korttelia, eipä edes tonttia, mutta yksittäisiä taloja saattoi kyllä löytää, joista vain ikkunaruuudut olivat säilyneet. Löytyipä joitakin harvoja palamatta jääneitä puutalojakin. Lievimmin vaurioituivat keskikaupungin korttelit Koulukentän ja Paraatikentän välisellä alueella. Esimerkiksi Linnankadulla Viklundin talo vastapäätä Tuomiokirkkoa, maaherran asuntopalatsi ja lääninhallitus olivat säilyneet. Lennätinasema, jossa myös radiostudio sijaitti, Pelikaani, hovioikeuden presidentin asuntorakennus, kreikkalaiskatolinen kirkko, ruotsalais-saksalainen evankelis-luterilainen kirkko, tuomiokapitulin rakennus, teatteritalo olivat jokseenkin kunnossa. Sitä rumempi oli jälki kaikissa muissa kaupunginosissa, jotka raunioituivat lähes käyttökelvottomiksi.

si. Vanhassa Linnoituksen kaupunginosassa olivat monesta kiinteistöstä vain seinät pystyssä. Läntisistä kaupunginosista kärsivät pa-
hoja vaurioita jo lentopommituksissa Neitsyt-
niemi, Hiekka ja Saunalahti, mutta Sorvali
jäi kutakuinkin eheäksi. Etelässä ulkosatama
Uuras säilyi osittain, mutta Ravansaari oli sen
sijaan maan tasalla.

Viipurin vanhat tornit jäivät kaikki pystyyn:
linnan torni, kellotorni, vanhan tuomiokirkon
kellotapuli, Pyöreä torni, samoin kaikkien uu-
dempien kirkkojen tornit. Kaikki muistopat-
saat ja ulkosalla olleet taideteokset säilyivät
niin ikään. Onneksi oli suurin osa yleisistä
taidekokoelmista, museon kokoelmista ja vi-
rastojen arkistoista ehditty kuljettaa turvaan
sodan kestäessä, mutta korvaamattomia yk-
sityisten hallussa olleita kirja- ja taideartei-
ta sekä muuta arvoitainta joko tuhoutui tai jäi
miehittäjien saaliiksi. Suuri osa yksityisomai-
suudesta menetettiin yleensäkin.

Käytännöllisesti katsoen voidaan sanoa, että
Viipuri oli kuollut ja tyhjä rauniokaupunki sen
joutuessa vihollisen käsiin, tyhjä ainakin ihmi-
sistä, sillä yhdenkään kaupunkilaisen ei tiede-
tä elävänä jääneen luovutettuun Viipuriin.

Kirja päättyy dramaattisesti:

Viipuri on kuollut, eläköön Viipuri!”

*Lähde: Koponen Emil, Viitanen Eero: Viipurin
viimeiset päivät. WSOY 1940.*

LIPPU LASKETAAN VIIPURIN LINNASSA 13.3.1940

**Talvisodan syttymisestä 30.11.1939 alkaen oli kielekkeinen valtiolippumme, sotali-
puksikin kutsuttu, liehunut Viipurin lin-
nan tornissa. Kuten jo ennenkin merkki-
nä siitä, kuka täällä hallitsee. Sotatoimien
päätyttyä Moskovan rauhan ehtojen mu-
kaisesti maaliskuun 13. päivänä 1940, oli
tullut aika laskea tuo lippu ennen kaupun-
gin luovuttamista. Kunniakkaana, vaikka-
kin repalei—sena se nyt sieltä laskettaisiin.**

Kello 15.15 Viipurin puolustusjoukkoja
edustava Kevyt Osasto 3:n polkupyöräkom-
panian muodostama kunniakomppania järjes-
täytyi Linnan alapihalla ilmoittautumaan II
Armeijakunnan komentajalle, kenraaliluut-
nanti Harald Öhquistille, joka seurueineen
saapui suorittamaan viimeistä velvollisuut-
taan Viipurin linnassa. Kenraali tarkasti kun-
niakomppanian, astui sitten rintaman eteen ja
lausui:

”Sotilaat! Olemme pakotetut muutaman
päivän kuluttua luovuttamaan Viipurin lin-
nan, Pohjolan vapauden ikivanhan vartijan,
viholliselle. Niin katkera kuin tämä tapahtu-
ma onkin, ei se voi tahrata teidän, Viipurin ur-
hoollisten puolustajien, kunniaa, sillä te olette
täyttäneet velvollisuutenne sotilaina viimei-
seen asti. Kun valtakunnan sotalippu nyt las-
keutuu Pyhän Olavin tornin salosta, niin se
laskeutuu yhtä puhtaana kuin on Suomen ar-
meijan kunnia. - - - Sotilaat! Tämän tietoisuu-
den elähdyttäminä tehkäämme kunniaa Suo-
men lipulle ja vanhalle ja uljaalle Viipurin
linnalle!”

Sen jälkeen lippu laskettiin puolitankoon,
lepatti siinä hetken, kohotettiin jälleen huip-
puun, liehahti siellä viimeiset kertansa ja -

laskettiin lopullisesti alas. Sadanviiden taistelun ja kunnian päivän päätyttyä jäi Viipurin linnan tornin lippusalko tyhjäksi. Vänrikki, aliupseeri ja sotilas kantoivat laskostetun lipun alas ja toivat sen JR 7:n komentajalle, eversti Heiskaselle, joka puolestaan ojensi sen 3. Divisioonan komentajalle, eversti Kailalle seuraavin sanoin:

”Herra eversti! Viipurin puolustajat luovuttavat tämän lipun siihen saakka, kunnes se jälleen voidaan asettaa paikoilleen.”

Eversti Kaila luovuttaa lipun lopuksi kenraali Öhquistille

»Herra Kenraali! 3. Divisioona on täyttänyt tehtävänsä. Vihollinen ei saanut valloitetua Viipuria.”

Tämän jälkeen lähdetään lippua viemään kunniavartion saattamana ja joukkojen seistessä rintama-asennossa pois kaupungista 2. armeijakunnan esikuntaan, josta se sittemmin on määrä luovuttaa sotamuistonäyttelyyn. Talvisodan kestäessä järjestettiin Sotamuseon toimesta pienimuotoinen sotasaalisnäyttely, mutta siitä ei ole tässä Viipurin Linnan lippua koskevassa jutussa kysymys. Sen sijaan sotamuistonäyttelyjä järjestettiin kaksi, 27.9.-9.11.1941 ja 20.12.1941 (Syntymäpäiväni!) -15.2.1942 Helsingissä uudessa Messuhallissa, nykyisessä Kisahallissa.

Niiden lisäksi toteutettiin pienempiä, kiertäviä näyttelyjä eri puolilla maata. Kolmaskin iso näyttely oli suunnitteilla mutta ei toteutunut, kun sotatilanne muuttui. Näyttelyt toteutettiin Sotamuseon nimissä ja esineistö oli Sotamuseon omistuksessa. Tiedot ovat peräisin R.W. (Palle) Palmrothin artikkelista ”Sotamuistonäyttelyt 1941-43”, joka on julkaistu Sotahistoriallisessa Aikakauskirjassa 1/1980. Siten Viipurin Linnan lippua koskevat molemmat tiedot, siis päätyminen Sotamuseoon sekä Sotamuistonäyttelyyn, pitävät paikkansa.

Linnan lipun kohtalosta kerrotaan lyhyesti myös Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteessa 18 ”Muuttuvien tulkintojen Viipuri”. Siinä lipun kerrotaan päätyneen Sotamuseoon. Tästä toimitteesta löytyy myös maininta Viipurin valtauksesta elokuun lopussa 1941. Sen mukaan tuo Viipurissa 13.3.1940 laskettu lippu nostettiin juhlallisesti salkoon Viipurin valtausparaatin yhteydessä. Samoin löytyy myös maininta Viipurista lähdöstä 20.6.1944 ja lipunlaskusta silloin. Sekin lippu päättyi sotamuseoon. Näin sen siellä itsekin, kun museo vielä oli Liisankadulla/Maurinkadulla. Mutta sehän ei tietenkään voinut olla sama vuoden 1940 lippu.

Lähteitä: Koponen Emil, Viitanen Eero: Viipurin viimeiset päivät. WSOY 1940. s. 178-180. Öhquist Harald: Talvisota minun näkökulmastani. WSOY 1949. s. 363.

3. VÄLIRAUHAN AIKA

Välirauhan aika oli Suomessa epävarmuuden ja Neuvostoliiton painostuksen aikaa SA-kuva 20098, Kalle Sjöblom, Helsinki.

MITÄ, MISSÄ, MILLOIN? 1940, SUOMEN RATKAISUJEN VUOSI!

Ensimmäinen ”Kansalaisen vuosikirja Mitä Missä Milloin” -teos ilmestyi Otavan kustantamana marraskuussa 1949. Ilmestymisvuotta edeltävän vuoden tapahtumista sanoin ja kuvin kertovia vuosikirjoja on siitä lähtien julkaistu vuosittain aina meidän päiviimme saakka. Tässä artikkelissa koetamme kirjan idean mukaisesti kuvaila dramaattista vuotta 1940. Mitä, missä ja milloin silloin oikein tapahtui 80 vuotta sitten? 1940 oli vaikea ja raskas talvisodan, Moskovan pakkorauhan sekä ahdistavan ”välirauhan” vuosi, jonka tapahtumat ja niiden vaikutus seuraaviin vuosiin, jopa vuosikymmeniin kiehtovat yhä tutkijaa. Lähestymme artikkelissa vuotta 1940 myös ympäristönä, jossa maamme päättäjät joutuivat vähäisen tiedon varassa tekemään pikaisiakin ratkaisujaan usein tietämättä, mihin ne lopulta johtaisivat maamme.

Vuoden 1939 perintö

Jotta voimme lähteä seuraamaan tapahtumien vyöryä 80 vuotta sitten, meidän on otettava vauhtia vuoden 1939 puolelta. Talvisota sytyi 30.11.1939, kun Neuvostoliitto käynnisti hyökkäyksen Suomeen. Seuraavana päivänä ”Terijoen hallitus” julistautui ”Suomen Kansanvaltaisen Tasavallan” hallitukseksi ja solmi neuvostojohdon kanssa yhteistyö- ja avunantosopimuksen. Suomen laillista hallitusta Neuvostoliitto ei tämän jälkeen lähes kahteen kuukauteen tunnustanut. Cajanderin hallitus erosi, ja Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti muodosti uuden hallituksen, jonka päätehtävänä oli pyrkiä neuvotteluyhteyteen Neuvostoliiton kanssa. Sotatilalainsäädäntö astui voimaan ja sotamarsalkka Mannerheim otti

vastaan puolustusvoimien Ylipäällikön tehtävät. Suomi pyysi tuloksetta Kansainliittoa puuttumaan tapahtumien kulkuun. Karjalankannaksella suojajoukkojemme vetäytyivät pääpuolustusasemaan, jonka eteen puna-armeijan hyökkäys pysähtyi. Perinteinen itenäisyyspäivän juhlavastanotto Presidentinlinnassa peruutettiin.

Puna-armeija aloitti ensimmäisen läpimurtoyrittönsä Itä-Kannaksella Taipaleenjoella. Hyökkäykset torjuttiin kaikkialla Kannaksella. Pohjoisessa neuvostojoukot valtasivat Suomussalmen kirkonkylän. 12.12. Paavo Talvelan johtamat suomalaisjoukot löivät puna-armeijan Tolvajärvellä. Kansainliitto päätti erottaa Neuvostoliiton. Neuvostojoukkojen uusi läpimurtoyrittönsä Taipaleenjoella päättyi torjuntavoittoomme 17.12., mutta taistelut Summassa alkoivat. 21.12. Neuvostoliiton johtaja Josif Stalin täytti 60 vuotta, mutta lahjaksi kaavailtua Suomen valloitusta ei tullut. 22.12. suomalaiset valtasivat takaisin Suomussalmen kirkonkylän. Kamppailu Summan kylän suunnalla päättyi puna-armeijan raskaisiin tappioihin. 23.12. Suomen II Armeijakunta aloitti epäonnistuneen ja tappioita vaatineen vastahyökkäyksen, joka sai myöhemmin nimen ”hölmön tölväys”. 26.12. Neuvostoliitto keskeytti suurten tappioiden jälkeen hyökkäysoimet Itä-Kannaksella. 29.12. Hjalmar Siilasvuon johtamat joukot löivät hyökkääjän divisioonan Suomussalmella ja saivat suuren sotasaaliin. 31.12. suomalaiset ilmoittivat työntäneensä puna-armeijan joukot takaisin rajan taakse Suomussalmella ja Kemijärvellä.

1940 Tammikuu

4.1. Opetusministeriö kehotti seurakuntia varaamaan alueita sankarihautausmaiden perustamista varten. Talvisodan alkaessa oli voimassa Päämajan ohjeistus, jonka mukaan kaatuneet tuli

haudata taistelukentän läheisyyteen. Kenttäpappien aloitteesta syntyi kuitenkin pian päätös kuljettaa kaatuneet kotiseurakuntaan ja haudata sankarihautausmaihin.

- 7.1. Siilasvuon joukot löivät venäläisen 44. divisioonan Raatteen tiellä Suomussalmella. Sotasaaalista kertyi runsaasti.
- 8.1. Ulkoministerim Vainö Tannes tapasi Tukholmassa Neuvostoliiton Tukholman lähettilään Alekdandra Kollontayn.
- 23.1. Suomen Työnantajain Keskusliitto ja SAK solmivat niin sanotun tammi-kuun kihlauksen tunnustaen toisensa tasavertaisiksi neuvotteluosapuoliksi.
- 29.1. Neuvostoliitto ilmoitti suostuvansa rauhanneuvotteluihin Rytin hallituksen kanssa, kun sota ei ollut sen kannalta sujunut suunnitelmien mukaisesti. Se merkitsi luopumista Terijoen hallituksesta.

Helmikuu

Puna-armeija aloitti voimakkaan ja jatkuvan tykistötoiminnan ja jalkaväen ja panssarivoimien ympärivuorokautiset hyökkäilyt erityisesti Summan lohkolla. Suomalaisten asemat vaurioituivat ja joukot sekä vähäiset reservit väsyivät ennen päähyökkäyksen alkua.

- 11.2. puna-armeijan yleishyökkäys mursi Pääpuolustuslinjan Summassa Kannaksella.
- 15.2. II Armeijakunta sai käskyn vetäytyä väliasemaan. III Armeijakunta jäi paikoilleen Mannerheim-linjaan sodan loppuun asti.
- 27.2. puna-armeija mursi väliaseman ja suomalaisjoukot määrättiin vetäytymään taka-asemaan.

Puheet välirauhasta alkoivat jo ennen rauhansopimuksen solmimista. Hallituksen is-

tunnossa 28.2. käsiteltiin Moskovasta saatuja rauhan ennakkoehtoja ja todettiin, että rauhanneuvotteluihin oli ryhdyttävä raskaista ennakkoehdoista huolimatta. Ylimmältä sotilasjohdolta saatu kuva tilanteesta oli lohduton. Puolustuksemme ei tulisi pitkään kestävänsä. Niinpä hallituksen enemmistö toteasi, että Neuvostoliiton rauhantarjoukseen oli vastattava myönteisesti ja neuvottelut aloitettava pikaisesti. Päätöstä tuki ajatus, että rauhasta tulisi vain ”väliaikainen”. Raskaat ehdot olisi siten helpompi hyväksyä.

Maaliskuu

Ranska ja Iso-Britannia lupasivat Suomelle apujoukkoja 50.000 miestä ja pyysivät Suomelta pikaista vastausta.

- 6.3. Suomalaiset rauhanneuvottelijat matkustivat Moskovaan pääministeri Risto Rytin johdolla. Kaksi päivää myöhemmin valtuuskunta tapasi neuvostoliittolaiset neuvottelijat, ulkoministeri Molotovin ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen Leningradin piirin sihteerin kenraaliversti Andrei Ždanovin.
- 8.3. Puna-armeija oli Viipurin edustalla, ja seuraavana päivänä neuvostojoukot nousivat maihin Viipurinlahden länsirannalle ja katkaisivat Viipuri–Helsinki valtatie. Puolustuksemme kuitenkin kesti ja läpimurron laajeneminen estettiin. Suomen armeijan tilanne kehittyi kriittiseksi Viipurinlahdella ja Länsi-Kannaksella. Viipurissa etulinja siirtyi Patterinmäelle.
- 12.3. Neuvostoliitto ja Suomi allekirjoittivat Moskovassa rauhansopimuksen, ja talvisota päättyi seuraavana päivänä. Rauhan ehtojen ankaruus aiheutti Suomessa maansurun ja suruliputuksen.

- 15.3. eduskunta ratifioi salaisessa istunnossa rauhansopimuksen äänin 145–3. Yhdeksän äänesti tyhjää ja 42 oli pois äänestyksestä.
- 20.3. Hangon vuokra-alue luovutettiin neuvostoliittolaiselle upseerikomissiolle. Neuvostoliiton uutistoimisto TASS ilmoitti, että Neuvostoliitto katsoi kaavailun pohjoismaisen puolustusliiton olevan suunnattu Neuvostoliittoa vastaan ja siten ristiriidassa Moskovan rauhansopimuksen kanssa.
- 27.3. Presidentti Kallio myönsi eron Rytin hallitukselle ja nimitti Rytin toisen hallituksen. Ulkoministeri Väinö Tanner siirtyi kansanhuoltoministeriksi ja professori Rolf Witting tuli uudeksi ulkoministeriksi. Valtioneuvos J.K.Paasikivi nimitettiin Suomen lähettilääksi Moskovaan. Hallitus päätti pitää sotatilan voimassa toistaiseksi ja Mannerheim jatkoi Ylipäällikkönä.

Huhtikuu

- 9.4. Operaatio Weserübung, Saksan hyökkäys Tanskaan ja Norjaan alkoi ja Tanska antautui. Brittisotilaita Norjaan.
- 16.4. Suomi ja Neuvostoliitto alkoivat vaihtaa sotavankeja. Neuvostoliitto luovutti Suomelle 107 ja Suomi Neuvostoliitolle 792 sotavankia. Neuvostoliitto vaati Suomea palauttamaan luovutetuilta alueilta evakuoitujen omaisuuden.
- 27.4. Hallitus antoi eduskunnalle lakiesityksen viljelysmaan ja asuntojen hankkimiseksi luovutetulta alueelta siirtyneelle väestölle.

Toukokuu

- 5.5. Norjan pakolaishallitus muodostettiin Lontoossa.
- 10.5. Saksa hyökkäsi Belgiaan, Alankomai-

hin ja Luxemburgiin, ja länsirintaman ”valesota” päättyi. Britannian pääministeri Chamberlain erosi, seuraajaksi Winston Churchill.

- 19.5. Suomessa vietettiin kaatuneiden muistopäivää ja kansalaissovun juhlaa marsalkka Mannerheimin aloitteesta. Puolustusvoimain lippujuhlapäivän vietto 16.toukokuuta oli peruutettu.
- 22.5. Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS) perustettiin. Neuvostoliiton uusi Suomen suurlähettiläs Ivan Zotov saapui Helsinkiin.
- 24.5. Liittoutuneiden brittiläiset, ranskalaiset ja puolalaiset joukot evakuoitiin Narvikista ja koko Norja jäi saksalaisille.
- 25.5. Neuvostoliitto palautti 1 267 Salmisaa ja Suojärvellä talvisodan alussa vangeiksi jäänyttä siviiliä. Yli 50 lasta ja vanhusta oli kuollut vankeuden aikana.
- 26.5. Ranska ja Britannia aloittivat Dunkerquen evakuoinnin.
- 30.5. Neuvostoliitto palautti 868 siviiliä, jotka olivat jääneet talvisodan aikana vangeiksi Karjalankannaksen rajakunnissa, Suomenlahden saarilla ja Petsamossa.

Kesäkuu

Neuvostoliitto vaati palauttamaan Hangon vuokra-alueelta evakuoitua omaisuutta.

Saksa aloitti ”ratkaisevan hyökkäyksensä” Ranskaa vastaan ja Italia julisti sodan Ranskalle ja Britannialle. Tämä liitti Italian lopullisesti akselivaltoihin. Norja antautui Saksalle. Avoimeksi kaupungiksi julistettu Pariisi miehitetiin ja saksalaiset järjestivät kaupungissa voitonparaatin.

- 14.6. Neuvostokoneet ampuivat alas suomalaisen matkustajakone Kalevan Kerin majakkasaaren edustalla. Seitsemän matkustajaa ja kaksi miehistön jäsentä kuoli.

- 16.6. Moskova syytti Baltian maita aikomuksesta muodostaa sotilasliitto Neuvostoliittoa vastaan. 17.6. Neuvostoliitto miehitti Baltian maat. Kenraaliversti Andrei Ždanov ryhtyi johtamaan Viron, varapääministeri Vyšinski Latvian ja varaulkoministeri Dekanosov Liettuan liittämistä Neuvostoliittoon.
- 18.6. eduskunta hyväksyi siirtoväen pika-asutuslain.
- 22.6. Ranska allekirjoitti Saksan kanssa aselevon Compiègnessa samassa junavaunussa, missä oli solmittu myös ensimmäisen maailmansodan päättänyt aselepo vuonna 1918. Aselevon ehtojen mukaan Pohjois- ja Länsi-Ranska, Pariisi mukaan luettuna, joutuivat Saksan miehittämiksi. Etelässä sai toimia ns. Vichyn Ranska, joka sai myös pitää siirtomaansa.
- 23.6. Neuvostoliitto esitti Suomelle vaatimuksen Petsamon nikkeli-kaivoksen luovuttamiseksi.

Heinäkuu

Eduskunta hyväksyi lain, jonka nojalla oli tarkoitus maksaa korvauksia omaisuudesta, jota oli jäänyt luovutetuille alueille.

- 9.7. Neuvostoliitto vaati kauttakulkuoikeutta Hankoon.
- 10.7. Taistelu Britanniaa alkoi. Maailman ensimmäisessä lähes yksinomaan ilmavoimien käyttöön perustuneessa kamppailussa Luftwaffe yritti saavuttaa ilmaherruuden Englannin kanaalin ja Etelä-Englannin yläpuolella. Ilmatilan hallintaa pidettiin edellytyksenä mairinnousulle Englantiin.
- 14.-15.7. Baltian maissa pidettiin Neuvostoliiton painostuksen alaiset parlamenttivaalit. ”Kansanvihollisiksi” julistet-

tujen eli muiden kuin kommunististen ehdokkaiden osallistuminen estettiin. Uusien parlamenttien ainoa tehtävä oli julistaa Baltian maat sosialistisiksi ja hyväksyä niiden liittäminen Neuvostoliittoon.

- 20.7. alkoivat Kaatuneiden urheilijoiden muistokilpailut.
- 21.7. Viro, Latvia ja Liettua julistettiin neuvostotasavalloiksi sen jälkeen, kun ne olivat ”anoneet pääsyä Neuvostoliiton osaksi”.
- 24.7. Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov vaati kansanhuoltoministeri Väinö Tanneria eroamaan.
- 31.7. Adolf Hitler päätti käynnistää Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyksen suunnittelun salaisena.

Elokuu

Adolf Hitler teki päätöksen tehostetuista sota-toimista Britanniaa vastaan ja suunnitellusta mairinnoususta Brittein saarille, peitenimeltään operaatio Seelöwe.

Ulkoministeri Molotov sanoi, että ”Suomen johtavissa piireissä ei ole todellista pyrkimystä ystävyyteen” ja syytti Suomea SNS-seuran sortamisesta. Neuvostoliittoon Romanias-ta liitetyillä alueilla perustettiin Moldavian sosialistinen neuvostotasavalta. Liettua ja Latvia ja 6.8. myös Viro liitettiin Neuvostoliittoon Eestin sosialistisina neuvostotasavaltoina. SNS-seura järjesti mielenosoituksen Hakaniemen torilla Helsingissä. Mielenosoittajat ottivat yhteen poliisin kanssa ja sytytivät torilla olleet halkopinot tuleen, minkä vuoksi mielenosoittajia alettiin kutsua ”pionpolttajiksi”. Toinen vaihe taistelussa Britanniaa alkoi suurhyökkäyksellä brittien ilmavoimien tukikohtiin ja jatkui myöhemmin hyökkäyksillä Lontooseen.

- 16.8. Väinö Tanner erosi Neuvostoliiton

painostuksen vuoksi kansanhuoltoministerin paikalta. Hänen tilalleen nimitettiin Väinö Kotilainen. Jyväskylässä perustettiin Sotainvalidien veljesliitto. 18.8. Saksalainen everstiluutnantti Joseph Veltjens saapui marsalkka Hermann Göringin lähettämänä Suomeen neuvottelemaan marsalkka Mannerheimin kanssa saksalaisten joukkojen kauttakulkuoikeudesta Suomen kautta Norjaan sekä Saksan ja Suomen välisistä asekaupoista. Hallituksen ydinryhmä ja Mannerheim vastasivat myöntävästi Saksan molempiin aloitteisiin eduskuntaa kuulematta.

28.8. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio sai halvauskohtauksen, jonka jälkeen hän ei pystynyt enää hoitamaan tehtäviään. Pääministeri Risto Ryti ryhtyi hoitamaan presidentin tehtäviä.

Syyskuu

Suomi ja Neuvostoliitto solmivat 6.9. neuvostojoukkojen kauttakulkusopimuksen Hangon vuokra-alueelle.

Saksa aloitti Lontoon pommitukset ("Blitz") noin 600 pommikoneen voimin. Helsingin Olympiastadionilla alkoi Suomen, Ruotsin ja Saksan yleisurheilumaaottelu.

12.9. Saksan ja Suomen sotilasedustajat solmivat Berliinissä saksalaisten joukkojen kauttakulkusopimuksen Suomen kautta Pohjois-Norjaan. Saksalaiset joukkojenkuljetusalukset olivat saapuneet Vaasaan jo päivää aikaisemmin.

Luftwaffen Lontoon pommitukset saavuttivat huippunsa, kun saksalaiset pommittivat kaupunkia yli 1 000 pommikoneen voimalla. Luftwaffe ei kuitenkaan onnistunut hankimaan tavoitteeksi asetettua Britannian ilmaherruutta, ja lähestyvä syksy ja talvi tekivät maihinnousuyrityksestä käytettävissä olevilla aluksilla vaarallisen. Hitler toivoi edelleen erillistä aselepoa Britannian kanssa, mutta

myös hänen aikeensa hyökätä Neuvostoliittoon vaikutti ratkaisevasti päätöksessä lykätä maihinnousua.

25.9.alkoi Neuvostojoukkojen kauttakulkuliikenne Hankoon

27.9. Saksa, Italia ja Japani solmivat kolmen vallan akselisopimuksen

Lokakuu

1.10. Suomen ja Saksan välillä allekirjoitettiin sopimukset asehankinnoista ja Saksan käyttöoikeudesta Petsamon nikkeliakaivoksiin.

11.10. Ahvenanmaan demilitarisointisopimus allekirjoitettiin. Sopimuksen nojalla Neuvostoliitto perusti konsulaatin Maarianhaminaan.

Yhdysvallat julisti voimaan yleisen asevelvollisuuden. Suomen uusi, Moskovan rauhansopimuksen mukainen itäraja saatiin merkityksi maastoon.

Italia hyökkäsi miehittämästään Albanian Kreikkaan 28.10.

Marraskuu

Neuvostoliiton Tukholman lähettiläs Aleksandra Kollontai varoitti Ruotsin ulkoministeriötä aloittamasta liittohankkeita Suomen kanssa. Neuvostoliiton ulkoministeri

10.11. Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov saapui Berliiniin Saksan ulkoministerin kutsumana Berliiniin neuvottelemaan tärkeistä kysymyksistä. Hänelle järjestettiin tapaaminen Hitlerin kanssa, mutta kireässä ilmapiirissä käydyt neuvottelut päättyivät tuloksettomina muun muassa erimielisyyteen Suomen asemasta. Neuvostoliitto olisi halunnut vapaat kädet Suomen suhteen, mutta Saksa ei halunnut muutoksia tilanteeseen Itämeren piirissä.

13.11. Suomen hallitus kielsi Neuvostoliiton

- vaatimuksesta uuden talvisotaa käsittelevän kirjallisuuden julkaisemisen.
- 20.11. Unkari, Romania ja Slovakia liittyivät akselivaltoihin.
- 25.11. Neuvostoliitto vaati Saksaa vetämään kaikki joukkonsa pois Suomesta. Saksa ei vastannut noottiin.
- 27.11. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio pyysi eroa tehtävistään.
- Useita satoja suomalaisia suljettiin tasavallan suojelulain nojalla turvasäilöön.

Joulukuu

- 6.12. Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov ilmoitti Suomen Moskovan lähettiläs Paasikivelle, ettei Neuvostoliitto hyväksy Tanneria, Kivimäkeä, Svinhufvudia eikä Mannerheimia Suomen uudeksi presidentiksi. Samalla Molotov torjui Suomen ja Ruotsin puolustusliiton sanoen sen olevan Moskovan rauhansopimuksen vastainen.
- 16.12. Kenraali Paavo Talvela matkusti Saksaan ja tapasi marsalkka Göringin ja Saksan maavoimien esikuntapäällikön, kenraaliversti Halderin. Göring ilmoitti Saksan vastustavan Suomen ja Ruotsin puolustusliittoa.
- 18.12. Hitler hyväksyi ja allekirjoitti Neuvostoliittoon tehtävää hyökkäystä koskeneen salaisen Barbarossa-suunnitelman.
- 19.12. presidentinvaalin toimittivat erikoislain nojalla vuoden 1937 valitsijamiehet, jotka valitsivat Suomen tasavallan presidentiksi Risto Rytin. Presidentti Kallio kuoli Helsingin rautatieasemalla äkilliseen sydänkohtaukseen.
- Suomalais-neuvostoliittolainen komissio aloitti Moskovassa neuvottelut Petsamon nikkeli-kaivoksen asemasta.
- 23.12. Helsingin raastuvanoikeus määräsi SNS-seuran lakkautettavaksi, koska sen toiminta oli ollut ”omiaan vaikeuttamaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita” ja se oli toiminut ylipäänsä vastoin lakia ja hyviä tapoja.
- 27.12. Baltian maiden armeijat liitettiin Neuvostoliiton puna-armeijaan

Lähde: Wikipedia

MIKÄ IHMEEN ”VÄLIRAUHA”?

Talvisodan jälkeistä aikaa ennen jatkosotaa kutsutaan välirauhaksi. Käsitettä lienee syytä hiukan täsmentää. Mistä on kysymys, kuka ja milloin käytti sanaa ensin ja miksi?

Tarton rauhassako uuden sodan siemen?

Tartossa solmittiin rauha Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä 14.10.1920. Rauhansopimus kahden valtion välillä oli osoitus siitä, että oli oltu sotatilassa. Pelkän sisällissodan lopettamiseksi ei olisi tarvittu ulkopuolista sopimuskumppania. Vapausotamme osapuolina olivat olleet itsenäistynyt Suomi ja Venäjän vallankumouksen jälkeen bolsevistinen Venäjän Sosialistinen Federatiivinen Neuvostotasavalta, joka oli sisällissotansa vuoksi heikkouden tilassa solmiessaan Tartossa Suomen kanssa rauhansopimuksen.

Rauha tehtiin Tartossa kovan väännön jälkeen. Se syntyi meidän kannaltamme varsin hyvin ehdoin, vaikka jotkut suuremmasta Suomesta haaveilleet pitivätkin sitä häpeärauhana. Saimme Tarton rauhassa vahvistettua itsellemme ns. vanhan Suomen alueet erityisesti Karjalan kannaksella. Petsamokin liitettiin Suomeen vanhaan 1860-luvun sopimukseen viitaten.

Oliko siis talvisota vapausotamme ”jatkosota”?

Tarton rauhansopimuksen ehdot olivat siis Suomen kannalta edulliset. Ne olivat kuitenkin jyrkässä ristiriidassa vähitellen nousevan ja kehittyvän ”Suuren ja Mahtavan” Neuvostoliiton ajattelun kanssa. Jo 1930-luvun alussa Neuvostoliitto määritteli selkeästi tavoitteekseen ensimmäistä maailmansotaa edeltävien Venäjän rajojen palauttamisen. Talvisotaan Neuvostoliitto lähti selkeästi täs-

tä tavoitteestaan. Se katsoi, että oli tehty paha virhe, kun oli annettu Suomen irtautua valtakunnasta. Se virhe tuli nyt korjata.

Elokuun 23. päivänä 1939 solmitun Molotov-Ribbentrop sopimuksen salainen lisäpöytäkirja määritteli Suomen ja Baltian maat Neuvostoliiton etupiiriin kuuluviksi. Näin Neuvostoliitto oli määritellyt selkeästi tavoitteensa ja turvannut selustansa Saksan suuntaan.

Suomen vuoro

Baltian maat taipuivat Neuvostoliiton painostuksesta luovuttamaan sille sotilastukikohtia syksyllä 1939. Kesällä 1940 seurasi miehitys ja pian maiden sovjetisointi. Kun Suomi ei taipunut Neuvostoliiton vaatimiin alueluovutuksiin, sen vuoro tuli syksyllä 1939. Pienen naapurin suhteen Stalin oli luonnollisesti uskonut ilman muuta olevansa riittävän ylivoimainen. Kun Stalin talvisotamme jälkeen perusteli Suomeen hyökkäyksen ajankohtaa, hän nimenomaan vetosi siihen, että tilaisuutta oli ollut käytettävä hyväksi, koska kapitalistivaltiot olivat toistensa kurkussa kiinni eikä Suomen kohtalo jaksaisi niitä kiinnostaa. Hän totesi myös, ettei talvisota ollut vältettävissä.

Sotamarsalkka Mannerheim totesi sattuvasti talvisodan ensimmäisessä päiväkäskysään: ”Tämä sota ei ole mitään muuta kuin vapausotamme jatkoa ja sen loppunäytös.” Tosin hänelle selvisi ennen pitkää, että loppunäytös se ei vielä ollut.

Moskovan rauhassako uuden sodan siemen?

Talvisota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittuun Moskovan rauhaan 12.3.1940, joka solmittiin ”ikuisiksi ajoiksi”, ja aseet vaikenivat seuraavana päivänä. Alkoi aikalaisten mukaan epävarmuuden ja levottomuuden aika, ”välirauha”.

Mannerheim ei kuitenkaan ollut ensimmäinen, joka puhui välirauhasta. Puheet välirauhasta alkoivat jo ennen rauhansopimuksen solmimista. Hallituksen istunnossa oli 28.2. käsitelty rauhan ehtoja ja ranskalais-englantilaista avuntarjousta. Keskustelussa todettiin, että rauhanneuvotteluihin oli ryhdyttävä raskaista ennakkoehdoista huolimatta. Kun puolustusministeri Niukkanen ja opetusministeri Hannula olivat eri mieltä, päätettiin vielä kuulla kuulla ylimmän sotilasjohtomme käsitys tilanteesta ja rauhan solmimisen välttämättömyydestä. Hallituksen ministerivaltuuskunta eli pääministeri Risto Ryti, sosiaaliministeri K.A.Fagerholm, sisäministeri Ernst von Born, oikeusministeri J.O.Söderhjelm ja maatalousministeri P.V. Heikkinen sekä Päämajan edustajana hallituksessa toimiva kenraalimajuri Rudolf Walden kävi 28.2. yöllä Päämajassa Mikkelissä Otavan kansanopistossa tapaamassa Ylipäällikköä. Paikalla olivat Mannerheimin lisäksi vain päämajajoituspäällikkö, juuri kenraaliylennyksen saanut Aksel Airo sekä yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti K.L.Oesch. Valtuuskunnan saama kuva tilanteesta oli lohduton. Puolustuksemme ei tulisi pitkään kestävä.

Paluumatkalle lähdettiin puolenyön jälkeen. Junassa todettiin yksimielisesti, että Neuvostoliiton rauhantarjoukseen oli vastattava myönteisesti ja neuvottelut aloitettava mahdollisimman pikaisesti. Keskusteluissa todettiin, että rauhasta tulee vain ”väliaikainen ja että sen jälkeen on työskenneltävä lujasti varustautumisen ja revanssin puolesta”. Puheet välirauhasta alkoivat siis jo ennen rauhansopimuksen solmimista. Esimerkiksi 9.3. valtioneuvoston istunnossa rauhanneuvottelijoiden jo ollessa Moskovassa oikeusministeri Söderhjelm totesi, että raskaat ehdot olisi helpompi hyväksyä, jos ”kaikki pitävät tätä välirauhana ja ovat valmiit varustautumaan sen

hetken varalta, jolloin raja palautetaan”. Ulkoministeri Tanner oli samaa mieltä, mutta lisäsi, että ”asiaa ei sanota ääneen. Luulen, että jokainen ajattelee että jos tulee otollinen hetki, valloitetaan menetetty alue takaisin.” Hän totesi myös, että ”kansan yksimielisyys säilyy, jos johto on yksimielinen”.

Edelleen kiistellään siitä, mitä hallituksen päätöksiin vaikutti Saksasta 22.2.40 saatu viesti, että rauha oli tehtävä pikaisesti vaikka raskainkin ehdoin. Koska sekin ennustaa omalla tavallaan uutta sotaa, tulkoon se tässä mainitukseksi. Tämän Saksan valtakunnanmarsalkka Göringiltä peräisin olevan tiedon mukaan Suomen armeija säästyisi näin enemmiltä tappioilta ja siten iskukykyisenä. Tilanteen muuttuessa Suomi voisi saada kaiken menettämänsä takaisin ”korkojen kanssa”. Asia esiintyy hallituksen ulkoasiainvaliokunnan keskusteluissa 23.2. ja koko hallituksen kokouksessa 25.2., mutta maaliskuun alun ratkaisevissa keskusteluissa Saksan lupausta ei enää oteta puheeksi. Niinpä on syytä olettaa, ettei se vaikuttanut päätökseen rauhan tekemisestä. Ratkaisevaa oli puolustuksemme kriittinen tilanne ja se, että Ranskan ja Englannin lupaamaan apuun ei luotettu. Suomi joutui tekemään päätöksensä yksin ja myös ottamaan yksin vastaan kaiken sen, mikä Moskovan pakkorauhasta seurasi!

Kun varsin yleisesti ja nopeastikin alettiin puhua välirauhasta, selitys löytynee siitä, että ajatus tilapäisyydestä tarjoaa uskoa tulevaisuuteen. Haluttiin uskoa, että Moskovan rauhan käsittämättömän raskaat ehdot ja sodan jälkeinen tila eivät kestäisi pitkään. Niin epäoikeudenmukainen rauha ei voinut olla pysyvä. On jopa arveltu, että liitoksissaan natiseva hallituskin pysyi pystyssä rauhanneuvottelujen kestäessä juuri tuon yhteisen ajatuksen voimalla.

Välirauhan ajan tapahtumat johtivat uuteen sotaan

Kaikki päättyy aikanaan, niin myös välirauhan aika. Jatkosodan sytyttyä Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim aloitti päiväkäskynsä numero 1 sanoilla: ”Kunniakas talvisotamme päättyi katkeraan rauhaan. – Tehty välirauha oli vain välirauha, joka nyt on päättynyt”.

PS. On meillä sotahistoriassamme virallisenkin välirauha, jos tuo 80 vuoden takainen käsite syntyi ja eli enemmän vain ihmisten mielissä. Kun sotatoimet 4.9.1944 päättyivät aselepoon, joka jatkui 19.9.1944 saakka, alkoi ihan virallinenkin Välirauha. Se päättyi kaikkien sodassa kanssamme olleiden valtioiden kanssa solmittuun Pariisin rauhaan 1947.

Lähteitä: Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota. WSOY 1955. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut. Edita 2003. Vuorisjärvi, Esko: Ministerien matka Päämajaan vauhditti talvisodan rauhaa. Kenttäpostia 1/2020, s. 20-21. Ylikangas, Heikki: Tulkintani talvisodasta. WSOY 2001. Ylipäällikön päiväkäskyt .Amanita 2015.

SALPALINJAN SYNTY JA MERKITYS

Talvisodan raskaassa pakkorauhassa Suomen itsenäisyys pelastui, mutta menetimme paitsi merkittäviä alueita myös kaikki Karjalan Kannaksen suunnan puolustusasemamme. Niiden rakenteista ei tietysti maaliskuussa 1940 ollut enää paljon mitään jäljellä, koska puna-armeijan pioneerit olivat räjäyttäneet kaiken suomalaisten lähdettyä. Niinpä Ylipäällikkö käski heti rauhan teon jälkeen käynnistää suunnitelmat uuden pääpuolustuslinjan rakentamisesta Moskovan rauhan rajan länsipuolelle. Suunnittelu käynnistyi välittömästi huhtikuussa 1940, ja suunnitelmat hyväksyttiin toukokuussa. Rakentaminen alkoi vauhdilla. Linjasta käytettiin aluksi virallista nimeä Suomen Salpa. Vähitellen nimeksi vakiintui Salpa-asema ja myöhemmin Salpalinja.

Työt käynnistyivät vauhdilla

Tarkoituksena oli rakentaa kestävä ja puolustettavissa oleva linja Suomenlahdelta itärajan tuntumaan aina Pohjois-Suomeen saakka. Suunnittelu tapahtui Päämajan linnoitustoimistossa. Tärkein osa suunnitelmasta oli vihollisen odotetun päähyökkäyksen suunnassa Kannaksen linnoitteita korvaava Luumäki-Suomenlahti -väli, josta käytettiin nimeä ”Luumäen linja”. Siitä tulikin linjan ainoa yhtenäinen ja selvästi vahvin osa.

Kaiken kaikkiaan Salpalinjan pituus oli 1200 km, ja se koostui sadoista linnoitteista välillä Suomenlahti-Savukoski. ”Luumäen linjasta” pohjoiseen sen rakennelmat keskittyivät liikenteellisesti tärkeisiin kohteisiin ja esimerkiksi järvikapeikkoihin. Neuvostopropagandassa talvisodan ”Mannerheim-linjaa”

verrattiin esimerkiksi Keski-Euroopan Maginot-linjaan. Niihin verrattuna Salpalinjasta tuli kuitenkin pääosin varsin kevyesti varusteltu.

Suuri työmaa!

Salpalinja oli ja on yhä Suomen ja Pohjoismaidenkin kaikkien aikojen suurin rakennustyömaa. Töissä oli enimmillään 35 000 miestä keväällä 1941. Heitä muonittamassa oli 2 000 lottaa. Salpalinja rakentaminen oli 1940 sodan käyneelle Suomelle valtava ponnistus, jota itse linnoitustöiden johtaja kenraali Hanell luonnehti ”koko Suomen insinöörrikunnan voimannäytöksi”. Linnoitustöissä kehitettiin louhinta- ja betonirakennustekniikoita, jotka ovat sittemmin tulleet hyötykäyttöön myös rauhan ajan rakennustöissä. Alan uusimpien tekniikoiden rinnalla hyödynnettiin talvisodassa karttuneita kokemuksia. Salpalinjaan rakennettiin yhteensä 728 erilaista teräsbetonikorsua, asepesäkettä ja luolaa; puisia kenttälinnoitteita yli 3 000 kappaletta; noin 225 kilometriä panssarivaunun kiviestelinjaa; 315 kilometriä piikkilankaestettä, 130 kilometriä panssarikaivantoa ja yli 350 kilometriä taistelu- ja yhteyshautaa. Rakentaminen tuli maksamaan noin 5 % valtion vuosien 1940 ja 1941 budjetista.

Rakennustöihin osallistui myös ruotsalaisia vapaaehtoisia, enimmillään lähes 1000 miestä. Sitäkin tärkeämpiä olivat heidän tuomansa erinomaiset koneet ja kalusto. Ruotsin taloudellinen tuki oli myös merkittävä. Syksyllä ulkomaiset vapaaehtoiset kuitenkin poistuivat maasta poliittisen tilanteen kiristyttyä. Arvokkaat työkonet jäivät suomalaisten käyttöön.

Rakennustyöt keskeytyivät jatkosodan syttyä kesäkuussa 1941. Kannasta 1943 alkaen linnoitettaessa joitakin Salpalinjan rakenteita ja esimerkiksi panssariestekiviä siirrettiin Vammelsuu-Taipale linjalle. Töitä jatket-

tiin kuitenkin kesällä 1944, kun oli näkyvissä mahdollisuus, että linjalla jouduttaisiin taistelemaan tilanteessa, missä Kannaksen puolustus murtuisi. Väli rauhan solmimisen jälkeen työt lopetettiin syyskuun 1944 lopulla.

Erikoisuus; Salpalinja Hankoniemellä

Suomi joutui Moskovan rauhassa 1940 luovuttamaan Hankoniemen vuokralle 50 vuodeksi Neuvostoliiton laivastotukikohdaksi. Puheessaan Suomen kansalle 26.6.1941 tasavallan presidentti Risto Ryti kuvaili tilannetta näin: ”Tehdäkseen Suomen täysin suojattomaksi valtaviensotavoimiensa hyökkäystä vastaan Neuvostoliitto vaati Hangon meritukikohtaa ja Sallan radan rakentamista. Se perusteli Hangon tukikohdan vuokraamista sillä, että Neuvostoliiton oli saatava tämä Suomenlahden avainasema varmentaa suuren merikaupunkinsa Leningradin turvallisuuden. Hankoon sijoitetut taisteluvoimat eivät kuitenkaan viittaa niinkään paljon merelliseen puolustustehtävään, vaan hyökkäykseen ja hyökkäykseen maitse. Meritaistelua varten ei ole tarvis suuria hyökkäysvaunuosastoja eikä valtavaa rautatietykistöä. Hangon sotavoima on pääasiallisesti kokoonpantu maitse tapahtuvaa nopeata hyökkäystä silmällä pitäen. Hanko on kuin suoraan Suomen sydäntä vastaan tähdätty pistooli.”

Koska siis oli syytä epäillä, että tukikohdalla voisi olla näin vaarallisia tarkoituksia, oli tarpeen varmistaa vuokra-alueen raja. Linnoitteiden suunnittelu käynnistettiin Salpalinjan tapaan erittäin nopeasti, ja suurin osa suunnitelmista oli valmiina jo kesällä 1940. Työt käynnistyivät välittömästi joitakin kilometrejä vuokra-alueen rajasta Tammissaareen päin. Hankoniemen linjaa rakennettiin kuin Salpalinjaa, ja se kantoi ja kantaa edelleen nimeä Harparskog -linja tai Skogby-Harparskog -linja. Se kulkee mantereella kapeas-

ta kohdasta Hankoniemen poikki ja kattaa lisäksi tärkeimmät saaret mantereen etelä- ja pohjoispuolella. Linja rakentuu järeistä tykki- ja konekivääribunkkereista ja niitä tukevista kenttälinoitteista sekä panssariesteistä. Jo talven 1940-41 aikana saatiin paljon valmista. Sotamarsalkka Mannerheim vieraili alueella nähdäkseen miten rakennustyöt etenivät. Jatkosodan alkaessa linnoitustyöt oli saatu lähes päätökseen. Kenttälinoitteita rakennettiin kuitenkin edelleen sodan aikana.

Salpalinjan merkitys

Salpalinjalla ei onneksi koskaan tarvinnut taistella. Kesän 1944 ratkaisutaistelussa sodanjohdossa ja suomalaisten sotilaiden keskuudessa Salpalinja nähtiin ehkä eräänlaisena ”viimeisenä puolustuslinjana”, jolle vihollinen voitaisiin pysäyttää. Viipurin menetyksen jälkeen ja Tali-Ihantalan suurtaistelun tuloksen ollessa epävarma, niin maan poliittisessa johdossa kuin Päämajassakin ehdittiin jo ajatella mahdollisuutta, että vihollisen pysäyttämistä voitaisiin seuraavan kerran ajatella vasta Kymijoki-linjalla, käytännössä Salpa-linjalla.

Päämajan ongelma oli vain se, mistä joukot linjan puolustamiseen. Kannaksen puolustuksen murtuessa siellä ei voinut olla riittäviä reservejä, ja Kannaksen puolustajat olisivat vaarassa jäädä mottiin. Ne olivat myös niin tiiviisti kiinni taistelussa, ettei niitä voitu nopeasti irrottaa ja siirtää Salpalinjalle. Mannerheim oli jo suurhyökkäyksen alettua 12.6.1944 pyytänyt Hitleriltä muun muassa kuutta divisioonaa Suomen avuksi, todennäköisesti pääosin Salpalinjan miehitykseen. Saksan omien ongelmien vuoksi näitä joukkoja ei koskaan saatu, eikä onneksi tarvittukaan. Torjuntavoittomme Kannaksella ratkaisi tilanteen. Salpalinjan olemassaolo tiedettiin myös Neuvostoliitossa, jonka tiedustelu oli

erittäin tehokas. Salpalinjaa ei ollut mahdollista kiertää, eikä Moskovan sodanjohdossa ollut enää kesän 1944 raskaiden taisteluiden jälkeen halua kohdistaa Suomen suuntaan lisää resursseja. Salpalinja saattoi pelastaa tässä kuitenkin Suomen pelkällä olemassaolollaan. Neuvostojohdo oli havainnut, ettei suomalaisen puolustus ollut suuren ylivoimankaan turvin helposti murrettavissa. Kaikki Suomen rintamalta liikenevät joukot päätettiin suunnata tärkeämpään tehtävään, Saksan lyömiseen ensin Pohjois-Virossa Narvan rintamalla ja sen jälkeen Keski-Euroopassa.

Salpalinja sotien jälkeen

Toista maailmansotaa seuranneen kylmän sodan aikana Salpalinjan olemassaolosta ei Suomessa juuri puhuttu. Itärajaa halkovan massiivisen puolustuslinjan olemassaolo oli ehkä hieman kiusallinen asia maassa, jolla oli voimassaoleva sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Neuvostoliiton kanssa. Puolustusvoimien kannalta kyseessä oli kuitenkin linjan selvä varaus maan puolustamiseen, ja kaikki rakennelmat säilyivät puolustusvoimien hallinnassa pitkään, periaatteessa aina vuoteen 2003 saakka, jolloin linja siirtyi valtiovarainministeriölle ja Senaattikiinteistöjen hoitovastuulle. Linjan arkeologinen inventointi valmistui vuonna 2012. Vuonna 2017 valtio luopui linjan rakennelmista, ja pakkolunastettuja maita luovutettiin maanomistajille. Vain tietyt kohteet museoitettiin.

Kylmän sodan liennyttyä voitiin erinäisiä Salpalinjan kohteita ryhtyä kunnostamaan museo- ja matkailukäyttöön. Malliesimerkkejä näistä ovat muun muassa Virolahden Bunkerimuseo ja Miehikkälän Salpalinjamuseo Kaakkois-Suomessa, sekä lukuisat muut pitkin itärajaa sijoittuvat pienemmät kohteet aina Suomenlahdelta Lappiin. Salpalinja on

nykypäivän Suomessa menneen ajan konkreettinen monumentti ja muistomerkki. Itärajan turvaksi rakennetulla puolustuslinjalla vieraillessaan matkailija saa paikasta riippumatta sävähdyttävän vaikutelman suomalaisten lujasta tahdosta ja kovista ponnistuksista itsenäisyyden säilyttämiseksi toisen maailmansodan vaikeina aikoina.

Lähteitä: Salpalinjan Perinneyhdistys ry: Salpalinja. Itsenäisyyden monumentti. 2017. Salpalinjan Perinneyhdistys ry. Matka Salpalinjalle. Opas itsenäisen Suomen tärkeimmälle puolustuslinjalle. 2005. Töyrylä, Jouni: Bunkkeri. Rakennusalan kustantajat RAK. Kustantaja Sarmala Oy. 1995. Koskelo, Heikki: Suomen Salpa. Kylkirautta 2/2009. Tuominen, Olli: Salpalinja matkailukohteena. Ruotuväki 15/2013. Huhtanen, Jarmo: Valtio päästää irti Salpalinjan viimeisistä bunkkereista. Helsingin Sanomat 18.11.2017.

HANGON VUOKRALUUE: ”KUIN SUORAAN SUOMEN SYDÄNTÄ VASTAAN TÄHDÄTTY PISTOOLI”

Hankoniemi kiinnosti niin puolustajaa kuin mahdollista hyökkääjääkin

Maantieteensä johdosta Hankoniemi ja sen lähialueet ovat lähes kautta historiamme olleet sotilaallisesti tärkeitä kohteita. Tämä korostui Venäjän vallan lopulla ja erityisesti ensimmäisen maailmansodan sytyttyä. Tsaarin Venäjä koki Saksan suureksi uhkatekijäksi niin merenkulun, oman laivastonsa liikkumatilan kuin pääkaupunkinsa Pietarin turvallisuuden kannalta. Niinpä se alkoi rakentaa suojakseen Pietari Suuren merilinnoituksen nimeä kantanutta linnoitusketjua, jossa Hankoniemi näytteli tärkeitä osaa.

Suomenlahti, jonka Venäjä halusi säilyttää omana sisämerenään, oli mahdollista suhteellisen helposti sulkea Hankoniemelle ja Viron rannikolla sijaitsevaan Paldiskiin sijoitetulla kauaskantoisella rannikkotykistöllä. Etäisyys Hangon edustalla sijaitsevasta Russaröstä Paldiskin lähellä sijaitsevaan Osmussaareen Viron rannikolla on ainoastaan 60 kilometriä. Mahdollisen vihollisen kannalta Hankoniemi tarjosi myös sopivan alueen joukkojen maihinnousulle ja sen jälkeen nopealle etenemiselle kohti Helsinkiä ja Turkuu. Hangon satama pystyttiin myös pitämään auki talvisin.

Russarön saarella linnoitustyöt aloitettiin tulevaa sotaa ennakoiden jo 1912. Varsinainen linnoittaminen ja linnoitusten aseistaminen tapahtui kuitenkin vasta maailmansodan sytyttyä. Erittäin vahvojen linnoitusten pelotevaikutuksesta mahdollisesti johdettiin, ettei Suomenlahdella kuitenkaan taisteltu.

Bolsevistiseksi muuttuneen Venäjän ja Saksan Brest-Litovskissa maaliskuussa 1918 solmitun rauhan jälkeen venäläiset joukot jättivät Hangon ja muut Suomenlahden suun linnoitteet tehden niiden tykit käyttökelvottomiksi.

Venäläisten lähdettyä alueelle muodostui sotilaallinen tyhjiö. Niinpä Saksassa Danzigissa alettiin koota kenraali Rüdiger von der Golzin johdolla Itämeren divisioonaa, joka Suomen valkoisen senaatin kutsusta valmistautui purjehtimaan Suomen vesille ja nousemaan maihin jossain Etelä-Suomessa. Maihinnousupaikaksi valikoitui Hanko, missä maihinnousu tapahtui huhtikuun 1918 alussa. Saksalaiset etenivät nopeasti Hangosta Helsinkiin, joka vallattiin jo 12.4.1918.

Hankoniemi kynnyskysymyksenä jo ennen talvisotaa

Kysymys Hankoniemen sotilaallisesta asemasta nostettiin jälleen pöydälle, kun Neuvostoliitto esitti Suomelle aluevaatimuksia syksyllä 1939. Vaatimukseen kuului Hangon ja ympäröivien alueiden vuokraaminen Neuvostoliitolle merisotilaalliseksi tukikohdaksi kolmekymmeneksi vuodeksi. Tätä kuten muitakaan alueluovutuksia Suomi ei voinut hyväksyä. Sotilastukikohdan vuokraaminen Suomen maaperältä ei tullut kuuloonkaan.

Tämä harmitti suunnattomasti Neuvostoliiton neuvottelijoita ja erityisesti Stalinia. Stalin jopa ehdotti, että ha voisivat kaivaa kanavan poikki Hankoniemen, jolloin tukikohta ei olisi enää Suomen maaperällä. Neuvottelut kuitenkin päättyivät tuloksettomina, ja talvisota syttyi 30.11.1939 hyvin tunnetuin seurauksin. Karttaa tarkastelemalla ja ensimmäisen maailmansodan loppunäytöstä Itämeren piirissä alla muistelemalla voi kyllä ymmärtää Neuvostoliiton pyrkimykset turvata luoteisrintamansa ja erityisesti Leningrad. Siis ymmärtää, mutta ei tietenkään hyväksyä.

Näiden Paasikiven, Venäjän ja venäläisten tuntijan Neuvostoliiton ”legitiimeiksi” kutsu- mien turvallisuuspyrkimysten lisäksi talviso- dan taustalta löytyy imperialistinen suurval- ta, joka pyrki palauttamaan Suomenlahden ja osin koko Itämeren omaksi sisämerekseen. Keskeinen haaste oli kuitenkin voimistuva Saksa. Saksan ja Englannin välille 1935 sol- mittu laivastosopimus vahvisti Itämeren kuu- luvan Saksan vaikutuspiiriin. Neuvostoliiton toiminnan taustalla olikin kaiken aikaa Sak- san pelko huolimatta näiden kahden dikta- tuurin välisestä Molotov-Ribbentrop –sopi- muksesta elokuulta 1939. Tällä sopimuksella Neuvostoliitto pelasikin vain aikaa ja varmis- ti itselleen mahdollisuuden rauhassa valla- ta Baltian ja Suomen ja siten päästä pohjoi- sen Itämeren herraksi. Saksakin pelasi aikaa, vaikka Itämeri oli sille yhtä tärkeä kuin Neu- vostoliitolle. Se halusi siinä vaiheessa vapaat kädet Puolaan suuntautuvalla hyökkäykselle.

Hankoniemi Neuvostoliitolle vuokralle

Talvisodan aikana Hankoniemi ja erityisesti Hangon kaupunki ja satama olivat Neuvos- toliiton lentopommitusten kohteena useaan otteeseen. Kaupunki vaurioitui, mutta maaliskuussa pommituksia ei enää tullut. Neu- vostoliitto halusi kaikesta päätellen säästää kaupunkia omiin tuleviin tarpeisiinsa.

Talvisodan päättyessä 13. maaliskuuta 1940 Suomi joutui hyväksymään paljon an- karammat rauhanehdot ja alueluovutukset, kuin mistä oli neuvoteltu syksyllä 1939. Yksi jo sotaa edeltävistä keskeisimmistä aluevaa- timuksista oli Hankoniemi ja sitä ympäröi- vät saaret. Nyt alue jouduttiin vuokraamaan Neuvostoliitolle 30 vuodeksi. Vuokra-alue oli paljon suurempi kuin se mitä Neuvosto- liitto oli ennen sotaa vaatinut. Tukikohdan laajuus oli 115 neliökilometriä, ja siihen si-

sältyi noin 400 saarta. Sopimuksen mukaan Neuvostoliitolla oli oikeus pitää alueella tukikohdan puolustamiseen tarvittava määrä aseellisia maa- ja ilmavoimia ilman mitään määrärajoituksia.

Aluksi Neuvostoliitto vaati alueen luovuttamista kolmen vuorokauden kuluessa, mutta neuvotteluissa luovutus saatiin lykättyksi kymmenen vuorokauden päähän. Vuokrasummakin saatiin korotetuksi viidestä kahdeksaan miljoonaan Suomen markkaan. Alun perin oletettiin puolin ja toisin, että suomalainen asujaimisto ja suomalaiset viranomaiset jäisivät alueelle. Kun Molotov kuitenkin ilmoitti, että määräysvalta alueella olisi neuvostoviranomaisilla, Suomi päätti evakuoida alueen väestön ja materiaalin. Mittava ja monenlaisia vaikeuksia aiheuttanut evakuointioperaatio toteutettiin määräajassa, mutta materiaalin poisvieminen aiheutti vielä kiistoja vuokralaisten kanssa. Jotain jouduttiinkin sitten pakon edessä palauttamaan alueelle, ja pois vietyä omaisuutta jouduttiin osin korvaamaan.

Raja railona aukeaa ...

Vuokra-alueen rajalinja merkittiin väliaikaisesti ja sen vartiointi alkoi 14.5.1940. Aluksi rajaa vartioivat Suomen puolella merivoimien joukot. Toukokuun lopussa rajavartioujoukot ottivat vastuun. Siihen asti vallinnut epämääräinen tilanne päättyi ja luvaton rajakauppa loppui. Lopullisesti vastuu rajasta siirtyi rajavartiolaitokselle marraskuun alussa. Miehistön rungon muodostivat silloin eri puolilta siirretyt kokeneet rajamiehet.

Rajan tuntumaan muodostettiin 400 – 1000 metrin rajavyöhyke, jolle siviileillä ei ollut asiaa. Tiet katkaistiin vyöhykkeen etu- ja takarajalla puomeilla ja siirrettävillä piikkilankaesteilla. Muualla piikkilanka-aita oli yhtenäinen. Tammisaaren silloilla oli sotilasvartio

ja puomit, joista vuokra-alueen varmistukseen komennetut sotilaat pääsivät kulkemaan vain erityisluvalla. Hankoniemi oli käytännössä hyvin suljettu alue.

Rajavälikohtauksia sattui. Yleensä asialla olivat vuokralaisen ilmavoimat, mutta puna-armeijan Itämeren laivastokin oli aktiivinen. Maarajallakin esiintyi häiriöitä. Niilo Lappalainen kuvailee erinomaisessa kirjassaan ”Hankoniemi toisessa maailmansodassa” yhtä jupakkaa. Ennen ammattimaisen rajavartioidinnin aloittamista tilanne oli epämääräinen, ja niinpä suomalainen vänrikki tuli vahingossa ylittäneeksi rajan. Hänet tietysti pidätettiin eikä häntä yrityksistä huolimatta saatu takaisin. Vuokralaiset kielsivät tietävänsä vänrikistä mitään. Silloin räväkkä rajavaltuutettumme, majuri Carl von Haartman käynnisti suoraviivaisen, sotilaallisen vastaoperaation.

Yhdessä ratsumestari Bernt Stackelbergin kanssa hän sateisena yönä ylitti rajan ja kaappasi kaksi vastapuolen vartiomiestä. Kun sitten seuraavana aamuna vuokralaisten rajakomendantti ilmoitti kahden heidän miehensä vahingossa ylittäneen rajan, majuri Haartman ei tietenkään tiennyt asiasta mitään. Samalla hän tiedusteli vänrikkiämme, jota ei kuitenkaan ollut löytynyt. Muutaman päivän kuluttua kuitenkin tuli ilmoitus, että vänrikki oli viety Kronstadtin. Silloin v. Haartman saattoi todeta omituisen yhteensattuman: vuokralaisen vartiomiehetkin olivat juuri löytyneet! Vankien vaihto tapahtui myöhemmin itärajalla. Virallinen Suomi ei tietenkään voinut tällaista omatoimisuutta hyväksyä, ja v. Haartman sai ankarat nuhteet ylimmältä taholta.

Nämä tapaukset eivät varmasti jääneet ainoiksi. Luvattomia, osin varmaan tahattomia rajan ylityksiä tapahtui muitakin. Kirjallisuudessa on myös mainintoja vuokra-alueita varmistaneiden suomalaisten sotilaiden ka-

toamisista, epäilemättä kaapattuina. Asian arkaluontoisuuden vuoksi niistä kuitenkin vaiettiin. Virallinen Suomi halusi kaikin tavoin välttää provosoimasta vuokralaistaan.

Hankoniemen puolustuksen järjestelyt

Vuokra-alueen luovutus Suomen maaperältä näinkin keskeiseltä alueelta aiheutti erittäin vaarallisen sotilaallisen tilanteen. Siksi Hankoniemi sekä sen venäläinen sotilastukikohta täytyi pystyä eristämään mahdollisimman tehokkaasti ja siten estämään sen käyttäminen Suomen sydämeen kohdistuvien hyökkäysten lähtöalueena..

Vuokra-alueen raja oli pitkä ja vaikea vartioida ainoastaan merivoimien joukoilla. Siksi kenraalimajuri Väinö Valve, merivoimien komentaja, pyysi lisää joukkoja ja korkea-arvoisen upseerin maavoimista asetettavaksi hänen alaisuutensa. Tehtävää varten perustettiin aluksi 13.Prikaati. Myöhemmin sodan uhan kasvaessa 17.Divisioona otti vastuun vuokra-alueen vartioinnista. Lisäksi 4.Rannikkoprikaati sekä rajavartioita alistettiin Valveen komentoon. Yhdessä nämä joukot muodostivat eversti Aarne Snellmannin johdolla Hangon ryhmän. Hän jatkoi ryhmän komentajana aina kesään 1941 saakka, jolloin Hangon rintaman joukkojen uudelleen organisointi tapahtui. Tuolloin everstilutnantti Kesämaa komennettiin Hangon ryhmän komentajaksi. Elokuusta 1941 alkaen komentajana toimi eversti E.R. Koskimies.

Välirauhan aikaa on kuvattu rauhattomuuden ja epävarmuuden ajaksi. Talvisodan jälkeen sotilasjohtomme ja poliittisenkin johdon kova ydin näkivät tilanteen väliaikaisena. Uusi sota Neuvostoliiton kanssa oli odotettavissa. Niinpä talvisodan alussa säädettyä sotatilalakia ei purettu. Kun kesällä 1940 ei vielä ollut tietoa saksalaisten suunnitelmista

hyökätä Neuvostoliittoon, oli Hangon motin kanssa tultava toimeen omilla voimilla.

6.6.1940 Ylipäällikkö antoi Hangon ryhmälle sen tehtävän. Sen tehtävänä oli sodan mahdollisesti syttyessä suojata noin divisioonan voimilla yleistä liikekannallepanoa. Lisäksi sen tuli valmistautua hyökkäämään vuokra-alueelle ja tuhoamaan siellä olevat vihollisvoimat sekä ottamaan alue haltuunsa. Vaihtoehtosuunnitelmana oli ryhmittyä puolustukseen vuokra-alueen rajalle. Tavoitteena oli vuokra-alueen muodostaman uhan eliminointi ja omien joukkojen vapauttaminen sieltä itärintamalle.

Mitä lähemmäs jatkosodan alkua tultiin sitä selvemäksi kävi, että Hankoniemen puolustaminen tultaisiin antamaan joukoille, jotka niin päällystön kuin miehistönkin osalta edustaisivat Suomen ruotsinkielistä väestönosaa, ruotsia äidinkielenään puhuvia suomalaisia. Rajavartijoiden lisäksi Hangon ryhmän joukot olivat pääosin vakinaista väkeä eli varusmiespalvelusta suorittavia nuoria miehiä.

Kun Suomen sodanjohto alkuvuoden 1941 kuluessa sitten tuli tietämään Saksan hyökkäyssuunnitelmista ja pääsi osallistumaan oman rintamansa osalta suunnitteluunkin, suunnitelmat Hankoniemen vuokra-alueen suhteenkin muuttuivat. Norjasta oli tarkoitus siirtää saksalainen 163.Divisioona junakuljetuksena Ruotsin kautta Suomeen. Se ja suomalainen 17.Divisioona valtaisivat Hangon motin. Näin saataisiin häiriötön meriyhteys Helsinkiin ja Suomenlahden itäpäähän. Tämä operaatio jäi kuitenkin suunnitteluasteelle, kun saksalaisten hyökkäys Baltiassa eteni niin nopeasti, että Neuvostoliitto joutui saarroksiin jäämisen uhan edessä evakuoimaan Hangossa olevat joukkonsa joulukuun alussa 1941. Näin motti kypsyi ilman ankaria ja varmasti suuria tappioita vaativaa hyökkäystä.

Hankoniemi linnoitettuna

Uuden itärajamme suojaksi alettiin välittömästi keväällä 1940 rakentaa Suomen Lukon nimellä kulkevaa linnoitusketjua. Myöhemmin siitä käytettiin nimeä Suomen Salpa, nytemmin Salpa-asema tai Salpalinja. Samoilla piirustuksilla aloitettiin linnoitustyöt myös Hankoniemellä ja sitä ympäröivillä saarilla nopeasti rauhan tultua. Vihollisellahan oli nyt Suomen alueella tukikohta, josta se saattaisi aloittaa yllätyshyökkäyksen kohti strategisia kohteita Suomessa. Saman aikaisesti puolustuslinjan rakentamisen kanssa alueelle siirrettiin joukkoja jatkuvaan taisteluvalmiuteen. Koska kuitenkin oli oletettavaa, että Neuvostoliiton tuleva päähyökkäys tapahtuisi itärajalla, Hangon alueelle ei ollut mahdollista sijoittaa kovin vahvoja joukkoja. Niinpä puolustusasemat tuli rakentaa mahdollisimman vahvoiksi.

Linnoitteiden runko rakentui kantalinnoitteille Sommarö - Björnholmen - Skogby - Harparskog - Vitträsk - Storholmen - Bojnäset - Grundsund - Bredvik tasalle. Linjan alkupisteen karttasanaa Sommarö ei pidä sotkea Hankoniemen pohjoispuolella olevaan samannimiseen saareen, joka esiintyy kesän 1941 veristen saaristotaistelujen yhteydessä. Linnoitteiden suunnittelu käynnistettiin erittäin nopeasti, ja suurin osa suunnitelmista oli valmiina jo kesällä 1940. Työt käynnistyivät välittömästi. Talven aikana saatiin paljon aikaiseksi. Sotamarsalkka Mannerheim vieraili alueella nähdäkseen miten rakennustyöt etenivät. Jatkosodan alkaessa linnoitustyöt oli saatu lähes päätökseen. Kenttalinnoitteita rakennettiin kuitenkin edelleen sodan aikana.

31.5.1941 päivätty linnoitusraportti ilmoitti, että puolustuslinjalla oli 46 betonista bunkkeria valmiina ja toiset 141 olivat rakenteilla. Nämä luvut tuntuvat käsittämättömiltä, sillä mantereella on vain seitsemän betonibunk-

keria. Ilmeisesti raporttiin on kirjattu betonisiksi bunkkereiksi kaikki betonirakennelmat. Lisäksi oli rakennettu 113 avointa konekivääripesäkettä sekä 29 panssarintorjuntatykinasemaa. 12 konekivääripesäkettä oli rakenteilla ja tykkiasemia oli rakennettu 70 ja 17 tulenjohtopesäkettä oli saatu valmiiksi. 12 tykkiasemaa oli rakenteilla. Korsuja oli saatu valmiiksi 46 ja 13 oli edelleen rakenteilla. Piikkilankaestettä oli rakennettu lähes 60 km. Panssarivaunuestettä oli saatu valmiiksi 3,8 km ja 1,5 km oli rakenteilla.

Vuokralaisetkin linnoittivat

Hankoniemen vuokra-alue luovutettiin 22.3.1940 klo 24. Sitä vastaanottamaan oli samana päivänä klo 13 saapunut upseerikomissio. Se ja seuraavan päivän aikana alueelle tuodut hallintoon ja vartiointiin tarvittavat sotilaat tulivat lentokoneilla, jotka laskeutuvat kaupungin edustalle suomalaisten valmistamalle tilapäiskentälle meren jälle. Seuraavat erät miehitysjoukkoja saapuivat laivoilla miehityksestä Virosta, Tallinnasta. Aluksi tuli jalkaväkeä, sitten kuljetuskalustoa, kenttätykistöä, panssarivaunuja ja rannikkotykistöä. Ensimmäisen laivasaattueen mukana tuli noin 6500 miestä eli kenttätykistöpatteristolla, panssarivaunuyksiköllä ja rannikkotykistöllä vahvennettu jalkaväkirykmentti. Tulijoiden pettymys oli suuri, kun kaupunki olikin tyhjä ja osin raunioina. Neuvostosotilaat olivat odottaneet suomalaistyttöjen olevan vastassa kukkakimppuineen. Kova olisi ollut hinku päästä heitä tanssittamaan.

Vuokralaiset ryhtyivät välittömästi varustamaan tukikohtaansa, josta he alkoivat käyttää nimeä Gangut. Jo roudan aikana aloitettiin lentokentän rakentaminen Täcktomin alueelle sekä rannikkotykistön ja ilmatorjunnan asemien varustaminen. Jäiden lähdettyä tukikohtaan saapui torpedoveneitä, sukellusveneitä

sekä miinalaivoja ja vartioaluksia. Tukikohdan linnoittaminen maitse uhkaavaa hyökkäystä vastaan alkoi viimeiseksi ja täydellä teholla vasta keväällä 1941. Kiireestä johtuen niemi ehdittiin vain kenttälinnoittaa, mutta tämä työ tehtiin sitten sitäkin perusteellisemmin. Töitä tehtiin vuorokauden ympäri ja hiekkamaa oli helppoa kaivaa. Jäljet näkyvät vieläkin selvästi Hankoniemen mäntykankailla. Erittäin merkittävän osan merilinnoituksen tykistövoimaa muodostivat järeät rautatietykit, joiden vaihtoasemia varten rakennettiin oma, mittava rataverkosto.

Rinnakkaiseloa motin kanssa

Kesäkuuhun 1941 vuokra-alueen sisällä elettiin kuin rauhan ajan varuskunnassa. Kaupungissa asui sotilaiden perheitä ja runsaasti siviilityövoimaa. Hanko oli toimiva ja elävä neuvostokaupunki posteineen, pankkeineen, miliiseineen, omine lehtineen, radioasemineen, kouluineen, kauppoineen, leipomoineen, kerhoineen, kirjastoineen, teattereineen, elokuvateattereineen, apteekkeineen, sairaaloineen ja avioliittotoimistoineen. Syksystä 1940 alkaen tukikohtaan oli myös avattu Neuvostoliiton vaatimuksesta junayhteys Suomen kautta. Hankoon johtavan radan varren asukkaat saivat tottua outoihin, raskaasti lastattuihin sotilasjuniin, joilla oli vieras ”vihellysäni”. Tukikohtaan ylläpidettiin myös säännöllistä matkustajalaivaliikennettä Tallinnasta ja Leningradista. Tukikohdan miesvahvuus kasvoi kaiken aikaa, ja ennen jatkosodan syttymistä siellä oli selvästi yli 30.000 sotilasta ja siviiliä.

Tukikohta toimi aluksi osin suomalaisen huollon varassa. Valio mm. toimitti sinne maitoa. Myös muuta tavaraa saatiin Suomesta suomalaisen välittäjän kautta. Tavarat luovutettiin Lappohjassa 3-13 kertaa kuukaudessa. Tällainen rauhanomainen yhteistoiminta tuntuu näin jälkikäteen oudolta, kun Neuvostoliiton

yleinen painostus, sekä taloudellinen että poliittinen, Suomea kohtaan samanaikaisesti kasvoi. Sotilaallisista välikohtauksista pahin oli reittiliikenteessä olleen Kaleva –matkustajakoneen ampuminen alas Tallinnan ja Helsingin välillä 14.6.1940.

Tiedustelu toimi – puolin ja toisin

Kumpikin osapuoli oli varsin hyvin selvillä toisen puolen tekemisistä. Tiedustelu oli aktiivista ja tehokastakin puolin ja toisin. Tukikohtaan autoilla tulevat neuvostodiplomaatit pysähtyivät kuvaamaan suomalaisia linnoitustöitä, ja vain aseella uhaten heidät saatiin jatkamaan matkaa.

Vuokralaisten lentokoneet kuvasivat ahkerasti raja-aluetta ja loukkasivat ilmatilaamme. Koneita ei kuitenkaan ammuttu vaan asiat koetettiin hoitaa neuvotteluteitse. Nootteja sinkoili suuntaan jos toiseen ja rajavaltuudet olivat työllistettyjä.

Mutta eivät suomalaisetkaan jääneet passiivisiksi. Oma tähystyksemme toimi koko ajan tehokkaasti havainnoiden muun muassa tukikohtaan ja sieltä pois suuntautuvaa maa-, meri- ja lentoliikennettä. Ilmavoimien suorittama viestokuvaus tuotti myös arvokasta tietoa vuokra-alueen ilmatilaa loukkaamatta. Radiokuuntelumme oli myös jo tässä vaiheessa tehokasta. Kaiken tiedustelun summana tukikohdan tapahtumat ja voima tunnettiin varsin tarkoin. Sodan lähestyessä ja yhteistyön saksalaisten kanssa lisääntyessä saimme käyttömme myös tulevan aseveljemme tiedusteluresurit.

Eräänlainen erikoisoperaatiokin onnistui. Viron kautta solutettiin tukikohdan linnoitusjoukkoihin meidän miehemme, jonka muistuttiinpanot ajaltaan vuokra-alueella antoivat hyvinkin tarkan kuvan siitä, mitä vuokra-alueella tapahtui. Hän onnistui pimeänä syksy-yönä tulemaan rajan yli omalle puolelle.

Sota tulee

Suomen tulevaa aseveljeyttä Saksan kanssa ennakoiden sota syttyi Hankoniemellä jo 22.6. eli samana päivänä, kun Saksan Operaatio Barbarossa eli hyökkäys Neuvostoliittoon käynnistyi. Silloin saksalaiset koneet pommittivat Hangon satamaa. Seuraavana päivänä kohteena oli Täcktomin lentokenttä. Samana päivänä Neuvostoliitto aloitti sotatoimet Suomea vastaan pommittaen useita kohteita

Kun sodan syttyminen 22.6. oli tosiasia, Hangon tukikohdan komentaja Kabanov käski evakuoita puolustustaisteluun soveltumattoman siviiliväestön, yli 6 000 naista ja lasta. Evakuointi tapahtui Hankoon jo 20.6. tavanomaisessa reittiliikenteessä saapuneella kuljetusalus Josif Stalinilla. Laiva pääsi onnellisesti Tallinnaan. Samana päivän oli Hangosta lähdössä vielä junallakin suuri määrä siviilejä. Suomalaiset viranomaiset ilmoittivat kuitenkin, että junaliikenne oli väliaikaisesti katkaistu.

Vasta 25.6.1941 Suomi totesi virallisesti olevansa jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa. Suomalaisten aktiiviset sotatoimet alkoivat Hangon rintamalla 27.6. Sodasta tuli täällä asemasota, mutta erityisesti saarilla käytiin useita verisiä taisteluja. Niistä Bengtskärin majakkasaaren taistelu on tunnetuin.

Lähteitä: Halen, Harry: Hangon neuvostotukikohta 1940-1941, Helsinki 2009. Holmström, Lars: Väli rauhan ja jatkosodan päiviä ja öitä, Ekenäs Tryckeri Ab, Tammisaari 1999. Lappalainen, Niilo: Hankoniemi toisessa maailmansodassa, WSOY, Juva 1987. Nummela Kimmo, Wall Marketta: Harparskog-linja, Hangon museon julkaisusarja 28, Oy Nord Print Ab, Helsinki 2007. Silvast, Pekka: Hankoniemi 1940-1941, Hangon museon julkaisusarja 1, Ekenäs Tryckeri Ab, Tammisaari 1985. Silvast, Pekka: HanRPsto, Hangon

Rannikopatteristo 1921-1998, Rannikkotyöstön Upseeriyhdistys r.y., Gummeruksen kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998. Uitto Antero, Geust Karl-Fredrik: Hanko toisessa maailmansodassa, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, 2011.

KAUTTAKULKU HANGON VUOKRA- ALUEELLE

Moskovon rauhansopimus lopetti talvisodan. Rauhan ankarat ja epäoikeudenmukaisiksi koetut ehdot loivat kansamme keskuuteen katkeruutta, levottomuutta, pelkoa ja epävarmuutta. Se leimasi niin sanotun välirauhan aikaa 13.3.1940 – 25.6.1941. Neuvostoliitto oli saanut luoteiselle rajalleen epäluuloisen naapurin, joka toivoi korjausta oikeudettoman sodan menetyksiin. Neuvostoliiton diplomaattinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus pahensi tilannetta.

Vaatus kaultakulusta Hangon tukikohtaan yllätti

Suurlähettiläämme Juho Kusti Paasikivi sai heinäkuussa 1940 Moskovassa syliinsä uuden, ikävän ongelman. Kaultakulku Hangon tukikohtaan tuli esille yllättäen. Suomelle oli tärkeätä saada rautatieyhteydet Neuvostoliiton kanssa toimimaan. Neuvostoliiton ehdotuksessa oli kaultakulkuoikeus rautateitse Hangon tukikohtaan. Vuokra-alueetta koskevassa rauhansopimuksen IV Artiklassa ei tästä ole mainintaa. Asiaa oli kuitenkin yritettävä hoitaa ystävällisesti, kun vastapuolikin edellytti kaultakulkua ”rauhansopimuksen hengessä”.

Suomelle ei olisi siitä mitään haittaa. Sotilaallista uhkaa ei ollut, koska Hangon tukikohdalla ei ollut tarkoitusta uhata Suomea. Se oli tarpeen vain kolmansia valtoja vastaan ja Suomenlahden sulkemiseksi niiltä. Neuvostoliitto painosti kuitenkin samanaikaisesti Suomea useilla tavoilla. Kiista Petsamon kaivosoikeuksista oli vakavin. Niinpä Suomen ”sotakabinetti” päätti olla suhtautumatta kaultakulkuun jyrkän kielteisesti. Kaultakulun ehdoista ja säännöistä oli vain sovittava tarkasti ja niiden noudattamista vaadittava.

Miksi kaultakulku oli tärkeä Neuvostoliitolle?

Rauhansopimuksen mukaan Hankoniemi ja ympäröivät saaret luovutettiin Neuvostoliitolle 30 vuodeksi merisotilaalliseksi tukikohdaksi. Kaikki tukikohdan varustamisen ja ylläpidon vaatimat kuljetukset oli Suomen ja vuokralaisen suunnitelmissa ajateltu hoidettaviksi ilma- ja vesiteitse. Vaatus kaultakulusta rautateitse oli siten diplomaateillemme yllätys.

Todennäköisin syy kaultakulun vaatimiseen johtui vuokralaisen ongelmista tukikohdan varustamisessa. Tavoitteena oli Hangon ja Viron Paldiskin tukikohtien voimilla sulkea Suomenlahti, joten riittävän rannikkotyökistön saaminen Hankoon oli välttämätöntä. Sen normaali perustaminen kestäisi kuitenkin liian kauan.

Sotilaiden ratkaisu oli yksinkertainen: Viipurinlahden järeä rautatietyökistö siirretään Hankoniemelle, missä siitä saadaan liikkuva ja kiinteä työkistövoima. Käytettävissä oli kaksi patteria järeätä rautatietyökistöä: 4 x 180 mm ja 3 x 305 mm. Ne voitiin saada nopeasti Hankoniemelle vain rautateitse. Rautatieyhteydestä olisi muutenkin hyötyä tukikohdalle.

Diplomatian kiemurat ohitetaan

Joskus käytännön kipeä tarve ohittaa diplomaatit ja demokraattisen päätöksenteon. Niinpä Rytin II hallituksen Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Salovaaran poikkeusluvalla kaksi ensimmäistä junaa kulki jo 17.-18.7.40 Hankoniemelle. Mitä junissa kuljetettiin, ei ole tiedossa. Toisin kuin Tomy Karlson ansiokkaassa teoksessaan esittää, rautatietyökkejä ei silloin vielä saatu tukikohtaan.

Asioita pragmaattisesti hoitelevan ”sotakabinettimme” on täytynyt hyväksyä jo tämä ”pelinavaus” kaultakulkukysymyksessä. Ulkoministeriötä ”ohari” harmitti, ja se edellytti

jatkossa yhteydenpitoa. Paasikivelle Moskovaan tästä ei taidettu huomata kertoa, koska Paasikiven muistelmista ei löydy mainintaa näistä kahdesta junasta.

Kauttakulkusopimuksen kipupisteet

Neuvostoliiton ehdotus kauttakuljetuksista sisälsi sotilaiden, myös aseistettujen, sekä sotatarvikkeiden kuljetuksen venäläisillä junilla, joissa oli venäläinen henkilökunta. Veturissa sai olla suomalainen saattaja. Junien lukumäärää ei rajoitettu, ja niiden sisävartioinnista vastaisivat venäläiset ja ulkovartioinnista suomalaiset. Sopimus olisi voimassa Hangon vuokrasopimuksen ajan eli 30 vuotta.

Suomen sotilasjohto, jota neuvottelijamme tietysti konsultoivat, hyväksyi vain aseettomien sotilaiden ja aseiden kuljettamisen eri junissa. Venäläisten veturien ja vaunujen käyttämiseen suostuttiin. Sopimusajaksi suomalaiset ehdottivat kahta vuotta toistaiseksi voimassaolevana.

6.9.1940 kauttakulkusopimus lopulta allekirjoitettiin. Matkustajajunissa sai olla vain aseistamattomia henkilöitä, ja aseet oli kuljettava eri junissa. Korkeintaan kolme juna sai olla samaan aikaan Suomen alueella. Junien ulkovartioinnin hoitivat suomalaiset, sisävartioinnin venäläiset. Vain venäläinen junahenkilökunta sai liikkua asemilla. Sopimus oli voimassa 30 vuotta.

Poliittisesti järjestelyä ei katsottu olevan tarpeen käsitellä eduskunnassa valtiosopimuksia edellyttävällä tavalla. Niinpä se esiteltiin vain eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Sen jälkeen presidentti antoi siitä asetuksen, jota ei julkaistu asetuskokoelmassa.

Sovitusmukaisessa kauttakulussa kitkaa

Ensimmäiset sopimuksen mukaiset junat tulivat Hankoon 25.9.40, vain tavaravaunu-

ja ja henkilöstöä. Vuoden loppuun mennessä kuljetusmäärät olivat merkittäviä: 66 veturia, 1100 umpivaunua, lähes 300 avovaunua ja 150 matkustajavaunua sekä kymmeniä erikoisvaunuja. Vuoden 1941 aikana Hankoon tuli kokonaisia junia yli 80. Ja paluujunienkin oli vastaavasti. Junia seurasi suomalainen rata-auto poliisivartioineen, mukana Valpon poliisiupseeri.

Ennen pitkää Neuvostoliitto halusi kuljettaa Hankoon myös tukikohdan idean mukaisia raskaita ja ylideveitä kuljetuksia, joilla järeän rautatietykistön kalusto tuli saada sinne. Suomalaisen rautatiehallinnon suurimmat sallitut akselikuormitukset olivat ongelma, ja Tammisaaren sillat huolenaihe. 180 mm:n tykkivaunujen kuljetuksista sovittiin, ja ne siirrettiin Hankoniemelle 26.9.-1.10.1940. Raskaammat 305 mm:n tykit olin purettava ja kuormattava 103 rautatievaunuun ja viiteen junaan, jotka tulivat Hankoon 1.-7.10. 1940. Molemmat järeät rautatiepatterit olivat ampuvalmiina vuoden 1940 loppuun mennessä.

Kun sopimukset vaikeiden neuvottelujen jälkeen oli allekirjoitettu, Suomessa luultiin asian olevan kunnossa. Vaikeuksia alkoi kuitenkin ilmetä. Venäläisen henkilökunnan ammattitaidottomuus ja piittaamattomuus sekä junakaluston huono kunto tuottivat jatkuvia ongelmia. Junat sytyttivät lukuisia tulipaloja ratojen varsille, aikataulut eivät pitäneet, ja se sekoitti Suomen rataliikennettä.

Saksan Operaatio Barbarossan alkaessa ja meidän jatkosotammekin jo ollessa alkamassa 22.6.1941 katkaistiin rautatieyhteys ja puhelinyhteys tukikohtaan. Maidon ja lihan toimitukset (puhdasta kaupankäyntiä, ainakin Valio tavarantoimittajana) oli lopetettu jo hiukan aikaisemmin. Myös maantie suljettiin. Vielä 22.6. sai tyhjä junayhdistelmä ajaa Leningradista Hankoon, mutta seuraavana päivänä kiskot katkaistiin jonkin matkan päässä

ennen vuokra-alueen rajaa. Nämä tiedot ovat peräisin hankolaisen tutkijan Tomy Karlssonin kirjasta.

Lähteitä: Enqvist, Ove: Rautatietykistö Suomessa. Unohdettu osa rannikkopuolustusta. Kustantaja Laaksonen. 2019. s. 16-23. Halén, Harry (Koonnut): Hangon neuvostotukikohta 1940-1941. Unholan aitta 31. Helsinki 2009. s. 87-90. Ishchenko Alexander, Linnakko Ilkka, Silvast Pekka, Silvonen Simo: Hangon motti. Hanko maailmankartalle ry. 2017. s. 27-30. Karlsson, Tomy: Krigszon Hangöudd 1039-1945. Hangethe Böcker. Hangö 2011. S.96-97. s. 120-121. Korhonen, Arvi: Barbarossa suunnitelma ja Suomi. WSOY 1961. s. 44-45. Lappalainen, Niilo: Hankoniemi toisessa maailmansodassa. WSOY 1987. s. 50-52. Linkomies, Edvin: Vaikea aika. Otava 2006. s. 74-75. Manninen, Ohto: Molotovin cocktail – Hitlerin sateenvarjo. Toisen maailmansodan uudelleenkirjoitusta. Kleio ja Nykypäivä. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994. s. 122-130. Paasikivi, J.K.: Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41. II Väli rauhan aika. WSOY 1958. s. 111-118. Kauttakulku Hankoon. Suomen Sinivalkoinen kirja II, s. 30-32 ja vastaavat asiakirjat. Uitto, Antero: Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen talvisodan jälkeen. Kirjassa Uitto, Antero ja Geust, Carl-Fredrik: Hanko toisessa maailmansodassa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisu. 2011. s. 55. Upton, Anthony F.: Väli rauhan aika 1940-1941. Kirjayhtymä 1965. s. 143-145.

RAUTATIETYKIT HANGON VUOKRA- ALUEELLA

**Kun Hankoniemi 1940 talvisodan rauhas-
sa päätyi Neuvostoliiton laivastotukikoh-
daksi, vuokralainen varusti tukikohtaansa
tuhdusti. Kun syksyllä 1940 oli Neuvosto-
liiton vaatimuksesta sovittu kauttakulusta
tukikohtaan, junakuljetuksina sinne vie-
tiin läpi Suomen 12 tuuman ja 180 mm:n
rautatietykkipatterien kalusto. Kalustoon
kuului kolme 12 tuuman järeätä tykkiä ja
kolme raskasta 180 mm tykkiä. Ja junalas-
teittain tavaraa, joka kulki muun muassa
Tammisaaren rautatiesiltojen yli Hanko-
niemelle ilman ongelmia.**

Rautatietykit tukikohdan puolustuksessa

Vuokra-aikana Neuvostoliitto liitti rautatiety-
kit Hangon tukikohdan rannikkopuolustuksen
kovaksi ytimeksi. Tykit sijoitettiin niin, että
niillä pystyttiin ampumaan myös mantereen
suuntaan, joten ryhmitys oli siis tarvittaes-
sa myös hyökkäyksellinen. Pää tarkoitus oli
kuitenkin Suomenlahden sulkeminen yhdes-
sä Viron puolella jo haltuun otetun rannikko-
tykistön kanssa. Tykkejä varten rakennettiin
Hankoniemelle kattava rautatieverkosto ja
ampumiseen sopivat kääntöpihat, jotka ovat
siellä edelleen osittain paikallistettavissa.
Näin toteutettiin ideaa, joka Neuvostoliitol-
la oli ollut painavimpana talvisotaa edeltävis-
sä neuvotteluissa. Kysymys oli Leningradin
turvallisuudesta ja suojaumisesta Saksan
taholta Suomen ja Baltian kautta suuntautu-
valta hyökkäykseltä. Tässä palattiin vanhaan
ideaan tsaarin aikaisesta Suomenlahden sul-
kusuunnitelmasta yhdessä tässä vaiheessa so-
vjetisoidun Viron puolella olevien rannikko-
tykistö linnoitusten kanssa.

Uusi tilanne syksyllä 1941

Saksan Barbarossa -suunnitelman eteneminen Baltiassa johti siihen, että Hangon tukikohta oli väistämättä evakuoitava joulukuun alussa 1941. Se onnistuikin kohtuullisesti, vaikka suuria menetyksiä kärsittiinkin kuljetuksissa itäisellä Suomenlahdella. Järeän ja raskaan tykistön kalustosta pääosa jouduttiin kuitenkin jättämään Hankoniemelle, pääosin jotenkin rikottuna.

Kun Hankoniemi sitten joulukuun alussa 1941 palautui meille, kalustoa ryhdyttiin heti keräämään, inventoimaan ja osin hyödyntämään. Rautatietykistön 180 mm:n patterin tykit saatiin ainakin osin toimintakuntoon, ja ne siirrettiin rintamillemme, Laatokan Karjalaan ja Karjalan kannakselle. Tästä minulla ei ole tarkkoja tietoja. 12” patterista taidettiin saada yksi tykki täydellisesti ampumakuntoon. Sillä tehtiin Hankoniemeltä joitakin koeammuntoja Suomenlahdelle, mutta mitään sotilaallista käyttöä sille ei ollut, koska Suomenlahti oli yhteistyössä saksalaisten kanssa täydellisesti suljettu meri aina syyskuulle 1944 saakka. 12” tykkien siirrosta Suomen muille rintamillemme tietävästi neuvoteltiin, mutta rautatieviranomaiset ilmoittivat, että Tammissaaren rautatiesillat eivät kestä.

Tykkien tarina jatkuu

Järeiden rautatietykkien tarinahan ei lopu tähän. Kun sitten syyskuussa 1944 tuli välirauhan aika, alettiin setviä kaikenlaisia muun muassa kalustoon liittyviä asioita. Mitään Suomen armeijan saamaa sotasaaliskalustoa Neuvostoliitto ei vaatinut takaisin, koska mitään semmoisia kalustomenetyksiä ei urhooliselle puna-armeijalle yksinkertaisesti ollut voinut syntyä. Niinpä saimme pitää yltäkylin mainiota mm. tykistökalustoa, joka oli puolustusvoimiemme aktiivikäytössä vielä vuosikymmenten ajan. Poikkeuksiksi osoit-

tautuivat kuitenkin Hankoniemen järeät rautatietykit. Ne Neuvostoliitto halusi takaisin, ainutlaatuisia kun olivat. Ja kun sota Saksaa vastaan oli vielä käynnissä, niille saattoi löytyä käyttöäkin. Kun Neuvostoliitto oli näistä tykeistä kiinnostunut, Suomi jollakin kaupalla myi tuon kaluston entiselle viholliselleen Neuvostoliitolle. Millä kaupalla, sekin olisikin mielenkiintoista selvittää. Ja nyt Tammissaaren sillat taas yllättäen kestävätkin, kun tykit palasivat rautateitse isänmaahansa.

Entä mistä nuo järeät tykit löytyvät?

Me jälkiviisaat ja asioita tutkineet tiedämme, mistä esimerkiksi nuo maailmassa ainutlaatuiset kolme 12 tuuman rautatietykkiä voi vielä löytää. Niistä kaksi olemme käyneet katsastamassa ja kuvaamassa. Yksi löytyi Suomenlahden eteläpuolelta Kronstadtin tasalta Krasnaja Gorkan (Yhinmäki) ensimmäisen maailmansodan aikaiselta museoalueelta hienosti entisöitynä. Valitettavasti Venäjä luokittelee tämän museoalueenkin rajavyöhykkeeksi, joten sinne ei niin vaan mennä. Toinen löytyi hiljan Pietarista Baltian rautatieaseman tuntumassa olevan hienon Venäjän Rautatiemuseon ulkoalueelta, tosin silloin lumen peittämänä, mutta täysin tunnistettavana. Se on siellä kaikkien Pietarin kävijöiden nähtävissä. Kolmas löytyy ilmeisesti Moskovasta rautatiemuseossa.

Lähteitä: Enqvist, Ove: Rautatietykistö Suomessa. Unohdettu osa rannikkopuolustusta. Kustantaja Laaksonen 2019. Enqvist, Ove: Suomen Rannikkotykit. Moreeni 2013.

SUOMI TIENHAARASSA 1940

Vuosi 1940 kiehtoo tutkijaa 80 vuoden takaa! Hyvällä syyllä voidaan sanoa Suomen olleen paljolti tietämättään sinä vuonna ”tienhaarassa”. Miten Suomi sen vuoden aikana toimi ja mitä ratkaisevaa alkoi tapahtua 1940? Talvisodan rauhaa seurasi monella tavalla vaikea noin 15 kuukauden ajanjakso, josta alettiin jo varhain käyttää nimeä ”välirauha”. Mikä on tämän nimen syntyhistoria, ja mitä se tarkoitti? Minkä tien Suomi valitsi, tai tuli pienin päätöksiin vähitellen valinneeksi syyskesällä 1940, kun vaihtoehtoja ei oikein ollut. Paasikiven sanoin ”Piru tai Perkele”, tai ”Rutto vai Kolera”!

Välirauhan aika

Talvisota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittuun Moskovan rauhaan 12.3.1940, ja aseet vaikenivat seuraavana päivänä. Alkoi aikalaisten mukaan epävarmuuden ja levottomuuden aika, ”välirauha”, jonka aikana elettiin Talvisodan Pikkujättiläistä siteeraten ”Moskovan rauhasta aina talveen 1941 kuin veitsi kurkulla”. Rauhan kestävyys ei luotettu, joten talvisodan sytyttyä julistettua sotatilaamme ei missään vaiheessa purettu.

Ensimmäisiä nimen välirauha käyttäjiä julkisesti ja virallisesti lienee ollut Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim. Hän aloitti 1941, jatkosodan sytyttyä antamansa päiväkäskyn no 1 sanoilla: ”Kunniakas talvisotamme päättyi katkeraan rauhaan. – Tehty välirauha oli vain välirauha, joka nyt on päättynyt”.

Suursota riehui Euroopassa. Se pakotti Suomen vähitellen siirtymään sota-ajan säännöstelytalouteen, jota ei lyhyen talvisodan aikana vielä tarvittu. Karjalaisten siirtolaisemme asuttaminen ja sodan vaurioiden kor-

jaaminen vaati valtavia voimainponnistuksia. Menetetyn viljelyalan, lannoitteiden tuonin loppumisen ja huonojen sääolojen vuoksi maataloutemme omavaraisuusaste laski katastrofaalisesti. Teollisuutemme kärsi raaka-ainepulasta ja viennin tyrehtymisestä. Taloutemme oli muutoinkin tiukalla, kun puolustusmäärärahat olivat nielleet talvisodan aikana 45 % valtion menoista. Ja nyt vaati uuden rajan linnoittaminen ja puolustuskykymme muu vahvistaminen paljon lisää rahaa.

On kuitenkin tärkeätä huomata, ettei välirauhan alkuaika ei merkinnyt vielä Suomen täysimittaista valmistautumista uuteen sotaan. Sitähän olisi jouduttu käymään yksin suurta Neuvostoliittoa vastaan. Näyttää siltä, että valtiojohtomme ja kansamme enemmistö halusivat uskoa rauhantilan pysyvyyteen ja oikeuden voittoon jollain muulla tavalla kuin revanssisodan kautta Saman aikaisesti tietysti pelättiin Neuvostoliiton ryhtyvän saattamaan kesken jääneen Suomen operaationsa päätökseen. Kun lähialueiden kaikki pienet valtiot Ruotsia lukuun ottamatta nopeassa tahdissa päätyivät joko Saksan tai Neuvostoliiton valtaukseen, levottomuus vain lisääntyi. Saksa valtasi huhtikuussa 1940 Tanskan ja Norjan, päämotiivinaan Ruotsin malmin saannin varmistaminen ja aiheellinen pelko siitä, että länsiliittoutuneet yrittäisivät päinvastaista.

Kansa liikehti

Maassa oli sisäpoliittisestikin levotonta. Talvisodan synnyttämä yksimielisyys näytti olevan murenemassa. Voimakkaaksi kasvava aseveliliike ja aktivoituneiden kommunistien masinoimat mielenosoitukset, lakot sekä niihin liittyvät mellakat olivat vastakkaisia voimia Aseveliliiton eri väestöpiirit kattava, puolittain epävirallinen asiamiesverkosto toteutti hallituksen vastapropagandaa ja tarkkaili väestön mielialoja.

Kommunistiemme oli vielä vaikea toipua Neuvostoliiton oikeudettoman hyökkäyksen aiheuttamista traumaista, mutta toukokuussa perustettu Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS) löysi kuitenkin syksyyn 1940 mennessä 35 000 jäsentä. Se oli selvä oppositiojärjestö, jonka toimintaan kanavoitui kansan elintason alenemisesta ja turvattomuuden tunteista johtuva tyytymättömyys. Tilanne meni puolueettomuutta korostavassa maassamme niin hankalaksi, että joulukuussa 1940 seura lakkautettiin tuomioistuimen päätöksellä.

Löytyisikö tukea Pohjoismaista?

Ahdingossaan Suomi etsi heti talvisodan päätyttyä tukea luonnollisimmalta suunnalta, muista Pohjoismaista ja erityisesti Ruotsista. Neuvotteluja pohjoismaisesta puolustusliitosta käytiin. Tärkeimpänä tavoitteena oli näin synnyttää tänne mahdollisesti kohdistuvia hyökkäyksiä ennalta ehkäisevä voimatekijä. Suunnitelmat kariutuivat kuitenkin hyvin nopeasti Neuvostoliiton jyrkkään vastustukseen. Eikä Saksakaan ollut mitenkään innostunut hankkeesta.

Uhkaava kehitys lähialueilla

Lisää jännitteitä synnytti sekä Neuvostoliiton että Saksan kiinnostus Ahvenanmaata kohtaan. Kumpikin näki sen isännyyden avaimena pohjoisen Itämeren hallintaan. Taistelu Itämeren herruudesta kiihtyi, kun Neuvostoliitto vuoden 1940 kesäkuussa miehitti Baltian maat, ja muutti ne heinäkuussa neuvostotasavalloiksi. Suomessa seurattiin kauhulla näitä lähialueiden tapahtumia. Kun Saksa oli keväällä 1940 miehittänyt Tanskan ja Norjan, Suomi uhkasi jäädä niin poliittisesti, huollollisesti kuin sotilaallisestikin eristetyksi saarekkeeksi maailmanpalon roihutessa. Sota Keski-Euroopassakin laajeni, kun Saksa hyökkäsi

Ranskaan vallattuaan ensin Belgian, Hollannin ja Luxemburgin.

Neuvostoliiton kasvava painostus

Maamme oli välirauhan aikana Neuvostoliiton sekä taloudellisen että poliittisen painostuksen kohteena. Uuden Moskovan rauhan rajan täsmentämisessä esiintyi jatkuvia erimielisyyksiä, ja Neuvostoliitto esiintyi voittajan elkein pakottaen yleensä Suomen perääntymään. Sotilaallistakin painostusta esiintyi. Neuvostoliiton erittäin tiukasta vaatimuksesta johtuen oli syksystä 1940 alkaen jouduttu avaamaan junayhteys Hangon vuokra-alueella sijaitsevaan tukikohtaan Suomen alueen kautta.

Vuokra-alue ja sinne kehittyvä voimakas sotilastukikohta koettiin yleensäkin vakavaksi uhkatekijäksi. Sen miesvahvuus kasvoi kaiken aikaa, ja ennen jatkosodan syttymistä siellä oli selvästi yli 30 000 sotilasta ja siviiliä. Suomessa sitä pidettiin ylimitoitettuna, ja se herätti epäilyksiä sen mahdollisesta käytöstä hyökkäykseen Suomen sisämaahan. Sotilaallisista välikohtauksista pahin oli reittiliikenteessä olleen Kaleva –matkustajakoneen ampuminen alas Tallinnan ja Helsingin välillä 14.6.1940. Hangon vuokra-alueen rajoilla ja erityisesti merialueilla erilaiset voimannäytöt olivat yleisiä. Puna-armeijan lentokoneet loukkasivat myös aluettamme useasti.

Neuvostoliiton painostus kohdistui nyt myös Petsamon kaivosoikeuksiin. Ne oli omien resurssiemme puutteessa aikanaan luovutettu englantilais-kanadalaiselle konsortiolle. Nyt Neuvostoliitto vaati sen sopimuksen purkamista ja Neuvostoliiton ja suomalaisten tahojen yhteisyrityksen perustamista. On ilmeistä, että Neuvostoliiton pyrkimysten takana oli ennen muuta halu estää Saksaa saamasta tätä sotateollisuuden kannalta tärkeätä metallia. Itse se ei sitä välttämättä tarvinnut. Petsamon kysymyksessä selvittiin kuitenkin

välirauhan aikana neuvottelu- ja viivytelytaktiikalla jotenkin. Saksalaiset tukivat tässä suomalaisia neuvoillaan.

Suomessa tilanne koettiin kaiken kaikkiaan hyvin hälyttäväksi elokuussa 1940, kun kehitys Baltiassa oli meille valjennut. Tiedustelutietomme neuvostojoukkojen siirroista lähialueillamme lisäsivät painetta sotilaallisen valmiuden nostamiseen. Ylipäällikkö esitikin 8.8.1940 hallituksen kriisi-istunnossa osittaista liikekannallepanoa. Siihen hallitus ei tähän kuitenkaan suostunut pelätessään Neuvostoliiton siitä provosoituvan ja ryhtyvän vieläkin kovempiin painostuskeinoihin.

Ajoiko Neuvostoliitto Suomen jatkosotaan?

Talvisota oli varmasti voimansa tunnossa eläville neuvostojohtajille traumaattinen kokemus. Baltian maissa kaikki oli mennyt käsikirjoituksen mukaan, mutta itsepäinen Suomi ei ollut antanut periksi, ei neuvostodiplomatiale eikä sitä seuranneelle sodalle. Baltiassa oli saavutettu kaikki tavoitteet laukaustakaan ampumatta, mutta Suomen rintamalla puna-armeija oli kärsinyt uskomattomia tappioita. Kysymyksessä oli suurvallan vakava arvovaltatappio kansainvälisen yhteisön silmissä. Arvostettu sotahistorioitsija Martti Turtola arvelee, että vakavin este maittemme välisten suhteiden kehittymiselle välirauhan aikana oli juuri Neuvostoliiton kärsimä kiusallinen arvovaltatappio. Hyvitys oli yksinkertaisesti pakko saada. Tavalla tai toisella!

Asian toinen puoli olimme me, suomalaiset. Turtolan mukaan Neuvostoliitto oli talvisodan seurauksena saanut luoteisrajalleen katkeroituneen ja vihamielisen naapurin. Omalla politiikallaan Neuvostoliitto oli menettänyt mahdollisuuden saada Suomesta, jos nyt ei ystävällismielisen mutta ainakin korrektin keskustelukumppanin levottomassa

Euroopassa. Nyt se ei toteutunut, ja Neuvostoliiton näkökulmasta Suomi saattoikin vaikuttaa epäluotettavalta ja mahdollisesti hyvitystä hakevalta naapurilta. Eikä aivan syyttä!

”Ystävä hädässä” löytyi kun löytyikin Saksasta

Sota rajoitti Suomen kauppaa ja merenkulkua ja pakotti sen yhä enemmän suuntautumaan Saksaan, joka hallitsi merireittejä ja jonka resurssit näyttivät loputtomilta. Tilanne pakotti siirtämään syrjään pelot joutumisesta Saksan ja Neuvostoliiton mahdollisen konfliktin näyttämöksi ja osapuoleksi. Ulkoiseen apuun turvautuminen alkoi olla väistämätöntä. Suomen kansan suuri enemmistö vierasti natsi-ideoitua, mutta vielä vähemmän se halusi itänaapurin järjestelmää.

Saksalle yhteistyö Suomen kanssa tarjosi mahdollisuuden varmistaa Ruotsin malmien turvalliset kuljetukset Itämerellä. Kun kesällä 1940 käynnistyi kaikessa hiljaisuudessa Neuvostoliittoon tapahtuvan hyökkäyksen suunnittelutyö, Saksan oli aika muuttaa kylmäkoista suhtautumistaan Suomeen. Suomi oli ollut näihin asti sen silmissä länsirintaman melko merkityksetöntä takamaata. Nyt se alkoi näyttäytyä tulevan Neuvostoliiton sotaretken kannalta strategisesti merkittävänä osana tulevan itärintaman vasenta sivustaa. Suomen etelärannikko oli tärkeä Itämeren pohjoisosan hallinnan kannalta, ja Lappimme tarjosi mahdollisuuden Neuvostoliiton mahdollisten länsiyhteyksien, Muurmannin radan ja Murmanskin sataman liikenteen katkaisemiseen. Petsamon nikkelikin tietysti kiinnosti. Tämän lisäksi Hitler varmaan, aivan oikein, ajatteli suomalaisten olevan kiinnostuneita mahdollisuudesta saada hyvitys talvisodan menetyksille. Saksan menestys sodassa Neuvostoliittoa vastaan takaisi myös Suomen olemassaolon. Hänen käsitystään varmasti vahvistivat Suo-

men innokkaat pyrkimykset lämmittää diplomaattisia suhteitaan Saksan suuntaan ja saada Saksalta aseapua.

Vuoden 1940 Helsingin olympialaisten peruuntuminen talvisodan vuoksi oli Suomelle suuri pettymys. Jonkinlaista korvausta tälle haettiin, kun upouudelle olympiastadionilla järjestettiin ensin kaatuneiden urheilijoiden muistokisat ja 7. – 8. 9.1940 Suomi – Ruotsi – Saksa yleisurheilumaaottelu. Tämä urheilun suurjuhla oli yksi merkki Suomen ja Saksan suhteiden lämpenemisestä. Ruotsi voidaan nähdä tässä eräänlaisena ”esiliinana” toisiaan lähenevien, tulevien kumppanien välissä. Toisaalta Ruotsi oli sekä Saksalle että Suomelle äärettömän tärkeä kumppani.

Suomen tilanne loppukesällä 1940

Suomen joko ajautuminen tai tietoinen lähteminen mukaan Saksan rinnalle sotaan Neuvostoliittoa vastaan 1941, meidän historiasamme jatkosodan nimen saaneeseen sotaan, on paljon tutkimuksia, väittelyjä ja kannunvalantoja aiheuttanut prosessi. Yksi sen ainakin näin jälkikäteen arvioiden varsin ratkaisevaksi osoittautunut tapahtumaketju olivat ne neuvottelut, jotka tosiasiallisesti avasivat tien Suomen ja Saksan yhteistyöhön loppukesällä 1940. Nämä ns. Veltjens -neuvottelut ovat jääneet Suomessa varsin vähälle huomiolle, joten tapahtumien kulkua on syytä availa. Ei vähiten siksi, että sotasyällisysoikeudenkäynneissä 1944 eräät päättäjämme ovat esiintyneet varsin huonomaistisina siitä, missä tuli oltua mukana.

Nyt astuu näyttämölle Veltjens, Kolmannen Valtakunnan sanansaattaja

Tämä keskeinen osa vuoden 1940 tapahtumista perustuu pitkälti hyvin mielenkiintoiseen Otavan vuonna 1962 julkaisemaan kirjaan,

jonka nimi on ”Tienhaarassa, Syksyn 1940 tapahtumat Barbarossa -suunnitelman taustaa vasten”. Kirjoittaja on everstiluutnantti evp. Martti Vihtori Terä, jota olen kuullut mainittavan erääksi Suomen armeijan terävimmäksi tulevaisuuden lupaukseksi ennen sotiamme. Vuonna 1902 syntynyt Terä valmistui kadettikurssilta 7 kadettivääpelinä vuonna 1926, ja suoritettuaan Teknillisen korkeakoulun sotatieteellisen osaston ye-tutkinnon ja siten valikoiduttuaan nimenomaan sotalaitoksen teknisen kehittämisen linjalle yleni suhteellisen nopeasti everstiluutnantiksi 1941.

Samana vuonna hän kuitenkin erosi vakinaisesta palveluksesta ja siirtyi yksityisen, asekauppaan erikoistuneen yrityksen palvelukseen. Liekö kyseessä ollut sen aikainen puolustusvoimien ”ulkoistamistoimenpide”, jolla haluttiin varmistaa ongelmallisten taisteluvälinehankintojen sujuminen myös kaupallisesti. Mielenkiintoista on se, että hänellä oli jo aktiiviaikanaan ollut tehtäviä yksityisissä asekauppayrityksissä. Jo loppukesällä 1940 samana vuonna majuriksi ylennetty Terä nimittäin toimi johtavassa asemassa yksityisessä asekauppaa harjoittavassa yrityksessä Oy Dahlberg & Hilbert Ab:ssä.

Kuka ihmeen Veltjens?

Saksan ilmavoimien everstiluutnantti Josef Veltjens oli syntynyt 1894. Hän oli korkeilla kunniamerkeillä palkittu ensimmäisen maailmansodan hävittäjälentäjä ja Hermann Göringin läheinen ystävä ja luottomies. Göringhän oli myös ensimmäisen maailmansodan hävittäjälentäjä, joka oli ylennyt natsi-Saksan ilmavoimien komentajaksi ja valtakunnanmarsalkaksi ja oli Saksan Johtajan Adolf Hitlerin luottomies. Veltjens oli eronnut vakinaisesta palveluksesta, mutta hänen läheinen suhteensa Göringiin ja natsihallintoon jatkui. Toisen maailmansodan sytyttyä hänet kutsuttiin uu-

delleen palvelukseen. Näennäisesti Veltjens toimi kansainvälisenä asekauppiaana, mutta Saksan vallattua Keski-Euroopan, hänestä tuli Göringin apurina tärkeä toimija vallattujen alueiden talouksia Suur-Saksaan integroitaessa. Göring oli Saksan ”Vierjahresplan”-organisaation johtajana vastuussa Saksan talouselämän ja ennen muuta sodankäynnin tarpeiden tyydyttämisestä. Tässä kuviossa Suomi oli Saksalle tärkeä raaka-aineiden lähde. Puunjalostusteollisuuden tuotteet sekä kupari ja Petsamon nikkeli olivat avainasemassa. Näistä taloudellisiksi kuvaamistaan intresseistä johtuen Saksa ei halunnut mitään häiriöitä Itämeren alueella.

Veltjens ei Suomeen loppukesällä 1940 ilmaantuessaan suinkaan ollut pelkkä asekauppias, kuten jotkut suomalaiset tutkijat ovat hieinan halventavasti halunneet esittää. Hänellä oli erittäin keskeinen missio, joka tuli vaikuttamaan merkittävästi maamme kohtaloihin. Missio oli hyvin delikaatti, sillä se piti suorittaa ohi Saksan ulkoministeriön, Auswärtiges Amtin organisaation ja sen tietämättä. Oli tärkeätä, että Saksan virallinen ulkopoliittikka oli siinä vaiheessa edelleen vuoden 1939 sopimuksen takana. Mission kohteena oli Suomen ylin sotilaallinen ja poliittinen johto ohi demokraattisen päätöksentekoprosessin.

Veltjens saa mission

Veltjensin tehtävä käynnistyi Saksassa 14.8.1940 neuvottelussa, johon Veltjens oli kutsuttu ja jossa olivat hänen lisäksi läsnä Hitler ja Göring. Neuvottelu oli erittäin salainen. Saksalaisia oli järkyttänyt se, miten tiedot Suomesta olivat nopeasti vuotaneet Ruotsin lehdistöön. Sitä haluttiin nyt välttää. Tässä neuvottelussa Veltjens sai kaksi perustehtävää:

Ensinnäkin hänen tuli tiedottaa suoraan marsalkka Mannerheimille, että Saksa oli tietyn salassapitoehdoin ja järjestelyin valmis

heti toimittamaan Suomelle sen toivomia sotatarvikkeita. Muodollisesti ja juridisesti olisi aluksi kyse niiden Suomelle tarkoitettujen sotatarvikkeiden vapauttamisesta ja korvaamisesta, joiden toimitukset Saksa oli pysäyttänyt hallitsemilleen alueille talvisodan aikana.

Toiseksi hänen tuli sopivaksi katsomallaan tavalla tunnustella maaperää ja mahdollisesti hankkia periaatteellinen lupa rajoitettujen saksalaisten joukkojen kuljettamiselle Suomen läpi Pohjois-Norjaan. Kyseessä olisivat suhteellisen pienet joukot, ehkä noin rykmentin miesvahvuutta vastaavat. Myöhemmin tulisivat kysymykseen jatkuvat lomalaisten ja sairaiden edestakaiset kuljetukset. Veltjensia oli kehoitettu tähdentämään, että Ruotsin kanssa oli jo sovittu moninkertaisten joukkojen kauttakulusta. Hän saattoi myös vedota siihen, että Saksa tiesi Suomen neuvottelevan Neuvostoliiton kanssa kauttakulusta Hangon vuokra-alueelle. Saksalaisten kauttakulku voitaisiin siten nähdä Suomen kannalta tasapainottavana tekijänä.

Vaikka näissä ohjeissa ei puhuttu mitään Suomen mineraalivarojen saannin varmistamisesta Saksan sotateollisuuden käyttöön, on selvää, että tämä oli yksi käynnistettävän operaation taustatavoitteista. Jo tässä vaiheessa Hitler myös halusi myös varmistella suomalaisten mukanaolon tulevassa rintamassa Neuvostoliittoon suuntautuvassa hyökkäyksessä, joka oli erittäin salaisesti suunnitteilla.

Näistä neuvotteluista ei tehty minkäänlaisia pöytäkirjaa. Veltjensillä oli jonkinlainen Göringin antama ja Hitlerin toimeksiannosta allekirjoittama valtakirja. Siinä Veltjens valtuutettiin Suur-Saksan hallituksen salaisena lähettiläänä (Sonderemissar) käymään neuvotteluja Suomen korkeimman valtiojohton kanssa. Sotamarsalkka Mannerheim ja neuvottelujen aihe mainittiin valtakirjassa erityisesti. Niinpä Veltjens ei 17.8.1940 tullut

Suomeen suinkaan ”minään kaupustelijana ja pienen berliiniläisen toiminimen edustajana, vaan suurvallan johdon valtuuttamana ja lähettämänä täysivaltaisena edustajana ja”, kuten Terä kirjassaan toteaa. Hänen toimeksiannossaan korostettiin tehtävän ”yksityisluontoisuutta”.

Samanaikaisesti ulkoministeri Ribbentrop oli saanut tehtäväkseen tiedottaa Suomen Berliinin suurlähettiläälle, ministeri Kivimäelle, että Saksan hallitus oli päättänyt vapauttaa Saksan pidättämät asetoimitukset Suomeen ja harkita Suomen mahdollisia toivomuksia aseiden ostamiseksi Saksasta. Tällä tiedolla oli saksalaisten raporttien mukaan hyvin positiivinen vaikutus suomalaiseen osapuoleen. Kivimäelle tieto ei ollut täydellinen yllätys, sillä Veltjens oli jo aikaisemmin tavannut hänet ja puhunut asetoimituksista korostaen salassapidon merkitystä. Myös kauttakulkuoikeudesta oli Kivimäenkin kanssa puhuttu.

Koko prosessi ilmeisesti käynnistyi Göringin suostuteltua Hitlerin siihen. Aseiden, erityisesti uusien, Saksasta toimitettavien aseiden vientiluvulle tuli kuitenkin asettaa tiukat ehdot. Saksan arkaluontoisia Neuvostoliiton suhteita ei saisi vaarantaa. Siksi aseiden toimitusten tuli tapahtua täysin puhtaasti kaupallisten hankintasopimusten mukaisesti. Laivaukset tulisi hoitaa suomalaisilla laivoilla Ruotsin kautta ja Ruotsin aluevesiä pitkin kaappausvaaran vuoksi. Nämä reitit olivat Saksalle tuttuja jo Ruotsista tapahtuvien malmitoimitusten myötä.

Yhteydenottojen valmistelut

Suomessa tapahtuvien tapaamisten ennakovalmisteluun oli panostettu. Tavatessaan Kivimäen Saksassa Veltjens pyysi Kivimäkeä ”so-pivalla tavalla” valmistelemaan sotamarsalkka Mannerheimia ja varmistamaan, että häneltä saisi audienssin 18.8.1940. Kivimäki ymmär-

si, ettei tässä tosiaan ollut kyse mistä tahansa ”kaupustelijasta” vaan kohteli Veltjensiä suurvallan erityisvaltuutettuna. Luotettavan kuiriin, Berliinissä käymässä olleen vapaaherra Ernst Wreden välityksellä Kivimäki lähetti 17.8.1940 Mannerheimille henkilökohtaisen kirjeen, jota ei saanut luovuttaa kenellekään muulle. Kirjeessään Kivimäki pyysi Mannerheimia 18.8.1940 ottamaan vastaan Göringin Helsinkiin lähettämän edustajan, everstiluutnantti Veltjensin, joka oli tulossa neuvottelemaan sotatarvikkeiden toimituksista ja kauttakulkuoikeudesta. Hän pyysi vielä erityisesti 17.8. päivätyllä sähköllä Mannerheimia henkilökohtaisesti ottamaan vastaan vapaaherra Wreden tuoman kirjeen Malmin lentokentällä hänen tullessaan Tukholman vuorokoneella. Vaikka Veltjens oli Kivimäelle nimenomaan korostanut, että hän on oikeutettu keskustelemaan yksinomaan Mannerheimin kanssa, Kivimäki diplomaattina ja poliitikkona näki kauttakulkuoikeuden ulkoministeriön asi-ana. Niinpä hän kirjeessään Mannerheimille pyysi, että sen sisältöä ei saa missään tapauksessa antaa muiden kuin ulkoministeri Wittingin ja puolustusministeri Waldenin tiedoksi.

Sunnuntaina 18.8.1940 Mannerheimin piti matkustaa lentoteitse Jyväskylään, missä silloin oli sotainvalidien veljesliiton perustava kokous. Häntä seurasi lääkintäkenraalimajuri Eino Suolahti. Sotamarsalkka oli edellisenä iltana saanut pyynnön, että hän odottaisi Malmin lentokentällä ennen lähtöään vapaaherra Ernst Wredeä. Tämän piti suunnilleen samaan aikaan saapua lentoteitse Tukholmasta mukanaan tärkeä kirje Berliinistä. Mannerheim lykäsikin lähtöänsä kunnes Wrede oli saapunut. Myös ulkoministeri Witting ja puolustusministeri Walden oli pyydetty paikalle. Ylipäällikön esikuntapäällikkö Heinrichs oli samoin kutsuttu sinne ”siltä varalta, että ilmaantuisi jotakin sanottavaa ennen lähtöä”.

Lentokone Tukholmasta saapui määrättynä aikana. Paronin ojennettua odotetun kirjeen marsalkalle, tämä avasi kuoren, otti esille kirjeen ja silmäili sitä. ”Jaa”, sanoi Mannerheim, ”jos meidän vuoron perään on luettava tämä, hukkaantuu paljon aikaa. Ehkäpä Heinrichs lukee kirjeen ääneen, niin saamme kaikki kuulla sen samalla kertaa”. Mutta vilkaistuaan vielä kirjettä hän huudahti: ”Ei (för tusan) tässä on nimenomaan, että tämä on tarkoitettu ainoastaan Waldenille, ministeri Wittingille ja minulle - niinpä minun täytyy pyytää kenraalia ja paronia suorittamaan pienen kävelymatkan sillä aikaa, kun me luemme tämän.”

Kun Wrede, Heinrichs ja Suolahti olivat hyvän aikaa kävelleet edestakaisin parvekkeella, heidät kutsuttiin sisään. Heidän saavuttuaan kääntyi marsalkka esikuntapäällikkönsä puoleen lausuen: ”Tämä oli todella mielenkiintoista, niin, merkityksellistä, valitettavasti en voi kertoa enempää, en ainakaan toistaiseksi. Minä matkustan nyt joka tapauksessa, niin kuin oli päätetty, mutta palaan jo tänä iltana.”

Parhaimman kuvan siitä, kuinka synkkinä vastuunalaisessa asemassa olevat miehemme tuona aikana näkivät tilanteen ja maamme aseman ovat Waldenin sanat Heinrichsille heidän jäätyään kahden kesken marsalkan koneen lähdettyä: ”Nyt minä näen hyvin pienen valonsäteen pilkottavan pimeydestä.”

Veltjens Helsingissä ”maan alla”

Veltensin vaiheista Suomessa raportoi evers-tiluutnantti Terä näin: ”Veltjens oli saapunut jo edellisen päivän vuorokoneella Tukholman kautta Helsinkiin. Hänen aseliikkeensä Suomen edustaja Hilbert oli häntä vastaanottamassa. Koko Helsingissä oleskelunsa ajan Veltjens oli käytännöllisesti katsoen ”maan alla”, sunnuntai-iltaan saakka Hilbertin huvilassa Husössä ja sen jälkeen tämän kaupun-

kiasunnossa Kaivopuistossa. Siihen hyvin suljettuun piiriin, jossa Veltjensin tehtävän ensi käsittely tapahtui, kuuluimme hänen lisäksi vain Hilbert ja minä. Tässä yhteydessä oli minulla vielä erikseen noin tunnin kestävä kahdenkeskinen keskustelu Veltjensin kanssa. Tällöin Veltjens aluksi hyvin selvästi ja painokkaasti selosti tehtävänsä sekä sen suoritusta varten Göringiltä saamansa ohjeet esittäen myös valtakirjansa, jonka lisäksi hänellä oli Göringin henkilökohtainen kirje Mannerheimille.”

”Hän tähdensi erikoisesti, ettei hänellä ollut lupaa keskustella muiden kuin Mannerheimin kanssa ja että me emme millään tavoin saisi edes kuvitellakaan Saksan suhteiden tai tunteiden Neuvostoliittoon muuttuneen. Saksa halusi ainoastaan mahdollisimman diskreetillä tavalla varmistautua siitä, ettei sen elintärkeitä etuja Pohjolassa - Norjan joukkojen asemaa sekä ennen kaikkea Petsamon nikkelin saantia - loukattaisi.”

”Tästä huolimatta hänellä oli kuitenkin oikeus ja valtuus vahvistaa Mannerheimille Saksan hallituksen saaneen varmuuden siitä, että Moskova valmistelee uutta sotaa Suomea vastaan. Hitler on kuitenkin päättänyt, ettei Suomea jätettäisi tällä kertaa yksin. Kun tällainen tieto voitaisiin helposti käsittää Saksan idänpolitiikan perusteelliseksi muutokseksi, tätä informointia ei missään tapauksessa saisi tuoda Suomen eduskunnan eikä edes koko hallituksenkaan tietoon. Olihan hyvin tunnettua, miten nopeasti kaikki vitalisimmatkin valtiosalaisuudet tätä kautta levisivät kaiken maailman tuuliin. Erikoisesti eduskunnan ulkoasiainvaliokunta oli jo käytännössä tässä suhteessa osoittautunut tiiviiksi kuin ”seula”, josta vielä varmuuden vuoksi seulaverkko on revitty pois.”

Niinpä niiden henkilöiden lukumäärä, jotka vain osittainkin saisivat tietää ehdotuksis-

ta ja ratkaisusta, olisi siis supistettava mahdollisimman pieneksi. Sekä Hitler että Göring vaativat myös aivan ehdottomasti, että sotatarvikkeiden toimitus oli suoritettava hyvin naamioituna ”yksityiskaupallisena” operaationa, joka kaupallisten dokumenttinsa, kuten kauppasopimuksen, laskutusten, konossementtien jne. puolesta oli saatettava niin mutkikkaaseen muotoon, ettei kukaan syrjäinen pääsisi niiden perusteella ainakaan helposti päättämään, että Saksan hallitus oli toimitusten takana. Muodollisesti tuli aseiden toimituksen ulospäin näyttää siltä, että kysymyksessä oli yksinomaan Suomen talvisodan aikana länsimaista ostamien, maksamien sekä Norjan satamiin jääneiden tarvikkeiden luovutus ja korvaaminen Suomelle.

Veltjens tapaa Mannerheimin

Mannerheimin palattua Jyväskylästä kutsuttiin Veltjens hänen puheilleen myöhään illalla 18.8.40. Tapaaminen ja neuvottelu oli kahdenkeskinen. Veltjensin Terälle kertoman mukaan Mannerheim oli hetkeäkään epäroimättä sanonut hyväksyvänsä henkilökohtaisesti suurella kiitollisuudella tarjotun mahdollisuuden sotatarvikkeiden ostoon Saksasta. Hän oli sanonut olevansa valtuuksiensa perusteella myös pätevä tekemään tässä suhteessa yksin heti lopullisen sitovan ostopäätöksen.

Sen sijaan Mannerheim oli jyrkästi kieltäytynyt esittämästä minkäänlaista ratkaisua tai edes mielipidettä ehdotuksesta myöntää Saksalle lomalaisten ja tarvikkeiden kauttakulkuoikeutta Pohjanlahden satamista Norjaan. Ehdotus oli hänen mielestään monitahoisen mielenkiintoinen, mutta luonteeltaan siinä määrin poliittinen, että Veltjensin olisi sen johdosta neuvoteltava pääministeri Rytin kanssa presidentti Kallion ollessa tällöin pois Helsingistä.

Tähän oli Veltjens vastannut, että hänen tuli saamansa ohjeen mukaisesti neuvotella ai-noastaan Mannerheimin kanssa ja että hänen pitäisi seuraavana päivänä tai viimeistään tiistaina palata takaisin Berliiniin sekä sitä ennen sähköttää esimiehelleen Göringille lyhyt tiedonanto ”jaa, tai ,ei”. Tämän kuultuaan Mannerheim oli harkinnut asiaa ja jonkin ajan kulluttua tarjoutunut itse keskustelemaan asiasta Rytin kanssa sekä luvannut jo aikaisin seuraavana päivänä tiedottaa Rytin päätöksensä Veltjensille. Veltjens suostuikin tähän ja palattuaan Hilbertin luo hän vaikutti erittäin tyytyväiseltä saavuttamaansa tulokseen.

Mannerheim vastaa

Aamupäivällä maanantaina 19.8.40 Veltjens kutsuttiin uudelleen Mannerheimin puheille. Hän sai silloin tiedon, että asia oli selvä, Suomi tulisi kiitollisuudella hyväksymään Saksan hallituksen ehdotukset sekä tarvittaessa vetoamaan vastaavaan venäläisten kauttakulkuoikeuteen Hankoon.

Veltjensin varsinaisen tehtävän tultua täten periaatteessa positiivisesti päätetyksi oli myös samalla sovittu, että hän iltapäivällä suorittaa kohteliaisuuskäynnit Rytin ja Wittingin luona sekä sen jälkeen sopisi alustavasti kaikista käynnistettävistä toimenpiteistä puolustusministeri Waldenin kanssa.

Ryti, Witting ja Walden muistamattomina

Siitä, mitä Veltjensin käyntien aikana Rytin, Wittingin ja Waldenin luona 19.8.40 on keskusteltu, ei ole ainakaan toistaiseksi käytävissä mitään asiakirjatietoja. On erikoista, että Ryti sotasyllisoikeudenkäynnin puolustuspuheessaan sekä muistelmissaan selkeästi kieltää tienneensä mitään sovitusta kauttakulusta vyöryttäen siten kaiken vastuun Mannerheimin harteille. Asetoimituksia koske-

van sopimuksen osan hän kyllä muistaa. Ryti valittaa lisäksi, että hän joutui hallituksensa edessä kiusalliseen välikäteen ensimmäisten saksalaiskuljetusten yllättäen ilmestyessä Suomen aluevesille.

Waldenin ja Wittingin jälkeensä jättämissä papereissa ei myöskään ole mainintoja näistä tapaamisista. Toisen käden tietojen mukaan Wittingin on syksyllä 1944 vähän ennen kuolemaansa väittänyt, ettei hän tietänyt saksalaisille myönnetystä kauttakuluvasta mitään ennen kuin joukkojen laivaus oli jo käynnissä. Edelleen hän olisi väittänyt sotilasjohdon järjestäneen koko asian omin päin.

Käynnin aikana Ryti oli esittänyt sydämelisessä muodossa kiitoksensa Suomen puolesta sekä vahvasti lyhyesti Mannerheimin välityksellä antamansa hyväksymisen Veltjensin tekemiin ehdotuksiin, joita ei enää sen lähemmin kosketeltu. Kaikki niihin liittyvät käytännölliset toimenpiteet ja niiden yksityiskohtainen hoitaminen jäisivät lähinnä ministerien Wittingin ja Waldenin käsiin. Veltjens oli myös ymmärtänyt, että Ryti oli asiasta yön kuluessa jotenkin ollut yhteydessä presidentti Kallion kanssa ja saanut tämän siunauksen tehdyille päätöksille.

Waldenin tapaaminen oli taasen suorastaan käytännöllinen välttämättömyys, koska Mannerheim oli sitä ennen tehnyt päätöksensä sotatarvikkeiden hankkimisesta. Käytännön toimenpiteisiin oli siis kiireellisesti ryhdyttävä. Lähinnä hankintojen laadusta sekä käyntiin panosta keskusteltiin ja sovittiin Waldenin ja Veltjensin välillä. Välittömästi tämän tapaamisen perusteella esim. Oy Dahlberg & Hilbert Ab:n sekä Terän oma osuus toimitusten järjestely- ja valmistelutyössä käynnistyi vielä samana päivänä. Waldenin pyynnöstä Veltjens lykkäsi paluunsa Berliiniin seuraavaan päivään, tiistaihin, jolloin Walden tarjosi hänelle lounaan.

Saksaan vastattiin ”jaa”

Koska Veltjensin tuli vielä samana päivänä antaa Göringille vastaus ”jaa”, tarjoutui Witting, jolle myös Ryti oli jo tämän seikan ilmeisesti maininnut, lähettämään tällaisen lyhyen sähköksen Kivimäelle. Näin päätettiin ja myös tapahtui. Tämän lisäksi Veltjens lähetti saman tiedotuksen konttoripäällikkönsä Baumannin kautta Göringille.

Sopimuksesta toimintaan

Sotatarvikkeiden hankintojen käytännöllisten valmistelujen ylin johto ja valvonta kuului sotatalouspäällikölle, kenraali Grandellille. Teknillisenä asiantuntijana taisteluvälineosaston päällikkö eversti T. Raatikainen sai tehtäväkseen ostettavan kaluston valinnan. Hankinnan kaupallinen puoli ja tarvikkeiden kuljetus Saksasta Suomeen tuli Oy Dahlberg & Hilbert Ab:n vastattavaksi läheisessä yhteistyössä Waldenin, Grandellin ja Raatikaisen kanssa.

Kauttakulun osalta jäätiin odottamaan ohjeita, jotka Veltjens Berliiniin palattuaan tulisi Suomelle välittämään. Veltjensin ja Suomen ydinjohtoryhmän käymistä neuvotteluista ja sovituista asioista ei syntynyt minkäänlaisia kirjallisia dokumentteja. Vasta asekauppojen ja kauttakulun käytännön toimista niitä on tehty ja myös säilynyt.

Jälkitarkastelua

Suomalaiset päättäjät eivät näitä jälkeempäin arvioiden maamme tulevien kohtaloiden kannalta ratkaisevia päätöksiä tehdessään mitenkään voineet tietää, että arpa oli nyt heitetty. Suomi oli lähtenyt Saksan matkaan tiellä, joka tuli johtamaan uuteen sotaan. Vaikka merkkejä tästä alkoi näkyä vuoden 1940 lopulla, Suomessa jaksettiin silti uskoa, että me jotenkin voisimme vahvan Saksan tuelle saada neuvotteluteitse takaisin talvisodassa me-

nettämämme alueet, mahdollisesti jopa korojen kanssa. Vasta myöhään keväällä 1941 keskeisille päättäjille alkoi selvitä, että sotaa kohti oltiin menossa ja että Suomi oli käytännössä sitoutunut taistelemaan Saksan rinnalla.

Veltjensin kohtalo

Everstiluutnantti Josef Veltjens jatkoi yhteydenpitoaan Suomeen syksyn 1940 aikana. Everstiksi ylennettynä hän toimi toukokuusta 1942 alkaen mustan pörssin kaupan lopettamiseen tähtäävän operaation johtajana Saksan hallitsemassa Euroopassa. Myöhemmin vuonna 1943 hän toimi jälleen Göringin emissaarina tällä kertaa kohteenaan Italia. Näissä tehtävissä hän sai surmansa häntä kuljettaneen Junkers Ju 52 –koneen syöksytyä maahan Italiassa Apenniinien vuoristossa 6.10.1943.

On mahdollista, että liittoutuneiden hävittäjä ampui koneen alas. Lentäjää oli joka tapauksessa varoitettu mahdollisista vihollishävittäjistä alueella ja kehotettu lentämään matalalla.

Saksalaiset tuleva, arpa on heitetty!

Paikallisten viranomaisten ja suuren yleisön ällistykseksi ensimmäinen saksalaisia lomalaisia kuljettanut alus saapui Vaasaan 21.9.1940. Kauttakulkusopimuksen myötä Suomi oli jo tavallaan kytketty tulevaan sotaan, mutta syksyn 1940 tilanteessa se kuitenkin vakautti asemaamme.

Sopimus avasi myös ovet kaupallemme. Saksa oli kiinnostunut puunjalostusteollisuutemme tuotteista ja Petsamon nikkelistä, Suomi puolestaan Saksan mahdollisuuksista toimittaa meille elintarvikkeita ja polttoaineita, ja tietysti aseita.

Saksalaisten tulo tällä tavoin Suomen alueelle herätti tietysti Neuvostoliiton, joka aktivoitui uudelleen Ahvenanmaan kysy-

myksessä. Niinpä Suomen oli suostuttava al-lekirjoittamaan Neuvostoliiton kanssa Ahvenanmaan demilitarisointisopimus. Kaikki miinoitteet ja linnoitteet oli purettava. Maa-rianhaminaan asetui Neuvostoliiton ylimitoitettu ja sotilaspainotteinen konsulaatti, joka valvoi sopimuksen noudattamista.

Kerran vielä! Valtoliittoa Ruotsin kanssa lämmitellään.

Elokuun 1940 lopulla Ruotsissa virisi vielä kerran ajatus Ruotsin ja Suomen valtioliiton mahdollisuudesta tavoitteena sillä tavoin taata rauha alueillamme. Neuvotteluja käytiin, ja miehitetyn Norjankin mukaantulo oli kuvassa. Edellytyksenä olisi ollut, että Suomi olisi tyytynyt Moskovan rauhan rajoihinsa. Näin olisi rauhoitettu Neuvostoliitto. Meillä olisi tähän varmaan suostuttukin edellyttäen, että sekä Neuvostoliitto että Saksa olisivat liiton hyväksyneet. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan molemmat katsoivat liiton olevan intressiensä vastainen. Niinpä liittoajatus oli joulukuussa 1940 haudattava.

Suomi Neuvostoliiton ja Saksan pelikorttina

Neuvostoliitto koetti nyt myöhään syksyllä 1940 saada vuoden 1939 Molotov-Ribbentrop -sopimukseen vedoten Saksalta suostumuksen vapaisiin käsiin Suomenkin suhteen. Se ei kuitenkaan saanut liittolaiseltaan vastakaikua hankkeelleen. Nyt Saksa oli puolestaan kiinnostunut Suomesta. Se oli jo 31.8.1940 pidettyssä suuressa sisäisessä sotaneuvottelussa päättänyt käynnistää Operaatio Barbarossan eli Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyksen suunnittelun Ja sitä ei Neuvostoliitto tietänyt.

Hitler kyllä myönsi marraskuussa 1940 Saksaan komennetulle Neuvostoliiton ulkoministeri Molotoville elokuun 1939 ”saksa-

lais-venäläisen sopimuksen” olevan voimassa, mutta ilmoitti venyneiden neuvottelujen lopputulemana, ettei Saksa nyt halunnut sotaa tai minkäänlaisia häiriöitä Suomen suunnalla. Saksalla oli Suomen suhteen taloudellisia intressejä. Suomen puunjalostusteollisuuden tuotteet ja nikkeli olivat sille tärkeitä, eikä niiden saanti saanut häiriintyä. Hitler vähäteli Suomen kanssa tehdyn saksalaisten lomalaisjoukkojen kauttakulkusopimuksen merkitystä ja vakuutteli sen olevan vain väliaikainen järjestely. Hitler edellytti Neuvostoliiton ymmärtävän Saksan kannan, ettei se sallisi Suomeen kohdistuvaa sotilaallista uhkaa. Itämeren piirissä mahdollisesti syttyvä sota rasittaisi suuresti saksalais-venäläisiä suhteita. Kun Saksa piti tarpeettomana keskustelujen jatkamista Suomen kysymyksestä, Neuvostoliiton oli sitkeistä yrityksistä huolimatta tyydyttävä tähän.

Ehkä näiden historian tulkintojen ääripäiden väliltä löytyy uskottavin selitys. Emme me nyt aivan ajopuuna sotaan menneet. Kyllä taustalla oli sarja selkeitä päätöksiä, joita tehtäessä lopputulos ei tietenkään voinut olla näkyvässä mutta jotka koko ajan kavenisivat vaihtoehtojen määrää. Loppujen lopuksi oltiin tilanteessa, jossa kädessä ei ollut kuin yksi toivoa herättävä ”kortti”. Voimakkaan Saksan rinnalla ja pääosin halukkaastikin lähdimme hakemaan 1941 hyvitystä talvisodan menetyksille, mahdollisesti jopa ”korkojen kanssa”.

Neuvostoliitto oli myös omalla epäonnistuneella välirauhan ajan politiikallaan aktiivisesti ajanut Suomea kohti tätä tilannetta. Virallinen Suomi oli vielä keväällä 1941 valmis hyväksymään Moskovan rauhan rajat pienin ”viilauksin” lopullisiksi, jos vain itsenäisyytemme taattaisiin. Yleinen mielipide ei ehkä olisi tällaista lopputulosta ollut valmis niin vain hyväksymään, kun Saksa, joka oli otta-

nut Suomen ”siipiensä suojaan”, vielä näytti täysin voittamattomalta sotakoneelta. Pommittamalla raskaasti Suomen kohteita ilman sodanjulistusta Neuvostoliitto antoi lopullisen syyn todeta, että Suomi oli jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa.

Eräänlaiseksi loppukaneetiksi tällaiselle katsaukselle soveltuu ye everstiluutnantti Martti V. Terän kirjoittama teksti.

”Arvostelu, joka tuomitsee vuosia tai vuosikymmeniä aikaisemmin toimineita johtajia, heidän tilanteen arvostelujaan ja niihin liittyviä ratkaisujaan myöhempien aikojen tapahtumien kehityksen perusteella, on kohtuuton, epäinhimillistä ja historian tutkimuksen näkökannalta täysin diletanttimaista.”

Lähteitä: Ahto, Sampo: Maailmansodat sulavat yhdeksi kokonaisuudeksi, Vapaussoturi 3/2010. Jatkosodan historia osa 1, Sotatieteen Laitos, sotahistorian toimisto, WSOY, Porvoo 1988. Jokisipilä, Markku: Aseveljiä vai liittolaisia, SKS, 2004. Jonas, Michael: Kolmannen valtakunnan lähettiläs, Wipert von Blücher ja Suomi, Ajatus Kirjat, Gummerus Oy, Juva 2010. Lallukka, Kyösti (toim.): Risto Rytin puolustus. Tietokalervo Oy. 1989. Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Jatkosodan Pikkujättiläinen, WSOY 2005. Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Talvisodan Pikkujättiläinen, WSOY 1999. Mannerheim, G.: Suomen Marsalkan muistelmat, Muistelmien I – II kansanpainos, Otava, Keuruu 2004. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): ”Käymme omaa erillistä sotaamme”, Risto Rytin päiväkirjat 1940 – 1944, Edita, Helsinki 2006. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): Murhenäytelmän vuorosanat, talvisodan hallituksen keskustelut, Edita, Helsinki 2003. Murtorinne, Eino: Stalinin lahja, artikkeli Helsingin Sanomissa 14.11.2010, s. D 4-5. Paasikivi, J.K.: Jatkosodan päiväkirjat, WSOY, Juva 1991.

Ruutu, Y.: Suomen politiikka 1939-44, Olisiko sodat Suomen ja Neuvostoliiton välillä voitu välttää? Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden kustannusosakeyhtiö Tiede, Helsinki 1945. Suomi, Juhani: Urho Kekkonen 1936 – 1944, Myrrysmies, Otava, Keuruu 1986. Terä, Martti V.: Tienhaarassa, syksyn 1940 tapahtumat Barbarossa –suunnitelman taustaa vastaan, Otava, Keuruu 1962. Ylikangas, Heikki: Väli rauha 1940 – minkä sodan odotuksessa? Historiallinen Aikakauskirja 4/2003, s. 569 – 576.

SUOMEN TIE JATKOSOTAAN

Tietoinen päätös? Ja Suomi siksi syyllinen sotaan? Tutkijat ovat paljon kiistelleet siitä, miten Suomi oikein joutui jatkosotaan. Ja keskustelu tuntuu jatkuvan. Sodan voittajavaltioiden kanta oli kuitenkin selvä: kyseessä oli tietoinen ja harkittu valinta ryhtyä Saksan liittolaiseksi, ja Suomi oli tällä perusteella yksin syyllinen sotaan. Sotasyyllisyysoikeudenkäynti, joka oli Neuvostoliiton, suomalaisten kotikommunistien ja muiden myötäilijöiden masinoima eräänlainen ”puhdistautumisriitti”, löysi sotaan syylliset ja tuomitsi heidät.

Välirauhan tapahtumatko veivät sotaan?

Mennään kuitenkin ajassa joitakin vuosia taaksepäin. Talvisota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittuun Moskovan rauhaan 12.3.1940, joka solmittiin ”ikuisiksi ajoiksi”, ja aseet vaikenivat seuraavana päivänä. Alkoi aikalaisten mukaan epävarmuuden ja levottomuuden aika, ”välirauha”. Ensimmäisiä tämän termin käyttäjiä virallisesti lienee ollut Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim. Hän aloitti jatkosodan sytyttyä antamansa päiväkäskyn no 1 sanoilla: ”Kunnias talvisotamme päättyi katkeraan rauhaan. – Tehty välirauha oli vain välirauha, joka nyt on päättynyt”. Välirauhan aikana elettiin Talvisodan Pikkujättiläistä siteeraten ”Moskovan rauhasta aina talveen 1941 kuin veitsi kurkulla”. Tämän aikakauden tapahtumat, eikä vähiten Neuvostoliiton Suomea kohtaan harjoittama politiikka, olivat omiaan johdattelemaan Suomen jatkosotaan. Tapahtumien tulkinnasta riippuu, miten siinä niin kävi. Siitä on olemassa erilaisia ja näköjään jatkuvasti kehittyviäkin käsityksiä.

Toisenlainen selitys

On kyllä olemassa aivan toisenlainenkin ta-
pahtumien selitys, joka laajentaa aikapers-
pektiiviä välirauhan noin 14 kuukaudesta pe-
rästi 30 vuoteen. Arvostettu sotahistorioitsija,
eversti evp Sampo Ahto on esittänyt ajatuk-
sen 30 –vuotisesta sodasta. Hän hahmottelee
sodan alkaneen jo vuonna 1917 ja päättyneen
noin 30 vuotta myöhemmin, kun Suomi oli
varmistanut itsenäisyytensä ns. vaaran vuo-
sien jälkeen. Se sisälsi hänen mukaansa va-
paussotamme, joka oli samalla sisällissota,
sen hänen mukaansa selkeän jatko-osan, tal-
visodan, talvisodan rauhan jälkeisen välirau-
han ajan, sen aikana kehittyneessä tilanteessa
käynnistyneen jatkosodan, Lapin sodan sekä
sotiamme aikaa seuranneet vaaran vuodet,
joiden aikana kommunistimme yrittivät val-
lankaappausta.

Oliko kaikki vain vapaussotamme jatketta?

Sodan logiikka alkoi siis toimia oikeastaan jo
Suomen itsenäistymisestä ensimmäisen maa-
ilmasodan loppumyrskyissä 6.12.1917 ja jo
ennen varsinaisia sotateoimia meidän suunnal-
lamme. Sen tausta löytyy kuitenkin vielä kau-
empaa, imperialistisen tsaarin Venäjän maa-
ilmankuvasta. Vaikka monien kouristusten ja
sisällissotien synnyttämä Neuvostoliitto, josta
voidaan oikeastaan puhua toimivana valtiona
vasta 1920 –luvun alussa, oli monella tavalla
erilainen kuin edeltäjänsä, se halusi alusta al-
kaen olla maailmanvalta.

Tarton rauhassako uuden sodan siemen?

Tämä uusi valtio, Venäjän sosialistinen fede-
ratiivinen neuvostotasavalta, joutui heikkou-
den tilassaan solmimaan Suomen kanssa rau-
hansopimuksen Tartossa 14.10.1920. Rauha
tarvittiin, koska oltiin käytännössä oltu so-

dassa, jota tosin kumpikaan osapuoli ei ollut
julistanut. Rauha tehtiin Tartossa kovan vään-
nön jälkeen. Se syntyi meidän kannaltamme
varsin hyvin ehdoin, vaikka jotkut suurem-
masta Suomesta haaveilleet pitivätkin sitä hä-
peärauhana. Saimme Tarton rauhassa vahvis-
tettua itsellemme ns. vanhan Suomen alueet
erityisesti Karjalan kannaksella. Petsamokin
liitettiin Suomeen vanhaan 1860 –luvun so-
pimukseen viitaten. Silloinhan tsaarin Venä-
jä halusi Siestarjoen tärkeät asetehmaat Kan-
naksella varmuuden vuoksi omalle puolelleen
Suomen Suurruhtinaskunnan rajaa. Korvauk-
seksi Suomen Suurruhtinaskunnalle luvati-
ttiin Petsamon alue. Sen luovutusta ei koskaan
pantu käytännössä toimeen, mutta sopimus-
paperit siitä tehtiin. Ja ne suomalaiset löivät
pöytään Tartossa. Bolshevikki-neuvottelijoil-
la, sen enempää kuin omillammekaan, ei tie-
tenkään voinut silloin olla käsitystä Petsamon
todellisesta arvosta. Petsamon nikkeliin löy-
dettiin vasta myöhemmin. Siitä tulikin sitten
aikaa myöten kansainvälinen mielenkiinnon
kohde, kun nikkelin arvo sotateollisuuden
raaka-aineena nousi toisen maailmansodan
lähestyessä.

Oliko talvisota vapaussotamme jatkosota?

Tarton rauhansopimuksen ehdot olivat siis
Suomen kannalta edulliset. Ne olivat kui-
tenkin jyrkässä ristiriidassa vähitellen nou-
sevan ja kehittyvän ”Suuren ja Mahtavan”
Neuvostoliiton ajattelun kanssa. Jo 1930 –lu-
vun alussa Neuvostoliitto määritteli selkeäs-
ti tavoitteekseen ensimmäistä maailmanso-
taa edeltävien Venäjän rajojen palauttamisen.
Talvisotaan Neuvostoliitto lähti selkeästi tästä
tavoitteestaan.

Toisena tavoitteena oli Saksan uhan torju-
minen Itämerellä. Saksan ja Englannin väli-
nen laivastosopimus vuodelta 1935 vahvisti

Itämeren kuuluvan Saksan valtapiiriin. Tämä muodosti selvän uhan Leningradin suuntaan. Neuvostoliiton pääkaupungiksi oli valittu Moskova, mutta Leningrad oli erittäin tärkeä. Turvallisuushkiakin vaikuttavampi motiivi ryhtyä aggressiivisiin toimiin Itämeren alueella olivat kuitenkin vahvistuneen Neuvostoliiton laajentumispyrkimykset. Ensimmäinen vaihe oli Baltian maiden ja Suomen palauttaminen valtakunnan piiriin. Näistä asetelmista Neuvostoliitto lähti valloitusretkelleen turvattuaan sitä ennen elokuussa 1939 solmimallaan Molotov-Ribbentrop –sopimuksella asemansa Saksan suuntaan. Tämän sopimuksen salainen lisäpöytäkirja vahvisti Suomen ja Baltian kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin.

Talvisota meni Neuvostoliiton kannalta monessa mielessä erittäin huonosti. Sotaan lähdettiin täysin epärealistisista asetelmista. Missiona oli ”vapauttaa Suomen työläiset ja köyhälistö rahan vallan ja valkobandiittien (huomaa terminologia!) ikeestä”. Suureksi yllätyksekseen puna-armeija kohtasikin yhtenäisen, taistelutahtoisen kansan ja erittäin sitkeästi puolustautuvan ja paikoitellen menestyksellisesti hyökkäävän Suomen armeijan. Päästäkseen jonkinlaiseen kunnialliseen ratkaisuun arvovaltakysymyksenkin muodostuneessa talvisodassa Neuvostoliitto joutui siirtämään Suomen rintamalle ennakoitua suunnattomasti enemmän joukkoja, loppuvaiheessa kolmanneksen (!) koko mahtavan valtakuntansa armeijan vahvuudesta ja sotakoneistosta.

Näin jälkikäteen arvioiden talvisota päättyi molempien osapuolten kannalta eräänlaisessa pakkotilanteessa ”ratkaisemattomaan”. Suomen oli pakko tehdä rauha raskain ehdoin, koska sen sotilaallinen puolustus Karjalan kannaksella ja erityisesti Viipurinlahdella oli romahtamaisillaan. Voimat olivat kerta kaikkiaan lopussa eikä Ranskan ja Englannin

tarjoamaan apuun luotettu. Se vaikutti täysin alimitoitetulta Suomen sotatilannetta ajatellen, se ei olisi ehtinyt ajoissa eivätkä Norja ja Ruotsi suostuneet ranskalaisten ja englantilaisten joukkojen kauttakulkuun. Länsiliittoutuneiden avun motiiveja oli myös syytä epäillä. Oliko suunnitellun intervention pää tarkoitus estää Saksaa saamasta Ruotsista elintärkeätä rautamalmia? Toisaalta ei myöskään haluttu Suomen muodostuvan kansainvälisen sodan näyttämöksi. Oli selvästikin odotettavissa länsiliittoutuneiden ja Saksan yhteenotto Itämeren alueella, Suomenkin maaperällä. Niinpä tarjolla ollutta apua ei pyydetty.

Historiantutkimuksemme ei ole vielä täysin luotettavasti pystynyt selvittämään, mikä merkitys meidän päätöksenteollemme oli Saksasta ilmeisesti saatu ainakin jossain määrin epävirallinen viesti: tehkää nyt rauha, tulee aika, jolloin voitte saada kaiken menettämäne takaisin, jopa korkojen kera. Jo ennen sodan syttymistä Saksa oli viestinyt sopimisen tärkeydestä sodan välttämiseksi. Se on joka tapauksessa selvää, että sota Itämeren piirissä oli Saksan intressien vastainen asia. Se oli niin jo 1939 ja oli niin erityisesti 1940! Mikään ei saanut häiritä Ruotsin malmivarojen hyödyntämistä Saksan sotateollisuuden kyltymättömiin tarpeisiin. Talvisodan ajan hallituksemme dokumentoiduista keskusteluista ei voi mitenkään päätellä Saksasta tulleen viestin olleen merkittävä tekijä, kun rauha päätettiin solmia. Sotilaallisen tilanteen kriittisyys painoi selvästi eniten päätöksenteossa. Puolustuksemme oli romahtamassa Viipurinlahdella ja läntisellä Kannaksella.

Neuvostoliiton puolestaan ajoi rauhaan pitkälti sama tilannekuva, pelko sodan kansainvälistymisestä. Se ei siinä tilanteessa suurin surminkaan halunnut joutua Suomen rintamalla vastakkain Englannin ja Ranskan kanssa, joiden se tiesi suunnittelevan apuretki-

kuntaa Suomeen. Lähestyvän kelirikon pelko uhkasi myös sen Viipurinlahdelle jäitsee edeneitä joukkoja, jotka eivät päässeet eteenpäin mantereella. Aika yksinkertaisesti loppui! Vaikka Neuvostoliitto pystyi pakottamaan Suomen kaikkiin haluamiinsa alueluovutuksiin, sen lopullinen päämäärä, Suomen palauttaminen Neuvostoliiton valtapiiriin, jäi saavuttamatta.

Välirauhan aika

Talvisodan jälkeinen noin 14 kuukautta kestänyt rauhan aika, välirauha, oli kuten jo aikaisemmin todettiin, levottomuutta ja epävarmuutta herättänyttä aikaa maassamme. Rauhan kestävyyyteen ei luotettu, joten talvisodan syttyä julistettua sotatilaamme ei missään vaiheessa purettu. Suursota riehui Euroopassa. Se pakotti Suomen vähitellen siirtymään sota-ajan säännöstelytalouteen, jota ei lyhyen talvisodan aikana vielä tarvittu. Karjalaisten siirtolaistemme asuttaminen ja sodan vaurioiden korjaaminen vaati valtavia voimainponnistuksia. Menetetyn viljelyalan, lannoitteiden tuonnin loppumisen ja huonojen sääolojen vuoksi maataloutemme oma-varaisuusaste laski katastrofaalisesti. Teollisuutemme kärsi raaka-ainepulasta ja viennin tyrehtymisestä. Taloutemme oli muutoinkin tiukalla, kun puolustusmäärärahat olivat nielleet talvisodan aikana 45 % valtion menoista. Ja nyt vaati uuden rajan linnoittaminen ja puolustuskykymme muu vahvistaminen paljon lisää rahaa.

Välirauhan alkuaika ei kuitenkaan merkinnyt vielä Suomen täysimittaista valmistautumista uuteen sotaan. Ilmeisesti valtiojohtomme ja kansamme enemmistö halusivat uskoa rauhantilan pysyvyyteen ja oikeuden voittoon. Samanaikaisesti tietysti pelättiin Neuvostoliiton ryhtyvän saattamaan kesken jääneen Suomen operaationsa päätökseen. Kun

lähialueiden kaikki pienet valtiot Ruotsia lukuun ottamatta nopeassa tahdissa päätyivät joko Saksan tai Neuvostoliiton valtapiiriin, levottomuus vain lisääntyi. Saksa valtasi huh-tikuussa 1940 Tanskan ja Norjan, päämotiivinaan Ruotsin malmin saannin varmistaminen ja aiheellinen pelko siitä, että länsiliittoutuneet yrittäisivät päinvastaista.

Kansa liikehti

Maassa oli sisäpoliittisestikin levotonta. Talvisodan synnyttämä yksimielisyys näytti olevan murenemassa. Voimakkaaksi kasvava aseveliliike ja aktivoituneiden kommunistien masinoimat mielenosoitukset, lakot sekä niihin liittyvät mellakat olivat vastakkaisia voimia Aseveliliiton eri väestöpiirit kattava, puolittain epävirallinen asiamiesverkosto toteutti hallituksen vastapropagandaa ja tarkkaili väestön mielialoja.

Kommunistiemme oli vielä vaikea toipua Neuvostoliiton oikeudettoman hyökkäyksen aiheuttamista traumaista, mutta toukokuussa perustettu Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seura (SNS) löysi kuitenkin syksyyn 1940 mennessä 35 000 jäsentä. Se oli selvä oppositiojärjestö, jonka toimintaan kanavoitui kansan elintason alenemisesta ja turvattomuuden tunteista johtuva tyytymättömyys. Tilanne meni puolueettomuutta korostavassa maassamme niin hankalaksi, että joulukuussa 1940 seura lakkautettiin tuomioistuimen päätöksellä.

Löytyisikö tukea Pohjoismaista?

Ahdingossaan Suomi etsi heti talvisodan päätyttyä tukea luonnollisimmalta suunnalta, muista Pohjoismaista ja erityisesti Ruotsista. Neuvotteluja pohjoismaisesta puolustusliitosta käytiin. Tärkeimpänä tavoitteena oli näin synnyttää tänne mahdollisesti kohdistuvia hyökkäyksiä ennalta ehkäisevä voimatekijä.

Pohjanlahden jääminen pohjoismaiseksi sisämereksi ja Pohjois-Norjan Atlantin satamien käyttömahdollisuus nähtiin meillä henkeihin elintärkeälle ulkomaankaupallemme. Suunnitelmat kariutuivat kuitenkin hyvin nopeasti Neuvostoliiton jyrkkään vastustukseen. Eikä Saksakaan ollut mitenkään innostunut hankkeesta. Kun Saksa sitten 9.4.1940 hyökkäsi Tanskaan ja Norjaan, syntyi uusi tilanne, jossa Suomi oli taas yksin, vaikka Ruotsista saatiinkin merkittävää taloudellista apua.

Uhkaava kehitys lähialueilla

Lisää jännitteitä synnytti sekä Neuvostoliiton että Saksan kiinnostus Ahvenanmaata kohtaan. Kumpikin näki sen isännöyden avaimena pohjoisen Itämeren hallintaan. Taistelu Itämeren herruudesta kiihtyi, kun Neuvostoliitto vuoden 1940 kesäkuussa miehitti Baltian maat, ja muutti ne heinäkuussa neuvostotasavalloiksi. Suomessa seurattiin kauhulla näitä lähialueiden tapahtumia. Kun Saksa oli keväällä 1940 miehittänyt Tanskan ja Norjan, Suomi uhkasi jäädä niin poliittisesti, huollollisesti kuin sotilaallisestikin eristetyksi saarekkeeksi maailmanpalon roihutessa. Sota Keski-Euroopassakin laajeni, kun Saksa hyökkäsi Ranskaan vallattuaan ensin Belgian, Hollannin ja Luxemburgin.

Suomi Neuvostoliiton ja Saksan pelikorttina

Neuvostoliitto koetti nyt myöhään syksyllä 1940 saada vuoden 1939 Molotov-Ribbentrop-sopimukseen vedoten Saksalta suostumuksen vapaisiin käsiin Suomenkin suhteen. Se ei kuitenkaan saanut liittolaiseltaan vastakaikua hankkeelleen. Nyt Saksa oli puolestaan kiinnostunut Suomesta. Se oli jo 31.8.1940 pideytyssä suuressa sisäisessä sotaneuvottelussa päättänyt käynnistää Operaatio Barbarossan eli Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyk-

sen suunnittelun. Ja sitä ei Neuvostoliitto tietänyt.

Hitler kyllä myönsi marraskuussa 1940 Saksaan komennetulle Neuvostoliiton ulkoministeri Molotoville elokuun 1939 ”saksalais-venäläisen sopimuksen” olevan voimassa, mutta ilmoitti venyneiden neuvottelujen lopputulemana, ettei Saksa nyt halunnut sotaa tai minkäänlaisia häiriöitä Suomen suunnalla. Saksalla oli Suomen suhteen taloudellisia intressejä. Suomen puunjalostusteollisuuden tuotteet ja nikkeli olivat sille tärkeitä, eikä niiden saanti saanut häiriintyä. Hitler vähäteli Suomen kanssa tehdyn saksalaisten lomalaisjoukkojen kauttakulkusopimuksen merkitystä ja vakuutteli sen olevan vain väliaikainen järjestely. Hitler edellytti Neuvostoliiton ymmärtävän Saksan kannan, ettei se sallisi Suomeen kohdistuvaa sotilaallista uhkaa. Itämeren piirissä mahdollisesti syttyvä sota rasittaisi suuresti saksalais-venäläisiä suhteita. Kun Saksa piti tarpeettomana keskustelujen jatkamista Suomen kysymyksestä, Neuvostoliiton oli sitkeistä yrityksistä huolimatta tyydyttävä tähän.

Neuvostoliiton kasvava painostus

Maamme oli välirauhan aikana Neuvostoliiton sekä taloudellisen että poliittisen painostuksen kohteena. Uuden Moskovan rauhajan täsmentämisessä esiintyi jatkuvia erimielisyyksiä, ja Neuvostoliitto esiintyi voittajan elkein pakottaen yleensä Suomen perääntymään. Sotilaallistakin painostusta esiintyi. Neuvostoliiton erittäin tiukasta vaatimuksesta johtuen oli syksystä 1940 alkaen jouduttu avaamaan junayhteys Hangon vuokra-alueella sijaitsevaan tukikohtaan Suomen alueen kautta. Hankoon johtavien ratojen varilla asuvat saivat tottua outoihin, raskaasti lastattuihin sotilasjuniin, joilla oli vieras sireenimäinen ”vihellysäni”. Niitä kulki sekä Helsingin kautta rantaradallemme että Hy-

vinkäältä suoraan Hankoon. Maamme alueella saattoi näiden junakuljetusten johdosta olla kerrallaan tuhansia neuvostosotilaita ja runsaasti materiaalia. Tarvittaessa ne olivat valmiina käytettäviksi mihin tahansa Neuvostoliiton ylimmän sodanjohdon käskemään operaatioon Suomen sydämessä. Pelottava tilanne jo ajatuksenakin!

Vuokra-alue ja sinne kehittyvä voimakas sotilastukikohta koettiin yleensäkin vakavaksi uhkatekijäksi. Sen miesvahvuus kasvoi kaiken aikaa, ja ennen jatkosodan syttymistä siellä oli selvästi yli 30 000 sotilasta ja siviiliä. Suomessa sitä pidettiin ylimitoitettuna, ja se herätti epäilyksiä sen mahdollisesta käytöstä hyökkäykseen Suomen sisämaahan. Sotilaallisista välikohtauksista pahin oli reittiliikenteessä olleen Kaleva –matkustajakoneen ampuminen alas Tallinnan ja Helsingin välillä 14.6.1940. Hangon vuokra-alueen rajoilla ja erityisesti merialueilla erilaiset voimannäytöt olivat yleisiä. Puna-armeijan lentokoneet loukkasivat myös aluettamme useasti.

Neuvostoliiton painostus kohdistui nyt myös Petsamon kaivosoikeuksiin. Ne oli omien resurssiemme puutteessa aikanaan luovutettu englantilais-kanadalaiselle konsortiolle. Nyt Neuvostoliitto vaati sen sopimuksen purkamista ja Neuvostoliiton ja suomalaisten tahojen yhteisyrityksen perustamista. On ilmeistä, että Neuvostoliiton pyrkimysten takana oli ennen muuta halu estää Saksaa saamasta tätä sotateollisuuden kannalta tärkeätä metallia. Itse se ei sitä välttämättä tarvinnut. Petsamon kysymyksessä selvittiin kuitenkin välirauhan aikana neuvottelu- ja viivyttelytaktiikalla jotenkin. Saksalaiset tukivat tässä suomalaisia neuvoillaan.

Suomessa tilanne koettiin kaiken kaikkiaan hyvin hälyttäväksi elokuussa 1940, kun kehitys Baltiassa oli meille valjennut. Tiedustelutietomme neuvostojoukkojen siirroista lä-

hialueillamme lisäsivät painetta sotilaallisen valmiuden nostamiseen. Ylipäällikkö esitikin 8.8.1940 hallituksen kriisi-istunnossa osittaista liikekannallepanoa. Siihen hallitus ei tähän kuitenkaan suostunut pelätessään Neuvostoliiton siitä provosoituvan ja ryhtyvän vieläkin kovempiin painostuskeinoihin.

Ajoiko Neuvostoliitto Suomen jatkosotaan?

Talvisota oli varmasti voimansa tunnossa eläville neuvostojohtajille traumaattinen kokemus. Baltian maissa kaikki oli mennyt käsikirjoituksen mukaan, mutta itsepäinen Suomi ei ollut antanut periksi, ei neuvostodiplomatiale eikä sitä seuranneelle sodalle. Baltiassa oli saavutettu kaikki tavoitteet laukaustakaan ampumatta, mutta Suomen rintamalla puna-armeija oli kärsinyt uskomattomia tappioita. Kysymyksessä oli suurvallan vakava arvovaltatappio kansainvälisen yhteisön silmissä. Arvostettu sotahistorioitsija Martti Turtola arvelee, että vakavin este maittemme välisten suhteiden kehittymiselle välirauhan aikana oli juuri Neuvostoliiton kärsimä kiusallinen arvovaltatappio. Hyvitys oli yksinkertaisesti pakko saada.

Asian toinen puoli olimme me, suomalaiset. Turtolan mukaan Neuvostoliitto oli talvisodan seurauksena saanut luoteisrajalleen katkeroituneen ja vihamielisen naapurin. Omalla politiikallaan Neuvostoliitto oli menettänyt mahdollisuuden saada Suomesta, jos nyt ei ystävällismielisen mutta ainakin korrektin keskustelukumppanin levottomassa Euroopassa. Nyt se ei toteutunut, ja Neuvostoliiton näkökulmasta Suomi saattoikin vaikuttaa epäluotettavalta ja mahdollisesti hyvitystä hakevalta naapurilta. Eikä aivan syyttä!

”Ystävä hädässä” löytyi kun löytyikin Saksasta

Sota rajoitti Suomen kauppaa ja merenkulkua ja pakotti sen yhä enemmän suuntautumaan Saksaan, joka hallitsi merireittejä ja jonka resurssit näyttivät loputtomilta. Tilanne pakotti siirtämään syrjään pelot joutumisesta Saksan ja Neuvostoliiton mahdollisen konfliktin näyttämöksi ja osapuoleksi. Ulkoiseen apuun turvautuminen alkoi olla väistämätöntä. Suomen kansan suuri enemmistö vierasti natsi-ideologioita, mutta vielä vähemmän se halusi itänaapurin järjestelmää. Suomen Moskovan suurlähettiläämme Paasikivi kuvasi 1.3.1941 tilannettamme seuraavasti: ”Meidän tärkein tehtävämme on koettaa päästä Saksan siipien suojaan – Saksan ’elintilaan’ yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa. Oli mitä mieltä tahansa Saksan nykyisestä järjestelmästä, on se tuhat kertaa parempi kuin kuulua Neuvostoliiton alle, mikä olisi meille kuolema.”

Saksalle yhteistyö Suomen kanssa tarjosi mahdollisuuden varmistaa Ruotsin malmien turvalliset kuljetukset Itämerellä. Kun kesällä 1940 käynnistyi kaikessa hiljaisuudessa Neuvostoliittoon tapahtuvan hyökkäyksen suunnittelutyö, Saksan oli aika muuttaa kylmäkiskoista suhtautumistaan Suomeen. Suomi oli ollut näihin asti sen silmissä länsirintaman melko merkityksetöntä takamaata. Nyt se alkoi näyttäytyä tulevan Neuvostoliiton sotaretken kannalta strategisesti merkittävänä osana tulevan itärintaman vasenta sivustaa. Suomen etelärannikko oli tärkeä Itämeren pohjoisosan hallinnan kannalta, ja Lappimme tarjosi mahdollisuuden Neuvostoliiton mahdollisten länsiyhteyksien, Muurmannin radan ja Murmanskin sataman liikenteen katkaisemiseen. Petsamon nikkelikin tietysti kiinnosti. Tämän lisäksi Hitler varmaan, aivan oikein, ajatteli suomalaisten

olevan kiinnostuneita mahdollisuudesta saada hyvitys talvisodan menetyksille. Saksan menestys sodassa Neuvostoliittoa vastaan takaisi myös Suomen olemassaolon. Hänen käsitystään varmasti vahvistivat Suomen innokkaat pyrkimykset lämmittää diplomaattisia suhteitaan Saksan suuntaan ja saada Saksalta aseapua.

Vuoden 1940 Helsingin olympialaisten peruuntuminen talvisodan vuoksi oli Suomelle suuri pettymys. Jonkinlaista korvausta tälle haettiin, kun upouudelle olympiastadionilla järjestettiin ensin kaatuneiden urheilijoiden muistokisat ja 7. – 8. 9.1940 Suomi – Ruotsi – Saksa yleisurheilumaaottelu. Tämä urheilun suurjuhla oli yksi merkki Suomen ja Saksan suhteiden lämpenemisestä. Ruotsi voidaan nähdä tässä eräänlaisena ”esiliinana” toisiaan lähenevien, tulevien kumppanien välissä. Toisaalta Ruotsi oli sekä Saksalle että Suomelle äärettömän tärkeä kumppani.

Suhteemme Saksaan alkoivatkin kehittyä positiivisesti elokuussa 1940. Ensimmäkin asekauppa Saksan kanssa saatiin käyntiin. Aluksi Saksa vapautti ne muualta tulossa olleet ase-toimitukset, jotka se oli talvisodan aikana jäädyttänyt alueilleen. Asekaupan avaajana toimi saksalainen liikemies, everstiluutnantti Veltjens. Hän toimi myös pelin avaajana toisessa asiassa, jonka hän ”koplasi” asetoimituksiin. Kyseessä oli saksalaisten Pohjois-Norjassa olevien joukkojen lomalaisten kauttakulkuoikeus Suomen alueen läpi. Kun aseiden saanti oli elintärkeätä, tästä päätti meillä nopeasti pieni piiri, johon kuuluivat Ylipäällikkö Mannerheim, joka ei ollut luopunut tehtävästään talvisodan päätyttyä, pääministeri Ryti, ulkoministeri Witting ja puolustusministeri Walden. Päätös saksalaisten kauttakulusta oli tavallaan luonnollinen, tasapainottava jatke 6.9.1940 solmitulle Neuvostoliiton kauttakulkusopimukselle Hankoniemen merituki-

kohtaan. Kumpaakaan sopimusta ei alistettu eduskunnan päätettäväksi. Niin sanottu sotakabinetikäytäntö, pienen piirin päätöksenteko, oli toiminut. Saksan kanssa tehtyä kauttakulkusopimusta oli tavallaan helpottanut se, että puolueeton Ruotsikin oli sallinut saksalaisjoukkojen kauttakuljetuksen.

Paikallisten viranomaisten ja suuren yleisön ällistykseksi ensimmäinen saksalaisia lomalaisia kuljettanut alus saapui Vaasaan 21.9.1940. Kauttakulkusopimuksen myötä Suomi oli jo tavallaan kytketty tulevaan sotaan, mutta syksyn 1940 tilanteessa se kuitenkin vakautti asemaamme.

Sopimus avasi myös ovet kaupallemme. Saksa oli kiinnostunut puunjalostusteollisuutemme tuotteista ja Petsamon nikkelistä, Suomi puolestaan Saksan mahdollisuuksista toimittaa meille elintarvikkeita ja polttoaineita, ja tietysti aseita.

Saksalaisten tulo tällä tavoin Suomen alueelle herätti tietysti Neuvostoliiton, joka aktivoitui uudelleen Ahvenanmaan kysymyksessä. Niinpä Suomen oli suostuttava allekirjoittamaan Neuvostoliiton kanssa Ahvenanmaan demilitarisointisopimus. Kaikki miinoitteet ja linnoitteet oli purettava. Maarianhaminaan asetui Neuvostoliiton ylimitoitettu ja sotilaspainotteinen konsulaatti, joka valvoi sopimuksen noudattamista.

Kerran vielä Valtoliittoa Ruotsin kanssa lämmitellään.

Elokuun 1940 lopulla Ruotsissa virisi vielä kerran ajatus Ruotsin ja Suomen valtioliiton mahdollisuudesta tavoitteena sillä tavoin taata rauha alueillamme. Neuvotteluja käytiin, ja miehitetyn Norjankin mukaantulo oli kuvassa. Edellytyksenä olisi ollut, että Suomi olisi tyytynyt Moskovan rauhan rajoihinsa. Näin olisi rauhoitettu Neuvostoliitto. Meillä olisi tähän varmaan suostuttukin edellyttäen, että

sekä Neuvostoliitto että Saksa olisivat liiton hyväksyneet. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan molemmat katsoivat liiton olevan intressiensä vastainen. Niinpä liittoajatus oli joulukuussa 1940 haudattava.

Operaatio Barbarossan valmistelut ja Suomi

Aluksi epävirallisia kanavia myöten, sittemmin virallisemminkin, Saksa julisti ”levittäneensä sateenvarjonsa Suomen ylle”. Suomi saisi nyt ”nukkua yönsä rauhassa”. Varsinaisia muodollisia takuita ei kuitenkaan tullut. Saksan selkeä ulostulo oli kuitenkin tervetullut, sillä Neuvostoliiton painostus lisääntyi vuoden loppua kohden. Painostuksen kärki suuntautui nyt Petsamon nikkeliin.

Saksa valmisteli Operaatio Barbarossaksi nimeämänsä idän sotaretkeä huolellisesti salattuna. Suomi pääsi kuitenkin vähitellen mukaan, kun saksalaiset tarvitsivat erityisesti Norjassa olevien joukkojensa tehtävään, Murmanskin valtaamiseen, Murmanskin radan katkaisemiseen ja Petsamon kaivosalueen miehittämiseen liittyvää tiedustelutietoa. Suomalaisille saksalaiset selittivät tässä vaiheessa, että näiden joukkojen tehtävä tulisi ajankohtaiseksi vain, jos Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Saksa oli ymmärrettävästi myös kiinnostunut Suomen omista puolustusedellytyksistä. Lokakuussa 1940 näitä tietoja päätettiin antaa Saksalle, jonka suojeleminen maataamme kohtaan oli nyt tärkeätä. Suomen puolelta yhdyshenkilönä toimi kenraalimajuri Paavo Talvela.

Tammi-helmikuun vaihteessa 1941 Berliinissä vierailleelle kenraaliluutnantti Heinrichille kerrottiin, että Saksan ja Neuvostoliiton sodan mahdollisuus oli otettava huomioon ja että sotilasojohtajien oli vähin äänin varauduttava siihen. Heinrichs puolestaan esitti, että sotatilanteessa Neuvostoliitto saattaisi hyö-

kätä Suomeen riistääkseen Saksalta mahdollisuuden käyttää sen alueita hyökkäykseen Neuvostoliittoon. Tällaisia uhkauksiaan Neuvostoliitto oli jo 1930 –luvulla esittänyt. Heinrichs meni neuvotteluissa oma-aloitteisesti niin pitkälle, että hän suositteli Saksalle Ahvenanmaan miehittämistä. Ahvenanmaan miehittäminen antaisi Suomelle aiheen armeijansa liikekannallepanoon niin, ettei sen voisi katsoa kohdistuvan Neuvostoliittoon. Tästä voimme päätellä, ettei Heinrichs, joka varmasti edusti Suomea johtavan pienen piirin ajatuksia, enää uskonut mahdollisuuksiimme pysytellä sodan ulkopuolella.

Heinrichsin vierailun aikana Suomelle viimeistään selvisi, että Saksa suunnitteli hyökkäystä Neuvostoliittoon ja että osa operaatiosta suuntautuisi Baltian maiden kautta kohti Leningradia ja Pohjois-Suomen kautta Kanta-lahteen. Tästä vierailusta tiivistyi suomalaisten ja saksalaisten sotilasviranomaisten informaatioyhteistyö. Kaikki tapahtui kuitenkin hyvin yleisellä tasolla. Barbarossa –suunnitelman yksityiskohdat alkoivat selvitä suomalaisille niin myöhään kuin toukokuussa 1941.

Tätä ennen Suomi teki kuitenkin maaliskuussa 1941 salaisen, selkeästi Saksalle suotuisan päätöksen salliessaan vapaaehtoisten rekrytoinnin Saksan riveihin. Toukokuussa värvätty 1200 miehen vapaaehtoisjoukko liitettiin vastoin suomalaisten päättäjien tahtoa kansallissosialistien oman armeijan, Waffen-SS:n eikä siis Saksan varsinaisen armeijan, Wehrmachtin riveihin. Saksan puolella alettiin nyt olla varsin vahvasti.

Neuvostoliitto havahtui

Saksan vaikutusvallan kasvusta huolestuneena Neuvostoliitto lähestyi Suomea keväällä 1941 aikaisempaa ystävällisemmin elkein. Se lienee huomannut, että painostustoimet olivat olleet omiaan lisäämään neuvostovastaisuut-

ta Suomessa. Suomesta ei kuitenkaan enää löytynyt vastakaikua Neuvostoliiton yllättäen ehdottamille uusille neuvotteluille Suomen ja Ruotsin puolustusliitosta, joita Iso-Britanniankin yritti käynnistää heikentääkseen Saksan pohjoista rintamaa. Neuvostoliiton yritykset elvyttää pitkään pysähdyksissä ollutta kaupamme eivät myöskään auttaneet. Suomi ei ollut enää ostettavissa edes kipeästi kaipaamallaan viljatoimituksilla, joista viimeiset tulivat aivan sodan kynnyksellä.

Saataisiinko talvisodan menetykset nyt takaisin ”korkojen kanssa”?

Tällaisessa tilanteessa oli luonnollista, että Suomessa alkoivat viritä vahvat toiveet saada Saksan tuella hyvitystä Moskovan rauhan kirveleviin menetyksiin. 1930-luvun Suur-Suomi ajatuksetkin saivat joidenkin mielissä ilmaa siipiensä alle, kun tihkui tietoja Saksan hyökkäyksen tavoitteista lähialueillamme.

Maan virallinen johtokin antoi kesän 1941 alkaessa asiantuntijaryhmälle tehtävän laatia historiallinen, kansatieteellinen, kasvitieteellinen ja maantieteellinen selvitys siitä, mitkä alueet itärajamme tuolta puolen voitaisiin liittää Suomeen. Sotilaatkin otettiin mukaan selvitystyöhön. Näin valmistuikin sitten heidän toimestaan viisi rajavaihtoehtoa, jotka eri perusteilla ja edellytyksillä olisivat Suomelle strategisesti edullisia.

Vähimmäistavoitteemme oli kuitenkin vuoden 1939 rajojen palauttaminen. Voisimme tosin suostua joihinkin Leningradin turvallisuuden kannalta merkittäviin myönnytyksiin Kannaksella, jos vastapainoksi saisimme alueita Itä-Karjalasta. Tulevan, myös Suomea koskevan sodan varaan ei näissä suunnitelmissa laskettu. Ainakin virallisesti annettiin ymmärtää, että uskottiin asioiden vielä olevan hoidettavissa neuvotte- luteitse.

Suomi tosissaan mukaan suunnitteluun

Varsinaiset koordinaationeuvottelut Saksan ja Suomen sodanjohdon välillä käynnisti ”mahdollisen Neuvostoliiton taholta puhkeavan konfliktin varalta” Suomeen lähetetty ministeri Karl Schnurre toukokuun 1941 puolen välin jälkeen. Schnurren esityksestä Suomi suostui lähettämään Saksaan kenraaliluutnantti Heinrichsin johtaman yleisesikuntavaltuuskunnan. Neuvotteluja käytiin Salzburgissa 25.5. ja Berliinin lähellä sijaitsevassa Zossenissa 26.5.1941.

Saksalaisten näissä neuvotteluissa määrittelemät tavoitteet Neuvostoliittoon suuntautuvalla hyökkäykselle ja heidän kaavailemansa suomalaisten joukkojen osuus yllättivät laajuudellaan suomalaiset neuvottelijat. Valtuuskuntien puutteessa suomalaiset eivät kyenneet määrittelemään Suomen kantaa Saksan esityksiin. Kun tilanne ei tyydyttänyt saksalaisia isäntiä, Heinrichs lupasi vastauksen Saksan esityksiin Helsingissä 3.6.1941 käytävissä jatkoneuvotteluissa.

Suomessa oli talvisodan jälkeen totuttu ajattelemaan, että joutuisimme kohtaamaan suursodan laajentumisesta johtuvat paineet yksin. Siksi Saksan esitys tuntui helpottavan asemaamme. Asiaan liittyi kuitenkin suuria kysymysmerkkejä:

Voiko Suomi luottaa Saksaan, jonka kyyminen suhtautuminen tilanteeseemme talvisodassa oli tuoreessa muistissa?

Voisiko taisteluvalmiutemme lisääminen ja saksalaisten joukkojen lisääntyminen alueellamme provosoida Neuvostoliiton ottamaan aloitteen käsiinsä ja hyökkäämään alueellemme?

Voisiko Saksan esitysten torjuminen johtaa meidät sotaan sekä Neuvostoliittoa että Saksa vastaan?

Näistä epäilyksistä huolimatta neuvotteluja saksalaisten kanssa päätettiin jatkaa myönteisessä hengessä. Päätös tästä syntyi jälleen jo totutussa pienessä piirissä, ”sotakabinetissa” koko hallitusta ja eduskuntaa informoimatta. Sotilaalliset yksityiskohdat jätettiin sotamarsalkka Mannerheimille.

Tavoitteena oli, että tulevan liikekannallepanomme syyksi esitettäisiin Saksan toimenpiteet, ei Neuvostoliiton uhka. Suomalaiset joukot eivät saisi ylittää rajojamme ennen kuin Neuvostoliitto olisi sen tehnyt. Saksalaisyhteisöön eivät saisi aloittaa sotatoimiaan Suomen alueelta ennen Neuvostoliiton hyökkäystä. Ulkoministeri Witting sai tehtäväkseen ilmoittaa Saksan Suomen suurlähettiläälle, von Blücherille, että ”käymme sotaan vain, jos kimppeämme hyökätään”.

Suomen Berliinin suurlähettiläs Kivimäki esitti Saksan ulkoministeriössä 31.5.1941 seuraavat Suomen toivomukset:

1. Saksan takuu Suomen itsenäisyydelle ja lupaus, että vain Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen olisi Saksalle syy sotaan Suomen suunnalla.
2. Suomen elintarviketuonnin varmistaminen
3. ”Vanhojen” vuoden 1939 rajojemme palauttaminen tai mikäli Saksa katsoisi, että Neuvostoliiton talvisodan edellä esittämä turvallisuusvyöhyke Karjalan kannaksella tulisi hyväksyä, rajojen korjaaminen siten, että Suomi saisi aluekorvauksia muualta. Ahvenanmaata koskevat rajoitukset – demilitarisointi – olisi kumottava ja Suomenlahden saarista ainakin Suursaari palautettava Suomelle, tarpeen vaatiessa demilitarisoituna.
4. Neuvostoliiton Petsamon nikkeli-kaivoksiin kohdistuvien vaatimusten torjuminen

5. Jäämeren kalastuksen osalta Neuvostoliiton olisi rajoitettava noudattamaan yleisesti käytössä ollutta kolmen meripeinikulman aluevesirajaa ja toimitettava Suomelle kymmenen troolaria korvaukseksi talvisodan aikana Petsamossa tuhoutuneesta kalastusvälineistöstä.

Tämä Kivimäen esittämä toivomuslista, kuten huomaamme, perustui edelleen siihen täysin epärealistiseen käsitykseen, että Saksa olisi ryhtymässä hoitamaan Neuvostoliiton suhteitaan jonkinlaisilla neuvotteluilla ja että se olisi asemassa, jossa se voisi saada Neuvostoliiton suostumaan melkein mihin vain. Hämmästykseseen Kivimäki joutui toteamaan, ettei Saksan ulkoministeriössä osattu sanoa mitään Saksan ja Neuvostoliiton neuvotteluista.

Sotilaiden kesken asiat etenivät huomattavasti suoraviivaisemmin ja realistisemmalla pohjalla koordinaationeuvottelujen jatkuessa 3.- 6.6.1941 Helsingissä ja Kielissä. Pienessä piirissä sovitun mukaisesti Mannerheim myöntäili saksalaisten esittämiä ehdotuksia ja lisäsi niihin omiaan. Saksalaiset tyytyivät suomalaisten positiiviseen suhtautumiseen eivätkä pitäneet merkityksellisinä Suomen esittämiä varauksia poliittisesta ratkaisusta. Sotilaallisissa kysymyksissä saavutettiin yhteisymmärrys asioista, jotka selkeästi veivät meidät kohti sota. Suomesta oli käytännössä tulossa saksalaisten sotilastukikohta tulevassa sodassa Neuvostoliittoa vastaan.

Neuvotteluissa sovittiin saksalaisten joukkojen, sotalaivojen ja lentokoneiden saapumisesta Suomeen, eräiden lentokenttiemme antamisesta saksalaisten käyttöön, suomalaisen Siilasvuon III Armeijakunnan alistamisesta Saksan Norjan -armeijalle 15.6.1941 lähtien, Norjan-armeijan ja Suomen päämajan johtamien joukkojen välirajasta, Suomen liikekannallepanosta sekä operatiivisten tehtävien

pääpiirteisestä jaosta Suomen ja Saksan kesken. Suomalaisille neuvottelijoille tuli varmasti selväksi se, että Saksa jossain vaiheessa tulisi hyökkäämään Norjasta Neuvostoliittoon Suomen alueen kautta. Neuvottelujen aikana suomalaiset joutuivat useissa kohdissa tyytymään siihen, ettei heidän esittämiään näkökohtia pidetty toteuttamiskelpoisina. Ahvenanmaa oli mm. miehittävä itse, joten se liikekannallepanon veruke jäi saamatta.

Suomi mobilisoi

Suomi toteutti armeijansa yleisen liikekannallepanon 18.6.1941. Oikeastaan ei ollut kyseessä liikekannallepano, koska joukot oli vain ”lomautettu” talvisodan päätyttyä. Palvelukseen kutsuttiin kaikkiaan 615 000 miestä eli ennätykselliset yli 15 % koko väestöstämme. Näistä varsinaisia taistelujoukkoja oli kuitenkin vain noin 480 000. Ajankohdan määräsivät useat käytännön tekijät. Mobilisaatio tuli voida perustella sisäpoliittisesti vetoamalla maailmantilanteessa tapahtuneilla muutoksilla, ja ulkopoliittisesti tuli varoa provosoimasta itänaapuria liian aikaisin, elintarvikehuollon kannalta tärkeät kevätkylvöt piti saada hoidetuksi ennen miesten kutsumista sotatöihin ja saksalaisten joukkojen keskityskuljetusten 8.-15.6.1941 sitoma suomalainen rautatiekalusto piti saada omaan käyttöön.

Viimeiseen asti ehkä kuitenkin toivottiin Saksan peruvan sota-aikomuksensa ja takaa-van muuten Suomen itsenäisyyden. Oltiin kuitenkin selkeästi ja pääosin innostuneina valmistautumassa myös sotaan, jonka toivottiin saksalaisten salamasotamallin mukaisesti muodostuvan lyhyeksi. Puhuttiin kesäsodasta. Sadonkorjuuksi ehdittäisiin takaisin ...

Sota tulee

Suomen tulevaa aseveljeyttä Saksan kanssa ennakoiden sota syytyi alueellamme Han-

koniemellä jo 22.6. eli samana päivänä kuin Saksan Operaatio Barbarossa. Silloin saksalaiset koneet pommittivat Neuvostoliiton vuokra-alueeseen kuuluvaa Hangon satamaa. Osa saksalaisista pommituslennoista oli suunnattu Leningradiin. Seuraavana päivänä kohteena oli Täcktomin lentokenttä Hangon vuokra-alueella. Saksalaiset koneet lähtivät Itä-Preussista mutta käyttivät suomalaisia lentokenttiä polttoainetäydennyksiin.

Suomen merivoimat osallistuivat alusta alkaen saksalaisten rinnalla Suomenlahden miinoittamiseen. Neuvostoliitto aloitti vastatoimet välittömästi pommittaen suomalaisia sota-alueita huolimatta siitä, että Neuvostoliiton sodanjohto oli nimenomaisesti kieltänyt aloittamasta sotatoimia Suomea vastaan ilman eri käskyä! Vielä 22.6. Suomi ilmoitti olevansa puolueeton Saksan ja Neuvostoliiton sodassa. Neuvostoliittokin vakuutti puolueettomuuttaan Suomen suuntaan. Se ilmoitti kuitenkin ryhtyvänsä kostotoimiin, mikäli Suomi omalta alueeltaan sallisi saksalaisten sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan. 24.6. Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystö evakuoitiin Tukholmaan. Vasta 25.6.1941 Suomi totesi virallisesti olevansa jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa jouduttuaan Neuvostoliiton mittavien ilmahyökkäysten kohteeksi, kun sen koneet olivat tuhoisin seurauksin pommittaneet lukuisia kohteita Suomen alueella. Eduskunta hyväksyi hallituksen selonteon asiasta lähes yksimielisesti.

Operaatio Barbarossan käynnistyttyä aamuyöllä 22.6.1941 Hitler piti kello 6 radiopuheensa, jossa hän totesi saksalaisten sotilaiden taistelevan Jäämeren rannalla ”liitossa (im Bunde) suomalaisten tovereidensa kanssa.” Tämä oli tietenkin suomalaisten kannalta kiusallista, sillä meillä oli haluttu viimeiseen asti säilyttää kuva puolueettomuudesta. Niinpä tuo Hitlerin puheen kohta tuli sensuu-

rin ohjeiden mukaan kääntää sanoilla ”kylki kyljessä”.

Hitlerin puhe ja runsaiden saksalaisten joukkojen läsnäolo Suomen alueella olivat tietenkin selkeä viesti Neuvostoliitolle, joka piti alusta alkaen Suomea Saksan liittolaisena. Joukkojemme asetelma Moskovan rauhan rajoilla oli aluksi selkeästi puolustuksellinen. Ne pysyttelivät omalla maaperälläme passiivisina, ja niillä oli vain lupa vastata tuleen. Vasta myöhemmin kesällä 1941 rintamajoukot saivat luvan ulottaa tiedustelunsa Moskovan rauhan rajan taakse ja ryhtyä valmistelemaan hyökkäystä.

Jälkiviisastelua

Tutkijoiden, harrastelijoiden, poliitikkojen ja ns. yleisen mielipiteenkin keskuudessa on käyty vuosien mittaan aaltoilevaa keskustelua siitä, olisiko Suomi mahdollisesti voinut välttyä joutumasta toisen maailmansodan pyörteisiin. Jätämme tässä talvisodan syytymistä koskevan spekuloinnin syrjään ja keskitymme jatkosotaan. Sotaan joutumistamme kuvattiin pitkään eräänlaisena ajautumisena. Kuin ajopuu Suomi vähitellen joutui kurssille, joka sen itse voimatta merkittävästi vaikuttaa tapahtumien kulkuun, lopulta merkitsi sotaa. Tämän ajopuuteorian sopivaksi jatkeeksi on esitetty, että kävimme jatkosodassa Saksan rinnalla omaa sotaamme omilla tavoitteillamme liittoutumatta pahan natsi-Saksan kanssa. Nämä historian selitykset ovat olleet osa sotien jälkeisten vuosien yritystä ymmärtää tapahtunutta, jopa osa identiteettiämme ja kansallista selviytymisstrategiaamme sota-vuosien traumaista.

Mutta historiaamme ei ole selvästikään vielä kirjoitettu valmiiksi. Viime vuosina tapahtumien kulku on alettu nähdä toisessa valossa. Niinpä monien tutkijoidemme mukaan jatkosotaan lähdettiin aivan tietoisesti ja omin

päätöksin. Vaihtoehtojakin olisi muka ollut. Niitä vain pidettiin silloisessa tilanteessa niin huonoina, ettei niiden varaan uskallettu heittäytyä. Suomi oli monien, erityisesti nuorempien tutkijoiden mielestä jatkosodassa selkeästi Saksan liittolainen, vaikka virallista valtiosopimusta ei todistettavasti ollutkaan.

Koko jatkosotamme olisi ollut käytännössä mahdoton ilman voimakkaan Saksan monella tavoin toteutunutta tukea. Kansainvälisen katannon mukaan Suomi oli Saksan ”löyhä liittolainen” ja ”kanssasotija” kuten Italia, Unkari ja Romaniakin, joiden kanssa Saksalla ei myöskään ollut liittosopimusta. Suomen kohtalo oli kuitenkin näitä muita liittolaisia onnellisempi. Ainoana Saksan rinnalla taistelleena maana sitä ei sodan päättyessä miehitetty.

Ehkä näiden historian tulkintojen ääripäiden väliltä löytyy uskottavin selitys. Emme nyt aivan ajopuuna sotaan menneet. Kyllä taustalla oli sarja selkeitä päätöksiä, joita tehtäessä lopputulos ei tietenkään voinut olla näkyvässä mutta jotka koko ajan kavensivat vaihtoehtojen määrää. Loppujen lopuksi oltiin tilanteessa, jossa kädessä ei ollut kuin yksi toivoa herättävä ”kortti”. Voimakkaan Saksan rinnalla ja pääosin halukkaastikin lähdimme hakemaan hyvitystä talvisodan menetyksille, mahdollisesti jopa ”korkojen kanssa”.

Neuvostoliitto oli myös omalla epäonnistuneella välirauhan ajan politiikallaan aktiivisesti ajanut Suomea kohti tätä tilannetta. Virallinen Suomi oli vielä keväällä 1941 valmis hyväksymään Moskovan rauhan rajat pienin ”viilauksin” lopullisiksi, jos vain itsenäisyytemme taattaisiin. Yleinen mielipide ei ehkä olisi tällaista lopputulosta ollut valmis niin vain hyväksymään, kun Saksa, joka oli ottanut Suomen ”siipiensä suojaan”, vielä näytti täysin voittamattomalta sotakoneelta. Pommittamalla raskaasti Suomen kohteita ilman sodanjulistusta Neuvostoliitto antoi

lopullisen syyn todeta, että Suomi oli jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa.

Lähteitä: Ahto, Sampo: Maailmansodat sulavat yhdeksi kokonaisuudeksi, Vapaussoturi 3/2010. Jatkosodan historia osa 1, Sotatieteen Laitos, sotahistorian toimisto, WSOY, Porvoo 1988. Jokisipilä, Markku: Aseveljiä vai liittolaisia, SKS, 2004. Jonas, Michael: Kolmannen valtakunnan lähettiläs, Wipert von Blücher ja Suomi, Ajatus Kirjat, Gummerus Oy, Juva 2010. Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Jatkosodan Pikkujätiläinen, WSOY 2005. Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Talvisodan Pikkujätiläinen, WSOY 1999. Mannerheim, G.: Suomen Marsalkan muistelmät, Muistelmien I – II kansanpainos, Otava, Keuruu 2004. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): ”Käymme omaa erillistä sotaamme”, Risto Rytin päiväkirjat 1940 – 1944, Edita, Helsinki 2006. Manninen Ohto, Rumpunen Kauko (toim.): Murhenäytelmän vuorosanat, talvisodan hallituksen keskustelut, Edita, Helsinki 2003. Murtorinne, Eino: Stalinin lahja, artikkeli Helsingin Sanomissa 14.11.2010, s. D 4-5. Paasikivi, J.K.: Jatkosodan päiväkirjat, WSOY, Juva 1991. Ruutu, Y.: Suomen politiikka 1939-44, Olisiko sodat Suomen ja Neuvostoliiton välillä voitu välttää? Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden kustannusosakeyhtiö Tiede, Helsinki 1945. Suomi, Juhani: Urho Kekkonen 1936 – 1944, Myrrysmies, Otava, Keuruu 1986. Terä, Martti V.: Tienhaarassa, syksyn 1940 tapahtumat Barbarossa –suunnitelman taustaa vastaan, Otava, Keuruu 1962. Ylikangas, Heikki: Välirauha 1940 – minkä sodan odotuksessa? Historiallinen Aikakauskirja 4/2003, s. 569 – 576.

4. JATKOSODAN HYÖKKÄYSVAIHE

Hiitolassa ryssän rajapylväs I/94 kaatuu. SA-kuva 30944, Kapteeni N. Ahonen, Hiitola, 29.6.1941.

VIIPURI VALLATTU!

Viipuri oli jatkosodassa sekä meille että viholliselle monella tavoin tärkeä kohde. Suomalaiset joukot valtasivat Moskovan rauhassa 1940 luovutetun Viipurin takaisin taitavalla pihtiliikkeellä elokuussa 1941. Pohjoisesta ja idästä tapahtuva saarroitus merkitsi rajuja taisteluita. Lännettä suoritettu Viipurinlahden ylitse tapahtunut hyökkäys yllätti vihollisen täysin, ja vasta Viipurin eteläpuolella nämä lännettä saarrostavat suomalaiset joutuivat ankariin taisteluihin. Varsinainen kaupunki saatiin haltuun käytännössä taistelutta. Viipurista etelään sijaitsevilta Porlamin aukeilta suomalaiset saivat valtavan sotasaliin ja runsaasti sotavankeja, mutta vihollisen miehistön pääosa pääsi pakenemaan metsien kautta.

Kannaksen valtaus antoi odottaa itseään

Viipurin valtausoperaatio oli osa Karjalan kannaksen takaisin valtausta. Hyökkäys alkoi 1.8.1941 käynnistyneellä Itä-Kannaksen valtauksella, josta vastasi kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen II Armeijakunta. Länsi-Kannaksen valtaus alkoi IV Armeijakunnan voimin vasta 21.8., koska Päämaja halusi saksalaisten ensin pääsevän lähelle Lenigradia ja siten sitovan puna-armeijan voimia Suomenlahden eteläpuolella. Näin laskettiin säästettävän suomalaista verta.

Hyökkäävät joukot

IV Armeijakuntaa komensi kenraaliluutnantti Lennart Oesch esikuntapäällikkönään eversti Valo Nihtilä. Armeijakuntaan kuului kolme divisioonaa, eversti Einar Vihman 12. D, eversti Kaarlo Viljasen 4. D ja eversti Claes Winellin 8. D. Vihman 12. Divisioona pe-

rustettiin armeijamme liikekannallepanossa 18.6.1941 alkaen pääosin Helsingin alueelta. Perustamisesta vastasivat Helsingin sotilaslääni ja Helsingin suojeluskuntapiiri. Divisioonan kantajoukoksi tuli välirahan aikainen kaksipataljoonainen vakinaisen väen joukko, 3. Prikaati, jonka miehistö oli suorittamassa varusmiespalvelustaan. Prikaatista tuli Jalkaväkirykmentti 3, kun siihen liitettiin Pakinkylän-Tuomarilan alueella perustettu reserviläisjoukko III Pataljoonaksi. JR 3:n lisäksi perustettiin divisioonaan kaksi reserviläisrykmenttiä, JR 26, jatkosodan ”Ässärykmentti” ja JR 47, ”Vallilan rykmentti”. Helsingin suojeluskuntapiiri perusti JR 26:n Toukolan ja Käpylän alueella ja Helsingin ja Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirit JR 47:n Oulunkylän, Malmin ja Orimattilan alueilla. Näiden kolmen jalkaväkirykmentin lisäksi Helsingin suojeluskuntapiiri perusti divisioonaan Kevytosasto 1:n Kulosaaren alueella. Divisioonan tykistöksi tulivat Kenttätykistörykmentti 7 ja Raskaspatteristo 23. KTR 7 oli osaksi kaaderijoukko. Sen reserviläisosat perusti Helsingin suojeluskuntapiiri Herttoniemen, Marjanien ja Mellunkylän alueilla. Rask.Psto 23 oli Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiiriin Hausjärvellä perustama reserviläispatteristo. Näiden joukkojen lisäksi divisioonaan kuuluivat Ruskeasuolla perustettu Pioneeripataljoona 27 sekä Munkkiniemessä perustettu Viestipataljoona 22. Nämä molemmat perusti Helsingin suojeluskuntapiiri.

Alkumenestystä

IV Armeijakunnan hyökkäys menestyi alkuun hyvin, sillä Itä-Kannaksen tilanteen kehittyttyä viholliselle epäedulliseksi sen oli välttämätöntä Moskovin rauhan rajan taakse rakennetuista lujista asemistaan lähes taistelutta. 23.8. avautui mahdollisuus valmistautua oloissamme ainutlaatuisen operaatioon,

Viipurinlahden ylitykseen. Alun perin tähän mahdollisuuteen ei oltu uskottu eikä ylimentoa siksi oltu suunniteltu. Häätisesti suunniteltu operaatio onnistui kuitenkin 24.-25.8. enemmän vihollisen passiivisuudesta ja kyvyttömyydestä kuin hyvästä suunnittelusta ja toteutuksesta johtuen. 8. Divisioonan suorittaman ylimenton lopputulos oli kuitenkin koko Kannaksen valtauksen kannalta niin merkittävä, että toteuttaja, eversti Winell sai siitä Päämajankin kiitosta. Paremmalla ennakkosuunnittelulla olisi mahdollisesti saatu myös suurempi osa vihollisen elävästä voimasta saarretuksi.

Ässä-rykmenttikin lähtee

Jatkosodan Ässä-rykmentti, Jalkaväkirykmentti 26 siirtyi perustamisen jälkeen ensin Miehikkälään jo vuoden verran rakenteilla olleeseen Salpa-asemaan, missä se osallistui aseman varustelutöihin. Aika jakaantui lapiotöiden ja harjoittelun kesken. 1.7. 1941 se siirtyi ensin jalkamarssilla Taavettiin ja sieltä junalla Joutsenoon. Siellä se asettui talvisodan rauhan rajan tuntumaan Suokumaanjärven maisemiin aluksi puolustusryhmittymykseen. Marssi Miehikkälästä Taavettiin oli totuttomille miehille ankara koettelemus. Suokumaanjärven itäpää oli Neuvostoliiton puolella. Olo oli osin rauhanomaista, osin tiedustelua, partiointia, kahakointia, välillä kiihvastakin. Tappioitakin tuli jo tässä vaiheessa. Ässän tien kronikka kertoo tästä vaiheesta seuraavasti: ”Suokumaassa sotaa käytiin, Kesäjärveen dyykkailtiin, heinät tehtiin, Leppälässä huilailtiin.”

Vihdoin, 21.8. päättyi jo puuduttavaksi käynyt olo puolustusryhmittymyksessä, ja Ässä-rykmentti lähti osana 12. Divisioonaa hyökkäämään Länsi-Kannaksella. Tavoitteena oli alkuun Viipurin valtaus. Kronikka kertoo tästä: ”Enso eldas, slobot smiittas Suoku-

maasta, viivana Kavantsaarell’ katsastettiin, missä piilee iivana.” Tällä viitataan Ässän vasemmalla puolella tapahtuneeseen Enson valtaukseseen, jonka jälkeen vihollinen irtaantui puolustusasemistaan Ässän edestä ja alkoi takaa-ajo, joka vei rykmentin hiukan eri teitä Kavantsaareen. Siellä rykmentti jakaantui niin, että osa kävi jatkosodan myöhempien, vuoden 1944 aikaisten taistelujen näyttämöllä Ihantalassa pääosan hyökätessä Karisalmen järvikapeikkojen kautta Näätalään ja Lyykylään. Vihollisen vastarinta oli sitkeää. 24.8. rykmentin I Pataljoona alistettiin Kevytprikaati Tiiaiselle, joka oli omavaltaisesti muuttanut käskettyä hyökkäyssuuntaansa etelän läneksi tarkoituksenaan hyökätä suoraan Viipuriin. Viipuri oli prikaatin komentajaa, hyökkäyshenkistä eversti Matti Tiiaista houkutteleva kohde. Kun prikaatin hyökkäys länteen alkoi, se törmäsi vihollisen vastahyökkäykseen, jonka tarkoituksena oli katkaista etelään suuntautuva hyökkäyskiilamme kah-tia. Onneksi tuo vihollisen juoni paljastui. Seurauksena olivat kuitenkin erittäin veriset taistelut, kun kaksi hyökkäysryhmittymyksessä olevaa vastapuolta törmäsivät toisiinsa. Siinä ässäläisiäkin tarvittiin avuksi.

Näin Ässän kronikka: ”Karisalmi, Mannikkala, Perojoki, Viipuri. Karhusuolla kuulla saatiin sulosävel Seiskarin.” Tuolla viimeksi mainitulla ilmeisesti viitattiin siihen, että lähinnä Viipurista löydettyjen vihollisen asentamien radiomiinonien kaukolaukaisu estettiin soittamalla tietyillä radiotaajuuksilla eräitä tunnettuja musiikkikappaleita, Säkijärven polkkaa ja Seiskarin kaunista Siiriä.

Porlammin motti

Tämän jälkeen Ässä-rykmentti osallistui Viipurista etelään johtavien teiden katkaisuun ja siten edesauttoi osaltaan Viipurin eteläpuolelle muodostuneen Porlammin jättimötin syn-

tymiseen. Vihollisen kahdesta Viipurin suuntaa puolustaneesta divisioonasta pääosa pääsi kuitenkin livahtamaan motista metsien kautta mutta joutui jättämään lähes kaiken kalustonsa Porlammin peltoaukeille. Saatu sotasaalis oli valtava. Ja Länsi-Kannaksen hyökkäyksen ensimmäinen tavoite, Viipurin takaisin valtaus oli onnistunut.

Ässän tappiot raskaat

Ässä-rykmentin tappiot tämän jatkosodan alkuvaiheen aikana 16.-31.8.1941 olivat raskaat: 84 kaatunutta, 378 haavoittunutta ja 91 sairastunutta. 30.8. - 3.9.1941 rykmentti oli levossa, saunottiin ja varusteita kunnostettiin. Tämän jälkeen olikin sitten vuorossa siirtyminen Itä-Karjalaan ja osallistuminen siellä Petroskoin valtaukseseen. Mutta se onkin sitten kokonaan oma tarinansa.

Lähteitä: Lopmeri, Olavi: Punamustarykmentti. Jatkosodan Jalkaväkirykmentti 4. Perustaminen sekä sotatoimet Virolahdella ja Karjalan Kannaksella 1941. Punamustarykmentin Veljesvastuu 1987. Nordberg Erkki ja Nieminen Jarmo (toim.): Ässät jyllää. Stadin kundit jatkosodassa. Gummerus 2019. Ässän tie. Suokumaalta Säiniölle ja Petroskoin tieltä Karhumäkeen. Toimituskunta 1964.

ÄSSÄT JYLLÄÄ -KIRJAN ARVIOINTI

Äs-sä jyl-lää! Se oli jatkosodan Ässä-rykmentin eli Jalkaväkirykmentti 26:n taisteluhuuto. Ja siitä tuli myös rykmentin vasta ilmestyneen historiikin tai pitäisikö sanoa tarinan iskevä nimi. Tarinan siksi, että kirjan teksti on alunperin eversti evp Erkki Nordbergin käsialaa. Eki oli tietokirjailijana paitsi asiaproosan tuottaja myös armoitettu tarinoiden kertoja. Tätä kirjaa olikin jo ehditty odottaa, kun sen tiedettiin jo vuosien ajan olevan tekeillä.

Kirjan syntyhistoriasta

FM, eversti evp Erkki Juhani Nordberg, syntynyt 17.8.1946, kuoli yllättäen 28.3.2012 ”saappaat jalassa”, kuten on tapana sanoa, ehtimättä tiettävästi sairastaa päivääkään. Kun Olli Harinen, Erkki Nordberg ja minä olimme runsaat kaksi vuotta aikaisemmin saaneet valmiiksi talvisodan Ässä-rykmentin, Jalkaväkirykmentti 11:n historiikin ”Talvisodan Ässä-rykmentti” (WSOY 2010), totesimme yhdessä, että jatkosodan Ässä-rykmentinkin pitää saada omansa. Tehtävä lankesi silloin luonnostaan Ekille, ainoalle oikealle sotilaille ryhmässämme.

Jatkosodan Ässä-rykmentin historiikin kirjoittaminen oli aloitettu jo joitakin vuosia aikaisemmin, ja kirjoittajana oli silloin everstitiluutnantti evp Anssi Vuorenmaa, kokenut sotahistorioitsija. Vuorenmaa joutui kuitenkin terveyssyistä keskeyttämään työnsä, jonka siihen mennessä syntyneet merkittävät tekstit hän luovutti Ässä-rykmentin Perinnetoimikunnalle. Tämän materiaalin Perinnetoimikunta luovutti Vuorenmaan luvalla Jarmo Niemiselle. Nieminen mainitseekin esipuheessaan Vuorenmaan julkaisemattoman käsikirjoituksen tärkeänä lähteenään.

Ässä-rykmentin Perinnetoimikunta kannusti Erkki Nordbergia tässä tehtävässä, kuten se oli kannustanut meitä talvisotatarinankin kirjoittajia. Perinnetoimikunta sai aina väliaikatietoja työn edistymisestä. Kahdelta Tenerifan kirjoitusmatkalta, ensin 4.2.2011 ja sitten vielä 2.2.2012, siis vain vajaat kaksi kuukautta ennen Ekin kuolemaa, tuli postikortit raportina työn edistymisestä. ”Täällä niitä on so-maa shortseissa kirjoitella.” Alunperin WSOY:n piti ottaa kustantaminen tehtäväkseen, ja Eki saikin WSOY:n Säätiöltä pienen apurahan kirjan tekemiseen. Sitten WSOY, joka eli monenlaisten muutosten kourissa, kuitenkin lupoi hankkeesta, jolle Eki joutui etsimään uutta kustantajaa. Ekin kuollessa ei kustannussopimusta vielä ollut syntynyt. Ekin mukaan ”verkot olivat vedessä”.

Kun olin todennäköisesti 4.7.2012 edustamassa Ässä-rykmentin Perinnetoimikuntaa jossakin Kaartin Jääkärirykmentin tilaisuudessa, tapasin sattumalta evl evp Jarmo Niemisen, jonka tunsin aikaisemmista yhteyksistä ja hän minut. Jarmo Nieminen kysyi silloin minulta, mitä tiedän Erkki Nordbergin kirjoitusten tilanteesta. Jouduin toteamaan, että enpä paljon. Arvelin paljon materiaalia olevan valmiina ja varmaan Ekin perikunnan hallussa. Jarmo Nieminen ilmoitti olevansa kiinnostunut materiaalin toimittamisesta kirjaksi.

Välitin tiedon heti Ässä-rykmentin Perinnetoimikunnalle, joka käynnisti yhteydenoton Ekin perikuntaan käyttäen välimiehenä kaikille asianosaisille tuttua miestä Jussi Viljasta. Kokenut lakimies, Perinnetoimikunnan jäsen Jukka Peltonen otti tehtäväkseen luonnostella Ekin Perikunnan ja kirjan toimittajan, Jarmo Niemisen sopimuksen Ekin tekstin toimittamisesta julkaisukelpoiseksi kirjaksi ja kustantajan etsimiseksi kirjalle joulukuussa 2012. Ässä-rykmentin Perinnetoimikunta lupautui kaikin tavoin tukemaan Jarmo Niemisen työtä.

Tätä taustaa vastaan voi vain ihmetellä, ettei Jarmo Nieminen mainitse toimittajan esipuheessaan Ässä-rykmentin Perinnetoimikuntaa, sen puheenjohtajaa Kari Salmista tai yhteysmies Jussi Viljasta sopimuksen syntyyn vaikuttaneina tai kirjahanketta tukeneina mitenkään. Lyhyesti todetaan vain joitakin valokuvia saadun Ässä-rykmentin arkistosta.

Toinen ihmetyksen aihe on se, että Jarmo Nieminen kertoo Erkki Nordbergin olleen häneen puhelinyhteydessä viikkoa ennen kuolemaansa ja olleen valmis luovuttamaan Niemiselle täysin valmiin käsikirjoituksen toimitettavaksi palattuaan viimeiseltä kirjoitusjaksolta Turkista sovittuna tapaamisaikana. Tuo Turkin kirjoitusjakso ei sitten koskaan toteutunut. Mietittäväksi jää myös se, miksi Erkki Nordberg tarvitsi kirjalleen toimittajan? Tunsiko hän ehkä jo voimiensa hiipuvan?

No sitten vihdoin se kirja.

Kaiken tämän vääntämisen jälkeen syntynyt kirja on mielestäni yksinkertaisesti hieno! Kun on tottunut aikaisemmin läheisenä yhteistyökumppanina lukemaan Erkki Nordbergin tekstiä, sen kyllä on tunnistavanaan kautta linjan. Teksti on tietokirjaksi osin hyvinkin mukaansa tempaavaa ja sujuvaa. Kirjaa ei malta jättää käsistään.

Sujuvan tarinankerronnan rinnalla on tietysti koko ajan kunnioitettava sotahistoriaa, sen tapahtumia, joukkojen liikkeitä ja niin edelleen. Kun kirjassa on näin toimittu, se tekee siitä toisaalta aika rankankin luettavan. Lukija etsiköön suurten sotakuvioiden ja yksittäisten joukko-osastojen liikkeiden joukosta oman polkunsaa. Kustantajaksi valikointuneen Gummeruksen ratkaisuna on tehty isokokoinen kirja, jonka teksti on kaksipaltainen. Raskas luettava sängyssä, mutta ei huono ratkaisu! Kuvia, pääasiassa sa-kuvia,

on paljon ja hyvä niin. Ja sitten ne kartat! On erinomaista, että lukijaa koko ajan mahdollisimman tiukasti pidetään ”karttalehdellä” ja kuljetetaan kartoilla eteenpäin taistelujen edetessä. Saman olen havainnut toimivaksi ratkaisuksi oppaana Ässän teilläkin. Kannattaa aina mahdollisuuksien mukaan sitoa tarinansa toisaalta edessä olevaan karttaan, toisaalta maastoon, jossa liikutaan ja maastoudutaan. Näin historia ja sen tapahtumat alkavat elää!

Stadin kundien sotatiet

Jatkosodan Ässä-rykmentin sotatie oli monivaiheinen. Se on tässäkin paikallaan dokumentoida kirjasta irrotettuna luettelomaisesti:

- Rykmentti perustettiin reservistä normaali-lissa jalkaväkirykmentin kokoonpanossa 17.6.1941 alkaen ja keskitettiin puolustusryhmittäisiin talvisodan rauhan rajan tuntumaan Joutsenoon 2.7.1941 alkaen.
- Rykmentti osallistui Karjalan kannaksen takaisin valtaukseseen reitillä Suokumaa-Lyykylä-Perojoki-Pero-Säiniö 21.8.-3.9.1941.
- Kun Viipuri ja Kannas oli saatu vallatuksi takaisin, joukkoja tarvittiin Itä-Karjalassa, missä oli menossa Karjalan Armeijan hyökkäys Syvärille ja Petroskoihin. Ässä-rykmentin ”Petroskoin tie” alkoi ensin auto- sitten junakuljetuksin Säämäjärven tuntumaan 4.9.-11.9.1941.
- Ässän ”Petroskoin tien” osuus merkitsi raskaita läpimurtotaisteluja Kutismajoella, Sar-kukkuloilla, Markelitsassa, Villavaarassa ja Viitanassa ja ne jatkuivat 30.9.1941 saakka.
- Tämän jälkeen oli hetken lepo ja huolto tarpeen, mutta seuraavaksi Ässä-rykmenttiä tarvittiin hyökkäyksessä kohti Karhumäkeä 5.-29.10.1941 reitillä Säämäjärvi-Semsjärvi-Kumsa.
- 2.10.-14.10.1941 alistettuna Ryhmä Oinoselle ja vahvistettuna. Tavoitteena oli Äänisjärven pohjoispää. Raskaat taistelut vaikeissa olosuhteissa olivat merkinneet suuria tappioita, ja 5.10.1941 alkaen rykmentti taisteli kaksipataljoonaisena.
- Alistus Ryhmä Oinoselle purettiin Hirvaksen valtauksen jälkeen, ja rykmentti palasi oman divisioonansa johtoon.
- 21.10. Juustjärvellä Erillispataljoona 21, jääkärimajuri Pärmin johtama rangaistuspataljoona liitettiin rykmenttiin sen III Pataljoonaksi.
- 29.10.-4.12.1941 rykmentti taisteli reitillä Kumsa-Ahvenjärvi-Tsopina-Paduk-Karhumäen maalaiskunta.
- Karhumäen valtauksen 6.12.1941 rykmentti sai käskyn vaativiin jatkotehtäviin, mutta loppuun ajettu miehistö ilmoitti 16.12.1941, ettei se kykene jatkamaan ilman lepoa ja huoltoa. Tilanne laukesi 22.12.1941 neuvotteluihin, ja kuvaan tulivat kenttäarmeijamme keventäminen vanhimpia ikäluokkia kotiuttamalla Karhumäen suunnalla 26.12.1941.
- Karhumäestä itään Hiisjärvellä taisteltiin vielä ankarasti 5.-12.41.-25.3.1942, ja siellä tarvittiin vielä ainakin Ässä-rykmentin nuoria ikäluokkia.
- Vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen tapahtui siirtämällä heidät ensin Äänislinnaan varuskuntajoukoiksi ja lomauttaviksi 27.1.1942. Jalkaväkirykmentti 26:n sotatie päättyi rykmentin lakkauttamiseen 25.3.1942 Helsingissä. Ympyrä oli sulkeutunut!
- Ässä-rykmentin nuorista muodostettiin Jalkaväkirykmentti 5:n III Pataljoona, joka osallistui Maaselän kannaksella Kri-villä koviin taisteluihin tammikuussa 1942 ja uudelleen 6.-7.2.1942.

- Asemasotavaiheen jälkeen oli edessä vetäytyminen Itä-Karjalasta ”vihollista kulluttaen ja viivyttaen” kohti vanhaa rajaa. Tällä ”Ilomantsin tiellä” Ässä-rykmenttiläisten nuorten miesten pataljoona taisteli jo 28.10.1943 sijoitettuna 21.Prikaatiin sen II Pataljoonaksi. Se osallistui näihin jatkosodan viimeisiin, voitokkaisiin taisteluihin omalla panoksellaan.

Näin se suurin piirtein meni aikataulutettuna, jatkosodan Ässä-rykmentin tarina! Jäämme mielenkiinnolla odottamaan Jarmo Niemisen seuraavaa toimitustyötä, Vallilan Rykmentin eli JR 47:n historiikkaa, jonka Erkki Nordberg ehti saada varsin pitkälle ennen kuolemaansa.

ÄSSÄRYKMENTIN TIE JATKOSODASSA

Helsingiläisen jatkosodan Jalkaväkirykmentti 26:n, Ässä-rykmentin sotatie oli moneen muuhun joukko-osastoon verrattuna lyhyt, mutta sitäkin rankempi. Se alkoi perustamisella Helsingissä kesäkuun puolenvälin 1941 jälkeen. Miehistön kovan ytimen muodostivat talvisodan Ässä-rykmentin, JR 11:n kokeneet miehet. Rykmentti siirtyi 20.-22.6.1941 autokuljetuksilla lähelle Moskovan rauhan rajaa Miehikkälään. Sieltä se jatkoi heinäkuun ensi päivinä marssien Taavetin asemalle ja jatkoi sieltä junalla Joutsenoon, missä se otti rajan pinnassa rintamavastuun.

Riimitetty kronikka

Seuraamme tästä eteenpäin rykmentin vaiheita hiukan erikoisella tavalla. Rykmentin sotatien päätyttyä joulukuussa 1941 juuri vallattuun Karhumäkeen, siellä syntyi 21.12.1941 nimellä ”Karhumäen Joiku” rykmentin eräänlainen sotatiekronikka, joka sopi laulettavaksi ”Stenka Rasinin” sävelillä. Tekijänä oli ässäläinen runoniekka Topi Kaiponen. Iskusanoja Joikusta liitettiin myöhemmin myös myöhemmin sarjakuvapiirtäjänä tunnetuksi tulleen Asmo Alhon piirtämään karttaan Ässän tiestä. Haikeata lähtöä stadista kuvaa hyvin Joikun ensimmäinen värssy.

Hesa, stadi paikka armas.

Sörkka, VaJkka, Rööperi.

Koska saanen taasen nähdä

Rannat kauniit Kaivarin?

Ensin Kannakselle

3.7. - 3.9.1941 rykmentti osallistui Karjalan kannaksen takaisin valtaamiseen osoittaen samaa urhoollisuutta ja sotilaallista taitoa. Sen

kovat tappiotkin kertovat lahjomattomasti, että sotatöitä tehtiin säälimättömästi: 40 upseeria, 191 aliupseeria ja 528 miestä kaatuneina, haavoittuneina ja kadonneina. On hyvä tästä eteenpäin muistaa suhteuttaa tappiot rykmentin kokonaisvahvuuteen, joka oli noin 3900 miestä. Haavoittuneista osa tietysti palasi toivuttuaan riviin ja täydennyksiäkin saatiin. Niinpä rykmentti säilyi koko ajan iskussa.

Sitten uusi tehtävä!

Kun Kannas oli vallattu, Ässää tarvittiin aivan toisaalla. Suomalaisten eteneminen yli vanhan rajan kohti Petroskoita ja sen jälkeen Karhumäkeä ja Maaselän kannasta vaati lisävoimaa. Sinne lähetettiin myös levännyt ja huollettu Ässä-rykmentti.

*Saatiin heitto rajan taakse,
”Pikku juttu” sano Eevertti.
Saunat Imatjärven rantaan.
Kuka kylpi, muistatko?*

Joikun ”Eevertti” oli rykmentin komentaja, everstiluutnantti Eero Sulo Laaksonen, kova ja kuria korostava mutta myös pidetty herra, myöhempi Mannerheim -ristin Ritari. Nyt rykmentti on siis suuren Säämäjärven eteläpuolella ja suunta on kohti Petroskoita. Kukaan ei tainnut ehtiä kylpeä pitkän juna-
matkan jälkeen häthätää rakennetuissa saunoissa Imatjärven rannalla. Ja sekös harmitti! Ei kun eteenpäin!

*Villavaarast’ Viitanalle
tunnuksena Petroskoi!
Ässältä jäi siellä käynti.
”Divisioona” sanoi: Stoi!*

Ei päästy Petroskoihin, Karhumäen suunta odotti Petroskoihin asti Ässä ei siis päässyt, vaikka olikin omalla panoksellaan osallistunut

merkittävästi tien avaamiseen sinne. Harmitti! Ässän miesten mukaan Petroskoin valtausjuhliin ja iloihin pääsivät vallan väärät joukot. Tuo hyvin raskas Villavaaran ja Viitanan taistelujen vaihe maksoi Ässälle 26 upseeria, 109 aliupseeria ja 430 miestä kaatuneina, haavoittuneina ja kadonneina. Tappioista seurasi se, että rykmentistä tehtiin kaksipataljoonainen, kun kaikkien kolmen pataljoonan miehitys oli harventunut kohtalokkaasti. Korvaavaksi joukoksi rykmentille alistettiin Erillispataljoona 21 eli ”Musta Nuoli”. Se oli vankiloista kootujen vapaaehtoisten rangaistusvankien joukko, jonka komentaja oli legendaarinen ”Nikke” Pärmä. Tässä kokoonpanossa rykmentti sitten taisteli Karhumäkeen saakka.

*Lintujärvelt’ Viksjoelle,
sieltä hyppy Koikariin,
kuumat limput uuneist’ Kumsan,
Tsopina ja ”lepohon”.*

Tämä seuraava hyvin ”repaleinen” ja monipolvinen, koukkauksia koukkauksien perään sisältänyt vaihe vei Ässää vähitellen kohti tärkeätä tavoitetta, Karhumäkeä, jota vihollinen puolusti henkeen ja vereen. Taistelujen katkeavuus näkyi myös Ässän tappioluvuissa. Koikarin, Juustjärven, Kumsan ja Plakkovaaran taistelut veivät Ässän riveistä 13 upseeria, 61 aliupseeria ja 292 miestä kaatuneina, haavoittuneina ja kadonneina.

*”Pojat, kiltit, Ässän kuulkaa”
haastoi taasen Eevertti.
”Karhumäki tuolla kuultaa,
sitten seuraa siviili!”*

Koville otti Karhumäen valtaus!

Karhumäkeen oli kuitenkin vielä matkaa. Loppurypistys odotti. Lopen uupunut ja pahasti murjottu rykmentti ei ollut kovin in-

nokas jatkamaan, joten ”Eevertin” suostut-
telutaitoja tarvittiin. Nyt tuli kai kuitenkin
luvattua liikaa! Tästä eteenpäin ässäläiset us-
koivat pian pääsevänsä ainakin kunnan le-
poon, jopa siviiliin. Kysymys ei aina ole sii-
tä, mitä sanotaan ja luvataan vaan siitä, miten
se tilanteessa tulkitaan. Paha juttu, nuorempi-
en kohdalla selvästikin katteeton lupaus, jolla
tuli olemaan vakavia seuraamuksia.

*Karhumäen. ”maalaiskuntaan”
siirtyi Ässä, ”Piikki” myös,
joka veteli vain untaan,
saimme yksin olla ”työss”.*

Karhumäkeä lähestyttäessä ässäläisten mit-
ta alkoi olla täysi. He kokivat tulleensa koh-
delluiksi väärin suhteessa muihin sisarryk-
mentteihin. Joiku purkaa myös katkeruutta
siitä, että sisarrykmentti JR 25, ”Piikki” pääsi
helpommalla. Miksi aina Ässä? Piikki eli Jal-
kaväkirykmentti 25 pääsi koko ajan vähem-
mällä ja Ässä sai hoitaa työt senkin puolesta.
Kritiikki olikin oikeutettua, sillä divisioonan
komentaja käytti ”terävintä kirvestään”, Äs-
sä-rykmenttiä kovissa paikoissa, koska se sai
aikaan tulosta.

*Pojat hoöki; kaivoi, koukkas,
Karhumäki vallattiin.
”Trettifima” peräs laukkas,
pyysi päästä reserviin.*

Tämä katkeruus näkyy vielä tässäkin joi-
kun säkeessä. Osansa saa myös JR 35, ”Tret-
tifema”, joka oli päässyt ässäläisten mielestä
kovin helpolla ja oli livahtamassa ”siviiliin”
ennen aikojaan. Mutta Karhumäki oli kuiten-
kin saatua vallattua, ja niin Ässäkin vihdoin
pääsi lepoon ja huollettavaksi.

*Huhu käy: vain ensi viikkoon
Hesaaan lähtö lykätään.
Assästä nääs ”divisjoonas”
hyvää paljon tykätään.*

Ässäläisten mitta täysi!

Mutta ei se niin vaan käynyt. Ässä-rykmenttiä
oli vielä tarkoitus käyttää jatkohyökkäykseen
kohti Maaselän kannasta. Silloin ässäläisten
mitta tuli täyteen! Rykmentin komppaniois-
ta koottu lähetystö ilmoitti, ettei käy! Kun
asiaa sitten puitiin ja tutkittiin, päädyttiin on-
neksi kapinasyytteiden sijaan järkevään rat-
kaisuun. Jalkaväkirykmentti 26 lakkautettiin
osana armeijamme uudelleenjärjestelyä. Sen
vanhimmat miehet kotiutettiin ja nuorimmat
ikäluokat siirrettiin toisiin joukkoihin, lähin-
nä Jalkaväkirykmentti 5:een.

*Lähde: Ässän tie. Suokumaalta Säiniölle ja Petros-
koin tieltä Karhumäkeen. Toimituskunta 1964.*

ERÄS SOTURIKOHTALO

Kevyt Prikaati T:n komentaja, eversti Matti Tiainen haavoittui kuolettavasti Karjalankannaksen valtausoperaatiossa Lyykylässä 24.8.1941 ja kuoli haavoihinsa 29.8.1941 kenttäsairaalassa. Tätä ennen hän oli saamastaan käskystä poiketen suunnannut joukkojensa hyökkäyksen kohti Viipuria. ”Joo, se oli semmoinen mies, että sillä oli tapana painaa meneen vaan – ei sillä ollut aikaa kiertää.”

Ken hän oli, mistä hän tuli?

Tiainen, Matti Emil Ilmari oli syntynyt vanhempiensa maalarimestari Karl Emil Tiiaisen ja Eveliina os. Lampisen kuusilapsisen perheen vanhimpana lapsena 12.04.1893 Helsingissä ja kirjoittanut ylioppilaaksi vuonna 1914. Itsenäisen Suomen armeijassa hän oli ns. ”ryssän upseeri” erotuksena Saksassa koulutuksensa saaneista jääkäriupseereista ja Suomessa koulutetuista kadettiupseereista. Hän oli yksi niistä muutamista sadoista suomalaisista miehistä, jotka 1. maailmansodan sytyttyä 27.7.1914 lähtivät vapaaehtoisina Venäjän, silloisen emämaan armeijaan. Suomen oma sotaväkihän oli jo vuonna 1905 lakkautettu osana panslavistista liikettä ja Suomen venäläistämistä. Sitä kun ilmeisesti pidettiin piilevänä uhkana emämaalle.

Tuota päätöstä tehdessään sotilasurasta aivan ilmeisesti kiinnostuneelle Matti Tiiaisellemme ei ollut tarjolla vaihtoehtona lähtöä Saksaan, sillä jääkäriliike syntyi selvästi myöhemmin. Tiiaisen ja muiden Venäjälle sotaoppiin ja sen jälkeen sotaan lähdön motiiveja on näin jälkikäteen mahdotonta arvioida, eikä Matti Tiiaisen omista ajatuksista ole jäänyt mitään dokumentteja. Aivan mahdollisena voidaan pitää yleistä kiinnostusta sotilasuraa kohtaan ja yksinkertaisesti nuoren miehen seikkailunhalua.

Sotilaan ammattiin haluavalle Venäjä oli juuri silloin käytännössä ainoa mahdollisuus. Ns. yleinen mielipide ei kaikesta päätellen siihen aikaan tuominnut näiden vapaaehtoisten lähtöä Venäjälle. Lähtijöillä oli runsaasti saattajia Helsingin rautatieasemalla.

Ennen Suomen itsenäistymistä Matti Tiainen oli suorittanut Pietarissa Nikolain ratsuväkikoulun vuonna 1915 ja ehtinyt palvella Venäjän ratsuvaesssa sen 7. Rakuunarykmentissä ja myöhemmin VII Tarkka-ampujarykmentissä vänrikkinä vuosina 1915-17. Hän osallistui taisteluihin Galitsiassa, Karpaateilla ja Pohjois-Romaniassa. Lievä haavoittuminen ei haitannut sotilasuraa. Luutnantiksi hänet ylennettiin vuonna 1917. Saamistaan lukuisista, sotilasarvoon nähden poikkeuksellisen korkeista kunniamerkeistä päätellen hän menestyi ilmeisen hyvin. Tiainen palveli Venäjän armeijassa aina vallankumoukseen asti. Tärkeänä tuomisena tästä palvelusurasta oli myös kohtalaisen hyvä venäjänkielen taito.

Vapauskota

Vallankumouksen jälkeen Matti Tiainen palasi Suomeen ja osallistui vapauskotan aikana Helsingin maanalaisen suojeluskunnan toimintaan aktiivisesti ja toimi Helsingin valtauksen aikoihin erityistehtävissä. Jatko olikin sitten varmaan Matti Tiiaisellemme varsin luonnollisella tavalla koulutuksen ja kokemuksen sanelemaa valintaa. Suomen armeijan luetteloihin hänet merkittiin jo 15.4.1918 luutnanttina. Toimittuaan komppanian päällikkönä Helsingin vartiopataljoonassa hän siirtyi Viipuriin 2.Divisioonan alaisen Karjalan Kaartin Rykmentin ensimmäisen komppanian nuoremmaksi upseeriksi.

Komea ura itsenäisen Suomen puolustusvoimissa

Tiiaisen ura Suomen armeijan palveluksessa

alkoi siis luutnanttina Karjalan Kaartin rykmentissä vuonna 1918. Alkuvuodesta 1919 hän osallistui Suomen nuoren armeijan orastavaan upseerikoulutukseen eli Harjoituseskadroonan päällystökurssiin. Sieltä hän palasi vielä Viipuriin, mistä hänet elokuussa 1919 komennettiin Santahaminaan Tankki-rykmenttiin patterin päälliköksi. Paluu alkuperäiseen aselajiin, ratsuväkeen, tapahtui kuitenkin pian, maaliskuussa 1920 Karjalan ratsujääkärirykmenttiin, missä nopeasti vaativammiksi vaihtuvat tehtävät seurasivat toisiaan. Toukokuussa 1920 seurasi ylennys ratsumestariksi. Ura jatkui ratsuväessä Hämeen ratsurykmentissä 1921-24. Rykmentin talouspäällikkönä hän toimi 1923-24. Sen jälkeen seurasi jakso Yleisesikunnan toimistoupseerina 1924-26 ja Uudenmaan rakuunarykmentin talouspäällikkönä 1926- 28 vuonna 1927 majuriksi ylennettynä. Uudenmaan rakuunarykmentin komentajan apulaisena hän toimi 1928-32. Tähän jaksoon osui myös ylennys everstiluutnantiksi vuonna 1930. Sitten seurasi uralla pitkäaikainen, tärkeä tehtävä Lappeenrannassa Hämeen ratsurykmentin komentajana 1933-40. Eversti hänet ylennettiin vuonna 1940.

Matti Tiiainen oli Suomen armeijaan liityttyään täydentänyt sotilashallinnollisen koulun vuonna 1927 ja Sotakorkeakoulun yleisen osaston kurssin vuonna 1931.

Yksityiselämä

Palvellessaan yleisesikunnassa Matti Tiiainen tutustui Helsingissä neiti Lisa Molanderiin, ja nuori pari vihittiin kesäkuussa 1926. Matti Tiiainen oli taustaltaan täysin suomenkielinen. Nyt kuvaan tuli toinen kotimainen, sillä Lisa oli ruotsinkielinen. Näin perheestä tuli luonnollisimmalla mahdollisella tavalla kaksikielinen, ja itse asiassa ruotsista tuli perheen

päivittäinen käyttökieli. Avioliitto oli pitkään lapseton, mutta kesällä 1932 syntyi vanhempien iloksi ”Poju”, Kai Ilmariksi ristitty. Hän jäi perheen ainoaksi hyvin rakastetuksi lapseksi. Kai Tiiainen, hänen vaimonsa Pirkko ja poikansa Kai-Henrik olivat kirjoittajan perheen läheisiä ystäviä 1970 -luvulla Lauttasaassa.

Matti Tiiainen talvisodassa ja välirauhan aikana

Talvisotaan everstiluutnantti Matti Tiiainen osallistui Hämeen Ratsurykmentin komentajana Laatokan koillispuolen mottitaisteluihin menestyen erinomaisesti. Aivan sodan loppuvaiheessa hän ja hänen rykmenttinsä olivat vielä Viipurinlahdella varmistelemassa erittäin kriittistä tilannetta jäitse hyökänneen vihollisen saatua sillanpään mantereelle.

Välirauhan aikana Tiiainen toimi puolustusvoimien väliaikaisessa kokoonpanossa 3. Prikaatin komentajana 1940-41. Kun jatkosota sitten alkoi, hänestä tuli Kevyt prikaati T:n komentaja Karjalan kannaksella. Eräät hänen alaisistaan arvioivat komentajaansa, että: Joo, se oli semmoinen mies, että sillä oli tapana painaa meneen vaan – ei sillä ollut aikaa kiertää.”

Jatkosota

Jatkosodassa eversti Matti Tiiainen joutui hyvin keskeiseen tehtävään. Hänen komentamansa Kevyt Prikaati T koostui kahdesta kevyestä osastosta, tykki- ja pioneerikompaniasta, kahdesta rajajääkärikomppaniasta ja yhdestä ilmatorjuntapatterista. 21.8.1941 Prikaatille alistettiin vielä Kevyt Jalkaväkirykmentti 4, joka oli erityisesti organisoitu tunkeutumaan syvällä oleviin tavoitteisiin.

Kevyt Prikaati T kuului läntiselle Kannakselle suunnattavaa hyökkäystä varten ryhmitettyyn IV Armeijakuntaan, jota komensi kenraaliluutnantti Oesch ja jonka esi-

kuntapäällikkönä oli eversti Nihtilä. Ylipäällikkö oli antanut hyökkäyksestä esikäskyn 13.8.1941. Itäisellä Kannaksella oli kenraaliluutnantti Laatikaisen II Armeijakunta aloittanut hyökkäyksensä jo 31.7.1941, jotta Laatokan pohjoispuolella hyökkäävän Karjalan Armeijan oikea sivusta ei jäisi avoimeksi. IV Armeijakunnan hyökkäys alkoi vasta 22.8., kun II AK oli sitonut itäisellä Kannaksella olevat vihollisjoukot ja siten varmistanut läntisen Kannaksen sivustan.

Osana Viipurin valtausoperaatiota Kevyt Prikaati T:n tehtävänä oli hyökätä 12. Divisioonan murtamasta aukosta IV AK:n vastassa olevien vihollisten selustaan Kilpeenjoelle ja edelleen Viipurin pohjoispuolelle varmistuen matkallaan jokien ylimenopaikat. Hyökkäystä tuli jatkaa edelleen Viipurista kaakkoon. Kun eversti Pajarin II Armeijakuntaan kuuluva 18.Divisioona oli 18.8. ylittänyt Vuoksen Hopeasalmella, Kevyt Prikaati T:lle avautui sen jälkeen tie Kuparsaaren kautta vihollisen selustaan Kaltovedelle ja Kääntymään, mistä se jatkoi Lyykylän suuntaan.

IV Armeijakunta koetti nyt saada Kevyt-prikaatin jatkamaan etelään kohti Kämärää. Viesti tavoitti Pajarin, jolle Kevyt-prikaati oli alistettu, hän välitti sen Tiiaiselle, jonka joukot olivat siinä vaiheessa Mannikkalan alueella. Tiiainen ei kuitenkaan katsonut voitonsa irrottaa joukkojaan taistelusta. Hän oli omavaltaisesti muuttanut alkuperäistä, käskettyä hyökkäyssuuntaansa. Etelä oli vaihtunut läneksi ilmeisenä tarkoituksena hyökätä suoraan Viipuriin. Viipuri oli prikaatin komentajaa, hyökkäyshenkistä eversti Matti Tiiaista houkutteleva kohde. Everstin poika Kai Tiiainen on tämän kirjoittajalle kertonut, että isää mahdollisesti veti Viipuriin sotilaskunnian lisäksi myös se, että everstinna Lisa Tiiainen oli Viipurista kotoisin.

Prikaatin oli kuitenkin yllättäen törmännyt lähes välittömästi itään suuntautuvaan vihollisen raivokkaaseen vastahyökkäykseen, jonka tarkoituksena katkaista etelään suuntautuva hyökkäyskiilamme kahtia. Onneksi tuo vihollisen juoni paljastui eversti Tiiaisen omapäisen operaation ansiosta. Seurauksena olivat kuitenkin erittäin veriset taistelut, kun kaksi hyökkäysryhmyksessä olevaa vastapuolta törmäsivät liikkeessä toisiinsa. Taistelut aaltoilivat Mannikkalan ja Suur-Peron välillä. Aktiivinen komentaja, eversti Tiiainen osallistui niihin konepistooli aseenaan 24.8. aamulla johtaen henkilökohtaisesti vastaiskuja.

Kohtalokas päivä

Eversti Matti Tiiainen ei koskaan joutunut vastuuseen omavaltaisesta operaatiostaan. Hän haavoittui iltapäivällä 24.8. kuolettavasti komentopaikallaan, joka on edelleen hyvin tarkasti paikannettavissa ja myös jalan todennettavissa. Eversti Tiiaisen haavoittumisesta kertoo varsin yksityiskohtaisesti Kevyt Prikaati T:lle osin alistetun JR 4:n historiikki. Palattuaan 24.8. noin klo 15 komentopaikalleen eversti Tiiainen kutsui alaisensa pataljoonankomentajat majurit Viisterän, Luukon ja ehkä myös Alfthanin komentopaikalleen. Siellä hän antoi näille puolustuskäskyn, josta Kevyt Prikaati T:n sotapäiväkirjaan on viety sen viimeinen asiamerkintä.

Kevyt Osasto 9:n lääkäri, silloinen lääkintäluutnantti Max Strigoff (myöh. Siurala) muistelee JR 4:n historiikissa tapahtumia seuraavasti:

”Tiiaisen palattua komentopaikalle tilanne hiekkakuopan seutuvilla jatkuu entisenä. Vihollisen kova tykistö tuli jatkuu pitkin Lyykylän tietä keskittyen hiekkakuopan ympäristöön, Haavoittuneita ja kaatuneita so-luu jatkuvana virtana Joukkosidontapaikalle. Työskentely on tykistötulen alaisena vaikeaa.

Äkkiä kova räjähdys kuuluu aivan vierestämme. Hiekkaa ja soraa lentää päällemme. Rynnätään ylös ja näen komentoteltan olevan hajallaan ja sen seasta tulee ulos Tiiainen painuen lähimpään poteroon. Teltassa makaa yksi vänrikki silpoutuneena ja kaksi muuta upseeria haavoittuneina. Teltan vieressä seisoo henkilöauto ja siinä istuu kalpeana prikaatin lääkäri. Menen vetämään Tiiasta ylös kuopasta, mutta hän riuhtaisee itsensä irti: ”Kyllä minä piru vieköön täältä itsekkin pääsen.” Totean noin puolen sentin läpimittaisen sirpalehaavan vatsassa vasemmalla alhaalla. Sidon hänet ja siirrän henkilöautoon. Prikaatin lääkäri sanoo ennen lähtöään samalla autolla: ”Lähden nyt, hoida ruljanssi”, enkä nähnyt häntä enää ennen kuin siviilissä. Tiiasta en enää koskaan nähnyt, sillä hän kuoli seuraavana päivänä kenttäsairaalassa.”

Tosiasiassa eversti Tiiainen kuoli vasta muutaman päivän päästä eli 29.8.41 33. Kenttäsairaalassa. Eversti Matti Tiiainen siis haavoittui kuolettavasti komentopaikallaan 24.8.41 klo 17:n tai klo 19:n aikoihin eikä vasta 25.8. iltapäivällä, kuten mm IV AK:n taistelukertomuksessa ja Suomen Sota 1941-45 teoksen 3. osassa todetaan. Asia ei liene yhdentekevä päivämäärän eikä edes kellonajankaan suhteen, kellonaika noin klo 17 vaikuttaa todennäköiseltä.

Taistelu jatkui

Kevyt Prikaati T jatkoi taisteluaan komentajansa poistumisen jälkeen ja säilytti toistaiseksi nimensäkin. Everstiluutnantti Laaksosen Jalkaväkirykmentti 26 (jatkosodan ”Ässä-rykmentti” JR 26) sai tehtäväkseen ottaa rintamavastuun Prikaatin alueella. Uudeksi komentajaksi tuli JR 4:n komentaja everstiluutnantti Valter Nordgren, myöhempi Mannerheim -ristin ritari. Prikaati jatkoi nyt hyökkäystään alun perin tarkoitettuun suuntaan kohti Perkjärven asemakylää.

Lähde: Lopmeri, Olavi: Punamustarykmentti. Jatkosodan Jalkaväkirykmentti 4. Perustaminen sekä sotatoimet Virolahdella ja Karjalan Kannaksella 1941. Punamustarykmentin Veljesvastuu 1987.

KENRAALIVANKI

Karjalankannaksen takaisin valtauksen yhteydessä elokuun lopulla 1941 Viipurin eteläpuolelle Sommeen Porlammin alueelle syntyi suurmotti, jonne jäi kahden puna-armeijan divisioonan lähes koko kalusto. Motista löytyi myös arvokas vanki.

Mottia tutkittiin ja löytöjä tuli

Mottia tutkiessaan suomalaiset sotilaat huomasivat ojassa makaamassa kaksi neuvostosotilasta. Kum-pikin oli liikkumattomina ja kasvot peitettynä sadetakilla. JR 24:n II Pataljoonan jsp:n roteva lääkin-tämies, Gunnar Bergström meni oikeanpuoleisen luo ja veti takin syrjään. Häntä vastaan tuijotti taatus-ti elävän ihmisen silmäpari, ja huomasi heti kauluksessa kenraalin tähdet. Näin kertoo tapahtumista Jukka L. Mäkelä kirjassaan ”Kannas salamoi”.

Salamana suomalainen kumartui ja nau-lasi kourillaan kenraalin kädet maahan ja kun toinen ei näyttänyt yrittävänsäkään vastarintaa, nosti hänet tempaamalla pystyyn. Upseerilla oli vyöllä yhdeksän millin Mauser. Bergström otti sen ensiksi, sitten kenttäpullon, karttalu-kun ja puukon. Muut olivat hoitaneet toisen ruumiin, luutnantin henkiin herättämisen, ot-taneet häneltä aseet, ja antaneet kävellä tie-hensä.

Mannerheim hjuva, Stalin ...

Kenraalin suomenkielen taito oli rajoittunut. Mannerheim hjuva, hjuva, Stalin ... ja sylkäi-si pari kertaa päälle. Seudulle levisi tieto ken-raalin arvoisen neuvostoupseerin vangitsemi-sesta. Bergströmille jäi kenttäpullo. Korkki auki, sieraimissa oikein värähteli, sillä sisäl-löksi ilmeni puhdas votka.

Kenraalimajuri, jonka nimeksi tiedettiin Kirpitsnikov, lähetettiin välittömästi edel-

leen rykmentin ko-mentopaikalle. Tullessaan eversti Heinrichsin eteen kenraali levitteli kä-siään kuin merkiksi voimatto-muudesta, mut-ta virkkoi: ”Herra eversti, olen iloinen pääs-tyäni teidän puolellemme”. Heinrichs määräsi välittömästi ilmoittamaan vangista 8. Divisi-oonan komentopaikkaan. Siellä puhelu yhdis-tettiin opera-tiivisen osaston päällikölle, ma-juri Lauri Airilalle, joka käski pitää kenraalin siellä, kunnes hän itse tulisi autolla nouta-maan hänet.

Kenraali ja eversti keskustelivat tulkin vä-lityksellä. Kun Airila saapui hakemaan vie-rasta, Heinrichsin jäähyväissanat sisälsivät leikillisen toivomuksen, että he tapaisivat uu-delleen sodan jälkeen voidakseen kerrata täy-dessä rauhassa tarinan Porlammin motista ja vähän muistakin taisteluista. 8. Divisioonan komentoporras oli sijoittunut Lihaniemen ka-peimpaan kohtaan. Matka sinne ei ollut pit-kä, ja pian saa-tettiin IV Armeijakunnan ko-mentopaikalle Kavantsaaren hoviin ilmoittaa harvinaisesta vangista. Kohta tulikin kenraali Oeschin antama käsky, että Airila vastaa hen-kilökohtaisesti vangista, kunnes tämä noude-taan armeijakunnan toimesta.

Ensimmäiseksi Airila toimitti Kirpitsniko-ville kuivia vaatteita ja vei hänet sitten syö-mään. Teltassa alet-tiin kuulustelut asioista, jotka saattaisivat vaikuttaa yhä käynnissä ole-vaan 8. Divisioonan joukkojen etenemiseen kohti Koivistoa. Liikaa ei vierasta kuitenkaan rasitettu, sillä jännityksen lauettua ja yön val-vottuaan hän sai lo-pen uupuneena nukahtaa Airilan vuoteelle. Majuri itse jatkoi samassa teltassa pöytänsä ääressä omien tehtäviensä hoitamista.

Jonkin tunnin kuluttua auto saapui muka-naan sotapoliisiupseeri ja venäjää puhuva luutnantti. Kenraali oli jo herännyt ja pukeu-tunut ja ehtinyt seurata, kuinka Airila luke-mattomien puhelujen lomassa suoritti aina

merkintöjä kirjaan, Kirpitšnikov kysyi uteliaana: ”Mikä kirja tuo on?” ”Se on meidän sotapäivä-kirjamme. johon merkitään kaikki tärkeät puhelut ja tapahtumat.” Kenraali mietti hetken ja kysäi-si: ”Saanko minäkin kirjoittaa siihen jotakin?” ”Kernaasti.” Kirpitšnikov asetui pöydän ääreen ja kirjoitti sivun verran iloaan siitä, että oli joutunut siviisityneen armeijan vangiksi ja saanut osakseen yksin-omaan hyvää kohtelua.

Kenraalin arvoista kohtelua

Kavantsaaren hovissa IV Armeijakunnan majuri Hautala näki auton saapumisen pihaan. Paikalle sat-tuneet suomalaiset upseerit katselivat täysin vihatta, pikemminkin hyvänhah-toisesti, jopa osanottavasti vihollisarmeijan kenraalia, jonka joukot oli täydellisesti tuhotu ja joka itse oli joutunut vangiksi. Kir-pitšnikov lähti astelemaan kohti rakennuksen pääovea. Hautala kiiruhti ulos, ja pysähtyi hänen eteensä asentoon tehden sotilaallisesti kunniaa. He puristivat toistensa kättä ja suomalaisen virkkoi: ”Saanen pyytää kenraalia käymään sisään.”

Esikuntapäälliköllä, eversti Nihtilällä oli paljon tehtävää. Realistisesti hän oli keskittynyt vain sen het-ken taistelutilanteeseen ja mietti miten siitä oli kehitettävissä paras mahdollinen, joten hän ei halunnut tavata Kirpitšnikovia, jonka hän tosin näki ohimennen, mutta joka hänen mielestään kuului jo mennei-syyteen. Kohteliaisuusyistä kenraali Oesch sen sijaan uhrasi lyhyen hetken voitetulle vastustajalle. Hän otti omassa huoneessaan neuvostokenraalin vastaan, ojensi tälle kätensä ja sanoi: ”Tervetuloa. Kyllä me kohtelemme teitä hyvin, kuten kuuluukin kohdella sotavankeja.” Oesch tarjosi savukkeita, Kirpitšnikov otti yhden, ja hetkeen ei tapahtunut sen enempää. Tulitikkurasia oli pöydän kulmalla kummankin ulottuvilla. Oesch

jäi odottamaan, että venäläinen upseeri kohteliaana ja hyvin kasvatettu-na tarjoaisi tulta. Aikansa odotettuaan komentaja sytytti ensin vieraansa savukkeeseen ja sitten omansa.

Molempien istuuduttua keskusteltiin hetki tulkin välityksellä. Oesch kyseli viime päivien tapahtumista, ja Kirpitšnikov kertoi, kuinka neuvostojoukoilla oli ollut varsin tiukat paikat ja miten tilanne oli kehittynyt nopeasti niin epätoivoiseksi, että hän katsoi taistelun jatkamisen täysin turhaksi.

Huoneeseen oli tullut myös tiedotuskompanian miehiä, jotka ottivat valokuvia. Kirpitšnikovin kas-voilla välähti selvä pelästys, ja hän kysyi hyvin huolestuneena: ”Tuleeko näitä kuvia lehtiin?” ”Miksi ei saisi tulla?” Tukahtuneesti Kirpitšnikov selitti: ”Se tietäisi kaikkien omaisteni tuhoa.” Antautuminen katsottiin vihollisleirissä kuoleman ansaitsevaksi rikokseksi, ja Stalin oli antanut barbaarisen käskyn, jonka mukaan neuvostosotilaan joutuminen sotavangiksi kostettiin omaisille. Eroa ei tehty siinä, oliko vangitseminen tapahtunut vapaaehtoisesti vai pakkotilanteessa. Tästä oli kertynyt lukuisia todisteita.

Kahden kenraalin välinen keskustelu päättyi pian. Kirpitšnikoville osoitettiin Kavantsaaren hovissa pieni huone, jossa hän saattoi syventyä kirjoittamaan kokemuksiaan ja näkemyksiään siltä lyhyeltä ajalta, jonka ku-luessa Oeschin taistelusuunnitelma toteutettiin ja Länsi-Kannas joutui takaisin suomalaisen haltuun. Historiaa varten katsottiin aiheelliseksi antaa sana myös vastapuolelle, koska siihen ilmeni näin ainutlaatuinen mahdollisuus.

Mikä mies Kirpitšnikov

Kenraali Vladimir Vasiljevits Kirpitšnikov syntyi 7. heinäkuuta 1903 Volgan varrella Simbirskissä ja kuoli 28. elokuuta 1950 Moskovassa. Isä oli tiilenpolttaja ja kun hänellä

oli kesäisin muutamia apulaisia, joiden häntä pidettiin vallankumouksen jälkeen tehtailijana ja hänet pidätettiin.

Vladimir Kirpitšnikov kävi upseerikoulun ja valmistui vuonna 1925. Hän palveli joukkueenjohtajana, komppanianpäällikkönä sekä lopulta pataljoonankomentajana vuoteen 1937 asti. Kirpitšnikov osallistui Espanjan sisällissotaan esikuntapäällikkönä, jossa tehtävässä hänet palkittiin punaisella tähdellä. Kirpitšnikov nimitettiin 43. jalkaväkidivisioonan komentajaksi 23. elokuuta 1939.

Talvisotaa Viipurinlahdella

Talvisodan loppuvaiheella maaliskuussa Kirpitšnikov komensi 43. jalkaväkidivisioonaa Viipurinlahden taisteluissa. Silloin hyökkäivät joukot saivat haltuunsa pääosan Uuraan saarista 9. maaliskuuta ja etenivät seuraavana päivänä yli Viipurinlahden. Sodan loppuun mennessä joukot eivät kuitenkaan päässeet tavoitteisiinsa verisissä saaristotaisteluissa. Neuvostoliittolaisia divisioonia (42.D, 43.D, 113.D.) oli vastassa Johan Arajuuren johtama suomalaisten 4. Divisioona. Kirpitšnikov palkittiin komentajuudestaan korkealla kunniamerkillä.

Jatkosotaa Viipurin puolustuksessa

Ennen jatkosotaa Kirpitšnikov suoritti opintoja Frunzen sotilasakatemiassa, jossa valmentauduttiin korkeimpiin päällystötehtäviin. Jatkosodassa 43. jalkaväkidivisioona kuului osana Neuvostoliiton 50. Armeijakuntaan, ja se sai tehtäväkseen Viipurin seudun puolustamisen. 50. Armeijakuntaa vastassa oli rajan takana suoraan Suomen IV Armeijakunta sekä pohjoisempana Suomen V Armeijakunta. Suomalaiset ylittivät rajan Karjalankannaksella 31. heinäkuuta. Kirpitšnikov otti vastuulleen Viipurin puolustuksen. Hän koordinoi oman divisioonansa lisäksi 23. ar-

meijan kahta muuta jalkaväkidivisioonaa (115.D ja 123.D).

Suomalaiset joukot lähestyivät puolustuksesta huolimatta Viipuria lännestä ja pohjoisesta. Rintaman komentaja Markian Popov kritisoi 25. elokuuta Kirpitšnikovin toimintaa ja uhkaili häntä ja komissaria kenttäoikeudella. Neuvostoliiton Luoteisen suunnan ylipäällikön Kliment Vorošilovin tahdon mukaisesti Viipuri haluttiin pitää viimeiseen saakka. Tämä aiheutti koko talvi- ja jatkosodan suurimman motin Porlamin alueelle. Neuvostoliittolaiset onnistuivat evakuoimaan vain osan miehistöstä Koivistolle ja edelleen Leningradiin. Raskas kalusto jäi kokonaan suomalaisille. Sotavankeja oli noin 9 000. Kirpitšnikov sai lievän ruhjevamman ja joutui suomalaisten sotavangiksi 1. syyskuuta.

Maanpetturin kohtalo

Jatkosota päättyi syyskuussa 1944 välirauhaan ja Sotavankileiri 1:n vangit mukanaan kenraali Kirpitšnikov pääsivät junavaunuissa Neuvostoliittoon lokakuun puolivälissä. Heti rajalla entiset vangit kuljetettiin puna-armeijan tarkastuspisteisiin kuulusteltaviksi, minkä jälkeen he joutuivat karanteenileirille. Siellä kuulustelijat syyttivät Kirpitšnikovia maanpetoksesta. Hänet siirrettiin seuraavalle leirille, missä Kirpitšnikov vietti aikaansa toukokuuhun 1945 asti. Lopulta hänet siirrettiin Moskovassa vankilaan tuomittavaksi. Kirpitšnikovin juttu käsiteltiin 28. elokuuta 1950 Neuvostoliiton korkeimman oikeuden sotakollegion suljetussa oikeudenkäynnissä. Hänet tuomittiin teloitettavaksi ampumalla minkä lisäksi omaisuus määrättiin takavarikoitavaksi. Tuomio pantiin täytäntöön heti samana päivänä

Lähteitä: Jukka L. Mäkelä: Kannas salamoit. WSOY 1972, s. 213-221. Niilo Ihamäki: Kirjoitus julkaisussa Espoon Sotaveteraani 2011. Rautala, Ari: Karjalan kannaksen takaisin valtaus kesällä 1941, Gummerus 2004, s. 147-156. Kirpitsnikov, Leonid: Lyhyitä sotahistoriallisia muistelmia, vaikutelmia ja johtopäätöksiä sodasta Suomea vastaan talvella 1939-40 ja kesällä 1941, etupäässä silmällä pitäen 43.D:n toimintaa. Kopio kirjoit-tajan hallussa. Wikipedia

ME MARSSIMME AUNUKSEN TEITÄ

Karjalan Armeijan 1941 Laatokan Karjalaan, Aunukseen ja Syvärille tapahtuneen suurhyökkäyksen eräänä sivujuonteena ja mielenkiintoisten ihmisten tarinana voimme seurata Päämajan alaisen 1. Tiedotuskomppanian jalanjälkiä. Mitä nämä Tiedotuskomppaniat oikein olivat, mitkä olivat niiden tehtävät ja keitä niissä toimi? Tervetuloa aikamatkalle!

Siis minkä ihmeen Tiedotuskomppanian?

Tiedotuskomppaniat, lyhenne TK-komppaniat, olivat ennen talvisotaa armeijaamme perustetun Suomen armeijan tiedotusosaston alaisia yksiköitä, jotka toimivat jatkosodan ja Lapin sodan aikana. Niissä palvelevia sotilaita kutsuttiin TK-miehiksi. He olivat yleensä toimineet siviilissä esimerkiksi toimittajina, opettajina ja mainosmiehinä. Joukossa oli myös tunnettuja kirjailijoita, kuvataiteilijoita ja radiotoimittajia. Tehtävänimikkeiltään he olivat esimerkiksi rintamakirjeenvaihtajia, rintamareporttereja, elokuvaajia, valokuvaajia, rintamapiirtäjiä, rintamaoppaita, rintama-kuuluttajia.

Talvisodan tiedotustoiminta kuului Päämajan alaiseen Propagandaosastoon. Toiminta ei ollut vielä kovin ammattimaista. Varsinainen TK-organisaatio luotiinkin vasta välirauhan aikana 1940-41. Idea tuli Saksasta, kun Päämajan tiedotusosaston päällikkö Kalle Lehmus tutustui Saksan armeijan propagandatoimintaan. Koska sanalla propaganda oli meillä kielteinen kaiku, alettiin puhua tiedotuksesta ja sen myötä tiedotuskomppanioista.

Perustetut tiedotuskomppaniat toimivat Mikkelin Päämajan alaisuudessa, ja niitä oli sodan aikana 8 - 12. Niihin kuului jatkosodan alussa yhteensä 339 miestä, joista palveli

etulinjassa kuvaajina noin 150. Komppanian määrävahvuus oli 40 miestä, joista valokuvaajia neljä ja elokuvaajia kaksi, kirjoittajia kymmenen. Kaikki komppanijat eivät kuitenkaan olleet määrävahvuisia.

Päämajan Tiedotusosaston ensimmäinen ohjekäskey 23.6.1941 määritteli tiedotuskomppanioiden tehtävät seuraavasti: ”Elävöittää ja kertoa rintamantakaiselle väestölle kirjoitusten, valokuvien ja elokuvien avulla kenttäarmeijan toimintaa etulinjastaisteluista ja lepohetkistä huoltomuodostelmien ym. toimintaan saakka sekä saada koko kansa eläytymään armeijan taistelutoimintaan päivittäin ja siten terästämään kansan voimantantoa; hankkia sopivaa propaganda-ainestoa rintamaoloista ulkomaille levitettäväksi; suorittaa viholliseen kohdistuvaa propagandaa rintamalinjan välittömässä läheisyydessä; huolehtia omien joukkojen viihdytystoiminnasta mm. elokuvaesitysten antamisesta ja rintamalehtien toimittamisesta, sanoma- ja aikakauslehtien levittämisestä armeijakunnan joukoille; järjestää rintamalle lähetettyjen ulkomaalaisten sanomalehtimiesten opastusta.”

TK-miehet valittiin yleensä ammattitaidon ja poliittisen asenteen perusteella. On mielenkiintoista, että monilla lähellä sosiaalidemokraattista puoluetta olleilla tai sen aatesuuntaa kannattavilla oli merkittäviäkin tehtäviä. Päämajan Tiedotusosaston sodan aikainen päällikkö Kalle Lehmus, reservin majuri, oli puoluekannaltaan sosiaalidemokraatti. Hän oli toiminut ennen jatkosotaa Sosialidemokratian puolueen järjestösihteerinä. Hän nousi tehtävässään erääksi Ylipäällikön luottohenkilöistä. Taustalla lienee ollut Ylipäällikön pyrkimys varmistaa esim. keskeisten henkilösuhteiden ja -valintojen kautta maltillisen vasemmiston pysyminen yhtenäisessä rintamassa. Sotien jälkeen Lehmus johti everstin arvoisena (!) Pääesikunnan tiedotusosas-

toa vuoteen 1955 saakka, ja toimi sen jälkeen puolustusministeriön kansliapäällikkönä ja puolustusministerinäkin von Fieandtin virkamieshallituksessa 1957-58. Huikea ura!

1. Tiedotuskomppania

Päämajanalainen 1. Tiedotuskomppania oli alistettu kenraalimajuri Paavo Talvelan komentamalle VI Armeijakunnalle, jonka tehtävänä oli osana Karjalan Armeijaa hyökätä Moskovan rauhan rajalta Laatokan pohjoispuolitse kohti Syväriä. Komppanian päällikkönä toimi talvisodan Ässä-rykmentin ”suosituin upseeri” L. Arvi P. Poijärvi, joka oli heti sodan jälkeen ollut rykmentin perintöön voimahahmo ja yksi Aseveliliiton synnyttäjästä. Ennen pitkää, 24.7.41 (lopullisesti 27.7.), tehtävän sai toinen ”ikämies”, 1899 syntynyt reservin kapteeni, FT Martti Haavio, kun kenraali Talvela ei kestänyt voimakastahtoisia Poijärveä lähellään. ”Armeijakuntaani ei mahdu kahta kenraalia!”. Martti Haavion oma päiväkirja ”Me marssimme Aunuksen teitä” (WSOY 1969) on mainio matkaoppaamme omalla retkellämme.

Haavio oli suomalaisen kansanrunouden ja mytologian tutkija ja myöhempi akateemikko. Komppaniassa palveli mielenkiintoisia kulttuuripersoonia lähtien luutnantti ja myöhemmin kapteeni Yrjö Jylhästä, talvisodan Taipaleen komppanianpäälliköstä. Mukaan liittyi toisesta tiedotuskomppaniasta komennukselle myös Olavi Paavolainen, jonka ”Synkkä yksinpuhelu” kertoo paljonkin hänen kokemuksistaan Aunuksessa ja toimii siten toisena matkaoppaamme.

Haavion mainitsemia, joko jo ennen sotia tai viimeistään niiden jälkeen tunnettuja hahmoja hänen komppaniassaan olivat sotilasvirkamies, rintamareportteri Tapio Hiisivaara, luutnantti Unto Varjonen, sodan jälkeinen merkittävä asevelisocialisti, vänrikki Sulo

Kolkka, urheilutoimittajana tunnettu, vänrikki Matti Ollila, luutnantti Gunnar Johansson, radiomiehet Enzo Sevon ja Pekka Tiilikainen, vänrikki Kim Borg, valokuvaaja, filmaaja Teodor Tugai (Teuvo Tulio), taiteilija Erkki Tanttu, luutnantti Lorenz von Numers. Mukaan liittyi myöhemmin jo iäkäs kansatieteilijä Sakari Pälsi.

Joukko ei ollut ”sotilaallinen komppania” monessakaan mielessä. Sen miehet työskentelivät yleensä erillään, kuka missäkin ja hyvin erilaisissa tehtävissä. Silti sen johtaminen oli komppanianpäällikön vastuulla. Nykyaikaisin termein kyseessä oli vaativa asiantuntijaorganisaation johtaminen, jossa pelkällä kurilla ja käskyillä ei saatu tulosta.

Komppania majoittui 1941 hyökkäyksen päästyä vauhtiin ensiksi Pitkärannassa ja joukkojemme edettyä jonkin ajan kuluttua vanhan rajan tuntumassa Manssilassa. Manssilan vaihe venyi turhauttavaksi, koska joukkojemme joutuivat odottamaan Ylipäällikön lupaa ylittää Tuulosjoki ja jatkaa kohti Syväriä. Kysymys oli joukkojemme oikean sivustan varmistaminen Karjalan kannaksella. Kun se oli vallattu elokuun lopussa, hyökkäys voi jatkaa. Sen jälkeen komppania seurasi hyökkääviä joukkoja ja majoittui ensin Aunuksen kaupunkiin ja lopulta pysyvämmiin Nurmoilaan Paavo Talvelan VI Armeijakunnan esikunnan liepeille.

Lähteitä: Haavio, Martti: Me marssimme Aunuksen teitä, WSOY 1969. Paavolainen, Olavi: Synkkä yksinpuhelu, Otava 1946. Raunio Ari, Kilin Juri: Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941, Karttakeskus 2007. Rautala, Ari: Itä-Karjalan valtaus 1941, Gummerus 2002. Rautala, Ari: Karjalan Armeija, 100 000 sotilaan hyökkäys, Gummerus 2015.

5. TORJUNTAVOITTO 1944

Nämä rohkeat lähitorjuntamiehet erinomaisine aseineen olivat torjuntavoittonne 1944 sankareita, monien muiden rinnalla SA-kuva 155352, Sot.virk. Hedenström, Ihantala.

RATKAISUN KESÄ 1944

Kun jo vuosikymmeniä tulee kuluneeksi tapahtumista, jotka pelastivat itsenäisyytemme, on hyvä kerrata tapahtumien taustat ja kulku, vaihe vaiheelta. Tämä artikkeli löytää toivottavasti lukijansa myös nuorimpien reserviläisten keskuudesta. Toivottavasti se herättää myös keskustelua ja aktivoi tutkimaan sotahistoriaamme tarkemminkin ja miksei myös osallistumaan ratkaisun hetkien tapahtumapaikoille suuntautuville retkille. Siellä, aidossa maastossa historia alkaa merkittävästi elää.

Jatkosota oli talvisodan seurausta

Jatkosota oli selkeästi talvisodan väistämättömän jatke. Neuvostoliitto oli talvisodan päättyneessä Moskovan rauhassa saanut sen, mitä oli virallisesti vaatinutkin. Olisi luullut, että se olisi riittänyt. Mutta ei! Vain välirauhaksi osoittautuneiden 15 kuukauden aikana se painosti Suomea ankarasti niin poliittisesti kuin sotilaallisestikin. Ja valmisteli todistettiin lopullista välien selvittelyä Suomen kanssa. Tavoitteena oli maan valloittaminen ja liittäminen neuvostotasavaltojen onnelliseen perheeseen, Baltian maiden tavoin. Tähänhän sillä oli toisen eurooppalaisen suurvallan, Saksan antama valtuutus. Molotov-Ribbentrop -sopimus 23.8.1939 varmistasi sen. Suomalaiset joutuivat tekemään myönnytyksiä, jotka eivät perustuneet Moskovan rauhansopimukseen. Rajan kulkua tarkennettaessa vahvempi saneli yksityiskohdat oman etunsa mukaisesti. Hangon vuokra-alueelle oli pakko myöntää kauttakulku rautateitse. Petsamon nikkeli oli jäänyt Neuvostoliitolta Moskovan rauhan ehtoja saneltaessa jostain syystä huomaamatta. Välirauhan aikana se painosti Suomea ankarasti luovuttamaan kaivosten tuoton itselleen. Tässä asiassa Suomi kuitenkin onnistui pitämään pintansa vetoamalla sopimukseen englantilais-kanadalaisen konsortion kanssa.

Suomen tilanne vaikutti todella synkältä loppukesällä 1940. Maamme oli käytännössä eristetty saari, jolla oli vain kaksi henkireikää kaupalleen: Ruotsi sekä Jäämeren tie ja Petsamon satama. Itämeri sulkeutui täydellisesti, kun Suomen talvisotaa passiivisena seurannut ja muutoinkin poliittisesti suhteemme jäädyttänyt Saksa oli vallannut Tanskan ja Norjan.

Elokuun lopulla 1940 tuli kuitenkin ensimmäinen valonpilkahdus. Saksa, joka oli äärimmäisen salaisesti alkanut valmistella Operaatio Barbarossaa, hyökkäystä itään, avasi yhteydet Suomen suuntaan. Sen tavoitteena oli varmistaa se, ettei hyökkäyksen kannalta tärkeä lähtöalue luisuisi Neuvostoliiton valta-alueeseen. Yhteydet syntyivät aluksi varovaisesti. Syntyi hyvin salainen, pienen johtopiirimme hyväksymä sopimus aseiden tuonnista ja saksalaisten lomalaisten kauttakuljetuksista. Kauppaakin viriteltiin ja sotilaat alkoivat käydä keskusteluja mahdollisesti tulevasta, uudesta sodasta. Visio, jota Suomelle esitettiin, sisälsi Neuvostoliiton hyökkäyksen Suomen valtaamiseksi. Näissä keskusteluissa Suomi halusi ennen muuta varmistaa itsenäisyytensä Saksan tuella. Jos lisäksi avautuisi mahdollisuus saada palautetuksi Moskovan pakkorauhassa menetetyt alueet, se sopisi Suomelle hyvin. Saksan tuki konkretisoitui, kun Hitler myöhäissyksyllä 1940 määrätietsisesti tyrmäsi Neuvostoliiton pyrkimykset saada Saksalta vuoden 1939 sopimukseen vedoten vapaat kädet Suomen suhteen. Saksa oli ”levittänyt suojaavan sateenvarjonsa suomen ylle”. Se ei taloudellisiin etuihinsa vedoten halunnut konfliktia Itämeren piiriin.

Niin siinä sitten vaan kävi, että Suomi joutui, Neuvostoliiton edelleen painostaessa valitsemaan, Paasikiveä siteeraten, ”Pirun ja Perkeleen” välillä. Näin kehittyvässä ja tiivistyvässä yhteistyössä Saksan kanssa Suomi ei kuitenkaan valinnut Saksan yhteiskuntajär-

jestelmää, vaikka se sanoikin selkeästi EI kilpailijalle, kommunismille. Missään vaiheessa ei kuitenkaan tehty valtiosopimusta Saksan kanssa. Virallisesti Suomi ei siis ollut Saksan liittolainen, vaikka jotkut nuoremmat sotahistorioitsijat ovatkin halunneet näin osoittaa. On toki myönnettävä, että ero liittolaisuuden ja ”kanssasotijan” tai ”aseveljeyden” välillä on kuin veteen piirretty viiva. Tarkastelijasta ja hänen intresseistään riippuen se häviää, kuin viiva jonka yrität piirtää veteen.

Jatkosotaan Saksan rinnalla

Suomi siis lähti hakemaan hyvitystä Moskovan rauhan ehtoihin Saksan rinnalla, käyttäen hyväkseen näin avautuvaa mahdollisuutta. Saksan siihenastinen sotamenestys oli rohkaiseva, joten kaikki näytti hyvin lupaavalta. Jotkut olivat tässä jopa näkevinään mahdollisuuden Suureen Suomeen, jonka rajat olisivat jotain aivan muuta kuin talvisotaa edeltävät.

Jätän tässä nyt tietoisesti väliin sotilaallisten neuvottelujen kulun loppusyksystä 1940 kevääseen 1941. Totean vain tiivistetysti, että Saksan todelliset suunnitelmat valkenivat suomalaiselle sodanjohdolle hyvin myöhään, todennäköisesti vasta toukokuussa 1941. Niiden mukaan Pohjois-Suomi tuli olemaan tärkeä lähtöalue itään, lähinnä Petsamoon, Murmanskiin ja Murmanskin radalle suuntautuville hyökkäyksille.

Suomi ilmoitti käyvänsä puolustussotaa ja pidättäytyi aluksi kaikista hyökkäystoimista. Meidät vedettiin kuitenkin väistämättä mukaan Saksan rinnalle asettautuneina. Kun merivoimamme olivat osallistuneet Saksan laivaston rinnalla miinoituksiin Suomenlahden suulla ja kun saksalaiset Pommerista lähteneet koneet olivat pommittaneet Hangon vuokra-alueella sijaitsevaa laivastotukikohtaa käyttäen paluulentoillaan suomalaisia lentokenttiä, olimme Neuvostoliiton näkökulmas-

ta mukana hyökkäyksessä. Seurauksena olivatkin sitten neuvostoilmavoimien mittavat, Suomen kaupunkeihin suuntautuneet pommittukset. Poliittisesti ne tulivat Suomelle kuin lahjana. Nyt voitiin Neuvostoliitto virallises- tikin nähdä hyökkääjänä ja todeta Suomen olevan jälleen sodassa sen kanssa.

Ja niin käytiin sitten jatkosotaa

Suomalaiset lähtivät jatkosodassa liikkeelle hyvin varovaisesti. Ensin lähti Karjalan Armeija, jonka tavoitteet olivat Laatokan Karjalassa. Vasta myöhemmin oli Kannaksen valtaamisen vuoro. Molemmilla rintamilla sotateimet menestyivät erinomaisesti. Rajallisista resursseistamme johtuen oli pakko jarruttaa etenemistä Aunuksessa. Lopputulos oli kuitenkin vuoden 1941 päättyessä ja vuoden 1942 alussa tavoitteissaan. Vallattuja alueita, jotka ennen muuta Itä-Karjalassa ulottuivat kauas talvisodassa menetettyjen alueiden taakse, perusteltiin eri tavoin, muun muassa mahdollisimman lyhyillä itärajoilla, joita rajatuilla resursseillammekin olisi mahdollista puolustaa.

Puolustusasemien muotoutuminen Kannaksella

Karjalan kannaksen takaisin valtaus päättyi syyskuun 1941 alussa vanhalle rajalle sillä poikkeuksella, että ns. Lempaalan mutka oikaistiin. Ilman sen kummempaa ennakkonäkemystä tuleva pääpuolustuslinja syntyi siihen, mihin hyökkäys pysäytettiin. Näin syntyneet asemat olivat monella tavoin epäedulliset. Maasto oli pääosin tasaista ja soveltui paikoin erittäin hyvin vihollisen massahyökkäyksille panssareiden tulemana. Kaivautuminen oli hankalaa. Joko maaperä oli hienoa hiekkaa, johon kaivetut asemat sortuivat helposti tai sitten se oli niin märkää, että jo muutamalla lapion pistolla kaivantoihin tuli vettä.

Erityisesti kevättalvella vettä oli kaikkialla, varusteet kastuivat ja kaikki homehtui. Asemat olivat myös erittäin hyvin vihollisen tähytettävissä. Se teki linnoittamisestakin erittäin hankalaa ja vaarallista. Töitä oli pakko tehdä lähinnä pimeän aikana. Asepesäkkeitä ja miehistökorsuja jouduttiin rakentamaan maan päälle, mikä teki niistä hyvin haavoittuvia. Pitkittyvä ja tylsistyttävä asemasota söi aikaa myöten niin komentajien kuin miehistönkin motivaatiota työskennellä linnoittamisen parissa. Rakennettiin mieluummin takamaastoon komeita komentokorsuja, sotilaskoteja ja erilaisia virkistystä palvelevia rakennelmia.

Tässä taidetaan olla häviävällä puolella ...

Joidenkin jälkiviisaiden mukaan Saksan kohdalo ratkesi jo joulukuussa 1941, kun Japani veti Yhdysvallat mukaan maailmansotaan hyökkäyksellään Pearl Harboriin. Vähitellen Englanti onnistui myös houkuttelemaan Yhdysvallat mukaan tukemaan Euroopan puolustamista Saksaa vastaan. Se tapahtui aina vuoteen 1944 saakka ”Lend and Lease”-sopimuksen puitteissa. Yhdysvaltojen rajaton sotateollisuuskapasiteetti valjastettiin näin tuottamaan aseita ja kaikenlaisia tarvikkeita suunnattomat määrät Englannin ja ennen muuta Neuvostoliiton puolustuksen tarpeisiin. Apu sai suorastaan käsittämättömät mittasuhteet. Satoja tuhansia maastokuorma-autoja, maastoautoja, kymmeniätuhansia lentokoneita, hyökkäysvaunuja, ampumatarvikkeita, tykkejä, elintarvikkeita ja jopa sotilasarvoja toimitettiin Saksan vihollisille. On näin jälkeenpäin mahdotonta käsittää, miten Neuvostoliitto olisi ikinä selvinnyt ilman tätä apua. Apua, josta se on sotien jälkeen vaiennut visusti!

Suomen poliittista ja sotilaallista johtoa hätkähdytti Englannin, ja koko Brittiläisen

kansainyhteisön Suomelle 6.12.1941 julistama sota. Sitä oli edeltänyt painostus, johon myös Yhdysvallat osallistui. Tavoitteena oli pysäyttää suomalaiset Moskovan rauhan rajoille ja irrottaa maa sodasta. Siinä vaiheessa se kuitenkin tuntui johdoltamme mahdottomalta ajatukselta, ja niin hyökkäystä sitten jatkettiin. Jonkinlainen epäilyksen siemen oli kuitenkin kylvetty. Kuinkahan tässä oikein mahtaa käydä? Jatkosodan alun menestys, vaikkakin hyvin raskailla tappioilla maksettu, sokaisi osaltaan silmät menossa olevalta maailman tilanteelta.

Kun Saksa sitten vuodenvaihteessa 1942-43 kärsi murskatappion Stalingradissa ja menetti kokonaisen armeijan, alkoi tilanne huolestuttaa päättäjiä. Arveltiin, että sitä Saksan mahtava sotakoneistokaan ei voi ilman vakavia seuraamuksia kestää. Useaan eri otteeseen Suomi tunnusteli Ruotsin patistelemana ja avustamana mahdollisuuksia erillisrauhaan. Ehdot vaikuttivat kuitenkin mahdottomilta hyväksyä. Viimeinen ja ehkä paraskin tarjous saatiin kevättalvella 1944, tosin Helsinkiin suunnattujen terroripommitusta vauhdittamana. Jälkiviisas joutuu toteamaan, että suurin piirtein niillä ehdoilla rauha sitten aikanaan tehtiinkin. Oliko siis huono päätös olla hyväksymättä näitä maaliskuun 1944 rauhanehtoja? No silloisten päättäjien silmissä ei, oli vain pakko jatkaa. Ehtojen eräs kohta, suhteiden katkaiseminen Saksaan ja Suomesa olevien saksalaisjoukkojen (yli 200 000 miestä) internoiminen tuntui aivan mahdottomalta. Vastoinkäymisistään huolimatta Saksa oli vielä voimakas. Se myös reagoi Suomen rauhanpyrkimykseen keskeyttämällä meille elintärkeät viljatoimitukset ja aseavun tilapäisesti. Saksassa käynnistettiin myös suunnitellut Suomen miehittämiseksi ja vasallihallituksen nimittämiseksi maahamme, Romanian malliin.

Kannaksen puolustamiseen valmistaudutaan vähitellen

Jo keväällä 1943 Suomi oli alkanut valmistautua puolustamaan saavutettuja asemiaan. Valitettavasti linnoittamisen painopiste oli Itä-Karjalassa, missä taas jälkiviisaina tiedämme rahojen ja ponnistusten menneen lähes täysin hukkaan. Portti Suomeen tuli olemaan Karjalan kannaksella, ei Itä-Karjalassa.

Kyllä Karjalan kannaksen merkitys tavaltaan kuitenkin oivallettiin. Niinpä sen puolustamiseksi hahmoteltiin kolmen puolustuslinjan suunnitelma, jossa kuitenkin pääasemaksi jäi tuo jo syksyllä 1941 saavutettu tasa, kaikkein ongelmiseen. Kun ”Päämajan Eversiti” Valo Nihtilä niinkin myöhään kuin toukuussa 1944 vieraili pääasemassa ja puhutti sen komentajia, kaikki vakuuttivat pystyvänsä pitämään kiinni niistä asemista. Nihtilä ei ollut vakuuttunut. Hän raportoi nähneensä pääasemassa enemmän auringon ottajia kuin linnoittajia! Saksalaisten aseveljien varoituksesta huolimatta tähän pääasemaan ei oltu juurikaan saatu aikaan syvyyttä, mikä osoittautuikin sitten pahaksi puutteeksi.

Pääaseman taakse lähimmillään runsaan kymmenen kilometrin päähän siitä (Vammelsuu), enimmillään muutaman kymmenen kilometrin päähän oli alettu rakentaa toista puolustuslinjaa, jonka ajateltiin toimivan pääaseman tukilinjana. Viimeistään sille piti vihollinen pysäyttää. Linja sai nimen Vammelsuu-Taipale -linja (VT -linja). Se oli paikoin hyvin varusteltu jopa kantalinnoitettu puolustuslinja. Sen ongelmana oli maantiede. Se ei tukeutunut Itä-Kannasta ja Vuoksen linjaa lukuun ottamatta mihinkään erityisen edullisiin maastonkohtiin. Siinä oli myös selviä rakenteellisia puutteita, ja mikä pahinta, se oli kesän 1944 myrskyn alkaessa pahasti keskeneräinen. Niin keskeneräinen, että Kannakselle Päämajan reserviksi pohjoises-

ta maaliskuussa siirretyn 3.Divisioonan komentaja, kenraalimajuri Pajari sai puolustuslinjan tilan nähtyään raivokohtauksen, ryntäsi Länsi-Kannaksen puolustuksesta vastaavan IV Armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Laatikaisen komentopaikalle ja haukkui niin linjan kuin Laatikaisenkin. Ilman tulosta. Sydänviasta kärsivä Pajari lähti lääkärin määräämälle sairauslomalle. 3. Divisioonan pantiin linnoitustöihin.

Kannaksen kolmas puolustuslinja sai nimekseen Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linja. Kesän 1944 tullessa se oli kuitenkin pääosin vain kartalle piirretty viiva. Paikoitellen, esimerkiksi Viipurin edustalla, alueella reservissä olevat joukot olivat tehneet puolella teholla linnoitustöitä. Varsinaisiakin linnoitusjoukkoja ehdittiin aivan kesän kynnyksellä käyttää, mutta liian vähän ja liian myöhään. Tämä puolustuslinja osoittautui kuitenkin lopulta kaikkein pitävimmäksi, koska se nojautui luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin. Viipurista Kuparsaareen maasto oli vesistöjen ja korkeiden kallioiden rikkomaa ja tarjosi vihollisen massahyökkäyksille ja panssarien käytölle vain suhteellisen harvoja edullisia reittejä, joita oli mahdollista puolustaa menestyksellisesti. Kuparsaaresta eteenpäin puolustajan etuna oli mahtava Vuoksen virta aina Laatokalle saakka.

Eikä tässä vielä suinkaan kaikki! Talvisodan jälkeen käynnistettiin lähes välittömästi uusien rajojen taakse tehtävän puolustusaseman suunnittelu ja rakennustyöt. Puolustuslinja rakennettiin seuraavan vuoden aikana erittäin vahvaksi ja aukottomaksi välille Virolahti-Saimaan vesistö. Siitä se jatkui liikenneyhteyksiin ja vesistökapeikkoihin tukeutuvana aina Sallaan saakka. Se oli paikoin selkeästi kantalinnoitettu linja, jonka tukipisteiksi muodostuivat järeät betonibunkkerit taisteluhautoineen, asepesäkkeineen ja pans-

sariesteineen. Kyseessä oli Pohjoismaiden suurin siihenastinen rakennustyömaa, jolla työskenteli enimmillään yli 30 000 miestä. Lotat muonittivat rakentajia ja Ruotsi tuki töitä niin taloudellisesti kuin miesvoimallakin. Erityisen arvokkaita olivat ruotsalaisten rakentajien tuomat nykyaikaiset koneet, joista meillä oli pulaa. Kun jatkosota sitten syttyi, työt keskeytyivät ja ruotsalaiset rakentajat jättivät työmaan, mutta eivät vieneet koneitaan mennessään, onneksi. Kun tilanne sitten alkuvuodesta 1944 alkoi muuttua huolestuttavaksi, rakennustyöt käynnistyivät uudelleen. Niitä jatkettiin jossain määrin kesään 1944 saakka.

Onneksemme näin syntyneellä Salpa -linjalla ei koskaan tarvinnut taistella. On kuitenkin todennäköistä, että se vaikutti osaltaan Neuvostoliiton halukkuuteen saada Suomi irti sodasta muutoin kuin sotilaallisilla panostuksilla. Kun puna-armeijan suurhyökkäys Karjalan kannaksella oli saatu pysäytetyksi heinäkuun 1944 puoleen väliin tultaessa, vihollinen ei käytettävissään olevilla voimilla yksinkertaisesti kyennyt jatkamaan hyökkäystään. Harkitessaan tilannetta Neuvostoliiton sotilaallinen ylivoimaisuus Moskovaan, Stavka, käytännössä Stalin totesi, ettei Suomen suunnalle enää kannattanut panostaa lisää. Hyökkääjä komennettiin asettumaan puolustukseen. Samanaikaisesti Suomen armeija oli vahvimillaan. Kaikki kynnelle kykenevät miehet olivat rintamalla ja materiaalia riitti, kiitos Saksan materiaalisesta ja joukkojen muodossa saadun puhtaasti sotilaallisen avun. Kun Neuvostoliitossa varmasti myös tiedettiin silloisen Suomen Lukon tai Suomen Salvan, nykyisin Salpalinjan tai Salpa-aseman nimellä tunnetun puolustuslinjan olemassaolo, jouduttiin harkitsemaan, oliko enää viisasta tuoda alueelle niitä erittäin mittavia lisävoimia, jotka Suomen puolustuksen lopulliseen mur-

tamiseen tarvittaisiin. Niinpä sotilaiden sijaan astui diplomatia, ja rauhantunnustelut käynnistyivät elokuussa vauhdilla, ja tuloksellisuutena. Aselepo astui voimaan 4.9.1944 ja välirauha paria viikkoa myöhemmin. Neuvotteluissa sovitut ehdot vahvistettiin sitten aikaan Pariisin rauhansopimuksella.

Päämajan hukatut kuukaudet

Länsiliittoutuneet ja Neuvostoliitto sopivat Teheranissa marras-joulukuun vaihteessa 1943 sodanjälkeisestä Euroopasta. Länsiliittoutuneiden vaatimuksesta sovittiin, että Suomen itsenäisyyteen ei kajota. Stalin tosin esitti siihen varauman, että ”ellei Suomen politiikka muuta vaadi”. Suomelle asetettavat rauhan ehdot vahvistettiin myös Moskovan rauhan 1940 ehtojen pohjalle. Ehdotonta antautumista ei siis vaadittaisi. Mutta Suomea ei tultaisi päästämään helpolla!

Sotilaallisista operaatioistakin sovittiin. Länsiliittoutuneet tulisivat tekemään maihinnousun Ranskaan ja Neuvostoliitto sitoisi samoihin aikoihin saksalaisten voimia hyökkäämällä itärintamalla. Tässä kohdassa Stalinilla oli ketunhäntä kainalossaan. Hän päätti, siitä länsiliittoutuneille kertomatta, suunnata tuon itärintaman hyökkäyksensä, strategisen iskun Suomea vastaan saadakseen Suomen irti Saksan rintamasta.

Stalinin harmiksi puna-armeija ei ollut päässyt alkukesällä 1944 eteenpäin Suomenlahden eteläpuolella Narvan rintamalla. Leningradin saarron se oli onnistunut murtamaan lopullisesti jo tammikuussa, mutta saksalaisten vastarinta oli yllättäen sitkistynyt sen jälkeen. Rintama oli jumiintunut ensin Narvajoki -tasalle ja pian sen jälkeen Sinimäkien strategisesti tärkeälle kapeikkoalueelle. Tämän linjan pitäminen oli edellytys sille, että Itämeri säilyisi saksalaisena sisämereenä. Ruotsista tapahtuvat malmikuljetukset ja

Saksan Pohjois-Norjassa ja Suomessa olevien suurten joukkojen huolto edellyttivät, ettei Leningradin ja Kronstadtin satamiin tungettu punalipun laivasto päässyt Itämerelle. Suurin piirtein Narvajoki -linjan tasalla kulki Suomenlahden poikki saksalais-suomalainen ”Seeigel”, ”Merisiili” -miinakenttä, joka oli vielä varmistettu lännempänä olevilla sukellusveneverkoilla. Narvan-Sinimäkien rintama puolusti myös tätä sulkua.

Kun Stalin ei siis päässyt eteenpäin Narvan suunnalla, hän päätti yrittää Suomen ja siellä ensiksi Kannaksen suuntaan. Strategisen iskun valmistelut alkoivat. Suomen sodanjohdosta näyttää kyllä tienneen tulevasta. Tiedustelumme toimi. Mutta jostain syystä sen raportit eivät johtaneen käytännön toimiin puolustuksen uudelleen järjestämiseksi. Erilaisia käskykirjeitä lähetettiin kyllä niin Päämajasta kuin armeijakuntien esikunnista etulinjan yhtymille, mutta annettujen ohjeiden noudattamista ei valvottu. Päämajan Operatiivisen osaston toimintaa näyttää leimanneen jonkinlainen hyssyttely, johon sitten itsekin alettiin uskoa. Kansaa ja rintamajoukkoja ei saanut pelotella. Vaikka Operatiivisella osastolla oli käytettävissään runsaasti aivan muusta kertovaa tiedustelutietoa, sen omia tilannearvioita leimasivat vihollisen hyökkäysmahdollisuuksien, erityisesti hyökkäysvoiman selvä aliarvioiminen sekä ennen kaikkea oman torjunnan, varsinkin sen varustuksellisen tehon lähes mitaton yliarviointi.” Arviointivirheiden yhtenä perustekijänä oli puna-armeijan itärintamalla saavuttaman menestyksen tulkitseminen saksalaisten heikkoudeksi eikä puna-armeijan uudistuneeksi voimaksi. Muistissa olivat myös omat menestykset talvisodan taisteluissa. Ne näyttävät oikeutaneen luottamaan puolustuksemme sitkeyteen ja lujuteen kaikkia suurhyökkäyksiä vastaan.

Jotakin oli kuitenkin tehty käynnissä olevien linnoitustöiden lisäksi. ”Marskin nyrkki”, Panssaridivisioona oli siirretty kevättalvella 1944 Äänislinnasta Lappeenrannan-Viipurin alueelle Päämajan reserviksi. Aktiivinen yhtymä teki linnoitustöitä VKT -linjalla aamupäivisin ja harjoitteli iltapäivisin. Pohjoiselta rintamalta oli irrotettu saksalaisille alistettu 3.Divisioona, joka sijoitettiin rakenteilla olevan toisen puolustuslinjan, VT -linjan taakse, myös Päämajan reserviksi ja sekin käskettiin linnoitustöihin.

Mutta siihen Päämajan toimet oikeastaan jäivät. Lukuisat tiedustelutiedot viittasivat kesän lähestyessä tulossa olevaan suurhyökkäykseen, mutta jotenkin niitä vähäteltiin tai selitettiin niin, että ne vastasivat sen itse esittämää, ”virallista” tulevaisuudenkuvaa. Sen mukaan Suomi oli suursotaa ajatellen periferiaa eikä täällä siten ollut odotettavissa mitään suurta ratkaisua. Voitiin vain odottaa ja toivoa tilaisuutta päästä irti sodasta mahdollisimman hyvin ehdoin. Ylipäällikkö itse tulkitsi viestit joukkojen massiivisista keskityksistä omien tsaarin Venäjän aikaisten kokemustensa mukaisesti. Ainahan joukkoja oli koottu kesän tullessa Pietarin pohjoispuolelle suurille leireille harjoituksiin ja lepoon. Nyt näin tapahtui, koska Neuvostoliitto valmistautui suuroperatioihin Baltian suunnalla, ei siis Suomen. Näyttää myös siltä, että kaikkein selvimpiä tiedustelutietoja yksinkertaisesti pimitettiin vanhalta Ylipäälliköltä, jota ei haluttu hermostuttaa. On ilmeistä, että operaatioista vastaava kenraaliluutnantti Airo oli päävastuussa tästä.

Jotakin oli kuitenkin tulossa. Milloin ja missä, sitä ei oikein haluttu nähdä. Sotilasiamiehemme Tukholmassa oli saanut selvän vihjeen tulossa olevasta suurhyökkäyksestä lähes päivän tarkkuudella japanilaiselta kollegaltaan, joka taas tiesi vakoiluverkoston-

sa kautta asioista. Tämäkään tieto ei mennyt perille. Etulinjan rintamakomentajia kyllä varoitettiin tulevasta, ja kyllä he toisaalta itsekin osasivat lukea taivaan merkit. Niin selviä viitteitä tulossa olevasta suurhyökkäyksestä alkoi olla ilmassa.

Mutta mitään merkittäviä valmisteluja ei kuitenkaan tehty. Merkittävä määrä rintamamiehiä oli ollut pakko päästää maatalouslomille, ja kansanhuollon kannalta välttämättömiin kylvötoihin oli myös luovutettu esimerkiksi tykistön vetokalustoa. Niinpä suurhyökkäys jouduttiin ottamaan vastaan vajaalla miehityksellä, ja ”jyrän alle” pahiten jäänyt 10.divisioonaa menetti tykkikalustonsa käytännössä kokonaan, kun sille ei ollut vetäjiä ja kun vihollispanssarit läpimurron jälkeen ajoivat tuliasemiin.

Mitä sitten olisi voitu tehdä? Hyvä kysymys! Saksalaiset aseveljet olivat jo alkuvuodesta 1944 varoittaneet suomalaisia puna-armeijan suuresti kehittyneestä ja muuttuneesta taktiikasta sekä strategisista iskuista. Ne olivat osoittautuneet itärintamalla hyvin toimiviksi. Puna-armeija otti aloitteen käsiinsä valitsemalla sopivan läpimurtokohdan, keskitti siihen niin paljon tykistön ja ilmavoimien voimaa, että sitä eivät mitkään varustukset kestäneet. Sitten ajettiin panssareilla murtokohdan läpi jalkaväestä koostuvien suojamiesten seurattessa jalan. Hyökkäystä jatkettiin syvälle puolustajan huollon ja reservien alueelle. Tykistön ja ilmavoimien iskut oli maavoimien hyökkäyksen alkaessa myös siirretty sinne. Tässä saksalaiset olivat kuitenkin havainneet puolustuksen mahdollisuuden. Yritys toteuttaa jäykkää puolustusta yhdellä linjalla oli tuloksetonta. Linjaan oli ennakkoon rakennettava syvyyttä niin, että vihollispanssarien suojajoukot, jalkaväki saatiin läpimurron jälkeen pois pelistä. Sen jälkeen oli panssarintorjuntakeskusten vuoro tuhota vihollispanssarit

tehokkailla pst-tykeillä (75 PstK) ja rynnäköitykeillä (Stu 42), joita molempia Suomi oli jo 1943 saanut ostaa Saksasta. Vihollispanssarien tuhon viimeistelisivät lähitorjujat uusilla saksalaisilla rakettiaseilla, panssarikauhuilla ja -nyrkeillä, joita oli toimitettu Suomeen suuria määriä jo keväällä 1944. Kaikeksi onnettomuudeksi ne oli ”salaisina” haudattu varikoihin, ja käyttöohjeetkin oli jätetty kääntämättä.

Valitettavasti nämä saksalaisten ystävälliset ja asialliset neuvot eivät aiheuttaneet käytännöllisesti katsoen mitään toimintaa Suomesa. Niistä tehtiin kyllä muistiot, jotka jaettiin erittäin salaisina yhtymätasolle rintamalle, mutta sinne ne kaikesta päätellen hautautuivat arkistoihin.

Kun taivas putosi

”Valkeasaari, kesäkuun 9. 1944 kello 5.55. Jr 1:n komentaja silloinen everstiluutnantti Tauno Viljanen herää kranaattien räjähdyskuu, pukee ja astuu korsustaan. Sadat mustat pisteet kasvavat komentajan silmissä pommikoneiksi. Tuntia myöhemmin alkaa toisen maailmansodan suurimpiin kuulunut tykistökeskitys. Jyly kantaa Valkeasaaren aukeilta aina Helsinkiin, Mikkeliin ja Äänislinnaan. Neuvostoliiton suurhyökkäys Suomeen on alkanut.”

Tämä ei tullut Viljaselle eikä muillekaan Kannaksen komentajille täytenä yllätyksenä. Sen tarkka tuloaika ja suunnaton voima tulivat. Kun pääasemassa tapahtui toukokuussa 1944 joukkojen vaihto, kenraalimajuri Paavo Paalun 18. Divisioonaa siirrettiin VT -linjalle reserviksi. Tilalle tuli Sihvon 10. Divisioonaa. Kun Viljasen rykmentti otti rintamavastuun, edellinen rykmentinkomentaja totesi heti: ”Nyt naapurin puolella tehdään semmoisia töitä, että ne viittaavat ehdottomasti suurhyökkäykseen. Minä lupaan teille kahden viikon rauhan, mutta sen jälkeen en takaa mitään.”

Ja Viljanen itse jatkaa: ” Ja rauha oli sitten vajaat kolme viikkoa. Tämä aika käytettiin tarkasti. Selustaan perustettiin korsukehikko-tehdas, jossa korsujen kehikot tehtiin valmiiksi, edessä kaivettiin korsuille paikkoja, uusia puhelinyhteyksiä kaivettiin kahden metrin syvyyteen, ampumahautoja verhoitiin vitsasma-toilla ja tukipuilla, jotta ne siinä pehmeässä hiekassa kestäisivät, ja tehtiin tukilinjal- le varustuksia niin paljon kuin vajaassa kolmessa viikossa ennätettiin.

Kukaan ei voi edellyttää, että yksi rykmentti tekisi vajaassa kolmessa viikossa sen, mitä aikaisemmin oli kolmessa vuodessa jätetty tekemättä. Siellä oli vielä semmoisia aivan so- dan alussa tehtyjä korsuja, jotka oli tarkoitettu, sanoisin enempi sadetta kuin suurtaistelua vastaan. Maaston laatu ja olosuhteet olivat myös vaikeuttaneet tällä lohkol- la suoritetu- ja töitä, asemathan olivat keskieurop- palaisessa avomaastossa.

Nyt tietenkin kun onnettomuus tapahtuu, kukaan ei tahdo ottaa syytä niskoilleen, ja mi- käs on helpompaa kuin sanoa: se rykmentti joka siellä oli, ei voinut pidättää vihollista, sen syyhän se on.

Me näimme, että vihollinen kaivoi rynnä- köautoja meidän asemiamme kohti. Tulitim- me tykistöllä. Kaivaminen jatkui. Ajattelim- me: niille on annettu määräys saada haudat valmiiksi siihen ja siihen päivään mennessä. Näimme mustapukuisia miehiä. Tiesimme, että ne olivat panssarijoukkojen upseereita. Ne viittoilivat suuntia, tekivät laskelmia. Pui- hin samoin kuin meidän ohitsemme kulkevan Rouhiala-Leningrad sähkölinjan pylväisiin ilmestyi lavoja: tykistön tulenjohtopaikko- ja. Siellä oli myös ainainen moottorin suri- na: yötä päivää. Ja sitten tykistö. Ne käytti- vät maalinaan usein Aleksandrovkan kirkkoa. Tuli ensin plus-laukaus, sitten miinus-lauka- us ja näin ne jatkoivat kunnes kirkkoon tuli

osuma, silloin tämän tykin ammunta lakkasi ja uusi tykki alkoi tarkkuuttaa tul- taan. Ei tässä suurta mielikuvitusta tarvittu: tykistö valmis- teli hyökkäystä. ”

Viljanen oli huolestunut rykmenttinsä va- semmasta rajasta, jolla kulki sähkölinja Rou- hiala-Leningrad, kuin leveä tie, erinomainen panssariura. Jos sitä pitkin alkaisi tulla pans- sareita, miten torjunta järjestettäisiin naapurin kanssa? Hän keskusteli naapurinsa, ErP 12:n (kuului 2.Divisioonaan) komentajan kanssa juuri ennen hyökkäystä, joka lopetti keskus- telun sanomalla: ”Niin, saa nähdä nyt, huo- mennako se sitten alkaa.” Viljanen vastasi: ”No niin, saa nähdä.”

Ensimmäisen vuorokauden aikana puna-ar- meija lähinnä valmisteli läpimurtoa. Puolus- tajan asemat muserrettiin tykistökeskityksillä ja lentopommituksilla. Panssarit pysyttelivät vielä taustalla, ja jalkaväki teki tunnustelu- hyökkäyksiä. Ensimmäisen päivän aikana vi- hollinen onnistui kuitenkin valtaamaan Me- ri-Valkeasaaren lohkol- la olevan Sormenkärki -tukikohdan, jota puolusti 10.Divisioonaan kuuluva kapteeni Karl Kerttusen Erillispatal- joona 20. Jalkaväen hyökkäystä edelsi massii- vinen tykistökeskitys, johon osallistuivat pu- nalipun laivaston ja Kronstadtin linnoituksen, muun muassa Todtlebenin linnoitussaaren jä- reät tykit. Sormenkärki käskettiin valtaamaan takaisin divisioonan antamin lisävoimin illal- la ja yöllä 9.6. mutta tuloksetta. Sormenkärki jäi viholliselle lopullisesti.

Varsinainen läpimurtohyökkäys alkoi 10.6.1944 vihollisen painopistesuunnaksi va- litsemalla Valkeasaaren lohkol- la, jota puolus- ti kenraalimajuri Jussi Sihvon 10.Divisioona. Siihen kuuluivat oikealta vasemmalle ErP 20, Jr 58 ja Jr 1. Hyökkäys alkoi edellistekin päi- vää ankarammalla tykistökeskityksellä. Maa keinui ja hiekka tukki aseet. Eläviä ja kuol- leita puolustajia hautautui sortuviin taistelu-

hautoihin ja korsuihin. Sihvon divisioonan kohtaloksi tuli jauhautua hajalle. Lyöty divisioona osallistui vielä osillaan viivytykseen Kannaksella mutta päätyi viimein Viipurinlahden länsipuolelle Päämajan reserviksi. Jo Kannakselta vetäytyessään se sai uuden kovan komentajan, eversti Savonjousen, jonka johdolla sitä alettiin koota ja kuntouttaa. Ei siitä kuitenkaan enää saatu joukkoa, jolle olisi voitu uskoa vaativia rintamatehtäviä.

Vihollisella musertava ylivoima

Vihollinen oli keskittänyt Karjalan kannakselle alkuunsa noin 270.000 miestä, yhteensä 660 panssarivaunua ja rynnäkkötykkiä ja lähes 1500 lentokonetta. Hyökkääjän ylivoima oli murskaava. Miesylivoima oli nelinkertainen, panssareissa viisinkertainen, kenttätukikistössä kuusinkertainen ja ilmavoimissa 15-kertainen.

Näihin lukuihin on kuitenkin syytä suhtautua tietyllä varauksella. Vihollinen lisäsi toki koko Kannaksen suurhyökkäyksen aikana miesvoimaansa, mutta niin tekivät myös suomalaiset. Vaikka puna-armeija onnistuikin toteuttamaan ensimmäiset tavoitteensa 10 päivässä ja valtaamaan Viipurin, suomalaiset kykenivät kuitenkin viivyttämään ja kuluttamaan hyökkääjää yllättävän tehokkaasti. Voimasuhteet tasoittuivat myös, kun Kannakselle saatiin lisää suomalaisjoukkoja vihollisen kykenemättä merkittävästi häiritsemään siirtokuljetuksia. Vihollisen panssariylivoima oli edellä mainittuja lukuja selvästi murskaavampi Kannaksen suurtaistelun alussa, sillä Suomen panssarikalusto oli pääosin vanhentunutta. Vasta VT -linjalle tultaessa suomalaiset panivat peliin ”Marskin nyrkin”, Panssaridivisioonan ja sen parhaan kaluston. Silloin ja myöhemmissä vaiheissa voidaan todeta, että laatu alkoi korvata määrää. Suomalaiset panssarintorjijat alkoivat myös menestyä, kun

saksalaiset panssarintorjunta-aseet vihdoinkin saatiin tehokäyttöön. Kenttätukikistön kohdalla asetelma alkoi kehittyä suomalaisten eduksi jo VT -linjalla Siiranmäessä ja sen jälkeen VKT -linjalla ensin Tienhaarassa ja sen jälkeen Tali-Ihantalan suurtaistelussa. Silloin oli kyseessä lähinnä laadun korvautuminen määrällä. Suomalaiset alkoivat vihdoinkin käyttää merkittävää osaamisetuaan. Jatkosodan aikana kenraali Nenosen johdolla kehitetyt kenttätukikistön ampumamenetelmät mahdollistivat useiden patteristojen tulen keskittämisen samoihin maaleihin. Tähän puna-armeija ei kyennyt. 16. 6. lensi Immolaan saksalainen lento-osasto Kuhlmeij, joka kerralla lähes kaksinkertaisti puolustajan käytössä olevat taistelukelpoiset ilmavoimat. Puna-armeijan ilmaherruus alkoi horjua.

Pääaseman murruttua puolustus VT -linjalle

Pääasemamme ei kestänyt vihollisen massiivista suurhyökkäystä. Läpimurto tapahtui 10.Divisioonan puolustuslohkolla Valkeasaarella, mistä avautuivat tiet ja rautatieurat läpi Kannaksen kohti Viipuria. Siitä alkoi kymmenen vuorokautta kestänyt perääntymisvaihe, jota oli vielä 1970 -luvulla tapana kutsua halveksivasti ”Kannaksen halkijuoksuksi”. Tosiasiassa vauhti oli kuitenkin vain 6-7 km vuorokaudessa ja nopeimmillaankin 10-20 km.

Päämajassa oltiin viimeiseen asti epätoivoisia vihollisen tavoitteista, mutta hyvin nopeasti selvisi, että nyt oli tosi kysymyksessä. Puolustus siirtyi seuraavalle tasalle eli Vammelsuu-Taipale (VT) -linjalle. Päämaja määräsi sen uudeksi pääasemaksi 12.6. Siellä vihollinen oli pysäytettävä! VT -linjalla reservissä olleet joukot, Ratsuväkiprikaati, 3.Divisioona ja 18.Divisioona saivat ottaa vastaan vauhdilla edenneen vihollisen.

10.Divisioonan vasemmalla puolella alku- peräistä pääasemaa puolustaneet joukot, 2. divisioona, 15.Divisioona ja 19.Prikaati onnistuivat vetäytymään suhteellisen järjestäytyneesti VT -linjan itäiselle osalle.

Kuuterselkäkin murtui

VT -linjalla vihollinen valitsi painopisteeseen Kuuterselän, jonne vei suhteellisen vaatimaton kärrytie Raivolasta. Sen tulivalmistelu ja panssareiden hyökkäys jyräsivät everstiluutnantti Albert Ravilan JR 53:n ja valtasi sen jälkeen tukilinjan Kuuterselän harjanteella. Sieltä osa hyökkäyskiilasta kääntyi jyrkästi vasemmalle Vammeljärvelle, missä vihollinen yllätti täydellisesti Ratsuväkiprikaatin komentopaikan pakottaen sen kaotitiseen pakoon. Näin vihollinen oli päässyt katkaisemaan Terijoelta Vammelsuun ja Uudenkirkon kautta Viipuriin johtavan silloisen päätien. Kannaksen rantatien suunnassa VT -linjalla Vammelsuussa puolustuksessa ollut Ratsuväkiprikaati joutui tuolloin kiireesti jättämään asemansa saarrosten alla. Sen korpivaellus läpi Kannaksen onnistui, ja prikaati osallistui vielä johdetusti viivytykseen ennen VKT -linjaa. Prikaati vedettiin Viipurinlahden länsipuolelle Päämajan reserviksi uuden komentajan, eversti Tähtisen johdolla.

Jo hiukan ennen VT -linjan määräämistä pääasemaksi Päämaja pyrki varmistamaan sen kestävyuden alistamalla vahvimman korttinsa, Panssaridivisioonan läntisestä Kannaksesta vastuussa olevalle IV Armeijakunnalle käytettäväksi tarvittaessa vastaiskuun, jos linja murtuisi. Kun sitten murtuma Kuuterselässä 14.6. oli tosiasiassa, Panssaridivisioona joutui tositoimiin. Keskeiseksi tehtäväksi tuli estää vihollisen pääsy Kuuterselästä koilliseen Liikolan tienristeykseen, missä se katkaisisi toisen Viipurin suuntaan johtavan pääväylän, Kivennavan tien.

Rynnäkkötykkien ja tykistön tukema jääkäripataljoonien raivokas vastahyökkäys ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta. Suomalaiset pääsivät kyllä Kuuterselän harjanteelle ja osin kiinni siellä sijaitsevaan VT -linjan tukilinjaan. 15.6. kävi kuitenkin väijäämättä selväksi, että vihollisen tiukkaa puolustusta oli käytettävissä olevin voimin mahdotonta murtaa. VT -linjasta oli lopullisesti luovuttava.

Tämä tuli ikävänä yllätyksenä idempänä, Kivennavan Siiranmäellä VT -linjan asemia menestyksellisesti puolustaneille kenraalimajuri Martolan 2.Divisioonan joukoille, joista keskeistä osaa näytteli everstiluutnantti Adolf Ehrnroothin Jalkaväkirykmentti 7. Siiranmäessä vihollinen oli päässyt rajoitettuun läpimurtoon, mutta ankarien taistelujen jälkeen tilanne oli saatu vakautetuksi. Siellä oli syntymässä ensimmäinen torjuntavoittomme. Asemista oli kuitenkin pakko luopua, kun VT -linja ei lännempänä kestänyt. Kuuterselän menetys merkitsi saarrosten uhkaa 2. Divisioonalle. Niinpä Kannaksen joukkojen vastaan nimitetty komentaja Oesch joutui käskemään Siiranmäen puolustajat yhdessä kaikkien muiden VT -linjan joukkojen kanssa vetäytymään Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linjalle. 2.Divisioonan osalle tuli siellä puolustuksellisesti edullinen Vuoksen vesistölinja, jolla sitä tosin odottivat ankarat taistelut Äyräpäässä ja Vuosalmella.

Johdon järjestelyjä ja viivyttäen VKT linjalle

Kesällä 1944 torjuntataisteluiden ollessa kii-vaimmillaan käynnissä määräsi ylipäällikkö, Suomen marsalkka Mannerheim kenraaliluutnantti Lennart Oeschin Kannaksen joukkojen komentajaksi 14. kesäkuuta 1944 tilanteen ollessa riistäytymässä käsistä. Mikkelistä käsin oli mahdotonta johtaa Kannaksen kahta armeijakuntaa, ja kolmattakin sinne oltiin pe-

rustamassa. Oli välttämätöntä perustaa niille uusi johtotaso, Kannaksen joukkojen komentajan esikunta KaJoKE. Oeschia Mannerheim piti oikeana henkilönä pysäyttämään vihollisen etenemisen.

Viipurin viimeinen päivä

Kannaksen lukko, Viipuri, menetettiin tyrmistyttävän nopeasti. Sen puolustajaksi hättää Aunuksesta siirretty 20.Prikaati ei selviytynyt tehtävästä. Puolustuksen täydellisen romahduksen syntipukkeina ”ristiinnaulittiin” prikaatin ja yhden pataljoonan ja komentajat. Viipurin menetyksen todellinen syy oli kuitenkin kokonaan muualla. Kaupungin puolustamiseen ei käytetty lainkaan niitä voimia, jotka olisivat siihen soveltuneet ja pystyneet. Tällainen perusvoima, keskitetty tykistön tuli, puuttui puolustukselta täydellisesti. Sen järjestäminen ei ollut 20.Pr:n käsissä olein keinoin mahdollista. Sen puuttumisesta ja samalla Viipurin menettämisestä oli jokin 20.Prikaatia korkeampi johtoporras täysin ja yksinomaisesti vastuullinen. Katseet kääntyvät silloin IV Armeijakunnan suuntaan. Sille 20.Prikaati oli alistettu, ja se sen käytännössä jätti heitteille. Syitä voidaan varmasti löytää useita, sillä Kannaksen kaoottisten, kymmenen vuorokautta jatkuneiden tapahtumien luomat paineet olivat tälle korkealle esikunnallekin selvästi liikaa. Tultaessa Viipurin tasalle 20.6. tilanne ei ollut alkuunkaan IV Armeijakunnan Esikunnan hallussa!

Viipurin menetyksen myötä peli näytti kokonaisuudessaankin menetetyltä. Tapahtuma ja sen aiheuttama tyrmistys tarvittiin kuitenkin todennäköisesti, jotta Kannaksen puolustuksen johdolle vihdoinkin kävivät selviksi keinot ja menetelmät, joilla keskitetty suurhyökkäys oli torjuttavissa. Tilanteen äärimäinen kriittisyys, uhkaava romahdus, pakotti nyt näiden keinojen käyttöön. Puna-armeijan

hyökkäyksen jatkuva eteneminen Viipuriin ja sen ympäristöön osoitti kaikkien sitä ennen sovellettujen toimenpiteiden puolinaisuuden ja tehottomuuden.

Ulkopolitiikkaankin Viipurin menetys liittyi. Mannerheimin suurhyökkäyksen alettua Hitlerille lähettämän henkilökohtaisen pyynnön jälkeen Saksa oli pikapikaa käynnistänyt uudelleen sekä elintarvike- että asetoimitukset Suomelle. Ne olivat olleet ainakin jossain määrin jäissä Suomen kevään 1944 rauhantunnustelujen vuoksi. Kun Suomen puolustus ei kerta kaikkiaan näyttänyt pitävän Kannaksella, Saksa huolestui. Seurauksena oli ulkoministeri Ribbentropin pikainen matka Suomeen ja sen tuloksena syntynyt sopimus, jolla presidentti Risto Ryti henkilökohtaisesti takasi Suomen pysymisen Saksan rinnalla. Tilanne rauhoittui, ja Saksan mittaamattoman arvokas niin elintarvike- kuin aseapukin jatkui. Ilman niitä Suomi ei olisi selvinnyt!

Viipurin katastrofista ensimmäiseen torjuntavoittoon; Tienhaara kesti!

Vallattuaan Viipurin kantakaupungin 20.6.1944 lähes taistelutta, puna-armeija pysäytti hyökkäyksensä lähes kahdeksi vuorokaudeksi. Se antoi meille mahdollisuuden järjestellä puolustuksemme uudelleen Kivisillan salmen maastoon Viipurista länteen. Syitä tähän meille elintärkeään pysähtymiseen on useita.

Pääsyyksi on usein esitetty, että puna-armeija pysähtyi Viipuriin juhlimaan merkittävää voittoa. Se pitää varmasti paikkansa, Viipurissa juhlittiin illalla 20.6. railakkaasti, mutta pääsyy se ei ollut. Puna-armeijalla ei yksinkertaisesti ollut jatkokäskyä, jonka mukaan toimia. Se saatiin vasta Viipurin valtauksen jälkeen. Viipuriin, kauan odotettuun kohteeseen, sulloutui myös joukkoja niin, että sillä suunnalla jatkavat oli järjestettävä

uudelleen hyökkäysryhmykseen ja muut oli ajettava kaupungista. Viipurista jatkaville joukoille oli koottava riittävä tykistövoima, sen tulenjohtoyhteydet oli rakennettava. Ylimenokalustoa ei hyökkääjällä ollut omasta takaa merkittävästi, joten sitä oli kerättävä ja rakennettava. Suomalaiset pioneerit olivat miinoittaneet ja räjäyttäneet kaikki Viipurin sillat, yhteensä tusinan verran. Ne oli jollain tavoin raivattava ja korvattava tilapäisillä ratkaisuilla, jotta raskasta kalustoa, esimerkiksi panssareita voitaisiin käyttää jatkohyökkäyksessä. Siinä kaikessa kului aikaa. Jatkohyökkäys liikkeestä ei yksinkertaisesti tullut kysymykseen 20.6.1944.

Niinpä meille tarjoutui kuin Luojan lahjana tilaisuus puolustuksemme uudelleen järjestelyyn. Nyt se tapahtui luonnon suoman esteen äärelle, Kivisillan salmeen Viipurista länteen. Ennakkoon tällä linjalla ei oltu tehty, ihme kyllä, mitään varustelutoita. Ja liki kahden vuorokauden ajan salmen puolustus oli todella heiveröisissä käsissä. Viipurin jätäneestä 20.Prikaatista ei päiviin ollut mihinkään. Kaksi pataljoonaa Valkeasaassa pahasti siipeensä saaneesta 10. Divisioonasta pantiin tätä elintärkeätä linjaa vahtimaan. Kovin ponnettomasti se kävi, mutta onneksi näiden joukkojen todellista arvoa ei enää tarvinnut mitata.

Syväriältä irrotettuun ja Kannakselle pikakuljetettuun 17.Divisioonaan kuuluva ruotsinkielinen Jalkaväkirykmentti 61, ”Sekstiettan”, pantiin Kivisillan salmen puolustajaksi. Kommentajana oli jo talvisodan aikana Suomussalmella Siilasvuon esikuntapäällikkönä mainetta saavuttanut kunnianhimoinen ja tarmokas everstiluutnantti Alpo Kullervo Marttinen, joka oli huolimatta kieliongelmistä saavuttanut rykmenttinsä miesten luottamuksen.

22.6.1944 illan suussa alkanut vihollisen massiivisella tykistön ja ilmavoimien tuel-

la tapahtunut läpimurtoyritys torjuttiin. Taistelu jatkui kiivaana yli juhannuksen. Kaikki vihollisen yritykset päästä jatkamaan hyökkäystä Viipurinlahdelta suoraan länteen, kohti seuraavaa tavoitettaan, Kymijoki -tassaa, torjuttiin. Tässä torjuntavoitossa, joka oli kiistatta ensimmäinen Kannaksella, ratkaisevaa osaa näytteli aikaisemmin lähes täydellisesti puuttunut tykistön keskitetty käyttö. Sekä omat ilmavoimamme että saksalainen Taisteluosasto Kuhlmeijer osallistuivat torjuntaan merkittävällä panoksella. Viimeistään kesäkuun lopussa 1944 tilanne oli tällä suunnalla lopullisesti hallinnassa. Vihollinen ei missään vaiheessa päässyt jatkamaan hyökkäystä. Sen oli suunnattava voimansa muualle.

Kivisillan salmessa tapahtunut Tienhaaran taistelun merkitys ja siellä saavutettu ensimmäinen torjuntavoitomme on jostain syystä jäänyt sotahistoriamme kirjoittajilta vähälle huomiolle. Sitä on jopa vähätelty väittämällä, ettei sillä suunnalla tehty muuta kuin tiedusteluhyökkäyksiä. Tämä väite on kuitenkin täysin perätön! Viipuriin oli saapunut 20.6. kaksi kokonaista armeijakuntaa, 108.AK rantatien suunnasta ja 97.AK Leningradin pääradan suunnasta. Niinpä Viipurissa oli ainakin neljä neuvostodivisioonaa käytettävissä hyökkäykseen sieltä länteen. 22.6. tehtävä oli annettu kahdelle puna-armeijan divisioonalle, joista ensimmäisen (372.D) tuli ylittää Kivisillan salmi ja luoda sen länsirannalle sillanpääasema. Toisen divisioonan (90.D) tuli sitten ajaa läpi sillanpään suoraan länteen, tavoitteena Kymijoki -tasa. pienenä ongelmana tietysti vahva Salpalinjamme, joka siinä vaiheessa oli kuitenkin miehittämätön. No tämä puna-armeijan jatkosuunnitelma ei sitten onnistunut, kiitos puolustuksemme pitämisen Tienhaaran taistelussa.

VKT -linja koetukselle

Kun puna-armeija oli saavuttanut määrääjassa ensimmäisen tavoitteensa Kannaksella ja Vallannut Viipurin, oli jatkosuunnitelmien aika. Tavoitteet olivat monitahoiset. Ensinnäkin tuli edetä Viipurista suoraan länteen perimmäisenä tavoitteena Kymijoki -tasa. Toiseksi tuli katkaista Viipurinlahden ja Saimaan vesistön välinen kannas kahdella hyökkäyskiilalla ja siten estää Kannaksen joukkojemme käyttö Sisä-Suomeen suuntautuvan hyökkäyksen pysäyttämiseen. Ja kolmanneksi tuli kääntyä jyrkästi itään, ylittää Vuoksi ja katkaista Kannas suomalaisten joukkojen selän takana.

Kun sitten suoraan länteen ei päästy Tienhaaran maaston sitkeästä puolustuksesta johtuen, muut operaatiot käynnistettiin suunnitelmien mukaisesti. Alkoi Tali-Ihantalan nimellä tunnettu Pohjoismaiden suurin taistelu, joka riehui runsaan kahden viikon ajan noin 10 x 12 kilometrin suuruisella alueella. Siihen osallistui yhteensä yli 200 000 miestä, joista 50 000 – 60 000 suomalaista. Kannaksen taisteluissa jo kiinni olevien joukkojemme lisäksi saimme alueelle siirretyksi lisäjoukkoja (3.Pr, 4.D ja 6.D) pohjoisesta ja Itä-Karjalasta. Lisäksi voitiin käyttää Päämajan reservinä olleita Panssaridivisioonaa ja 20.Prikaatia.

Taipuu mutta ei murru

Suurtaistelu velloi tavalla, jota on hiukan vaikea kuvailla yksinkertaisesti. Menemättä yksityiskohtiin ja mainitsematta kulloinkin taisteluun osallistuneita joukkoja taistelua voi kuvata vaiheittaisena tapahtumana.

Ensimmäisessä vaiheessa puna-armeija pääsi läpimurtoon heikosti varustetulla VKT -linjalla Viipurin Karjalan kaupunginosassa ja Talissa. Osillaan se pyrki Viipurista Suomenvedenpohjan itärantaan ja kohti Juustilaa, missä tavoitteena oli ylittää Saimaan

kanava ja jatkaa sekä länteen että Lappeenrantaan. Tällä suunnalla puna-armeija pääsi kyllä eteenpäin mutta ei tavoitteeseensa Juustilaan saakka. Talista hyökkäys jatkui Portinhoikan risteysalueella ja jakaantui sieltä toisaalta Juustilan suuntaan.

Toisessa vaiheessa suomalaiset aktivoituvat ja alkoi vaihe, jota voidaan kutsua Portinhoikan panssaritaisteluksi. Vastahyökkäyksellään suomalaiset pysäyttivät vihollisen Juustilaan menossa olleet panssarit ja ajoivat ne Portinhoikan risteyksestä takaisin Talin suuntaan Murokallion tasalle ja hiukan ylikin.

Kolmannessa vaiheessa suomalaisille avautui mahdollisuus saarrosta Talista pitkälle edennyt vihollisen kiila. Alkumenestyksen jälkeen voimat kuitenkin loppuivat kesken ja pussi jäi sulkematta.

Sitten katsottiinkin välttämättömäksi oikaista rintamaa hiukan niin, että se tuli kulkemaan Vakkilan-Ihantalan tasalla. Pyöräkangas, Ihantalan aukeat ja kirkonmäki, Pekarinpuro ja Ihantalan järvi ovat karttasanoja, jotka kertovat asioita tuntevalle paljon. Näillä paikoilla ratkaistiin taas kerran Suomen kohtalo. Nyt oli myös voimaa niin, että kun esimerkiksi tykistötoiminnan ja sekä suomalaisten ilmavoimien että Taisteluosasto Kuhlmeyn toiminnan laatu pantiin peliin täysillä, hyökkäys pysäytettiin niissä maiseissa ennen heinäkuun puoliväliä. Nyt olivat voimasuhteetkin selvästi tasaantuneet, sillä vihollinen oli kärsinyt karmaisevia tappioita yrittäessään vanhaan malliin jalkaväen masahyökkäyksiä aukeilla alueilla. Ne oli usein onnistuttu lamauttamaan jo ryhmittymisvaiheessa. Taitava tiedustelumme oli saanut selville tulossa olevat hyökkäykset, jolloin kenttätykistöemme hyökkäysryhmyksiin keskitetty tuli, yli 20 patteristoa, ja syöksypommittajien täsmäiskut pysäyttivät monta hyökkäystä alkuunsa.

Puolustuksessamme oli nyt myös ensi kertaa sitä saksalaisten aseveljien jo kauan sitten suosittellemaa syvyyttä. Se näkyi ennen muuta panssarintorjunnassa. Tusinan verran vihollispanssareita ehti päästä Ihantalan aukeiden edustalla Ihantalanjärvestä Kilpeenjokeen laskevan Pekarinpuron sillan yli suomalaisen jalkaväen muodostaman etulinjan eteen. Tämä liike kuitenkin pysähtyi täysin, kun Pekarinpuron silta onnistuttiin vihdoin viimein räjäyttämään. Silta oli ollut panostettu, mutta sitä räjäyttämässä olleet pioneerit olivat kaatuneet. Silta saatiin sitten ilmaan yhden järeän kenttätykin tikkausammunnalla. Siitä ei sen jälkeen tullut yli enää yksikään vihollispanssari! Pekarinpuro oli suhteellisen vaatimaton, mutta sen ympäristö oli niin pehmeätä, että siihen puroon pysähtyi vihollisen panssarien käyttö. Rohkeat lähitorjuntamiehemme tuhosivat yli päässeet panssarit yhden toisensa jälkeen. Vain yksi pääsi yrittämään eteenpäin ohi Ihantalan kirkonmäen ja Ihantalan strategisesta risteyksestä edelleen kappaleen matkaa kohti Jääskeä ja Imatraa. Sen suojamiehistö oli kuitenkin saatu pois pelistä, ja tämä Sotka tapasi kohtalonsa avuksi saadun saksalaisen 303. Rynnäkkötykkiprikaatin vaunun laukauksesta. Sotkan tuhon viimeistelivät suomalaiset panssarintorjujat.

Heinäkuun 1944 alkupäivinä taisteltiin vielä kiivaasti. Vihollinen pääsi toistuvasti linjojemme läpi Ihantalan aukeista oikealla olevaan Pyöräkankaan ylänkömaastoon, mutta lyötiin sieltä vastaiskuillamme pois. Vähitellen vihollinen alkoi uskoa, ettei tällä rintaman osalla ollut enää menestymisen mahdollisuuksia, ja niin tilanne rauhoittui ennen heinäkuun puoliväliä asemasodaksi. Ihantala kesti!

Uhka Viipurinlahdelta

Samoihin aikoihin, kesä-heinäkuun vaihteen tienoilla meille avautui uusi rintama. Suur-

hyökkäyksen pääaallostaselvästi myöhässä Viipurinlahden saarille hyökkäsi kokonainen armeija, 59.Armeija. Ja sillä oli saaristotaiteluun ja maihinnousuihin sopiva kalusto ja koulutettu miehistö, Saarilla käytiin verisiä puolustustaisteluja rannikkojoukkojemme ja Ratsuväkiprikaatin voimin. Voimamme eivät riittäneet saarien hallussapitoon, mutta mantereelle Viipurinlahden pohjoisrannalle vihollista ei, toisin kuin talvisodassa, päästetty lainkaan. Avuksi oli näissä ratkaisuvaiheissa saatu Baltiasta saksalainen 122.Divisioona, Greif. Se oli vajaa, mutta kokeneista sotureista koostuva joukko, joka oli myös hampaisiin saakka aseistettu. Sillä oli normaalin divisioonakokoonpanon lisäksi oma rynnäkkötykkiprikaati ja oma raskas ilmatorjuntapatteristo. Saksalainen ja suomalainen kenttätykistö tukivat taistelua, jossa vihollisen maihinnousualukset ammuttiin upoksiin ennen kuin ne pääsivät mantereelle. Torjuntavoitto Viipurinlahdella oli tosiasia.

Kerran vielä Vuosalmella

Puna-armeijan alkuperäiseen Kannaksen hyökkäyssuunnitelmaan ei sisällynyt hyökkäystä Vuosalmen suunnalla, ylimenohyökkäyksestä puhumattakaan. Kun Suomenlahden ja Vuoksen välimaastossa ei kuitenkaan menestytty tavoitteiden mukaisesti, Kannaksen joukkojen komentaja, Neuvostoliiton marsalkaksi 18.6.44 ylennetty Leonid Govorov päätti ylittää Vuoksen sen kapeimmasta kohdasta Vuosalmella. Hyökkäystehtävän sai 23.Armeija, johon kuului kolme armeijakuntaa, kolme divisioonaa kussakin, sekä 17.Linnoitusalue. Voimaa siis oli!

Pahasti keskeneräinen VKT -linja kulki Vuoksen pohjoispuolella. Etelärannalla sijaitsi Äyräpään harjanne, josta oli jo talvisodassa taisteltu verisesti. Se muodosti jatkosodassakin puolustuksellisen sillanpään,

jota ei saanut luovuttaa viholliselle sen hallitsevan maastollisen aseman vuoksi. Sillanpää oli noin seitsemän kilometriä pitkä ja vain 200-300 metriä syvä. Sen pitäminen oli tärkeätä, koska sieltä pystyi hallitsemaan maise-
maa pitkälle Vuosalmen alavalle alueelle. Se muodostaisi myös oivallisen lähtöaseman vihollisen ylimenohyökkäykselle. Niinpä Äyräpään harjanne oli osa VKT -linjan puolustusasemaa. Sellaisena se oli monella tavalla ongelmallinen ja haavoittuva. Se oli vain kevyesti kenttälinnoitettu asema hiekkamaahan kaivettuine taisteluhautoineen ja asepesäkkeineen. Vuoksen puoleisessa takarinteessä oli joitakin suojakorsuja miehistölle. Se soveltui lähinnä komppaniatasoisten joukkojen puolustusasemaksi. Komentopaikat olivat rannan tuntumassa vain muutaman kymmenen metrin päässä etulinjasta, samoin joukkosidontapaikat. Puolustusasemat olivat etelästä lähestyvän vihollisen tähytettävissä ja tykistövalmisteluille alttiina. Puolustaja joutui koko ajan taistelemaan vuolas Vuoksi selän takana. Tukikohdan huolto voitiin hoitaa vain syöksyveneillä.

Kun Kannaksen joukkomme 15.6.44 oli käsketty vetäytymään vihollista viivyttäen ja kuluttaen Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linjalle, Vuosalmen suunnan puolustuksesta tuli vastaamaan Siilasvuon III Armeijakuntaan kuuluva Martolan 2.Divisioona. Se koostui kahdesta jalkaväkirykmentistä, everstiluutnantti Adolf Ehrnroothin JR 7:stä eversti Frans Wahlbäckin JR 49:stä sekä Erillispataljoonain Osasto Inkinen. Tykistö muodosti keskeisen osan puolustusta kaikkiaan seitsemän patteriston voimin, ja ilmavoimatkin tukivat iskuillaan puolustusta.

Tilanne alkoi kehittyä Äyräpään-Vuosalmen suunnalla Talin-Ihantalan ja Viipurinlahden taistelujen ollessa vasta alkamassa.

Vihollinen saapui Äyräpään harjanteen edustalle jo 21.6. Sen kaikki yritykset päästä puolustajan asemiin torjuttiin kuitenkin kesäkuun loppuun saakka. Alkavaa suurhyökkäystään vihollinen valmisteli huolellisesti usean vuorokauden ajan. Sen ilmatoiminta vilkastui 3. heinäkuuta ja seuraavana päivänä alkoi suurhyökkäys massiivisella tykistökeskityksellä ja pommituksilla.

Suurhyökkäys johti sisäänmurtoihin Äyräpäässä, eivätkä suomalaisten vastaiskut onnistuneet karkottamaan vihollista sen saavuttamista asemista. Vasta 9.7. vihollinen onnistui valtaamaan koko sillanpääaseman viiden divisioonan voimin. Se aloitti tykistön ja ilmavoimien tukemana Vuoksen ylimenton välittömästi ja saikin vallattua sillanpään Vuosalmen puolelta.

Ennen Vuoksen ylimentoa vihollinen oli onnistunut jakamaan Äyräpään sillanpääme kahtia ja seuraavana yönä vielä kaakkoisosankin puoliksi. Silloin 2.D:n komentaja Martola käski tyhjentää sillanpään. III AK:n komentaja Siilasvuo oli kuitenkin toista mieltä ja määräsi joukot vielä pitämään Äyräpään kirkonmäen ja Vuoksessa samalla tasalla olevan Vasikkasaaren. Sillanpäähän jäänyt joukko puolusti sitkeästi noin kilometrin pituista ja 200 metrin syvyistä mottia, mutta sen kohtaloksi koitui lopulta joko kaatua tai joutua sotavankeuteen. Vain osa sillanpään puolustajista pelastautui Vuoksen yli veneillä, lautoilla ja uimalla. Moni hukkui tulituksessa. Osa tappioista syntyi, kun oma tykistö ampui loppuvaiheessa iskun kirkonmäelle.

Siilasvuo oli käskennyt pitämään sillanpään, koska hänen tarkoituksensa oli vallata asemat takaisin. Useat valtausyritykset eivät kuitenkaan johtaneet tulokseen. Äyräpää jäi viholliselle. Kun vihollinen oli saanut aikaan sillanpään Vuosalmen puolelle, se pyrki välittömästi laajentamaan alkuaan vain neljä kilo-

metriä leveää ja kilometrin syvystä asemaa. Vasta, kun puolustus siirtyi peltoaukeiden takaiseen metsämaastoon, rintama alkoi pitää. Sinne asti ei myöskään vihollisen tulenjohdon tähytys Äyräpään harjanteilta ulottunut. Vihollinen työnsi kovista tappioistaan huolimatta koko ajan lisäjoukkoja Vuoksen yli. Suomalaiset onnistuivat vähitellen vakauttamaan tilanteen, kun Talin-Ihantalan suurtaistelun jälkeen hiukan levähtäneen Panssaridivisioonan rynnäkötykit ja jääkärit tulivat avuksi. Tykistön tulitukea saatiin kootuksi paikalle lisää. 17.7. taistelu hiipui asemasodaksi.

Vihollinen luopuu

Alkumenestyksestään huolimatta vihollinen ei siis saavuttanut tavoitteitaan Karjalan kannaksella. Sen tehtävänä oli ollut tuhota Kannaksella olevat suomalaisjoukot, saavuttaa 20.6. mennessä Viipurin tasa ja luoda siten edellytykset hyökkäyksen jatkamiselle Suomen sydämeen. Kun se ei siinä onnistunut, Neuvostoliiton ylin sodanjohto Stavka käski hyökkääjän asettumaan puolustukseen Kannaksella. Neuvostoliiton marsalkaksi 18.6. 44 ylennetty Kannaksen joukkojen komentaja armeijankenraali Govorov olisi halunnut lisää joukkoja ja materiaalia voidakseen saattaa tehtävänsä loppuun. Stalin ei siihen suostunut. Voimat tarvittiin nyt muualla, kilpajuoksu Berliiniin oli täydessä käynnissä ja pattitilanne Narvan rintamalla oli saatava purettua. Itämeri oli pakko saada punalipun laivaston temmellyskentäksi.

Ehkä Moskovassa myös ajateltiin, että tilanne oli Suomen suunnalla nyt vakiinnutettu niin, ettei siltä suunnalta olisi enää odotettavissa suomalaisten tai saksalaisten joukkojen iskuja Narvan rintamaa vastaan hyökkäävän puna-armeijan sivustaan. Oli siis aika keskittyä muihin rintaman osiin. Meitä oli tässä pelastamassa myös suurvalta Neuvosto-

liiton tarve ajatella kokonaisuutta. Toisaalta kenttäarmeijamme oli heinäkuun 1944 lopulla vahvimmillaan, niin miesmäärältään kuin kalustoltaankin. Kaikista raskaista tappioista huolimatta olisimme, saamamme saksalaisavun turvin (se jatkui vielä pitkälle elokuulle), kyenneet tarjoamaan puna-armeijan jatkohyökkäyksille kovan vastustuksen. Voimamme ei kuitenkaan enää onneksi täysimitaisesti koeteltu, ja vihonviimeinen, vahvaksi varusteltu Salpa -linjakin sai toimia vain vihollisen pelotteena sen harkitessa mahdollisuuksiaan jatkaa hyökkäyksiään.

Vaiettu suurvoitto Ilomantsissa

Vaikka tilanne Karjalan kannaksella olikin saatu hallintaan, tilanne ei suikaan ollut vielä ohi. Tarvittiin vielä yksi voimain ponnistus. Itä-Karjalan suunnalta lähestyi rajaamme heinäkuun lopulla uusi uhka, kaksi kokonaista neuvostodivisioonaa (176. ja 289.D.). Niiden tavoitteena oli edetä Ilomantsin tärkeään tienristeykseen ja sieltä Laatokan Karjalassa puolustavan ja puna-armeijan hyökkäyksen pysäyttäneen VI Armeijakuntamme selustaan.

Niitä vastassa oli aluksi vain Karhumäen suunnasta vetäytynyt ja matkalla vihollisen viivytystaiteluissa kulunut ja väsynyt 21.Prikaati. Kun uhkaava tilanne valkeni Päämajalle, Viipurinlahdelta siirrettiin Ilomantsiin levännyt ja kuntoutettu Ratsuväkiprikaati uuden komentajansa eversti Tähtisen johdolla. Sitä ennen Päämaja oli käskenyt Rukajärven suunnan joukkojen komentajan, Mannerheim-ristin ritarin, jääkärikenraalimajuri Erkki Raappanan Ilomantsin puolustuksen johtajaksi. Rukajärven suunnalta irrotettiin Ilomantsin pohjoisen suunnan puolustajaksi korpisotaan tottunut kaksi pataljoonaa käsittävä Osasto Partinen.

Korpistrategi Raappanan johdolla suomalaiset kävivät rohkeaan kaksinkertaiseen

kaksipuoliseen saarrostuksen perustuvaan vastahyökkäykseen tehden ensin molemmista divisioonista omat mottinsa Leppävaaran-Lutikkavaaran ja Vellivaaran-Lehmivaaran alueille ja pilkkoen sekä tuhoten sitten pääosan näistä divisioonista. Samanaikaisesti idästä yritti tulla motitetuille puna-armeijan divisioonille apuun kolme merijalkaväkiprikaatia (69., 70. ja 3.), sekä panssariprikaati ja pioneiriprikaati, nämä kuitenkin torjuttiin.

Lopulta venäläiset näkivät tilanteensa toivottomaksi ja divisioonien henkilöstön rippeet tekivät läpimurron itään ja pakenivat taistelukentältä, ja niin taistelukenttä jäi voitaneiden suomalaisten haltuun. Divisioonien raskas kalusto jäi suomalaisten sotasaaliiksi. Se käsitti muun muassa yli sata tykkiä ja lähes sata kranaatinheitintä.

Ryhmä Raappanan tykistö ampui kymmenen vuorokauden aikana 36.000 kranaattia ja vihollisen tykistö noin 10.000 kranaattia. Vihollisen tykistön vähäiseen tulitoimintaan olivat syynä muun muassa suomalaisten sissien suorittamat ammuskolonnien tuhoamiset. Esimerkiksi Mannerheim-ristin ritarin, luutnantti Heikki Nykäsen johtama sissiosasto tuhosi 30 kuorma-auton kolonnan, joka oli kuljettamassa tykistön ammuksia.

Tämä Ilomantsin taistelu käytiin noin 40 kilometriä leveällä ja noin 30 kilometriä syvällä alueella.

Suomalaisten arvion mukaan neuvostoliittolaisten tappiot olivat 3200 kaatunutta ja useita tuhansia haavoittuneita. Suomalaisten tappiot olivat haavoittuneina 1 388 ja kaatuneina 277 miestä.

Venäläisen professori Juri Kilinin mukaan Ilomantsin mottitaistelun osallistuneiden yhtymien kokonaistappiot 1.-11. elokuuta välisenä aikana olivat esikuntien antamien tietojen mukaan noin 5 000 miestä, joista noin 1 550 kaatunutta ja kadonnutta. Tappioiden ero

selittyy osittain sillä, että suurtaistelua käytiin pari päivää jo heinäkuun puolella ja venäläinen tappiotieto koskee vain elokuuta.

Tie rauhaan avautuu vähitellen

Suomi lähti jatkosotaan Saksan rinnalla ensisijaisesti saadakseen takaisin talvisodan pakkorauhassa menettämänsä alueet. Saksan sotamenestys johdatteli luonnollisesti ajattelemaan myös mahdollisia ”korkoja” menetyksille. Suur-Suomestakin eläteltiin toiveita, ja uusia, ”luonnollisia” ja helposti puolustettavia rajoja kaavailtiin. Näihin rajoihin tähtääminen varmaan johti sitten armeijamme hyökkäyksen ulottamiseen aina Syvärille ja ylikin sekä Maaselän kannakselle.

Suomen tietä irti jatkosodasta alettiin hakea jo varsin varhain. Saksalaisten sotatoimet alkoivat hyytyä alkumenestysten jälkeen loppusyksyllä 1942. Puna-armeijan vastahyökkäykset itärintamalla alkoivat, saksalaiset kärsivät tappion Pohjois-Afrikassa El Alameinissa, liittoutuneet nousivat maihin Marokossa ja Saksan 6.Armeija juuttui saarroksiin Stalingradissa. Suomen sodanjohdanto ja valtiojohdon ydin, ns. sotakabinetti haantuivat. Jo vuotta aikaisemmin, kun Suomi ei ollut pysäyttänyt hyökkäystään vanhoille rajoilleen, Englanti, muodollisesti koko Brittiläinen Kansainyhteisö, oli 6.12.1941 julistanut sodan Suomelle. Käytännön sota-toimimme kannalta tällä ei ollut merkitystä, mutta psykologista vaikutusta ei voi kieltää.

Vaikea tie rauhaan

Viimeistään vuodenvaihteen 1942-43 tienoilla päättäjien oli vaikea sulkea silmiään siitä, että sodassa oltiin väärällä puolella. Saksa ei tulisi voittamaan tässä sodassa! Tämä käsitys vahvistui, kun puna-armeija tammikuussa 1943 mursi Leningradin saarron, valtasi Pähkinälinnan ja avasi kaupungista maayhteyden

muuhun valtakuntaan Nevan Laatokan puoleisessa päässä. Kun sitten Pauluksen 6. Armeija antautui Stalingradissa, peli alkoi olla selvä. Lopullinen käänne sodassa oli tosiasia. Suomen oli jotenkin päästävä irti sodasta.

Vaikeutena oli irtautuminen aseveljeydestä saksalaisten kanssa. Saksa oli yhä voimissaan, ja sillä oli Suomen rintamalla yli 200 000 sotilasta, jotka vastasivat lähes puolesta maarintamastamme pohjoisessa. Saksan pääintressi pitää Suomi mukana rintamassaan oli pyrkimys säilyttää Itämeri ”saksalaisena sisämerenä”, jotta Ruotsin rautamalmin saanti voitaisiin turvata. Suomesta saatava Petsamon nikkeli oli myös tärkeä Saksan sotateollisuudelle. Saksa elätteli myös pitkään toiveita Muurmannin radan katkaisemisesta Suomen avulla. Saksan Suomi-intressejä tulivat myös myöhemmin vahvistamaan sen vaikeudet muiden liittolaisten, ensin Italian ja sitten 1944 Romanian ja Unkarin kanssa. Suomea puolestaan huolestuttivat Saksan yritykset voimakeinoin pitää nämä liittolaiset rintamassa. Jonkinlainen valankaappauksen uhkakin leijui suomessa ilmassa keväällä 1944.

Helmikuussa 1943 käynnistyivät poliittiset toimet Suomen irrottamiseksi sodasta. Päämajan tiedustelupäällikkö eversti Aladar Paasonen piti presidentille ja hallituksen edustajille realistisen tilannekatsauksen sotatilanteesta. Se synnytti kuulijoissa ”alakuoloa”. Risto Ryti valittiin uudelleen presidentiksi 15.2.1943, ja Suomelle nimitettiin uusi ”rauhanhallitus” Edvin Linkomiehen johdolla. Maaliskuun lopulla 1943 Yhdysvallat tarjosivat Suomelle palveluksiaan rauhan aikaansaamiseksi. Kun Suomi tiedusteli rauhanneuvottelujen pohjaa, NL ilmoitti ankarat rauhanehdot vain Yhdysvalloille tiedoksi. Kun ehdoista ei Suomessa oikein saatu selvää ja kun Saksan ulkoministeri Ribbentrop asiaa häneltä tiedusteltaessa vastasi jyrkän kieltei-

sesti Suomen mahdollisuuksiin irrottautua sodasta, hallitus torjui 10.4.43 Yhdysvaltojen palvelukset. Kesällä 1943 hajotettiin Saksan itärintamalla taistellut suomalainen SS -vapaaehtoispataljoona kaksivuotisen sopimuksajan päättyessä. Sitä voidaan pitää jonkinlaisena etäännyttämisenä Saksasta.

Ratkaiseva vuosi 1944

Alkuvuodesta 1944 tilanne alkoi kärjistyä. Suomen sisäinen rauhanoppositio oli jo loppuvuodesta tiivistänyt rivejään ja alkanut painostaa hallitusta rauhaan käyttäen Ruotsia ja Ruotsin sodanvastaista mielipidettä hyväkseen. Erityisen huolestuttava oli sosialidemokraattisen puolueemme aktivoituminen pikaisen rauhan puolesta marraskuussa 1943. Neuvostoliiton Tukholman suurlähettiläältä madame Kollontailta saatiin viestejä, että NL olisi valmis vastaanottamaan Suomen neuvottelijan Moskovassa, mikäli rauhasta haluttaisiin neuvotella. Ruotsalaiselle taholle Kollontai ilmoitti, että lähtökohtana neuvotteluille olisivat vuoden 1940 rajat. Huhut näistä yhteyksistä tulivat pian Saksankin tietoon, ja se reagoi joulukuun 1943 alussa vaatimalla Suomelta sitoumusta, ettei se solmisi erillisrauhaa.

Tammikuussa 1944 Saksan vastoinkäymiset jatkuivat. Puna-armeija mursi Leningradin saarron lopullisesti ja heitti saksalaiset joukot Narvajoen tasalle, minne rintama onneksemme kuitenkin jäykistyi yhdeksäksi kuukaudeksi. Yhdysvaltojen painostus Suomen irrottamiseksi sodasta tiivistyi. Tässä tilanteessa hallitus lähetti valtioneuvos Paasikiven Tukholmaan ottamaan selvää Neuvostoliiton aikomuksista. Näin käynnistyneet yhteydenotot, joissa ruotsalaiset toimivat aktiivisina välittäjinä, eivät kuitenkaan vielä silloin johtaneet tuloksiin. Kun joukkomme olivat kaukana Itä-Karjalassa, Suomessa pidettiin Moskovan rauhan 1940 rajoja vielä siinä ti-

lanteessa kohtuuttomana ennakkoehtona. NL koetti vauhdittaa neuvotteluja kotirintamamme kohdistuvilla terroripommituksilla. Erityisesti Helsinkiä pommitettiin massiivisesti 6., 16. ja 26.2.1944.

Maaliskuussa 1944 Suomi pyrki täsmen-tämään rauhanehtoja ja saikin kutsun lähettää neuvottelijansa Moskovaan. Matkaan lähtivät valtioneuvos Paasikivi ja ulkoministeri Enckell. Neuvottelut kuitenkin katkesivat hallituksen ja eduskunnan otettua kielteisen kannan ylivoimaisen raskaina pitämiinsä ehtoihin. Erityisesti 600 miljoonan US -dollarin sotakorvauksia ja saksalaisjoukkojen nopeata internoimista pidettiin täysin mahdottomina. 18.4.1944 annettiin Neuvostoliitolle kieltävä vastaus.

Neuvostoliiton suurhyökkäys järkyttää asetelmia

Kun diplomaatit näin olivat epäonnistuneet, oli sotilaiden vuoro toimia. Vuoden 1944 neljäntenä strategisena iskunaan NL käynnisti 9.-10.6.1944 massiivisen suurhyökkäyksenä Karjalan kannaksella. Ainakin iskun voima ja jossain määrin myös ajankohta tulivat sodanjohdollemme yllätyksenä. Niinpä hyökkäystä ei kovista yrityksistä huolimatta saatu pysäytettyä, ja epäedullisen pääaseman jälkeinen Vammelsuu-Taipale –linjakaan ei kestänyt. Edessä olivat ankarat torjuntataistelut lähes linnoittamattomalla Viipuri-Kuparsaari-Taipale –linjalla. Kymmenessä päivässä vihollinen oli edennyt täysin aikataulunsa mukaisesti Viipurin porteille. VKT –linjan ensimmäinen taistelu Viipurissa oli ohi ennen kuin se oli oikein alkanutkaan. ”Sotahistoriallinen skandaali”, luonnehti tapahtunutta Ylipäällikkö Mikkeliessä. Samaan aikaan käynnistyi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen toinen aalto Syvärin ja Maaselän kannaksen rintamilla.

Jo ennen tätä oli kuitenkin tapahtunut paljon. Kun Kannaksen suurhyökkäyksen voima oli valjennut Päämajalle, lähetti Ylipäällikkö 12.6.44 suoraan Hitlerille pyynnön saada sotilaallista apua. Saksahan oli hermostuneena Suomen rauhanpyrkimyksistä huhtikuussa 1944 jäädyttänyt kaikki sotamateriaalin ja elintarvikkeiden toimitukset Suomeen. Suomalaisten päättäjien muistissa oli talven 1942-43 elintarvikepula, joka ei ollut kaukana nälänhädästä. Saksan elintarviketoimitukset olivat silloin pelastaneet tilanteen. Ja nyt tarvittiin elintarvikkeiden lisäksi kipeästi sotilaallista apua.

Kuvaavaa sille, miten kiihkeästi Saksa halusi Suomen pysyvän tiukasti rintamassa, oli se, että apua alkoi välittömästi tulla. Aseita ja ampumatarvikkeita alkoi virrata maahamme vauhdilla, joka hyytyi vasta elokuussa, kun Suomi aloitti rauhantunnustelut uudelleen. Uusia panssarintorjunta-aseita esimerkiksi tuotiin moottoritorpedoveneilläkin. 16.6.44 lensi Baltiasta Helsingin Malmin kautta Immolaa taisteluosasto Kuhlmeij, jonka syök-sypommittajat ja hävittäjäpommittajat kaksinkertaistivat kerralla käytettävissämme olevat ilmavoimat. Myös viljatoimitukset käynnistyivät uudelleen.

Ryti pani itsensä peliin

Viipurin menetyksen jälkeen tilanne oli äärimmäisen kriittinen seuraavien viikkojen ajan. Saksa oli asettanut apunsa ehdoksi sen, että Suomi saa vakautettu tilanteensa ja että puolustus alkaa pitää VKT –linjalla. Sen ensimmäinen tukipylväs, Viipuri oli kuitenkin menetetty lähes taistelutta. Tässä kriittisessä tilanteessa hallitus tiedusteli 22.6. rauhanehtoja Neuvostoliitolta. Kun Neuvostoliitto 23.6. vaati ennakkoehtona ehdotonta antautumista, taistelua päätettiin jatkaa.

Nämä yhteydenotot tulivat tietenkin heti

saksalaisten tietoon. Seurauksena oli, että ulkoministeri Ribbentrop tuli ennakkoon ilmoittamatta äkkivisiitille Suomeen 22.6. Ribbentropin käynnin ja tilanteen kehittymisen seurauksena tasavallan presidentti Risto Ryti lähetti Hitlerille henkilökohtaisen vakuutuksensa, että Suomi jatkaa Saksan rinnalla. Näin Saksan avun jatkuminen varmistettiin. Runsaiden aseiden ja ampumatarvikkeiden lisäksi Saksasta saatiin yksi vajaa rynnäkkötykkiprikaati, jonka merkitys Talin-Ihantalan suurtaisteluissa oli lähinnä moraalinen. Sen sijaan Viipurinlahdelle saatu 122.Divisioonana oli kovan luokan apu taisteluissa maihinnousuun pyrkivää vihollista vastaan heinäkuun 1944 alussa.

Torjuntavoitto avasi lopulta tien rauhaan

Näin sitten sotaa jatkettiin, ja heinäkuun puolen välin tienoilla torjuntavoittomme alkoi olla varmistettu. Vihollinen oli pysäytetty Karjalan kannaksella, pysäytettiin Laatokan Karjalassakin ja viimeinen torjuntavoitto saatiin Ilomantsin suunnalla elokuussa.

Niinpä oli aika aloittaa rauhanponnistelut uudelleen. Aikaisempien rauhantunnustelujen tuloksena oli saatu tietää, että neuvottelujen ennakkoehtona oli Moskovan sanelemien ehtojen hyväksyminen. Erityisesti pelko Saksan reaktioista oli ollut esteenä ehtojen hyväksymiselle. Heinäkuun lopussa Saksan arvioitiin kuitenkin olevan niin heikko, että se ei kykenisi esimerkiksi miehittämään maata Romanian ja Unkarin tapaan. Tietysti Neuvostoliiton asettamat määräajat saksalaisten ajamiseksi maasta tai internoimiseksi nähtiin täysin mahdottomiksi, mutta niistä arveltiin voitavan neuvotella. Vaadittu 600 miljoonan dollarin sotakorvaus ylitti myös selvästi kansantaloutemme sietokyvyn. Sotilaallinen tilanne näytti kuitenkin niin edulliselta rintamil-

lamme, että Neuvostoliiton arveltiin olevan valmis luopumaan ehdottoman antautumisen vaatimuksesta.

Niinpä ryhdyttiin valmisteleviin toimiin. 31.7.44 Risto Ryti luopui presidentin virasta, ja 4.8. eduskunta nimitti Mannerheimin presidentiksi. Hän puolestaan nimitti 8.8. uuden hallituksen, jonka päätehtäväksi tuli rauhan aikaansaaminen. 24.8. eduskunta hyväksyi rauhansuunnitelmat ja irtisanoutui Ribbentrop –sopimuksesta. Tasavallan presidentiksi valittu Mannerheim lähetti Hitlerille kauniisti muotoillun kirjeen henkilökohtaisen kirjeen, jossa hän ilmoitti päätöksestään irrottaa Suomi sodasta. Saksa on niin suuri kansa, Mannerheim kirjoitti, että se jää elämään siinäkin tapauksessa, että se häviää sodan. Mutta Suomi on niin pieni kansa, että se voitaisiin karkottaa asuinsijoiltaan ja tuhota.

29.8.44 NL ilmoitti rauhanneuvottelujen ennakkoehdot, ja 1.9. Mannerheim esitti Neuvostoliitolle vihollisuuksien lopettamista. 2.9. eduskunta hyväksyi Neuvostoliiton asettamat ennakkoehdot ja katkaisi yhteistyön Saksan kanssa. 3.9.44 solmittiin aselepo, jonka seurauksena suomalaiset lopettivat taistelutoimet 4.9. klo 07.00 ja NL vuorokautta myöhemmin. 5. 9. rintamataistelut päättyivät ja neuvottelut välirauhansopimuksesta alkoivat. Rauhan ehdot, jotka Suomen valtuuskunnalle esitettiin, olivat samat kuin ne, jotka Stalin oli esittänyt Rooseveltille ja Churchillille Teheranissa: vuoden 1940 raja, Petsamon liittäminen Neuvostoliittoon, sotakorvaukset, saksalaisjoukkojen karkottaminen ja Suomen armeijan demobilisaatio. Lisäksi tuli yksi ehto, jota Teheranissa ei ollut mainittu, Porkkalan tukikohdan vuokraaminen Neuvostoliiton käyttöön.

6.9. Suomen rauhanvaltuuskunta matkusti Moskovaan, missä välirauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.44. Sopimus vahvistettiin

rauhanneuvotteluissa kaikkien liittoutuneiden kanssa Pariisissa 10.2.1947, ja se astui voimaan 26.9.1947 molempien osapuolien ratifioitua sen.

Miksi Suomea ei miehitetty?

Max Jakobson esittää Suomen itsenäisyyden säilymisen selitykseksi torjuntavoittomme. Artikkelissaan Helsingin Sanomissa Max Jakobson kuvailee muitakin taustoja, erityisesti Neuvostoliiton näkökulmaa. ”Miksi Suomea ei miehitetty?” kysyi Jugoslavian diktaattori Josip Broz Tito huhtikuussa 1945. Stalin vastasi: ”Otimme aivan liikaa huomioon amerikkalaiset”. Stalin otti huomioon, mitä amerikkalaiset toivoivat, koska Neuvostoliitto oli riippuvainen Yhdysvalloilta saatavasta aseellisesta ja taloudellisesta tuesta. Suomen kysymys ei tietenkään ollut ainoa, jonka käsitteilyyn vaikuttivat Neuvostoliiton suhteet Yhdysvaltoihin. Stalinin henkilökohtainen suhde Rooseveltiin oli siinä vaiheessa hyvin läheinen: Yhdysvaltain presidentti kohteli Neuvostoliiton kommunistista diktaattoria hämmästyttävän suvaitsevaisesti. Verenhimoisesta tyrannista tuli vanha kunnon ”Uncle Joe”. Maitten väliset suhteet alkoivat kääntyä huonompaan suuntaan vasta Rooseveltin kuoleman jälkeen, kun presidentiksi tuli Harry Truman, joka suhtautui bolševikkijohtajaan epäluuloisesti.

”Tämä sota ei ole samanlainen kuin aikaisemmat sodat”, Stalin sanoi Titolle. ”Se valta, joka miehittää tietyn alueen, tuo sinne myös oman poliittisen järjestelmänsä. Jokainen ulottaa poliittisen järjestelmänsä niin pitkälle kuin sen armeijat pääsevät.” Puna-armeija pääsi Suomen suunnalla vuoden 1940 rajalle, mutta ei pitemmälle. Molotov sanoi haastattelijalle vuonna 1974: ”Me olimme viisaita, kun emme liittäneet Suomea Neuvostoliittoon. Siitä olisi tullut vuotava haava. Ihmiset

siellä ovat hyvin itsepäisiä, hyvin itsepäisiä.”

Suhteessaan suurvaltoihin Suomi joutui joustamaan monessa. ”Kun Berliini oli Euroopan vallan keskipiste, suljimme silmämme natsien hirmuteoilta. Kun vallan keskus siirtyi Moskovaan, suljimme silmämme Stalinin julmuuksilta ja teimme voitavamme mahdollavan naapurin lepyttämiseksi. Torjuntavoitosta ei puhuttu. Hävitty sota oli virallinen kanta. Hyvityssodaksi tarkoitettussa jatkosodassa emme saaneet takaisin niitä alueita, jotka talvisodassa oli meiltä riistetty. Jatkosota ei kuitenkaan johtanut itsenäisyyden menetykseen. Suomi oli Britannian ohella kaikista sotaan osallistuneista Euroopan maista ainoa, jota ei miehitetty. Sitä tuskin havaittiin, että Suomi oli ensimmäinen sotaan osallistuneista maista, jossa maaliskuussa 1945 toimitettiin vapaat eduskuntavaalit. Demokratia säilyi, vaikkakin välillä säästöliekillä. Suomalaisten taistelutahto oli vakuuttava todistus kansallisesta eheydestä ja elinvoimasta.” Näin totesi viisas mies Max Jakobson.

Torjuntavoittojemme merkitys

Suomen itsenäisyys pelastui viime kädessä kesän 1944 torjuntavoittojemme ansiosta. Neuvostoliitto lunasti Teheranin konferenssissa antamansa lupauksen saksalaisia sitovasta hyökkäyksestä itärintamalla tekemällä suurhyökkäyksen Karjalan kannaksella 9.-10.6.1944 ja kymmentä päivää myöhemmin Syvärillä ja Maaselän kannaksella. Tavoitteena oli irrottaa Suomi Saksan rintamasta ja siten turvata luoteisrintamansa. Tämä oli Neuvostoliitolle tärkeätä, koska sen hyökkäyksen painopisteet tulivat jatkossa olemaan Baltiassa ja Itä-Preussissa sekä tietysti osallistumisessa kilpajuoksuun kohti Saksan ydintä ja Berliiniä.

Vaikka Stalin oli Teheranissa myöntynyt säilyttämään Suomen itsenäisyyden, hänellä

oli kuitenkin valmiit suunnitelmat myös Suomen miehittämiseksi. Sitkeä torjuntamme kesä-heinäkuussa ensin Kannaksella ja sen jälkeen Laatokan Karjalassa ja vielä elokuussa Ilomantsissa pelasti meidät miehitykseltä. Puna-armeija ei kyennyt lyömään joukkojamme ja joutui ensin heinäkuun puolenvälin tienoilla Kannaksella ja myöhemmin muilla rintaman osilla luopumaan jatkotoimista ja asettumaan puolustukseen saavutetulle tasalle. Stalin ilmeisesti katsoi, huolimatta lopullisen ratkaisun toteutumatta jäämisestä, että sen luoteinen rintama oli nyt turvattu ajatellen jatkotoimia muilla rintaman osilla. Torjuntavoittonamme olivat siten avanneet meille tien rauhaan.

Saksan mittava ja ratkaiseva apu

Kunnia torjuntavoitostamme kuuluu kiistatta omille joukoillemme. Emme kuitenkaan olisi voineet mitenkään selvitä ilman aseveljemme Saksan mittavaa apua, vaikka tätä saattaa joidenkin olla vaikeata myöntää.

Puolet maarintamastamme Kuhmosta pohjoiseen oli Saksan yli 200.000 miestä käsittävien joukkojen varassa. Jos olisimme joutuneet itse vastaamaan koko itärajamme, puolustuksemme olisi ollut pelottavan harva. Kun Päämajallemme selvisi puna-armeijan suurhyökkäyksen todellinen voima ja tarkoitus, Mannerheim pyysi 12.6.1944 suoraan Hitleriltä apua, niin materiaalista kuin konkreettisia joukkojakia, peräti kuutta divisioonaa. Niillä olisi todennäköisesti ollut tarkoitus miehittää viimeinen puolustuslinjamme, joka nykyään kantaa nimeä Salpalinja. Kuutta divisioonaa silloin jo pahassa ahdingossa olevalla Saksalla ei ollut antaa, mutta saimme kuitenkin puna-armeijan painopistesuuntaan Karjalan kannakselle merkittäviä lisävoimia. 16.6.1944 lensi Baltian rintamalta Immolaan taisteluosasto Kuhlmeijer, joka kerralla lähes kaksinkertaisti käytettävissämme olevat ilma-

voimat. Heinäkuun alussa laivattiin Suomeen Baltiasta myös 122.Divisioona (Greif), joka vaikutti ratkaisevasti puolustuksen pitämiseen Viipurinlahdella. Lähinnä taistelumoraa- lin kannalta oli tärkeä myös Ihantalaan saatu 303.Rynnäkkötykkiprikaati, jonka käytännön taisteluarvo ei kuitenkaan ollut kummoinen.

Saksan aseapu onkin sitten oma lukunsa. Pääosan siitä ostimme ja maksoimme viennilämme Saksaan. Viimeiset eräntymättömät maksut tosin jouduimme suorittamaan rauhansopimuksen ehtojen mukaisesti Neuvostoliitolle, joka vaati luovuttamaan kaiken saksalaisomaisuuden.

Jo hyökkäyksemme alkaessa kesäkuussa 1941 aseellinen voimamme oli aivan eri luokkaa kuin talvisodassa, koska Saksa oli vapauttanut aseiden viennin Suomeen. Osa vuoden 1942 jälkeen ostamistamme aseista ja tarvikkeista oli saksalaisten sotasaalista puna-armeijalta. Kaiken kaikkiaan Saksasta ostettiin syyskuuhun 1944 mennessä muun muassa 56.700 kivääriä, noin kolmesataa panssarintorjuntatykkiä, 59 Sturm -rynnäkkötykkiä, yli kolmesataa kenttätykkiä, 168 ilmatorjuntatykkiä, 18 panssarivaunua, 53 telatraktoria, 1.854 panssarikauhua ja niihin 18 000 laukausta, 25 800 panssarinyrkkiä, 30 miljoonaa kiväärin patruunaa, n.19 miljoonaa 9 mm pistoolinpatruunaa, yli 450 000 panssarintorjuntatykin kranaattia, n. 950 000 kenttätykin laukausta sekä 1,4 miljoonaa ilmatorjuntatykkien kranaattia. Saksalaiset ilmavalvontatutkat ja muut tulenjohtolaitteet olivat korvaamattomia esimerkiksi Helsingin suurpommitusten torjunnassa helmikuussa 1944. Ilmavoimillemme saimme Göringin ”henkilökohtaisena lahjana” 15 Dornier Do 17 pommikonetta ja ostimme 24 raskasta Junkers Ju 88 syöksypommikonetta sekä 161 Messerschmidt Bf 109 hävittäjää. Tämän lisäksi saimme runsaasti panssarimiinoja, käsikranaatteja sekä

ennen muuta suuret määrät elintärkeitä poltto- ja voiteluaineita. Kotirintaman ja myös joukkojen muonituksen kannalta Saksasta ostettu vilja oli henkiin jäämisemme elinehto.

Narvajoki -linjalla ja Sinimäissä puolustettiin myös Suomea

Saksa ei suinkaan tukenut puolustustamme ”sinisten silmiemme” vuoksi. Ensinnäkin Saksa halusi pitää parhaan kumppaninsa rintamassa loppuun saakka ja siten sitoa puna-armeijan voimia. Toiseksi se halusi mahdollisimman pitkään säilyttää hyökkäysvaiheessa saavutetun merkittävän edun eli Itämeren saksalaisena sisämerenä. Tämä oli välttämätöntä Ruotsista tapahtuvien elintärkeiden malmikuljetusten sekä pohjoisessa olevien saksalaisjoukkojen huollon vuoksi.

Suomenlahden pohjukka oli suljettu kesän 1941 hyökkäysvaiheen ja Leningradin saaron yhteydessä yhteistyössä suomalaisten kanssa moninkertaisella miinakentällä linjalla Narvanlahti-Tytärsaari-Suursaari-Kotka. Tämä strategisesti tärkeä miinakenttä kantoi nimeä ”Seeigel”, Merisiili. Se oli vahvistettu sukellusveneverkoilla. Punalipun laivasto piti sillä ehdottomasti sulkea pois Itämereltä häiritsemästä saksalaisten huolto- ja malmikuljetuksia. Tilanteen kiristytessä kesällä 1944 tämän miinakentän puolustaminen nousi äärimmäisen kriittiseksi strategiseksi kysymykseksi Saksan ylimmän sodanjohdon kartoilla.

Leningradin saartoon tuli ensimmäinen murtuma tammikuussa 1943, kun puna-armeija avasi kaupunkiin maateitse huoltoreitin Laatokan etelärantaan Nevajoen suulle. Lopullisesti saksalaiset heitettiin Leningradin porteilta vuotta myöhemmin. Saksalaiset eivät olleet koskaan saaneet vallattua Kronstadtin merilinnoitusta eivätkä sen eteläpuolella olevaa Oranienbaumin aluetta. Tämä osoitautui kohtalokkaaksi, sillä juuri tätä kautta

puna-armeija iski saksalaisten kylkeen. Seurauksena oli väistämätön Leningradin rintaman siirtyminen vaihteittain Narvajoki linjalle. Siihen se kuitenkin jähmettyi kuukausiksi saksalaisten kyetessä kaikki reservinsä käyttäen pysäyttämään puna-armeijan.

Tämä rintama kesti meidän kannaltamme ratkaisevat kuukaudet. Sen, ja erityisesti Seeigel -miinakentän puolustamiseksi saksalaiset olivat valmiit äärimmäisiin ponnistuksiin tappioista välittämättä. Merellä se merkitsi saksalaisten laivasto-osastojen armotonta sotaa puna-armeijan ilmavoimia vastaan. Ilmavoimat olivat Neuvostoliiton ainoa ja voimakas ase tässä merellisessä kamppailussa, ja sitä käytettiin tehokkaasti ja tappioista välittämättä.

Kun Suomi saksalaisten pettymykseksi oli käynnistänyt ponnistelunsa erillisrauhan aikaansaamiseksi ja irtautunut rintamasta, saksalaiset tekivät viimeisen epätoivoisen yrityksen pitää neuvostolaivaston poissa Itämereltä. Niinpä he käynnistivät valmiiksi suunnitellun operaationsa nimeltä ”Tanne Ost” yöllä 14-15.9.1944. ”Tanne West” eli Ahvenanmaan miehitys sen sijaan oli hyllytetty, koska pelättiin Ruotsin reaktioita. Nämä molemmat operaatiot olivat osa suurempaa kokonaisuutta, operaatio ”Birkeä” eli saksalaisten joukkojen hallittua vetäytymistä Suomen alueelta.

”Tanne Ost” merkitsi Suursaaren haltuun ottamista Itämeren puolustuksen tukikohdaksi. Saksalaisten yllätykseksi ja suureksi pettymykseksi saaren suomalaiset puolustajat eivät suostuneet yhteistyöhön. Niinpä saksalaiset yrittivät ottaa saaren väkivalloin epäonnistuen surkeasti. Suomelle tämä tarjosi tärkeän ensimmäisen näytön halustamme noudattaa aseleposopimuksen ehtoja. Sotatila entisiä aseveljiä vastaan oli siis tosiasia. Lukuisat saksalaissotilaiden sankarihaudat Suomen maaperällä ovat todisteina tästä yhteenotosta. Tuhatkunta sotavangiksi jäänyttä saksalaista

luovutettiin Neuvostoliittoon, mistä viimeiset hankiin jääneet palasivat vasta 11 vuotta myöhemmin.

Syyskuun puolenvälin jälkeen, kun Suomi siis oli jo kaksi viikkoa aikaisemmin irrottanut sodasta ja sitoutunut internoimaan maassa olevat saksalaisjoukot, Hitler viimein antoi sotilasjohtajien kiihkeästi kaipaaman käskyn Virossa taisteleville joukoilleen luopua Narvan rintamasta. Tämä merkitsi myös sitten vähitellen luopumista Itämeren herruudesta. Sankarillisella taistelullaan olivat Suomenlahdella Saksan merivoimat ja Narvan rintamalla Suomenlahden eteläpuolella saksalaiset sekä saksalaisjohtoiset ”EU-joukot”, mukanaan oli saksalaisten lisäksi suuri määrä virolaisia sekä ainakin tanskalaisia, norjalaisia, hollantilaisia ja belgialaisia SS -vapaaehtoisia, suojelleet Suomea etelästä suuntautuvalta Neuvostoliiton uhalta riittävän kauan, jotta olimme kyenneet irrottautumaan sodasta.

Tilinpäätös

Torjuntavoittomme ensin Karjalan kannaksella, sitten Laatokan Karjalassa ja lopuksi Ilomantsissa avasivat yhdessä muiden suotuisten olosuhdetekijöiden kanssa meille tien kaivattuun erillisrauhaan. Niistä maksettiin kuitenkin kallis hinta. Jos sitä tarkastellaan pelkästään Kannaksen osalta kesä-elokuussa 1944, lähtökohtana voisi olla alueella taisteleiden suomalaisjoukkojen kokonaisvahvuus, keskimäärin noin 155 000 miestä. Näiden joukkojen taistelutappiot, kaatuneet, kadonneet ja haavoittuneet, olivat yhteensä yli 44 000 miestä. Näistä kaatuneita ja sairaaloissa kesän aikana haavoihinsa kuolleita oli yli 11 000. Kadonneita, joista osa palasi sotavankkeudesta, oli vajaat 2 000. Haavoittuneiden lukumäärä on suurin, lähes 32 000.

Taistelutappiot jakaantuivat varsin epätaisisesti Kannaksella taistelleiden 14 yhtymän

kesken. Vähimmällä pääsi Tapparin ja Taipaleen suunnalla taistellut eversti Maskulan 19.Prikaati, jonka taistelutappiot olivat vain 658 miestä. Raskaimmat tappiot kärsi jääkärikenraalimajuri Martolan (myöhemmin jääkärikenraalimajuri Blickin) 2.Divisioona, 8 400 miestä! Se olikin avainasemassa kahdessa kuluttavassa ratkaisutaistelussa, ensin Vammelsuu-Taipale -linjalla Siiranmäessä, sitten Vuoksen rannoilla Äyräpäässä ja Vuosalmella. Tappiot olivat yli puolet divisioonan keskimääräisestä vahvuudesta kesällä 1944.

Jälkiviisas tarkastelija saattaa pysähtyä ihmettelemään, kannattiko tuo raskas hinta torjuntavoitosta maksaa. Rauhahan tehtiin suurin piirtein samoilla ehdoilla, jotka olivat tarjolla jo maaliskuussa 1944. Miksi piti silloin pitkittää sotaa ja antaa niin monen suomalaisen kaatua ja haavoittua? Tuolloisten päättäjien asemaan on jälkiviisaan mahdollonta asettua, se on ensimmäinen lähtökohhta. Toisaalta jälkiviisaskin näkee ja ymmärtää keskeisimmän syyn rauhantarjouksen torjumiselle huhtikuussa 1944. Saksa oli silloin vielä yksinkertaisesti liian vahva, jotta olisi edes voitu ajatella sen Suomessa olevien joukkojen ajamista pois tai internoimista. Ja kun siihen ei olisi tarkoituksellisen lyhyeksi määritellyssä ajassa pystytty, seurauksena olisi ollut neuvostojoukkojen astuminen tilalle ja väistämättä Suomen miehitys. Toinen vähäpätöisempi tekijä oli se, että 600 miljoonan US dollarin sotakorvauksien katsottiin olevan sietämättömän suuret kansakunnan kantokyyneen nähden.

Näin sitten päädyttiin torjumaan rauha huhtikuussa 1944. Ja sitten olikin edessä voimainkoitos ensin Kannaksella 9.-10.6.1944 alkaen ja noin kymmentä päivää myöhemmin Syvärin ja Maaselän suunnalla ja vielä lopuksi elokuun alussa Ilomantsissa. Näistä kaikista koitoksista sitten selvittiin, kuten jäl-

kiviisaskin tietää. Rauhan ehdotkin paranivat yhdessä kohdassa. Sotakorvaussummaa soviteltiin 300 000 dollariin. Tosin maksettavaksi tuli käytännössä suunnilleen tuo alkuperäinen 600 000, kun neuvotteluissa saneltiin valuuttakurssiksi vuoden 1939 taso.

Mutta siitä kaikesta selvitettiin, ja mikä tärkeintä, itsenäisyys säilyi!

Lähteitä: Bekker, Cajus: Itämeri ja Suomenlahti 1944-1945. WSOY 1960. Jakobson, Max: Torjuntavoitto avasi tien rauhaan. Helsingin Sanomat 3.9.2004. Jatkosodan historia 4, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo 1993. Jatkosodan historia 6, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo 1995. Juhola Aimo E., Paulaharju Jyri, Strömberg Georg-Eric: Päämajan hukatut kuukaudet. Kustannus Oy Suomen Mies 2004. Manninen, Ohto: Miten Suomi valloitetaan. Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939-1944. Edita 2008. Meinander, Henrik: Suomi 1944. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Helsinki 2009. Oesch, Lennart: Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella v. 1944. Otava, Helsinki 1957. Rantanen, Paavo: Vaikea tie rauhaan, Atena Kustannus Oy 2010. Rantanen, Paavo: Suomi kaltevilla pinnalla. Atena Kustannus Oy 2012. Rintala, Paavo: Sotilaiden äänet. Weilin+Göös, Helsinki 1966. Kenraaliluutnantti Paavo Viljasen kertomus. Seppinen, Jukka: Hitler, Stalin ja Suomi. Minerva Kustannus Oy 2009. Terä, Martti V: Kesäkuun kriisi 1944. Otava 1967.

VIIPURIN PUOLUSTUKSEN SURKEA EPÄONNISTUMINEN KESÄLLÄ 1944

*”Viipuri, seisot kuin kallio meressä,
seisonut ennen jo tulessa ja veressä,
kertoa voivat sen muurisi harmaat,
isänmaan kohtalot kolkot ja armaat.
Viipuri! Et Sinä sortua saa.
Jos Sinä seisot, seisovi maa.”*

Nämä Eino Leinon 14.9.1912 julkaistut säkeet olivat kuin ennuste tulevasta. 20.6.1944 kello 17.30 kapteeni Lauri Jäntti, Panssari-divisioonan tykistön, Raskaspatteristo 14:n 3. Patterin päällikkö, oli yhden raskaan haupitsinsa kanssa ajanut Kivisillan salmen länsipuolelle suora-ammunta-aseisiin vastaanottamaan salmen yli mahdollisesti pyrkiviä vihollispanssareita.¹ Kahta päivää myöhemmin hän päivää kirjeen vaimolleen ja kertoo siinä tunnelmistaan, miten Leinon runon säkeet nousivat mieleen, kun katseli siluettissa näkyvää Viipuria, jonka linnan tornissa liehui vieras lippu.²

Viipurin puolustuksen epäonnistuminen 20.6.1944 herättää kysymyksiä:

Oliko kaupunkia tarkoitus puolustaa? Kun Viipuri menetettiin lähes taistelutta, miksi niin pääsi käymään? Oliko Viipurin menestyksellinen puolustaminen ylipäänsä mahdollista? Entäpä, jos olikin tehty päätös olla puolustamatta Viipuria tosissaan?³ Siinäpä pohdittavaa! Ihminen kun on niin rakennettu, että hän tarvitsee katastrofeille selityksen.

¹ Jäntti, Lauri: Kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944, WSOY 1955, s. 209-215. ² Jäntti, Lauri: Salainen sotapäiväkirjani, WSOY 1983, s.268. ³Tammi, Eeva: Viipuria ei aiottukaan pitää 1944? Sotahistoriallinen Aikakauskirja 24, 2005, s. 228-255.

Oliko kaupunkia tarkoitus puolustaa?

Karjalan kannaksen puolustuksen suunnitelu oli aloitettu jo myöhäissyksyllä 1941, kun hyökkäys oli pysäytetty suurin piirtein vanhalle rajalle.⁴ Jo silloin päätettiin aloittaa Vammelsuu-Taipale -linjan (VT) rakentamisen suunnittelu. Vasta selvästi myöhemmin alkoi hahmottua ajatus, että puolustuksen pääasema olisikin sillä tasalla, mihin hyökkäys oli syyskuun 1941 alussa pysäytetty. VT-linja hahmottui sen tukilinjaksi, jolle vihollinen oli tarkoitus pysäyttää, ellei pääasema vastoin odotuksia kestäisi.⁵ VT -linjan rakentaminen aloitettiin tosissaan vasta keväällä 1943. Se oli paikoin vahva, osin kantalinnoitettu puolustuslinja, mutta suurhyökkäyksen alkaessa kesäkuussa 1944 pahasti keskeneräinen ja muutenkin puutteellinen.⁶

Kolmas puolustuslinja, Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linja (VKT) oli se viimeinen tasa, jolle vihollinen olisi pysäytettävä. Siitä oli tehty päätös vasta 18. marraskuuta 1943.⁷ Se oli kuitenkin kesällä 1944 pääosin vain kartalle piirretty viiva. Kevään 1944 hätäisistä varustelutoista huolimatta sen mahdollisuudet perustuivat lähinnä puolustajan kannalta edulliseen maastoon, jossa korostuivat vesistöt, korkeat kalliot ja kapeikot.⁸

Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linja oli piirretty kulkemaan Viipurin kaupungin edustalle. Viipuri muodosti siten VKT -linjan tärkeän tukipisteen. Kaupunkia oli selvästi tarkoitus puolustaa. Tämä oli myös Kannaksen puolustussuunnitelman hyväksyneen Ylipäällikön selkeä kanta. Tätä tahdonilmaustaan hän ei missään vaiheessa muuttanut. Jos

menemme tapahtumien edelle, hän oli syvästi järkyttynyt Viipurin menettamisestä, piti sitä sotahistoriallisena skandaalina ja määräsi suorittamaan tutkinnan tapahtumaan johtaneiden syiden selvittämiseksi ja mahdollisten syyllisten löytämiseksi.

Ylipäällikön mukaan Viipuri ”kukistui lyhyen taistelun jälkeen, joka ei kovuudessaan ollut verrattavissa tuosta vanhasta kaupungista talvisodan viimeisinä päivinä käytyihin kamppailuihin. Viipurin kukistuminen oli joukkojen taisteluhengelle ankara isku. Ja merkitsi samalla lujan tukikohdan menetystä, tukikohdan, jonka olisi pitänyt kyetä tarjoamaan vastarintaa huomattaville vihollisvoimille. Lisäksi vihollinen sai siinä ponnahduslaudan Viipurinlahden ylitystä varten.”^{9 10}

Kun sitten, Viipurin katastrofin jälkeen, Ylipäällikön käskemä tutkimus kenraalimajuri Palojärven johdolla toteutettiin, todettiin kiistatta, että kellekään puolustustehtävään käsketyistä ei ollut epäselvää, mistä Viipurissa oli kysymys. Puolustuskäskeä oli ehdoton. Kuultuina olivat valaehtoisesti kaikki asiasta jotakin tietävät, eli 20. Prikaatin komentajat, päälliköt ja keskeiset johtajat sekä tykistön tulenjohtajat. Tästä tutkinnasta ja sitä seuranneista oikeudenkäynneistä me tutkijat saamme olla kiitollisia, sillä niiden johdosta meillä on käsissämme ainutlaatuinen, erittäin tarkoin dokumentoitu yksittäinen taistelu. Mitään vastaavaa ei taida koko sotahistoriastamme löytyä!

Jo arvovaltasystistäkin Viipuria oli ehdottomasti puolustettava. Se oli Ylipäällikön tahto ja Päämajan virallinen kanta. Kansa ei tulisi koskaan ymmärtämään sen luovuttamista vi-

⁴Porvali, Juhani: Linnoitusjoukot, artikkeli kirjassa Elvengren Eero, Tammi Eeva (toim.): Viipuri 1944, WSOY, Juva 2007, s. 36-51. ⁵Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia, Otava, Keuruu 1981, s. 348-352. ⁶Halsti, Wolf H: Muistelmat 2, Aika vaatii veronsa, Otava, Keuruu 1974, s. 273-282. ⁷Suomen marsalkan muistelmat, G.Mannerheimin muistelmien I-II kansanpainos, Otava 2004, s. 334. ⁸Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia, Otava 1981, s. 348-352. ⁹Suomen marsalkan muistelmat, G.Mannerheimin muistelmien I-II kansanpainos, Otava 2004, s. 344-345. ¹⁰Jatkosodan historia 4, Sotatiehen Laitoksen Sotahistorian toimisto, WSOY 1993, s.282-291.

holliselle taistelutta. Viipuri oli vanha suomalainen kaupunki, maan toiseksi suurin ennen talvisotaa, 83.000 asukasta. Se oli maan kansainvälisin kaupunki, jossa puhuttiin suomen lisäksi ruotsia, venäjää, saksaa ja kaupungin omaa sekakieltä, rotwelshiä. Se oli maan suurin varuskuntakaupunki, maakunnallinen hallinto-, koulu- ja sairaalakeskus. Sen menettäminen talvisodan rauhassa oli koko kansalle hyvin traumaattinen kokemus. Suomalaisten enemmistölle jatkosotaan lähtemisen keskeinen motiivi oli talvisodan pakkorauhan vääryyksien korjaaminen. ”Muust en tiijä, mut Viipur myö otetaan takasi, makso mitä makso!” Näin siteerasi FT Mikko Karjalainen tuntematonta evakkoa Sotahistoriallisen Seuran luentosarjassa 16.11.2011 pitämässään esitelmässä ”Hyökkäys Kannaksella 1941”. Ei siis ihme, että Viipurin takaisin valtaus elokuun 1941 lopussa nostatti selvästi mieliä.

Kaupungin elämä oli sen jälkeen vähitellen elpynyt ja sodan vahinkojen korjaustyöt olivat edenneet. Korjaustyöt olivatkin tarpeen, sillä kaupungin rakennuksista 92 % oli talvisodassa ja peräytyvän vihollisen 1941 hävittäminä joko tuhoutunut tai ainakin vaurioitunut.¹¹ Kesään 1944 mennessä oli alkuperäisestä väestöstä vain noin kolmannes palannut kotikaupunkiinsa. Sotilaita ja muuta poikkeusolojen väkeä oli kuitenkin niin paljon, että väkeä lienee ollut kaupungissa lähes saman verran kuin ennen talvisotaa. Aina kesäkuun 1944 puoleenväliin saakka Viipuri oli vielä elävä kaupunki ja Kannaksen tärkeä keskus.

Kun Aunuksesta Kannakselle siirrettävä 20. Prikaati sai tehtäväkseen Viipurin puolustamisen, IV Armeijakunnan komentaja, kenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen antoi suullisen puolustuskäskyn Prikaatin komentajalle, jääkärioveljelleen, eversti Armas Kem-

pille Kavantsaassa 18.6.1944. Silloin, ja myös tästä eteenpäin, kaikille, joita käsky tuli koskemaan, oli täysin selvää, että kyseessä oli ehdoton käsky. Viipuria oli ehdottomasti puolustettava! Tosin Laatikainen tuli luvanneeksi, että IV Armeijakunta vastaa Viipurin puolustamisesta 20.6. kello 18 saakka.

Miten siinä kuitenkin kävi niin kuin kävi?

Kun Viipurin 1944 taistelua tarkastellaan puhtaasti sotilaallisesta näkökulmasta, tapahtunutta voidaan kyllä hyvällä syyllä kuvata sotahistorialliseksi skandaaliksi. Puolustustehtävä oli annettu tuoreelle yhtymälle, jonka ylin sotilasjohtomme oletti selviävän tehtävästään vähintään yhtä hyvin kuin Viipuria talvisodassa puolustaneet. Näin se ei kuitenkaan mennyt. Ensin yhden, sen jälkeen kahden 6.Komppanian joukkueen paniikinomainen irtautuminen asemistaan etulinjan painopistesuunnassa johti siihen, että puolustukseen syntyi selvällä painopistesuunnalla Ristimäen-Kiesilän alueella komppanian vastualueen suuruinen aukko. On hämmästyttävää, miten helposti tämä asemien jättäminen oikeastaan kävi. Siitä on useita kuvauksia, mutta tutkija ei voi välttyä ajatukselta, että tositalanteesta ei suinkaan ollut kysymys. Tai mitä pitää ajatella tuon onnetoman 6. Komppanian todistetuista tappioluvuista? Koko komppaniasta kun kaatui vain kaksi (2) miestä koko Viipurin taistelun aikana, molemmat kaupungin alueella ja joko lentopommituksissa tai epäsuorassa tulella! Kirjassa ”Viipuri 1944” on erittäin tarkka, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen tekemä selvitys 20.Prikaatin tappioista. Kun sieltä poimii 6.Komppanian tappiot, ei voi muuta kuin päätyä tulokseen, että sen miesten pääosa luopui taistelusta jo ennen sen alkamista. Puolustajien taistelutahto oli mennyt. Ei tehnyt mie-

¹¹ Rakennusarkkitehti Juha Lankisen tutkimukset; karttakopiot tuhoista kirjoittajan hallussa.

li katsoa tilannetta loppuun saakka. Ja kun sitten yksi joukkue rivakasti jätti asemansa, muut katsoivat sen luvaksi seurata.

Vihollinen ei tätä puolen päivän jälkeen avautunutta mahdollisuutta osannut heti käyttää hyväkseen. Vasta myöhemmin iltapäivällä se aktivoitui ajaen panssareillaan jalkaväen seurattessa linjojemme läpi tästä aukosta, jota puolustuksemme ei ollut kyennyt täyttämään. Pian vihollisen kärki oli kaupungin ytimesä Punaisenlähteen torin tuntumassa. Painopistesuunnan vasemmalla ja oikealla puolella asemat olikin sitten jätettävä saarroitusuhan edessä. Siinä eivät yksittäiset, sankarillisetkaan yritykset enää auttaneet. Prikaatin johto oli myös vähin erin menettänyt kykynsä toimia saamansa tehtävän mukaisesti. Heikot tai olemattomat viestiyhteydet ja epärealistinen tilannekuva tekivät tehokkaan johtamisen mahdottomaksi. Ongelmallinen ampumatarvikehuolto oli koko päivän ajan sitonut johdon aikaa ja energiaa, joka olisi tullut käyttää etulinjan joukkojen tukemiseen.

Kun vihollispanssarit ilmaantuivat Punaisenlähteentorin laitaan, prikaatin komentaja, jääkärieversti Armas Kemppi saatiin viime hetkellä suostuteltua jättämään komentopaikkansa, josta hänen esikuntansa oli jo lähtenyt. Viipurista luopumisen symboliksi linnan tornista laskettiin sotalippu kellon ollessa 16.45, ja hetkeä myöhemmin pioneerit viime hetkellä räjäyttivät Linnansillan. Viipuri oli menetetty, käytännössä lähes taistelutta!

Virallinen sotahistoriamme¹², puhumattaakaan Uno Tarkin¹³ ja Lauri Jäntin¹⁴ hyvin yk-

sityiskohtaisista tutkimuksista, kertoo tapahtumien kulun hyvinkin yksityiskohtaisesti. Siksi sitä on tarpeetonta tässä toistaa. Tarkki kertoo lisäksi Viipurin puolustajan, 20.Prikaatin ja sen johtajien aikaisemmista vaiheista mielenkiintoisessa muistelmakirjassaan.¹⁵ Niilo Lappalainen on ansiokkaasti dokumentoinut Viipurin tapahtumat niin talvi- kuin jatkosodassakin.¹⁶ Unohtaa ei sovi tuoreempikaan kirjallisia dokumentteja, ennen muuta ansiokasta Eero Elfvingrenin ja Eeva Tammen toimittamaa kirjaa ”Viipuri 1944”¹⁷. Sotilassosiologisen Seuran Viipuri -seminaarin esitelmistä 2007 toimitettiin myös kooste, joka julkaistiin Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen työpapereita -sarjassa.¹⁸ Vieläkin tuoreempia dokumentteja on, mutta ne lähinnä toistavat jo aikaisemmin esitettyä.

Viipurin taistelua koskevien tutkimusten ja niiden dokumentoitujen tulosten kannalta hälyttävänä voidaan pitää sitä kaavamaisuutta, jolla jossain vaiheessa aikaisemmin julkaistuja tietoja on kriiikkittömästi toistettu varmistamatta niiden oikeellisuutta. Ikävin esimerkki tästä ovat Viipurin puolustajan, 20.Prikaatin tappioluvut. 19 kaatunutta, 101 haavoitunutta ja 419 kadonnutta. Nämä monenlaisia ajatuksia herättävät luvut raportoiti virallinen sotahistoriamme jo 1957.¹⁹ Samat luvut toistuvat myöhemmässäkin virallisessa sotahistoriassamme.²⁰ Näistä tappioluvuista, lähinnä kadonneiden poikkeuksellisen suuresta määrästä, sikisi sitten ties mitä. Niitä käytettiin todisteena mm. täydelliseksi uutisankaksi osoitautuneessa ns. Huhtiniemen mysteerissä, kun

¹² Jatkosodan historia 4, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, WSOY 1993, s. 410-413. ¹³ Tarkki, Uno: Miksi menetimme Viipurin? Mitä todella tapahtui Viipurissa 20.6.1944? Kirjayhtymä 1990. Tarkki, Uno: Taistelu Viipurista 20.6.1944 – Viipurin menetykset ja oikeudenkäynti!, Gummerus 1996. ¹⁴ Jäntti, Lauri: Kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944, WSOY 1955. Jäntti, Lauri: Viipurin viimeinen päivä kesällä 1944, WSOY 1964. ¹⁵ Tarkki, Uno: Kaksi sotaa etulinjassa, Kirjayhtymä 1993. ¹⁶ Lappalainen Niilo: Viipuri toisessa maailmansodassa, WSOY 1991. ¹⁷ Elfvingren Eero, Tammi Eeva (toim.): Viipuri 1944, WSOY. ¹⁸ Lindgren, Göran (toim.): Viipurin taistelu 1944, Kooste Suomen Sotilassosiologisen Seuran seminaarin 19.4.2007 esitelmistä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos, Julkaisusarja 3, Työpapereita 11, Helsinki 2008.

¹⁹ Suomen Sota 1941-1945 7.osa, Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja IX 7. Kustannusosakeyhtiö Kivi, 1957, s.285. ²⁰ Jatkosodan historia 4, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, WSOY 1993, s. 413.

uskottiin satojen, kenties tuhannen suomalaisen sotilaan tulleen teloitetuksi karkureina.²¹

Viipurin tapahtumia huolellisesti tutkineista Uno Tarkki ensimmäisen kerran kaikista huomasi muistuttaa, että hänenkin esittämässä tappioluvut olivat vain yhdelle yksittäiselle päivälle kirjattuja lukuja.²² Luvut tarkentuivat ”miesten kävelyvauhtia” sitä mukaa, kun harhailijoita ja erilaisia haahuilijoita palaili ja palautettiin yksikköihinsä. Nämä tulkinnat tappioluvuista eivät nähtävästi tavoittaneet Jari Leskistä ja Antti Juutilaista, kun heidän toimittamassaan ”Jatkosodan Pikkujätkiläisessä” kummittelevat edelleen nuo vanhat, väärät, tai sinällään tietysti oikeat mutta eivät läheskään lopulliset luvut.²³

Näitä kriittisiä tapahtumia Viipurissa, erityisesti niiden alkuvaiheita, ei ehkä koskaan kyetä aukottomasti selvittämään, mutta tutkimukset jatkuvat. Niiden painopiste on nyt käyttäytymistieteissä, sosiaalipsykologiassa ja sotilassosiologiassa. Tapausesimerkki Viipuri 1944 voi parhaimmillaan edelleen tukea merkittävästi sotilasjohtamisen kehittämistä, erityisesti sen ihmisten johtamisen osuutta. On surullista, että puolustusvoimissa ei enää tunneta mielenkiintoa viime sotiemme historiaa kohtaan. Se näkyy mm. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen lakauttamisena.

Olisiko Viipuria sitten kyetty sotilaallisesti puolustamaan? Kaikkea jälkiviisautta välttämällä tässä tarkastelussa kannattaa koettaa pysytellä tilanteessa ennen taistelujen alkamista VKT -linjalla pyrkien näkemään asiat ja tapahtumat siinä valossa. Tilannetta on silloin syytä tarkastella sekä omien voimien että vihollisen näkökulmasta.

Omien voimien näkökulma

Omien voimien näkökulmasta tilanne oli VT -linjasta luopumisen jälkeen 15.6.44 äärimmäisen kriittinen. Siitä kertoo muun muassa se, että Päämaja Mikkelissä reagoi tilanteeseen panostamalla lähijohtamiseen. Kahden Kannaksella puolustavan armeijakunnan johtamista Mikkelistä käsin ei jatkuvasti muutuvissa tilanteissa pidetty enää mahdollisena. Niinpä Ylipäällikkö jo 14.6. nimitti Kannaksen Joukkojen Komentajaksi luottokenraalinsa, kenraaliluutnantti Lennart Oeschin. Hän kiirehti asemapaikalleen ja perusti IV Armeijakunnan Esikunnan kupeeseen oman, pikaisesti kootun ja epäilemättä tilanteen vaatimusten mukaisen, kevyen esikuntansa. Hänen tuli nyt, nykysotilaiden kielellä, ”ottaa koppi” vaarallisesta tilanteesta. Päämaja oli hänet nimittäessään ja yhteisymmärryksessä hänen kanssaan käskenyt Kannaksella puolustavat joukot irtautumaan Vammelsuu-Taipale -linjasta ja vetäytymään vihollista viivyttäen ja kuluttaen Viipuri-Kuparsaari-Taipale -linjalle (VKT). Oeschin ottaessa komennon tämä liike oli alkamassa.

Kun joukkojen ryhmyksestä ja vastuualueista VKT -linjalle oli päätettävä, Viipurin puolustaminen nousi erääksi päätettäväksi asiaksi. Teoriassa, siis ohjesäännön mukaan, tällainen pidettävä puolustuslinja olisi tullut etukäteen miehittää tuoreilla joukoilla, joiden läpi viivyttävät joukot olisivat vetäytyneet siirtyen sen jälkeen linjan taakse reserviin huollettaviksi ja täydennettäväksi. Tilanne oli kuitenkin kesäkuun 1944 puolivälissä sellainen, että kaikki Kannaksella viivyttävät joukot olivat äärimmäisen tiiviisti kiinni taistelussa. Niistä ei ollut mahdollista irrottaa ainuttakaan Viipurin puolustukseen. Katseet kääntyivät siis kahteen Aunuksesta Kannak-

²² Tarkki, Uno: Taistelu Viipurista 20.6.1944 – Viipurin menetyks ja oikeudenkäynti!, Gummerus 1996, s.225-232. ²³ Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Jatkosodan Pikkujätkiläinen, WSOY 2005, s.849.

selle parhaillaan siirtymässä olevaan yhtymään, 20.Prikaatiin ja 17. Divisioonaan.

Näistä 20.Pr oli tulossa ensimmäisenä. Se oli vain noin puoli vuotta aikaisemmin perustettu yhtymä, tuore joukko, joka oli ollut Aunuksessa pääosin VI Armeijakunnan reservinä, lähinnä tie- ja metsätöissä. Se ei kuitenkaan ollut vielä ehtinyt käytännössä toimia yhtymänä. Kun se lähti Aunuksesta, ajatuksena oli aluksi kuljettaa se Keski-Kannakselle johtavaa rataa pitkin Valkjärvelle, minne tuo strateginen rata päättyi. Sieltä sen tehtävänä olisi ollut iskeä Länsi-Kannaksella läpimurtoon päässeen vihollisen kylkeen. Tämä oli sotia edeltävissä sotapeleissä harjoiteltu kuvio. Aika ehti kuitenkin ajaa sen mahdollisuuden ohi, kun vihollinen oli ollut liian nopea. Niinpä 20.Pr päätettiin keskittää VKT -linja läntisen tukipisteen, Viipurin puolustukseen.

Olisiko ollut muita vaihtoehtoja? Periaatteessa kyllä. Aunuksesta tulossa oleva 17.Divisioona olisi ehkä voitu ohjata 20.Pr:n ohi Viipuriin, jos sitä olisi pidetty perusteltuna ja siihen olisi ollut aikaa. Panssaridivisioonaa oltiin juuri irrottamassa rintamavastuusta Länsi-Kannaksella, missä se oli viimeksi viivytännyt vihollista osillaan Rokkalanjoella. Se olisi voitu pysäyttää Viipuriin. Itse asiassa sen osia, ainakin majuri Hynnisen Jääkäripataljoona 3, lepäili Viipurin keskustassa Torkkelin puistossa vielä pitkään aamupäivällä 20.6.²⁴ Puolustuksen tueksi olisi voitu myös haalia Viipurin länsipuolelle koottuja, Valkeasaaren läpimurrossa lyötyjä 10.Divisioonan rippeitä. Ne olivat kuitenkin äärimmäisen rasitettuja ja olivat menettäneet kaikki raskaat aseensa. Vammelsuusta VT-linjalta taistellen vetäytynyt Ratsuväkiprikaati oli periaatteessa myös käytettävissä. Se oli selvästi parem-

massa kunnossa kuin 10.D, mutta sekin vaati kipeästi lepoa ja huoltoa jouduttuaan ilman omaa syytään, varsin sekasortoisissa olosuhteissa irtautumaan asemistaan VT -linjalta, kun linja oli sen oikealta puolella Kuuterselessä murtunut. Molempien yhtymien, sekä 10. Divisioonan että Ratsuväkiprikaatin johtajat oli myös juuri jouduttu vaihtamaan. Uudet johtajat eivät varmaan olleet vielä saaneet joukkoja haluamallaan tavalla haltuunsa.

Tässä oli siis päättäjien tilanne. He näkivät parhaaksi luottaa 20.Prikaatiin, verkkeseen yhtymätason joukkoon, joka ehti paikalle nipin napin ajoissa ja vaikutti huonoista vaihtoehtoista vähiten huonolta. Niillä korteilla oli pelattava! Jälkiviisaan ja lopputuloksen tuntevan mielessä pyörii ajatus, mitä olisi seurannut PsD:n asettamisesta vastuuseen Viipurin puolustuksesta. Kaikesta päätellen taistelun kulku olisi saattanut olla aika lailla toinen kuin millaiseksi se muodostui. Mitä vaikutuksia sitten olisi ollut jatkotapahtumiin sillä, että PsD olisi pahimmassa tapauksessa tuhoutunut tai ainakin kärsinyt erittäin pahoja tappioita taisteltuaan Viipurissa sankarillisesti, mutta lopputulosta ajatellen turhaan.

Me jälkiviisaathan tiedämme, mikä merkitys täydennetyllä, levänneellä ja huolletulla PsD:lla oli paria viikkoa myöhemmin tarinan jatko-osassa, Tali-Ihantalan suurtaistelussa ja vielä sen jälkeen Vuosalmella. On toki selvää, ettei vihollinenkaan olisi Viipurin taistelusta selvinnyt läheskään niin ehjin nahoin kuin kohdatessaan 20.Prikaatin. Mitä siitä sitten olisi seurannut jatkoa ajatellen? Mutta unohdakaamme tämä ”kontrafaktuaalinen historiantulkinta” ja keskittykäämme siihen, mitä todella tapahtui.

²² Tarkki, Uuno: Taistelu Viipurista 20.6.1944 – Viipurin menetys ja oikeudenkäynti!, Gummerus 1996, s.225-232. ²³ Leskinen Jari, Juutilainen Antti (toim.): Jatkosodan Pikkujättiläinen, WSOY 2005, s.849. ²⁴ Hästö, Stig.H.: Farväl Viborg, Söderström & C: Förlags AB, s. 57-117.

Vihollisnäkökulma

Kannaksella hyökkävien vihollisjoukkojen komentaja, armeijankenraali Govorov, oli saanut selvän, kaksiosaisen tehtävän.²⁵ Hänen tuli tuhota suomalaiset joukot Kannaksella, edetä 20.6. mennessä Viipurin tasalle ja luoda siten edellytykset hyökkäyksen jatkamiselle Sisä-Suomeen. Jo 18.6.44 kaikki näytti erittäin hyvältä. Tavoitteet oli toistaiseksi saavutettu. Tappioita oli toki tullut runsaasti, mutta niistähän puna-armeijan johto ei ollut ensisijaisesti huolestunut. Moskovan yliesikunta, Stavka oli varmaan seurannut Govorovin menestystä mielihyvällä. Niinpä Govorov sai jo 18.6.1944, siis ennen tavoitteittensa toteutumista, korkean ja harvinaisen Neuvostoliiton Marsalkan arvon. Stavka siis oli varma lopullisesta menestyksestä.

Viipurilla oli epäilemättä Neuvostoliitolle ja puna-armeijalle aivan erityinen tavoitearvo. Neuvostoliitto oli talvisodan päättäneessä Moskovan pakkorauhassa liittänyt koko Karjalan kannaksen, ja siis myös Viipurin valtakuntaansa. Viipuri kuului alueisiin, joita se ei ollut talvisodan aikana onnistunut sotilaallisesti valtaamaan mutta jotka se sanelurauhassa omi itselleen. Suomalaismenestys jatkosodan alussa ja sen osana Viipurin onnistunut takaisin valtaus elokuun lopussa 1941 oli Neuvostoliitolle katkera arvovaltatappio. Se ei ollut kyennyt puolustamaan talvisodan rauhassa riistämäänsä alueita, koska Saksan hyökkäys kohti Leningradia, Moskovaa ja eteläistä valtakuntaa sitoi sen voimia muille rintaman osille. Mutta nyt oli tullut hyvityksen aika!

Saksa puolusti Suomea Suomenlahden eteläpuolella

Koko jatkosodan ajan ja erityisesti vuonna

1944 Saksan ja Suomen kohtalot liittyivät läheisesti toisiinsa. Saksalla ei enää silloin millään rintamansa osilla mennyt hyvin. Pohjoisella rintamalla Neuvostoliitto oli murtanut Leningradin saarron lopullisesti tammikuussa 1944 ja työntänyt Saksan joukot Suomenlahden eteläpuolella Narvajoen tasalle. Sen ideana oli jatkaa vauhdilla läpi Viron Itämerelle ja siten vapauttaa Suomenlahden pohjukkaan eristetty punalipun laivastonsa. Laivastoa, erityisesti sukellusveneitä, tarvittiin katkaistuaan saksalaisten malmi- ja huoltokuljetukset Itämerellä.

Viron maarintamalla oli saatava aikaan läpimurto, jotta Suomenlahden pohjukan miinakentät ja sukellusveneverkot päästäisiin purkamaan. Historiallinen kysymys Itämeren herruudesta oli taas kerran ajankohtainen. Suomenlahden eteläpuolella Virossa tapahtuvan läpimurron uskottiin myös kypsyttävän tällä tavoin eristyksiin jäävän, kiusallisen Suomenkin irrottavaksi Saksan rintamasta. Aivan näin se ei kuitenkaan mennyt. Puna-armeijan hyökkäys kilpistyi Narvan rintamalla saksalaisten yllättävän sitkeään vastarintaan. Sieltä ei päästyäkään läpi niin vain.²⁶

Suomen vuoro tuli

Kun ei Narvan suunnalta päästy, tuli Suomen vuoro kokea Neuvostoliiton neljäs strateginen isku, joka kohdistui 9.-10.6.1944 Karjalan kannakselle ja kymmentä päivää myöhemmin Aunuksen ja Maaselän kannaksille. Puna-armeijan tavoitteena oli eliminoida uhka, jonka suomalaiset ja mahdollisesti myös saksalaiset joukot muodostivat Narvan rintaman sivustalle. Suomi haluttiin myös irti Saksan rintamasta. Strateginen isku merkitsi ennen

²⁵ Manninen, Ohto: Miten Suomi valloitetaan, Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939-1944, Edita 2008, s. 228-229.

²⁶ Bekker, Cajus: Itämeri ja Suomenlahti 1944-1945, WSOY 1960, s. 80-102. Jackson, Robert: Itämeri sotänäyttämönä, Mienerva Kustannus Oy 2009, s. 190-194.

kuulumatonta voimakeskittymää hyökkääjän valitsemalle läpimurtoalueelle. Ja se merkitsi yleensä, kuten nytkin, menestystä. Kymmenessä päivässä puna-armeija olikin jo Viipurin porteilla. Läntiselle Kannakselle oli keskitetty kokonainen 21. Armeija (Gusev), johon kuului kolme armeijakuntaa, joissa puolestaan oli 3-4 divisioonaa. Nämä armeijakunnat olivat 97.AK (Busarov), 109.AK (Alfjorov) ja 108.AK (Tihonov). 21.Armeijan oikealla puolella, Viipurin koillispuolelle hyökkäsi 23.Armeija (Tserepanov).²⁷

Koska suurin osa näistä joukoista oli jo aikaisemmin osallistunut hyökkäykseen Saksan Pohjoista Armeijaryhmää vastaan, ne eivät tietenkään enää olleet täysilukuisia, mutta ne oli ennen Kannaksen suurhyökkäystä kuitenkin lepuutettu, huollettu ja täydennettykin. Viipurin kantakaupungin valtaus oli Tihonovin Armeijakuntaan kuuluvan 90.Divisioonan (Ljastsenko) tehtävä, kärjessä 19.Jalkaväkirykmentti. Karjalan kaupunginosan suuntaan hyökkäsi Busarovin 97.Armeijakunta, jonka joutui ottamaan vastaan III/20.Prikaatin rinnalla sen vasemmalla puolella myös eversti Haanterän 3.Prikaati. 109.Armeijakunta suunnattiin tässä vaiheessa kohti Talia, missä puolustusvastuussa oli kenraalimajuri Paavo Paalun 18.Divisioona.

Vihollisen ylivoima Viipurin edustalla oli musertava, joskaan se ei kapeikkomaastossa pystynyt käyttämään sitä täydellä teholla. Viipurin räjäytetyt sillat, yhteensä 12 kpl, luonnon muodostamat kapeikot ja pehmeät vesijättömaat olivat panssarien käytön esteenä. Epäsuoraa tulta vihollisella oli käytettävissään lähes rajattomasti sen jälkeen, kun se nopean etenemisvaiheen jälkeen oli saanut tykistönsä ryhmitettyä ampumaetäisyydelle ja tulenjohtoyhteydet kuntoon. Ilmavoimat tukivat hyök-

käystä tehokkaasti lähes lauttamaisin pommikoneyksiköin ja maataistelukonein. Jostain syystä merkittävä osa sekä epäsuorasta tules- ta että pommeista suunnattiin Viipurissa suomalaisten etulinjan takamaastoon. Tarkoituksena oli mahdollisesti katkoa viestiyhteydet ja vaikeuttaa täydennyksiä ja muuta huoltoa. Etulinja joutui siten ottamaan vastaan lähinnä suora-ammunta-aseiden tuli-iskuja, jotka nekin tietysti tuntuivat pahoilta.

Summa summarum: vihollisella oli vielä tässä vaiheessa käytettävissään lähes rajattomasti resursseja tilanteessa, jossa suomalaisten joukkojen olisi tullut käskyn mukaisesti tosissaan puolustaa kaupunkia. Epäilemättä tappiomme olisivat tiukan puolustuksen tapauksessa olleet kammottavat, ja Viipurista olisi jäänyt viholliselle vain rauniokasa. Koska Viipurin valtaus puna-armeijan näkökulmasta oli valmiiksi arvoaltakysymys, on todennäköistä, ettei kaupunkia kuitenkaan olisi säästetty, vaikka siitä selvästi olikin tarkoitus tehdä neuvostokaupunki.

Asiantuntijan aloite: Viipurista tulisi luopua!

Viipuria lähestyttäessä Panssaridivisioona oli VT -linjasta luopumisen jälkeen pääosin Kämärän-Kämärän aseman-Huumolan alueilla. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Ruben Lagus oli kutsunut alaisensa komentajat puhutteluun aamuyöllä 18.6.1944. PsD:n joukot olivat silloin jo saaneet IV Armeijakunnan käskyn siirtymisestä Viipurin itäpuolelle. Oman yhtymän asioiden esittelyn jälkeen Lagus otti esille läsnäolijoiden mukaan yllättävän asian. Hän totesi, että VKT-linjasta tulisi Viipurin kohdalla luopua, koska kaupunkia ei kyettäisi kuitenkaan puolustamaan. Viipurin edustalle tulisi ryhmittää vain pienehköjä,

²⁷ Raunio Ari, Kilin Juri: Jatkosodan torjuntataisteluita 1942-44, Karttakeskus 2008, s. 141.

verhoavia joukkoja, jotka kyettäisiin nopeasti irrottamaan vihollisen hyökätessä kaupunkiin. Puolustuksen painopiste tulisi sijoittaa Viipurin länsi- ja pohjoispuolelle luonnolliselle vesistölinjalle, jota olisi sitten puolustettava kaikin käytettävissä olevin voimin. Siellä olisi mahdollista pysäyttää puna-armeija.²⁸

Tätä kantaansa Lagus perusteli kuulijoilleen huolellisesti. Viipuriin tulossa oleva 20.Pr oli tottunut peitteiseen taistelumaastoon eikä sen koulutustasokaan ollut kehuttava tulevaa asutuskeskustaistelua ajatellen. Vaikka 20.Pr oli selviytynyt Aunuksessa hyvin työpalvelutehtävistään, sen taisteluarvo oli arveluttava. Siltä puuttui kokemus vihollispanssareista, panssaritorjunnasta puhumattakaan. Tällä joukolla ei ollut sotakokemusta yhtymänä eikä yhteisten taistelujen synnyttämää toveruutta. Oli myös pelättävissä, että Viipurin kautta vetäytyvien sotilaiden kauhukertomukset tulisivat syömään miesten muutoinkin epäilemättä huteraa taistelumoraalia.

Ennen tätä Lagus oli jo ollut yhteydessä IV Armeijakunnan komentajaan, kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaiseen ja esitellyt hänelle mielipiteitään saamatta kuitenkaan toivoamaansa vastakaikua. Niinpä hän päätti vielä 18.6. iltapäivällä käydä Kavantsaaren kartanossa, minne myös Kannaksen kaikkien joukkojen uusi komentaja, kenraaliluutnantti Oesch oli asettunut esikuntineen. Kavantsaari sijaitsee 22 km Viipurista koilliseen. Mukaan sa Lagus otti luottomiehensä kapteeni Salvenin, tiedustelu-upseerinsa.²⁹

Lagus pääsi heti tapaamaan Kannaksen Joukkojen Komentajaa, kenraaliluutnantti Oeschiä. Salven jäi huoneen ohuiden lauseinien taakse istumaan ja saamansa käskyn mukaan kuuntelemaan. Päämajalle solidaarinen Oesch torjui Laguksen esityksen jyrkästi.

Kaupunkia tuli puolustaa viimeiseen veripisaraan asti. Viipurin menettäminen taistelutta edustaisi korvaamatonta arvovaltatappiota. Hän ei myöskään ollut Laguksen tavoin pessimistinen puolustuksen mahdollisuuksien suhteen. Lagus sai viemisikseen käskyn alistaa ainakin yhden panssarikomppanian 20. Prikaatille mahdollisten katutaistelujen tukemiseksi.

Lagus ja Salven poistuivat. Ennen paluuta omalle komentopaikalleen komentaja käski kapteeni Salvenin vielä palata Kavantsaareen pyytämään asiassa suoraa puhelinyhteyttä Päämajaan. Oesch vastasi esitykseen myönteisesti, ja Salvenin palattua molemmat upseerit lähtivät uudelleen Kavantsaareen. Puhelu Oeschin työhuoneesta Päämajaan onnistui heti. Operaatioista vastuussa oleva kenraaliluutnantti Airo suhtautui kuitenkin ehdotukseen kylmän torjuvasti. ”Mitään tuollaista emme Ylipäällikölle esittele!”. Asia oli siis siltä erää loppuun käsitelty. Kun päästiin takaisin omalle komentopaikalle, Lagus sanoi Salvenille: ”Esitykseni on kerran vietävä sotahistorian lehdille!” Näin on siis myös tässä tapahtunut.³⁰

Jälkiviisastelua

Viipuria oli siis varsin asiantuntevan tahon mielestä mahdotonta puolustaa. Mahtoiko näitä ennalta viisaita olla muitakin kuin kenraalimajuri Ruben Lagus, jonka asiantuntemusta tuskin on syytä epäillä? Hänen rasitteenaan on tällaisessa jälkipohdiskelussa mahdollisesti se, että hän saattoi silloin pelätä joutuvansa itse vastuuseen Viipurin puolustamisesta. Hänen Panssaridivisioonansa oli siihen mennessä onnistunut tehtävissään varsin hyvin. Vastoinkäymiset Polviselässä ja erityisesti Kuuterselässä olivat syöneet sen taisteluarvoa

²⁹ Käkälä, Erkki: Laguksen miehet, Marskin nyrkki, Panssarikilta ry 1992, s. 346-347. ³⁰ Käkälä, Erkki: Laguksen miehet, Marskin nyrkki, Panssarikilta ry 1992, s. 346-347.

mutta eivät selvästikään olleet hänen vaan IV Armeijakunnan johdon, osin myös Päämajan vastuulla. Tappioita oli tullut, eikä divisioona niiden jälkeen ollut enää tuoreessa iskussaan. Miksi Lagus olisi halunnut divisioonalleen, ”Marskin Nyrkille”, epäkiitollisen tehtävän puolustaa Viipuria, kaupunkia, jonka Neuvostoliitto oli jo kerran ominut ja jonka se tulisi nytkin, sodan yleisen tilanteen valossa varmasti kaikin keinoin itselleen varmistamaan ellei sotilaiden voimin niin lopulta kuitenkin näköpiirissä olevassa rauhanteossa.

No senhän me tiedämme, miten siinä kävi. Viipuria ei kyetty puolustamaan. Tehtävään käsketty 20.Prikaati ei siihen alkuunkaan pystynyt, ja IV Armeijakunta, jolle 20.Prikaati oli alistettu, jätti sen suoraan sanoen heitteille. Siihen voi tietysti löytää monia syitä, mutta lopputulos oli silti umpisotilaallisesti katsoen katastrofaalisen huono.

On jälkiviisaan kannalta käsittämätöntä, ettei IV Armeijakunnan osuutta Viipurin menetykseen koskaan puitu pohjia myöten. Kyllä sieltä tietysti löytää lähinnä inhimillisiä selityksiä tapahtuneelle. IV Armeijakunnan Esikunta oli ollut kymmenen päivän ajan ”hurrikaanin ytimessä”. Siellä ei varmaan oltu paljon nukuttu. Tilanne oli päiväkausia ollut lähinnä kaoottinen. Oltiin edetty päivittäin kriisistä toiseen.

On myös muistettava, että erityisesti huolto, ja aivan erityisesti ampumatarvikehuolto, oli kärsinyt pahoja menetyksiä suurhyökkäyksen alkamisesta lähtien. Perkjärven Ampumatarvikekenttämakasiinin evakuointi oli onnistunut vain osittain. Viipurin ratapihojen pommituksissa 14.-15.6. tuhoutui ehkä osa evakuoidusta materiaalista. Suurhyökkäyksen jyrän alle jäänyt 10.Divisioona oli menettänyt raskaan kalustonsa käytännössä kokonaan.

Huolia siis riitti niin Armeijakunnan komentajalla, kenraaliluutnantti Taavetti Laa-

tikaisella kuin hänen esikuntapäälliköllään, everstiluutnantti Hautalalla, ja varmaan myös Armeijakunnan tykistökomentajalla, eversti Sippolalla. Heistä viimeksi mainittu oli vastuussa ampumatarvikepäätöksistä, jotka 20.Prikaatin osalta epäonnistuivat täysin. Voimme hyvin kuvitella, että AKE:n tilannekuva ja siten päätöksenteko olivat kärsineet pahasti.

Spekulointia Viipurin puolustamisen mahdollisuuksista

No olisiko Viipuria sitten ollut mahdollista puolustaa, jos tietyt edellytykset olisivat täyttyneet? Entäpä, jos tykistön ja jalkaväen ampumatarvikkeita olisi ollut riittävästi ja niitä olisi myös sumeilematta osattu ja uskallettu käyttää? Entä jos ilmavoimien konkreettinen tuki, niin Taisteluosasto Kuhlmeyn kuin omien koneidenkin, olisi ollut tehokasta ja kohdistunut selvästi ja puolustajienkin silmin näkyvästi Viipurin edustalla oleviin vihollisryhmittymiin. Entäpä, jos panssarintorjunta olisi ollut kunnolla suunniteltu, varustettu ja koulutettu ja jos siinä olisi ollut syvyyttä? Entäpä, jos viestiyhteydet olisivat toimineet 20.Prikaatin sisällä ja Prikaatista IV AKE:aan? Miten olisi käynyt, jos IV AKE olisi käskennyt 17.Divisioonan Viipuria puolustamaan 20.Prikaatin rinnalle? Jospa 20.Prikaatia olisi johdettu tehokkaasti yhtymänä, siis nimenomaan yhtymänä? Jos prikaatin johdanto olisi kaikissa portaissa ollut aktiivisempi, liikkuvampi ja vaativampi? Niin omien kuin myös IV AKE:n suuntaan?

Epäilemättä tapahtumat olisivat menneet toisin kuin todellisuudessa menivät, jos edes osa edellä mainituista edellytyksistä olisi täyttynyt. Mutta kuinka kauan puolustus olisi näiden edellytystenään täyttyessä pitänyt? Sitä emme tietenkään saa koskaan tietää. Jokainen voi esittää siitä omat arvionsa. Kysy-

mys olisi todennäköisesti ollut päivistä, viikosta, korkeintaan parista.

Puna-armeija olisi varmaan omaksunut uuden taktiikan sen sijaan, että olisi koettanut väen väkisin rynnätä kaupunkiin. Nytkin se lähinnä odotteli sopivaa hetkeä. Sillä oli vielä siinä vaiheessa riittävästi voimia kaupungin saartamiseen. Hyökkäys Talin suuntaan olisi varmaan aloitettu välittömästi sen jälkeen, kun olisi huomattu kaupungin puolustuksen tehokkuus. Jos Viipurin itäpuolinen saartotus olisi aloitettu heti 20.6., IV Armeijakunta ei olisi ehtinyt kaoottisen vetäytymisvaiheen jälkeen järjestää puolustusta, eivätkä kaikki Itä-Karjalasta tulossa olevat joukot olisi ehtineet paikalle. Viipuri olisi näin voitu saartaa ja sen jälkeen kaikessa rauhassa vallata. Viipurinlahdelle hyökkävään 59.Armeijan tuloa olisi ehkä voitu nopeuttaa, ja se olisi saattanut onnistua maihinnousussa Viipurin länsipuolelle, kun tulossa oleva saksalaisapu, 122.Divisioona ei vielä olisi ehtinyt paikalle.

Näin ei kuitenkaan käynyt, ja hyvä niin, sillä näin säästyivät Viipuri pahemmilta tuhoilta ja näin säästyivät myös pääosa suomalaisista joukoista. Niitä tarvittiin parin seuraavan viikon aikana pysäyttämään punakone, ensin heti Viipurin kaupungin keskustan länsipuolella Kivisillan maastossa. Tämä Tienhaaran taistelun nimellä kulkeva taisteluhan oli ensimmäinen selvään torjuntavoittoon päättyvä taistelu, jota sitten seurasivat voitot Tali-Ihantalan suurtaistelussa ja lopuksi Viipurinlahdella ja Vuosalmella.

Viipurin menetys ja Saksa

Vaikka Viipurin dramaattisella menetyksellä ei torjuntataistelujemme kannalta ollut suurta operatiivista merkitystä, sillä oli kuitenkin merkittävä, sotamme lopputulokseen vaikuttanut poliittinen seuraamus. Saksalaiset aseveljemme olivat kesällä 1944 seuranneet Suo-

men puolustustaistelua huolestuneina. Heille viimeistään Viipurin menetys oli selkeä viesti siitä, että nyt tarvitaan tositoimia Suomen pitämiseksi mukana rintamassa.

Suomen kevään 1944 rauhantunnustelujen seurauksena Saksan tuki Suomelle oli ollut jäissä huhtikuusta alkaen. Konkreettiset tukitoimet tosin käynnistyivät vauhdilla uudelleen jo 12.6.1944 Mannerheimin vedottua suoraan Hitleriin. Uutta panssaritorjuntakalustoa tuotiin Baltiasta pikavauhtia moottoritorpedoveneillä, Taisteluosasto Kuhlmeylenssi jo 16.6. Baltiasta Malmin kautta Immolaa ja aloitti taistelulennot vielä saman päivän aikana. Se kaksinkertaisti puolustuksemme ilmavoimat kerralla ja haastoi tehokkaasti vihollisen ilmaherruuden. 122.Divisioonan (Greif) siirto Baltiasta Suomeen käynnistyi.

Kun ulkoministeri Ribbentrop sitten lensi Suomeen ja sai painostuksensa jälkeen 26.6. Tasavallan presidentti Risto Rytiltä henkilökohtaisen vakuutuksen, että Suomi ei hänen johdollaan tee erillisrauhaa, kysymys oli enemminkin poliittisen tason vakautustoitimesta. Saksalaisten epäluulot Suomen halusta jatkaa sotaa väistyivät sitä mukaa, kun ensimmäisiä torjuntavoittoja alkoi tulla. Saksan aseapu jatkui erittäin mittavana pitkälle elokuun 1944 puolelle. Sen seurauksena Suomen puolustus oli rauhantunnustelujen uudelleen käynnistyessä vahvempi kuin koskaan aikaisemmin. Torjuntavoittojemme sarja ja vahvistuneet resurssimme vaikuttivat osaltaan siihen, ettei ehdotonta antautumista enää vaadittu. Itsenäisyytemme oli näin pelastettu.

Oliko Viipuria edes tarkoitus puolustaa?

Monimutkainen maailma ja ihmismieliä järkyttävät tapahtumat vaativat yleensä selityksiä. Mitä oikein tapahtui, miksi ja kenen syytä se oli? Ajatukset jostain tapahtuneeseen

liittyvästä salaisuudesta, esimerkiksi salaliitosta, voivat alkaa kehittyä, jos ihmiset eivät halua uskoa kuulemaansa virallista selitystä. Liikkeelle panevana voimana on inhimillinen uteliaisuus. Näihin salaliittoselityksiin kuuluu yleensä ajatus, että historian rankat tapahtumat eivät voi olla pelkkiä sattumia. Tapahtumien taustalta etsitään niitä ”ohjannutta kättä”.

Voi olla kyse myös siitä, että salaliittoteoriat tarjoavat selityksiä, joita joku ryhmä tai suuri enemmistö haluaa kuulla. Voisiko taustalla siten olla sosiaalinen tilaus armollisille ja vapahtaville selityksille, kun on tapahtunut jotakin katastrofaalista, jotain sellaista, minkä ei olisi pitänyt olla lainkaan mahdollista. Näiden selitysten avulla ikään kuin palautuu illuusio elämän ja sen tapahtumien hallinnasta. Hallitsemattomuushan tunnetusti ahdistaa. Tällaisia selitystä vaativia tapahtumia löytyy ihmiskunnan historiasta lukuisia. Todettakoon tässä esimerkkeinä vain presidentti Kennydyn murha, Estonia –katastrofi, WTC 11.9., ... ja Viipurin menetys 20.6.1944.

Sotahistoriallisen Seuran aikakauskirjassa 24/2005 julkaistussa artikkelissa tutkija Eeva Tammi esitti teoriansa, jonka mukaan Viipurin puolustuksen katastrofaalinen epäonnistuminen ei ollut sattuma.³¹ Viipuria ei hänen mukaansa ollut tarkoitukseen puolustaa. Tämän salaliittoteoriansa Eeva Tammi rakensi hiukan tiivistäen kolmenlaisten todisteiden varaan.

Ensinnäkin Viipurin puolustamatta jättämisestä sovittiin Eeva Tammen mukaan Mikkeliissä maaliskuussa 1944. Kenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen oli nimitetty IV Armeijakunnan komentajaksi Karjalan kannakselle. Matkallaan Maaselän kannakselta uuteen sijoituspaikkaansa hän poikkesi kotonaan Mik-

kelissä. Siellä hän tapasi Päämajan korkeinta johtoa eli jalkaväenkenraali Heinrichsin, kenraaliluutnantti Airon ja eversti Nihtilän. Eeva Tammen mukaan kenraaliluutnantti Erkki Laatikainen, Taavetti Laatikaisen poika, on hänelle kertonut tästä Mikkeliissä tapahtuneesta neuvottelusta. Tuolloin 16 –vuotiaan Erkki Laatikaisen kertoman mukaan neuvottelussa sovittiin, ettei Viipuria tulla tosissaan puolustamaan. Viipuriin järjestetään vain ”verhoava” puolustus, ja varsinainen puolustuslinja tullaan sijoittamaan Viipurin kantakaupungin länsipuolella Kivisillan salmen taakse. Erkki Laatikainen oli kuullut tämän seinän takaa.

Toiseksi Eeva Tammi tukeutuu teoriassaan kenraaliluutnantti Airon sodanjälkeisen ajan uskotun miehen, Jussi Rannan kertomukseen keskusteluista, joita oli käyty pienessä piirissä Heinolan Rotary-klubissa. Niissä Airo olisi kertonut tuosta Viipurin puolustamatta jättämisestä. Rannan mukaan Airo olisi todennut: ”Älkää katsoko palasia, katsokaa kokonaisuutta! Itsenäisyys säilyi, kaikki muu on merkityksetöntä.” Viipurin menetys oli siis Airon mielestä pikkujuttu, johon ei kannattanut kiinnittää sen suurempaa huomiota.

Kolmanneksi Eeva Tammi käy artikkelissaan läpi kaikki ne moninaiset, yksittäiset tapahtumat, jotka käytännössä johtivat Viipurin nopeaan menetykseen. Hänen mielestään ne kaikki yhdessä ja erikseen todistavat, että tuo Mikkeliissä solmittu ”salaliitto” toimi käytännössä niin, että suurin piirtein kaikki meni pieleen, siis tarkoituksella. Taustalla oli hänen mukaansa tuo Mikkelin sopimus.

Todettakoon, että yksi ansiokkaimmista Viipurin tapahtumien dokumentoijista, Lauri Jäntti kirjoitti yhden haastattelemansa avainhenkilön, 20.Prikaatin tykistökomentajan, everstiluutnantti Arran tunnoista, kun

³¹ Tammi, Eeva: Viipuria ei aiottukaan pitää 1944, Sotahistoriallinen Aikakauskirja 24, Helsinki 2005, s. 228-255.

epäsuora tuli oli hiipunut ampumatarvikkeiden loputtua: ”Tuntuu näin jälkeensä kaikkea onnettomia yhteensattumia ajatellen siltä, että Nemesis itse olisi katsonut hetken tulleen harmaannuttaa 20.Prikaatin johdon hiukset.” ”Vai tahtoiko se säästää Viipurin vihannan enemmältä raunioitumiselta?”³²

Heikot todisteet!

Tapahtunutta viileästi tarkasteleva tutkija ei kuitenkaan voi muuta kuin todeta, että todisteet tuollaisen sopimuksen olemassaolosta, puhumattakaan sen toteutumisesta, eivät yksinkertaisesti riitä. Ne koostuvan toisaalta epämääräisiksi ja epäluotettaviksi osoittautuneista toisen käden kertomuksista, toisaalta tapahtumien tietoisesta ja tarkoituksenmukaisesta tulkinnasta niin, että ne tukevat teoriaa.

Ensinnäkin päätodistaja, Erkki Laatikainen on kahdessa esitelmätilaisuudessa tämän kirjoittajan läsnä ollessa todennut Mikkelin tapaamisesta maaliskuussa 1944: ”Ei siellä Viipurista puhuttu!”³³ Hän on siis selkeästi perunut Eeva Tammelle kertomansa. Mihin tässä oikein pitäisi uskoa!

Herää myös kysymys, mitä vanheneva ja ilmeisen alkoholisoitunut kenraali Airo mahdtoi siellä Heinolan Rotary-klubiveljille oikein puhua. Eeva Tammen tiedot siitä perustuvat toisen käden tietoihin. Hän on itse kirjoittanut Airon henkilökohtaisen ystävän Jussi Rannan muistelmat, joissa kerrotaan varsin yksityiskohtaisesti Airon viimeisistä vaiheista ja Heinolan Rotary-klubista. Näistä muistelmista ei löydy sanatarkkaa mainintaa, että Viipuria ei olisi ollut tarkoitus puolustaa.

On tietenkin mahdollista, että maaliskuussa 1944 Mikkelissä puhuttiin jotakin myös Viipurin puolustamisesta. Kannaksen puolustus-

suunnitelmathan olivat vasta hiljan selkiintyneet. Viipurin on kuitenkin täytynyt siinä keskustelussa olla vain yksityiskohta. Tilannehan oli vielä silloin hyvin epäselvä. Suurhyökkäyksestä Kannaksella oli jo merkkejä, mutta Päämajan virallinen kanta oli, että Suomi on maailmansodan kannalta periferiaa. Suomi voi siis suhteellisen rauhassa odottaa loppuselvitysten tapahtuvan jossain muualla. Kokonaan toinen asia on, uskallettiinko Viipurin puolustuksesta sopia mitään Ylipäällikön selän takana? Ainakin siitä herää koko joukko kysymyksiä, joihin on vaikea löytää salaliittoteoriaa tukevia vastauksia. Miten on ymmärrettävissä, että tuohon todisteiden kannalta keskeiseen Mikkelin tapaamiseen osallistui Ylipäällikölle lojaaleista lojaalein kenraali Heinrichs ja ”Ritari Nuhteettomana” tunnettu eversti Nihtilä? Ei ole kovin uskotavaa, että he olisivat olleet sopimassa mitään Ylipäällikön selkeän tahdon vastaista! Kyseessä on ollut majesteettirikos, joka paljastuessaan olisi saattanut johtaa ankariin rangaistuksiin.

Kriittinen tutkija voi ehkä uskoa Airon ja ehkä Laatikaisenkin kyenneeseen sopimiseen. Mutta sekin on vain historiankirjoituksesta rakentuneisiin henkilökuviin perustuva uskomus. Aironhan tiedämme joissakin yhteyksissä tietoisesti pitäneen Ylipäällikköä pimennossa, koska hän pelkäsi hermostuneen esimiehensä vaikeuttavan työtään. Airohan lienee tuon pimittämisen takia selkeästi osasyllinen ”Päämajan hukattuihin kuukausiin” ennen vihollisen suurhyökkäystä kesäkuussa 1944, vaikka pääsyllinen tietysti on Marski itse. Ylipäällikköhän ei uskonut, tai halunnut ainakaan virallisesti uskoa, vihollisen kevään 1944 yleispoliittisessa ti-

³² Jäntti, Lauri: Viipurin viimeinen päivä kesällä 1944, WSOY Porvoo 1964, s. 53-54. (Nemesis: kreikkalaisessa mytologiassa jumalaisen koston henki.) ³³ Eeva Tammen esitelmätilaisuus Suutarilan kirjastossa 19.11.2007 ja kommodori evp Seppo Kanervan järjestämä Aseveli-ilta 11.3.2011 Helsingissä Kampin toimintakeskuksessa.

lanteessa olevan niin kiinnostunut Suomes-
ta, että se olisi ryhtynyt tällä rintaman osalla
suurisuuntaisiin operaatioihin. Airo ei selväs-
tikään tehnyt kaikkeaan hänen käsityksensä
muuttamiseksi, vaikka hänellä todistetusti oli
parempaakin tietoa.

Jos todella oli ennalta tehty päätös olla puo-
lustamatta Viipuria tosissaan, miten se sitten
aiottiin toteuttaa pitämällä asia vain tämän
pienen piirin tiedossa? Ylipäälliköllehan se
ei missään tapauksessa saanut vuotaa. Hän-
hän ei sitä hyväksyisi. Tietävästi Airo oli al-
kuvuodesta 1944 koettanut suostutella hänet
luopumaan Viipurin puolustamisesta mutta
huonoin tuloksin. Jotta suunnitelma toteutui-
si, sen edellyttämät ja Eeva Tammen kuvaat
puolustuksen selkeät ”sabotointitoimet”
olisi pitänyt delegoida varsin alas ja laajalle
Viipurin puolustamisesta perimmäisessä vas-
tuussa olevan IV Armeijakunnan organisaa-
tiossa. Ne olisivat silloin taatusti synnyttäneet
kiusallisia kysymyksiä, ja seurauksena oli-
si ollut suuri vuotoriski, ainakin jälkikäteen.
Tietävästi ei edes everstiluutnantti Hautala,
Laatikaisen esikuntapäällikkö IV Armeija-
kunnan esikunnassa, ollut perillä asiasta. Joka
jotakin sotaväen johtamisesta ymmärtää kä-
sittää, ettei Armeijakunnassa voi tapahtua ko-
vin merkittäviä asioita, joista ei esikuntapääl-
likkö ole perillä.

20. Prikaatin kohtalo

Entä pantiinko tehdyn sopimuksen nimis-
sä Viipuria puolustamaan tietten tahtoen juu-
ri 20.Pr, joka päättäjien täytyi etukäteen tie-
tää suhteellisen heikoksi yhtymäksi? Olihan
se lähes vasta perustettu, ilman minkäänlais-
ta kokemusta toiminnasta yhtymänä ja suu-
reksi osaksi vailla tuoretta rintamakokemus-
ta. Kartoja ja aikatauluja tarkastelemalla ei
kuitenkaan voine päätyä muuhun kuin kiel-
teiseen vastaukseen. Eeva Tammen artikke-

lissaan mainitsemat ja aikaisemmissa suun-
nitelmissa esiintyneet Viipurin potentiaaliset
puolustajat 17. ja 18.Divisioona eivät olleet
käytettävissä. 17.D ei ehtinyt paikalle ajoissa,
ja 18.D oli pahasti kuluneena auttamattomasti
kiinni raskaissa viivytystaistelussa Viipuris-
ta itään ja koilliseen. 20.Pr oli siinä tilantees-
sa ja sillä hetkellä kerta kaikkiaan ainoa mah-
dollinen Viipurin puolustaja. Muita todellisia
vaihtoehtoja ei ollut!

Lähetettiinkö 20.Prikaati siis selkeällä jyr-
kän puolustuksen käskyllä tietten tahtoen su-
den suuhun ilman tarkoitustakaan antaa sil-
le mahdollisuutta selviytyä tehtävästään?
Olivatko 20.Pr:n vaikeudet siis todistetta-
vasti joltain osin ylhäältä käsin tahallaan ai-
heutettuja? Jos näin oli, kyseessä oli ennen
kuulumaton rikos, jollaista ei sotahistoriam-
me tunne. Entäpä jos prikaati olisikin vastoin
odotuksia osoittautunut tarmokkaaksi ja roh-
keaksi puolustajaksi ja tapattanut itsensä Vi-
ipurissa? Ylipäällikön tietämättähän sitä ei oli-
si voinut sieltä enää pelastaa käskemällä pois
kesken kaiken.

Miksi ihmeessä olisi sovittu 20.Pr:n jättä-
misestä heitteille, kun kerran jo muutaman
seuraavan päivän tapahtumat osoittivat, että
aikataulullisesti oltiin veitsen terällä? Olisi-
han jo päivänkin lisäajan voittaminen ollut
manna. Nythän kävi niin, että hyvällä on-
nella aika riitti nipin napin, kun vihollinen ei
kyennyt jatkamaan hyökkäystä suoraan liik-
keestä Viipurin kukistuttua. Kun Viipurin
puolustusta aikaisemmin alettiin järjestellä,
ja puolustustehtävä 18.6. annettiin 20.Pr:lle,
tilanne oli IV AKE:ssa varmasti kaotinen.
Ajan voittamisen olisi kuitenkin luullut ole-
van yksi päällimmäisistä tavoitteista oli sitten
VKT –linjan lopullinen kulku määritelty mik-
si tahansa.

Miksi siis 20.Pr:n ei olisi annettu tosissaan
yrittää IV AK:n kaikella mahdollisella tuella?

Ajatus prikaatin säästämisestä myöhempää tarvetta varten tuntuu haetulta. Tietysti kaikkien joukkojen käytössä lienee luonnollinen se ajatus, etteivät ne saamaansa tehtävää toteuttaessaan tuhoudu. Jo Clausewitzkin oli aikanaan sitä mieltä, että sodassa joukon tehtävä on aina numero yksi, mutta heti sen perään tulee hengissä ja toimintakykyisenä säilymisen tavoite. Tapa vihollinen äläkä anna sen tappaa itseäsi!

Miksei voida myöntää, että Viipurin puolustamisessa yksinkertaisesti epäonnistuttiin!

Ei ole yksinkertaisesti uskottavaa, että kaikki mahdolliset Viipurin taisteluun liittyvät epäonnistumiset ja kammellukset, niin umpisotilaalliset kuin inhimillisetkin, voisivat johtua jostakin ennalta sovitusta! Eeva Tammen kuvaileman salaliiton johtava ajatus, Viipuri-Kuparsaari-Taipale –linjan siirtäminen puolustuksellisesti edullisempaan paikkaan Kivisillan salmen länsipuolelle toteutui kielteittä. Sinne puolustus kyllä siirtyi, kuten me jälkiviisaat tiedämme, mutta täysin hallitsemattomalla tavalla, eikä siellä mitään muuta linjaa ollut kuin se vesistölinja! Asemat olivat siellä täysin varustamattomat. VKT –linjahan oli yleensäkin käytännössä lähes pelkästään paperilla, mutta miksi ei linjan lopulliseksi sijainniksi etukäteen tiedettyä tai ehkä päätettyä Tienhaaran maastoa Kivisillan salmen länsipuolella oltu linnoitettu lainkaan? Ei edes VKT –linjan tukilinjaksi! Huimaa uhkapeliä salaliittolaisilta!

Käytännössä tuossa mahdollisessa salaliitossa oli kysymys Airon ja Laatikaisen välisestä sopimuksesta, jonka perusteluna olivat huonoiksi arvioidut mahdollisuudet puolustaa Viipuria. Muiksi sopijoiksi väitetyillä Hein-

richsillä ja Nihtilällä ei ollut suurhyökkäyksen alettua enää käytännön mahdollisuuksia toimia sovitun toimintamallin hyväksi. Mutta oliko salaisuuteen vihitty myös yksi näytelmän todellisista voimatekijöistä, IV AK:n tykistökomentaja, eversti Sippola, joka oli perimmäisessä vastuussa 20.Pr:n ampumatarvikeongelmista? Kiusasiko hän 20.Prikaatia tahallaan? Vai oliko hänen toimintansa vain hänelle tyypillistä, poikkeuksellisen tiukan esikuntabyrokraatin normaalia työtä? Oliko mukana ehkä vielä muitakin henkilöitä 20.Pr:n epäonnistumisen varmistamiseksi? Ainakaan IV AK:n esikuntapäällikkö everstituutnantti Hautala ei voine olla yksi näistä Viipurin katastrofin järjestelijöistä. Häntähän on varsin yleisesti pidetty hyvänä ja tunnollisena esikuntaupseerina ja hyvänä miehenä.³⁴ ”Tip-Top Hautala, viittä vailla eversti.”

IV AK:n tykistön ryhmittymisestä VKT –linjan puolustukseen on tykistökomentaja, eversti Sippola on omassa selvityksessään väittänyt, että Viipurin puolustusta tuki peräti kahdeksan (8) tykistöpatteristoa.³⁵ Väite on selvästi perätön. ”Jos kahdeksan patteristoa olisi ampunut tuohon rykelmään (60-80 panssarivaunua Ristimäen edustalla) vaikkapa 2-3 iskuja, olisi vihollisen pitänyt tuoda tilalle uusi panssariprikaati, 40-50 panssaria. Jos sen jälkeen nuo salaperäiset kahdeksan patteristoa olisivat tukeneet prikaatin puolustusta, kirjoitettaisiin Viipurin taistelun historia aivan toisin.” Näin siis Viipurin taisteluun osallistunut silloinen kapteeni Uuno Tarkki selvästi turhautuneena.

Ainoat näytöt Armeijakunnan tykistön tukitoimista perustuvat tietoon, että Ristimäessä II Pataljoonan alueella toimi Raskaspatteristo 17:n tulenjohtajana luutnantti Kurt Wikstedt. Kirjallisuudessa esiintyy myös tie-

³⁴ Halsti, Wolf: Aika vaatii veronsa, Muistelmat 2 1939-1948, Otava, Keuruu 1974, s. 277. ³⁵ Tarkki, Uuno: Taistelu Viipurista 20.6.1944, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1996, s. 271-273.

to, että tuo patteristo tuki Viipurin puolustusta ampumalla noin 400 laukausta vihollisryhmittymien suuntaan. Milloin ja minne, siinä kysymys?

Kun Viipurin taistelu kaupungin länsipuolella sitten toden teolla jatkui 22.6.1944, se tuli tunnetuksi Tienhaaran taistelun nimellä. Silloin juuri tykistöä tuli yksi tämän ensimmäisen, selvän torjuntavoiton ratkaisijoista. Tykistöä oli jo Tienhaaran taistelussa käytettävissä yli 10 patteristoa, joilla ei tietävästi ollut minkäänlaista ampumatarviketä tai säästovelvoitetta ja jotka toimivat loistavasti yhteisen tulenjohton alaisina tuhoten aalto aallolta Kivisillan salmen ylitystä yrittävät viholliset.

Miksi pari päivää aikaisemmin Viipurin taistelussa piti olla ampumatarvikkeissa niin säästäväinen? Juuri säästämisen tarpeeseenhan Sippola ja Laatikainen vetoavat omissa selityksissään Viipurin katastrofin syitä selviteltäessä. Tienhaarasta lähtien a-tarvikkeita oli käytettävissä käytännöllisesti katsoen rajattomasti. Eikä kukaan puhunut säästämisestä myöhemminkään, kun tykistöämme puhui tunnetulla tavalla esimerkiksi Ihantalán ratkaisuvaiheissa heinäkuun alussa.

Ohjasiko IV AK:n komentajan pessimistinen näkemys ja kuva ennakkoon hävitystä Viipurin taistelusta tiedostamatta toimintaa käytännössä niin, että yhteistoiminta 20.Pr:n kanssa ei toiminut alkuunkaan? Siksikö IV AKE ei ollut aktiivisempi yhteydenpidossaan 20.Pr:n suuntaan? Yhteyksiähän ei missään vaiheessa saatu toimimaan kunnolla. Jos vastaus on myönteinen, pessimistisen näkemyksen on täytynyt olla siellä yleinen. Pelkkä komentajan, kenraaliluutnantti Laatikaisen pessimismi ei varmaan kuitenkaan olisi riittänyt, koska AKE:ssa oli runsaasti kyvykkäitä upseereita, esimerkiksi esikuntapäällik-

kö Hautala, joiden lähtökohta varmasti oli se, että tässä tehdään kaikki, mitä voidaan. Olihan IV AKE:n tiedossa sitä paitsi jo siinä vaiheessa Ylipäällikön 18.6. päivätty päiväkäsky, joka velvoitti jyrkkään puolustukseen vihollisen pysäyttämiseksi.

Oli kenraalimajuri Laguksen päätös antaa 20.Pr:n tueksi PsD:n joukoistaan juuri Erillinen Panssarikomppania eikä esimerkiksi erinomaisiksi osoittautuneita rynnäkkötykkeitä, ”Sturmeja” osoitus hänen omasta pessimistisestä näkemyksestään? ErPsK:lla ei ollut juurikaan taistelukokemusta. Se oli kyllä ehtinyt kärsiä Kannaksella huomattavia vaunutappioita, mutta ne eivät johtuneet taisteluista vaan vaunutyypin kelvottomuudesta rintamaolosuhteisiin. Kolme vaunua oli jo jouduttu hylkäämään joko niiden juututtua maastoon tai teknisten vikojen vuoksi. Komppanian Christie –vaunujen tehottomuus, haavoittuvuus ja yleinen sopimattomuus kesän 1944 taisteluihin oli siis tullut täysin selväksi. Oli siten Lagukselta aika julmaa panna luutnantti Sippel ”pahvipanssareineen” paikkaan, jota Laguksen itsensä mukaan ei ylipäänsäkään ollut mahdollista puolustaa. Seurauksethan me tiedämme. Vaunuja tuhoutui ja Sippel kaatui. Tämä vaunutyyppe, siis ne vaunut, jotka vielä olivat jäljellä, päätettiin pian Viipurin taistelun jälkeen romuttaa.³⁶

Tosiasia on tietysti se, että koko PsD oli jo siihen mennessä Kannaksella kärsinyt pahoja tappioita niin miehistön kuin kaluston osalta ja oli kipeästi huollon ja uudelleenjärjestelyjen tarpeessa. Myöhemmät tapahtumat tietenkin osoittavat, että oli ehkä sittenkin viisasta säästää PsD:n parempaa kalustoa, raskaita panssareita ja rynnäkkötykkeitä, myöhempiä tarpeita varten. Niitä tarvittiin Tali-Ihantalassa ja Vuosalmella.

³⁶ Käkälä, Erkki: Laguksen rynnäkkötykit, WSOY, Porvoo 1996, s. 353-354.

Miksei Viipurin kaikkiaan 12 siltaa miinoitettu ja kaupunkia sulutettu hyvissä ajoin ja tehokkaasti? Sehän olisi merkinnyt lisääjän voittamista ja olisi siten osaltaan edistänyt Kivisillan salmen taakse siirrettävän VKT –linjan puolustusta. Nythän päätyön tekivät viime tipassa PionP 26:n eli Kannakselta vetäytyvän 10.D:n pioneerit. 20.Pr:n omat pioneerit täydensivät työtä minkä ehtivät ja huolehtivat lopulta pääosin räjäyttämistä. Vaikka pioneerit kaiken kaikkiaan selvisivät tehtävistään Viipurissa kunnialla, koko toiminta oli kovin hätäistä ja improvisoitua. Materiaalipula häiritsi myös pioneereja, sillä Linnansaaren Pioneerikenttämakasiini oli lähes yhtä byrokraattinen kuin jalkaväen ja tykistön ampumatarvikkeista huolehtinut Rautakorven Ampumatarvikenttämakasiinikin. Sen jakamatta jääneet varastot jouduttiin räjäyttämään viime tipassa Kivisillan salmen yli vetäydyttyä.³⁷

Panssarmiinoitteiden rakentaminen on oma lukunsa, josta on vain vähän tietoa saatavilla. Miinoitteita rakennettiin luonnollisesti lähinnä pääteiden suuntiin eli Kannakselta Viipuriin johtavan päätien ja toisaalta Koivistolta tulevan rantatien suunnalle. Painopistesuunnassa Ristimäen edustalla ne toimivat tilapäisesti panssareiden läpimurtoa hidastavina tekijöinä. Todistettavasti ainakin yksi vaunu ajoi siellä miinaan ja sen seurauksena muutkin pysähtyivät joksikin ajaksi. Kun panssarintorjunta syvyydessä puuttui täysin ja kun uusien saksalaisaseiden käyttöä ei hallittu, miinoituksilla oli vain hidastava vaikutus. Koiviston tien suunnassa miinoituksien vaikutuksesta ei ole näyttöä. Siellähän vihollisen panssareita esiintyi selvästi myöhemmin kuin painopistesuunnassa.

Yksi 20.Prikaatin ampumatarvikehuollon ongelmien lähtösyistä oli se, että prikaatilla

ei ollut Viipuriin tullessaan ohjesäännön edellyttävää määrää ampumatarvikkeita, ei tykistön eikä jalkaväen. Miksi ihmeessä ja keneltä 20.Pr sai käskyn keskeyttää tykistön ampumatarvikkeiden lastauksen Aunuksessa ja odottaa täydennyksiä matkan varrelle Jessoilassa? Rautateiden vaunupula saattoi tietysti olla yksi järkevä selitys. On myös ymmärrettävää, että matkaan lähdettyä kuormausta koettiin kaikin keinoin nopeuttaa, mutta mitä järkeä oli käskeä purkamaan jo kuormatut vaunut? Siten ei varmaan saatu junia kulkemaan yhtään nopeammin! Onneksi 20.Prikaatin viisaat ja terveellä tavalla laiskat tykkimiehet jättivät tämän käskyn täyttämättä. Lopputulos oli, että Raskaspatteristo 40:n ainoat ampumatarvikkeet Viipurissa olivat juuri nuo Aunuksessa jo lastatut ja purkamatta jätetyt 440 laukausta.

Entä miksi Aunuksen piti veteraanien kerroman mukaan jättää myös jalkaväen a –tarvikkeita? Oliko tässäkin mahdollisesti kyse Aunuksen VI AK:n halusta pitää kaikki mahdolliset ampumatarvikkeet itsellä ja siirtää täydennysvastuu vastaanottavalle IV AK:lle? Aika luonnonlistahan se olisi ollut, mutta siitä olisi sitten seurannut selkeä tieto ja vastaanottavan IV Armeijakunnan korostettu täydennystehtävä. Ei tainnut tästäkään mennä viesti perille.

Tykistön ja kranaatinheitin ampumatarvikkeiden loppuminen oli yksi ratkaisevista tekijöistä. Tunnetusti suurin osa sotilaista kaatui ja haavoittui toisessa maailmansodassa juuri epäsuoran tulen ja pommitusten vaikutuksesta. Jalkaväen ampumatarvikkeiden hupeneminen ja täydennysten puuttuminen eivät tosiasiallisesti ehtineet käytännössä haitata puolustusta. Asialla oli kuitenkin suuri psykologinen merkitys. On ilmeistä, että etu-

³⁷ Jäntti. Lauri: Viipurin viimeinen päivä kesällä 1944, WSOY Porvoo 1964, s. 94-95.

linjan sotilaat tunsivat olonsa turvattomaksi, kun henkilökohtaiseen aseeseen ei enää ollut kuin kourallinen patruunoita. Varsinaisen taistelutoiminnan kannalta sillä ei kuitenkaan ehtinyt olla suurta merkitystä. On syytä epäillä, että merkittävä osa vähistä kiväärinpatruunoista oli kulutettu turhaan eli ammuttu vihollisen suuntaan tähtäämätöntä tulta, panniikkiammuntaa. Pysyttelihän vihollisen jalkaväki pitkään jalkaväen aseiden kantaman ulkopuolella. Vihollisen lähdettyä vihdoin liikkeelle konekiväärien patruunahuolto olisi tietenkin ollut ratkaisevan tärkeätä saada toimimaan. Mutta silloin tilanne oli jo ratkennut, kun 6.Komppanian pääosa oli jo paria tuntia aikaisemmin jättänyt asemansa, eikä aukkoa oltu kyetty täyttämään reserveilla.

Kun kenraalimajuri Laguksen esitys Viipurista luopumisesta ei mennyt läpi, hänen seuraava ajatuksensa lienee ollut Viipurin puolustuksen tukeminen. Niinpä hän yritti auttaa jääkärioveljeään eversti Kemppiä saamaan a-tarvikkeita Rautakorvesta panemalla byrokraatiaan vauhtia Päämajan kautta. Näin saadut ampumatarvikkeet eivät tosin enää ehtineet jakoon, mutta yritys oli kyllä hyvä. Hänen yhdysupseerinsa kävi myös Kempin kanssa keskusteluja Taisteluosasto Kuhlmeyn käyttämisestä Viipurin puolustuksen tukemiseen mutta ilman selvää tulosta. Tosiasiassa Taisteluosasto Kuhlmeyn Schlachtgeschwader 3 rynnäköi Viipuria lähestyviä kolonia vastaan 20.6.1944 aamupäivällä kaksi kertaa ja vielä uudelleen iltapäivällä uudelleen kaksi kertaa. Kuhlmeyn koneet ampuivat Kannaksella päivän aika alas seitsemän viholliskonetta, suomalaiset hävittäjät 46 ja ilmatorjuntamme 11 konetta.³⁸

Käskeytetään ilmatorjunta pois Viipurin

puolustuksesta voidaan niin haluttaessa kylä nähdä salaliittoteoriaa tukevana toimeina. Eversti Lapin selvityksen mukaan Viipurin ilmatorjunta oli alun alkujaan huonosti järjestetty. Se oli osoittanut tehottomuutensa pommituksissa 14.-15.6.1944. Se kannatti siis vetää pois taistelujen jaloista. Rintaman ilmatorjunta näyttää silloin olleen todella niukka voimavara, ja nyt sen yksinkertaisesti katsottiin palvelevan kokonaisuutta paremmin muualla kuin juuri Viipurissa. Vihollisen pommitukset Elisenvaarassa ja Simolassa olivat paljastaneet esimerkiksi kuljetusyhteyksiemme haavoittuvuuden.

Raskasliikkeisen rautatietykistön osalta tilanne on selvä. Se piti tietysti aina saada ajoissa riittävälle etäisyydelle rintamalinjasta, sijaitisi se sitten missä tahansa. Miksi sitä ei saatu toimintakuntoon ja tukemaan Viipurin puolustusta, eikä kai Tienhaarankaan puolustusta? Paulaharjun artikkelista Viipuri 1944 kirjassa todennäköiset syyt kyllä selviävät. Rautatietykistölle ei oltu enakkoon valmisteltu omia ampuma-asemia torjuntataistelujen ja vetäytymisen vaiheiden varalle. Rautateiden vakioasemilta ei voitu ampua vilkkaan muun liikenteen ja täpötäysien ratapihojen vuoksi. Raskaan rautatietykistön ammunta olisi myös nopeasti vetänyt puoleensa vihollisen ilmavoimien vastatoimintaa, joka olisi aiheuttanut kohtuuttomia tappioita rautatiekuljetuksille. Kauaskantoisen rautatietykistön tulenjohto oli Paulaharjun mukaan myös ongelmallista; asemasodankin aikana jouduttiin usein tyytymään pelkkään kartta-ammuntaan, jonka tuloksia ei voitu todeta. Tehokas tulenjohto olisi Viipurissa edellyttänyt hyviä yhteyksiä etulinjan ja rautatietykistön tuliasemien välille.³⁹ Ja näitä Viipurin puolustuksen tulen-

³⁸ Valtonen, Hannu: Lento-osasto Kuhlmei, Saksan Luftwaffe nSuomen tukena kesällä 1944, Keski-Suomen Ilmailumuseon julkaisuja 2, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1991, s. 130. ³⁹ Elfvingen Eero, Tammi Eeva (toim.): Viipuri 1944, WSOY, Juva 2007, s. 185-186.

johtoyhteyksiähän ei saatu Armeijakunnan ta-
solla toimimaan muutenkaan.

Mitä painoi vaa'assa ajatus kaupungin sääs-
tämisestä täydelliseltä tuholta, joka olisi te-
hokkaan puolustuksen tapauksessa ollut mel-
ko todennäköistä? 20.Pr:n esikuntapäällikkö
majuri Viirihän ilmeisesti esitti kaupungin
sisääntuloväylien suluttamista räjäyttämäl-
lä kerrostaloja katujen tukkeeksi, mutta joku
ilmeisesti viime kädessä kielsi tämän. Kuka?
Asia on kuulopuheiden varassa, eikä siitä ei
ole löytynyt virallista dokumentaatiota.

Salaliittoteoria kyllä selittäisi sen, miksi syn-
tipukeiksi myöhemmin löydettiin vain Pri-
kaatin komentaja eversti Kemppi ja II Patal-
joonan komentaja majuri Bäckman, kun taas
esimerkiksi IV AK:n komentaja Laatikainen
ja hänen tykistökomentajansa Sippola pääsi-
vät tutkimuksissa kuin koira veräjistä. Mars-
kihan kyllä ilmeisen aidosti raivostui Viipurin
menetyksestä ja piti sitä sotilaallisena skan-
daalina sekä käynnisti tutkimukset asiassa.
Hän ei kuitenkaan enää oikeudenkäyntivai-
heessa hallinnut tilannetta, koska politiik-
ka silloin vaati hänen lähes kaiken aikansa ja
huomionsa. Niinpä asian tutkinta jäi käytän-
nössä muiden, osin asianosaisten käsiin.

Kieltämättä Viipurissa tapahtui kaikenlaista,
joka voidaan haluttaessa tulkita niin, että oli
tarkoitus ehkäistä todellinen taistelu. Kaikki
nämä toimet voidaan kuitenkin selittää myös
muilla tavoin. Järkeviäkin selityksiä löytyy,
kuten olen edellä yrittänyt osoittaa, mutta pal-
jon voidaan myös selittää katastrofaalisella
tilanteella ja ihmisten kyvyttömyydellä toi-
mia silloin tavalla, joka jälkepäin arvioi-
den olisi ollut järkevää ja sotilaallisessa mie-
lessä ammattimaista. Semmoisissa tilanteissa
ihmiset, joista kaikki eivät välttämättä olleet
edes soveltuvia silloisiin tehtäviinsä siinä ti-
lanteessa, joutuivat tekemään päätöksiä hyvin
nopeasti puutteellisen tai jatkuvasti muuttu-

van informaation varassa. Silloin tehdään vir-
heitä. Sota nyt on vain semmoista sähellystä,
jossa voittaa se, joka tekee vähemmän pahoja
virheitä.

ULKOISTA APUA TARVITTIIN 1944 PUOLIN JA TOISIN

Kunnia kesän 1944 torjuntavoitoistamme kuuluu kiistatta omille joukoillemme, jotka pysäyttivät vihollisen Karjalankannaksella, Laatokan pohjoispuolella ja vielä elokuun alussa Ilomantsissa. Kansakuntana emme kuitenkaan olisi voineet mitenkään selvitä ilman aseveljemme Saksan mittavaa apua, vaikka tätä saattaa joidenkin olla vaikeata myöntää.

Kesän 1944 suurtaistelujen alkaessa maarintamamme Kuhmon tasalta pohjoiseen oli Saksan yli

200 000 miestä käsittävien joukkojen ja aseiden varassa. Jos olisimme joutuneet itse vastaamaan koko itärintamastamme, puolustuksemme olisi ollut pelottavan harva. Kun Päämajallemme selvisi puna-armeijan suurhyökkäyksen todellinen voima ja tarkoitus, Mannerheim pyysi 12.6.1944 apua suoraan Hitleriltä, niin materiaalista kuin konkreettisia joukkojakia, peräti kuutta divisioonaa. Divisioonilla oli todennäköisesti tarkoitus miehittää vihonviimeinen puolustuslinjamme, joka nykyään kantaa nimeä Salpalinja. Kuutta divisioonaa silloin jo pahassa ahdingossa olevalla Saksalla ei ollut antaa, mutta saimme kuitenkin puna-armeijan painopistesuuntaan Karjalan kannakselle merkittäviä lisävoimia. 16.6.1944 lensi Baltian rintamalta Immolaan taisteluosasto Kuhlmeij, joka kerralla lähes kaksinkertaisti käytettävissämme olevat ilma-voimat. Lähinnä taistelumoraalin kannalta oli tärkeä Ihantalaan saatu saksalainen 303.Rynnäkkötykkiprikaati, jonka käytännön taisteluarvo ei kuitenkaan ollut kummoinen. Heinäkuun alussa laivattiin Suomeen Baltiasta myös 122.Divisioona (Greif), joka vaikutti

ratkaisevasti puolustuksen pitämiseen Viipurinlahdella. Se oli vajaa mutta kokenut joukko, ja hampaisiin saakka aseistettu.

Saksan aseapu onkin sitten oma lukunsa. Pääosan siitä ostimme ja maksoimme viennilläme Saksaan. Viimeiset erääntymättömät maksut tosin jouduimme suorittamaan rauhansopimuksen ehtojen mukaisesti Neuvostoliitolle, joka vaati luovuttamaan kaiken saksalaisomaisuuden.

Jo hyökkäyksemme alkaessa kesäkuussa 1941 aseellinen voimamme oli aivan eri luokkaa kuin talvisodassa, koska Saksa oli vapauttanut aseiden viennin Suomeen. Osa vuoden 1942 jälkeen ostamistamme aseista ja tarvikkeista oli saksalaisten sotasaalista puna-armeijalta. Kaiken kaikkiaan Saksasta ostettiin syyskuuhun 1944 mennessä muun muassa 56 700 kivääriä, noin kolmesataa panssarintorjuntatykkiä, 59 Sturm -rynnäkötykkiä, yli kolme sataa kenttätykkiä, 168 ilmatorjuntatykkiä, 18 panssarivaunua, 53 telatraktoria, 1.854 panssarikauhua ja niihin 18 000 laukausta, 25 800 panssarinyrkkiä, 30 miljoonaa kiväärin patruunaa, n.19 miljoonaa 9 mm pistoolinpatruunaa, yli 450 000 panssarintorjuntatykin kranaattia, n. 950 000 kenttätykin laukausta sekä 1,4 miljoonaa ilmatorjuntatykkien kranaattia. Saksalaiset ilmailuvälineet ja muut tulenjohtolaitteet olivat korvaamattomia esimerkiksi Helsingin suurpommitusten torjunnassa helmikuussa 1944. Ilmavoimillemme saimme Göringin ”henkilökohtaisena lahjana” 15 Dornier Do 17 pommikonetta ja ostimme 24 raskasta Junkers Ju 88 syöksypommikonetta sekä 161 Messerschmidt Bf 109 hävittäjää. Tämän lisäksi saimme runsaasti panssarimiinoja, käsikranaatteja sekä ennen muuta suuret määrät elintärkeitä poltto- ja voiteluaineita. Kotirintaman ja myös joukkojen muonituksen kannalta Saksasta ostettu vilja oli henkiin jäämisemme elinehto.

Narvajoki -linjalla ja Sinimäissä puolustettiin myös Suomea

Saksa ei suinkaan tukenut puolustustamme ”sinisten silmiemme” vuoksi. Ensinnäkin Saksa halusi pitää parhaan kumppaninsa rintamassa loppuun saakka ja siten sitoa puna-armeijan voimia. Toiseksi se halusi mahdollisimman pitkään säilyttää hyökkäysvaiheessa saavutetun merkittävän edun eli Itämeren saksalaisena sisämerenä. Tämä oli välttämätöntä Ruotsista tapahtuvien elintärkeiden malmikuljetusten sekä pohjoisessa olevien saksalaisjoukkojen huollon vuoksi.

Suomenlahden pohjukka oli suljettu kesän 1941 hyökkäysvaiheen ja Leningradin saarron yhteydessä yhteistyössä suomalaisten kanssa moninkertaisella miinakentällä linjalla Narvanlahti-Tytärsaari-Suursaari-Kotka. Tämä strategisesti tärkeä miinakenttä kantoi nimeä ”Seeigel”, Merisiili. Se oli vahvistettu sukellusveneverkoilla. Punalipun laivasto piti sillä ehdottomasti sulkea pois Itämereltä häiritsemästä saksalaisten huolto- ja malmikuljetuksia. Tilanteen kiristytessä kesällä 1944 tämän miinakentän puolustaminen nousi äärimmäisen kriittiseksi strategiseksi kysymykseksi Saksan ylimmän sodanjohdon kartoilla.

Leningradin saartoon tuli ensimmäinen murtuma tammikuussa 1943, kun puna-armeija avasi kaupunkiin maateitse huoltoreitin Laatokan etelärantaan Nevajoen suulle. Lopullisesti saksalaiset heitettiin Leningradin porteilta vuotta myöhemmin. Saksalaiset eivät olleet koskaan saaneet vallattua Kronstadtin merilinnoitusta eivätkä sen eteläpuolella olevaa Oranienbaumin aluetta. Tämä osoitautui kohtalokkaaksi, sillä juuri tätä kautta puna-armeija iski saksalaisten kylkeen. Seurauksena oli väistämätön Leningradin rintaman siirtyminen vaiheittain Narvajoki linjalle. Siihen se kuitenkin jähmettyi kuukausiksi saksalaisten kyetessä kaikki reservinsä käyt-

täen pysäyttämään puna-armeijan.

Tämä rintama kesti meidän kannaltamme ratkaisevat kuukaudet. Sen, ja erityisesti Seeigel -miinakentän puolustamiseksi saksalaiset olivat valmiit äärimmäisiin ponnistuksiin tappioista välittämättä. Merellä se merkitsi saksalaisten laivasto-osastojen armotonta sotaa puna-armeijan ilmavoimia vastaan. Ilmavoimat olivat Neuvostoliiton ainoa ja voimakas ase tässä merellisessä kamppailussa, ja sitä käytettiin tehokkaasti ja tappioista välittämättä.

Syyskuun puolenvälin jälkeen, kun Suomi siis oli jo kaksi viikkoa aikaisemmin irrottanut sodasta ja sitoutunut internoimaan maassa olevat saksalaisjoukot, Hitler viimein antoi sotilasjohtajien kiihkeästi kaipaaman käskyn Virossa taisteleville joukoilleen luopua Narvan rintamasta. Tämä merkitsi myös sitten vähitellen luopumista Itämeren herruudesta. Sankarillisella taistelullaan olivat Suomenlahdella Saksan merivoimat ja Narvan rintamalla Suomenlahden eteläpuolella saksalaiset sekä saksalaisjohtoiset ”EU-joukot”, mukanaan oli saksalaisten lisäksi suuri määrä virolaisia sekä ainakin tanskalaisia, norjalaisia, hollantilaisia ja belgialaisia SS -vapaaehtoisia, suojelleet Suomea etelästä suuntautuvalta Neuvostoliiton uhalta riittävän kauan, jotta olimme kyenneet irrottautumaan sodasta.

Kuinka olisi käynyt Neuvostoliiton ilman liittoutuneiden apua?

Joidenkin jälkiviisaiden mukaan Saksan kohtalo ratkesi jo joulukuussa 1941, kun Japani veti Yhdysvallat mukaan maailmansotaan hyökkäyksellään Pearl Harboriin. Sen jälkeen Englanti onnistui vähitellen houkuttelemaan Yhdysvallat tukemaan Euroopan puolustamista Saksaa vastaan. Sen rajaton sotateollisuuskapasiteetti valjastettiin tuottamaan aseita ja kaikenlaisia tarvikkeita suunnattomat

määrät paitsi omaan tarpeeseen myös Englannille ja ennen muuta Neuvostoliitolle. Yhdysvaltojen apu toteutui aina vuoteen 1944 saakka ”Lend and Lease” -sopimuksen puitteissa. Se sai suorastaan käsittämättömät mitasuhteet. On näin jälkeen päin mahdotonta ymmärtää, miten Neuvostoliitto olisi ikinä selvinnyt ilman tätä apua. Apua, josta se on sotien jälkeen visusti vaiennut. Suuri Isänmaallinen Sota on edelleen myytti, johon ei saa kajota!

Ohitamme tässä lähes vain maininnalla sen, että Yhdysvallat ja Englanti olivat jo 1930-luvulla merkittävästi tukeneet sotaan varustautuvaa Neuvostoliittoa teknologiasirroilla auto- ja lentokoneteollisuudelle. Siihen sisältyi niin tietoa, taitoa kuin tekniikkaakin. Talvisodassa suomalaiset saivat sotasaaliiksi suuria määriä esimerkiksi Fordin tekniikkaan perustuvia keveitä kuorma-autoja ja erilaisia Vickers T-26 -panssarivaunuja. Kesällä 1944 puna-armeijan tärkein taistelupanssarivaunu oli T-34 eli Sotka. Sen kehittäly perustui alun perin amerikkalaiseen Christie -panssarivaunuun. Neuvostoliiton lentokoneteollisuudelle esimerkiksi DC-3 koneen lisenssivalmistussopimus oli tärkeä. Tuhansista tällä lisenssillä Neuvostoliitossa valmistetuista LI-2 koneista rakennettiin osa pommikoneiksi, joiden tuottamista tuhoista Suomikin sai osansa esimerkiksi helmikuussa 1944. Ehkä kaikkein merkittävä vintä oli kuitenkin metalliteollisuudelle ohjautunut teknologiasierto. Niinpä peräti 2/3 Neuvostoliiton sotateollisuuden kapasiteetista oli 1930-luvun lopulla alun perin amerikkalaisperäistä! Ei pidä myöskään unohtaa, että myös Saksa oli merkittävästi tukenut Neuvostoliiton teollisuuden kehittymistä 1930 -luvulla.

Yhdysvalloissa kehittyi vähitellen huoli Neuvostoliiton kyvystä selviytyä Saksan hyökkäyksestä. Vuoden 1941 lopulla Saksan hallinnassa oli jo 38 % Neuvostoliiton viljan-

viljely- ja karjatalousalueista ja se oli pääsemässä ehkä tärkeimpään päämääräänsä, Kaukasuksen öljyntuotantoalueille. Se piiritti Leningradia ja lähestyi Moskovaa. Yhdysvalloissa ei ehkä kuitenkaan oltu perillä siitä, että Neuvostoliitto oli onnistumassa raskaan sotateollisuutensa evakuoinnissa Uralin taakse.

Jo maaliskuussa 1941 Yhdysvaltojen Kongressi oli hyväksynyt ensimmäisen ”Lend and Lease”- lain, joka mahdollisti sotamateriaalin toimittamisen Englannille. Heti sen jälkeen Yhdysvallat vapauttivat ne Neuvostoliiton amerikkalaisiin pankkeihin tallennetut varat, jotka oli jäädytetty Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen 1939. Niillä varoilla Neuvostoliitto käynnisti sotamateriaalin ostot Yhdysvalloista.

Sotakaluston ja -materiaalin toimitukset Neuvostoliittoon ”Lend and Lease” -ohjelman puitteissa käynnistyivät jo lokakuussa 1941. Elokuuhun 1945 mennessä Yhdysvalloista toimitettiin Neuvostoliittoon hiukan pyörästetyin luvuin 376 000 Studebaker (”Kemssu”) maastokuorma-autoa, 52 000 maastoautoa, ”Jeepiä”, 35 000 moottoripyörää, 8 000 traktoria, 7 000 panssarivaunua (Englannista lisäksi toiset 7 000), 15 000 lentokonetta (Englannista lisäksi 7 000), 2 000 veturia,

11 000 tavaravaunua, 622 000 km rataiskojia, 4,5 miljoonaa tonnia ruokatarvikkeita, 2,7 miljoonaa tonnia öljytuotteita, 185 000 kenttäpuhelinta, 8 000 tykkiä, 132 000 raskasta konekivääriä, 346 000 tonnia räjähdysaineita, raaka-aineita, kuten 2,3 miljoonaa tonnia terästä, 230 000 tonnia alumiinia ja 107 miljoonaa tonnia puuvillaa. Lisäksi toimitettiin 15 miljoonaa paria maastokenkiä jne, jne. Rakennustarvikkeita toimitettiin 11 miljoonan, koneita ja laitteita 1080 miljoonan dollarin arvosta, ja öljynjalosteita 2,7 miljoonaa tonnia.

Jotkut osat materiaaleista olivat Neuvostoliiton sodankäynnille tärkeämpiä kuin toiset.

Voidaan varmaan todeta, että esimerkiksi tykinvetäjiksi soveltuvien maastokuorma-autojen suunnaton määrä edesauttoi puna-armeijan liikkuvuutta ratkaisevasti. Neuvostoliiton saama rautatiekalusto oli myös ensiarvoisen tärkeätä. Logistiikka kun näytteli ratkaisevaa osaa sodassa, jota käytiin suunnattoman laajoilla maa-alueilla.

”Lend and Lease” -apu, kaikkiaan yli 17 miljoonaa tonnia, toimitettiin Neuvostoliittoon viittä eri reittiä. Meitä lähimpänä oli tietysti pohjoinen laivareitti Murmanskiin. Sitä kautta kuljetettiin runsas viidennes. Lähes saman verran meni Persianlahden kautta. Yli puolet tonnimäärästä kuljetettiin Neuvostoliiton kaukoidän kautta. Osa pohjoista laivareittiä laivatuista materiaaleista ei koskaan päässyt perille. Saksalaiset sukellusveneet onnistuivat kuitenkin upottamaan vain murto-osan saattueista.

Meidän kannaltamme mielenkiintoisimpia ovat tietysti nuo Murmanskin kannta kulke-
neet tavarat.

Suomalaiset joukot katkaisivat Murmannin radan edettyään myöhään syksyllä Neuvostoliiton alueelle ja Syvärille saakka. Yllättäen Neuvostoliitto oli kuitenkin onnistunut rakentamaan pikavauhtia korvaavan ratayhteyden Sorokasta Arkangeliin ja edelleen sisämaahan. Saksalaiset aseveljemme painostivat suomalaista sodanjohtoa katkaisemaan tuon radan Sorokassa, mutta Ylipäällikkö ei siihen suostunut. Jo itsenäisyyspäivänä 1941 Englanti oli julistanut sodan Suomelle. Suh-
teiden säilyttäminen Yhdysvaltoihin, vaikka kuinka hentoisina, oli kuitenkin yksi sodan-
aikaisen diplomatiamme kulmakiviä. Ja siinä onnistuttiinkin, nipin napin, ehkä juuri siksi, ettei Sorokkaan koskaan hyökätty. Rataa kyl-
lä pommitettiin, ja sille suunnattiin kaukopar-
tioiskuja.

Niistä suurin oli jopa pataljoonan vahvui-
nen isku talvella 1942 Sorokasta etelään, Mai
Gubaan, missä rata katkaistiin väliaikaisesti.
Operaatiota johti silloinen majuri Majewski,
jonka tehtävänanto oli seuraava: ”Hyvät här-
rat. Me ole saatu Marsalkkalta yks kunniakas
tehtävä. Me hiihtää Muurmannin rata, pane
rata poikki ja anta ryssä pistä meidät motti.
Sitte me ole kolme päivä motissa ja sitte me
hiihtä takasi. Onko selvä, onko mite kysymis-
tä?” No aivan näin se ei mennyt, mutta ope-
raatio onnistui ja sai varmaan puna-armeijan
niin varpaisilleen, ettei radalle sen jälkeen to-
dennäköisesti olisi ollut isoin voimin asiaa.
Ylipäällikkö perusteli hyökkäyksestä pidätty-
mistä lähinnä hankkeen vaativuudella ja mei-
dän voimavarojemme riittämättömyydellä.
Omien tappioiden riski oli myös erittäin suu-
ri. Diplomaattinen ulottuvuus, suhteiden säi-
lyttäminen Yhdysvaltoihin, oli ehkä kuitenkin
tärkein päätöksenteon kriteeri, vaikka sitä ei
voinutkaan saksalaisille kertoa.

Vaikka Neuvostoliitto ja sen perillinen, Ve-
näjä eivät ole halunneet muistaa saamaansa
apua, sen merkitys sodankäynnille oli kiista-
ton. On jotakuinkin selvää, että puna-armeijan
liikkuvuus oli suurelta osalta saadun kuljetus-
kaluston ansiota. Eräiden arvioiden mukaan
Neuvostoliitto olisi saattanut selviytyä sak-
salaisten ajamisesta alueeltaan, mutta sillä ai-
kaa länsiliittoutuneet olisivat ehtineet vallata
Saksan. Ja tämäkin on suhteellisen rohkea ar-
vio. Puna-armeijan kyky toteuttaa strategisia
iskujaan perustui suurelta osin juuri armeijan
liikkuvuuteen mutta myös materiaaliseen yli-
voimaan. Neuvostoliiton oma väestöpotentia-
ali mahdollisti yhä uusien ikäluokkien kut-
sumisen aseisiin. Nämä reservit oli kuitenkin
varustettava, ja siinä läntinen apu näytteli tär-
keätä osaa.

Todistelut Neuvostoliiton riippuvuudesta
läntisestä avusta ei missään tapauksessa saa

johtaa aliarvioimaan suunnattoman valtakunnan omia resursseja ja hiellä ja verellä maksettuja ponnistuksia. Aivan uskomaton oli Neuvostoliiton teollisuuden kyky tuottaa jatkuvasti uutta materiaalia tuhoutuneen ja vaurioituneen korvaamiseksi. Tästä ehkä huikein esimerkki ovat T 34 -taistelupanssarivaunut, Sotkat, joita Saksan valtaamilta alueilta evakuoitettiin ja epäinhimillisissä olosuhteissa Uralin takana käynnistetyt tehtaat suolsivat.

”Lend and Lease”, ”Lainaa ja Vuokraa”. Kysymyksessä ei siis periaatteessa ollut lahja. On epäselvää, mikä osa materiaalista oli lainaa, ja millä ehdoilla. Lainattu tavaran yleensä pitää aina palauttaa. Lainan antaja ei kuitenkaan tehnyt mitään käytetyllä tavaramalla, joka oli lähinnä sotaromua. Yhdysvaltojen omat ylijäämävarastot olivat pullollaan hyvää tavaraa, jota Suomikin sai edullisesti ostaa sodan jälkeen. Laina oli siis käytännössä lahja. Entä sitten vuokra? Tietävästi Neuvostoliitto maksoi mittavista kultavarannoistaan jotakin korvauksia materiaalista, mutta ilmeisesti maksut loppuivat viimeistään kylmän sodan alkaessa.

Sisäpoliittisesti tämä suunnattoman suuri, hyvin konkreettinen apu oli Neuvostoliitolle ongelma. Alusta alkaen ”Suuresta Isänmaallisesta Sodasta” ryhdyttiin rakentamaan kansallistunnetta nostattavaa myyttiä. Ja tämä työ jatkuu. Se Sota on pyhä! Vuoden 1945 Jaltan konferenssissa Stalinin kuitenkin kerrotaan viitanneen ohjelmaan. Hänen mukaansa ”Lend and Lease” oli Presidentti Rooseveltin yksi kaikkein huomattavimmista ja elinvoimaisimmista saavutuksista Hitlerin vastaisen allianssin luomisessa”. Vielä niinkin myöhään kuin 1963 Neuvostoliiton marsalkka Zhukov, puna-armeijan ehkä huomattavin sodanaikainen komentaja, on maan oman turvallisuuspalvelun nauhoitusten mukaan todennut: ”Nyt sanotaan, etteivät liittou-

tuneet koskaan auttaneet meitä... Kuitenkaan ei voida kieltää, etteivätkö amerikkalaiset antaneet meille niin paljon materiaalia, jota ilman emme olisi voineet muodostaa reservijämme ja jatkaa sotaa... Jouduimme sotaan Saksaan verrattuna teollisesti takapajuisena maana... Ilman amerikkalaisia Studebakkereita (”Kemssuja”) emme olisi saaneet tykistöämme mihinkään...Kyllä ne tarjosivat meille rintamakuljetukset suuressa määrin”.

Lähteitä: Saarialho, Antti: USA:n apu Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa, Karelia Klubi lokakuu 2006, s. 8-10. Terä, Martti V: Kesäkuun kriisi 1944, Otava, Helsinki 1967.

NARVAN JA SINIMÄKIEN TAISTELUT JA SUOMI 1944

Taistelujen taustaa: Itäisellä Virumaalla käyty Narvan ja Sinimäkien taistelu 1944 on jostain syystä jäänyt toisen maailmansodan historiassa suhteellisen vähälle huomiolle. Erityisesti Suomen näkökulmasta tämä on valitettavaa, sillä ne taistelut vaikuttivat merkittävästi myös maamme kohtaloihin. Puna-armeija sai tammikuussa 1944 murrettua Leningradin saartorenkään lopullisesti. Saksan Itärintaman Pohjoinen Armeijaryhmä joutui nopeasti perääntymään ja asettui osillaan puolustukseen Narvan tasalle säilyttäen sillanpään Narvajoen itäpuolella. Stalinin tavoitteena oli hankkia nopeasti menestystä, työntää saksalaiset pois Virosta ja tällä tavalla nopeuttaa myös ratkaisun löytymistä Suomen vastaisella rintamalla. Suomi piti saada pois pelistä.

Suomi irti sodasta, mutta isommasta kuviosta olikin kysymys

Tässä ei ollut kuitenkaan kyse pelkästään välien lopullisesta selvittämisestä kiusallisen Suomen kanssa. Taustalla oli suurempi tavoite: Itämeren herruus. Neuvostoliiton merkittävä voimaryhmä, Itämeren laivasto oli eristettynä ja rampautettuna Suomenlahden pohjukkaan loppuvuodesta 1941 alkaen. Saksan vallattua Baltian ja Suomen Karjalan kannaksen saksalais-suomalaiset miinakentät, sukellusveneverkko sekä järeät rannikkopatterit Suomenlahden molemmin puolin pitivät siitä huolen. Niinpä Saksa sai rahdata Ruotsin malmia sotateollisuutensa kyltymättömään tarpeeseen ja huoltaa Pohjois-Norjassa ja Lapissa olevat joukkonsa rauhassa. Itämeri oli Saksan sisämeri! Ja Suomikin sai vapaasti hoitaa tuontinsa ja vientinsä ainoit-

ten kauppakumppaniensa Ruotsin ja Saksan kanssa. Neuvostoliitolle tilanne oli erityisen kitkerä nieltäväksi, koska tuo imperialistisen tsaarin-Venäjän perillinen oli syntymästään saakka hamuillut Itämerta jälleen omaksi sisämereksensä. Sen ponnistukset kulminoituivat tunnetusti Suomen kanssa käytyyn talvisotaan ja Baltian maiden miehitykseen.

Kun Leningradin saarto oli murtunut, saksalaisille tuli kiire järjestellä pohjoiset joukkonsa uudelleen. Koska pohjoisella rintamalla oli ollut suhteellisen rauhallista verrattuna keskiseen ja eteläiseen rintamaan, Saksan Pohjoinen Armeijaryhmä oli varsin heikko. Pysäyttääkseen punaisen vyöryn saksalaiset perustivat Narvan armeijan, johon kuuluivat muun muassa 3.Waffen SS Panssariarmeijakunta, 43. Armeijakunta sekä 26. Armeijakunta. Narvajoen itäpuolista Iivanan linnan sillanpäästä komentavalla kenraalivon Scholzilla oli johdossaan muun muassa pääosa panssarikrenatööriprikaati ”Nederlandista” sekä panssarikrenatööridivisioona ”Nordlandin” 24.Rykmentti. Lisäksi hänen johdossaan oli taisteluosastot kolmesta jalkaväkidivisioonasta, 502. Panssaripataljoona (Tiger), Panssaripataljoona Herman von Salza (Panther) sekä useita pienempiä yksiköitä.

Narvan suunnalla esiintyi siis suhteellisen runsaasti Waffen SS:n joukkoja. Toisin kuin idän sotaretken alussa ne olivat vuonna 1944 kokeneita valiojoukkoja, jotka toimivat normaalisti Wehrmachtin johtosuhteiden mukaisesti. Niitä ei pidä sekoittaa Allgemeine SS:n joukkoihin, jotka hoitivat täysin toisenlaisia tehtäviä omine johtosuhteineen. Waffen SS:n yksiköissä palveli runsaasti muiden kuin Saksan kansalaisia. Erityisesti virolaisten osuus oli täällä keskeinen. Virossa oli itärintaman heikentyneen tilanteen vuoksi julistettu helmikuun alussa 1944 liikekannallepano. Se

onnistui yli odotusten. Noin 38 000 virolaista ilmoittautui vapaaehtoiseksi. Heistä muodostettiin seitsemän uutta rykmenttiä ja täydennettiin 20.virolainen Waffen SS krenatööridivisioonana. Sen runkona oli ollut edellisenä vuonna virolaisista Waffen SS:n vapaaehtoisista legioonalaisista muodostettu SS -prikaati, joka tammikuussa 1944 oli vahvistettu divisioonaksi. Lisäksi Saksan muilta rintamilta siirrettiin helmikuussa virolaisia sotilaita Viiron. Niinpä helmikuun lopussa 1944 virolaisia oli isänmaataan puolustamassa noin 60 000. Neuvostomiehitys vuosilta 1940-41 oli hyvin muistissa ja vaikka virolaiset eivät saksalaisiakaan rakastaneet, he olivat erittäin motivoituneita puolustamaan omaa maataan neuvostojoukkojen miehitykseltä huolimatta siitä, että Saksa selvästi oli jo häviämässä sodan.

Puna-armeijan hyökkäys Narvaan

Heitettyään saksalaiset Leningradin ympäriltä puna-armeija hyökkäsi helmikuun alussa Narvan suunnalla tavoitteena murtaa saksalaisten puolustus pihtiliikkeellä. Tämä operaatio tunnetaan osana Neuvostoliiton ensimmäistä strategista iskua. Näitä strategisia iskuja toteutettiin sodan loppuun mennessä kaikkiaan kymmenen. Suomeen suunnattu Karjalan kannaksen suurhyökkäys kesäkuussa 1944 oli niistä neljäs.

Ankarat taistelut riehuiivat Narvan ympäristössä koko helmikuun, mutta puna-armeija saavutti vain paikallista menestystä. Strategisia tavoitteitaan se ei saavuttanut. Narvan ja Tallinnan ankarilla ilmapommituksilla 6.-10. maaliskuuta Neuvostoliitto pyrki murtamaan erityisesti saksalaisten joukossa taistelevien virolaisten taistelutahdon, mutta vaikutus oli pikemminkin päinvastainen. Meikin saimme näistä terroripommituksista osamme helmikuussa 1944, mutta nämä Helsingin suurpommitukset eivät vaikuttaneet oikeastaan mitenkään tilanteeseen Suomen rintamalla. Tästä saamme kiittää tehokasta ilmatorjuntaamme. Erona olikin sitten se, että vahingot Helsingissä jäivät murto-osaan siitä, mitä Narva ja Tallinna joutuivat kokemaan. Esimerkiksi Tallinnan asutokannasta tuhoutui noin 40%

17.3. aloittivat puna-armeijan 109. ja tuore 6.armeijakunta hyökkäyksen Auveresta kohti Sinimäkiä. Ankarasta paineesta huolimatta saksalaiset saivat kuitenkin tilanteen vakiinnutettua ja ryhtyivät vastatoimenpiteisiin heittääkseen puna-armeijan takaisin. Ensimmäisessä vaiheessa 26.3. alkaen lyötiin venäläisten Narva -joen länsipuolelta valtaaman sillanpään läntinen osa. Tämä vaihe saatiin päätökseen maaliskuun loppuun mennessä. Seuraavaksi saksalaiset ottivat tavoitteekseen puhdistaa sillanpään itäisen puolen, jossa vastassa olivat puna-armeijan 6. ja 117. armeijakunta. Raskaiden taistelujen jälkeen saksalaiset pääsivät tähänkin tavoitteeseensa.

Tavoitteena oli vielä vallata Auvere takaisin. Hyökkäys alkoi 19.4. kenraali Steinerin panssariarmeijakunnan sekä yhteensä viiden muun divisioonan voimin. Sää huononi kuitenkin äkillisesti. Lumisade muuttui jäätäväksi tihkuksi, ja se vaikeutti erityisesti panssareiden etenemistä. Vihollisen 8.armeija pystyi pääosin pitämään asemansa, ja niinpä saksalaiset joutuivat keskeyttämään hyökkäyksensä 23.4.

Puna-armeija ei siis ollut saavuttanut tavoitteitaan. Saksalaisten Narvan armeija pystyi pääosin pitämään asemansa. Molemmat osapuolet olivat kokeneet raskaita tappioita. Kun Narvan suunnalla ei oltu edistytty, Stalin lähti hakemaan ratkaisua muulta suunnalta. Kun Narvan ”ovesta” ei päästy, hän päätti yrittää ”saranapuolelta”. Muun muassa 2. Iskuarmeija vedettiin ensin huoltoon ja sitä alettiin sen jälkeen siirtää Karjalan kannakselle. Suomen vuoro lähestyi.

Loppukevään kelirikko rauhoitti myös osaltaan sotatoimia Narvan suunnalla. Saksalaiset pysyivät puolustusasemissaan eikä merkittävää tapahtunut tällä rintamalla ennen heinäkuuta 1944. Suomen kannalta oli eduksi, että tilanne säilyi tällaisena edessä olevien Kannaksen suurtaistelujen ajan, eikä puna-armeija saanut käyttöönsä Viron satamia ja lentokenttiä suunnatakseen sieltä hyökkäyksiä Suomeen. Se edesauttoi osaltaan torjuntavoittoamme.

Yleistilanne muuttuu

Liittoutuneet olivat tehneet maihinnousun Normandiaan kesäkuun alussa 1944 ja avanneet näin saksalaisia vastaan uuden rintaman. Niinpä Saksan piti irrottaa myös itärintamalta joukkoja Normandiaan.

Kun puna-armeija kesäkuun 9.päivänä aloitti yhden strategisista iskuistaan Karjalan kannaksella, saksalaisia aseveljiä tarvittiin sinnekin avuksi. Sinne siirrettiin Baltian rintamalta lento-osasto Kuhlmeij, 122. Divisioona (Greif) sekä 303. Rynnäkkötykkiprikaati. Näistä kahdella ensin mainitulla oli tärkeä rooli torjuntataisteluissamme Kannaksella ja Viipurinlahdella.

Saksan itärintaman muilla osuuksilla puna-armeija saavutti jatkuvasti menestystä. Narvan rintaman kannalta oli huolestuttavaa, että heinäkuun lopulla se oli jo Veikselillä ja tunkeutui elokuun alussa Itämeren rantaan. Näin Baltiassa olevat saksalaisten joukot olivat käytännössä jäämässä mottiin.

Kaiken kaikkiaan Narvan puolustajien tilanne oli heinäkuussa 1944 merkittävästi heikentynyt. Sieltä oli siirretty muille rintamille kaikkiaan seitsemän divisioonaa ja useita muita joukkoja. Hitler oli kuitenkin jyrkästi torjunut kenraaliensa esitykset vetää pohjoinen rintamalinja etelämmäksi ja siten välttää saarroksiin joutuminen. Hitlerin mielestä

asemat oli kerta kaikkiaan pidettävä!

Hitler halusi myös itsepäisesti pitää Suomen Saksan rinnalla sodassa. Kolosjoen nikkelikaivosten tuotanto tuli varmistaa Saksan sotateollisuuden tarpeisiin. Ruotsalaisen malmin laivaus Saksaan ei saanut keskeytyä. Punalipun laivastoa ei saanut päästää Itämerelle Pohjoisen Armeijaryhmän selustaan ja Saksan rannikoille. Lapissa olevan 20.Vuoristoarmeijan huolto ei saanut häiriintyä.

Tässä kaikessa elintärkeässä Narvan rintaman pitäminen oli tärkeätä. Suomen kannalta vallinnut tilanne oli sikäli edullinen, että puna-armeija ei saanut käyttöönsä Viron rannikon satamia ja lentokenttiä hyökätäkseen sieltä Suomeen. Hitlerin päämajassa Sudenpesässä piti 20.7. käsitellä irtautumista Baltiasta, mutta Hitleriä vastaan tehty pommitentaatti sotki suunnitelmat.

Vaikka saksalaiset olivat saaneet väliaikaisen torjuntavoiton Narvan linjalla, he olivat aloittaneet taaemman puolustuslinjan valmistelun. Vaivaran ja Auveren puolivälissä olevia Sinimäkiä linnoitettiin kiireesti kolmen virolaisen pioneeripataljoonan voimin. Linja sai mahtipontisen nimen Tannenberg-linja. Taisteluhautoineen, korsuineen ja tulipesäkkeineen tuo linja oli lähinnä vain kenttälinoitettu. Sinimäet ovat kuitenkin hyvin hallitsevassa asemassa. Ne sijaitsevat kapealla kannaksella, joka toiselta puolelta rajoittuu Suomenlahteen ja toiselta Alutagusen soihin ja etelämpänä Peipsijärveen. Alue on strategisesti tärkeä, koska se tarjoaa mahdollisuuden hallita Tallinna-Narva maantietä. Siksi oli selvää, että alueen puolustus tukeutui näihin mäkiin. Hyökkääjä ei voinut ohittaa aluetta, ellei se saanut haltuunsa näitä kolmea mäkeä, jotka lännestä itään lueteltuina ovat nimeltään Tornimäki (69,9 m), Krenatöörin mäki (83,2 m) ja Lastenkodin mäki (84,6 m).

Sinimäet

Sinimäkien geologinen syntyhistoria on harvinainen. Mäkien ytimen muodostavat alku-peräisestä sijainnistaan 50 metriä ylemmäs nousseet kalkkikivilohkareet. Syytä siirtymään ei tiedetä, mutta selitykseksi on tarjottu maanjäristyksiä tai mannerjään valtavaa painetta. Mäkien pohjoisrinne on paikoittain luotisuora. Jyrkänte on 30 m korkea ja muistuttaa suuresti meren rantatörmää. Kalkkikivikerrostumat mäkien sisällä ovat ikään kuin kurtussa. Eri puolilta lähiympäristöä löytyy vielä matalia pohjamoreenikumpuja. Koko alueen alla kulkee kallioperän murtumavyöhyke.

Puna-armeijan hyökkäys Sinimäkiin

Puna-armeija keskitti uuteen hyökkäykseensä Suomen rintamalta irrotetun ja huolletun 2. Iskuarmeijan sekä 8. Armeijan. Näitä vastassa oli yhteensä 25 saksalaista (osa monikansallisia) ja 24 virolaista pataljoonaa. Raskaiden aseiden ylivoima puna-armeijan eduksi oli kahdeksankertainen ja ilmavoimien osalta yli 10-kertainen.

Saksalaisten suunnitelmissa oli vetäytyä kolmen viivytyksaseman kautta hallitusti uudelle puolustuslinjalle 24.7. 1944 alkaen ja tällä tavoin oikaista rintama. Neuvostojoukkojen 25.7. Narvajoen yli aloittama massiivinen hyökkäys teki tästä vetäytymisvaiheesta kuitenkin hyvin vaikean, ja saksalaiset kärsivät raskaita tappiota. Muun muassa 48. Waffen SS:n rykmentti ”General Seyffard” tuhoutui käytännössä kokonaan.

Jo 24.7. oli puna-armeijan 8. armeija aloittanut hyökkäyksen etelästä Auvereen. Hyökkäys saatiin vaivoin torjuttua eikä se siten kyennyt estämään saksalaisten vetäytymistä uudelle puolustuslinjalle. 26.7. alkoi hyökkäys Lastenkodinmäkeen. Suurista tappioista piittaamatta neuvostojoukot hyökkäsivät aalto aallon perään voimakkaan tulituen turvin ja

saivat 28.7. haltuunsa koko mäen.

29.7. aamulla alkoi puna-armeijan jatko-hyökkäys kohti Krenatöörin mäkeä ja Tornimäkeä painopisteen ollessa Krenatöörin mäessä. Hyökkäävää jalkaväkeä oli yhdeksän divisioonaa, jotka tosin olivat raskaista tappioista johtuen taisteluvahvuudeltaan enää noin 3000- 4000 miestä kukin. Hyökkäystä tuettiin lähes 1700 tykillä tai heittimellä ja 150 panssarivaunulla sekä voimakkaalla ilma-aseella. Pelkästään tuona päivänä saksalaiset arvioivat puna-armeijan ampuneen Sinimäkien noin 200 hehtaarin alueelle 25 000 tykistön kranaattia.

Saksalaiset onnistuivat kuitenkin tekemään viimeisillä reserveillaan vastahyökkäyksen ja pakottamaan neuvostojoukot irtautumaan niiden saavuttamista asemista. Huolimatta neuvostojoukkojen kahdeksasta vastahyökkäyksestä saksalaiset pystyivät pitämään Tornimäen ja Krenatöörin mäen. Vastahyökkäyksessä kunnostautui erityisesti virolaisen kapteeni Paul Maitlan komentama 45. Rykmentin 1. Pataljoona. Maitla itse palkittiin rautaristin ritaristillä.

30. ja 31.7. hyökkäys jatkui erittäin rajuna, mutta puolustajat pystyivät torjumaan sen. Vaikka puna-armeijan läpimurto oli torjuttu, ei Neuvostoliiton Luoteisrintaman komentaja, marsalkka Govorov antanut periksi, vaan vahvasti hyökkäävien joukkojensa tulitukea lähes 2000 tykkiin ja heittimeen. 2.8. alkoi uusi hyökkäys voimakkaan tykistötulen ja ilmavoimien tulen tukemana. Saksalainen, suomalaisille SS -miehillekin tuttu kenraali Steiner kuvasi mäkien olevan ”kuin tulivuoria”. Läpimurrot saatiin kuitenkin äärimmäisin ponnistuksin lyötyä takaisin ja hyökkäykset torjuttiin. Vielä 3.8. neuvostojoukot olivat saamaisillaan haltuunsa Krenatöörin mäen, mutta hyökkäykset saatiin torjuttua ja läpimurrot lyötyä vastaiskuilla.

Koko elokuun alun puna-armeija yritti murtaa Sinimäkien puolustusta. Asemat yritettiin myös kiertää niin etelästä kuin pohjoisesta, mutta kaikki hyökkäykset torjuttiin. Puna-armeija menetti joka päivä kymmeniä panssari-vaunuja ja tuhansia sotilaita.

10.8.1944 hyökkäys Sinimäkiä vastaan keskeytettiin. Suuria tappioita kärsinyt puna-armeija veti pääosan joukoistaan huoltoon ja 2. Iskuarmeija siirrettiin Peipsijärven eteläpuolelle, jossa se hyökkäsi kohti Tarttoa. Kun ei Sinimäkien kautta päästy, piti yrittää kiertää.

Taistelujen ”saldo”

Täysin luotettavia tietoja Sinimäkien taistelujen tappioista ei ole saatavissa, mutta eri lähteisiin perustuen voidaan molempien osapuolten kokonaistappioiksi arvioida kaikkiaan noin 200 000 miestä. Tästä puna-armeijan osuus oli noin 90% ja puolustajien noin 10%. Näinkin suurista tappioista ja merkittävien ampumatarvike- ja materiaalimäärien kulutuksesta huolimatta puna-armeija ei onnistunut murtamaan Sinimäkien puolustusta. Niinpä neuvostojoukot siirrettiinkin pääosin Peipsijärven eteläpuolelle, jossa ne saavuttivat menestystä. Tällä tavoin Baltian alueelle jääneet saksalaisjoukot olivat jäämässä saaroksiin.

Osasyys Saksan irtautumiseen Baltiasta oli Suomen irtautuminen sodasta. Suomi oli syyskuun 4. päivä sopinut tulitauosta Neuvostoliiton kanssa. Tämä jatkui sittemmin aselepona, jonka sopimusehtoihin kuului saksalaisten joukkojen internoiminen, käytännössä niiden ajaminen pois Suomesta. Saksalaisten viimeinen yritys Itämeren hallinnan säilyttämiseksi oli syyskuun 1944 puolivälissä yritetty Suursaaren valtaus, Operaatio Tanne Ost. Siellä aseveljet, saksalaiset ja suomalaiset olivat ensi kertaa vastakkain. Saksalaisten pettymykseksi operaatio epäonnistui surkeas-

ti. Saksa oli jo aiemmin joutunut luopumaan toisesta Itämeren hallintaan tähtäävästä yrityksestään, Ahvenanmaan valtaamisesta, joka olisi ollut Operaatio Tanne West. Suursaaren torjuntavoitosta Suomi sai kaivatun näytön todelliselle halulleen irtaantua sodasta ja katkaista suhteensa Saksaan.

16.9. Hitler antoi joukoilleen luvan irtautua Vihosta. Viimeiset puolustajat jättivät Sinimäet 18.9.1944. Kun puna-armeija seuraavana päivänä hyökkäsi tulivalmistelun turvin Sinimäkiin, asemat olivat yllättäen tyhjät. Puolustajat olivat onnistuneet irtautumaan huomaamatta. Nyt oli tie länteen auki, ja 22.9. puna-armeijan joukot valtasivat Tallinnan. Vain vaivoin saksalaiset joukot onnistuttiin evakuoimaan Vihosta, pääosin meriteitse. Monet Saksan joukoissa palvelleet virolaiset siirtyivät muiden mukana kohti Saksaa ja taistelivat sen riveissä puna-armeijaa vastaan sodan loppuun saakka. Osa virolaisista jäi kotimaahansa ja jatkoi maanalaista toimintaa miehittäjiä vastaan ”metsäveljinä”.

Suomen kannalta Sinimäkien taistelujen merkitystä ei ole tarpeeksi korostettu, sillä ne antoivat merkittävää lisätukea puolustustais- telullemme 1944. Suomi ei näin joutunut torjumaan etelästä tulevia maihinnousuja. Siihen Kannaksella kiinni olevat voimavaramme tuskin olisivat riittäneetkään.

Lähde: Landwehr, Richard: Narva 1944. The Waffen SS and the Battle for Europe. Bibliophile Legion Books, Inc. 1981.

KIRJA-ARVIOINTI: KANNAKSEN SUURTAISTELUT KESÄLLÄ 1944 VENÄLÄISIN SILMIN

Heti alkuun suosittelen kaikille Suomen kohtalon kriittisestä vaiheesta, Kannaksen 1944 suurtaisteluista kiinnostuneille tämän kirjan lukemista! Kaikesta huolimatta. Kirjan kirjoittaja on tunnettu ja tunnustettu sotahistorian tutkija, tuottelias kirjailija ja matkaopas sotahistoriallisilla matkoilla, lähinnä juuri Karjalan kannaksella.

Mutta, mutta ja mutta... Jo esipuheessaan kirjoittaja valitettavasti tunnustautuu Venäjän nykyisen, ”virallisen” sotahistoriatulkinnan airueksi. Neuvostoliiton tarkoitus ei sen mukaan suinkaan ollut valloittaa Suomea 1944! Tämä lienee osa ”Suuren Isänmaallisen Sodan” jälkikäteen luotua käsikirjoitusta. Siihen koskeminen lienee nykyään Venäjällä lähes kriminalisoitu.

Haastan tässä heti alkuun meidän oman, arvostetun sotahistorian tutkijamme Ohto Mannisen antamaan vastineensa! Hänen kirjoissaan julkaisemansa Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen hetkeksi avautuneisiin arkistoihin perustuvat tutkimuksethan raportoivat selkeästi puna-armeijan jatkosuunnitelmista Kannaksen nk. ”Viipurin operaation” jälkeen.

”Viipurin operaatiossa” puna-armeijan tehtävänä oli ensinnäkin lyödä suomalaiset joukot Karjalan kannaksella, vallata tärkeä kohde Viipuri sekä luoda edellytykset hyökkäyksen jatkamiselle Suomen alueelle. Sen jälkeen seuraavina tavoitetasoina olivat lännessä Kymijoki, pohjoisessa Saimaan vesistö ja idässä Vuoksi. Näin Kannaksella mahdollisesti vielä olevat suomalaiset joukot olisi motitettu ja

hyökkäyksen pääsuuntana olisi sen jälkeen ollut länsi ja lopulta Helsinki. Aunuksesta ja Itä-Karjalasta, ja vielä elokuussa Ilomantsin suunnalta hyökkäävien joukkojen tehtävänä oli osallistua Suomen valtaamiseen katkaisemalla maa kahtia.

Ristiriita venäläisen nykytulkinnan ja Mannisen ansiokkaiden tutkimusten välillä on tietysti selitettävissä niin, että ”sotilaathan nyt aina kaikenlaista suunnittelevat”. Poliitikot sitten päättävät, miten oikeasti toimitaan. Ja näinhän se tietysti taitaa ollakin. Paitsi että poliitikot, tässä tapauksessa ”Suomen Suureksi Ystäväksikin” joissakin yhteyksissä luonnehdittu Stalin olisi varmaan toiminut sotilaiden suunnitelmien mukaisesti, jos se olisi ollut hänen näkökulmastaan, sodan suuren kuvan huomioiden viisasta. No ei ollut, meidän onneksemme! Suomen nujertamiseen olisi heinäkuun puolenvälin tilanteessa tarvittu niin paljon lisävoimaa, ettei se satsaus Stalinin mielestä kannattanut. Vaihtoehtoinen panostussuunta oli muualla, ei kuitenkaan kaukana. ”Kilpajuoksu Berliiniin” on tässä yhteydessä usein käytetty maininta, mutta Suomen suunnan ylivoimainen vaihtoehto oli lähempänä, Pohjois-Virossa. Sieltä sitkeästi taistelleet saksalaiset piti saada yli puoli vuotta kestäneiden, erittäin kuluttavien taistelujen jälkeen vihdoinkin pois.

Niinpä Kannakselta vedettiin pahoin kulu- mutta miehistöä ja kalustoa ja lepuutettavaksi, täydennettäväksi, kuntoutettavaksi ja korjattavaksi. Näin Pohjois-Viron Sinimäkien vuoro tuli Kannaksen jälkeen. Mutta helppoa ei puna-armeijalla ollut sielläkään. Massiivisista, kerta kerran jälkeen uudistetuista hyökkäyksestä huolimatta Sinimäkien ”Tannenberglinja” piti vielä kaksi kuukautta. Sekin osaltaan pelasti Suomen! Kun saksalaiset vihdoinkin äänin luopuivat Sinimäistä 17.9.1944, puna-armeija pääsi Tallinnan tasalle 22.9.44.

Silloin Suomi ja Neuvostoliitto olivat jo solmineet aselevon 4.9.1944 ja välirauhan-sopimuksen 19.9.1944. Itsenäisyytemme oli säilynyt, ja se oli kyllä suurelta osin Karjalan kannaksella ja muilla rintamanosillamme saavutettujen voittojen ansiota. On siis todella perusteetonta kritisoida termiä ”Torjuntavoitto”, koska sotilaallisen tilanteen vakauttaminen rintamillamme armeijamme ja saksalaisen aseveljemme voimilla oli yksi keskeinen edellytys tien avautumiselle rauhaan. Rauhaan, joka oli raskas, mutta varmisti itsenäisyytemme. Ainoana Saksan rinnalla taistelleena maana Suomea ei miehitetty!

Bair Irincheevin kirja herättää hyvin risti-riittäisiä tunteita. Se on erinomainen uusi pala siihen ”peleihin”, jossa koetamme yhdessä venäläisten tutkijoiden kanssa hahmottaa, mitä Karjalan kannaksella 1944 todella tapahtui. On se vaan niin, että ”näkökulma härkään muuttuu kummasti, kun siirtyy katsomosta härkätaistelun areenalle”! On erittäin terveellistä harjoittaa tällaista näkökulman vaihtoa! Vastapuolen toiminnan ymmärtämistä ei tarvitse kavahtaa, koska sen ei tarvitse merkitä sen hyväksymistä.

Olen havainnut kirjassa lukuisia kohtia, joissa harrastajatutkijankin ”kulmakarvat vähintään kohoavat”. Selviä virheitäkin löytyy, epätarkkuuksista puhumattakaan. Yleinen tendenssi näyttää olevan, että vihollinen kuvailee suomalaisten vastarinnan raivokkaaksi, linnoitteet järeiksi ja omat tappiot vähäisiksi. Mutta siinä ei liene mitään ihmettelemistä. Tämmöistähän kriittinen tutkiskelija on havaitsevinaan omaa sotahistoriaammekin selaillessaan.

Kirjoittajan olisi selvästi ollut syytä vähentää kuvausta suomalaisen osapuolen toiminnasta, kun kerran kirjan nimikin viittaa ”venäläiseen” näkökulmaan. Suomalaisten toimintaa kuvaavissa osuuksissa hän ei ole

parhaimmillaan. Pettymyksen tuottaa myös kirjan keskelle sijoitettu kuvitus, joka ei tässä kirjassa liity tekstiin mitenkään. Suurin osa kuvista on kaikkien saatavilla olevia, yhdenkään SA-kuvia. Harvat puna-armeijan kuvat ovat enimmäkseen muista yhteyksistä tuttuja. Tässä ihmettely kohdistuu lähinnä kustantajan suuntaan. Miksi mentiin rima näin matalalla? Blair Irincheevillä kun olisi tunnetusti ollut mahdollisuus tarjota kirjaan runsaasti mielenkiintoista puna-armeijan kuva-aineistoa. Siis sotaa ”venäläisin silmin”.

Armeijamme päätehtävä Kannaksella 1944 oli pääpuolustuslinjan ja sen tukilinjan, VT-linjan pettämisen jälkeen joukkojen vetäminen mahdollisimman taistelukuntoisina vihollista viivytäten ja kuluttaen Kannaksen viimeiselle puolustuslinjalle, VKT-linjalle. Se kyllä onneksemme onnistui varsin hyvin. Irincheevin raportoimat puna-armeijan tappi-oluvut jo ennen ratkaisutaisteluita vahvistavat tämän. Viimeiseen taistoon käyvä puna-armeija ei juhannuksen 1944 alla ollut enää ollenkaan parhaassa terässään, vaikka voimaa vielä riittikin.

Kun vereksiä suomalaisia joukkoja sitten alettiin saada lisää Kannakselle, voimasuhteet muuttuivat, niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Puolustuksemme alkoi pitää Viipurin katastrofaalisen menetyksen jälkeen. Onnistuneen ”Viipurin Operaation” jälkeen jatkokäskynsä saanut puna-armeija ei pääsytäkään Viipurista suoraan länteen. Irincheevin käyttämä nimi ”tiedusteluhyökkäys” on huono selitys puna-armeijan epäonnistumiselle Kivisillan salmen ylityksessä. Tienhaar-
ran taistelun nimellä kulkevasta 22.-25.6.44 kulminoituneesta kahden puna-armeijan divisioonan yrityksestä tuli meidän ensimmäinen selvä torjuntavoittomme. Siihen, Kivisillan salmeen, jota Irincheev jostain syystä kutsuu toistuvasti ”Saimaan kanavaksi”, pysäh-

tyi puna-armeijan hyökkäys lopullisesti. Siis lopullisesti!

Tämän ensimmäisen selkeän torjuntavoittomme jälkeinen historia onkin sitten vertahtavaa tarinaa, siis puna-armeijan näkökulmasta. Alkavassa Tali-Ihantalan suurtaistelussa ei mikään oikein sujunut annettujen selkeiden käskyjen mukaisesti, ja Irincheevin raportoimat tappioluvut ovat karmeita. Sama jatkuu Äyräpäässä ja Vuosalmella. Puna-armeija hakkaa päätä seinään tappioista piittaamatta. Mutta kun ei! Ei tästä edemmäs! Jostain on viimein löydetty ne aseet ja se peräänantamattomuus, jolla vihollisen tunkeutuminen maahamme pysäytetään Kannaksella ja sen jälkeen Laatokan Karjalassa ja Ilomantissa. Torjuntavoitto avaa osaltaan meille tien rauhaan, ja itsenäisyys säilyy.

Televisiossa on pyörinyt formaatti ”Pitäisikö olla huolissaan?”. Kun nyt todistellaan, ettei Neuvostoliiton tarkoitus ollut 1944 miehittää koko Suomea, pitäisikö siitä olla huolissaan?

VAIKEA TIE RAUHAAN

Tunnustelut alkoivat jo varhaisessa vaiheessa Suomen tietä irti jatkosodasta alettiin hakea jo varsin varhain. Saksalaisten sotatoimet alkoivat hyytyä alkumenestysten jälkeen loppusyksyllä 1942. Puna-armeijan vastahyökkäykset itärintamalla alkoivat, saksalaiset kärsivät tappion Pohjois-Afrikassa El Alameinissa, liittoutuneet nousivat maihin Marokossa ja Saksan 6.Armeija juuttui saarroksiin Stalingradissa. Suomen sodanjohto ja valtiojohdon ydin, ns. sotakabinetti havahtuivat. Jo vuotta aikaisemmin, kun Suomi ei ollut pysäyttänyt hyökkäystään vanhoille rajoilleen, Englanti, muodollisesti koko brittiläinen kansainyhteisö, oli 6.12.1941 julistanut sodan Suomelle. Käytännön sotatoimiamme kannalta tällä ei ollut merkitystä, mutta psykologista vaikutusta ei voi kieltää.

1943

Vuodenvaihteen 1942-43 tienoille oli vaikea sulkea silmiään siltä, että sodassa oltiin väärällä puolella. Saksa ei tulisi voittamaan tässä sodassa! Tämä käsitys vahvistui, kun puna-armeija tammikuussa 1943 mursi Leningradin saarron, valtasi Pähkinälinnan ja avasi kaupungista maayhteyden muuhun valtakuntaan Nevan Laatokan puoleisessa päässä. Kun sitten Pauluksen 6. Armeija antautui Stalingradissa, peli alkoi olla selvä. Lopullinen käänne sodassa oli tosiasia. Suomen oli jotenkin päästävä irti sodasta.

Vaikeutena oli irtautuminen aseveljeydestä saksalaisten kanssa. Saksa oli yhä voimissaan, ja sillä oli Suomen rintamalla yli 200 000 sotilasta, jotka vastasivat lähes puolesta maarintamastamme pohjoisessa. Saksan pääintressi pitää Suomi mukana rintamassaan oli pyrkimys säilyttää Itämeri ”saksalaisena sisämerenä”, jotta Ruotsin rautamalmin saanti voitaisiin turvata. Suomesta saatava

Petsamon nikkeli oli myös tärkeä Saksan sotateollisuudelle. Saksa elätteli myös pitkään toiveita Murmankin radan katkaisemisesta Suomen avulla. Saksan Suomi-intressejä tulivat myös myöhemmin vahvistamaan sen vaikeudet muiden liittolaisten, ensin Italian ja sitten 1944 Romanian ja Unkarin kanssa. Suomea puolestaan huolestuttivat Saksan yritykset voimakeinoin pitää nämä liittolaiset rintamassa. Jonkinlainen vallankaappauksen uhkakin leijui suomessa ilmassa keväällä 1944.

Helmikuussa 1943 käynnistyivät poliittiset toimet Suomen irrottamiseksi sodasta. Päämajan tiedustelupäällikkö eversti Aladar Paasonen piti presidentille ja hallituksen edustajille realistisen tilannekatsauksen sotatilanteesta. Se synnytti kuulijoissa ”alakuoloa”. Risto Ryti valittiin uudelleen presidentiksi 15.2.1943, ja Suomelle nimitettiin uusi ”rauhanhallitus” Linkomiehen johdolla. Maaliskuun lopulla 1943 Yhdysvallat tarjosivat Suomelle palveluksiaan rauhan aikaansaamiseksi. Kun Suomi tiedusteli rauhanneuvottelujen pohjaa, NL ilmoitti ankarat rauhan ehdot vain Yhdysvalloille tiedoksi. Kun ehdoista ei Suomessa oikein saatu selvää ja kun Saksan ulkoministeri Ribbentrop asiaa häneltä tiedusteltaessa vastasi jyrkän kielteisesti Suomen mahdollisuuksiin irrottautua sodasta, hallitus torjui 10.4.43 Yhdysvaltojen palvelukset. Kesällä 1943 hajotettiin Saksan itärintamalla taistellut suomalainen SS -vapaaehtoispataljoona sopimuskauden päätteeksi. Sitä voidaan pitää jonkinlaisena etäännyttämisenä Saksasta.

1944

Alkuvuodesta 1944 tilanne alkoi kärjistyä. Suomen sisäinen rauhanoppositio oli jo loppuvuodesta tiivistänyt rivejään ja alkanut painostaa hallitusta rauhaan käyttäen Ruotsia ja

Ruotsin sodanvastaista mielipidettä hyväkseen. Erityisen huolestuttava oli sosialidemokraattisen puolueemme aktivoituminen pikaisen rauhan puolesta marraskuussa 1943. Neuvostoliiton Tukholman suurlähettiläältä madame Kollontailta saatiin viestejä, että NL olisi valmis vastaanottamaan Suomen neuvottelijan Moskovassa, mikäli rauhasta haluttiin neuvotella. Ruotsalaiselle taholle Kollontai ilmoitti, että lähtökohtana neuvotteluille olisivat vuoden 1940 rajat. Huhut näistä yhteyksistä tulivat pian Saksankin tietoon, ja se reagoi joulukuun 1943 alussa vaatimalla Suomelta sitoumusta, ettei se solmisi erillisrauhaa.

Tammikuussa 1944 Saksan vastoinkäymiset jatkuivat. Puna-armeija mursi Leningradin saarron lopullisesti ja heitti saksalaiset joukot Narvajoen tasalle, minne rintama onneksemme kuitenkin jäykistyi yhdeksäksi kuukaudeksi. Yhdysvaltojen painostus Suomen irrottamiseksi sodasta tiivistyi. Tässä tilanteessa hallitus lähetti valtioneuvos Paasikiven Tukholmaan ottamaan selvää Neuvostoliiton aikomuksista. Näin käynnistyneet yhteydenotot, joissa ruotsalaiset toimivat aktiivisina välittäjinä, eivät kuitenkaan vielä silloin johtaneet tuloksiin. Kun joukkomme olivat kaukana Itä-Karjalassa, Suomessa pidettiin Moskovan rauhan 1940 rajoja vielä siinä tilanteessa kohtuuttomana ennakkoehtona. NL koetti vauhdittaa neuvotteluja kotirintamamme kohdistuvilla terroripommituksilla. Erityisesti Helsinkiä pommitettiin massiivisesti 6., 16. ja 26.2.1944.

Maaliskuussa 1944 Suomi pyrki täsmentämään rauhan ehtoja ja saikin kutsun lähettää neuvottelijansa Moskovaan. Matkaan lähtivät valtioneuvos Paasikivi ja ulkoministeri Enczell. Neuvottelut kuitenkin katkesivat hallituksen ja eduskunnan otettua kielteisen kannan ylivoimaisen raskaina pitämiinsä ehtoihin. Erityisesti 600 miljoonan US -dollarin sotakorva-

uksia ja saksalaisjoukkojen nopeata internointia pidettiin täysin mahdottomina. 18.4.1944 annettiin Neuvostoliitolle kieltävä vastaus.

Neuvostoliiton suurhyökkäys

Kun diplomaatit näin olivat epäonnistuneet, oli sotilaiden vuoro toimia. Vuoden 1944 neljäntenä strategisena iskunaan NL käynnisti 9.-10.6.1944 massiivisen suurhyökkäyksensä Karjalan kannaksella. Ainakin iskun voima ja jossain määrin myös ajankohta tulivat sodanjohdollemme yllätyksenä. Niinpä hyökkäystä ei kovista yrityksistä huolimatta saatu pysäytettyä, ja epäedullisen pääaseman jälkeinen Vammelsuu-Taipale –linjakaan ei kestänyt. Edessä olivat ankarat torjuntataistelut lähes linnoittamattomalla Viipuri-Kuparsaari-Taipale –linjalla. Kymmenessä päivässä vihollinen oli edennyt täysin aikataulunsa mukaisesti Viipurin porteille. VKT –linjan ensimmäinen taistelu Viipurissa 20.6.1944 oli ohi ennen kuin se oli oikein alkanutkaan. ”Sotahistoriallinen skandaali”, luonnehti tapahtunutta Ylipäällikkö Mikkelissä. Samaan aikaan käynnistyi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen toinen aalto Syvärin ja Maaselän kannaksen rintamalla.

Jo ennen tätä oli kuitenkin tapahtunut paljon. Kun Kannaksen suurhyökkäyksen voima oli valjennut Päämajalle, lähetti Ylipäällikkö 12.6.44 suoraan Hitlerille pyynnön saada sotilaallista apua. Saksahan oli hermostuneena Suomen rauhanpyrkimyksistä huhtikuussa 1944 jäädyttänyt kaikki sotamateriaalin ja elintarvikkeiden toimitukset Suomeen. Suomalaisten päättäjien muistissa oli talven 1942-43 elintarvikepula, joka ei ollut kaukana nälänhädästä. Saksan elintarviketoimitukset olivat silloin pelastaneet tilanteen. Ja nyt tarvittiin elintarvikkeiden lisäksi kipeästi sotilaallista apua.

Kuvaavaa sille, miten kiihkeästi Saksa halusi Suomen pysyvän tiukasti rintamassa, oli

se, että apua alkoi välittömästi tulla. Aseita ja ampumatarvikkeita alkoi virrata maahamme vauhdilla, joka hyytyi vasta elokuussa, kun Suomi aloitti rauhantunnustelut uudelleen. Uusia panssaritorjunta-aseita esimerkiksi tuotiin moottoritorpedoveneilläkin. 16.6.44 lensi Baltiasta Helsingin Malmin kautta Immolaa taisteluosasto Kuhlmeij, jonka syök-syöpommittajat ja hävittäjäpommittajat kaksinkertaistivat kerralla käytettävissämme olevat ilmavoimat. Myös viljatoimitukset käynnistyivät uudelleen.

Ryti pani itsensä peliin

Viipurin menetyksen jälkeen tilanne oli äärimmäisen kriittinen seuraavien viikkojen ajan. Saksa oli asettanut apunsa ehdoksi sen, että Suomi saa vakautettu tilanteensa ja että puolustus alkaa pitää VKT –linjalla. Sen ensimmäinen tukipylväs, Viipuri oli kuitenkin menetetty lähes taistelutta. Tässä kriittisessä tilanteessa hallitus tiedusteli 22.6. rauhan ehtoja Neuvostoliitolta. Kun Neuvostoliitto 23.6. vaati ennakkoehtona ehdotonta antautumista, taistelua päätettiin jatkaa.

Nämä yhteydenotot tulivat tietenkin heti saksalaisten tietoon. Seurauksena oli, että ulkoministeri Ribbentrop tuli ennakkoon ilmoittamatta akkivisiitille Suomeen 22.6. Ribbentropin käynnin ja tilanteen kehittymisen seurauksena tasavallan presidentti Risto Ryti lähetti Hitlerille henkilökohtaisen vakuutuksensa, että Suomi jatkaa Saksan rinnalla. Näin Saksan avun jatkuminen varmistettiin. Runsaiden aseiden ja ampumatarvikkeiden lisäksi Saksasta saatiin yksi vapaa rynnäkkötykkiprikaati, jonka merkitys Talin-Ihantalan suurtaisteluissa oli lähinnä moraalinen. Sen sijaan Viipurinlahdelle saatu 122.Divisioona oli kovan luokan apu taisteluissa mairinnousuun pyrkivää vihollista vastaan heinäkuun 1944 alussa.

Torjuntavoittomme avasi tien rauhaan

Näin sitten sotaa jatkettiin, ja heinäkuun puolen välin tienoilla torjuntavoittomme alkoi olla varmistettu. Vihollinen oli pysäytetty Karjalan kannaksella, pysäytettiin Laatokan Karjalassakin ja viimeinen torjuntavoitto saatiin Ilomantsin suunnalla elokuussa.

Niinpä oli aika aloittaa rauhanponnistelut uudelleen. 31.7.44 Ryti luopui presidentin virasta ja 4.8. eduskunta nimitti Mannerheimin presidentiksi. Hän nimitti 8.8. uuden hallituksen, jonka päätehtäväksi tuli rauhan aikaansaaminen. 24.8. eduskunta hyväksyi rauhansuunnitelmat ja irtisanoutui Ribbentrop –sopimuksesta. Tasavallan presidentiksi valittu Mannerheim lähetti Hitlerille kauniisti muotoillun kirjeen henkilökohtaisen kirjeen, jossa hän ilmoitti päätöksestään irrottaa Suomi sodasta. Saksa on niin suuri kansa, Mannerheim kirjoitti, että se jää elämään siinäkin tapauksessa, että se häviää sodan. Mutta Suomi on niin pieni kansa, että se voitaisiin karkottaa asuinsijoiltaan ja tuhota.

29.8.44 NL ilmoitti rauhanneuvottelujen ennakkoehdot, ja 1.9. Mannerheim esitti Neuvostoliitolle vihollisuuksien lopettamista. 2.9. eduskunta hyväksyi Neuvostoliiton asettamat ennakkoehdot ja katkaisi yhteistyön Saksan kanssa. 3.9.44 solmittiin aselepo, jonka seurauksena suomalaiset lopettivat taistelutoimet 4.9. klo 07.00 ja NL vuorokautta myöhemmin. 5. 9. rintamataistelut päättyivät ja neuvottelut välirauhansopimuksesta alkoivat. Rauhan ehdot, jotka Suomen valtuuskunnalle esitettiin, olivat samat kuin ne, jotka Stalin oli esittänyt Rooseveltille ja Churchillille Teheranissa: vuoden 1940 raja, Petsamon liittäminen Neuvostoliittoon, sotakorvaukset, saksalaisjoukkojen karkottaminen ja Suomen armeijan demobilisaatio. Lisäksi tuli yksi ehto, jota Teheranissa ei ollut mainittu, Pork-

kalan tukikohdan vuokraaminen Neuvostoliiton käyttöön.

6.9. Suomen rauhanvaltuuskunta matkusti Moskovaan, missä välirauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.44. Sopimus vahvistettiin rauhanneuvotteluissa kaikkien liittoutuneiden kanssa Pariisissa 10.2.1947, ja se astui voimaan 26.9.1947 molempien osapuolien ratifioitua sen.

On oikein puhua torjuntavoitosta!

Vaikka olimmekin jatkosodassa häviävällä puolella, on ehdottomasti oikeutettua puhua torjuntavoitosta. Onnistunut irtautuminen sodasta ja Suomen pelastuminen edellytti neljää asiaa, jotka kaikki toteutuivat elokuun alussa 1944. Ensinnäkin aseveljemme Saksan oman tilanteen tuli olla sotilaallisesti niin vaikea, ettei se enää kyennyt puuttumaan Suomen päätöksentekoon esimerkiksi vallankaappauksella, kuten se oli toiminut Romaniassa. Toiseksi Suomen kansan yleisen mielipiteen ja sitä herkästi kuulostelevan eduskunnan tuli olla kypsyyntä hyväksymään erittäin kovat rauhanehdot. Vielä maaliskuuhun 1944 se ei ollut mahdollista. Rintamalla oli silloin vielä rauhahallista, ja suomalaiset joukot olivat hyvissä asemissa kaukana rajoiltamme. Kolmanneksi Neuvostoliiton tuli luopua vaatimasta Suomelta ehdotonta antautumista. Ja neljänneksi sotilaallisen tilanteen tuli olla vakiintunut kaikilla rintamillamme.

Joukkomme olivat siis hyvin ankarien taistelujen jälkeen onnistuneet pysäyttämään vihollisen suurhyökkäyksen. Jos näin ei olisi tapahtunut, vihollinen olisi jatkanut hyökkäystään syvälle maamme alueelle. Seurauksena olisi todennäköisesti ollut miehitys ja itsenäisyytemme menetys. Tähän tähtäävät puna-armeijan selkeät suunnitelmat ovat tiedossa. Suomalaisten sitkeä vastarinta ja puna-armeijan raskaat tappiot vaikuttivat päätökseen

keskeyttää hyökkäys ja määrätä joukot asettumaan puolustukseen saavutetulle tasalle. Puna-armeijan ylijohdo ei pitänyt mielekkäänä suunnata Suomea vastaan lisäjoukkoja ja materiaalia, kun oli selvää, että maailmansodan loppuratkaisu tapahtuisi aivan muualla. Kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut!

Miksi Suomea ei miehitetty?

Max Jakobson esittää Suomen itsenäisyyden säilymisen selitykseksi torjuntavoittonne. Artikkelissaan Helsingin Sanomissa Max Jakobson kuvailee muitakin taustoja, erityisesti Neuvostoliiton näkökulmaa. ”Miksi Suomea ei miehitetty?” kysyi Jugoslavian diktaattori Josip Broz Tito huhtikuussa 1945. Stalin vastasi: ”Otimme aivan liikaa huomioon amerikkalaiset”. Stalin otti huomioon, mitä amerikkalaiset toivoivat, koska Neuvostoliitto oli riippuvainen Yhdysvalloilta saatavasta aseellisesta ja taloudellisesta tuesta. Suomen kysymys ei tietenkään ollut ainoa, jonka käsittelyyn vaikuttivat Neuvostoliiton suhteet Yhdysvaltoihin. Stalinin henkilökohtainen suhde Rooseveltiin oli siinä vaiheessa hyvin läheinen: Yhdysvaltain presidentti kohteli Neuvostoliiton kommunistista diktaattoria hämmästyttävän suvaitsevaisesti. Verenhimoisesta tyrannista tuli vanha kunnon ”Uncle Joe”. Maitten väliset suhteet alkoivat kääntyä huonompaan suuntaan vasta Rooseveltin kuoleman jälkeen, kun presidentiksi tuli Harry Truman, joka suhtautui bolševikkijohtajaan epäluuloisesti.

”Tämä sota ei ole samanlainen kuin aikaisemmat sodat”, Stalin sanoi Titolle. ”Se valta, joka miehittää tietyn alueen, tuo sinne myös oman poliittisen järjestelmänsä. Jokainen ulottaa poliittisen järjestelmänsä niin pitkälle kuin sen armeijat pääsevät.” Puna-armeija pääsi Suomen suunnalla vuoden 1940 Moskovan rauhan rajalle, mutta ei pitemmäl-

le. Ja sinnekin vasta aselevon jälkeen, ei taistelemalla. Talvisodan rauhan jälkeinen tilanne toistui syyskuun alussa 1944: suomalaiset joukot joutuivat vetäytymään asemistaan uudelle rajalle. Kun aseet vaikenivat, vakiinnetut puolustuslinjat eivät määritelleetkään rajan kulkua, toisin kuin uskottiin. Se oli niin talvisodan kuin jatkosodankin päättyessä katkera pala. Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov sanoi haastattelijalle vuonna 1974: ”Me olimme viisaita, kun emme liittäneet Suomea Neuvostoliittoon. Siitä olisi tullut vuotava haava. Ihmiset siellä ovat hyvin itsepäisiä, hyvin itsepäisiä.”

Suhteessaan suurvaltoihin Suomi joutui joustamaan monessa. ”Kun Berliini oli Euroopan vallan keskipiste, suljimme silmämme natsien hirmuteoilta. Kun vallan keskus siirtyi Moskovaan, suljimme silmämme Stalinin julmuuksilta ja teimme voitavamme mahdavan naapurin lepyttämiseksi. Torjuntavoitosta ei puhuttu. Hävitty sota oli virallinen kanta. Hyvityssodaksi tarkoitettussa jatkosodassa emme saaneet takaisin niitä alueita, jotka talvisodassa oli meiltä riistetty. Jatkosota ei kuitenkaan johtanut itsenäisyyden menetykseen. Suomi oli Britannian ohella kaikista sotaan osallistuneista Euroopan maista ainoa, jota ei miehitetty. Sitä tuskin havaittiin, että Suomi oli ensimmäinen sotaan osallistuneista maista, jossa maaliskuussa 1945 toimitettiin vapaat eduskuntavaalit. Demokratia säilyi, vaikkakin välillä säästöliekillä. Suomalaisten taistelutahto oli vakuuttava todistus kansallisuudesta eheydestä ja elinvoimasta.” Näin totesi viisas mies Max Jakobson.

Lähteitä: Jakobson, Max: Torjuntavoitto avasi tien rauhaan, Helsingin Sanomat 3.9.2004. Rantanen, Paavo: Vaikea tie rauhaan, Suomi Saksan, Ruotsin ja Neuvostoliiton puristuksessa, Atena Kustannus Oy, WS Bookwell Oy, Porvoo 2010.

TIE RAUHAAN: MAHDOLLISUUKSIEN IKKUNA

Kun on esitetty epäilyjä, että kesän 1944 suurtaistelujen uhrit olisivat olleet turhia, asia on syytä tutkia tarkkaan. Oliko ehkä niin, että rauha olisi kannattanut tehdä jo maalís-huhtikuussa 1944 ehdoilla, jotka eivät suuresti muuttuneet kesän aikana? Onko kesän 1944 torjuntavoittonne pelkkä myytti, lohdullinen selitys raskaille tappiollemme ja masentaville rauhan ehdoille? Näitä kannattaa pohtia! Katsellaanpa tilanteen kehitystä maalís-huhtikuusta 1944 elokuun alkuun 1944 ”mahdollisuuksien ikkunan ruutujen” kautta. Ikkunan kaikki ruudut olivat ”kiinni” keväällä mutta kaikki avautuivat elokuun alkuun mennessä, ja tie rauhaankin avautui.

Tilanne keväällä 1944

Suomen näkökulmasta sodan tilannekuva oli sellainen, että rauhantunnusteluissa esitetty vaatimus Moskovan rauhan rajoista rauhanneuvottelujen lähtökohtana oli täysin mahdollon, niin sotilaallisesti, kansan mielipiteen valossa kuin poliittisten päättäjienkin mielestä. Jatkosodan alun hyökkäysvaiheen raskaat tappiot voitiin vielä selittää sotilaallisella menestyksellä. Oma sotilaallista tilannettamme pidettiin vakaana. Joukkomme olivat kaukana vanhoilta rajoilta. Nämä ”kolmen kannaksen puolustusasemat” oli saavutettu raskain uhrauksin. Vetäytyminen Moskovan rauhan rajoille taistelutta olisi merkinnyt näiden uhrien mitätöimistä.

Oman kansan ”yleinen mielipide” ei olisi ymmärtänyt kevättalvella 1944 tarjotun rauhan ehtoja alkuunkaan. Talvisodan rauhan ehdot olivat olleet käsittämättömän ankarat Neuvostoliiton laittoman hyökkäyksen

ja uhreja vaatineen ja alkuun hyvin menestyneenkin puolustustaistelumme jälkeen. Niitä rauhan ehtoja ei pidetty mitenkään hyväksyttävänä eikä lopullisina. Talvisodan jälkeinen välirauha ja Neuvostoliiton jatkuvat painostustoimet kertoivat, ettei vihollisemmekaan pitänyt rauhaa lopullisena. Jatkosota olikin ollut vain talvisodan onnistunut ”korjausliike”. Luovutetut alueet vallattiin kaikkialla takaisin, ja uusille puolustettavissa oleville rajoille jatkettiin hyökkäystä. Asetetut tavoitteet saavutettiin, mutta hinta oli kallis. Hyökkäysvaiheen 1941 kaatuneita oli

Päämajassa ja poliittisessa johdossa ymmärrettiin kyllä, että Saksa oli häviämässä sodan. Suursota oli kuitenkin kaukana ja Suomi päättäjien mielestä periferiassa. Suurhyökkäystä rintamiamme kohtaan ei pidetty todennäköisenä. Tyypillisenä inhimillisenä käyttäytymisenä tässäkin oletettiin vihollisen toimivan tavalla, joka sopisi meidän ajattelumallimme. Toisin kuitenkin kävi, mutta sitä ei vielä keväällä 1944 ymmärretty.

Valitettavasti tilannetta ei osattu tarkastella Neuvostoliiton näkökulmasta. Heidän luoteisen rintamansa eli Suomen suunnalta kohdistui edelleen sivustauhka Leningradin saarron murtamisen jälkeen Baltiaan kohdistuvan hyökkäyksen jatkuessa. Neuvostoliitto näki pitkään saksalaiset uhkana tällä meidänkin suunnallamme Karjalan kannaksella, vaikka kaikki saksalaiset joukot olivatkin kiinni rintamassa kaukana pohjoisessa Oulujoki -linjan pohjoispuolella. Neuvostoliiton näkökulmasta sota sen luoteisrintamalla edistyi hyvin. Tammikuussa 1944 puna-armeija oli murtanut Leningradin saarron lopullisesti. Saksalaiset oli heitetty kauaksi länteen Narvajoki-linjalle, minne rintama oli jähmettynyt. Teheranin konferenssissa marras-joulukuussa 1943 oli sovittu sodan jälkeisestä uudesta Euroopasta. Suomi säilyisi itsenäisenä kan-

sakuntana. Kun Suomi keväällä 1944 hylkäsi tarjotut rauhan ehdot, oli aika panna sotilaat asialle. Heti huhtikuussa 1944 käynnistettiin Suomeen suunnattavan hyökkäyksen suunnittelu. Suunnitelma hyväksyttiin toukokuun 1944 alussa. Jatko onkin sitten historiaa.

Aseveljemme Saksa oli keväällä 1944 vielä sotilaallisesti ja poliittisesti keskeinen kumppanimme. Yli 200.000 saksalaista sotilasta vastasi puolustuksestamme Oulujoki-linjan tasalta pohjoiseen, puolesta maarintamastamme. Olimme täysin riippuvaisia Saksasta ja sen miehittämiltä alueilta saatavasta ruoka-avusta. Ja Saksasta olimme 1943 aikana saaneet erittäin merkittävää ase- ja sotamateriaaliapua. Se tuli olemaan ratkaisevan tärkeätä jatkossa. Saksa oli tehnyt selväksi suhtautumisensa yhteisestä bolsevismin rintamasta irtautujiin. Unkari ja Romania olivat siitä meilläkin tiedossa olevia todisteita. Saksan suunnitelmista Suomen irtautumisen varalta on tietoa. Vallankaappauksen jälkeisen nukkehallituksen ministerilistojakin löytyy. Suomen pyrkimykset irtautua sodasta erillisrauhalla tulivat väistämättä Saksan tietoon, ja vastatoimia tuli välittömästi. Meille elintärkeät viljatoimitukset keskeytettiin välittömästi ja sotamateriaalin toimituksiakin jäädytettiin.

Tilanne elokuun 1944 alussa

Päämajassamme illuusiot olivat menneet. Karjalan kannaksella oli kuitenkin saatu aikaan selvä torjuntavoitto heinäkuun puoleen väliin tultaessa. Vihollinen oli pysäytetty eikä sillä ollut käytettävissään olevilla voimilla enää mahdollista jatkaa hyökkäystä. Elokuussa 1944 oli selvää, että Neuvostoliiton suurhyökkäys oli torjuttu kaikilla rintamilla, ja tilanne oli vakaa. Joukkomme olivat kaikilla mittapuilla, miesmäärällä ja materiaalilla vahvemmat kuin koskaan. Sodanjohtomme

suositteli poliittisille päättäjille pyrkimistä irti sodasta Saksan rinnalta.

Neuvostoliitonkin näkökulmasta tilanne oli elokuun alkuun mennessä muuttunut. Niinpä Moskovasta oli tullut käsky keskeyttää hyökkäys ja asettua Suomen rintamilla puolustukseen saavutetulle tasalle. Kaikki voimat tuli jatkossa suunnata Baltian rintamalle, jotta siellä pystyttäisiin murtamaan saksalaisten puolustus Narvajoki -linjalla. Sota ratkaistaisiin aivan muualla kuin Suomen suunnalla. Kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut. On spekuloitu sillä, mitä Stavkan, Neuvostoliiton sodanjohtajan päätöksiin vaikutti tietoisuus 1940-41 ja 1944 rakennetun Salpa -linjamme olemassaolosta. Jos hyökkäystä Suomen suuntaan olisi kesällä 1944 jatkettu, Salpa -linjamme murtaminen olisi vaatinut paljon voimaa. Ehkä Salpa -linja tuli siten toimineeksi viimeisenä puolustuslinjanamme tavalla pelkällä olemassaolollaan.

Saksan suunnalta ei elokuussa 1944 enää ollut vakavia vastatoimia odotettavissa, jos Suomi irtautuisi sodasta. Saksalaisilla oli kylä suunnitelmia sen varalle, että Suomi lipeää yhteisestä rintamasta. Operaatio Tanne West tarkoitti Ahvenanmaan miehitystä ja yritystä siten turvata huoltokuljetukset Itämerellä, ennen muuta ruotsalaisen malmin saannin jatkuvuus. Operaatio Tanne Ost oli suunnitelma Suursaaren valtaamiseksi, jotta siten voitaisiin estää Neuvostoliiton punalippuisen laivaston, ennen muuta sukellusveneiden pääsy Itämerelle. Tanne West peruutettiin, kun siihen varatut joukot tarvittiin Saksan maaperää puolustamaan. Tanne Ost yritettiin toteuttaa, mutta se epäonnistui surkeasti suomalaisten puolustaessa saarta tehokkaasti. Saksalaiset joukot maamme alueella olivat tietysti edelleen ongelma. Neuvostoliiton rauhanehtojen mukaan Suomen tuli poistaa saksalaiset joukot maamme alueelta tai internoida ne täysin

epärealistisen aikataulun mukaan. Siihen liittyvät riskit päätettiin kuitenkin ottaa. Edessä oli vielä uusi sota, Lapin sota, koska saksalaiset eivät mitenkään ehtineet vetäytyä alueeltamme rauhan ehtojen määrittelemässä aikataulussa. Siitäkin sodasta kuitenkin selvittiin.

Kun oman kansan yleinen mielipide ei vielä maaliskuuhun 1944 voinut mitenkään hyväksyä Moskovasta saatuja ennakkoehtoja rauhanneuvotteluille, ennen muuta Moskovan rauhan rajoja, kansa oli kesän 1944 kuluessa kypsynyt rauhaan kovin ehdoin. Sodan uhrin alkoivat jo koetella vakavasti kansamme voimavaroja. Poliitikkojen enemmistö uskalsi nyt päättää rauhasta kansan reaktioita pelkäämättä. Maassa alkoi kehittyä uusi poliittinen tilanne, joka onkin sitten aivan oman kertomuksensa aihe.

Torjuntavoittomme kesällä 1944 ei ole myytti!

Valistunut lukija on jo varmaan itsekin edellä olevan luettuaan ja sitä pohdittuaan voinut todeta, että yksi siinä esitetyn ”mahdollisuuksien ikkunan” ruuduista on keskeisessä asemassa. Sotilaallisen tilanteen vakiinnuttaminen kaikilla rintamillamme avasi mahdollisuuden rauhaan. Ilman sitä neuvottelupöytään palaaminen olisi ollut mahdotonta. Siitä saamme kiittää ennen muuta omia sotilaitamme. Ilman Saksasta kesän 1944 aikana saatuja aseita, ampumatarvikkeita ja joukkoja emme olisi yksin kyenneet torjumaan vihollista. Tämä on pakko nöyrästi myöntää!

Kun sitten tuli aika irtautua Saksan rinnalta, Ruotsin lupaus tukea elintarvikehuoltoamme, joka oli ollut pitkälti Saksan varassa, oli kyllä arvoinen. Sitä ja Ruotsin monenlaista muuta apua emme saa unohtaa, vaikka joidenkin suomalaisten on edelleen vaikea ymmärtää Ruotsin ”puolueettomuutta” maailmansodassa. Jokainen kansakunta kuitenkin

huolehtii ennen muuta omista eduistaan ja varmistaa henkiinjäämisensä. Tyyliä ei jaeta, lopputulos ratkaisee. Niin teki Suomikin, kun se Saksan pettymykseksi irtautui sodasta ja yhteisestä rintamasta. Mannerheim toteaa tämän kauniisti henkilökohtaisessa kirjeessään Hitlerille. Suomen pieni kansa olisi loppuun saakka taistellensa tuhoutunut, mutta Saksan suuri kansa tulisi elämään, kävi miten kävi.

Lähteitä: Rantanen, Paavo: Vaikea tie rauhaan. Suomi Saksan, Ruotsin ja Neuvostoliiton puristuksessa. Atena Kustannus Oy. Bookwell Oy. Porvoo 2010. Jakobson, Max: Torjuntavoitto avasi tien rauhaan. Helsingin Sanomat 3.9.2004.

6. SOTIEN JÄLKEEN

Raja Porkkalan vuokra-alueelle sulkeutui syyskuussa 1944 Museovirasto/JOKA/UA Saarisen kokoelma, UA Saarinen, Porkkalan raja-alue, 19.8.1953.

PORKKALA VUOKRALLA 1944–1955

Kenen Itämeri?

Porkkalanniemen ja Viron puoleisen Naisaaren kapeikko oli jo tsaarin Venäjälle strategisesti tärkeä alue. Pohjimmiltaan kysymys oli koko Itämeren herruudesta. Venäjä tarvitsi turvallisen meriyhteyden länteen. Suppeamassa muodossa kysymys oli Pietari suuren 1703 perustaman uuden pääkaupungin, Pietarin turvallisuudesta.

Kun taivaalle alkoi kerääntyä synkkiä pilviä ennen ensimmäistä maailmansotaa, venäläiset alkoivat rakentaa ”Pietari Suuren merilinnoituksen” nimen saaneita, paikoin massiivisia puolustusrakennelmia ja -laitteita. Suomen puolella niitä rakennettiin mm. Porkkalan Mäkiluotoon ja Viron puolella Naisaareen. Baltian maat ja Suomihan kuuluivat silloin Venäjän valtakuntaan, joten Venäjän intressit ja toisaalta mahdollisuudet toimia on helppo ymmärtää.

Tarkoituksena oli rannikkotykistön tulla estää vieraiden sota-alusten pääsy itäiselle Suomenlahdelle ja Pietariin. Kun maailmansota sitten oli päättymässä, Saksa ja Venäjä solmivat keväällä 1918 Brest-Litovskin rauhansopimuksen. Sen jälkeen venäläiset joukot tuhosivat Mäkiluodossa lähes valmiiksi saamansa linnakkeet ennen poistumistaan Suomesta. 1920- ja 1930-luvuilla suomalaiset kunnostivat linnoitukset erääksi rannikonpuolustuksensa keskeiseksi kohteeksi.

Sisällissodastaan vähitellen selvinneessä uudessa suurvallassa, Neuvostoliitossa tämä nähtiin ongelmaksi erityisesti siksi, että Suomen ja myös Venäjästä irtautuneen, itsenäisen Viron välille oli kehitymässä läheinen sotilaallinen yhteistyö. Se näkyi suunnitelmina mm. Porkkalan Mäkiluodon ja Viron Naisaareen välin sulkemisena järeän rannikko-

tykistön tulella. Siitä oli muodostumassa este Neuvostoliiton kauppamerenkululle ja sotalaivaston vapaalle liikkumiselle.

Mielenkiinto Porkkalanniemeä kohtaan heräsi syksyllä 1944

Sekä talvi- että jatkosotamme aikana Neuvostoliiton Itämeren Punalipun laivasto vältti menemistä Porkkalan linnakkeiden tehokkaiden tykkien tulen vaikutuspiiriin. Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 Moskovan rauhaan Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle Hanko-niemi laivastotukikohdaksi.

Suomen lähdettyä Saksan rinnalla hakemaan hyvitystä talvisodan pakkorauhaan puna-armeijan oli pakko tyhjentää Hangon tukikohtansa joulukuun alussa 1941. Kun sitten jatkosotamme päättyi aselepoon syyskuun alussa 1944 ja sitä seuranneeseen välirauhansopimukseen, oli Porkkalan kohtalon hetki lyönyt.

Suomen oli silloin luovutettava Neuvostoliitolle Hangon asemesta Porkkala sotilastukikohdaksi viiden miljoonan markan vuosittaisesta muodollista korvausta vastaan 50 vuoden ajaksi. Vuokra-alue käsitti Porkkalan ja Obbnäsin niemet, niiden edustalla olleen saariston sekä mantereella Degerbyn kunnan sekä osia Espoon, Kirkkonummen, Siuntion ja Inkoon kunnista, yhteensä 380,5 km.

Puna-armeijan, äskeisen vihollisen asettuminen tukikohtaan aivan pääkaupungin tuntumaan aikaansai tietysti vaaralliseksi koetun tilanteen ja erilaisia reaktioita Suomessa. Mannerheimin tiedetään pitäneen Helsingin asemaa pääkaupunkina niin uhanalaisena, että hän ehdotti pääkaupungin siirtämistä Turkuun, missä se oli ennenkin ollut. Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Erik Heinrichs olisi puolestaan ollut valmis siirtämään pääkaupungin joko Tampereelle tai Jyväskylään. Poliittisen johdon kannal-

ta ajatukset olivat tietysti mahdottomia, sillä todennäköisesti Neuvostoliitto olisi pitänyt siirtoa vakavana provokaationa. Vahva sotilastukikohta vain 20-30 km:n päässä Suomen valtionhallinnosta oli osaltaan tarkoitettu varmistamaan, että Suomi pitäisi aidosti kiinni sovutusta rauhasta. Miehitysuhka oli siis koko ajan olemassa, jos Suomessa tapahtuisi jotain neuvostovastaisia provokaatioita tai rauhan ehtoja ei noudatettaisi!

Porkkalan valikoituminen rauhansopimuksen ehtojen mukaiseksi vuokra-alueeksi oli ehdottomasti myös Neuvostoliiton sotilasjohdon intressissä. Sota Saksaa vastaan oli silloin syksyllä 1944 vielä käynnissä. Syyskuun 1944 lopulla Neuvostoliitto oli myös saanut pohjoisen Viron ja sen saaret hallintaansa. Porkkalan - Naissaaren väli oli vain noin 40 km, joten se oli helppo sulkea rannikkotykitön ja laivaston yhteisvoimin.

Porkkala tyhjennetään kiireellä

Välirauhansopimuksen mukaan, joka siis astui voimaan välittömästi sen allekirjoittamisen jälkeen 19.9.1944, Porkkalan vuokra-alue oli tyhjennettävä kymmenessä päivässä. Evakuoinnin johtajaksi kutsuttiin Helsingin kaupunginjohtaja, majuri Erik von Frenckell. 10 päivän aikana alueelta siirrettiin muualle yli 7 000 asukasta, pääasiassa maanviljelijäväestöä. Yötä päivää työskentelemällä mukaan saatiin noin 8,2 miljoonaa kiloa perunoita sekä viljaa. Heinää saatiin talteen liki 13 miljoonaa kiloa. Yli 300 taloa jäi ilman isäntäväkeään, joka joutui muuttamaan kiireessä ympäröiviin kuntiin. Talojen karjoista saatiin siirrettyä muualle periaatteessa kaikki, runsaat 8 000 eläintä. Ne kuljetettiin autoilla, junilla ja teitä pitkin ajaen pois alueelta.

Näin mittava suoritus oli mahdollista siksi, että evakuointiin osallistui paitsi paikallinen asujaimisto ainakin 1500 lottaa, 3 000 soti-

lasta ja 1200 hevosta ajoneuvoineen ympäröivästä kunnista sekä tuhatkunta erilaista moottorijoneuvoa. Syyskuun 28. päivänä 1944 klo 14.00 höyrylaiva Olympia lähti viimeisen kerran Porkkalasta Helsinkiin, klo 17.00 sieltä lähti viimeinen linja-autovuoro, klo 20.00 katkaistiin puhelinyhteydet, klo 22.40 lähti viimeinen juna Kirkkonummen asemalta ja klo 24.00 katkaistiin sähkön jakelu Porkkalan alueelle. Seuraavana päivänä laskeutui puomi Espoossa Jorvaksen sillan poikki. Yksitoista vuotta kestävä hiljaisuus oli laskeutunut Porkkalan vuokra-alueen ylle.

Puna-armeija Porkkalan isäntänä

Porkkalan vuokra-alueesta tuli hermeettisesti suljettu sotilasalue ja -yhteisö. Monet entiset asukkaat yrittivät kuitenkin aluksi tavalla tai toisella päästä käymään kodeissaan. Varsin pian vuokralaiset kuitenkin ilmoittivat, että kaikkia tunkeilijoita ammuttaisiin. Näin tapahtuikin muutamassa tapauksessa, joskin kuolemantapauksilta ilmeisesti vältyttiin. Kiinni saadut tunkeilijat kuulusteltiin ja palautettiin suomalaisille rajavartijoille, miehitksen loppuaikoina jo varsin nopeasti.

Suomalaisten tiedustelun kannalta ongelmallista oli se, etteivät tulli- ja rajaviranomaiset saaneet tarkistaa Porkkalaan saapuvia kuljetuksia, tulivat ne sitten maanteitse tai rautateitä pitkin. Niinpä tukikohtaan tulevissa kuljetuksissa oli mahdollista salakuljettaa alueelle neuvostoliittolaisia tai Neuvostoliiton palvelukseen antautuneita suomalaisia vakoojia. Heidän toiminnastaan ei kuitenkaan ole säilynyt mitään näyttöjä.

Neuvostoviranomaiset sallivat rautatieliikenteen vuokra-alueen läpi vasta marraskuussa 1947. Mutta eivät suinkaan ilman erikoisjärjestelyjä! Suomalaiset junat, siis nykyisellä Helsingin-Turun rantaradalla Helsingistä länteen ja Karjaalta itään, varustet-

tiin ennen vuokra-alueita ikkunaluukuilla, ja jokaisessa vaunussa oli aseistettu neuvostoliittolainen vartija, joka piti huolta, ettei ulos päästy kurkistelemaan. Tämä synnytti nimenomaan ulkomaisten lehtimiesten keskuudessa, joita reitillä matkustelikin runsaasti, kertomuksen ”pisimmästä ja kummallisimmasta tunnelista”.

Porkkalan miehityksenä oli Itämeren laivaston matruuseista koostuva noin divisioonan vahvuinen jalkaväki, joitakin erillisiä pataljoonia, voimakas rannikkotykistö, lentotukikohta koneineen, laivasto-osasto, rajavartijoita, poliittisia elimiä sekä huomattava määrä siviilejä tukikohdan erilaisissa ylläpitotehtävissä, muun muassa sovhoosissa ja sikalassa. Eräiden tietojen mukaan mainittu divisioona käsitti kolme tykki/konekivääri rykmenttiä (jokaisessa kolme pataljoonaa), panssarirykmentin, voimakkaan tykistön sekä pioneeri-, ilmatorjunta- ja huoltoelimiä.

Neuvostoliiton turvallisuusjoukkoihin kuulunut rajavartio-osasto vartioi vuokra-alueen rajaa.

Yksityiskohtiin menemättä on voitu todeta, että Porkkalaan rakennettiin melkoinen määrä erilaisia ja -tasoisia linnoituslaitteita alueen puolustamista varten. Ne olisivat toimineet tarpeen vaatiessa myös hyökkäyksen lähtöalueina. On myös aihetta epäillä, että vuokralaiset käyttivät alueella työvoimana myös saksalaisia sotavankeja, joille oli uskoteltu ol-tavan Virossa. Kaiken kaikkiaan neuvostoliittolaisia sotilaita lienee ollut Porkkalassa runsaat 10 000 miestä, joiden apuna ja tukena oli suunnilleen sama määrä siviilejä, työvoimaa, upseerien perheitä jne.

Aluksi alueen haltuun otossa ja käytännön elämässä alueella lienee ollut melkoisia ongelmia, koska miehitysjoukot saapuivat Porkkalaan juuri talven kynnyksellä. Niinpä Suomi joutui käytännössä ”elättämään” tukikohtaa

toimittamalla sinne elintarvikkeita, polttoaineita ja sähköä. Seuraavana vuonna neuvostoliittolaiset perustivat Porkkalan Degerbyhyn valtavan leipomon ja toisaalle sovhoosin tuotamaan viljaa tukikohdan tarpeisiin.

Kun osa Porkkalaan komennetuista sai tulla perheensä mukanaan, siellä syntyi tukikohdan komentajan kenraaliluutnantti Kabanovin mukaan neljä lasta joka päivä, siis lähinnä olojen vakiintumisen jälkeen. Lapsikuolleisuus lienee ollut niissä oloissa varsin suuri, sillä tietojen mukaan alueella raivosi 1950-luvun alussa epidemia, jota pienet lapset eivät kestäneet. Porkkalaan on haudattu runsaat 200 neuvostokansalaista, heistä melkoinen osa lapsia.

Neuvostoliitto luopuu Porkkalasta

Jo vuonna 1955 maassamme liikkui sitkeitä huhuja ja ”luotettavan tahon tietoja” Neuvostoliiton mahdollisista aluepalautuksista Suomelle. Karjalaiset olivat varmoja, että ainakin osa Karjalan kannaksesta palautettaisiin, monet veikkasivat Viipuria, Petsamoaa, ja myös Porkkalaa. Huhut saivat vauhtia, kun neuvostohallitus kutsui presidentti Paasikiven vieraisille Moskovaan. Kysymyksessä ei ollut pelkkä kohteliaisuusvierailu, vaan jotain Suomen kannalta vakavampaa. Moskovassa keskusteltiinkin mm. YYA-sopimuksen jatkamisesta.

Kansan keskuudessa nousi kuitenkin tärkeimmäksi uutiseksi se, että neuvostojohto ilmoitti palauttavansa Porkkalan takaisin Suomelle ennen vuokra-ajan päätymistä. Asiakirja palauttamisesta allekirjoitettiin 19.9.1955 eli päivälleen 11 vuotta välirauhan sopimuksen solmimisesta, jolla Porkkala luovutettiin Neuvostoliitolle tukikohdaksi. Porkkalan palauttamisen ajankoh-ta jäi silloin vielä avoimeksi, sillä ison täysin varustetun sotilastukikohdan rauhanomainen

tyhjentäminen ei tietenkään ollut mahdollista yhtä nopeasti kuin sen pakon edessä toteutettu luovutus.

Uutinen oli kansainvälisestikin suuri pommi, kun ottaa huomioon kylmän sodan silloin kahtia jakaman maailman. Strateginen tilanne Itämerellä ja Suomenlahdella oli kuitenkin perusteellisesti muuttunut sekä poliittisesti että sotilaallisesti, joten Neuvostoliitto katsoi voivansa luopua alueesta ja tällä tavalla osoittaa halunsa rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Poliittisesti Neuvostoliitto taisi ajatella hyötyvänsä muuttuneessa tilanteessa enemmän tukikohdasta luopumisesta kuin sen sitkeästä, sopimukseen perustuvasta pitämisestä. Tarpeettomaksi käyneestä tukikohdasta oli myös muodostunut sille taloudellisesti raskas kiviriippa.

Vuokralaisia odotti nyt Porkkalassa massiivinen purkuoperaatio. Kaikki alueelle rakennetut tukikohdat, asepesäkkeet linnoituslaitteet, taisteluhaudat ja esterakennelmat oli peitettävä, tuhottava tai purettava ja jäljet tasoitettava. Osa töistä tehtiin koulutuksen muodossa käyttämällä kovia ampumatarvikkeita, liekinheittämiä ja räjähteitä. Tukikohdan ympärillä elävät saivat aiheen ihmetellä runsaita järeittenkin räjäytysten ääniä. Ne lähinnä raskaat aseet, joita ei voitu junilla viädä, kuljetettiin meritse Neuvosto-Viroon.

Neuvostojoukot purkivat osan puisista karsarmeistaan ja kuljettivat Viroon, mistä ne oli alun perin tuotukin. Niitä pystytettiin sinne paikoin uudelleen puna-armeija käyttöön. Rautateitse kuljetettiin Porkkalasta runsaat 4 000 vaunukuormaa. Laskettiin, että Porkkalasta poistui rautateitse noin

22 000 ihmistä, heistä yli 10 000 sotilasta ja kymmenisen tuhatta siviilivirkamiestä, naisia ja lapsia.

Porkkala palautetaan Suomelle

Rajapuomit avattiin 26.1.1956 kello 15.00. Päätapahetki oli Espoossa Jorvaksen sillalla, missä eversti Ali Koskimaan ja majuri Reino Västin johtama rajavartio- ja sotilasosasto marssi yli äskeisen rajan. Sillan pielessä odotti ainakin 500 julkisen sanan edustajaa eri maista. Myös entiset paikkakuntalaiset olivat todistamassa tapahtumaa. Kuitenkin vasta kaksi päivää myöhemmin päästettiin ensimmäiset lehdistön ja radion toimittajat tutustumaan alueeseen. Helmikuun 4. päivänä pääsivät entiset porkkalalaiset katsomaan kotejaan. Samoihin aikoihin saapuivat Porkkalaan myös ensimmäiset hallinnon vaatimat virkamiehet. Porkkala oli nyt jälleen osa Suomea, joskin surkeassa kunnossa.

Artikkeli perustuu everstilutnantti Anssi Vuorenmaan artikkeliin Sotaveteraani -lehdessä 1/2006.

Lähteitä: Jari Leskinen -Pekka Silvast: Suljettu aika. Porkkala Neuvostoliiton sotilastukikohtana vuosina 1944-1956. WSOY, Juva 2001. Eino Kekäläinen: Tuntematon Porkkala. Artikkeliteoksessa Tuntematon sota, Valitut Palat, Portugal 1991. Pekka Silvast: Porkkala 1944-1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta, Sotamuseon julkaisu 1/1991. Pekka Silvast: Hanko ja Porkkala. Neuvostoliiton meritukikohdat. Kustannusosakeyhtiö AtlasArt 2015. Everstilutnantti Ilmari Kirjavainen: Rajavartiolaitos 1944-1969, teoksessa Rajavartiolaitos 1919-1969, Mikkeli 1969.

PORKKALAN VUOKRA-AIKA KIRJALLISUUDESSA

Tämä kirjallisuuskatsaus ei suinkaan ole täydellinen bibliografia Porkkalan vuokra-alueesta. Se kattaa vain kirjoittajan omista kirjahyllyistä löytyvän osuuden siitä, ei kuitenkaan kovin vähäisen. Toivotan aihepiiristä kiinnostuneille lukemisen ja oivaltamisen iloa sekä intoa etsiä lisää tietoa erityisesti nyt, kun on kulunut lähes 80 vuotta vuokra-ajan alkamisesta. Silvast, Pekka: Porkkala 1944-1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta. Tutkimusraportti. Sotamuseo 1/1991. 109 sivua.

Puolustusvoimat inventoivat ja dokumentoivat Porkkalan vuokra-alueen heti vuokralaisten lähdettyä 1956. Siten tultiin pelastaneeksi merkittävää aineistoa, niin karttoja kuin valokuvia. Kun alkuperäiset ja heidän jälkeensä uudet asukkaat asettuivat alueelle, suuri osa vuokra-ajan rakenteista ja muista jäljistä katosi.

Vasta vuokra-alueen palautuksen yhteydessä 1986 syntyi Läntisen Uudenmaan Seutukaavaliitossa ajatus Porkkalan vuokra-alueen rakennusten ja rakennelmien inventoimisesta ja kunnon selvittämisestä. Hankkeen alullepanija oli silloinen seutukaavaliiton johtaja Stig Häggström, sotaveteraani ja Hankonien Lappohjan Rintamamuseon perustaja. Hanke toteutettiin yhteistyössä Sotamuseon kanssa, ja tutkimustehtävän sai hankolainen VTM Pekka Silvast. Hän oli tehnyt vastavan inventoinnin Hankonien neuvostotukikohdasta 1940-41.

Puolustusvoimat ja Rajavartiolaitos laativat vuokra-aikana tukikohdasta erilaisia tiedusteluraportteja ja asiakirjoja. Ne ja vuonna 1956 tehdyt linnoituslaitteiden ja ra-

kennelmien inventoinnit karttoineen muodostivat keskeisen lähdeaineiston Silvastin tutkimuksessa. Tutkimus on hyvin korkeatasoinen tieteelliset kriteerit täyttävä dokumentti tarkkoine lähdeviitteineen. Se ei ole mikään helppolukuinen ”ajanviete”, mutta toimii runsaine karttoineen niin alueen nykyisille asukkaille kuin kelle tahansa lähihistoriastamme kiinnostuneelle erinomaisena hakuteoksena.

Leskinen Jari, Silvast Pekka: Suljettu aika. Porkkala Neuvostoliiton sotilaallisena tukikohtana vuosina 1944-1956. WSOY 2001. 350 sivua.

Tunnetut sotahistorian tutkijat Jari Leskinen ja Pekka Silvast ovat tässä teoksessaan selvittäneet Porkkalan tukikohdan monelta osin salaista historiaa suomalaisista ja venäläisistä arkistolähteistä.

Niin silloinen presidentti Mannerheim kuin pääministeri Paasikivikin olivat huolissaan syksyllä 1944 luovutetusta sotilastukikohdasta tykinkantaman päässä pääkaupungista. Keskusteltiinpa pääkaupungin siirtämisestä Turkuun tai Tampereelle.

Leskinen ja Silvast raportoivat kirjassaan ensi kertaa tukikohdan joukkojen tarkasta kokoonpanosta, laadusta ja lukumääristä. Saamme myös käsityksen siitä, millaisia sotilaallisia tehtäviä joukoilla oli kriisitilanteiden varalle. Erityisesti tukikohdasta käsin tehty radiotiedustelu ja muu vakoilu kiinnostaa lukijoita. Ensi kertaa voimme myös tutkijoiden kautta kurkistaa neuvostoihmisten elämään ja arkeen suljetussa tukikohdassa. Entä millaisena alueen entiset asukkaat saivat kotiseutunsa takaisin 1956, kun tukikohta ennenaikaisesti palautettiin Suomelle. Se oli järkyttävä kokemus! Sen voi tämän kirjoittajakin todistaa päästyään 15 -vuotiaana äitinsä puolesta osin ”kirkkonummelaistaustaisena” tutustumaan paikkoihin keväällä 1956.

Käännekohta. Porkkala ja Espoo 1944-1956. Espoon kaupunginmuseon kotiseutusarja 11. 2006. 148 sivua.

Kun Porkkalan vuokra-alueen palautuksesta tuli tammikuussa 2006 kuluneeksi 50 vuotta, Espooseen evakuoitujen porkkalalaisten ajatus haastattelukirjasta toteutui yhteistyössä Espoon kaupunginmuseon kanssa. Käynnistyneen projektin aikana hankkeen aktiivit haastattelivat yhteensä noin 80 evakkoa. Kirjoittajina toimivat Sten Björkman, Nina Hjelt ja Liisa Ropponen. Koska suuri osa haastatelluista oli äidinkieleltään ruotsinkielisiä, kääntäjääkin tarvittiin, ja työn hoiti Nina Hjelt.

Kirjan ohella hanke tuotti kaksi näyttelyä, ensin Pentalan saaristomuseossa ja sitten Glimsin talomuseossa.

Espooseen Porkkalan vuokra-alue vaikutti varsin dramaattisesti. Rauhallisesta uusmaalaisesta rannikkopitäjästä tuli yht'äkkiä rajakunta, jolla oli yhteinen maa- ja meriraja Neuvostoliiton kanssa. Syyskuussa 1944 Porkkalan alueelta evakuoitiin Espooseen yli 2700 henkeä yhdeksässä päivässä. Espoossa oli tuolloin vain vajaat 14000 asukasta, joten evakkojen nopea asuttaminen oli ihme. He kotoutuivat niin hyvin, että moni jäi Espooseen pysyvästi, kun paluu tuli 11 vuoden kulluttua mahdolliseksi.

Vaikka haastatteluja ei ole dokumentoitu kirjaan sellaisinaan, niistä kuuluu evakkojen ääni. Omista kodeista lähtemisen tuska, asettuminen uusille asuinsijoille, kotipaikkojen surkea kunto niille jälleen päästessä ja paluumuutto omille sijoille ja jälleenrakennustyö. Erittäin mielenkiintoista ja taatusti uutta tietoa nykyespoolaisille!

Nieminen, Jarmo (toim.): Porkkala. Taapahtumien keskellä. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. 2009. 202 sivua.

Tämä niin ulkoasultaan kuin sisällöltäänkin erittäin korkeatasoinen teos on osa Maanpuo-

lustuskorkeakoulun jo joitakin vuosia sitten lakkautetun Sotahistorian laitoksen julkaisujen sarjaa. Hieno suoritus tämäkin! On vaan sääli, että näiden teosten painosmäärät jäivät väistämästä niin pieniksi, ettei kirjoja tahdo enää saada ostetuksi omaksi mistään. Niinpä kohteeksi Maanpuolustuskorkeakoulun kaikille avoin kirjasto Santahaminassa varuskunnan portilla, mars!

Porkkalan vuokra-alueen palautuksen juhlistamiseksi Valtioneuvoston kanslia järjesti yhteistyössä puolustusministeriön ja Maanpuolustuskorkeakoulun kanssa juhlaseminaarin 2006. Seminaariaineisto dokumentoitiin, ja siitä muokattiin suomenkielinen Porkkala-kirja. Tämä nyt referoitava kirja on seminaariaineiston pohjalta laajennettu kolmas laitos, oma itsenäinen teoksensa. Kirjan on ansiokkaasti toimittanut everstiluutnantti evp Jarmo Nieminen, jonka viimeinen virkatehtävä sotilaana oli Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen johtaminen. Nieminen on tullut tunnetuksi Helsingin edustan sotilas-saarista kertovien, hienojen kirjojen tekijänä. Kirjan toimituskunta ja kirjoittajat ovat kaikki tunnettuja ja osaavia alansa asiantuntijoita. Mukana on myös kaksi venäläistä kirjoittajaa.

Jo kirjan sisällysluettelokin on vaikuttava. ”Kirja lähtee lentoon” Porkkalan palautuksen juhlaseminaarin komeista ja arvovaltaisista puheista. Jarmo Niemisen kirjoitus Porkkalan moni-ilmeisestä historiasta jatkaa luontevasti. ”Parenteesin” eli suljetun ajan kuvauksia on useita. Vuokra-ajan historia, tukikohdan sotilasstrateginen asema, Porkkala Neuvostoliiton tiedustelukeskuksena, paikallinen näkökulma tukikohtaan, tukikohdan sotapäiväkirja 1944-45, elämä tukikohdassa ja tukikohta kylmässä sodassa. Porkkalan palautuksen suomalainen näkökulma tulee sen jälkeen käsitellyksi ja kokoelma valokuvia palautetusta Porkkalasta lukijan ihmeteltäviksi. Kun tukikohdan

ydinalue Upinniemi palautui Suomen valtiolle, siitä tuli suomalainen varuskunta ja laivastotukikohta. Ja lopuksi: Mikä oli Porkkalan tietakaisin Suomeen ja palautuksesta nykyisyyteen? Siinä kirjan sisältö otsikkotasolla. Erittäin mielenkiintoista luettavaa runsailla kartoilla ja valokuvilla höystettynä.

Selén Lena, Gottberg Berndt: Porkkala-Udd. Elämää vuokra-ajan käänneissä. Porkkalan Parenteesi ry. 2010. 192 sivua.

Degerbyn Porkkalan vuokra-alueen mainion Igor -museon sielut ja kiehtovat oppaat Lena Selén ja Berndt Gottberg ovat tuottaneet oman kirjansa elämästä Porkkalan vuokra-alueella. Kirja tekstit ovat poikkeuksellisesti viidellä kielellä: suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, eestiksi ja venäjäksi! Uskomatonta! Se kertoo tietysti kirjalle ajatelluista kohderyhmistä, suomenkielisistä, alueen pääväestöstä eli ruotsinkielisistä, potentiaalisista kansainvälisistä turisteista, Suomenlahden toisella puolella elävästä veljeskansastamme, jonka jäseniä todennäköisesti oli vuokra-alueen miehitysjoukoissa ja pakkotöissä sekä tietysti vuokralaisista itsestään, venäläisistä. Kaikkia näitä ryhmiä ja heidän sukuaan vierailee Igor -museossa. Kirja kertoo ihmisistä, joiden kohtaloihin vuokra-aika vaikutti hyvin eri tavoin. Eräistä tuhansien joukossa.

Viisikielisen esipuheen jälkeen kirjassa on pelkistetty kartta vuokra-alueesta. Siihen on merkitty kaikki ne kohteet, joissa kirja vieraillee kertojiansa välityksellä. Kirjassa viehättävät erityisesti runsaat osin hyvälaatuiset valokuvat, jotka liittyvät paikallisiin tarinoihin. Jotenkin erityisen liikuttavia ovat kuvat siviileistä, ihmisistä, joita väistämättä tarvittiin sotilaiden lisäksi suuren tukikohdan elämän ylläpitäjinä. Heistä osa on miehitysjoukkoihin kuuluneiden ammattisotilaiden perheenjäseniä. Perhe-elämää tukikohdassakin elettiin, siitä kuvat ja tarinat kertovat. Nuoria varus-

miesikäisistä sotilaistakin on kuvia.

Enqvist, Ove: Mäkiluoto. Kalastustukikohdasta rannikkolinnakkeeksi. Kyrkslätts hembyggsförening r.f. 2017. 216 sivua.

Mäkiluoto on monien tuntema linnoitusaari Porkkalanniemen edustalla. Sillä on vuosisatainen, ellei vuosituhantinen historia merikalastuksen keskuksena. Hieman yli sata vuotta sitten siitä luotiin Pietarin kaupunkia suojaavan merilinnoitusketjun tärkeä tukikohta.

Vapaussodan aikana Mäkiluoto liittyi kirkkonummelaisen Sigurdin joukon vaiheisiin, kun n. 500 punaisten Sigursiin saartamaa valkoista livahti taistelujen jälkeen saarroksista ja suuntasi Porkkalan saaristoon. Sieltä oli tarkoitus jotenkin päästä Viron puolelle, mutta avainasemassa olleen Mäkiluodon linnakkeen valtaaminen ei onnistunut ja joukko jäi punaisten vangiksi. Ruotsin diplomaattien välitystoiminnan ansiosta joukon henki kuitenkin säilyi, ja se vietti vapaussodan loppuviikot punaisten hyvin kohtelemina vankeina Helsingin Liisankadun lyseorakennuksessa.

Itsenäistymisen jälkeen Suomen rannikkotykistö otti Mäkiluodon keskeneräisen rannikkotykistölinnoituksen haltuunsa. Yhdessä itsenäisen Viron Naissaaren linnoituksen kanssa se olisi kyennyt sulkemaan Suomenlahden tehokkaasti. Tämän koko järjestelmän suunnitelleet venäläiset tiesivät, ja sekin osaltaan oli vaikuttamassa talvisodan syttymiseen, kun suomalaiset eivät suostuneet alueluovutuksiin. Kun Porkkalan alue sitten jatkosodan jälkeen oli vuokrattuna Neuvostoliitolle, sen 305 mm tykit muodostivat ainakin teoreettisen uhan pääkaupungillemme.

Porkkalan palautuksen jälkeen 1956 Mäkiluoto toimi pitkään rannikkotykistön linnakkeena, ja siellä koulutettiin varusmiehiä. Nyt saari on hiljentynyt, ja osa sen rakennuksista on purettu.

Suomen rannikkopuolustuksen historiaa paljon kirjoittanut yleisesikuntakomentaja ja sotatieteiden tohtori Ove Enqvist palveli 1970-luvulla Mäkiluodon linnakkeen päällikkönä ja sittemmin mm. rannikkopatteriston komentajana Upinniemessä. Hän aloitti jo tuolloin Mäkiluodon historian keräämisen. Nämä tiedot on nyt koottu tähän hienoon kirjaan.

Artikkeleita

Eloranta, Maaret: Porkkalan vuokraus 1944-1956. Julkaisussa Itsenäisen isänmaa -rakentava kansa. Espoon Sotaveteraanit r.y. 1999. 7 sivua.

Tämä artikkeli on hyvä yhteenveto vuokrauden historiasta. Sen parasta antia on ehkä ihmisten, porkkalalaisten näkökulma. Evakuointi oli heille järkytys, kukapa kodistaan niin vaan yht'äkkiä lähtisi. ”Ei voi selittää, mitä silloin tuntui. Koko elämä muuttui. Mutta enemmän sitä kuitenkin ajatteli silloin koko maan kohtaloa”. Majuri Erik von Frenckelin johdolla tapahtunut evakuointi oli valtava logistinenkin operaatio. Kahdeksan päivän aikana alueelta evakuoitiin 7272 asukasta ja heidän irtain omaisuutensa sekä yli 8000 kotieläintä.

ASEVELIAKSELI JA VAARAN VUODET

Suomen Aseveljien Työjärjestön synty

Elokuussa 1940 perustetun Suomen Aseveljien Liiton (SAL) rinnalle syntyi Moskovan rauhan jälkeisinä ns. välirauhan kuukausina aseveliaktivistien toimesta mielipiteiden ja mielialojen seuraamiseen ja niiden muokkaamiseen jatkosodan aikana erikoistunut organisaatio, Suomen Aseveljien Työjärjestö (SAT), suurelta yleisöltä ainakin osin salainen järjestö. Se jatkoi Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) puheenjohtajan, Vilho Helasen talvisodan alla vuonna 1939 perustaman Maan Turva –verkoston työtä.

Maan Turva oli perustettu jo lokakuussa 1939 YH:n aikana vahvistamaan poliittisesti epävarmassa tilanteessa kansalaisten maanpuolustustahtoa, kun vielä silloin ei oltu vakuuttuneita kansan yksimielisyydestä. Maan Turva syntyi AKS:n valmiin organisaation pohjalle tehtävinään levittää laajan asiamiesverkostonsa välityksellä rohkaisua, taistella maanpuolustuksen kannalta haitallisia huhuja vastaan sekä seurata väestön mielialoja. Järjestön käytettävissä olevat voimat tuottivat maanpuolustusta tukevia artikkeleita ja muuta aineistoa maan virallisten propandaelinten ja tiedotusvälineiden käyttöön. Myös viihdytystoimintaa järjestettiin rintamajoukoille. Maan Turvan toimintaa valvoi sen kanssa samoihin aikoihin perustettu Valtioneuvoston Tiedotuskeskus (VTK), joka siirrettiin opetusministeriön alaisuuteen. Tämä antoi muutoin epäviralliselle ja osin salaisesti toimivalle Maan Turvalle virallisen leiman ja yhteiskunnallisen roolin.

Vaativat tehtävät odottivat

Suomen Aseveljien Työjärjestö omaksui tehtäväkseen mielipiteiden ja mielialojen tarkkailun sekä niihin vaikuttamisen eli henkisen maanpuolustuksen ohella kansan yhtenäisyyttä uhkaavien ääriliikkeiden, kommunismin ja fasismien ankaran vastustamisen. Tämä oli perustajien mielestä tarpeen, koska talvisodan aikainen kotirintaman yksimielisyys alkoi sodan päätyttyä rakoilla. Neuvostoliiton tukemat kommunistit olivat talvisodan rauhan jälkeen alkaneet lietsoa kansan keskuudessa levottomuuksia romuttaakseen talvisodan hengen. Viimeisenä niittinä oli kommunistien Hakaniemessä organisoima pinnopoltto-operaatio sekä heidän masinoimansa Crichton-Vulcanin telakan lakko Turussa.

Tehtävää alettiin toteuttaa vastustamalla äärivasemmistoa ensisijaisesti propagandan keinoin korostaen suomalaisten yhteenkuuluvuutta, solidaarisuutta ja yhteisvastuuta. Kommunistit haluttiin poistaa laillisin keinoin johtopaikoilla ja luottamustehtävistä sekä tehdä heidän toimintansa siten mahdottomaksi. Työpaikkojen lisäksi tämä tarkoitti ammattiosastoja, urheiluseuroja, työväenyhdistyksiä, taideseuroja ynnä muita ihmisten yhteenliittymiä, joihin kommunisminvastaisia soluja oli tiin kaiken varalta muodostamassa.

Laajapohjainen järjestö

SAT:n perustajat olivat paljolti samoja kuin jo Maan Turvassa toimineet aktivistit, mutta SAT:llä oli aseveliliikkeen ansiosta laajemat taustapiirit kuin Maan Turvalla. Mukaan lähti nyt myös sosialidemokraatteja. Tällä oli erittäin suuri merkitys. Näin oikeistotaustainen AKS:n aloitteesta syntynyt Maan Turva sai selvästi laajapohjaisemman työnsä jatkajan. SAT:n rahoitus saatiin osin valtiolta, osin liike-elämältä. Näin SAT sai Maan Turvan tapaan vähintään puolivirallisen kansallisen or-

ganisaation aseman. Maan Turva oli näin käynyt tarpeettomaksi, ja sen toiminta kuihtuikin rahoituksen puutteessa pois jatkosodan ensi kuukausina. Puolustusvoimien ylin johto ja puolustusministeri Walden olivat merkittäviä taustavaikuttajia SAT -järjestöä synnyttäessä. Taustalla olivat myös Valtiollinen poliisi (Valpo), Etsivä Keskuspoliisi (EK) sekä työnantajakäytännöt, joiden intressissä kommunismin vastustaminen myös oli.

SAT ja SAL olivat erillisiä järjestöjä, mutta niillä oli hyvin tiiviit suhteet muun muassa yhteisten keskeisten toimijoiden kautta. Niinpä SAT -verkoston aktiivinen toimija ja vaikuttaja L. Arvi P. Poijärvi oli jonkin aikaa sekä SAT:n toiminnanjohtajana että SAL:n yliasiamiehenä. Kun SAL:n toimihenkilöt olivat jatkosodan alussa rintamalla, SAT hoiti myös SAL:n asioita. SAT:n organisaation ja toiminnan oli tarkoitus olla salaista. Siinä ei kuitenkaan kovin hyvin onnistuttu.

Järjestö oli laajapohjainen. Mukana oli niin AKS –taustaisia porvareita kuin sosialidemokraattejakin. Ensin mainittujen rooli ja vaikutus oli hallitseva, sillä toiminta AKS:ssa ja siitä saatu vahva järjestökokemus merkitsivät vahvaa otetta SAT:n päätöksenteossa. Oikeistotaustaisten suuri määrä saattoi herättää hämmennystä ja epäilyksiäkin työväestön piirissä. Työjärjestön yhteydet Valpoon herättivät myös epäluuloja. Siksi kaikkea tietoa ei uskallettu kertoa. Työnantajien edustajien ollessa paikalla työväestön edustajat olivat myös tietyistä asioista keskusteltaessa varovaisia.

Vaikka kommunismin vastaista toimintaa työpaikoilla harjoittivat yhdessä sekä työnantajat että sosiaalidemokraattiset työläiset, ei yhteistyö sujunut täysin ongelmitta. Niinpä SAT joutuikin ohjeissaan useamman kerran valistamaan työnantajia, etteivät nämä jyrkällä käyttäytymisellään rikkoisi kansassa herän-

nyttä yhtenäisyyttä. Jyrkkiä ristiriitoja työpaikoilla oli varottava ja ihmisille oli annettava toivoa paremmasta huomisesta. Turhat ristiriidat edesauttoivat ainoastaan kommunistien kiihotustoimintaa.

Työpaikoilla SAT:n tarkkailijoina toimivat usein johtavassa asemassa olleet henkilöt. He hankkivat avustajia työntekijöiden joukosta. Joskus omia miehiä sijoitettiin työpaikoille esiintymään kommunisteina. Vähitellen näin saatiin voimasuhteet muuttumaan SDP:n eduksi esimerkiksi lakkoherkällä Crichton-Vulcanin telakalla Turussa. Ovelasti hoidettu vastapropaganda vaikeutti usein ratkaisevasti äärivasemmiston harjoittamaa kiihotustyötä. Ajoittain kommunismin vastustaminen muodostui niin kiihkeäksi, että lailliset keinot osoittautuivat riittämättömiksi. Kaikki toiminnan muodot eivät koskaan täysin selvinneet edes kaikille asianomaisille. Järjestön johtomiehet Poijärvi ja Waris tulivat asiaa pohtiessaan siihen tulokseen että laittomia keinoja sai käyttää, kunhan kaikkia laittomuuksia ja törkeyksiä ei kerrottu esimiehille.

Suomen Aseveljien Työjärjestön organisaatio

SAT:n johtajana toimi Suomen Huollon johtaja, tohtori Heikki Waris ja eräänlaisena toimitusjohtajana keskustuimiston johtaja Osmo Lehtovirta. Keskustuimistoon kuului ilmeisesti myös joitakin erillisiä, toiminnan eri haaroja hoitavia alatoimistoja. Toimivan johdon yläpuolella oli luottamuselin, laajapohjainen komitea, jonka kokoonpano vaihteli. Sen johdossa oli eversti Lasse Leander. Komitean yläpuolella oli vielä erityinen ”aivotrusti”, joka taustalta ohjaili järjestön toimintaa. Sen kokoonpanosta on ja ryhmän toiminnasta on säilynyt vain hataria tietoja. Toiminta oli niin salaista, etteivät siitä tienneet edes kaikki muut järjestön johtajat.

Varat SAT:n toimintaan hankki komitea. Ne saatiin puolustusministeriön budjetista ulkomaanosaston ns. pitkältä momentilta. Rahat eivät kuitenkaan ilmeisesti tulleet pelkästään ministeriöstä, sillä myös työnantajat olivat suurimpia tukijoita.

SAT:n kenttäorganisaation rakentaminen aloitettiin pääkaupunkiseudulta, jonka jälkeen se kasvatettiin koko maan kattavaksi. Maa jaettiin 18 piiriin, joihin kuului noin 90 aluetta. Neljästä kahdeksaan pitäjää, kaupunkia tai kauppalaa muodostivat yhden alueen. Alueet jakaantuivat ala- tai paikallisosastoihin, joiden tavoitemääräksi asetettiin 600 – 700. Alin organisaatiotaso oli perussolu tai iskuryhmä, jonka muodosti yksi kylä tai yksittäinen työmaa. Tällaisessa solussa toimi kaksi – kuusi kenttämiestä, joiden kokonaislukumääräksi kaavailtiin enintään 15.000. Kenttämieheksi värvättiin kaikkien puoluesuuntien edustajia äärioikeistoa ja –vasemmistoa lukuun ottamatta. Aineiston jakelua ajatellen kentän miehitys oli jaettu A-miehiin (alue-esimiehet), B-miehiin (solujen päälliköt) ja C-miehiin (solujen jäsenet). Kukin taso sai turvallisuussyistä vain oman tehtävänsä hoitamisen edellyttämää tietoa.

SAT:n toiminnan painopiste oli pääkaupunkiseudulla. Siitä kertoo se, että pelkästään Helsingissä oli toukokuun lopussa työpaikkasoluja 612, kaupunginosasoluja 2 468 ja jäseniä yhteensä 3 000-4 000.

VIA jatkaa

Jatkosodan liikekannallepanon yhteydessä valtion viralliseksi tiedotuselimeksi tuli Valtion Tiedoituslaitos (VTL). Se korvasi aikaisemman Valtion tiedotuskeskuksen (VTK). Samassa yhteydessä myös SAT:n toiminta muuttui. Järjestö lakkautettiin virallisesti, ja sen toiminta ja henkilöstö siirtyivät VTL:n osaksi. Pian kuitenkin huomattiin, että tarvit-

tiin edelleenkin luonteeltaan epävirallista järjestötoimintaa, jonka toiminnasta valtiovalta ei ollut suoraan vastuussa. Niinpä toiminta käynnistettiin uudelleen. Järjestön uudeksi nimeksi tuli Vapaus, Isänmaa, Aseveljeys eli VIA. Nimen lyhenteen katsottiin myös viittaavan tiehen, jolle järjestö pyrki kansalaisia ohjaamaan. Uuden nimen turvin toiminnan jatkaminen haluttiin pitää salassa.

Järjestön johtoelimeksi tuli pääministerin ja puolustusministerin asettama komitea, johon tulivat kuulumaan SAT:n vastaavan elimen jäsenten lisäksi VTL:n, Päämajan, Suomen Huollon henkisen huollon keskuskomitean sekä pääministerin edustajat. VIA piti jatkuvasti yhteyttä VTL:n tiedotusjaostoon, kunnes se erotettiin virallisesti VTL:sta. Epävirallinen yhteys kuitenkin säilyi. VIA:n lähettämät kirjelmät tarkastettiin eron jälkeen edelleen VTL:ssa. Valtiojohdon kontrollikin VIA:aan säilyi, kun verkosto alistettiin pääministerin kanslian suoraan valvontaan. Pääministerin päätöksellä VIA:n johtoon valittiin tohtori, kouluneuvos L. Arvi P. Poijärvi, joka hoiti tehtävää elokuuhun 1943 saakka. Hänen jälkeensä johtajaksi tuli tohtori Martti Ruutu VTL:n kotimaanosaston johtajan tehtävistä. Hän johti VIA:aa aina sen lakkauttamiseen saakka. Järjestön ylimpänä toimielimenä oli komitea, jonka puheenjohtajana toimi eversti Lasse Leander. SAT:n tavoin myös VIA:lla oli oma ”aivotrustinsa”.

Komitean alaisuudessa toimi keskustuimisto, jolla oli epävirallisia henkilökohtaisia yhteyksiä valtiojohtoon, ministeriöihin, Valpoon, Päämajaan, Kotijoukkojen esikuntaan, VTL:ään, Tuotantokomiteaan, Valtion viljavarastoon, hintaneuvostoon, keskusjärjestöihin, aseveliliihtoon sekä viranomaisiin. SAT:ön verrattuna suhdeverkosto oli siis laajempi. Keskustuimisto oli järjestön toimeenpaneva elin. Se muodostettiin VTL:n

järjestötoimistosta, siis entisestä SAT:n toimielimestä, ja se hoiti myös järjestötoimiston tehtäviä. Keskustuimiston sisäinen organisaatio muuttui huomattavasti, kun siihen liitettiin vahvennukseksi ”Jahvetin kirjelaatikko” sekä VTL:n niin sanottu mielialatarkkailutuimisto.

Myös uuden VIA:n toiminta pidettiin salassa. Edes kaikki keskustuimiston henkilöt eivät tienneet komitean kokoonpanoa tai olemassaoloa, saati järjestön suhdetta valtiovaltaan. Asiamiehistä useimmat olivat tietoisia komiteasta, mutta eivät sen jäsenistä. Alemmassa portaassa vain harva tiesi keskustuimistosta eikä kukaan komiteasta. Järjestön verkosto organisoitiin niin, että yksittäinen asiamies tiesi ja tunsu vain värvääjänsä ja itse värväämänsä henkilöt. Järjestön ulkopuolisista sen toiminnasta olivat perillä vain puolustusministeri Rudolf Walden, kansliapäällikkö Oiva Olemus, osa ministereistä, presidentti Ryti sekä mahdollisesti muutama muu henkilö.

VIA:n toiminta jatkui pitkälti SAT:n aloittamalla linjalla. Toiminnan motiivina oli ”aseveljeyden pohjalle rakentuva maanpuolustustahdon henki”. Siten tehtävänä oli myös taistelu kommunismia vastaan, sillä sitä pidettiin maata jatkuvasti uhkaavana vaarana. VIA:n raporttien mukaan vastatoimissa onnistuttiin paikoitellen ilmeisen hyvin. Kesällä 1942 muun muassa ilmoitettiin, että Helsinki oli kokonaan ”puhdistettu”, ja että kaikista pääkaupungin ammattiosastoista oli kommunistit saatu poistetuiksi johto- ja edustustehtävistä. Sotatilan vuoksi kommunistit olivatkin joko turvasäilössä tai menneet maan alle, joten kommunistisen toiminnan vastustaminen jäi mielialantarkkailun ja muiden tehtävien varjoon.

Tilanne ohi, toiminta päättyy – vai päättyykö ...

Taistelutoiminnan alettua uudelleen kesälä 1944 VIA:n toiminta alkoi hiipua. Yhteydenpito perustui lähinnä puhelinkontakteihin. Toiminnassa ilmenneistä puutteista huolimatta järjestön organisaatio oli laajimmillaan juuri sodan loppuvaiheessa ja jäsenten määrä oli yli 10. 000. Sodan päättyminen syyskuun alussa 1944 merkitsi myös VIA:n toiminnan loppua, vaikka alun perin tarkoituksena olikin ollut jatkaa toimintaa myös sodan jälkeen. Tästä aiheesta kuitenkin luovuttiin. Järjestöstä oli tullut liian julkinen salaisuus, joten oli pelättävissä, että sen toiminnan jatkaminen herättäisi liikaa huomiota voittajavaltiojen piirissä ja saattaisi valtiojohtomme hankalaksi välikäteen. Aloite toiminnan lopettamisesta Moskovan rauhanneuvottelujen jälkeen tuli puolustusministeri Waldenilta, joka ilmoitti toiminnanjohtaja Leanderille, että koska sota oli päättynyt eikä vihollista enää ollut, ei järjestöäkään tarvittu.

Eversti Leander sai hoitaa itsenäisesti toiminnan alasajon. Koska järjestö oli ollut periaatteessa salainen, lopettamisasiakirjojakaan ei laadittu, vaan järjestön toimijoille ainoastaan ilmoitettiin, että rauhan tultua toiminta päättyi. Mukana olleita vain kiitettiin toiminnasta. Leander ehdotti Päämajalle, että aktivisteja palkittaisiin sotilaallisilla kunniamerkeillä, ja hänen mukaansa näin myös kävi joissakin tapauksissa.

Verkostoa ei kuitenkaan täysin purettu, vaan sitä pidettiin yllä ja kehitettiin edelleen, sillä kommunisminvastaiselle toiminnalle nähtiin tarvetta. VIA:n tehokkaasti toiminutta verkostoa käytettiin hyödyksi monissa yhteyksissä. Mukana olleet sosiaalidemokraatit käyttivät saamaansa kokemusta sodan jälkeen hyväkseen kommunisteja vastaan käymässä puoluepoliittisessa taistelussa. Vuonna

1945 he perustivat mielialojen tarkkailemiseksi Psyko-Työ-yhdistyksen, joka noudatti pitkälti SAT/VIA:n sodanaikaista mallia.

Vuoden 1945 tärkeiden eduskuntavaalien alla VTL:n apulaispäällikkönä työskennellyt L.A.Puntila pystytti kommunistien uhkaa torjumaan erityisen vaalipalvelun. Siihen lähti mukaan SAL:n entinen toimihenkilöjohto. Puntila oli epäilemättä maan etevimpiä propagandatyön osaajia. Hänen tärkeimpinä avustajinaan toimivat, yllätys yllätys: SAL –aktivistit Veikko Loppi ja Jussi Saukkonen. Tavoitteena oli tukea porvarillisten puolueiden ja sosialidemokraattien yhteistä rintamaa kommunismia vastaan. Tunnuslauseena oli ”Itsenäinen isänmaa”.

Näiden ensimmäisten sodan jälkeisten vaalien tulos oli ponnistuksista huolimatta äärivasemmiston menestys. SKDL, jonka kansanedustajista suurin osa oli puhtaaksi viljeltyjä kommunisteja, nousi 49 paikallaan suurten puolueiden kastiin. Mutta toisaalta myös kymmenet aseveliliikkeestä lähteneet nuoret poliitikot pääsivät eduskuntaan näissä vaaleissa, joissa lähes puolet valituista oli uusia. Eduskuntavaalien tulos merkitsi kommunistien pääsyä maan hallitukseen.

SAT/VIA:n toiminta pyrittiin pitämään julkisuudelta salassa. Tässä onnistuttiin kuitenkin huonosti, eikä paljastumista ei voi pitää suurena ihmeenä, kuuluihan organisaatioon enimmillään toistakymmentä tuhatta jäsentä. Tästä huolimatta järjestö sai aikaan hyviä tuloksia. Se pystyi hillitsemään kommunistien liikehdintää käyttämällä ajoittain laittomiakin keinoja. Se auttoi myös pitämään valtiovallan tietoisena kansalaisten mielipiteistä. Järjestön merkitys maan johdon kannalta oli kuitenkin siinä, että sen kautta voitiin välittää kansalaisille sellaista tietoa ja valistusta, jota ei sanomalehtien ja muiden tiedotusvälineiden

kautta voitu jakaa. Kansalaisia voitiin siten taivutella valtiovallan toimien taakse.

Lähteitä: Harinen Olli, Lindgren Göran, Nordberg Erkki: Talvisodan Ässä-rykmentti. WSOY 2010. Jutikkala, Eino: Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka, WSOY, Juva 1997. Mertanen, Tomi: SAT/VIA – Myyräntyön mestarit, Sotahistoriallinen aikakauskirja 25, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Sotamuseo, Helsinki 2006. Roms, Jussi: Aseveljeydestä veljeyteen, Kaatuneiden muistosäätiön historia, Kaatuneiden muistosäätiö, Keuruu 2008.

7. YHTEENVETOJA SOTAHISTORIASTAMME

Raadeltu metsä sotiemme lopun eräänä kuvana SA-kuva 162932, Sot.virk. O.Lindh, Ihantala.

KENEN VIIPURI?

Vielä 2000 -luvun alussa eli yli 10 vuotta Neuvostoliiton kukistumisen jälkeen Viipurin linnan portin pielessä oli kuparilaatta, joka julisti sankarillisen puna-armeijan vapauttaneen vanhan venäläisen kaupungin fasistien ikeestä! Ja vielä muutamia vuosia sitten oli tapana juhlia kaupungin vapauttamista 20.6. Tuo laatta on jo vuosia sitten kadonnut ties minne eikä noita vapautuksen juhlia ei enää ole järjestetty. On kuitenkin hyvä hiukan tarkemmin tutkia, miten asia oikeasti on, siis meidän näkökulmaltamme objektiivisesti, siis ”meidän objektiivisesti”.

Ruotsalainen Viipuri

Ruotsalainen kausi alkoi vuonna 1293, kun Ruotsin marski Torkkeli Knuutinpoika perusti Suomenveden pohjukkaan Viipurin linnan kolmannen ristiretken yhteydessä. Paikalla oli silloin karjalaista asutusta. Vuonna 1403 Viipuri sai kaupunginoikeudet. Viipurin linna toimi Ruotsin puoleisen Karjalan hallintokeskuksena aina vuoteen 1710 asti. Yli 400 vuotta kestänyt ruotsalainen kausi päättyi vuonna silloin Suuren Pohjan sodan aikana Pietari Suuren joukkojen vallatessa kaupungin. Sodan päättyminen 1921 Uudenkaupungin rauhaan merkitsi myös Ruotsin suurvaltakauden loppua. Alkoi venäläisen Viipurin kausi.

Venäläinen Viipuri

Viipurin venäläinen kausi 1710 – 1812 oli linnoittamisen aikaa. Silloin rakennettiin mm. kaupungin edustalle Tervaniemelle Pyhän Annan Kruunu -linnoitus. Kaupungissa säilyi venäläisyydestä huolimatta myös suomenkielinen asutus. Saksalainen väestönosa kasvoi ruotsalaisen kustannuksella.

Suomalainen Viipuri

Kun Suomi sitten 1809 liitettiin Venäjään, siitä tehtiin autonominen suuriruhtinaskunta. Vuonna 1812 ns. Vanha Suomi mukaan luettuna Karjalan kannas, Viipuri, Käkisalmi ja Sortavala liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan. Alkoi Viipurin suomalainen kausi. Suomalaisen kauden alkaessa Viipurin kaupunginhallinto ja siviilielämä oli käytännössä saksalaisten johdossa, vaikka heitä oli kaupungin siviiliasukkaista vain 12 %, ruotsinkielisiä oli 14 %, suomenkielisiä 44 % ja loput 30 % pääosin venäjänkielisiä.

1800 -luku oli Viipurille huomattavien muutosten aikaa. Itämainen sota, meillä Oolannin sotana tunnettu, havahdutti venäläiset linnoittamaan Viipuria. Syntyi Patterinmäen linnoitus- ja varuskunta-alue 1860-luvulla. Toisaalta vanhat kaupunginmuurit purettiin ja uusi asemakaava valmistui. Vuonna 1856 valmistunut Saimaan kanava vahvisti Viipurin taloudellista asemaa merkittävästi.

Vuonna 1870 valmistui rautatie Pietarista Viipuriin ja edelleen Helsinkiin ja vuonna 1894 Karjalan rata Viipurista Sortavalan kautta Joensuuhun. Suomen itsenäistyttyä Viipuri kasvoi ja vahvistui edelleen Suomen toiseksi suurimmaksi kaupungiksi.

Neuvosto-Viipuri

Suomalaisen kauden päätti talvisotaa seurannut Moskovan rauha vuonna 1940. Kaupungin sovjetisointi ja asuttaminen alkoi yhdellä, mutta neuvostokausi päättyi lyhyeen suomalaisten vallattua kaupungin takaisin elokuun lopulla 1941.

Viipuri taas suomalaisilla

Seuraava suomalainen jakso jatkosodan aikana kesti vajaat kolme vuotta. Pahasti vaurioitunut kaupunki ei palannut ennalleen. Sen asukkaista palasi kotikaupunkiinsa vain kol-

mannes. Sotilaita oli sitäkin enemmän. Kesäkuun 20. päivä 1944 oli ”Viipurin viimeinen päivä”.

Jälleen venäläinen Viipuri

Seuraavat 46 vuotta Viipuri oli neuvostokaupunki. Neuvostoliiton aluehierarkiassa se oli rajamaata ja periferiaa, johon alettiin vähitellen panostaa vasta kauden lopulla. Neuvostoliiton kaaduttua Viipuri alkoi hiljalleen elpyä, ja viimeiset kymmenkunta vuotta ovat olleet varsin nopean ja suotuisan kehityksen aikaa.

Kaupungin venäläisyyttä on näköjään hattu uudelleen korostaa. Pari vuotta sitten Viipurille annettiin mahtipontinen kunnianimi ”Sotilaskunnan kaupunki”. Samalla ilmestyi paraatitenttänä Suomenkin aikana käytetylle Kouluaukiolle Linnankadun varteen näyttävä monumentti. Sen tuntumassa ollut kommunistijohtaja Kalininin patsas yksinkertaisesti katosi jonnekin.

Viimeisimmät Viipuriakin sivuavat uutiset kertovat presidentti Putinin edeltäjänsä tavoin myöntäneen, että Neuvostoliitto aloitti talvisodan. Hän totesi kuitenkin sen tapahtuneen vuoden 1917 (!) ”virheellisten rajojen oikaisemiseksi”. Hän myönsi puna-armeijan suuret tappiot talvisodassa mutta totesi Suomen saaneen ”kokea Neuvostoliiton voiman”.

Mielenkiintoista! Kun Lenin 1917 ystävällisesti ”soi” Suomelle itsenäisyyden, hän samalla tuli vahvistaneeksi rajoiksemme Suomen suuriruhtinaskunnan rajat. Kun sitten Tartossa 1920 allekirjoitettiin rauhansopimus Suomen ja bolsevistisen Neuvosto-Venäjän välillä, nuo rajat vahvistettiin virallisestikin. Tietysti siinä tapahtui vähitellen vahvistuneen ja imperialistisen tsaarin Venäjän rajojen palauttamiseen tähdänneen Neuvostoliiton katsannossa paha virhe. Mitäpä miettinee tästä nykyinen Venäjä? Joka tapauksessa Viipurin venäläinen kausi jatkuu.

Yhteenlaskun aika

Viipuri oli ruotsalainen kaupunki vuodesta 1293 vuoteen 1710 eli 417 vuotta. Venäläinen se oli vuodesta 1710 vuoteen 1812 eli 102 vuotta. Suomalainen kausi kesti vuodesta 1812 vuoteen 1940 eli 128 vuotta. Kun tähän lisätään suomalainen kausi 1941-1944, saadaan suomalaisiksi vuosiksi yhteensä 131 vuotta. Neuvostokaupunki Viipuri oli 1940-41 ja 1944-1990 eli yhteensä 46 vuotta.

Tältä Viipuri siis näyttää sitä hallinneiden valtioiden näkökulmasta katsottuna. Kokonaan toisenlaisiin lukuihin päästään, jos lasketaan, ketä kaupungissa on sen yli 700 -vuotisen historian aikana asunut. Sillä tavalla laskien Viipuri on vanha suomalainen kaupunki. Tai oikeastaan, laski miten laski, se on, kuten laulussakin sanotaan, KARJALAISETEN KAUPUNKI! Tai vielä oikeammin, kuten vanha viipurilainen, ystäväni Kyösti Rainila korjasi: VIIPURILAISTEN KAUPUNKI! Viipurilaiset kun hänen mukaansa olivat ihan oma ihmislajinsa ...

ITÄMERI, SUOMEN KOHTALON MERI

Jatkosotamme päättyi torjuntavoittoon keuhällä 1944 ja lopulta rauhaan, josta olemme saaneet nauttia siitä lähtien. Kun siitä nyt on kulunut vuosia, on hyvä tarkastella Suomen kohtaloja viileästi seurauksena geopoliittisesta asemastamme.

Pietari Suuren perintö

Suomen geopoliittinen asema ja sen vaikutus kaikkeen jatkossa pamahti päälle jo silloin, kun tsaari Pietari Suuri teki Venäjästä suurvallan ja näki välttämättömäksi päästä meren äärelle. Ruotsi heikkeni ja antoi periksi, Venäjä valtasi nykyisen Viron ja muun Baltian. Suomenlahden pohjoispuolella Ruotsi kuitenkin hallitsi tilannetta. Venäjä vahvisteli asemiaan, ja 1710 se valtasi Viipurin, Ruotsin keskeisen idän tukikohdan.

No Ruotsi ei antanut periksi vaan alkoi linnoittaa Suomenlahden pohjoispuolta. Pahin uhka Venäjälle oli 1700 -luvun lopulla rakennettu Sveaborg, myöhempi Suomenlinna. Se oli sen ajan modernein ja kallein linnoitusprojekti. Venäjä otti tämän hyvin vakavasti, ja onnistui 1808 valtaamaan linnoituksen verettömästi. Se oli yksi Ruotsin, entisen suurvallan viimeisistä suurista menetyksistä ja ehkä häpeällisin.

No nyt tsaarin Venäjä hallitsi pohjoista Itämeren suvereenisti. Sitä vaihetta kesti yli 100 vuotta. Kun tämän jakson lopulla Saksan uhka alkoi vaarantaa Venäjän suvereniteettia, aloitettiin mittavat linnoitustyöt. Ensimmäisen maailmansodan alla ja sen alkuvaiheissa tsaarin Venäjä toteutti valtavin uhrauksin osin Pietari Suuren Merilinnoituksen nimeä kantaneen hankkeen, jonka tarkoituksena oli turvata keskinen Itämeri ja ainakin Suomenlahden venäläisenä sisämerenä. Tähän Venäjällä oli

hyvät edellytykset, oli rahaa ja alue oli omassa hallinnassa. Hanke tuotti jälkepäin arvioiden kummallisiakin luomuksia Suomenkin alueelle sisämaata myöten. Perimmäisenä tavoitteena oli Saksan uhan torjuminen ja Pietarin, silloisen pääkaupungin turvaaminen.

Kun sitten kävi niin kuin kävi, maailmansota rasitti ja vallankumous heikensi Venäjää, sisällissota söi sitä sisältä päin, ja koitti heikkouden kausi. Sitä käyttivät kaikki mahdolliset tahot hyväkseen. Suomi irtaantui ja itenäistyi, ja mikä pahinta, löysi tukea Venäjän perivihollisesta, Saksasta. Suomi peri suuren osan Suomenlahden pohjoispuolen rannikotykistölinnakkeista, osin kalustoineen. Suomenlahden eteläpuolella Viro irtaantui Venäjästä monivaiheisen sisällissodan tuloksena. Imperialistisen tsaarin Venäjän perillinen, bolsevistinen Neuvosto-Venäjä, ja sen seuraaja Neuvostoliitto, oli suljettu Suomenlahden pohjukkaan. Pietari Suuren merilinnoitus oli pääosin vieraiden käsissä.

Engelsmannit Itämerellä 1919

Venäjän sisällissodan riehussa Saksan ohella myös Englanti halusi puuttua tapahtumien kulkuun. Tämä tuntuu hiukan erikoiselta, sillä Englantihan oli ollut ensimmäisessä maailmansodassa Venäjän kanssa samalla puolella Saksaa vastaan. Nyt oli kuitenkin niin pohjoisessa Jäämerellä kuin Itämerellä syntymässä avoin tilanne, jossa kannatti toimia. Englannin tavoitteena lienee ollut, jo 1900 -luvun alun hallitsijoiden sukulaisuussuhteistakin johtuen, Venäjän tilanteen vakauttaminen ja tsaarin vallan palauttaminen.

Tämä synnytti sotahistorian kannalta mielenkiintoisia operaatioita niin pohjoisessa Jäämerellä kuin Suomenlahdellakin. Keskityn tässä jälkimmäiseen. Englanti lähetti itsenäistyneen, suvereenin Suomen alueelle Koivistolle laivastoyksikön, jonka tehtävänä oli hyö-

kätä Kronstadtin. Se koostui ilmavoimista ja moottoritorpedoveneistä, jotka sitten tuloksellisestikin toimivat Suomen alueelta käsin.

Tarton rauhassa sodan siemen

1920 solmittu Tarton rauhansopimus Suomen ja bolsevistisen Neuvosto-Venäjän välillä rauhoitti lähes 20 vuodeksi tilanteen. Rauha syntyi kuitenkin silloisen bolsevistisen Venäjän kannalta hyvin heikossa tilanteessa, jossa tärkeintä lienee ollut rauhoittaa tilanne Suomen suunnalla. Sisällissota riehui Venäjällä edelleen, ja joku suunta oli pakko rauhoittaa. Sikäli Tarton rauha oli syntyvän Neuvostoliiton kannalta pakkorauha. Siitä jäi muhimaan tarve korjata tilanne heti, kun siihen avautuisi tilaisuus.

Jatkon Suomi kokikin sitten 1930 -luvun lopulla. Ensin Neuvostoliitto hankki itselleen toimintavapauden Suomen ja Baltian suunnalla solmimalla Saksan kanssa 23.8.1938 ns. Molotov-Ribbentrop -sopimuksen. Sitten se pääsi osille Puolan jaossa Saksan hyökättyä itään. Sen jälkeen käynnistettiin Viron vyörytys. Suomi ei ymmärtänyt Viron lailla myöntyä Neuvostoliiton ”legitiimeihin” turvallisuusvaateisiin. Kun diplomaatit eivät kyenneet tilannetta laukaisemaan, sotilaat kutsuttiin remmiin tunnetuin seurauksin. Talvisota alkoi 30.11.1939.

Taistelu Itämeren herruudesta

Jatkossa Neuvostoliitto pyrki systemaattisesti Itämeren ja ainakin Suomenlahden hallintaan. Talvisodan päättäneessä Moskovan pakkorauhassa se sai Hankoniemen vuokratukikohdakseen ja kesällä 1940 se sovjetisoi Viron. Ahvenanmaa demilitarisoitiin.

Sitten tulivat saksalaiset. 22.6.1941 käynnistynyt Operaatio Barbarossa eteni aluksi hyvin myös Itämeren alueella. Suomi oli ahdistettu tilanteeseen, jossa sen ainoa mah-

dollisuus turvata tulevaisuutensa itsenäisenä kansakuntana perustui yhteistyöhön Saksan kanssa. Yhdessä saksalaisten kanssa Neuvostoliitto ja punalipun laivasto ahdistettiin Suomenlahden perukkaan, Kronstadtin ja Leningradiin.

Näin elettiin tammikuuhun 1943, jolloin saksalaisille viimeistään kävi selväksi, ettei Leningrad ole vallattavissa edes saarrosta-malla. Silloin puna-armeija avasi saarretulle kaupungille maitse huoltoyhteyden Laatokan etelärannalle. Jatkoa seurasi vuotta myöhemmin, kun puna-armeija mursi Leningradin saarron lopullisesti ja heitti saksalaiset joukot kaupungin ympäristöstä. Linjat vakiintuivat kovien taistelujen jälkeen useiksi kuukausiksi Narva-joen tasalle.

Kun puna-armeija ei Narvasta päässyt läpi, oli Suomen vuoro. Saimme ottaa vastaan Neuvostoliiton neljännen strategisen iskun Karjalan kannaksella 9.-10.6.1944. Kun puna-armeija heinäkuun 1944 puolella välissä silläkin suunnalla joutui toteamaan tien olevan tukossa, oli jälleen Narvan suunnan vuoro. Äärettömän veristen taistelujen jälkeen saksalaiset vetäytyivät ”Tannenberg-linjalle”, joka tukeutui Narvan itäpuolella olevaan kukkulamaastoon. Pohjoisessa oli Suomenlahti ja etelässä laajat suot ja Peipsijärvi. Ja siinä välissä olivat Sinimäkien kukkulat. Näissä hyvin strategisissa asemissa saksalaiset pitivät sitkeästi puoliaan aina syyskuun puolenvälin tienoille saakka. Kun Suomi oli irtautunut sodasta ja Saksan rinnalta 4.9.44 aseleposopimuksellaan, tuli vähitellen kiire evakuoida joukot Virosta ja Baltiasta, sillä puna-armeija oli päässyt läpimurtoon Peipsijärven eteläpuolella. Sinimäkien asemista irtauduttiin vähin äänin kuitenkin vasta 17.9.44.

Miksi saksalaiset niin sinnikkäästi pitivät kiinni Narvajoki-linjasta ja Sinimäistä? Näin tapahtui Saksan diktaattorin ja sodanjohtajan,

Adolf Hitlerin käskystä. Sotilaat olisivat olleet valmiit luopumaan koko pohjoisesta Baltiasta, koska puna-armeija lähestyi jo Itämeren etelärannikkoa, mutta Hitlerin tahtoa oli noudatettava. Hitlerin perimmäisenä tavoitteena oli säilyttää Itämeri saksalaisena sisämerenä. Se oli välttämätöntä, koska Ruotsista saatavat malmit olivat elintärkeitä. Suomen puolelta tuleva Petsamon nikkelin oli myös tärkeätä. Saksa oli panostanut pohjoiseen rintamaan paljon, ja sillä oli Suomen maaperällä n. 220 000 sotilasta, joiden huolto oli turvattava. Aluksi perusteluna näytti olevan Suomen pitäminen mukana sodassa mahdollisimman pitkään. Suomihan oli Saksan paras ja lojalein aseveli, toisin kuin Romania ja Unkari, joissa Saksa oli ollut pakotettu vallankaappaukseen ja miehitykseen. Suomi oli Itämeren strategista merkitystä ajatellen ehdottomasti pidettävä mukana rintamassa. Jos Suomi pettäisi, koko rakennelma alkaisi hajota. Ja toisaalta, Neuvostoliitto saavuttaisi sen, mitä oli koko ajan tavoitellut, Itämeren herruuden.

Saksalla oli syyskuun 1944 alussa pöytälaatikossaan suunnitelmia siltä varalta, että Suomi irtautuisi sodasta. Operaatio Birke oli suunnitelma Saksan Pohjois-Suomessa olevien joukkojen ja materiaalin evakuoimiseksi. Siihen sisältyi ajatus, että puna-armeija olisi sillä suunnalla päävihollinen, joka pyrkisi ajamaan saksalaiset pois. Aluksi Birkeen kuului keskeisenä osana Petsamon nikkelin saannin turvaaminen. Siitä tavoitteesta luovuttiin vasta Lapin sodan aikana, kun Saksan nikkeliavarastot todettiin riittäviksi.

Itämerta koskivat Operaatio Tanne West ja Operaatio Tanne Ost. Ensin mainittu oli suunnitelma Ahvenanmaan valtaamiseksi, jotta Itämeren malminkuljetukset voitaisiin turvata. Tätä operaatiota varten koottiin eteläisen Itämeren ranta-alueille joukkoja. Operaatiosta oli kuitenkin pakko luopua syyskuulle

tultaessa, kun joukot tarvittiin kipeästi maan omia rajoja puolustamaan.

Operaatio Tanne Ost, Suursaaren valtaaminen, sen sijaan yritettiin toteuttaa Baltiasa olevilla laivastovoimilla, kun Suomi ensin oli solminut aselevon Neuvostoliiton kanssa 4.9.1944. Operaatio liittyi Sinimäkien rintaman ja siihen liittyvien Suomenlahden miinasulkujen ja sukellusveneverkkojen pitämiseen. Punalipun laivastoa, ennen muuta sen sukellusveneitä ei saanut päästää häiritsemään Itämeren liikennettä. Operaatiosuunnitelma rakentui pitkälti ajatukselle, että saari saataisiin haltuun verettömästi jonkinlaisella sopimuksella saaren suomalaisten joukkojen johdon kanssa. Vaikka saari oli aseleposopimuksen mukaan sovittu luovutettavaksi Neuvostoliitolle, siellä oli vielä suomalaismiehitys. Saksalaisten suureksi hämmästykseksi suomalaisten kanssa ei syntynyt minkäänlaista sopimusta. Niinpä saari yritettiin verrattain ponnettomasti ottaa haltuun väkivalloin. 15.9.1944 tämä sotilaalliseksi, poliittisesti ja psykologisesti epäonnistunut operaatio päättyi hyökkääjän tappioon. Suomalaiset saivat merkittävän sotasaaliin ja sotavankeja osoitukseksi vilpittömästi halustamme noudattaa aseleposopimuksen ehtoja. Saksalaisesta operaatiovoimasta osa kuitenkin pelastautui lähtöpisteeseensä Tallinnaan. Koko operaation hyödyttömyys paljastui, kun saksalaisten oli eteläisen Itämeren uhkaavan tilanteen vuoksi luovuttava Sinimäkien linjasta ja evakuoitava Virossa olevat joukkonsa. Puna-armeija marssi Tallinnaan jo 22.9.1944. Suomalaisella puolella Suursaaren menestyksellinen puolustaminen entistä aseveljeä vastaan noteerattiin, kun puolustusta johtanut everstiluutnantti Miettinen nimitettiin 2.10.1944 Mannerheim-ristin ritariksi.

Saksalaisilla oli muitakin suunnitelmia Suomen varalle tilanteessa, jossa maa irtau-

tuisi Neuvostoliiton vastaisesta rintamasta. Kaavailtiin Etelä-Suomen ja sen hallintokustusten miehittämistä sekä uutta, saksalaismielistä hallitusta. Ministerilistojakin tiittävästi tehtiin. Tähän eivät saksalaisten syksyllä 1944 jo hyvin rasitetut resurssit kuitenkaan riittäneet. Näin pääosa maastamme säästyi sodan loppuselvityksiltä. Lapin osa oli huonompi. Mutta se ja Lapin sota onkin sitten kokonaan toinen tarina.

Lähteitä: Ahto, Sampo: Aseveljet vastakkain, Lapin sota 1944-1945, Kirjayhtymä 1980. Bekker, Cajus: Itämeri ja Suomenlahti 1944-1945, WSOY 1960. Ferguson, Harry: Operaation Kronstadt, Art House 2011. Jackson, Robert: Itämeri sotänäyttämönä, Minerva Kustannus Oy 2009. Lappalainen, Niilo: Suursaari toisessa maailmansodassa, WSOY 1987. Seppinen, Jukka: Hitler, Stalin ja Suomi, Minerva Kustannus Oy 2009.

SUOMENLAHTI LINNOITETTUNA 1910– 1956

Suomenlahden linnoittamisen historia on osa suurta tarinaa. Se alkoi imperialistisen Venäjän synnyistä ja kehittymisestä merivaltioksi tsaari Pietari Suuren johdolla 1700 -luvun alussa. Suuressa Pohjan sodassa 1700-1721 Venäjä voitti Itämeren hallinneen Ruotsin ja avasi meriyhteyden Suomenlahdelle ja edelleen Itämerelle. Jonkin verran typistettynä Ruotsin läntinen maakunta Suomi säilyi edelleen osana valtakuntaa. Baltian maat tulivat kuitenkin kuulumaan Venäjään. Jo 1703 Pietari Suuri vahvisti valloitustaan rakennuttamalla Suomenlahden pohjukkaan Nevajoen suulle kaupungin, josta hän Moskovan asemaa heikentääkseen teki maan pääkaupungin. Kaupunki sai hänen mukaansa nimen St Peterburg, suomalaisittain Pietari. 1700-jälkipuolen sodissa Venäjä vahvisti edelleen asemiaan Suomen suunnalla, ja Suomen sodan 1808-1809 seurauksena Suomikin liitettiin Venäjään. Tosin sille vahvistettiin erityisasema autonomisena suuriruhtinaskuntana.

Venäjä pelkää vihollisen tulevan lännestä

Kun sitten 1910 -luvulla sodan uhka alkoi vaikuttaa, Venäjä huolestui pääkaupunkinsa turvallisuudesta ja alkoi rakentaa Suomenlahden sulkemiseen tähtääviä linnoitteita niin Suomen kuin Vironkin alueelle. Ennen ensimmäistä maailmansotaa ja pääosin sen kestäessä syntyi erittäin vahva rannikkolinnoitusketju, jota täydensivät kehämuotoon rakennetut maalinnoitukset. Suomessa näitä mittavia rakennustöitä kutsuttiin ”vallitöiksi”. Näiden linnoitteiden puolustusosuutta oli siis

länsi, ja päävihollisena pidettiin alusta alkaen silloista keisarillista Saksaa. Osa näistä Suomenlahden sulkulinnoitteista nimettiin ”Pietari Suuren merilinnoitukseksi”. Linnoituksen keskeiseksi elementiksi rakennettiin järeiden rannikkotykkien asemat Suomen puolelle Porkkalan Mäkiluotoon ja Viron puolelle Naissaaren ja Aegnaan. Näiden linnoitteiden järeillä 12” tykeillä Suomenlahti olisi pystytty sulkemaan miltä tahansa laivasto-osastolta.

Jotta pääsisimme asiaan, oikaisemme hiukan mutkia ja toteamme, että hiukan huonosti toimi tämä torjunta-ajatus ”Suuressa Sodassa”, jolla nimellä 1. maailmansotaa myös kutsuttiin. Tsaarin Venäjä sortui sisäisesti vallankumoukseen 1917, ja sekavissa oloissa toiminut väliaikaishallinto ja sitä seurannut bolsevikkikomento eivät kyenneet puolustamaan maata. Saksalainen Itämerendivisioona nousi huhtikuun alussa 1918 maihin Hangossa ja osallistui Suomen vapaussodasta sisällissodaksi muodostuneeseen sotaan. Saksalaiset jäivät Suomeen joulukuulle 1918 saakka ja osallistuivat itsenäistyneen maamme puolustusvoimien rakentamiseen. Saksan tappio 1. maailmansodan länsirintamalla ja siitä seurannut keisarivallan romahdus poistivat silloin saksalaisuhan Pietarin yltä. Bolsevikki-Venäjän muututtua veristen sisällissotien jälkeen Neuvostoliitoksi tämä Suomen suunnalta Pietariin kohdistunut saksalaisuhka kuitenkin muistettiin.

Bolsevikki-Venäjä ja sen seuraaja Neuvostoliitto saivat ensimmäisen maailmansodan jälki-ilmionä vielä uuden todisteen Suomen suunnalta kohdistuvasta kolmannen valtakunnan uhasta, kun suuri englantilainen laivasto-osasto höyrysi kesällä 1919 Suomenlahdelle. Sen tehtävänä oli heikentää Saksan vaikutusvaltaa Itämerellä ja tukea Viron itsenäistymistä. Laivasto-osaston päätukikohta oli Tallinna. Erikoisuutena ja harvoin kä-

siteltynä yksityiskohtana tähän liittyy vahvan laivasto-osaston operointi juuri itsenäistyneen Suomen alueelta Koivistolta ja Terijoelta kohteinaan Pietarin suojalinnoitukset, Kronstadt ja Krasnaja Gorka, inkeriläisittäin Yhinmäki. Ennen poistumistaan Tallinnaan laivasto-osasto onnistui aikaansaamaan merkittävää tuhoa. Tämäkin jäi kiusallisena bolsevikkien ja Neuvostoliiton muistiin.

1930-39 Suomi ja Viro suojautuvat idän uhkaa vastaan

Kun Suomi ja Viro sitten olivat itsenäistyneet 1917 ja 1918, näiden kahden veljesvaltion sotilaallinenkin yhteistyö tuli ajankohitaiseksi 1930 -luvulla. Molempien valtioiden rajat silloisen bolsevistisen Venäjän suuntaan oli vahvistettu Tarton rauhansopimuksilla 1920. Niinpä veljeskansat herättelivät henkiin tsaarin Venäjän ajatuksen Suomenlahden sulkemisesta. Nyt vaan rintamasuunta kääntyi itään. Niin Suomen kuin Vironkin intressissä oli idästä, voimaantuneesta Neuvostoliitosta kohdistuvan uhan eliminoiminen. Pietari Suuren merilinnoituksen idea lämmitettiin siis uudelleen. Merkittävä osa rakenteista oli vielä jäljellä tai ainakin korjattavissa. Yhteiset erittäin hyvässä hengessä tehdyt suunnitelmat saivat kaikessa hiljaisuudessa molempien valtioiden johdon siunauksen, ja sotilaat saivat vihreätä valoa työlleen. Puolustuksen uloimman kehän tulivat muodostamaan Utön, Örön, Osmussaarten ja Paldiskin rannikkotykkölinnoitukset, joiden kunnostus- ja varustelutyöt alkoivat vauhdilla. Sisemmän, ratkaisevan kehän muodostivat jälleen Suomen puolella Porkkalan Mäkiluodon ja Viron puolella Naissaaren ja Aegnan järeät linnoitukset. Yhteisen tulenjohdon mahdollisuus varmistettiin Suomenlahden poikki kulkevalla merikaapelilla.

Merkittävä lisä yhteisissä suunnitelmissa oli yhteinen sukellusveneprojekti. Oli tärkeätä varmistaa Suomenlahden sulku sukellusveneaseella, joka oli osoittanut voimansa jo 1. maailmansodassa. Suomi hankki pienen sukellusvenelaivastonsa rakennuttamalla sen osin itse, osin Hollannissa ja yhteistyössä Saksan kanssa. Näin syntyneestä prototyypistä tuli Saksan salaisen, Versaillesin rauhansopimuksessa kielletyn sukellusveneeseen alku. Virolaiset halusivat kuitenkin toimia toisin, sillä saksalaisiin ei siellä luotettu. He tilasivat kaksi sukellusvenettä Englannista. Yhdessä suomalaisten kanssa kuitenkin varmistettiin ase- ja muiden järjestelmien yhteensopivuus.

Me jälkiviisaat tiedämme, miten siinä Suomenlahden puolustuksessa lopulta kävi. Saksa ja Neuvostoliitto sopivat keskenään etupii-rijaosta Molotov-Ribbentrop-sopimuksella 23.8.1939. Kun Neuvostoliitto sitten alkoi sopimuksen antamin valtuuksin laajentaa re- viiriään entisille tsaarin Venäjän rajoille Itä- merellä, se sai nopeasti kaikki kolme Baltian maata suostumaan sotilastukikohtien perusta- miseen niiden alueille. Ikävä Suomi ei näissä syksyn 1939 neuvotteluissa antanut periksi, ja niin syttyi talvisota, tunnetuin seurauksin.

1940-41 Neuvostoliitto suojautuu lännestä tulevaa hyökkäystä vastaan

Kesällä 1940 olemmekin sitten uudessa tilan- teessa. Viro oli ensin päästänyt puna-armeijan maaperälleen perustamaan sotilastukikohtia, ja siitä oli kesällä 1940 tehty Neuvostotasa- valta. Kun Suomi oli talvisodan jälkeen Mos- kovan rauhassa 12.3.1940 pakotettu luo- vuttamaan Hankoniemen Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi, avautui uusi asetelma Suomenlahdella. Nyt kääntyi puolustuksen suunta alkuperäiseen eli länteen. Neuvostoliit- to alkoi rakentaa vahvaa rannikopuolustusta

Leningradin suojaksi osin vanhoihin suunnitel- min. Sillä olivat nyt käytettävissään kaikki ne elementit, joita se oli hakenut neuvotteluis- saan Suomen kanssa ennen talvisotaa. Suomi pakotettiin demilitarisoimaan omalta puolel- taan Mäkiluoto, joten puolustusvyöhykkeen tukipisteet olivat siten Hangon Russarö ja Vi- ron puolen Paldiski, Naissaari ja Aegna. Työt käynnistettiin välittömästi. Rauhanneuvotte- luissa suomalaiset koettivat vielä vastustaa meille tärkeän Hankoniemen luovuttamista vedoten siihen, että Suomi voisi Hankonie- meltä käsin osallistua Leningradin puolustuk- seen omalla rannikkotykistöllään tukien siten Neuvostoliiton Viron puolelta toteutettavaa osuutta. Stalin kuitenkin torjui tämän jyrkästi todeten, ettei Neuvostoliitto luota Suomeen. Rannikkotykistö tarvitsee yhteisen tulenjo- don, ja sen on oltava heidän hallussaan.

1941-44 vihollinen taas idässä

Saksan Operaatio Barbarossa, hyökkäys Neu- vostoliittoon käynnistyi 22.6.1941. Sitä oli- vat Suomen osalta edeltäneet monet Neuvos- toliiton painostustoimet, joiden tavoitteena näyttivät olevan kesken jääneen talvisodan tavoitteiden saavuttaminen, Suomen valloit- taminen. Seurauksen oli, että Suomi valitsi Saksan kumppanikseen, vaihe vaiheelta, aina tietämättä, mitä kustakin päätöksestä seuraisi. Niinpä sitten olimme 25.6.1941 alkaen jälleen sodassa Neuvostoliittoa vastaa, nyt kuitenkin vahvalta näyttävän Saksan rinnalla. Itämeren piirissä tilanne kehittyi vuoden 1941 loppuun mennessä nopeasti, ja joulukuun alussa vuok- ralaisemme evakuoivat Hankoniemen tuki- kohtansa.

Kun Saksan hyökkäys edistyi ja johti Le- ningradin piiritykseen, oli tullut tilaisuus suunnitella Suomenlahden puolustus taas uu- siksi. Nyt oli puolustussuunta itään! Kun sak- salaisilla vuoden 1942 alusta alkaen oli hal-

lussaan käytännössä koko Itämeri ja Suomen suunnalla Suomenlahden eteläranta, oli mahdollista kääntää taas kerran puolustusuunta itään. Suomen puolella Utö, Russarö ja Viron puolella Osmussaaret ja Paldiski olivat ulompi kehä, johon liitettiin miinoitteita ja osin sukellusveneverkkoja. Pääpuolustuslinjaksi tuli taas kerran Suomen Mäkiluoto ja Viron Naisaari ja Paldiski. Uusi sisäkehäkin rakennettiin Kotkan-Narvan tasalle, missä miinoitteet ja sukellusveneverkot olivat avainasemassa. Tämä linja sai nimen ”Seeigel”, Merisiili. Kun Leningradin saarto murtui tammikuussa 1944, se tukeutui Suomenlahden eteläpuolella maarintamalla Narvajoki-linjaan, jota saksalaiset puolustivat sitkeästi yli syyskuun puolenvälin, loppuvaiheessa Sinimäkien Tannenbergin -linjalla. Tämä Suomenlahden ja käytännössä koko Itämeren sulkutoimi siten 1942-44 erinomaisesti. Neuvostoliiton punalippuinen laivasto pysyi suljettuna Kronstadtin lahdelle eikä päässyt häiritsemään Saksan elintärkeitä huolto- ja malmikuljetuksia Itämerellä. Eikä Suomen kauppamerenkulkua.

1944-56 länsi uhkaa vielä kerran

Kun sitten Suomi irtaantui sodasta Saksan rinnalta syyskuussa 1944 ja saksalaiset joutuivat vetäytymään Baltiasta, edessä oli taas uusi tilanne. Neuvostoliitto oli nyt niskan päällä, ja se käänsi taas kerran Suomenlahden puolustuksen suunnan länteen. Suomen suunnalla se varmistui tämän välirauhansopimuksella 19.9.1944 kaappaamalla Porkkalan ja sen myötä tärkeän Mäkiluodon linnoituksen osaksi uuden tilanteen tarjoamaa rannikko-puolustustaan. Pietari Suuren merilinnoituksen idea palautui käyttöön, kun saksalaisilta vapautuneessa Virossa voitiin aktivoida Naisaari ja Aegna.

Porkkalan vuokra-alue oli tietysti Suomen kannalta kiusallinen ja vaaralliseksi koet-

tu osa 1947 vahvistettua rauhansopimusta. Vuokra-ajasta kuitenkin selvittiin, ja kylmän sodan ensimmäisessä liennytysvaiheessa Neuvostoliitto totesi, ettei se enää tarvitse Porkkalan tukikohtana. Suomenlahden puolustus voidaan hoitaa muilla aseilla, ja Suomi on yhä -sopimuksella joka tapauksessa sidottu yhteistoimintaan. Niinpä vuokra-alueesta voitiin luopua näyttävänä diplomaattisena eleenä. Suomessa tämä koettiin totta kai helpotuksena, ja halukkaat Porkkalan alueen asukkaat pääsivät palaamaan kotiseudulleen. Alkuperäisestä sotilaallisesta ongelmasta, Pietarin, sittemmin Leningradin turvallisuudesta ei enää puhuta. Suomi puolustaa omaa aluettaan niin Suomenlahden rannikoilla kuin muuallakin.

Lähteitä: Bekker, Cajus: Itämeri ja Suomenlahti 1944-45. WSOY. 1960. Ekman, Per-Olof: Meririntama. Merisotatapahtumat Itämeren pohjoisosassa 1941-1944. WSOY. 1983. Enqvist, Ove: Kellä saaret ja selät on hallussaan ... Rannikko-puolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa. Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1, N:o 9. 2007. Enqvist Ove, Pakola Johanna (toim.): Suomenlahti Pietarin suojana. Docendo 2016. Enqvist, Ove: Mäkiluoto. Kalastustukikohdasta rannikkolinnakkeeksi. Kyrkslätts hembyggsförening r.f. 2017. Jackson, Robert: Itämeri sotänäyttämönä. Suomi, Baltian maat ja Puola sodassa 1918-1945. Minerva. 2009. Lehti, Aarni: Merisodan strategioita Suomenlahdelta 1919-1939. Artikkelit Sotahistoriallisessa Aikakauskirjassa 25/2006. Suomen Sotahistoriallinen Seura r.y. Leskinen, Jari: Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta 1930-1939. Suomen Historiallinen Seura. 1997. Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. WSOY. 1999.

”SUURI HISTORIAN SELITYS”: SUOMEN 30-VUOTINEN SOTA

Tämä kirjoitus perustuu osin sotahistorian tutkijan, eversti Sampo Ahdon juhlapuheessaan Vapaussodan Perinneliiton kesäpäivien pääjuhlassa 23.5.2010 esittämään itsenäisyytemme historian tulkintaan. Puhe on lyhentämättömänä julkaistu Vapaussoturi -lehdessä, joten olen sitä tässä ottanut vapauden referoida. Kirjoituksessa painotetaan välirauhan aikaa 1940-41, koska sen merkitys sotiemme 30 -vuotisen ketjun linkkinä on keskeinen. Tervetuloa aikamatkalle, joka alkaa sadan vuoden takaa!

Historian yksittäiset tapahtumat ja vaiheet osina suurempia kokonaisuuksia

Monet historiantutkijat näkevät kahdesta maailmansodasta muodostuneen kauden vuosina 1914-1945 yhdeksi ainoaksi suureksi sodaksi, kolmikymmenvuotiseksi sodaksi, sodaksi jonka keskeytti parikymmenvuotinen rauhanjakso.

Myös Suomi taisteli kolmessa, oikeastaan neljässä sodassaan vapaudestaan ja selvästi olemassaolostaan. Niinpä voidaan katsoa Suomen 30 -vuotisen sodan alkaneen vuonna 1917 maamme itsenäistyessä ja sisäisten vaikeuksien keskellä kamppailevan Neuvosto-Venäjän tunnustaessa itsenäisen Suomen. Se päättyi vasta, kun Suomi oli varmistanut itsenäisyytensä ns. vaaran vuosien jälkeen 1947-48. Se sisälsi siis vapaussotamme, josta tuli samalla sisällissota, sitä seuranneen parikymmenen vuoden rauhan ajan, tämän tulkinnan hengessä pitkän ”välirauhan”, sitten talvisodan vapaussotamme selkeänä jatkosotana, talvisodan rauhan jälkeisen välirauhan ajan, sen aikaisten tapahtumien seurauksena käyn-

nistyneen jatkosodan, Lapin sodan sekä sotiamme aikaa seuranneet vaaran vuodet, joiden aikana kommunistimme yrittivät valkankaappausta.

Vapaussodasta sisällissota

Vapaussotamme vuonna 1918 oli myös sisällissota. Perustavaa laatua oleva ero vapaussotamme osapuolten toiminnassa oli se, että valkoinen osapuoli ennen muuta halusi vapauttaa Suomen Venäjältä, punainen osapuoli haki nimenomaan siitä suunnasta tukea ja turvaa. Punainen rivimies ei ehkä taistellut sen puolesta, että hänen isänmaastaan olisi tullut osa Neuvostoliittoa. Punaisten johdon kanta oli kuitenkin selvä: ”Venäjän Sosialistinen Neuvostotasavalta on vallankumouksellisen köyhälistön ainoa oikea isänmaa”.

Leninin lahjako?

Venäjällä vallan kaapannut bolsevikki Lenin tunnusti itsenäisen Suomen vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa. Tuo ”tunnustus” on joidenkin mielestä haluttu ymmärtää niin,

että Lenin ”antoi” Suomelle itsenäisyyden. Leninhän tunnusti monen muunkin valtion kuten esimerkiksi Georgian, Ukrainan ja Valkovenäjän itsenäisyyden. Tiedämme, mikä arvo noilla tunnustuksilla sitten oli. Jo lokakuussa 1918 pitämässään puheessa Lenin totesi porvarillisen vallan päättyvän pian niin Suomessa, Ukrainassa kuin Puolassakin. ”Lähellä on jo se päivä, jolloin yhdessä tulemme juhlimaan yleismaailmallisen vallankumouksen ensimmäistä päivää”.

Tsaarin Venäjän reunavaltioiden, kuten Suomen itsenäisyyden tunnustamisen taustalla oli Neuvosto-Venäjän, tulevan Neuvostoliiton sisäinen kriisi, alkamassa oleva verinen sisällissota. Siksi oli tarpeen rauhoittaa tilanne reunavaltioiden suhteen. Suomen annettiin erota Venäjältä, jotta se voisi myöhemmin

vallankumouksen kautta liittyä ”neuvostokansojen onnelliseen perheeseen”.

Tarton rauhassako uuden sodan siemen?

Tartossa solmittiin rauha Suomen ja Neuvosto Venäjän välillä 14.10.1920. Rauhansopimus kahden valtion välillä oli osoitus siitä, että oli oltu sotatilassa. Vapaussotamme osapuolina olivat olleet itsenäistynyt Suomi ja Venäjän vallankumouksen jälkeinen bolsevistinen Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta, joka joutui sisäisen heikkouden tilassaan solmimaan Tartossa Suomen kanssa rauhansopimuksen. Tarton rauhassa toistui vuodenvaihteen 1917-18 tilanne, jossa Suomi sai itsenäisyyden.

Rauha tehtiin Tartossa kovan väännön jälkeen. Se syntyi meidän kannaltamme varsin hyvin ehdoin, vaikka jotkut suuremmasta Suomesta haaveilleet pitivätkin sitä häpeärauhana. Saimme Tarton rauhassa vahvistettua itsellemme ns. vanhan Suomen alueet erityisesti Karjalan kannaksella. Petsamokin liitettiin Suomeen vanhaan 1860-luvun sopimukseen viitaten.

Oliko siis talvisota vapaussotamme ”jatkosota”?

Tarton rauhansopimuksen ehdot olivat siis Suomen kannalta edulliset. Ne olivat kuitenkin jyrkässä ristiriidassa vähitellen nousevan ja kehittyvän ”Suuren ja Mahtavan” Neuvostoliiton ajattelun kanssa. Jo 1930-luvun alussa Neuvostoliitto määritteli selkeästi tavoitteekseen ensimmäistä maailmansotaa edeltävien Venäjän rajojen palauttamisen. Talvisotaan Neuvostoliitto lähti selkeästi tästä tavoitteestaan. Se katsoi, että oli tehty paha virhe, kun oli annettu Suomen irtautua valtakunnasta. Se virhe tuli nyt korjata. On muuten mielenkiintoista todeta, että samalla logiikalla nyky-Venäjä perusteli Krimin valtausta. Krimin luovuttaminen Neuvostoliiton romah-

dettua itsenäistyneelle Ukrainalle oli ollut virhe, joka nyt vain korjattiin!

Elokuun 23. päivänä 1939 solmitun Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salainen lisäpöytäkirja määritteli Suomen ja Baltian maat Neuvostoliiton etupiiriin kuuluviksi. Näin Neuvostoliitto oli määritellyt selkeästi tavoitteensa ja turvannut selustansa Saksan suuntaan.

Suomen vuoro

Baltian maat taipuivat Neuvostoliiton painostuksesta luovuttamaan sille sotilastukikohtia. Pian seurasi miehitys ja lopulta maiden sovjetisointi. Kun Suomi ei taipunut Neuvostoliiton vaatimuksiin alueluovutuksista, sen vuoro tuli syksyllä 1939. Pienen naapurin suhteen Stalin oli luonnollisesti uskonut ilman muuta omaavansa riittävän ylivoiman. Kun Stalin talvisotamme jälkeen perusteli Suomeen hyökkäyksen ajankohtaa, hän nimenomaan vetosi siihen, että tilaisuutta oli ollut käytettävä hyväksi, koska kapitalistivaltiot olivat toistensa kurkussa kiinni eikä Suomen kohtalo jaksaisi niitä kiinnostaa.

Vapaussota jatkuu

Sotamarsalkka Mannerheim totesi sattuvasti talvisodan ensimmäisessä päiväkäskyssään: ”Tämä sota ei ole mitään muuta kuin vapaussotamme jatkoa ja sen loppunäytös.” Tosin hän tiesi pian jo itsekin, että loppunäytös se ei vielä ollut.

On hämmästyttävää, että vieläkin on tutkijoita, jotka ovat sitä mieltä, että Neuvostoliiton tarkoitus ei ollut valloittaa koko Suomea. Heidän kantaansa vahvistetaan voimalla Venäjän suunnalta. Siellä virallinen historiantutkimus väittää kivenkovaan, ettei Suomea ollut tarkoitus vallata talvisodassa. Eikä muuten myöhemminkään!

Otto Wille Kuusisen kansanhallituksen, nk. Terijoen hallituksen perustaminen tähtäsi kuitenkin selvästi Suomen valloittamiseen. Miksi se muuten olisi antanut esimerkiksi seuraavan julistuksen: ”Ensimmäinen suomalainen armeijakunta (siis Terijoen hallituksen oma armeija) on saanut kunnian tuoda Suomen pääkaupunkiin kansanvaltaisen tasavallan lipun ja pystyttää sen presidentin linnan harjalle työtätekevien riemuksi ja kansanvihollisten kauhuksi”?

Jo ennen talvisodan alkamista Leningradin sotilaspiirin ohje marraskuun 23. päivältä 1939 puhuu armotonta kieltään. Ohjeessa kiristettiin ennestäänkin tiukkaa aikataulua Suomen valtaamiseksi. Viipuri oli vallattava neljässä vuorokaudessa ja Helsinki 14 vuorokaudessa. ”Saavuttaessa Ruotsin ja Norjan rajoille”, ohjeessa sanottiin, ”niitä ei saa loukata eikä sallia provokaatioita. Ruotsin ja Norjan armeijan sotilaita on tervehdittävä kunniaa tekemällä.”

Talvisota meni Neuvostoliiton kannalta monessa mielessä erittäin huonosti. Neuvostoliitto lähti sotaan täysin epärealistisista asetelmista. Missiona oli ”vapauttaa Suomen työläiset ja köyhälistö rahan vallan ja valkobiidiittien (huomaa terminologia!) ikeestä”. Suureksi yllätykseen puna-armeija kohtasikin yhtenäisen, taistelutahtoisen kansan ja erittäin sitkeästi puolustautuvan ja paikoittelun menestyksellisesti hyökkäävän Suomen armeijan. Päästäkseen jonkinlaiseen kunnialliseen ratkaisuun arvovaltakysymyksikin muodostuneessa talvisodassa Neuvostoliitto joutui siirtämään Suomen rintamalle ennakoitua suunnattomasti enemmän joukkoja, loppuvaiheessa kolmanneksen (!) koko mahdollavan valtakuntansa armeijan vahvuudesta ja sotakoneistosta.

Näin jälkikäteen arvioiden talvisota päättyi molempien osapuolten kannalta eräänlai-

nessa pakkotilanteessa ”ratkaisemattomaan”. Suomen oli pakko tehdä rauha raskain ehdoin, koska sen sotilaallinen puolustus Karjalan kannaksella ja erityisesti Viipurinlahdella oli romahtamaisillaan. Voimat olivat kerta kaikkiaan lopussa eikä Ranskan ja Englannin tarjoamaan apuun luotettu. Toisaalta ei myöskään haluttu Suomen muodostuvan kansainvälisen sodan näyttämöksi. Niinpä tarjolla ollutta apua ei edes pyydetty. Historian tutkimuksemme ei ole vielä täysin luotettavasti pystynyt selvittämään, mikä merkitys meidän päätöksenteollemme oli Saksasta mahdollisesti saatu epävirallinen viesti: ”tehkää nyt rauha, tulee aika, jolloin voitte saada kaiken menettämänne takaisin, jopa korkojen kera”.

Neuvostoliiton puolestaan ajoi rauhaan pitkälti sama tilannekuva, pelko sodan kansainvälistymisestä. Se ei siinä tilanteessa suurin surminkaan halunnut joutua Suomen rintamalla vastakkain Englannin ja Ranskan kanssa, joiden se tiesi suunnittelevan apuretkikuntaa Suomeen. Lähestyvän kelirikon pelko uhkasi myös sen Viipurinlahdelle jätse edeneitä joukkoja, jotka eivät päässeet eteenpäin mantereella. Aika yksinkertaisesti loppui! Vaikka Neuvostoliitto pystyi pakottamaan Suomen kaikkiin haluamiinsa alueluovutuksiin, sen lopullinen päämäärä, Suomen palauttaminen Neuvostoliiton valtapiiriin, jäi saavuttamatta.

Moskovan rauhassako uuden sodan siemen?

Talvisota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittuun Moskovan rauhaan 12.3.1940, joka solmittiin ”ikuisiksi ajoiksi”, ja aseet vaikenivat seuraavana päivänä. Alkoi aikalaisten mukaan epävarmuuden ja levottomuuden aika, ”välirauha”. Ensimmäisiä tämän termin käyttäjiä virallisesti lienee ollut Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim.

Hän aloitti jatkosodan sytyttyä antamansa päiväkäskyn no 1 sanoilla: ”Kunniakas talvisotamme päättyi katkeraan rauhaan. – Tehdy väkirauha oli vain väkirauha, joka nyt on päättynyt”. Väkirauhan aikana elettiin Talvisodan Pikkujättiläistä siteeraten ”Moskovan rauhasta aina talveen 1941 kuin veitsi kurkulla”. Tämän aikakauden tapahtumat, ei vähiten Neuvostoliiton Suomea kohtaan harjoittama politiikka, olivat omiaan johdattelemaan Suomen jatkosotaan.

Väkirauhan aika

Talvisodan jälkeinen noin 14 kuukautta kestänyt rauhan aika, väkirauha, oli levottomuutta ja epävarmuutta herättänyttä aikaa maassamme. Rauhan kestävyys ei luotettu, joten talvisodan sytyttyä julistettua sotatilaamme ei missään vaiheessa purettu. Suursota riehui Euroopassa. Se pakotti Suomen vähitellen siirtymään sota-ajan säännöstelytalouteen, jota ei lyhyen talvisodan aikana vielä tarvittu. Karjalaisten siirtolaistemme asuttaminen ja sodan vaurioiden korjaaminen vaati valtavia voimainponnistuksia. Menetetyn viljelyalan, lannoitteiden tuonnin loppumisen ja huonojen sääolojen vuoksi maataloutemme omavaraisuusaste laski katastrofaalisesti. Teollisuutemme kärsi raaka-ainepulasta ja viennin tyrehtymisestä. Taloutemme oli muutoinkin tiukalla, kun puolustusmäärärahat olivat nielleet talvisodan aikana 45 % valtion menoista. Ja nyt vaati uuden rajan linnoittaminen ja puolustuskymme muu vahvistaminen lisää rahaa.

Väkirauhan alkuaika ei kuitenkaan merkinnyt vielä Suomen täysimittaista valmistautumista uuteen sotaan. Ilmeisesti valtiojohtomme ja kansamme enemmistö halusivat uskoa rauhantilan pysyvyyteen ja oikeuden voittoon. Samanaikaisesti tietysti pelättiin Neuvostoliiton ryhtyvän saattamaan kesken jääneen Suomen operaationsa päätökseen. Kun

lähialueiden kaikki pienet valtiot Ruotsia luokun ottamatta nopeassa tahdissa päätyivät joko Saksan tai Neuvostoliiton valtapiiriin, levottomuus vain lisääntyi.

Kansa liikehti

Maassa oli sisäpoliittisestikin levotonta. Talvisodan synnyttämä yksimielisyys näytti olevan murenemassa. Voimakkaaksi kasvava aseveliliike ja aktivoituneiden kommunistien masinoimat mielenosoitukset, lakot sekä niihin liittyvät mellakat olivat vastakkaisia voimia. Aseveliliiton eri väestöpiirit kattava, puolittain epävirallinen asiamiesverkosto toteutti hallituksen vastapropagandaa ja tarkkaili väestön mielialoja. Kommunistiemme oli vielä vaikea toipua Neuvostoliiton oikeudettoman hyökkäyksen aiheuttamista traumoista, mutta toukokuussa perustettu Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura (SNS) löysi kuitenkin syksyyn 1940 mennessä 35000 jäsentä. Se oli selvä oppositiojärjestö, jonka toimintaan kanavoitui kansan elintason alenemisesta ja turvattomuuden tunteista johtuva tyytymättömyys. Tilanne meni puolueettomuutta korostavassa maassamme niin hankalaksi, että joulukuussa 1940 seura lakautettiin tuomioistuimen päätöksellä.

Löytyisikö tukea Pohjoismaista?

Ahdingossaan Suomi etsi heti talvisodan päätyttyä tukea luonnollisimmalta suunnalta, muista Pohjoismaista ja erityisesti Ruotsista. Neuvotteluja pohjoismaisesta puolustusliitosta käytiin. Tärkeimpänä tavoitteena oli näin synnyttää tänne mahdollisesti kohdistuvia hyökkäyksiä ennalta ehkäisevä voimatekiä. Suunnitelmat kariutuivat kuitenkin hyvin nopeasti Neuvostoliiton jyrkkään vastustukseen. Saksakaan ei ollut mitenkään innostunut hankkeesta. Kun Saksa sitten 9.4.1940 hyökkäsi Tanskaan ja Norjaan, syntyi uusi ti-

lanne, jossa Suomi oli entistäkin yksinäisempi, vaikka Ruotsista saatiinkin merkittävää taloudellista apua.

Uhkaava kehitys lähialueilla

Lisää jännitteitä synnytti sekä Neuvostoliiton että Saksan kiinnostus Ahvenanmaata kohtaan. Kumpikin näki sen isännöyden avaimena pohjoisen Itämeren hallintaan. Taistelu Itämeren herruudesta kiihtyi, kun Neuvostoliitto kesäkuussa 1940 miehitti Baltian maat, ja muutti ne heinäkuussa neuvostotasavalloiksi. Suomessa seurattiin kauhulla näitä lähialueiden tapahtumia. Kun Saksa oli keväällä 1940 miehittänyt Tanskan ja Norjan, Suomi uhkasi jäädä niin poliittisesti, huollollisesti kuin sotilaallisestikin eristetyksi saarekkeeksi maailmanpalon roihutessa. Sota Keski-Euroopassakin laajeni, kun Saksa hyökkäsi Ranskaan vallattuaan ensin Belgian, Hollannin ja Luxemburgin.

Suomi Neuvostoliiton ja Saksan pelikorttina

Neuvostoliitto koetti myöhään syksyllä 1940 saada vuoden 1939 Molotov-Ribentrop –sopimukseen vedoten Saksalta suostumuksen vapaisiin käsiin Suomenkin suhteen. Se ei kuitenkaan saanut vastakaikua hankkeelleen. Saksa oli nyt puolestaan kiinnostunut Suomesta. Se oli jo 31.8.1940 pidetyssä suuressa sisäisessä sotaneuvottelussa päättänyt käynnistää Operaatio Barbarossan eli Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyksen suunnittelun. Ja sitä hän ei Neuvostoliitto tietänyt.

Hitler kyllä myönsi marraskuussa 1940 Saksaan komennetulle Neuvostoliiton ulkoministeri Molotoville elokuun 1939 ”saksalais-venäläisen sopimuksen” olevan voimassa, mutta ilmoitti venyneiden neuvottelujen lopputulemana, ettei Saksa nyt halunnut sotaa tai minkäänlaisia häiriöitä Suomen suunnal-

la. Saksalla oli Suomen suhteen taloudellisia intressejä. Suomen puunjalostusteollisuuden tuotteet ja nikkeli olivat sille tärkeitä, eikä niiden saanti saanut häiriintyä. Hitler vähäteli Suomen kanssa tehdyn saksalaisten lomalaisjoukkojen kauttakulkusopimuksen merkitystä ja vakuutteli sen olevan vain väliaikainen järjestely. Hitler edellytti Neuvostoliiton ymmärtävän Saksan kannan, ettei se sallisi Suomeen kohdistuvaa sotilaallista uhkaa. Itämeren piirissä mahdollisesti syttävä sota rasittaisi suuresti saksalais-venäläisiä suhteita. Kun Saksa piti tarpeettomana keskustelujen jatkamista Suomen kysymyksestä, Neuvostoliiton oli sitkeistä yrityksistä huolimatta tyydyttävä tähän.

Neuvostoliiton kasvava painostus

Maamme oli välirauhan aikana Neuvostoliiton sekä taloudellisen että poliittisen painostuksen kohteena. Uuden Moskovan rauhan rajan täsmentämisessä esiintyi jatkuvia erimielisyyksiä, ja Neuvostoliitto esiintyi voittajan elkein pakottaen yleensä Suomen perääntymään. Sotilaallistakin painostusta esiintyi. Neuvostoliiton erittäin tiukasta vaatimuksesta johtuen oli syksystä 1940 alkaen jouduttu avaamaan junayhteys Hangon vuokra-alueella sijaitsevaan tukikohtaan Suomen alueen kautta.

Vuokra-alue ja sinne kehittyvä voimakas sotilastukikohta koettiin yleensäkin vakavaksi uhkatekijäksi. Sen miesvahvuus kasvoi kaiken aikaa, ja ennen jatkosodan syttymistä siellä oli selvästi yli 30 000 sotilasta ja siviiliä. Suomessa sitä pidettiin ylimitoitettuna, ja se herätti epäilyksiä sen mahdollisesta käytöstä hyökkäykseen Suomen sisämaahan.

Sotilaallisista välikohtauksista pahin oli reittiliikenteessä olleen Kaleva –matkustajakoneen ampuminen alas Tallinnan ja Helsingin välillä 14.6.1940. Hangon vuokra-alueen rajoilla ja erityisesti merialueilla erilaiset voi-

mannäytöt olivat yleisiä. Puna-armeijan lentokoneet loukkasivat myös aluettamme useasti.

Neuvostoliiton painostus kohdistui nyt myös Petsamon kaivosoikeuksiin. Ne oli omien resurssiemme puutteessa aikanaan luovutettu englantilais-kanadalaiselle konsortiolle. Nyt Neuvostoliitto vaati sen sopimuksen purkamista ja Neuvostoliiton ja suomalaisten tahojen yhteisyrityksen perustamista. On ilmeistä, että Neuvostoliiton pyrkimysten takana oli ennen muuta halu estää Saksaa saamasta tätä sotateollisuuden kannalta tärkeätä metallia. Itse se ei lisää nikkeliä tarvinnut. Sitä oli riittävästi omasta takaa. Petsamon kysymyksessä selvittiin kuitenkin välirauhan aikana neuvottelu- ja viivytelytaktiikalla jotenkin.

Ajoiko Neuvostoliitto Suomen jatkosotaan?

Talvisota oli varmasti voimansa tunnossa eläville neuvostojohdajille traumaattinen kokemus. Baltian maissa kaikki oli mennyt käsi- kirjoituksen mukaan, mutta itsepäinen Suomi ei ollut antanut periksi, ei neuvostodiplomatiale eikä sitä seuranneelle sodalle. Baltiassa oli saavutettu kaikki tavoitteet laukaustakaan ampumatta, mutta Suomen rintamalla puna-armeija oli kärsinyt uskomattomia tappioita. Kysymyksessä oli suurvallan vakava arvovaltatappio kansainvälisen yhteisön silmissä. Arvostettu sotahistorioitsija Martti Turtola arvelee, että vakavin este maittemme välisten suhteiden kehittymiselle välirauhan aikana oli juuri Neuvostoliiton kärsimä kiusallinen arvovaltatappio. Hyvitys oli yksinkertaisesti pakko saada.

Asian toinen puoli olimme me, suomalaiset. Turtolan mukaan Neuvostoliitto oli talvisodan seurauksena saanut luoteisrajalleen katkeroituneen ja vihamielisen naapurin. Omalla politiikallaan Neuvostoliitto oli menettänyt mahdollisuuden saada Suomesta, jos

nyt ei ystävällismielisen mutta ainakin korrektiin keskustelukumppanin levottomassa Euroopassa. Nyt se ei toteutunut, ja Neuvostoliiton näkökulmasta Suomi saattoikin vaikuttaa epäluotettavalta ja mahdollisesti hyvitystä hakevalta naapurilta. Eikä aivan syyttä!

”Ystävä hädässä” löytyi kun löytyikin Saksasta

Sota rajoitti Suomen kauppaa ja merenkulkua ja pakotti sen yhä enemmän suuntautumaan Saksaan, joka hallitsi merireittejä ja jonka resurssit näyttivät loputtomilta. Tilanne pakotti siirtämään syrjään pelot joutumisesta Saksan ja Neuvostoliiton mahdollisen konfliktin näyttämöksi ja osapuoleksi. Ulkoiseen apuun turvautuminen alkoi olla väistämätöntä. Suomen kansan suuri enemmistö vierasti natsi-ideologioita, mutta vielä vähemmän se halusi itänaapurin järjestelmää. Suomen Moskovan suurlähettiläs kuvasi 1.3.1941 tilannettamme seuraavasti: ”Meidän tärkein tehtävämme on koettaa päästä Saksan siipien suojaan – Saksan ’elintilaan’ yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa. Oli mitä mieltä tahansa Saksan nykyisestä järjestelmästä, on se tuhat kertaa parempi kuin kuulua Neuvostoliiton alle, mikä olisi meille kuolema.”

Saksalle yhteistyö Suomen kanssa tarjosi mahdollisuuden varmistaa Ruotsin malmien turvalliset kuljetukset Itämerellä. Kun kesällä 1940 käynnistyi kaikessa hiljaisuudessa Neuvostoliittoon tapahtuvan hyökkäyksen suunnittelutyö, Saksan oli aika muuttaa kylmäkiskoista suhtautumistaan Suomeen. Suomi oli ollut näihin asti sen silmissä länsirintaman melko merkityksetöntä takamaata. Nyt se alkoi näyttäytyä tulevan Neuvostoliiton sotaretken kannalta strategisesti merkittävänä osana tulevan itärintaman vastenta sivustaa. Suomen etelärannikko oli tärkeä Itämeren pohjoisosan hallinnan kannalta,

ja Lappimme tarjosi mahdollisuuden Neuvostoliiton mahdollisten länsiyhteyksien, Muurmannin radan ja Murmanskin sataman liikenteen katkaisemiseen. Petsamon nikkelin tietysti kiinnosti. Tämän lisäksi Hitler, varmaan aivan oikein, ajatteli suomalaisten olevan kiinnostuneita mahdollisuudesta saada hyvitys talvisodan menetyksille. Saksan menestys sodassa Neuvostoliittoa vastaan takaisi myös Suomen olemassaolon. Hänen käsitystään varmasti vahvistivat Suomen innokkaat pyrkimykset lämmittää diplomaattisia suhteitaan Saksan suuntaan ja saada Saksalta aseapua.

Suhteemme Saksaan alkoivat kehittyä positiivisesti elokuussa 1940. Ensinnäkin asekauppa Saksan kanssa saatiin käyntiin. Aluksi Saksa vapautti ne muualta tulossa olleet asetoimitukset, jotka se oli talvisodan aikana jäädyttänyt alueilleen. Asekaupan avaajana toimi saksalainen liikemies, everstiluutnantti Veltjens. Hän toimi myös pelin avaajana toisessa asiassa, jonka hän ”koplasii” asetoimituksiin. Kyseessä oli saksalaisten Pohjois-Norjassa olevien joukkojen lomalaisien kauttakulkuoikeus Suomen alueen läpi.

Kun aseiden saanti oli elintärkeätä, tästä päätti meillä nopeasti pieni piiri, johon kuuluivat Ylipäällikkö Mannerheim, joka ei ollut luopunut tehtävästään talvisodan päätyttyä, pääministeri Ryti, ulkoministeri Witting ja puolustusministeri Walden. Sairas presidentti Kallio pidettiin päätöksenteosta ulkona. Päätös saksalaisten kauttakulusta oli tavallaan luonnollinen, tasapainottava jatke 6.9.1940 solmitulle Neuvostoliiton kauttakulkusopimukselle Hankoniemen meritukikohtaan. Kumpaakaan kauttakulkusopimusta ei alistettu eduskunnan päätettäväksi. Niin sanottu sotakabinettikäytäntö, pienen piirin päätöksenteko, oli toiminut. Saksan kans-

sa tehtyä kauttakulkusopimusta oli tavallaan helpottanut se, että puolueeton Ruotsikin oli sallinut saksalaisjoukkojen kauttakuljetuksen. Kauttakulkusopimuksen myötä Suomi oli kuitenkin kytketty tulevaan sotaan, mutta syksyn 1940 tilanteessa se kuitenkin vakautti asemaamme.

Sopimus avasi myös ovet kaupallemme. Saksa oli kiinnostunut puunjalostusteollisuutemme tuotteista ja Petsamon nikkelistä, Suomi puolestaan Saksan mahdollisuuksista toimittaa meille elintarvikkeita ja polttoaineita, ja tietysti aseita.

Saksalaisten tulo tällä tavoin Suomen alueelle herätti tietysti Neuvostoliiton, joka aktivoitui uudelleen Ahvenanmaan kysymyksessä. Niinpä Suomen oli suostuttava allekirjoittamaan Neuvostoliiton kanssa Ahvenanmaan demilitarisointisopimus. Kaikki miinoitteet ja linnoitteet oli purettava. Maa-riianhaminaan asetui Neuvostoliiton ylimitotettu konsulaatti, joka valvoi sopimuksen noudattamista.

Kerran vielä! Valtoliittoa Ruotsin kanssa lämmitellään.

Elokuun 1940 lopulla Ruotsissa virisi vielä kerran ajatus Ruotsin ja Suomen valtoliiton mahdollisuudesta tavoitteena taata rauha alueillamme. Neuvotteluja käytiin, ja miehitetyn Norjankin mukaantulo oli kuvassa. Edellytyksenä olisi ollut, että Suomi olisi tyytynyt Moskovan rauhan rajoihinsa. Näin olisi rauhoitettu Neuvostoliitto. Meillä olisi tähän varmaan suostuttukin edellyttäen, että sekä Neuvostoliitto että Saksa olisivat liiton hyväksyneet. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan molemmat katsoivat liiton olevan intressiensä vastainen. Niinpä liittoajatus oli joulukuussa 1940 haudattava lopullisesti.

Operaatio Barbarossan valmistelut ja Suomi

Aluksi epävirallisia kanavia myöten, sittemmin virallisemminkin, Saksa julisti ”levittäneensä sateenvarjonsa Suomen ylle”. Suomi saisi nyt ”nukkua yönsä rauhassa”. Varsinaisia muodollisia takuita ei kuitenkaan tullut. Saksan selkeä ulostulo oli kuitenkin tervetullut, sillä Neuvostoliiton painostus lisääntyi vuoden loppua kohden. Painostuksen kärki suuntautui nyt Petsamon nikkeliin.

Saksa valmisteli Operaatio Barbarossaksi nimeämänsä idän sotaretkeä huolellisesti salattuna. Suomi pääsi kuitenkin vähitellen mukaan, kun saksalaiset tarvitsivat erityisesti Norjassa olevien joukkojensa tehtävään, Petsamon miehittämiseen liittyvää tiedustelutietoa. Suomalaisille saksalaiset selittivät, että näiden joukkojen tehtävä tulisi ajankohtaiseksi, jos Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Saksa oli ymmärrettävästi myös kiinnostunut Suomen omista puolustusedellytyksistä. Lokakuussa 1940 näitä tietoja päätettiin antaa Saksalle, jonka suojeleminen maamme kohtaan oli nyt tärkeää.

Tammi-helmikuun vaihteessa 1941 Berliinissä vierailleelle kenraaliluutnantti Heinrichsille kerrottiin, että Saksan ja Neuvostoliiton sodan mahdollisuus oli otettava huomioon ja että sotilasjohtajien oli vähin äänin varauduttava siihen. Heinrichsin vierailun aikana Suomen johdolle viimeistään selvisi, että Saksa suunnitteli hyökkäystä Neuvostoliittoon ja että osa operaatiosta suuntautuisi Baltian maiden kautta kohti Leningradia ja Pohjois-Suomen kautta Kantalahteen. Tästä vierailusta tiivistyi suomalaisten ja saksalaisten sotilasviranomaisten informaatioyhteistyö. Barbarossa –suunnitelman yksityiskohdat alkoivat kuitenkin selvitä suomalaisille vasta niin myöhään kuin toukokuussa 1941.

Saataisiinko talvisodan menetykset nyt takaisin ”korkojen kanssa”?

Tällaisessa tilanteessa oli luonnollista, että Suomessa alkoivat viritä vahvat toiveet saada Saksan tuella hyvitystä Moskovan rauhan kirjeleviin menetyksiin. 1930-luvun Suur-Suomi-ajatuksetkin saivat joidenkin mielissä ilmaa siipiensä alle, kun tihkui tietoja Saksan hyökkäyksen tavoitteista lähialueillamme.

Vähimmäistavoitteemme oli vuoden 1939 rajojen palauttaminen. Voisimme tosin suostua joihinkin Leningradin turvallisuuden kannalta merkittäviin myönnytyksiin Kannaksella, jos vastapainoksi saisimme alueita Itä-Karjalasta.

Suomi tosissaan mukaan suunnitteluun

Varsinaiset koordinaationeuvottelut Saksan ja Suomen sodanjohdon välillä käynnistyivät, kuten virallinen sanonta kuului, ”mahdollisen Neuvostoliiton taholta puhkeavan konfliktin varalta”, vasta toukokuun 1941 puolenvälin jälkeen. Saksalaisten näissä neuvotteluissa määrittelemät tavoitteet Neuvostoliittoon suuntautuvalla hyökkäykselle ja heidän kaa-vailemansa suomalaisten joukkojen osuus yllättivät laajuudellaan suomalaiset neuvottelijat. Suomessa oli talvisodan jälkeen totuttu ajattelemaan, että joutuisimme kohtaamaan suursodan laajentumisesta johtuvat paineet yksin. Siksi Saksan esitys tuntui helpottavan asemaamme. Asiaan liittyi kuitenkin suuria kysymysmerkkejä.

Päätökset yhteistyöstä syntyivät jälleen jo totutussa pienessä piirissä koko hallitusta ja eduskuntaa informoimatta. Sotilaalliset yksityiskohdat jätettiin sotamarsalkka Mannerheimille. Tavoitteena oli, että tulevan liikkeen kannallepanomme syyksi esitettäisiin Saksan toimenpiteet, ei Neuvostoliiton uhka. Suomalaiset joukot eivät saisi ylittää rajojam-

me ennen kuin Neuvostoliitto olisi sen tehnyt. Ulkoministeri Witting sai tehtäväkseen ilmoittaa Saksan Suomen suurlähettiläälle, von Blücherille, että ”käymme sotaa vain, jos kimppeumme hyökätään”.

Sotilaiden kesken asiat etenivät suoraviivaisesti koordinaationeuvottelujen jatkuessa. Niissä saavutettiin yhteisymmärrys asioista, jotka selkeästi veivät meidät kohti sotaa. Suomesta oli käytännössä tulossa saksalaisten sotilastukikohta tulevassa sodassa Neuvostoliittoa vastaan.

Suomi mobilisoi

Suomi toteutti armeijansa yleisen liikekannallepanon 18.6.1941. Oikeastaan ei ollut kyseessä liikekannallepano, koska joukot oli vain ”lomautettu” talvisodan päätyttyä. Mobilisatiota perusteltiin sisäpoliittisesti vetoamalla maailmantilanteessa tapahtuneilla muutoksilla, ja ulkopoliittisesti varottiin provosoimasta itänaapuria.

Viimeiseen asti ehkä kuitenkin toivottiin Saksan peruvan sota-aikomuksensa ja takaa-avan muuten Suomen itsenäisyyden. Oltiin kuitenkin selkeästi ja pääosin innostuneinakin valmistautumassa myös sotaan, jonka toivottiin saksalaisten salamasotamallin mukaisesti muodostuvan lyhyeksi. Puhuttiin kesäsodasta. Sadonkorjuuksi ehdittäisiin takaisin ...

Sota tulee

Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon, Operaatio Barbarossan käynnistyi aamuyöllä 22.6.1941. Vasta 25.6.1941 Suomi totesi virallisesti olevansa jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa jouduttuaan Neuvostoliiton ilmahyökkäysten kohteeksi. Eduskunta hyväksyi hallituksen selonteon asiasta lähes yksimielisesti.

Jatkosota

Jatkosota meni aluksi sotilaallisesti hyvin. Moskovan rauhassa menetetyt alueet vallattiin nopeasti takaisin. Saksan hyökkäys koko itärintamalla sitoi Neuvostoliiton joukkoja, ja se auttoi meitä. Itä-Karjalassa hyökkäystä jatkettiin vuoden 1941 loppuun saakka kauas vanhojen rajojen yli. Perusteluna oli ”strategisesti edullisten puolustusasemien saavuttaminen”.

Menestyksen hinta oli kuitenkin korkea. Tappiot olivat raskaat kuten hyökkäyssodassa yleensäkin. Kun Suomi ei pysäyttänyt hyökkäystään vanhoille rajoilleen, Englanti, muodollisesti koko brittiläinen kansainyhteisö julisti 6.12.1941 sodan Suomelle. Käytännön sotatoimiemme kannalta tällä ei ollut merkitystä, mutta psykologista vaikutusta ei voi kieltää.

Alkoi pitkä ja puuduttava asemotavaihe. Suomen tietä irti sodasta alettiin hakea jo varsin varhain. Saksalaisten sotatoimet alkoivat hyytyä alkumenestysten jälkeen loppusyksyllä 1942. Puna-armeijan vastahyökkäykset itärintamalla menestyivät, saksalaiset kärsivät tappion Pohjois-Afrikassa, liittoutuneet nousivat maihin Marokossa ja Saksan 6.Armeija juuttui saarroksiin Stalingradissa.

Suomi alkoi aktiivisesti pyrkiä irti sodasta. Neuvostoliiton sanelemia ankaria rahanehtoja oli kuitenkin mahdotonta hyväksyä, kun sotilaallinen tilanteemme vielä näytti vakaalta. Saksa oli vielä pitkään voimakas, ja sen vastatoimet olivat ennakoitavissa, jos Suomi irtautuisi sen rinnalta. Niinpä yli vuoden ajan jatkuneet yritykset päästä rauhaan eivät johtaneet tuloksiin. Sota jatkui.

Neuvostoliiton suurhyökkäys 1944

Kun diplomaatit näin olivat epäonnistuneet, oli sotilaiden vuoro toimia. Vuoden 1944 neljäntenä strategisena iskunaan NL käynnisti 9.-10.6.1944 massiivisen suurhyökkäyksensä Karjalan kannaksella. Kymmenessä päivässä

vihollinen oli suomalaisten vastarinnasta huolimatta edennyt täysin aikataulunsa mukaisesti Viipurin tasalle. Kaupunki menetettiin lähes taistelutta 20.6.1944.

Kun tässä tilanteessa kysyttiin rauhan ehtoja, vastaukseksi saatiin vaatimus ehdottomasta antautumisesta. Näin sitten sotaa jatkettiin, ja heinäkuun puolen välin tienoilla torjuntavoittonne alkoi olla varmistettu. Kiitos tästä kuuluu paitsi sotilaillemme myös Saksalle, jonka joukot sekä ase- ja elintarvikeapu vaikuttivat merkittävästi sotilaallisen tilanteemme vakauttamiseen. Vihollinen pysäytettiin Karjalan kannaksella ja hiukan myöhemmin Laatokan Karjalassa ja viimeinen torjuntavoitto saatiin Ilomantsin suunnalla elokuussa. Kun sodan painopiste oli jo selvästi aivan muualla, Neuvostoliiton sodanjohto ei halunnut panostaa enempää joukkoja ja materiaalia Suomen suunnalle vaan käski pysäyttämään hyökkäykset.

Niinpä oli aika aloittaa rauhantyö uudelleen. 31.7.44 Ryti luopui presidentin virasta ja 4.8. eduskunta nimitti Mannerheimin presidentiksi. Hän nimitti 8.8. uuden hallituksen, jonka päätehtäväksi tuli rauhan aikaansaaminen. 24.8. eduskunta hyväksyi rauhansuunnitelmat ja irtisanoutui presidentti Rytin ulkoministeri Ribbentropille hädän hetkellä antamasta sitoumuksesta, että Suomi jatkaa sotaa Saksan rinnalla. 29.8.44 Neuvostoliitto ilmoitti rauhanneuvottelujen ennakkoehdot, ja 1.9. Mannerheim esitti Neuvostoliitolle vihollisuuksien lopettamista. 2.9. eduskunta hyväksyi Neuvostoliiton asettamat ennakkoehdot ja katkaisi yhteistyön Saksan kanssa. 3.9.44 solmittiin aselepo, jonka seurauksena suomalaiset lopettivat taistelutoimet 4.9. klo 07.00 ja Neuvostoliitto vuorokautta myöhemmin.

Rauhan ehdot, jotka Suomelle esitettiin, olivat kovat: vuoden 1940 rajat, Petsamon liittäminen Neuvostoliittoon, raskaat sotakor-

vaukset, saksalaisjoukkojen karkottaminen ja Suomen armeijan demobilisaatio sekä Porkkalan tukikohdan vuokraaminen Neuvostoliiton käyttöön.

6.9. Suomen rauhanvaltuuskunta matkusti Moskovaan, missä välirauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.44. Sopimus vahvistettiin rauhanneuvotteluissa kaikkien liittoutuneiden kanssa Pariisissa 10.2.1947, ja se astui voimaan 26.9.1947 molempien osapuolien ratifioitua sen.

Vaaran vuodet

Suomen 30 -vuotinen sota ei kuitenkaan ollut vielä ohi, vaikka aseet olivatkin vaienneet. Edessä oli vielä ankaria koettelemuksia. Oli käytävä Lapin sota, aloitettava sotakorvausten maksaminen, asutettava siirtoväki, käynnistettävä jälleenrakennus ja palautettava demokratia, joka oli saanut väistyä sodan aikana. Ja kaiken aikaa oli työskenneltävä ystävällisten ja luottamuksellisten suhteiden luomiseksi entisen vihollisen kanssa. Vaikka Suomea ei miehitetty, rauhansopimuksen ehtojen noudattamista valvoi liittoutuneiden, käytännössä Neuvostoliiton valvontakomissio.

Poliittinen kenttämme muuttui radikaalisti heti ensimmäisissä sodan jälkeisissä eduskuntavaaleissa. Sodan vuosien kärsimykset purkautuivat nyt voimakkaana tyytymättömyytenä, mikä johti vasemmiston, erityisesti kommunistien voimakkaaseen esiinmarssiin. Maassa oli useiden vuosien ajan levotonta, lailliset ja laittomat lakot uhkasivat lamauttaa herkan ja vähitellen kuntoutuvan elinkeinoelämän. Suoranaisen vallankumouksenkin uhka leijui ilmassa.

Vähitellen olot alkoivat kuitenkin vakiintua. Töitä riitti kaikille halukkaille, ja niitä tehtiin ankarasti. Niukkuutta kuitenkin riitti ja säännöstely jatkui vielä vuosia. Kun rauhansopimuksemme sitten oli syyskuussa 1947 ra-

tifioitu, oli luotu edellytykset myös kansainvälisen asemamme vahvistumiselle. Vasta vuoden 1948 lopun tapahtumien valossa voidaan kuitenkin näin jälkikäteen todeta, että pahin oli ohi ja ”vaaran vuosista” oli selvitty. Sitä ei Suomessa silloin kuitenkaan vielä tiedetty. Töitä oli siis tehtävä edelleen!

VIISI MYYTTIÄ SUOMEN SOTAHISTORIASTA VENÄLÄISITTÄIN

Pietarin yliopiston tutkija, professori Nikolai Baryshnikov on teoksessaan ”Finljandi- ja iz istorii voennovo vremeni 1939-1944” arvioinut Suomessa kirjoitettua toisen maailmansodan sotahistoriaa ja Suomea Saksan liittolaisena. Suomenkieltä taitavana hän on perehtynyt Suomessa julkaistuihin teoksiin ja arkistolähteisiin ja sen lisäksi Saksassa, Englannissa ja USA:ssa julkaistuihin teoksiin. Venäjällä hän on tutkinut kotimaansa arkistomateriaalia.

Baryshnikov jakaa julkaistut historiaselvitykset virallisiin lausuntoihin, konservatiivisiin selityksiin ja objektiivisiin, totuuteen pyrkiviin tutkimuksiin ja -teoksiin. Koska Baryshnikovin näkemykset poikkeavat merkittävästi nykysuomalaisista, niihin on pakko puuttua. Ei vähiten siksi, että Baryshnikov taitaa tulkinnoissaan edustaa nykyisen Venäjän valtion kantaa. Artikkelin perustuu toimittaja Kalle Kuittisen julkaisuun ”Viisi myyttiä Suomen sotahistoriasta”, Tiedonantaja 20.01.2011.

Baryshnikov luokittelee viisi historianse-litystämme myyteiksi Baryshnikov väittää sodistamme esitetyn viisi totuudesta suuresti poikkeavaa tulkintaa ja luokittelee ne pelkiksi myyteiksi. Hänen mukaansa myyttejä ovat:

- 1 Saksan sotajoukkojen Suomeen tunkeutumisen vääristely pelkäksi kauttakulkusopimukseksi.
- 2 Hyökkäyssodan esittäminen ”jatkosodan” luontoisena sotana.
- 3 Myytti ”erillissodasta”.
- 4 Legenda ”hyvästä tahdosta”.
- 5 Myytti ”voitosta torjuntataistelussa”.

Ja tässä seuraa Baryshnikovin lyhyt selitys näistä ”myyteistä” yksi kerrallaan sekä suomalaisen sotahistorian harrastajatutkijan puheenvuoro niistä. Tavoitteena ei tässä suinkaan ole panna pistettä suomalaisten tulkintojen perään. Asiallinen ja tosiasioihin perustuva keskustelu jatkokoon!

Baryshnikov:

Näin saksan sotajoukot tunkeutuivat ja päästettiin suomeen

Baryshnikovin arvio on, että Suomen sotaan liittymisen (kyse siis on Suomen jatkosodasta, ja siihen lähtemisestä Saksan rinnalla) historian myyttien rakentelu on alkanut siitä, millä tavoin Suomessa on kuvattu Saksan sotajoukkojen Suomeen tunkeutuminen. Vertailukohteeksi hän on ottanut Norjan. Norjaan saksalaiset hyökkäsivät huhtikuussa 1940. Siitä alkoi Norjan miehitys ja norjalaisten taistelu saksalaista sortokomentoa vastaan.

Suomessa saksalaiset nousivat maihin 22.9.1940 (tässä B. tarkoittaa ensimmäisen saksalaiskuljetuksen rantautumista Vaasaan). Se tapahtui sen jälkeen, kun marsalkka Mannerheim ja sotilasjohto olivat tehneet ”tekni- sen pöytäkirjan” saksalaisjoukkojen kauttakulusta Suomen kautta Norjaan. Tällä tavoin Saksan sotajoukoille aukaistiin ystävän tavoin ovet Suomeen. Saksan taholta Suomeen tuloa ja liittämistä Saksan kumppanuuteen johti Hermann Göring. Suomessa hänen neuvottelu puolenaan oli Mannerheim, välittäjänä ja neuvottelijana toimi Joseph Veltjens. Kolmikko Göring, Veltjens ja Mannerheim veivät käytännössä Suomen uuteen Neuvostoliiton vastaiseen sotaan. Takana oli myös ns. ”sotakabinetti” ja sen hyväksyntä.

Suomen hallitus ja eduskunta eivät käsitelleet ”kauttakulhusopimusta”; se oli sotilasasia ja sotilaiden asia. Presidentti Kyösti Kalliolle asiasta ei puhuttu mitään. Tosiasiassa kaut-

takulhusopimus ja saksalaisten tulo merkitsi sitä, että sitä kautta Suomi liittoutui Saksan kanssa. Tietysti tällainen asia olisi vaatinut hallituksen ja eduskunnan päätöstä, mutta suomalaiset vietiin pää hupussa sotatielle.

Suomalainen puheenvuoro

On totta, että päätös saksalaisten lomalaiskuljetuksista tehtiin elokuun 1940 lopussa pienessä piirissä, jatkossakin käytännöksi muodostuneessa ”sotakabinetissa” mutta hyvin tiukassa tilanteessa ja aikapulassa. Suomi oli talvisodan musertavan rauhan jälkeen aivan yksin. Käytännössä Saksa oli ainoa suunta, mistä apua voitiin kuvitellakaan saatavaksi, kun sekä Neuvostoliitto että Saksa olivat tyrmanneet suunnitelmat Pohjoismaiden ja erityisesti Suomen ja Ruotsin puolustusliitosta. Neuvostoliiton ankara taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinenkin painostus ajoivat Suomen etsimään suojaa ”Saksan sateenvarjon alta”. Kun elokuussa 1940 Suomeen ilmaantui Saksan emissaarina everstiluutnantti Joseph Veltjens tarjouksineen, joissa ”koplattiin yhteen” lupaukset asetoimituksista Saksasta ja saksalaisten lomalaiskuljetukset Suomen kautta Pohjois-Norjaan, kyseessä oli silloisten päättäjimme mielestä tarjous, josta ei voinut kieltäytyä. Nyt näkyi vihdoinkin ”valoa tunnelissa”.

Sotatilaa ei oltu talvisodan jälkeen purettu, ja Mannerheim jatkoi Ylipäällikön tehtäväsä. Asekaupoista hänellä oli siten täydet valtuudet päättää, mutta kauttakulusta hän haki päätökselle silloisen pääministeri Risto Rytin ja ulkoministeri Rolf Wittingin hyväksynnän. Päätöksistä oli tietoinen myös puolustusministeri Rudolf Walden. On ikävää, että Ryti sitten 1945 sotasyllisyysoikeudenkäynnissä selittää olleensa tietämätön kauttakulusta ennen sen alkamista käytännössä. Tästä suuresti kunnioitettu silloinen pääministeri

Ryti kyllä puhui vastoin parempaa tietoaan. Tai sitten raskaat vastuuvuodet olivat kovasti huonontaneet hänen muistiaan. Näin Ryti kuitenkin vyörytti kaiken vastuun tapahtuneesta Mannerheimin harteille. Voimme koettaa ymmärtää Rytin lausumaa, kun muistamme sen osana hänen puolustuspuhettaan 1945 sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä. Ainakaan nykytulkinnan mukaan kenenkään ei tarvitse todistaa itseään vastaan oikeusprosessissa. Sitten Ryti toimi aivan oikein omassa asiassaan. Mutta historiankirjoituksen kannalta tällaiset todistukset ovat oma haasteensa.

Tästä elokuun lopun 1940 dramatiikasta kannattaa lukea lisää lukuisista artikkeleista, jotka kertovat tapaus Veltjensistä ja Suomen tiestä jatkosotaan. Tapaus Veltjensin silminnäkökijän ja todistajan Martti V. Terän kirja ”Tienhaarassa”, Otava 1962 on uskottava todistus siitä, mitä elokuussa 1940 todella tapahtui.

Baryshnikov: Hyökkäysodan kaunistelu jatkosodaksi

Toisena ”mystisenä” historiankuvauksena Baryshnikov kiinnittää huomion siihen, miten Suomessa on kuvattu uuden Neuvostoliiton vastaisen sodan alkamista kesäkuussa 1941. Ensin sotaa kutsuttiin ”kesäsodaksi”. Saksalaisten salamasadon uskottiin tuovan muutamassa viikossa nopean voiton Neuvostoliitosta. ”Kesäsota” ei kuitenkaan päättynyt kesällä, vaan jatkui jatkumistaan ilman tietoa päättymisestä. Niin oli pakosta luovuttava ”kesäsota”-määritelmästä.

Uutta sotaa alettiin kuvata talvisodan jatkoksi. Se oli samanlaista puolustustaistelua ja puolustussotaa. Talvisodan päättymisen ja uuden sodan välistä kautta alettiin kutsua vain ”välirauhan ajaksi”. Presidentti Risto Ryti luonnehti radiopuheessaan 26.6.1941 Suomen uuden sodan puolustussodaksi. Se oli virallista sotapropagandan mukaista puhetta,

joka oli kirjoitettu ja painettu jo ennen sodan alkamista.

Baryshnikov todistaa monin dokumenteilla, että Suomi aloitti uuden sodan, joka luonteeltaan oli hyökkäyssotaa ja tähtäsi alueelliseen valtaukseseen ja Suur-Suomen luomiseen. Suomen historiankirjoituksessa pidetään kuitenkin edelleen esillä ”jatkosota”-nimitystä, vaikka objektiivisen historiankirjoituksen mukaan olisi puhuttava ”hyökkäyssodasta”, hyökkäyksestä Saksan liittolaisena.

Suomalainen puheenvuoro

Suomessa on alettu nähdä ja ymmärtää sotiamme 1939-45 osana suurempaa kokonaisuutta, Suomen 30-vuotista sotaa 1917-47. Talvisota oli Ylipäällikkömme ensimmäisen päiväkäskyn mukaan ”vapaussotamme jatkoa ja loppunäytös” (Päämaja 1.12.1939). Loppunäytöstä siitä ei kuitenkaan tullut vaan eräänlainen välivaihe. Sota päättyi molempien osapuolten kannalta pakkorauhaan ja eräällä tavoin kesken ja ratkaisemattomana. Tosiasiassa Suomi tietysti oli sotilaallisesti pakotettu rauhaan, kun resurssit alkoivat olla lopussa. Sodan kaksi ensimmäistä kuukautta olivat olleet selkeiden torjuntavoittojen aikaa Suomen näkökulmasta, mutta puna-armeijan suurhyökkäys Kannaksella helmikuussa 1940 mursi puolustuksemme. Neuvostoliitto puolestaan päätyi rauhaan, koska se pelkäsi länsiliittoutuneiden puuttumista tapahtumien kulkuun. Lopputulema oli kuitenkin se, ettei Neuvostoliitto ollut saanut Suomea lopullisesti nujerretuksi. Sen tavoitteenahan oli ollut Suomen nopea miehittäminen.

Sodan päätyttyä elettiin molempien osapuolten näkökulmasta välirauhan aikaa, vaikka venäläinen historiankirjoitus kieltäekin tämän tulkinnan. Kun sitten Suomi sitten tilaisuuden tullen lähti Saksan rinnalla hakemaan hyvitystä Moskovan pakkorauhalle,

Ylipäällikön ensimmäinen Päiväkäskey palasi vielä Moskovan pakkorauhaan todeten: ”Tehty rauha oli vain välirauha, joka nyt on päätynyt.” (Päämaja 25.6.1941).

Sodan 1941-44 nimeäminen jatkosodaksi ei siten ole ollenkaan perusteetonta. Nimitys on vakiintunut myös läntisessä historiankirjoituksessa. Suomen kannalta se oli selkeästi talvisodan jatkosota, jossa lähdettiin hakemaan hyvitystä Neuvostoliiton oikeudetoman hyökkäyksen ja Moskovan pakkorauhan kohtuuttomiksi koetuille ehdoille. Sodan lähtökohta oli aivan uusi, kun oltiin Saksan aseveljiä. Saksan siihenastinen huikea sotamenestys tuntui tietysti lupaavalta. Ei siis ollenkaan tarvitse ihmetellä monien suomalaisten silloisia ajatuksia maamme tulevasesta asemasta saksalaisten luomassa ”uudessa Euroopassa” Neuvostoliiton kukistumisen jälkeen. Eikä ole mitään syytä kauhistua joidenkin mielikuvista Suur-Suomesta siinä tilanteessa. Aika, tilanne ja olosuhteet ohjaavat ihmisten ajattelua, ja päätöksiäkin.

Alusta alkaen Suomi halusi kuitenkin korostaa sotaan lähtöään puolustusotana, jossa vasta noin kuukauden puolustusasemissa olon jälkeen alkoi Moskovan rauhassa luovutettujen alueiden takaisin valtaus. Kun jatkosotamme sitten vain jatkui, etenemistä yli vanhojen rajojen perusteltiin idealla ”lyhyt raja, pitkä rauha”. Se idea sitten vei hyökkäyksemme Aunukseen ja Itä-Karjalaan, Karhumäkeen ja Äänisen rannoille. Ideaa sinne asti viedyistä rajoista tukivat poliittisesti karelianistit ja AKS, mutta lähtökohta oli sotilaallinen. Tätä vaihetta jatkosodassamme voi vapaasti kritisoida, mutta ne päätökset on hyvä nähdä silloisissa tilanteissa ja käytettävissä olleen tiedon valossa tehtyinä sotilaallisina ratkaisuin. Jälkiviisaina ja kaiken tuon jatkon tietäen meillä on tietysti oikeus sen ajan ratkaisuja ihmetellä. Jälkiviisaus on kuitenkin tunnetus-

ti ”viisauden imelin laji”, kuten Pentti Huovisen ”Havukka-ahon ajattelijan” hahmo Konsta Pylkkänen asian ilmaisee.

Baryshnikov:

Kolmas myytti: ”Erillissota”

Baryshnikovin mukaan ”erillissota”-määritelmän isä oli akateemikko Kustaa Vilkuna, joka sodan aikana johti Suomen sotasensuuria. Hän esitti ensimmäisenä määritelmän 5.9.1941 sos. dem. puolueen puolueuuvoston kokouksessa. Tavatessaan amerikkalaisen lehtimiehen marraskuussa 1941 presidentti Ryti totesi Suomen käyvän ”erillissotaa.” Ryti halusi antaa amerikkalaisille sen kuvan, ettei Suomi ole Saksan liittolainen, vaan käy omaa erillistä sotaa omilla tavoitteillaan.

Voidaan kyllä hyvin myös katsoa, että ”erillissota” tuli määritellyksi jo 25.6.1941, kun Suomi totesi olevansa uudelleen sodassa Neuvostoliiton hyökättyään sen kaupunkeja ja siviilejäkin vastaan ilmavoimillaan. Sillä sodanjulistuksella ei ollut mitään tekemistä Saksan Barbarossa -suunnitelman kanssa! Baryshnikov tuo kirjassaan esille ”tunnetut tosiasiat” Suomen liittoutumisesta Saksan kanssa ja kumoaa perusteettomina puheet ”erillissodasta”.

Suomalainen puheenvuoro

Kun Baryshnikov toteaa myös, että valitettavasti myyttiä ”erillissodasta” pidetään edelleen esillä jopa virallisella taholla, hän mainitsee esimerkkinä silloisen tasavallan presidentti Tarja Halosen, joka vieraillessaan Ranskassa vuonna 2005 kutsui sotaamme ”erillissodaksi”. Tästä voimme muuten kiittää silloista presidentti Halosta isänmaalliseksi tekona. Kuka sen puheen sitten lieneekin kirjoittanut, vielä kiitos hänellekin! Tähän kysymykseen puuttui äskettäin 12.12.2010 Helsingin Sanomissa kolumnisti Jaakko Lyytinen kirjoittaen, että ehkä Halonen ajatteli, ”että

sodat ovat suomalaisille niin herkkä asia, että mieluummin sinivalkoinen puolitotuus kuin epämiellyttävä täystotuus”. Historioitsijat Markku Jokisipilä ja Oula Silvennoinen ovat kyllä omissa tutkimuksissaan päätelleet, ”että puheet erillissodasta kannattaa haudata”.

Entinen pääministeri Paavo Lipponen ja toimittaja Pekka Reinikainen puolustavat aikaisempaan tapaan ”erillissota”-väitettä ponnekkain sanoin: ”Suomen jatkosota oli päivänselvästi erillissota” (HS 14.12.2010). Ainakin suomalaisen sanakirjan mukaan myytti on uskomustarina, jumaltarina. Suomen ja natsi-Saksan suhteesta käyty vilkas akateeminenkin keskustelu jo osoittaa, ettei erillissota ole myytti. Siitä saa ja sopiikin puhua! Myytin olemukseenhan kuuluu tietynlainen koskemattomuus ja ”pyhyys”. Erillissota oli pitkään osa kansallista selviytymisstrategiaamme, suurta ”tarinaa” ja ”selitystä”, joka otettiin käyttöön jo jatkosodan alusta alkaen.

Suomi lähti jatkosotaan puolustusotana, se tehtiin alusta alkaen selväksi kaikille. Rinnallamme sotinut Saksa taas lähti puhtaasti hyökkäys- ja valloitusotaan. Armeijamme ryhmitys oli sodan alussa pitkään puhtaasti puolustuksellinen. Saksaa ja Suomea yhdisti yhteinen vihollinen, Neuvostoliitto ja yleisemmin bolsevismin vastainen taistelu. Suomi näki talvisodan jälkeen Neuvostoliiton vihamielisenä naapurina, joka ei välirauhan aikana tätä asetelmaa mitenkään peitellyt. Talvisota oli jäänyt puna-armeijalta kesken, ja jotenkin sen alkuperäiset tavoitteet oli saatava toteutetuiksi. Sitä vaati katastrofaalisen huonosti menneen talvisodan alun jälkeen jo suurvallan kunniakin! Neuvostoliiton välirauhan aikaisista sotilaallisista, poliittisista ja taloudellisista painostuskeinoista ei ole epäilystäkään.

Tässä on hyvä muistuttaa Baryshnikovillekin Stalinin tunnetuista puheista, joil-

la hän dementoi mielipiteet Neuvostoliitosta imperialistisena ja hyökkäävänä valtiona toteamalla yks’kantaan, että rauhantahtoinen sosialistinen valtio hyökkää vain puolustus-tarkoituksessa. Puolustusotaahan Neuvostoliitto sen idean mukaan kävi talvisodassakin, näin varmaan Baryshnikovkin argumentoi. Herää kysymys, onko siis vain suurvallalla oikeus hyökkäykselliseen puolustusotaan?

Mitään todistettavaa valtiollista liittosuhteesta Suomen ja Saksan välillä ei missään vaiheessa ollut. Siitä pitivät maamme päättäjät koko jatkosodan ajan tiukasti kiinni. Liittosuhteellahan tarkoitettaisiin muodollista valtiosopimusta, joka olisi pitänyt meillä käsitellä hyvin määrämuotoisesti demokratiamme sääntöjä noudattaen. Kanssasotijoiden välisen suhteen loppupuolelle ajoittuva tasavallan presidentin omissa nimissään antama vakuutus, jota yleisesti kutsutaan Ryti-Ribbentrop-sopimukseksi, ei mitenkään ole tulkittavissa kahden valtion väliseksi sopimukseksi.

Baryshnikov:

Myytti ”Hyväntahtoisuudesta”

Baryshnikov on tutkinut myös sitä, miten Suomessa on kuvattu Suomen armeijan toimintaa miehittäjänä Karjalassa, suhtautumista Leningradin saartoon ja saksalaisten suunnitelmaan pyyhkäistä Leningrad pois maailmankartalta. Hän toteaa, että muutamat historioitsijat ovat piirtäneet kuvan, että Suomi toimi miehittäjänä hyväntahtoisesti ja humanisti ja että miehitetyn Karjalan väestö pelastettiin tuhoamiselta ja nälänhädältä. Leningradia taas pyrittiin suojelemaan ja sitä ei pommitettu.

Baryshnikov selostaa, että Hitlerillä oli suunnitelma Leningradin tuhoamisesta, ja se oli Suomen sotilasjohdon tiedossa. Samalla Hitler lupasi, että Suomi saa runsaalla mitalla Leningradin alueella mitä haluaa. Niille puheille ei Suomen johdossa esitetty vastalau-

setta. Presidentti Ryti antoi 11.9.1941 kannatuksensa Saksan lähettilään Wipert von Blücherin esittämälle tiedolle Saksan suunnitelmasta tuhota Leningrad suurena kaupunkina. ”Saksa ottaa Leningradin, sen jälkeen Suomi saa rajan Nevalle.” Rajansiirto Nevalle sai myös pääministeri Jukka Rangellin hyväksymisen.

Baryshnikov sanoo, että Suomen virallisessa historiankirjoituksessa tästä vaietaan ja vakuutetaan, ettei Suomessa jatkettu pyrkimystä Leningradin haltuun ottoon. Mannerheimistä pyritään niin ikään antamaan kuva hyvänä ja humanina henkilönä, joka kieltäytyi hyökkäyksestä Leningradin suunnalla.

Baryshnikovin mielestä se ei pidä paikkaansa. Suomella ei yksinkertaisesti ollut riittävästi sotilaallista voimaa jatkaa hyökkäystä Karjalan kannaksella. Suomi oli kyllä mukana pystyttämässä Leningradin kaksitahoista saartorengasta, toinen Kannaksella, toinen Syvärillä, jonka seurauksena Leningradissa koettiin hirvittävä nälänhätä ja satojen tuhansien ihmisten nälkäkuolema.

Suomalaiset olivat myös auttamassa saksalaisten ja italialaisten merivoimien hyökkäystä Laatokalla 22.10.1942 Leningradin ”elämäntien” katkaisemiseksi. Suomen ilmoitukset tekivät pommituslentoja Leningradia vastaan. Neuvosto-Karjalassa suomalaiset sulkivat yli 64 000 venäläistä keskitysleireihin, joissa elinolosuhteet olivat hirvittävät. Suomen sotavankileireillä menehtyi yli 18 700 neuvostosotavankia. Baryshnikov sanoo, että nämä hirvittävät tapahtumat on historiankirjoituksessa tunnustettava tosiasioina.

Suomalainen puheenvuoro

Maantieteellemme emme mahda mitään! Pietarin, sittemmin Petrogradin ja viimein Leningradin sijainti Suomen lähinaapurissa, ja kaupungin jo Pietari Suuren aikana saama

tehtävä imperialistisen tsaarin Venäjän silanpäänä ja linnakkeena länteen ja Itämerelle suuntautuvaan laajentumiseen on meillä koettu eräänä kansamme kohtalon kysymyksenä. Neuvostoliiton näkökulmasta kaupungin turvallisuus oli jo heti 1917 vallankumouksen ja bolsevistisen vallankaappauksen jälkeen avainkysymys. Bolsevistinen Venäjä oli menettänyt edeltäjiensä hankkiman avoimen pääsyn Itämerelle ja sen rannoille olleet laivastotukikohtansa Baltiassa ja Suomessa, kun entiseen Venäjään kuuluneet valtiot Suomi ja Baltian maat olivat itsenäistyneet.

Tilanne 1941 oli Neuvostoliiton ja Leningradin turvallisuuden kannalta kieltämättä vaarallinen. Talvisodalla, sen pakkorauhan ehdoilla ja välirauhan aikaisilla painostustoimillaan Neuvostoliitto oli kuitenkin hankkinut itselleen hyvin varuillaan olevan, katkeran ja oikeuden voittoa lopulta toivovan luoteisen naapurin, Suomen. Sitä saa, mitä tilaa, on nykyään tapana sanoa. Tai käyttäytyminen tuottaa käyttäytymistä!

Tätä kaikkea taustaa vasten on itse asiassa pieni ihme, että ”puolustuksellisen hyökkäyssotamme” ykköstavoite 1941 oli vain Moskovan rauhassa menetettyjen alueiden palauttaminen. Tämä tavoite toteutui täydellisesti elokuun 1941 loppuun mennessä Karjalan kannaksella. Hyökkäys pysäytettiin siellä vanhalle rajalle. Ainoa poikkeus oli ns. Lempaalan mutkan oikaiseminen, joka oli tarpeen puolustettavissa olevia asemia ajatellen.

Kun Suomi siirtyi puolustuksesta hyökkäykseen heinäkuussa 1941, offensiivisia ei aluksi suunnattu Kannakselle. Saksalaisten kanssa oli saatu sovituksi, että Suomi hyökkää aluksi Laatokan pohjoispuolitse tavoitteena vanha raja. Hyökkäystä jatkettiin alkumenestyksen jälkeen sielläkin vasta, kun oli saatu tieto saksalaisten etenemisestä Baltiassa Leningradin eteläpuolelle. Tuulosjoel-

le pysäytetyn hyökkäyksen ja saksalaisten kanssa tehdyn tilannearvion jälkeen hyökkäystämme jatkettiin Syvärille ja Ääniselle. Saksalaisten propagandassa uhottiin kädenlyönnistä Syvärillä. Leningradin pohjoisen saartorenkkaan oli tarkoitus sulkeutua siellä saksalaisten edettyä Laatokan eteläpuolella, vallattua Tihvinän ja sitten ”lyötyä kättä” suomalaisten kanssa Syvärillä.

Saksalaiset painostivat suomalaisia sekä jatkamaan yli Syvärin ”kädenlyönnin” mahdollistamiseksi, että osallistumaan Kannaksella aktiivisesti Leningradin saartoon. Molempiin Mannerheim suhtautui kielteisesti. Syvärin yli itään ja etelään suomalaiset eivät jatkaisi, ja hyökkäyksen jatkaminen Leningradin suuntaan ei ollut mahdollista. Siellä Siestarjoen suunnalla olivat vastassa vahvat kantalinnoitteet, eikä suomalaisilla ollut käytettävistä niiden murtamiseen tarvittavaa raskasta ja järeätä tykistöä. Suomalaista verta ei myöskään ollut tarpeen enää vuodattaa hyökkäyksiin tällä suunnalla. Suomalaiset jäivät siis asemiin Leningradin porteille ja osallistuivat siten sieltä käsin kieltämättä kaupungin passiiviseen saartoon.

Jälkiviisaan on helppo nähdä karttoja katselemalla ja paljon näillä luovutetuilla alueilla vapaasti kiertelemällä, että suomalaisten oli itse asiassa aika vaikea perustella, miksi he eivät osallistuneet aktiivisiin saartotoimiin Laatokan rannan suunnassa kaupungin koillispuolella. Siis toimiin, joita saksalaiset suomalaisilta penäsivät. Mutta kun eivät osallistuneet siihenkään! Se oli selkeästi poliittis-sotilaallinen päätös.

Baryshnikovin muistuttamat sinänsä erikoiset sotatoimet Laatokalla tavoitteena Leningradin huollon ja siten saarron murtaminen voitaneen luokitella vaatimattomiksi. Ne tapahtuivat kieltämättä Suomen vastualueella, ja niiden alullepanija oli hyökkäyshenki-

nen kenraalimme Paavo Talvela toimiessaan Suomen sotilasedustajana Saksassa. Epäonnistuneen operaation toteuttivat käytännössä Saksan liittolaisen Italian laivaston joukot yhdessä saksalaisten kanssa suomalaisten jäädessä lähinnä ihmettelemään koppavia italialaisen laivaston miehiä univormuineen. Leningradin puolustusta ja huoltoa tuo silloinen ”EU-operaatio” ei horjuttanut.

Baryshnikov:

Myytti ”Torjuntavoitosta”

Baryshnikov tekee arvion myös jatkosodan viimeisestä suuresta taistelusta Tali-Ihantalassa. Hän toteaa, että Suomessa se esitetään siinä valossa, että tämän taistelun avulla, jossa puna-armeijan hyökkäys pysähtyi heinäkuussa 1944, saavutettiin ”voitto”, Suomi pelastui miehitykseltä ja pysyi itsenäisenä.

Baryshnikov selostaa tekijät, joiden takia Viipurin valtauksen jälkeen puna-armeijan hyökkäys hidastui. Syitä oli kolmenlaisia: Saksan armeijan avulla Suomelle oli suuri vaikutus, Suomen joukkojen vahvistaminen joukkojen siirrolla muilta rintamilta ja se, että puna-armeijan joukot tarvitsivat operatiivista taukoa. Ratkaisevinta oli kuitenkin Josif Stalinin antama määräys hyökkääville joukoille: ”Sota ratkaistaan Berliinissä eikä Helsingissä”. Baryshnikovin mukaan Karjalan kannaksen ja Viipurin valtauksen jälkeen puna-armeijalle oli selvää, että Suomen armeijasta oli saavutettu sotilaallinen voitto. Suomi oli saatettu tilanteeseen, jossa sen oli pakko hakea välirauhaa Neuvostoliiton kanssa. Välirauha solmittiin 19.9.1944, ja se merkitsi uutta käännettä Suomen politiikassa. Baryshnikov muistuttaa, että presidentit J.K. Paasikivi, Urho Kekkonen ja Mauno Koivisto ovat puhuneet, että välirauha ja sen jälkeiset historialliset suunnanmuutoksen päivät ovat tärkeitä päiviä, joita ei saa unohtaa.

Sitten myöhemmin Max Jakobson kirjoitti, että ”Torjuntavoitto avasi tien rauhaan” (HS. 3.9.2004). Siinä tärkeäksi historian muistamisen päiväksi nimettiin Talin-Ihantalan taistelu. Jakobson antoi sen kuvan, että Suomi selvisi sodasta voittajana, ”oli voittaja”. Baryshnikov pitää tätä myytin rakentamisena. Myyteillä historiasta annetaan virheellinen kuva. Historiatieteessä on pyrittävä totuuteen ja uusien tosiasioiden tullessa esiin historiankirjoitusta on korjattava, Baryshnikov huomauttaa.

Esimerkkinä Baryshnikov mainitsee, että talvisodasta on Venäjällä tehty tarkistettu totuudenmukainen historiankirjoitus. Neuvostoliiton aikaisissa historiankirjoissa sota miltei sivuutettiin tai puhuttiin vain ”aseellisesta konfliktista Suomen kanssa”. Kun sittemmin on tullut tunnetuksi Stalinin puhe huhtikuulta 1940, jossa hän sanoi, että Neuvostoliiton oli pakko Leningradin turvallisuuden takaamiseksi aloittaa sota sen jälkeen, kun neuvottelut rajansiirrosta eivät olleet tuottaneet tulosta, Venäjän historiankirjoitus on tältä kohdilta korjattu totuuden mukaiseksi. Todetaan, että Neuvostoliitto aloitti sotatoimet.

Suomalainen puheenvuoro: Torjuntavoittomme avasi tien rauhaan!

Kun presidentti Koivisto oli julkaissut 2001 kirjansa ”Venäjän idea”, häneltä kysyttiin, mikä on Suomen idea. Hän vastasi heti venäjäksi yhdellä sanalla: ”Vyžit.” ”Jäädä eloon, selvitä hengissä”.

Tästäkin näkökulmasta on aivan oikein puhua torjuntavoitosta! Se, että joukkomme löivät hyökkääjän, pysäyttivät hyökkäyksen kaikilla rintamillamme tuottaen hyökkääjälle suuria tappioita, oikeuttaa historiamme kertomukseen, että kyse oli torjuntavoitosta, vaikka sodan lopputuloksena olimmekin häviäjiä, väärällä puolella sodassamme. Torjuntavoit-

tomme hyökkääjästä loi meille uuden tilanteen ja avasi tien rauhaan.

Kun sotaa Viipurin menetyksestä huolimatta ja Ribbentrop-sopimuksen jälkeen jatkettiin, sotamenestyksemme alkoi vähitellen kääntyä. Heinäkuun puolen välin tienoilla vihollinen oli saatu pysäytetyksi kaikkialla kriittisimmällä suunnalla eli Karjalan kannaksella. Se pysäytettiin sen jälkeen Laatokan Karjalasakin U-asemassa, ja viimeinen selvä torjuntavoitto saatiin Ilomantsin suunnalla elokuussa.

Vaikka olimmekin jatkosodassa olleet jälkiviisaasta näkökulmasta häviävällä puolella, on ehdottomasti oikeutettua puhua torjuntavoitosta 1944! Onnistunut irtautuminen sodasta tappioon tuomitun Saksan rinnalta ja Suomen pelastuminen edellytti neljää asiaa, jotka kaikki toteutuivat vasta elokuun alussa 1944.

Mikä oli kanssasotijamme Saksan tilanne? Meidän irtaantumistamme ajatellen sen oman tilanteen tuli olla sotilaallisesti yleisestikin katsoen niin vaikea, ettei se enää kyennyt puuttumaan Suomen päätöksentekoon esimerkiksi vallankaappauksella kuten Romaniassa ja Unkarissa.

Toiseksi Suomen kansan yleisen mielipiteen ja sitä herkästi kuulostelevan eduskunnan tuli olla kypsynyt hyväksymään erittäin kovat rauhan ehdot. Vielä maaliskuussa 1944 se ei ollut mahdollista. Rintamalla oli silloin vielä rauhallista, ja suomalaiset joukot olivat hyvissä asemissa kaukana rajoiltamme.

Kolmanneksi Neuvostoliiton tuli luopua vaatimasta Suomelta ehdotonta antautumista, jota se oli vaatinut kesäkuussa, kun suurhyökkäyksen alettua olimme rauhanehtoja uudelleen kyselleet. Ja neljänneksi sotilaallisen tilanteen tuli olla vakiintunut kaikilla rintamillamme.

Joukkomme olivat siis hyvin ankarien taistelujen jälkeen onnistuneet pysäyttämään vihollisen suurhyökkäyksen. Jos näin ei olisi

tapahtunut, vihollinen olisi liikkeestä jatkanut hyökkäystä syvälle maamme alueelle. Seurauksena olisi todennäköisesti ollut miehitys ja itsenäisyytemme menetys. Tähän tähtäävät puna-armeijan selkeät suunnitelmat ovat tiedossa. Suomalaisten sitkeä vastarinta ja puna-armeijan raskaat tappiot vaikuttivat päätökseen keskeyttää hyökkäys ja määrätä joukot asettumaan puolustukseen saavutetulle tasalle. Puna-armeijan ylijohdo ei pitänyt mielekkäänä suunnata Suomea vastaan lisäjoukkoja ja materiaalia, kun oli selvää, että maailmansodan loppuratkaisu tapahtuisi aivan muualla. Kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut!

Niinpä oli aika aloittaa rauhanponnistelut uudelleen. Sitä ennakoitiin 31.7.44 Ryti luopui presidentin virasta ja 4.8. eduskunta nimitti Mannerheimin presidentiksi. Hän nimitti 8.8. uuden hallituksen, jonka päätehtäväksi tuli rauhan aikaansaaminen. 24.8. eduskunta hyväksyi rauhansuunnitelmat ja irtisanoutui Ryti-Ribbentrop –sopimuksesta. Tasavallan presidentiksi valittu Mannerheim lähetti Hitlerille kauniisti muotoillun kirjeen henkilökohtaisen kirjeen, jossa hän ilmoitti päätöksestään irrottaa Suomi sodasta. ”Saksa on niin suuri kansa”, Mannerheim kirjoitti, ”että se jää elämään siinäkin tapauksessa, että se häviää sodan”. Mutta ”Suomi on niin pieni kansa, että se voitaisiin karkottaa asuinsijoiltaan ja tuhota”.

29.8.44 Neuvostoliitto ilmoitti rauhanneuvottelujen ennakkoehdot, ja 1.9. Mannerheim esitti Neuvostoliitolle vihollisuuksien lopettamista. 2.9. eduskunta hyväksyi Neuvostoliiton asettamat ennakkoehdot ja katkaisi yhteistyön Saksan kanssa. 3.9.44 solmittiin aselepo, jonka seurauksena suomalaiset lopettivat taistelutoimet 4.9. klo 07.00 ja NL vuorokautta myöhemmin. 5. 9. rintamataistelut päättyivät ja neuvottelut välirauhansopimuksesta alkoivat. Rauhan ehdot, jotka Suomen valtuus-

kunnalle esitettiin, olivat samat kuin ne, jotka Stalin oli esittänyt Rooseveltille ja Churchillille Teheranissa: vuoden 1940 raja, Petsamon liittäminen Neuvostoliittoon, sotakorvaukset, saksalaisjoukkojen karkottaminen ja Suomen armeijan demobilisaatio. Lisäksi tuli yksi ehto, jota Teheranissa ei ollut mainittu, Porkkalan tukikohdan vuokraaminen Neuvostoliiton käyttöön. 6.9. Suomen rauhanvaltuuskunta matkusti Moskovaan, missä välirauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.44. Sopimus vahvistettiin rauhanneuvotteluisa kaikkien liittoutuneiden kanssa Pariisissa 10.2.1947, ja se astui voimaan 26.9.1947 molempien osapuolien ratifioitua sen.

On aivan oikein puhua torjuntavoitosta!

Vaikka olimmekin jatkosodassa häviävällä puolella, on ehdottomasti oikeutettua puhua torjuntavoitosta. Onnistunut irtautuminen sodasta ja Suomen pelastuminen edellytti neljää asiaa, jotka kaikki toteutuivat elokuun alussa 1944. Ensinnäkin aseveljemme Saksan oman tilanteen tuli olla sotilaallisesti niin vaikea, ettei se enää kyennyt puuttumaan Suomen päätöksentekoon esimerkiksi vallankaappauksella, kuten se oli toiminut Romaniassa. Toiseksi Suomen kansan yleisen mielipiteen ja sitä herkästi kuulostelevan eduskunnan tuli olla kypsytetty hyväksymään erittäin kovat rauhan ehdot. Vielä maaliskuussa 1944 se ei ollut mahdollista. Rintamalla oli silloin vielä rauhahallista, ja suomalaiset joukot olivat hyvissä asemissa kaukana rajoiltamme. Kolmanneksi Neuvostoliiton tuli luopua vaatimasta Suomelta ehdotonta antautumista. Ja neljänneksi sotilaallisen tilanteen tuli olla vakiintunut kaikilla rintamillamme.

Joukkomme olivat siis hyvin ankarien taistelujen jälkeen onnistuneet pysäyttämään vihollisen suurhyökkäyksen. Jos näin ei olisi

tapahtunut, vihollinen olisi jatkanut hyökkäystään syvälle maamme alueelle. Seurauksena olisi todennäköisesti ollut miehitys ja itsenäisyytemme menetys. Tähän tähtäävät puna-armeijan selkeät suunnitelmat ovat tiedossa. Suomalaisten sitkeä vastarinta ja puna-armeijan raskaat tappiot vaikuttivat päätökseen keskeyttää hyökkäys ja määrätä joukot asettumaan puolustukseen saavutetulle tasalle. Puna-armeijan ylijohto ei pitänyt mielekkäänä suunnata Suomea vastaan lisäjoukkoja ja materiaalia, kun oli selvää, että maailmansodan loppuratkaisu tapahtuisi aivan muualla. Kilpajuoksu Berliiniin oli alkanut!

Miksi Suomea ei miehitetty?

Max Jakobson esittää Suomen itsenäisyyden säilymisen selitykseksi torjuntavoitomme. Artikkelissaan Helsingin Sanomissa Max Jakobson kuvailee muitakin taustoja, erityisesti Neuvostoliiton näkökulmaa.

”Miksi Suomea ei miehitetty?” kysyi Jugoslavian diktaattori Josip Broz Tito huhtikuussa 1945. Stalin vastasi: ”Otimme aivan liikaa huomioon amerikkalaiset”. Stalin otti huomioon, mitä amerikkalaiset toivoivat, koska Neuvostoliitto oli riippuvainen Yhdysvalloilta saatavasta aseellisesta ja taloudellisesta tuesta. Suomen kysymys ei tietenkään ollut ainoa, jonka käsittelyyn vaikuttivat Neuvostoliiton suhteet Yhdysvaltoihin. Stalinin henkilökohtainen suhde Rooseveltiin oli siinä vaiheessa hyvin läheinen: Yhdysvaltain presidentti kohteli Neuvostoliiton kommunistista diktaattoria hämmästyttävän suvaitsevaisesti. Verenhimoisesta tyrannista tuli vanha kunnan ”Uncle Joe”. Maitten väliset suhteet alkoivat kääntyä huonompaan suuntaan vasta Rooseveltin kuoleman jälkeen, kun presidentiksi tuli Harry Truman, joka suhtautui bolševikkijohtajaan epäluuloisesti.

”Tämä sota ei ole samanlainen kuin aikaisemmat sodat”, Stalin sanoi Titolle. ”Se valta, joka miehittää tietyn alueen, tuo sinne myös oman poliittisen järjestelmänsä. Jokainen ulottaa poliittisen järjestelmänsä niin pitkälle kuin sen armeijat pääsevät.” Puna-armeija pääsi Suomen suunnalla vuoden 1940 Moskovan rauhan rajalle, mutta ei pitemmälle. Ja sinnekin vasta aselevon jälkeen, ei taistelemalla. Talvisodan rauhan jälkeinen tilanne toistui syyskuun alussa 1944: suomalaiset joukot joutuivat vetäytymään asemistaan uudelle rajalle. Kun aseet vaikenivat, vakiinnetut puolustuslinjat eivät määritelleetkään rajan kulkua, toisin kuin uskottiin. Se oli niin talvisodan kuin jatkosodankin päättyessä katkera pala.

Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov sanoi haastattelijalle vuonna 1974: ”Me olimme viisaita, kun emme liittäneet Suomea Neuvostoliittoon. Siitä olisi tullut vuotava haava. Ihmiset siellä ovat hyvin itsepäisiä, hyvin itsepäisiä.”

Suhteessaan suurvaltoihin Suomi joutui joustamaan monessa. ”Kun Berliini oli Euroopan vallan keskipiste, suljimme silmämme natsien hirmuteoilta. Kun vallan keskus siirtyi Moskovaan, suljimme silmämme Stalinin julmuuksilta ja teimme voitavamme mahdavan naapurin lepyttämiseksi. Torjuntavoitosta ei puhuttu. Hävitty sota oli virallinen kanta. Hyvityssodaksi tarkoitettussa jatkosodassa emme saaneet takaisin niitä alueita, jotka talvisodassa oli meiltä riistetty. Jatkosota ei kuitenkaan johtanut itsenäisyyden menetykseen. Suomi oli Britannian ohella kaikista sotaan osallistuneista Euroopan maista ainoa, jota ei miehitetty. Sitä tuskin havaittiin, että Suomi oli ensimmäinen sotaan osallistuneista maista, jossa maaliskuussa 1945 toimitettiin vapaat eduskuntavaalit. Demokratia säilyi, vaikkakin välillä säästöliekillä. Suomalaisten

taistelutahto oli vakuuttava todistus kansallisesta eheydestä ja elinvoimasta.” Näin totesi viisas mies Max Jakobson.

Myyteistä puheenollen, toveri Baryshnikov!

Jotkut asiat näyttävät myyteiltä tai ovat sitä näkökulmasta, päättäjistä ja vallanpitäjistäkin riippuen. Monen suomalaisen sotahistoriaa tuntevan näkökulmasta nykyisen Venäjän määrätietoisesti luoma kuva ”Suuresta Isänmaallisesta Sodasta 1941-45” on osiltaan valtakoneiston luoma myytti. Vaikka se on myytti ja varmaan kannatettava nykyisellä Venäjällä, se ei kaikin osin kestä kriittistä sotahistoriallista tarkastelua. Urhoollinen puna-armeija ei lyönyt fasisteja suinkaan yksin, vaikka sen raskaita veriuhreja pitääkin kunnioittaa. Miksei voida, ainakin näin tutkijoiden kesken tunnustaa, että puna-armeija ei olisi voinut mitenkään selvitä sodasta 1941-45 ilman lännestä saatua käsittämättömän suurta ”Lend-and Lease”-apua. Kuitenkin tämän avun nykyinen myytti ”Suuresta Isänmaallisesta Sodasta” halua unohtaa täydellisesti!

”Lend and Lease”-avun puitteissa Neuvostoliiton saaman länsiavun määrä ja toisaalta länsiliittoutuneiden sotatoimien länsirintamalla toteuttamien sotatoimien merkitys sodan lopputulokseen oli niin käsittämätön, ettei sitä pidä, Venäjälläkään historiaa kirjoitettaessa ja tulkittaessa ja siitä viestittäessä unohtaa. Muistettakoon, että vielä sodan päättyttyä yksi ”Suuren Isänmaallisen Sodan” sankareista, Neuvostoliiton marsalkka Zhukov myönsi länsiliittoutuneiden sotilaallisen avun merkityksen niinkin myöhään kuin 1963. Marsalkka Zhukov totesi silloin Neuvostoliiton oman turvallisuuspalvelun nauhoitusten mukaan: ”Nyt sanotaan, etteivät liittoutuneet koskaan auttaneet meitä. Kuitenkaan ei voida kieltää, etteivätkö amerikkalaiset anta-

neet meille niin paljon materiaalia, jota ilman emme olisi voineet muodostaa reservejämme ja jatkaa sotaa. Jouduimme sotaan Saksaan verrattuna teollisesti takapajuisena maana. Ilman amerikkalaisia Studebakkereita (”Kemsuja”, maastokelpoisia kuorma-autoja ja tykinvetäjiä) emme olisi saaneet tykistöämme mihinkään. Kyllä ne tarjosivat meille rintamakuljetukset suuressa määrin”.

Summa summarum?

Eiköhän siis kannattaisi sopia, että voimme kumpikin, niin Suomi kuin Venäjäkin, säilyttää omat selviytymistarinaamme, kunnioittaa niitä puolin ja toisin, jakaa niitä ja jatkaa niiden kertomista. Tyhjiä ja tarkoitushakuisia myyttejä kuitenkin vältellen ja muistaen, että historian tutkimus jatkuu ja että aina lopulta löytyy jokin uusi ja ”lopullinen” totuus. Ei ole siis viisasta hirttäytyä kahden valtion välisessä historiankirjoituksessa vain tiettyihin tulkintoihin. Eikä ainakaan käyttää niitä poliittisiin tarkoituksiin.

Baryshnikovkin kirjoittaa, että venäläisten ja suomalaisten historioitsijoiden tapaamiset ja yhteiset teokset ovat olleet myönteistä kehitystä siitäkkin huolimatta, ettei kaikin kohdin ole päästy yhteneviin historiankäsitteisiin. Yhteistä tutkimusta on jatkettava. Arkistojen kätköissä on edelleen materiaalia, joka täydentää kuvaa sotahistoriasta. Valkopesijöiden myytit on oikaistava. Baryshnikovin teos on epäilemättä arvokas naapurin puheenvuoro mieluiten suomeksi käännettynä. Tiedonantajien toimittaja Kalle Kuittiselle kiitos Baryshnikovin kirjan julkistamisesta 20.01.2011.

Lähteitä: Jakobson, Max: Torjuntavoitto avasi tien rauhaan, Helsingin Sanomat 3.9.2004. Kuittinen, Kalle: Viisi myyttiä suomen sotahistoriasta. Tiedonantaja 20.01.2011. Rantanen, Paavo: Vainkea tie rauhaan, Suomi Saksan, Ruotsin ja Neu-

*vostoliiton puristuksessa, Atena Kustannus Oy,
WS Bookwell Oy, Porvoo 2010. Terä, Martti V.:
Tienhaarassa. Syksyn 1940 tapahtumat Barbaros-
sa -suunnitelman taustaa vasten. Otava 1962.*

8. SOTILASJOHTAMISESTA

Kuvanveistäjä Kalervo Kallion 1957 valmistunut Kaatuneiden reserviupseereiden patsas Haminan RUK-kentän laidalla kertoo monta tarinaa. Siinä on upseeri taistelulähtettinsä kanssa tilannetta tarkkailemassa. Kohta tulee tilannearvio ja käskyjä, joita lähetti vie eteenpäin.

VÄINÖ LINNAN ”TUNTEMATTOMAN” JOHTAMISOPIT

Väinö Linnan ”Tuntemattomasta sotilaasta” on käyty vilkasta keskustelua siitä alkaen, kun kirja ilmestyi joulukuussa 1954. Sen soveltuvuudesta sotilasjohtamisen oppikirjaksi on myös esitetty erilaisia mielipiteitä. Kirjan perusteella nyt tehdyt kolme elokuvaa, Edvin Laineen mustavalkoinen, Rauni Mollbergin värielokuva ja viimeisin ennätysyleisön saanut, ovat niin ikään puhuttaneet sekä sotilasjohtamisen asiantuntijoita että harrastajia.

Ei toimi sotilasjohtamisen oppikirjana!

Heti alkuunsa on sanottava, että ”Tuntematon sotilas” ei mitenkään voi toimia sotilasjohtamisen oppikirjana tai oppaana sanan varsinaisessa merkityksessä. Se ei kädestä pitäen opeta, miten sotilaita pitää johtaa. Miten se voisikaan, sehän on romaani, kaunokirjallinen teos, eikä sitä ole muuksi tarkoitettukaan. Tietysti voidaan sanoa, että ”Tuntemattomalla” on monista muista romaaneista poiketen missio, mutta se on sodanvastaisuus, ei sotilasjohtamisen opettaminen. Sodanvastaisuuden ei kuitenkaan tarvitse olla sotilasjohtamisen tutkiskelijalle mikään rasite, sillä eihän kukaan tervejärkinen ihminen voi vakavissaan toivoa sotaa. Ammattisotilaidenkin suuri enemmistö ilmeisesti pitää ammattiaan ja uskottavien puolustusvoimien olemassaoloa parhaana mahdollisena rauhantyönä

Linnalla näyttää kyllä olevan ”Tuntemattomalle” toinenkin missio, joka saattaa palvelulla myös johtamisen kehittäjää. Johtaminenhan on aina tärkeätä sovittaa kulloiseenkin ympäristöönsä, yhteiskuntaan ja sen kulttuuriin sekä organisaatioon ja sen alakulttuuriin.

Näihin asioihin hyvän johtajan on oltava syvällisesti vihkiytynyt. Tässä mielessä ”Tuntematon” on arvokas ajatusten herättäjä. Se on selvästi yhteiskunnallinen romaani, joka kritisoi luokkayhteiskuntaa ja erityisesti ylemmän luokan, tässä tapauksessa upseerien, herrojen asenteita, osaamattomuutta, ymmärtämättömyyttä, kyvyttömyyttä asettua ”tavallisen kansan” asemaan ja jopa typeryyttä. ”Tuntemattoman” yhteiskunnallinen viesti käy selväksi viimeistään siinä vaiheessa, kun Linna kirjoittaa ”Täällä Pohjantähden alla” –trilogiansa ja tekee jälkikäteen ”Tuntemattomasta” sille eräänlaisen syventävän sivutarinan. Tärkein yhdistävä tekijä on Pentinkulman rovas-ti Valleenin torpparin, Koskelan Jussin pojanpoika, Vilho, ”Tuntemattoman sotilaan” vänrikki Koskela, Ville Vaitelias. Tämä yhteys ”Pohjantähteen” antaa ”Tuntemattoman” yhteiskunnallisille viesteille aivan oman painoarvonsa. On sitten kokonaan lukijan vastuulla sovittaa nämä viestit nykyaikaan. Maa-ilmalla on monessa suhteessa muuttunut, mutta ei varmaankaan kaikessa. Jos ”Tuntematon” havahduttaa tämän päivän sotilasjohtajan pohtimaan näitä asioita, se on täyttänyt merkittävän tehtävän.

Vaikka ”Tuntematon sotilas” ei ole mikään johtamisen oppikirja, se on johtamisesta ja erityisesti ihmisten johtamisesta sodassa ja taistelukentällä aidosti kiinnostuneelle lukijalle, niin tutkijalle, kouluttajalle kuin opiskelijallekin, jatkuvan oppimisen ja oivaltamisen ehtymättömänä lähteenä korvaamattoman arvokas – oikein oivallettuna ja käytettynä tieteenkin.

”Tuntemattoman” kritiikistä

Linnan romaani herätti heti alkuun suuria tunteita ja väistämättä myös vastalauseita: ”ei se niin mennyt, väärin kirjoitettu, ei ole totta” jne. Tätä kritiikkiä on jokaisen, joka etsii

”Tuntemattomasta” apua ihmisten johtamisen haasteisiin, syytä analysoida. Vaikka tämä kirja on muodostunut meille suomalaisille lähes ikoniksi, kriittinen lähestyminen on paikallaan, jos haluaa oppia jotakin sotilasjohtamisesta. Kirjaan kohdistetun alkukritiikin kärki keskittyi lähinnä seuraaviin seikkoihin:

- 1 Liiallinen sammakkoperspektiivi; Linna ei ymmärrä strategiaa eikä sodan logiikkaa
- 2 Miesten ”ruma” kielenkäyttö ja ”väärät arvot”
- 3 Linnan asenteellisuus ja kaunaisuus sotilasorganisaatiota ja erityisesti ”herroja” kohtaan
- 4 Lotta Kotilaisen kuvauksen synnyttämä vääristynyt kuva lotista yleensä ja siitä seurannut heidän arvokkaan työnsä mitätöinti
- 5 Kadettiupseerien mollaaminen

Sammakkoperspektiivi

Sotaa ja sotilasyhteisöä on vaikea kuvata ainakaan kaunokirjallisessa teoksessa samanaikaisesti sekä sammakkoperspektiivistä että sodanjohdon näkökulmasta. Sammakkoperspektiivi oli Linnalle ilmeisen luonnollinen ja onnistunutkin valinta, koska sen hän itse ”sammakkona” oltuaan hallitsi. Työläistustainen ja itseoppinut kirjailija, joka oli saanut vain aliupseerikoulutuksen ja osallistunut jatkosotaan ensin konekivääriryhmän johtajana ja joka oli sittemmin siirretty kotirintamalle kouluttajaksi, ei juuri voinutkaan kirjoittaa muusta kuin sammakkoperspektiivistä. Sen ajan sotaväessä kun ei ollut tapana kertoa rivisotilaille eikä alijohtajillekaan kovin paljon suurista linjoista. Ilmeisesti pelättiin tärkeiden asioiden vuotavan vihollisen tietoon. On myös syytä epäillä, etteivät kaikki sen ajan sotilasjohtajat ymmärtäneet, miten paljon puhtaasti toiminnallista hyötyä jae-

tusta lisätiedosta olisi voinut olla. Etulinjassa olisi ehkä osattu toimia paremmin, jos olisi tiedetty enemmän. Tietotyhjiöhän sitä paitsi tunnetusti tuppaa täyttymään vahingollisilla huhuilla ja propagandalla. Veteraanit kertovat myös tiedon puutteen ja epäselvien tilanteiden rasanneen sotilaiden taistelumoraalia ja luoneen otollista maaperää myös negatiivisille joukkoilmiöille. Voi tietysti olla, että tiedon jakamista jarrutti myös vielä sotien jälkeenkin sitkeästi vallalla ollut ajatus, ettei käskyjä pidä perustella, koska sellainen voi olla vahingollista käskijän ja jopa koko organisaation arvovallalle. Voi olla niinkin, että taustalla oli ihmiskäsitys, jonka mukaan rivimies ei kuitenkaan ymmärtäisi, vaikka hänelle kerrottaisiin enemmän siitä, missä mennään.

”Sen jälkeen taistelut eivät heidän kohdallaan hellittäneet ennen kuin Petroskoissa. Karjalan Armeijan toinen hyökkäysvaihe oli alkanut, ja se oli yhtämittaista hyökkäystä pitkien noita huonoja maanteitä, jotka johtivat rajalta Ääniselle. Tosin he eivät tienneet mitään Karjalan Armeijasta sen paremmin kuin sen hyökkäysvaiheistakaan. Rykmenttinsä numeron he tiesivät, mutta divisioonakin oli jo hämärä käsite useimmille, armeijakunnasta ja armeijasta puhumattakaan. Joskus he näkivät ohiajavan auton ja siinä istuvan kenraalin, jonka he tunsivat Sotamiehen taskukirjassa olevasta kuvasta, ja sanoivat: ”Perkelettäkö toikin täällä nuohoo”. Kenraali kuului johonkin toiseen maailmaan. Heidän maailmansa oli vain vaiva, vaara, nälkä, väsymys ja joukko tutuksi tulleita kavereita, joista yksi ja toinen silloin tällöin jäi joukosta.”

Nykykaikaista sotaa ja taistelukenttää ajatellen tämän asian täytynee nyt olla aivan toisin. Ihmisten johtaminen sotaväen hierarkiaa ja komentotietä perinteisesti käyttäen ei enää liene tositilanteessa aina mahdollista, joten pienryhmien ja yksittäisten taistelijoiden it-

seohjautuvuus, oma-aloitteisuus ja yrittävyys nousevat arvoon arvaamattomaan. Nämä arvokkaat asiat eivät vain voi mitenkään onnistua, elleivät taistelijat viimeistä rivimiestä myöten tiedä jotakin sellaisista suuremmista linjoista kuin esimerkiksi komentajan taistelujatus. Viime sodista muuttunut taistelukentän kuva korostaa myös aivan erityisesti lähijohtajien, erityisesti sotaväen ainoan todellisen ”läsnäolojohtajan” eli ryhmänjohtajan merkitystä.

Sammakkoperspektiivin tulisi olla tuttu myös jokaiselle sotilasjohtajalle, sillä vain sen kautta hänellä voi olla edellytykset ymmärtää alaistensa sotilaiden sielunelämää ja mielen liikkeitä. Nehän joka tapauksessa - halusi johtaja tai ei - vaikuttavat siihen, miten johtajan käskyjä noudatetaan. Juuri tähän toisten ihmisten ymmärtämiseen perustuu se ”psykologinen silmä”, jonka täydellinen puuttuminen on luettava muuten kyvykkään ja rohkean kadettiupseeri Lammion kohdalla raskauttavaksi tekijäksi. Tähän viittaavat kenraaliluutnantti Oesch ja silloinen everstiluutnantti Ahto Sotilasaikakauslehden artikkeleissaan vuosina 1956 ja 1986. Siihen viittaa myös kirjailija Väinö Linna itse kuvatessaan pataljoonan komentajan, majuri Sarastien tuntoja epätoivoisen tuntuissa vetäytymisvaiheessa seuraavasti:

”Hän (Sarastie) oli tehnyt voitavansa. Hän oli koettanut käsillä miehiä oikein, hän oli painostanut upseereille näiden asenteen merkitystä, ja Lammion hän oli pitänyt jyrkkäsanaisen puhuttelun. Nyt oli herra-asenteiden jäätävä ja upseerin oli muututtava konepistoolimieheksi.” Sarastien viesti olikin ilmeisesti mennyt jotenkin perille: ”Lammio aikoi jo korottaa ääntään, mutta muisti samassa, että häntä oli ankarasti varoitettu miesten turhasta ärsyttämisestä, ja hillitsi itsensä. Hän sanoikin neuvottomalla ja epävarmalla äänel-

lä, koska hänellä ei ollut muita käytöstapoja kuin tuo kopea ylimielisyytensä, joka ei nyt sopinut: - No, kai teillä sentään nimi on?”

Kokonaan toinen asia on, ettei Linna nähtävästi halunnutkaan ymmärtää strategisia ratkaisuja ja sodan logiikkaa. Romaanillahan on selvä sodanvastainen tendenssi, vaikka halukas etsijä ”leiristä” riippumatta voi löytää siitä hyvällä tahdolla innoitusta päinvas-taiseenkin. Jotakin Linna kuitenkin haluaa strategiastakin sanoa, kun hän lisää sotamies Honkajoen ”iltarukoukseen” loppukaneetin: ”Ja lopuksi yleensä ja erikseen: varjele noita Suomen herroja, etteivät ne toista kertaa löisi päätänsä Karjalan mäntyyn. Aamen.”

Sotilaiden kielenkäyttö

Mitä miesten kielenkäyttöön ja siitä välit-tyvään kuvaan heidän arvoistaan tulee, ei ”Tuntematonta” pidä niidenkään perusteella tuomita. Jokainen vähänkin pidempään esi-merkiksi suomalaisissa työporukoissa mu- kana ollut voinee todistaa Linnan välittämän kuvan oikeaksi. Juuri näin suomalaiset mie- het omissa porukoissaan puhuvat. Erityises- ti ankarat olosuhteet ja työn raskaus luovat hedelmällisen maaperän ronskille kielenkäy- tölle, jota sävyttää toisaalta jonkinlainen kat- keruus ja kaunaisuus, toisaalta jaksamisen kannalta välttämätön huumori. Pertti Alasen mukaan professori, maj. (res) Jarl Gallén on todennut Linnan sotilaiden kielenkäytön ole- van ”lauhkeaa kuin läntinen tuulahdus”, jos sitä vertaa todelliseen, sotaa kokeneiden va- rusmiesten tiettyjen tilanteiden kielenkäyt- töön.

Nyttemmin on paljastunut, että Linnan so- tilaiden puheita itse asiassa sensuroitiin. ”So- taromaanin” nimellä vuonna 2000 julkaistu sensuroimaton versio ei tässä suhteessa tar- joa suuria yllätyksiä. Vieläkin rumempia sen mukaan puhuttiin, mutta mitään dramaatti-

sesti uutta tämä kustantajan oivallinen markkinointiveto ei tässäkään suhteessa tarjota. Pahempaakin on suomalaisissa miesporukoissa rauhan aikana kuultu. Jotkut veteraanit ovat tosin loukkaantuneina vakavissaan esittäneet, ettei heidän joukoissaan kiroiltu ja puhuttu rumia. Voi olla, että sellaisia alueellisen liikekannallepanon tuottamia, aidosti uskonnollisia reserviläisporukoitakin löytyi, erityisesti talvisodan aikana.

Missä määrin miesten kielenkäyttö siten ylipäänsä kuvastaa heidän todellisia arvojaan, on kokonaan toinen juttu. ”Ohiajavan kenraalin auto sai aikaan niin pohjatonta kiukkua ja kiroilua, että päältäpäin katseleva olisi väittänyt armeijan huomenna olevan kapinassa.” Mistään kapinasta ei kuitenkaan ole kyse. Puheistaan huolimatta sotilaat hoitivat hommansa yleisesti ottaen hyvin. Sotilasjoukolle tyypillinen tyytymättömyys vain haki purnauksessa purkautumistietään. Tätä tyytymättömyyttä analysoi Erkki Mielonen kirjassaan ”Pelko ja pakokauhu” huolellisesti. Hän antaa myös johtajille hyviä neuvoja, miten siihen kannattaa suhtautua.

Asenteellisuus, kaunaisuus ja herraviha

Linnan asenteellisuus ja kaunaisuus sotilasorganisaatiota ja erityisesti ”herroja” kohtaan voidaan nähdä kaksijakoisena. Kaunaisuus sotilasorganisaatiota kohtaan voi olla osa hänen sanomansa sodanvastaisuutta. Se voi kuitenkin kuvastaa myös suomalaisen perusluonteen mukaista voimakasta pyrkimystä itsemääräämisoikeuteen, joka ei hyvästi sovi yhteen perusluonteeltaan autoritäärisen sotilasorganisaation kanssa. Suomalaisella ”herravihalla” on vahvat historialliset taustansa. Luontaistaloudesta elantonsa ottanut ja siinä välttämättömiin, itsenäisiin ratkaisuihin tottunut kansa on ymmärrettävästi ko-

kenut kaikki käskijät, niin ruotsalaiset kuin venäläisetkin – ja myös omat suomalaiset herransa, erityisesti ruotsia puhuvat – uhkana autonomialleen. Kun sitten vielä ”herrojen” taholta tulevat ohjeet ja käskyt on koettu todellisuudelle vieraiksi, kohtuuttomiksi ja vaarallisiksi, on kapinahengelle luotu kaikki edellytykset. Nuijasota ja sisällissota olivat tämän kapinahengen voimakkaimpia ilmenymiä. Tämän historian perintö on tietenkin laimentunut aikojen kuluessa, ja jo ns. Talvisodan henki merkitsi suurta askelta kohti yhtenevää kansallistunnetta. ”Talvisodan vänrikkien” uhrin ”joukkonsa eessä” lähensivät varmasti ”herroja ja yhteistä kansaa”.

Jatkosota oli kuitenkin aivan erilainen sota, ja sen aikaisesta yhteishengestä ei voi enää puhua lainkaan samalla tavoin. Monet asiat repivät jatkosodan eri vaiheissa yhtenäisyyttä: sodan oikeutus, vanhojen rajojen ylittäminen, ”Suur-Suomi” –aate, aseveljeys saksalaisten kanssa, epäilykset lopullisen menestyksen mahdollisuuksista jne. Vielä tänä päivänäkään emme mielestäni voi aivan varauksetta puhua täysin yhtenäisestä kansasta ja panna tässä suhteessa pistettä ”herravihalle”. Perisuomalainen kateus, joka vahvuudessaan ”kiimankin voittaa”, ei ole mihinkään kadonnut. Se luo edelleen oivallisen perustan kaikenlaiselle vastakkainasettelulle, jos ja kun sellaista halutaan jossain tarkoituksessa viritellä, ylläpitää ja korostaa. Johtamisen kannalta merkittävä haaste on myös meidän suomalaisten ristiriitainen ja traumaattinen suhtautuminen johtamiseen ylipäänsä. Meillä on, kuten jo todettiin, voimakas pyrkimys autonomiaan, itsemääräämisoikeuteen. Mutta toisaalta kautta historiamme viestimme myös selvästi johtajuuden kaipuusta, jota on kuvattu sanalla ”kuningaskaipuu”. Johda sitten näitä ...

Lotat

Lotta Raili Kotilaisen kuvaus herätti aikanaan suurta suuttumusta, kuten Pekka Lilja JR 8:n historiassa toteaa tarkastellessaan ”Tuntemattoman” todenmukaisuutta. Se synnytti vääristyneen kuvan lotista yleensä, ja se nähtiin heidän arvokkaan työnsä mitätöintinä ja luettiin siten pahaksi miinukseksi koko romaanille. Liljan mukaan miesten puheet lotista perustuvat kuitenkin enemmän luuloihin kuin todellisiin kokemuksiin. Linnallakaan ei ollut kuvaa malleen lotalle mitään selvää esikuvaa, vaikka hän onkin väittänyt, ettei kuvaus täysin tuulesta temmattu ole. Toisaalta hän on myös tunnustanut tehneensä vääryyttä lotille yksipuolisella kuvauksellaan ja ottanut siitä vastuun itselleen.

Lottaorganisaatiolla oli hyvin selkeät säännöt ja tiukka järjestykuri. Yleisesti ottaen lottien moraalit oli Liljan mukaan hyvin korkea. Koska ihmisistä vain kuitenkin oli kysymys, kuria jouduttiin silti joskus myös soveltamaan käytäntöön. ”Lavealle polulle langenneet” lähetettiin nopeasti kotiin. Toisaalta lottien ja sotilaiden väistämätön kanssakäyminen johti myös avioliittoihin. Väinö Linna itse avioitui vuonna 1943 koulutuskeskuksessa tapaamansa lotan kanssa. ”Langenneitakin” on syytä ymmärtää ja miettiä, minkälaisia ylimääräisiä johtamisongelmia naissotilaiden mukanaolo, jos nyt ei aivan etulinjan taistelujoukoissa niin sodassa kuitenkin, toisi tänä päivänä mukanaan. Valtiotieteiden tohtori Sari Näre kuvaillee sodan oloissa tapahtuvaa tunteiden puuduttamista ja kuolemanvaaran huumaa osuvasti:

”Vaikka kuolema on mahdollisuutena jatkuvasti läsnä arjessamme, elämme yleensä kuin tuo mahdollisuus koskisi vain tulevaa. Paitsi kuolemansairaana ja sotatilassa. Sairaana kuolemaa vastaan voidaan yrittää vielä taistella, mutta sodassa illuusio kuoleman hallinnasta peittää. Sotatila merkitsee kuoleman

kutsumista arkeemme: arjen ratkaisuja leimaa tällöin myös varautuminen kuolemaan.

Tämä varaus tuottaa paradoksin sodan psykologiaan. Yhtäältä tunteita tulisi sodassa puuduttaa ja toisaalta juuri kuolemanvaarassa on viimeinen hetki tuntee suuria tunteita. Vaara huumaa, mikä voi tuottaa riippuvuutta ”hetkeä ennen kuolemaa” -tilanteisiin. Esimerkiksi palkkasotilaaksi ryhtyminen voi antaa tilaisuuksia tällaisille adrenaliinihumalaa tuottaville kokemuksille.

Kuolemanvaaran huumaa ja sen puuduttamisen dilemmaa kuvataan hyvin Taru Mäkelän ohjaamassa pikkulotista kertovassa elokuvassa ”Pikkusisaria”. Kuolemanvaarassa, hetkenä jonka tietää voivan olla viimeinen, tulee tehtyä tekoja joita muuten ei tekisi. Elokuvasa tällaisia viimeisiä hetkiä oli antautuminen raskaaksi tulon mahdollisuudelle pommitusten aikana. Pikkulottien selviytymisohjeeksi työssään puolestaan neuvottiin olemaan tunteilematta, tuntematta mitään. Tätä tunteiden puuduttamisen haavaa sodan kokenut sukupolvi kantaa vieläkin.

Sodan vaiettu julmuus on siinä, että suuria tunteita aiheuttavien tapahtumien edessä meidän tulisi hallita, torjua ja kieltää tunteemme. Tämä vaatimus koskee niin sotilaita kuin siviilejäkin. Pelkoja ja suruja, omaa haavoittuvuutta ei saisi ”tartuttaa” muihin. Rintamalla hengissä säilymistä tuskin edistää myöskään raivokas viha vihollista kohtaan.”

Kadettiupseerien mollaaminen

Linnan kirjassa kritiikin huomio kiintyi lähinnä kahden kadettiupseerin, everstiluutnantti Karjulan ja luutnantti, myöhemmin kapteeni Lammion kuvaamiseen lähes täydellisen negatiivisina tyyppinä. Muut aktiiviupseerit saavat suurelta osin Linnankin hyväksymisen. Kapteeni Kaarnan luonnekuva on hyvin positiivinen, samoin kirjan alussa lyhyesti

esiintyvän luutnantti Aution. Majuri Sarastietäkin Linna kuvaa pääosin hyvin myönteisesti, vaikka irvailleekin hänen jonkinasteisella narsismillaan ja ”tieteellisyydellään”.

Mollbergin elokuvaa ”Tuntemattomasta sotilaasta” vuonna 1986 arvioidessaan tunnettu sotahistorioitsija, eversti Sampo Ahto ei näe everstiluutnanttien joukkoon itsekä (silloin) kuuluvana ”loukkaantumisen aiheita siinä, että elokuvan ainoa everstiluutnantti (Karjula) on edelleen yhtä kammottava tyyppi kuin Väinö Linnankin kirjassa.” Ahto toteaa realistisesti, että ”varmaankin suurin osa mukana olleista menetti ainakin hetkeksi hermonsa taistelujen paineessa; mikseipä heidän joukkoonsa olisi mahtunut everstiluutnanttejakin”. Aktiiviupseerina hän kuitenkin toteaa, ettei ”luonnollisestikaan voi olla kiinnittämättä huomiota” Lammion henkilökuvaan. Rehellisyyden nimissä aktiiviupseerien on hänen mukaansa kuitenkin myönnettävä itse kunkin tavanneen virkaurallaan moniakkin Lammioita. Hän tunnustaa avoimesti ja rohkeasti löytäneensä myöhemmän tarkastelun tuloksena nuoremmilta vuosiltaan itsestäänkin joitakin Lammion piirteitä.

Sampo Ahto kuten myös myöhemmin Pertti Alanen muistuttavat Lammion kiistattomista hyvistä puolista, jotka jäävät Linnalta täysin vaille ansaitsemaansa huomiota. Rohkeus, täsmällisyys, huolellisuus, kurin ja järjestyksen ylläpitäminen ja velvollisuudentunto ovat hänen upseerihyveitään. Hänen alaisellaan Koskelalla, josta on tehty suomalainen johtamisihanne, ei ollut näistä kuin rohkeus ja velvollisuudentunto, joka sekin suuntautui toisin kuin Lammiolla. Miesten ei ollut siten vaikeata valita, kehen kohdistaa kaikki negatiiviset tunteensa, joita sodassa kosolti sikiää. Asetelma oli siis Lammion kannalta kaikkea muuta kuin reilu. Psykologisen ymmärtämyksen ja huumorintajun täydellinen puuttumi-

nen oli omiaan kärjistämään vastakkainasettelua entisestään.

Linnan kriittinen suhtautuminen kaaderiupseereihin on nähtävästi osittain aiheellistakin. Silloisessa Maasotakoulussa, myöhemmässä Kadettikoulussa, istutettu ”kaaderihenki” ei sellaisenaan soveltunut reserviläisarmeijaan sodan ajan oloissa, eivätkä kaikki upseerit tätä itse ymmärtäneet. Asiaan ei Maasotakoulussa myöskään kiinnitetty huomiota. Tässä tulevat mukaan kuvaan myös yleisesti ottaen erinomaista työtä tehneet suojeluskunnat, joissa esimerkiksi Wolf Halsti ei kuitenkaan näe pelkästään hyvää. Halstin mukaan alueellisen liikekannallepanojärjestelmän tuottamissa reserviläisyksiköissä näkyi johtamisessa ja toiminnassa yleensäkin tiettyä lepsuutta, joka oli syntynyt saman paikkakunnan miesten keskinäisissä harjoituksissa rauhan aikana. Johtajien oli vaikea vaatia tutuilta miehiltä kuria ja järjestystä, ja miehet puolestaan torjuivat herkästi tällaiset yrityksetkin varsinkin heikoiksi tuntemiltaan tutuilta johtajilta. Tämä tuotti ongelmia pääosin kaaderiupseereista koostuville komppanian päälliköille ja pataljoonan komentajille, jotka eivät voineet mennä mukaan tällaiseen. Näin vastakkainasettelu oli valmis.

Uudempaa kritiikkiä

Uudempi reserviläis- ja ammattisotilasyhteisöissä esitetty kritiikki on lähinnä ollut huolissaan Linnan stereotyyppioista ja ”johtajamallien” mustavalkoisuudesta sekä näin syntyvästä väärin ymmärtämisen riskistä. Viimeksi on Veikko Luomi, Helsingin reserviupseeripiirin toiminnanjohtaja kapt. (res), kuvannut avoimesti ja rehellisesti oman johtamisajattelunsa kehittymistä Helsingin Reservin Sanomissa. Kantapään kautta hän, kuten epäilemättä monet muutkin, on oppinut, että ei olekaan olemassa yhtä hyvää johta-

misen mallia (esim. Koskela), vaan jokainen johtakoon omalla persoonallaan kuitenkin kontrolloiden käyttäytymistään ja jatkuvasti kehittäen osaamistaan.

Voi hyvinkin olla, että Linnan ”luontoäidin täysosumaksi” korottaman Vilho Koskelan johtamismalli on osaltaan vaikuttanut siihen, että suomalaiset johtajat eivät yleisesti ottaen ole kovin hyviä vuorovaikutuksessaan. Vähyäpuheisuuden omaksuminen toimintamalliksi on voinut tuntua hyvinkin miellyttävältä ratkaisulta. Jos ei puhu paljon mitään, ei myöskään tarvitse miettiä niin paljon, mitä sanoo ja miten ... Koskelalle tyypillinen tapa johtaa omalla esimerkillään ja tekemisellään ei myöskään ole kopioitavissa ainakaan sellaisenaan nykyaikaisiin yrityksiin, joissa johtajat eivät mitenkään voi osata alaistensa, hyvin koulutettujen ja tehtäviinsä erikoistuneiden asiantuntijoiden asioita.

Teemme kuitenkin ilmeisesti suuren virheen, jos pelkästään väärin ymmärtämisen ja tulkitsemisen riskien perusteella kokonaan kiellämme ”Tuntemattoman” arvon sotilaskoulutuksen apuvälineenä. Jokaisen sotilajohtajien kouluttajan, niin vakinaisessa väessä kuin reservissäkin, kannattaa varoittaa opiskelijoita näkemästä ”Tuntemattomassa” vain hyviä ja huonoja johtajia. Me ihmiset olemme epätäydellisiä, ja meissä jokaisessa on jotakin hyvää, jos on huonoakin. Niin myös Koskelassa ja Lammiassa, Sarastiesä, Karjulassa, Rokassa, Hietasessa, Lehdossa jne.

Tarkastelunäkökulmakin vaikuttaa näkemäämme. Pertti Alasen Sotilasaikakauslehdessä esittämä erinomaisen terävä analyysi Rokasta, Koskelasta ja Lammiosta sotilaina tarkastelee asiaa puhtaasti virallisen organisaation eli sotaväen näkökulmasta. Siitä välittyvä kuva eroaa selvästi Linnan antamasta. Tässä on vain syytä muistaa, ettei kumpikaan

kuva ole oikea tai väärä. Molemmilla on oikeutuksensa, ja sotilasjohtajan tulee ottaa molemmat näkökulmat huomioon. Vaikka jokainen sotilasjohtaja edustaakin ensisijaisesti organisaatiota, hänen tulee myös miettiä, miltä asiat näyttävät hänen alaistensa näkökulmasta, sillä ”näin on jos tältä näyttää”. Eihän suinkaan ole samantekevää, miltä asiat näyttävät ja tuntuvat niiden näkökulmasta, joiden edellytetään vaarantavan mukavuutensa, terveytensä ja henkensäkin johtajan käskyjä toteuttaessaan. ”Sammakon” totuus rakentuu siitä, mitä se omasta ”perspektiivistään” näkee, kokee ja tuntee, ja se ohjaa hänen käyttäytymistään, myös sotilasorganisaatiossa. Tämä johtajien on hyvä ymmärtää.

Tuntematon sotilas, faktaa vai fiktiota?

Viime sodistamme on julkaistu valtava määrä mitä erilaisimpia kirjoja, eikä tämä tulva vieläkään ota loppuakseen. Sotakirjojen todistusarvosta esimerkiksi johtamiskoulutuksessa on esitetty kriittisiä mielipiteitä. Asiaa pohdittaessa on jonkinlainen systemaattinen lähestymistapa tarpeen.

Eversti Matti Lukkari luokitteli Onni Palaste-illassa Linnunlaulussa 10.04.1997 sotakirjallisuuden seuraavasti:

- 1 Puhdas sotahistoria
- 2 Joukko-osastojen historiikit
- 3 Historialliset teokset (oikeat paikannimet ja henkilöt, ajankohdat jne., lisänä kirjailijan kaunokirjallinen panos)
- 4 Historialliset mielikuvitusteokset (dokumenttiromaanit)
- 5 Mielikuvitusromaanit, joissa on toden tuntu (Lukkarin mukaan mm. Linnan ”Tuntematon sotilas” ja Antti Tuurin ”Talvisota”)

Ryhmän 3 ja 4 ero on Lukkarin mukaan lähinnä makuasia, kirjailijan ammatillinen kunnianhimo ratkaisee. Lukkarin luokittelua voi

kyllä sekä Linnan että Tuurin osalta kritisoida. Itse sijoittaisin heidät molemmat ryhmään 4.

Kun Veikko Luomi – ja monet muutkin ennen häntä – varoittaa käyttämästä ”Tuntematonta” johtamistaidon oppaana, hän perustelee mielipidettään sillä, että kyseessä on kaunokirjallinen teos, joka ei ole faktaa, siis totta, vaan fiktiota. Pertti Alanen puolestaan kirjoittaa rintamasotilaiden, myös upseerien, todenneen järjestään, että ”Tuntematon” on ”totta”.

Mikä sitten ylipäänsä on totta? Totta on tarkkaan ottaen vain se, mikä todella, mahdollisimman objektiivisesti tarkastellen ja todistettavasti tapahtui. Nähdäkseni ”Tuntematon” on kiistatta osin faktaa. Fiktiota se ei sanan varsinaisessa merkityksessä ole, sillä sanakirjan mukaan fiktio on ”kuvitelma; virheellinen olettaus, jota käytetään ikään kuin se pitäisi paikkansa”. Kun kirja on edes osin faktaa, se ei voi olla kokonaan fiktiota. Tässä ei siis pidä syyllistyä samaan, mistä ”Tuntematonta” – aiheellisestikin - syytetään eli mustavalkoisuuteen.

Todisteita ”Tuntemattoman” faktapohjasta löytyy runsaastikin. Monet siinä kuvatuista tapahtumista perustuvat tositapahtumiin ja ovat siten ainakin osin todenmukaisia ja todennettavissa. Mielenkiintoinen ja monipuolinen analyysi tästä löytyy Mauno Jokipiin toimittamasta JR 8:n historiikista. Sen rinnalla kannattaa lukea Mannerheim ristin ritari Mikko Olavi Matilaisen ”Tuntemattoman sotilaan” jälkeen ilmestynyt kirja ”Korpisoturit”, jonka itse sijoittaisin Lukkarin luokituksessa ryhmään 3. Myös Marko Tapion ”Arktinen hysteria osa 2” sisältää mielenkiintoisia ja värikkäitä sekä ilmeisen tosia tarinoita sodasta. Niiden kertoja sotamies Vihtori ”Viki” Kautto oli todellisuuden henkilö, joka taisteli osin JR 8:ssa, osin sen keskisuomalaisessa sisarraykmentissä JR 50:ssä.

Monet kriitikot ovat aivan oikeassa siinä, että osa ”Tuntemattoman” tapahtumista on joko toisen käden tietoa, erilaisista elementeistä yhdisteltyä ja sitten tähän ympäristöön ympättyä tai jopa puhtaasti kuviteltua. Kirjan arvoa oppimisen lähteenä ei kuitenkaan pidä vähätellä tällä perusteella. Vaikka sen tapahtumat eivät kaikilta osin olekaan totta, ratkaisevaa on se, että ne mitä ilmeisimmin kuitenkin voisivat olla. Ne ovat toisin sanoen uskottavia, ja sen pitäisi riittää. Viime sotiemme historiaan perehtyneen ja paljon muutakin sotakirjallisuutta lukeneen lienee pakko myöntää, ettei ”Tuntematon” sisällä sellaista, mikä ei olisi voinut tapahtua niissä ajallisissa ja fyysisissä puitteissa, joissa kirjassa liikutaan.

Varsinaisen faktapohjan ohella Linnan ihmiskuvauksen osuvuus on mielestäni tärkeä kriteeri. Tällä tarkoitan suomalaisen sotilasjoukon kuvausta elävänä ja toimivana sosiaalisena yhteisönä. Olli Harinen, Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen tutkija, on ansiokkaassa lisensiaattityössään todistanut tämän osuvuuden puolesta. Hän toteaa, että romaanikirjailija Väinö Linn ja arvostettu sosiologi Knut Pipping ovat kumpikin omalla tavallaan ja tahollaan toinen toisistaan tietämättä kuvanneet suomalaista sotilasyhteisöä. Kuvauskohteet ovat lähes identtiset. Linnan sotilaiden yksikkö on JR 8:n ensimmäisen pataljoonan (varusmiespataljoona) konekiväärikomppania, ja Pipping kuvaa väitöskirjassaan ”Kompaniet som samhälle” osallistuvan havainnoinnin menetelmin JR 12:sta ensimmäisen pataljoonan (myös varusmiespataljoona) konekiväärikomppaniaa. Tulokset ovat pitkälti yhtenevät, ja se todistaa Linnan kuvauksen osuvuuden puolesta. Yhteneväistä on sivun mennessä sanoen myös silloin tällöin esitetty kritiikki Linnasta ja Pippingistä sotilaina. Mielenkiintoista! Ikään kuin romaanikirjailijan ja sosiologin olisi ol-

tava myös hyvä sotilas voidakseen olla hyvä kirjailija tai uskottava tutkija ...

Linnan sotilastyyppejä on tutkittu myös kansainvälistä taustaa vasten. Tohtori Heikki Siltala todistaa väitöskirjassaan, että Linnan kuvaamat keskeiset sotilastyypit ovat myös kulttuureista riippumattomia ja siten yleisinhimillisiä. Tämäkin todistaa mielestäni vastaansanomattomasti ”Tuntemattoman” uskotavuuden puolesta.

”Tuntemattoman” käyttö koulutuksessa

Mielestäni ”Tuntematon” soveltuu erinomaisesti sotilaskoulutukseen ennen muuta kuvauksena suomalaisten sotilaiden ja suomalaisen sotilasyhteisön toiminnasta, käyttäytymisestä ja kulttuurista nimenomaan sodan aikana. Sodan ajan olosuhteitahan on yleensäkin hyvin vaikeata aidosti lähestyä rauhan ajan sotilaskoulutuksessa. Tämän vuoksi mahdollisimman realistiset kirjallisuuden ja elokuvan keinoin toteutetut kuvaukset sodasta ovat tarpeen. Vielä elossa olevien veteraanien kertomukset ovat tähän arvokas lisä.

Koko ajan on tietenkin muistettava kyseenalaistaa ”Tuntemattoman” ajankohtaisuus kysyen, mikä on viime sotien ajoista muuttunut, mikä on ennallaan? Yhteiskunta, kulttuuri, arvot, ihmiset, aseet jne? Tässä mielessähän kaikkeen viime sotiemme tarjomaan tietoon tulee koulutuksessa suhtautua kriittisesti. Tärkeintä on kuitenkin keskustelu ja siinä tapahtuvat kunkin yksittäisen opiskelijan omat oivallukset. Ne toimivat aina paremmin kuin ”kannettu vesi” eli ”tee niin, tee näin” –opetus.

FM kapt. (evp) Pertti Alanen on tutkiskellut Sotilasaikakauslehden artikkelissaan ”Tuntemattoman” sotilaita ja sotilasjohtajia. Alasen artikkelin ehkä mielenkiintoisin anti on sen lopussa esitetty ajatusleikki ja harjoitelma

siitä, miten näille ”Tuntemattoman” keskeisille henkilöille myös olisi myöskin voinut käydä, mitä lähinnä pataljoonan johto olisi voinut tehdä, miten konfliktit olisi voitu minimoida ja miten olisi saatu oikea mies oikealle paikalle oikeaan aikaan. Tällainen pohdiskelu on paras mahdollinen esimerkki siitä, miten ”Tuntemattonta” voi käyttää johtamiskoulutuksessa.

”Tuntematon” on arvokas koulutuksen erityisesti siksi, että se on Suomessa niin yleisesti tunnettu. Tämä tunnettuus tietenkin vielä korostuu sotilaskoulutuksen kohderyhmissä. Kirjan käyttöarvoa lisää vielä tuntuvasti se, että siitä on tehty kaksi hyvää elokuvaa. Niistä esitetyt katkelmat lisäävät tekstiin kuvaa, liikkeen ja äänet sekä antavat ihmisille kasvot. Ne auttavat siten osanottajia eläytymään kulloinkin opetettaviin asioihin.

Suomen Reserviupseeriliiton kehittämällä ja Maanpuolustuskoulutus ry:n toteuttamalla reservin päällystölle, siis upseereille ja aliupseereille kohdennetuilla Kriisi- ja sotilasjohtamisen kursseilla (Kriso) ”Tuntemattonta” on käytetty menestyksellisesti jo yli viiden vuoden ajan. Yleensä tämä on tapahtunut siten, että osanottajille on kuvattu jokin pulmalliseksi tiedetty johtamistilanne joko lukemalla kirjasta katkelma tai katsomalla elokuvaa. Osanottajille on sen jälkeen annettu pohdintatehtävä, joka on suoritettu joko yksilö- tai ryhmätyönä. Ratkaisut on sen jälkeen purettu yhdessä keskustellen. Kaiken aikaa on varottu tarjoamasta yhden ainoan oikean ratkaisun mallia, koska sellainen ei todennäköisesti toimisi tosi paikan tullen. Ihmisten johtaminen on siinä määrin monimutkainen vuorovaikutusprosessi, ettei siinä voi luvata tiettyjen mallisuoritusten ainakaan aina ennustavan hyvää lopputulosta. Tavoitteena onkin osanottajille kehittyvä oivallus ihmisten johtamisen haasteista ja itse kunkin omista kehitymisvaatimuksista niistä selviytymiseksi.

Tällä tavoin läpikäytäviä ”Tuntemattomasta” löytyviä asioita ovat tulikaste ja sen merkitys, sotilasjohtajan tehtävät, rooli ja paikka, purnaaminen ja sotilaiden tyytymättömyys, pelko ja pakokauhu, kuri, sen merkitys ja sen ylläpitäminen rintamaoloissa, sotilasjohtajien lojaalisuus, pidetyn upseerin kuva, ”mielen ratekia” (Rokka), sotilastyyppit, erilaiset ihmiset, ja heidän kohtaamisensa ja kohtelunsa yksilöinä jne.

Olli Harinen on antanut oman merkittävän panoksensa koulutuksen käyttöön tutkimalla ”Tuntemattoman sotilaan” yhtä kohtausta, ns. Purolinjan läpimurtotaistelua, joka ajoittuu jatkosodan lopun vetäytymisvaiheeseen. Tässä taistelussa joukon pieni mutta kova ydin, kaksi miestä, taistelijapari alikersanti Rokka ja sotamies Viirilä, avaavat saarroksiin jääneelle pataljoonalle tien vapauteen. Saumaton yhteistyö ja vauhdikas, rohkea suoritus ratkaisevat. Hänen runsaisiin ”Tuntemattoman” sitaatteihin kytkeytyvä kuvauksensa korostaa moraalin, kiinteyden ja itenäiseen toimintaan kykenevien pienryhmien syntymistä sotilasorganisaation merkittävänä tavoitteena ja siten sotilaspedagogiikan vaahtivana haasteena.

Ihmisten johtaminen ratkaisee sodassakin

Meidän kannattaakin yhdessä jatkuvasti kehittää sitä, mitä ainakin henkilökohtaisesti pidän maanpuolustuksemme ytimenä ja meidän suurimpana suhteellisena kilpailuetunamme mihin tahansa ajateltavissa olevaan viholliseen verrattuna. Tarkoitin tällä ihmisten johtamista ja ihmisten yhteistoimintaa. Ihmisethän loppujen lopuksi aina tuloksen tekevät, sotilasorganisaatiossakin. Tietysti aseet ja niiden käyttötaito ovat myös tärkeitä, mutta asevarustelussa emme voi koskaan menestyä kovin hyvin, ja aseiden käsittely on

sittenkin suhteellisen helppo opettaa ja oppia, niin meidän kuin potentiaalisten vihollistemmekin.

Kaikessa ihmisten johtamisessa, myös sotilasjohtamisessa, tarvitaan ennen muuta kahden asiaa. Ensinnäkin jokaisella johtajalla tulee olla jokin linja tai filosofia, josta pitää kiinni ja jonka mukaan elää. Tämän linjan tulee olla mahdollisimman tarkoin omalta kohdalta mietitty. Sen ei pidä saa olla ristiriidassa armeijan virallisen linjan kanssa, jota ilmentävät nykyään ennen muuta Syväjohtamisen nimellä tunnettu johtamisajattelu ja Yleinen palveluohjesääntö. Sodan kansainväliset säännöt, Sotilaan säännöt ja Komentajan ohje tulee myös ottaa huomioon sitovina normeina. Sotilasvalan sisältö ja velvoittavuus on myös hyvä pitää mielessä. Linjan lisäksi johtamisessa tarvitaan joustavuutta, joka näkyy tämän linjan oikeaan osuvana soveltamisena erilaisissa tilanteissa ja erilaisten yksilöiden kohdalla. Moni saattaa nähdä tässä ristiriidan siemenen, sillä linjasta tulee herkästi jäykkä ja periaatteellinen, eikä joustaminen silloin käy. Eräänlaisesta tasapainoilusta siinä onkin kysymys.

Johtaminen on myös hyvä nähdä yhteisenä asiana, ihmisten välisenä vuorovaikutuksena, jota kannattaa niin johtajien kuin johdettavienkin yhdessä opiskella. Useimmat suomalaiset sotilaat haluavat todennäköisesti mieluummin olla aktiivisia ja oma-aloitteisia toimijoita kuin vain johtamisen kohteita. Huonokaan johtaja ei voi täysin pilata joukon suoritusta, jos vain joukon fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kokonaiskunto, osaaminen, motivaatio ja maanpuolustustahto ovat kohdallaan. Ihmisten johtaminen ei ole sitä, että ihmisille tehdään jotakin. Se ei ole ihmisten käsittelyä vaan kohtelua. Se on sitä, että toimitaan niin, että heissä tapahtuu jotakin ja että he sitten tekevät sen, mitä pitääkin,

hyvin tai vielä paremmin. Se on ihmisten potentiaalin vapauttamista.

Lähteitä: Alanen, Pertti: Olivatko Rokka, Koskela ja Lammio hyviä sotilaita, Sotilasaikakauslehti 5/99. Harinen, Olli: Knut Pipping ja Väinö Linnan sotilasyhteisön kuvaajina, Sosiologin ja kirjailijan havainnot suomalaisesta sotilasyksiköstä ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden valossa, Sosiologian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto, marraskuu 1993. Harinen, Olli: Moraali, joukon kiinteys ja itsenäiseen toimintaan kykenevät pienryhmät sotilaspedagogiikan haasteena. MpKK:n koulutustaidon julkaisusarja 2, 1998:4. Jokipii, Mauno (toim.): Tuntemattoman sotilaan rykmentti – Jalkaväkirykmentti 8:n historia, WSOY, Juva 1991. Matilainen, M.O.: Korpisoturit, Muistelmia JR 8:n sotilaitten vaiheista sodassa 1941 – 44, WSOY, Porvoo 1960. Mielonen, Erkki: Pelko ja pakokauhu, henkinen paine sodassa, Kauppiainden kustannus Oy, Helsinki 1968. Näre, Sari: Tunteiden puuduttaminen ja kuolemanvaaran huuma, Sotilasaikakauslehti 11/2000 s.17. Pipping, Knut: Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt fronförband 1941 – 1944, Acta Academiae Aboensis, Humaniora XVI. 1. Åbo, 1947 Pipping, Knut: Komppania pienoisysteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941 – 1944. Otava, Keuruu 1978. Siltala, Heikki: Kolmen rintaman konfliktit. Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan, Norman Mailerin The Naked and the Deadin ja Willi Heinrichin Das Geduldige Fleischin tekstienvälisyys, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Pieksämäki 1996. Tapio, Marko: Arktinen hysteria osa 2, WSOY, Porvoo 1968.

VILHO KOSKELA, RESERVIUPSEERI

Kun ystäväni reservin majuri ja sotatieteiden tohtori tuli esittäneeksi tutkijalle tyypillisen epäilyksen Väinö Linnan ”Tuntemattoman Sotilaan” keskeisen henkilön, Vilho Koskelan reserviupseeriuden uskotavuudesta, se pani minut, sotahistorian harrastajatutkijan miettimään ja paneutumaan asiaan. Miten nippa nappa teloituksen välttäneen ja kuritushuonerangaistukseen ja kansalaisyhteiskuntansa menettämiseen tuomitun punakaartilaisen pojasta voi tulla sotiemme aikana reserviupseeri? Onko siinä jotakin ”epäuskottavaa”? Vaikka kyseessä on vain fiktiivinen romaanihenkilö, tämän suomalaisen johtajuuden ”ikonisikin” nousseen Vilho Koskelan tapaus on tutkiskelun arvoinen.

Mitä oikein tiedämme Vilho Koskelasta?

Väinö Linnan ”Täällä Pohjantähden alla” trilogian 2. osan mukaan Vilho Johannekseksi kastettu poika poikalapsi syntyi Akseli ja Eliina Koskelan esikoisena vuonna 1913 Koskelan torppaan. ”Normaalikokoinen ja painoi rohkeen kolme ja puoli kiloo”. Tuhti poika, kaikin tavoin hyvät lähtöasetelmat siis. Vilho Johannekseksi hänet kastettiin normaalein menoin, vaikka suhteet pappilaan olivatkin tunnetusti viileät.

Trilogian 3. osasta löytyy toinen selvä aihakaarukka. Linna mainitsee Akselin perheen kasvaessa erityisesti vuoden 1927, jolloin perheeseen syntyy neljäs poika, Juhani. Samalle vuodelle näyttää asettuvan esikoisen, Vilhon ripille pääsy, silloinkin todennäköisesti 15 -vuotiaana. Linnahan ei varmaan tietoisestikaan ole näissä tarkka. Tämä täsmää tarinan muun kerronnan kanssa sikäli, että siinä to-

detaan varttuneen ja vahvaksi kasvaneen Vilhon joutuneen jo poikasena auttelemaan kotona äitiään 1918 sisällissodan aikana ja sen jälkeen isä Akseli Koskelan ollessa ensin punaisten sotatöissä ja sitten pitkään vankileirillä Hennalassa. Kovin joutui poikapolo ottamaan vastuuta asioista, jotka eivät sen ikäisille ainaakaan nykyaikajattelun mukaan kuulu! Mutta siinä hän kasvoi, tuleva Vilho Koskela!

Ripille pääsyn jälkeen Vilho oli jo Linnan kuvaavana ”kovasti miestä” ja miettii tulevaisuuttaankin. Ehkä vapaaehtoisena armeijaan eli asevelvollisuuttaan suorittamaan, joka oli sen ajan nimi nykyisin varusmiespalveluksen nimellä kulkevalle asevelvollisuuden alkuosalle. Sen jälkeen hän olisi ”vapaa?”. Ehkä siitä sitten aikaa myöten Koskelan ”kantatilan” isännäksi, kun nuoremmille veljille varmaan löytyisi omaa reviiriä muualta. Tuossa vaiheessa ”vapaus” muiden asettamista velvoitteista näyttää olleen Vilholle tärkeä asia. Ehkä siinä painoivat lapsuuden kokemukset liian isosta vastuusta aikuisille kuuluneista asioista?

Vilho asevelvollisuuttaan suorittamassa

Sen ajan terminologiassa kutsuntojen jälkeen menttiin suorittamaan asevelvollisuutta ”suomen harmaassa”. Nykykielessä siinä mennään suorittamaan osaa asevelvollisuudesta, varusmiespalvelusta. Armeijaa Linna panee Vilhon kuitenkin miettimään lähinnä käskyttämisen, komentamisen ja simputtamisen maailmana. Kuinkahan Vilho mahtoi esimerkiksi sen ajan alokasaikansa kestää? Sitä Linna ei kerro. Ei se kaikki varmaan kuitenkaan ihan huonosti mennyt, koska tiedämme tarinan jatkoon.

Vilhon ”joutuminen vuodeksi sotaväkeen” jarrutti Koskelan talon kehittämistä. Kova työmies oli muissa hommissa. Kutsunnoissa oli sen ajan tapaan rehvakas meininki. Vilhon palveluspaikaksi määrättiin Tampereen

rykmentti ja Hennala, isällensä tuttu paikka. ”Komennus aliupseerikouluun oli hie-man tavallisuudesta poikkeava, kun miehellä oli niin suuri punainen sukurasitus; isä punakaartilainen ja eno sosialidemokraattinen kansanedustaja”, näin kuvailee Linna. Orastavaa sotilasuraa ei häirinyt kahden viikon arestirangaistus, joka tuli esimieheen kohdistuneesta väkivallasta. Alaisiaan simputtanut alikersantti sai siinä rangaistuksensa oikeudenmukaisuuteen kasvatetun Vilhon kädestä. Ja simputus kyllä loppui siihen. ”Vilhon komennus aliupseerikouluun johtui siitä, että hän rivissä oppi helposti kaiken, mutta ennen kaikkea siitä, että hän sijoittui komppanian hiihtokilpailuissa kärkipäähän ja menestyi muutenkin kaikissa ruumiinharjoituksissa. Lisäksi hän oli erinomainen ampuja, mikä oli sitäkin ihmeellisempää, kun hän ei aikaisemmin ollut ampunut kuin kolme haulikonlaukausta.” Näin Linna.

Vilho palasi kotiin tämän ”asevelvollisuutensa” eli varusmiespalveluksensa päätyttyä, vaikka vieraantuminen kotiympäristöstä oli jo alkanut. Oli tullut nähtyä vähän ”muailmaa”. Alikersantin sotilaspasissa oli kyllä merkintä kahden viikon arestista väkivallan käyttämisen vuoksi, mutta myös erikoismerkintä ”Erittäin hyvä ampuja”.

Talvisota

Talvisotaan Vilho lähti reservistä kutsun saatuaan alikersanttina ja konekivääriryhmän johtajana. Lievä paleltuminen vei sotasairaalaa, mutta sieltä hän palasi joukkoonsa, jossa hän oli ehtinyt yletä puolijoukkueen johtajaksi, josta ”kaikki olivatkin mielissään, kun se entinen oli aika kusipää”, ja Vilho oli muutenkin hyvissä kirjoissa. Joulukuun epäonnistuneessa vastahyökkäyksessä Kannaksella vihollinen tuli paikoin aseisiin, jolloin Vilho vei konekiväärin puolustusaseman katol-

le, kun asemista ei enää voitu ampua. ”Se oli kyllä kuin viilipytty”.

Talvisodan jatkuessa Vilho kirjoitti kotiin olevansa kersantti ja joukkueen johtaja. Sitten kaatuivat Vilhon molemmat nuoremmat veljet, Eero pikakiväärimiehenä vastahyökkäyksessä Vuosalmella, Voitto Säkkijärvellä vihollishävittäjän konekiväärisuihkuun. Vilho ei ehtinyt hautajaisiin. Kun hän myöhästyneenä tuli, hän oli saman tien menossa Kankaanpäähän (Niinisalo) upseerikouluun. Reserviupseerikoulu oli silloin nimeltään Upseerikoulu. Kun perhe kyseli Vilholta hänen vaiheitaan, hän vastaili haluttomasti: ”En minä tiedä. Kai ne suuren upseeripulan takia kouluttaa meikäläisiäkin”. ”Etkös sinä kirjoittanu ollees joukkueenjohtajanakin? Olin minä välillä kompanianpäällikkönäkin... Jos semmosesta voi puhua. Muutama puolikuollu mies eikä yhtään upseeria jäljellä... Sitten tuli kyllä”. Näin Linna kuittaa Vilhon talvisodan.

Välirauhan aika

Välirauhan aikana miehet palailivat lomautettuina armeijasta, eivät kotiutettuina, koska sotatilaa ei purettu talvisodan rauhan jälkeen. Vilho kuitenkin viipyi yhä. Nuoria ikäluokkia kutsuttiin palvelukseen, ja reserviupseereita ja aliupseereita pidäteltiin palveluksessa järjestyksen ollessa vielä kesken. Sitten tuli Vilholta kirje, jossa hän kertoi, että häntä oli pyydetty jäämään palvelukseen ylimääräisesti palkattuna vänrikkinä, ja hän oli ajatellut jäädä.

Nyt jo alkaa näyttää selvältä, miten Vilhosta tuli reserviupseeri kansakoulupohjalta. Ei hän siinä suhteessa vuoden 1940-41 tilanteessa ole koulutaustaltaan mitenkään poikkeus. Se ei ole sinänsä mikään ihme, sillä ”välirauhan” ajan tilanteessa kaikki hyvät miehet, jotka vielä olivat osoittaneet kykynsä tositalanteissa talvisodassa, kelpasivat silloiseen Upseerikouluun, nykyiseen RUK:un ilman

keskikouluakin. Kun Vilhosta siis jollain kurin ensin tuli aliupseeri, tie upseerikoulutukseenkin talvisodan näyttöjen kera oli auki. Ja kun heitä paljon tarvittiin, Vilho mahtui talvisodan ansioineen hyvin joukkoon.

Vilhon poliittinen luotettavuus tuli todennäköisesti tarkistetuksi jo kutsunnoissa, eikä sitä sen jälkeen enää ehkä ollut sen ajan olissa mahdollistakaan tarkistaa. Kutsunnat olivat vahvasti paikallinen tapahtuma, joten näyttäisi siltä, että Vilhon isän punakaartilaisuudesta tuli siinä vaiheessa paikallisten kutsuntaan osallistuneiden isäntien puolelta kuitatuksi. Isä Akseli oli syyllisyytensä lusunut ja hänet oli vakavimmista syytteistä vapautettu, ja olihan hän vielä Tasavallan Presidentin armahtamakin. Kun Vilho sitten oli selviytynyt hyvin ”asevelvollisuutensa” eli varusmiespalveluksensa aikana ja suorittanut aliupseerikoulunkin ja ennen muuta osoittanut kykynsä ja taitonsa sekä motivaationsa tositoimissa, se olikin sitten siinä. Ei silloin enää huudeltu sen perään, että sehän on punikin poika! Ainoa, joka tätä punaista taustaa muistelee, on Vilho itse. Marskin viinoja ja niiden päälle kiljua juotaessa 4.6.1942 hän reserviupseerina ja puolijoukkueensa johtajana avautuu miehilleen punaisesta taustastaan.

Väinö Linna tulee esitelleeksi Koskelan Vilhon eräänlaiseksi vertailukohdaksi Kivi-vuoren Jannen pojan Allanin. Häntä kun ei koulutettu 1930-luvulla upseeriksi, vaikka hän oli ylioppilas ja ”muuten mitat täyttävä nuori mies”. Isän aktiivisuus sosiaalidemokraattina, vaikka vain maltillisena demarina, leimasi pojankin, vaikka tämä oli täysin epäpoliittinen mielipiteiltään.

Tuntematon sotilas ja Vilho Koskela

Romaaninsa Tuntematon Sotilas alussa Väinö Linna kuvailee Vilho Koskelaa seuraavasti: ”Kolmannen joukkueen johtaja oli

myöskin reservivänrikki, iältään lähellä kolmeakymmentä. Vilho Koskela oli hämäläisen pienviljelijän hämäläinen poika. Tanakkaruumiinen, vaaleatukkainen, sinisilmäinen, lovi-leukainen ja niin vähäpuheinen, että oli saanut liikanimen Ville Vaitelias. Miehet olivat kuulleet huhuja hänen kunnostautumisestaan talvisodassa. Itse hän ei koskaan siitä puhunut sanaakaan. Tiedettiin vain, että hän talvisodan loppuaikoina oli toiminut komppanianpäällikkönäkin ollessaan vielä kersantti. Sodan loputtua hänet oli komennettu upseerikouluun ja hän oli jäänyt armeijaan ylimääräisesti palkattuna vänrikkinä. Palveluksessaan hän oli vähä-ääninen, hieman kömpelö, mutta asiallinen, niin että hän kyllä sai opetuksi miehensä yhtä hyvin kuin muutkin.

Kapteeni (komppanianpäällikkö) piti häntä suuressa arvossa, ja niinpä hän nytkin (koko komppanian puhuttelussa) puhui aivan kuin henkilökohtaisesti Koskelalle, muiden ollessa jotenkin sivullisia”.

Jatkosota siis alkoi ja Vilho toimi konekiväärijoukkueen johtajana. Hän menestyi tehtävässään ja yleni luutnantiksi. Ensimmäisellä lomallaan hän toi perhekalleuksien joukkoon vapaudenristin aikaisemmin tuomiensa talvisodan muistomitalin ja vapaudenmitalin lisäksi.

Lopun me, Tuntemattoman sotilaan lukee sitten tiedämmekin. Kirja sisältää lukuisia kuvauksia Vilho Koskelan toiminnasta sotilasjohtajana, mutta se on sitten jonkin toisen tarinan väärtti! Luutnantti Vilho Koskela kaatui jossain Laatokan Karjalassa puna-armeijan panssaria tuhotessaan kesällä 1944.

MITEN SIMPUTUS PESIYTYI SUOMEN ARMEIJAAN?

Heti alkuunsa on syytä selventää käsitteistöä. Wikipedian, meidän nykyaikaisen ”tietosanakirjamme” mukaan simputusta on ”esimiesaseman väärinkäyttö, kansankielellä simputus, armeijan sisällä tapahtuvan kiusaamisen muoto, jossa ylempiarvoiset pyrkivät alistamaan alempiarvoisia sotilaita”. Siitä jossain määrin erillisenä ilmiönä armeijayhteisöissä esiintyy myös vertaisten keskinäistä kiusaamista, pennalismia eli toverisorrota. Koska nämä määritelmät eivät ole tarkkoja, asiaan kannattaa paneutua.

Autonomian ajalla se alkoi Haminasta

Sana simputus tulee suomen kieleen autonomian ajan Haminan kadettikoulusta, jossa vanhemman vuosikurssin kadetit kiusasivat ensimmäisen vuosikurssin oppilaita, ”simpupuja”. Tämä tapa siirtyi ihmeen tehokkaasti kadettikulttuurin osana ja perinteenä itsenäisen Suomen 1919 perustettuun omaan kadettikouluun ja jatkui siellä hämmästyttävän pitkään sotiemme jälkeenkin. Kadettikurssilla 9 Munkkiniemessä 1926-28 opiskellut Wolf Halsti on kuvannut muistelmissaan värikkäästi siellä esiintynyttä käsittämätöntä simputusta ja pennalismia. Vielä ainakin 1960-luvulla Kadettikoulusta valmistuneet kaaderiupseerit ovat minulle kertoneet tästä uskomattomia tarinoita.

Hiukan käsitteistöä

Tarkkaan ottaen ja aiheesta laajan tutkimuksen tehnyttä Pekka Leimua siteeraten Haminan kadettikoulun käytännössä oli kysymys pennalismista, ”toverisorrosta”. Voidakseen toimia oli tällä käytännöllä epäilemättä koulun johdon

siunaus. Näin virallinen organisaatio eli koulun johto ja henkilökunta luovuttivat osan koulutus- ja kurinpitovastuustaan epäviralliselle organisaatiolle eli oppilasyhteisölle ja oppilaskunnalle. Koska Haminan kadettikoulu oli osa venäläistä sotilashallintoa, voidaan ilmiön alkuperäisten jälkien tällä perusteella arvioida johtavan Venäjälle.

Todettakoon tässä sivujuonteena, että yksi syy Gustaf Mannerheimin kapinointiin ja lopulta erottamiseen Haminan kadettikoulusta 1886 oli hänen kyvyttömyytensä ja haluttomuutensa alistua koulun toverikuriin.

Tämän tutkimuksen piiriin ei mahdu se, mitä tapahtui autonomisen Suomen Suuriruhtinaskunnan armeijassa ennen sen lakkauttamista 1900 luvun alussa osana sortovuosia. Voimme kuitenkin arvailla, että ainakin simputusta sieläkin esiintyi, pennalismista ei ole tietoa.

Itsenäisyyden aika

Itsenäisen Suomen armeijan perustamisen ajankohta voidaan määritellä monella tavalla, mutta vuoden 1918 alkuviikkoihin se ajoittuu. Tuo laillisen hallituksen armeija koostui aluksi suojeluskuntajoukoista, jotka senaatti oli nimittänyt hallituksen joukoiksi. Tämä ei kuitenkaan riittänyt, vaan 18.2.1918 käynnistettiin yleiset kutsunnat. Kaikki miehet 21-39 ikävuoden välillä silloisella valkoisen Suomen alueella käskettiin kutsuntalautakuntien tarkastettaviksi. Lautakunnissa oli edustettuna jonkinasteinen lääketieteellinen, sotilaallinen ja paikallinen asiantuntemus. Kutsuntoihin osallistuvia ja tarkastuksen läpäisseitä odotti velvoite puolustaa isänmaataan ja ”kruunua”, jota silloin edusti eduskunta, joka oli 1917 julistautunut ylimmän vallan haltijaksi maassa. Kutsunnan läpäisseet käskettiin heille osoitettuihin ja vapaussodan etenemisen kannalta tärkeisiin joukko-osastoihin ja usein hyvin lyhyen koulutuksen jälkeen rintamille.

Näin alkoi kehittyä itsenäisen Suomen armeija. Sen kouluttajina toimivat Saksasta kotiutuneet jääkärit, osin ruotsalaiset vapaaehtoisupseerit sekä Venäjän armeijassa koulutuksensa saaneet suomalaiset. Koulutus oli pikakoulutusta, jossa painopiste oli varmaan perusasioiden osaamisessa. Tässä vaiheessa simputus ja pennalismi eivät varmaan vielä saaneet merkittävää tilaa. Oli kiire ja oikeita asioita oli opetettava nopeasti. Koulutus oli varmaan kovaakin mutta pakosta asiallista, koska tuloksia piti saada nopeasti. Toisaalta koulutettavan aineksen heterogeenisuus ja osaamattomuus saattoivat johtaa kärsimättömien ja osaamattomienkin kouluttajien ylihyönteihin. Koulutettavia varmaan juoksettiin ja ”äkseerattiin” koulutustavoitteiden vastaisestikin. Tätä ei ehkä kuitenkaan vielä pidä lukea esimiesten harjoittamaksi simputukseksi. Joukot piti saada nopeasti rintamakelpoisiksi, eivätkä kouluttajat olleet saaneet juuri muuta perehdytystä kuin esimerkiksi jääkärit oman kokemansa koulutuksen Saksassa.

Palvelu itsenäisen Suomen ”Suomen raskaassa”

Vapaussodan päätyttyä ja rauhan tultua miesten yleiseen asevelvollisuuteen perustuva säännöllinen varusmiespalvelus käynnistyi venäläisiltä jääneissä varuskunnissa ja kasarmeissa. Suomen Valkoisessa Kaartissa Helsingissä Kasarmintorin tuntumassa vuosina 1924-25 palvellut Wolf Halsti on antanut siitä omaan kokemukseensa perustuvan lohduttoman kuvan. Olot olivat monella tavoin todella kammottavat. Alkeellinen majoitus, ala-arvoinen ja ainakin huono ruoka, kova kuri ja vanhempien ikäluokkien harjoittama armoston kiusaaminen, pennalismi, tekivät palveluksesta erittäin raskaan ja negatiivisen kokemuksen. Osin täysin ammattitaidottomat

ja epäpätevät kouluttajat, joina toimivat pääasiassa värvätyt aliupseerit, eivät parantaneet tilannetta. He olivat Halstin kertoman mukaan armottomia juoppoja ja säälimättömiä simputtajia. Kaartin johto ei puuttunut varusmiesten arkeen ja oloihin juuri millään tavoin.

Ammattisotilaaksi valikoitunut Halsti kyllä yrittää selittää, ehkä ”viran puolesta”, ankaa kuria ja esimiesten ehdotonta valtaa seuraavasti: ”Sodan luonne on ehdoton, ja sen takia päällystöllä tulee olla laaja valta, eikä sen käyttöä (silloin rauhan oloissakaan) valvottu. Upseerit eivät tarkanneet olosuhteita, ja niin vanhempien ikäluokkien huonoimmat ainekset pääsivät riehumaan valtoimenaan.” Absoluuttinen ja kontrolloimaton valta tuottaa Halstin mukaan aina pahaa jälkeä. Ja juuri näinhän se on.

Raskaan alokas- ja aliupseerikoulutuksen jälkeen Halsti viehättyi Reserviupseerikoulusta, jossa opiskeli, ja opiskelee edelleen kerrallaan vain yksi tasa-arvoinen ja yhtenäinen asevelvollinen joukko. Mutta sitten tilanne Halstin aikana muuttui, kun joukko sopiviksi katsottuja kurssin suorittaneita kokelaita jätettiin seuraavan kurssin apuopettajiksi. ”Heti paikalla alkoi sielläkin höykytys ja simputus, uudet opettajat saivat nimekseen ”santsarit” ja koulun henki myrkyttyi.” Tähän santsarikäytäntöön törmäsin itsekin vielä 1961 Santahaminassa Ilmatorjuntakoulun aliupseerikurssilla. Muistan sen ajan yhtenä koko elämäni raskaimmista. Santsareistamme, joita taisi olla puolen tusinaa, puolet oli ilmiselviä sadisteja, joiden paikka olisi ehkä ollut aivan muualla! Pahinta oli kai se, että santsareiden toiminta ja käyttäytyminen tapahtui koulun johdon siunauksella. Aliupseerikoulun kai piti sen ajan käsityksen mukaan olla sellainen, kova kokemus. Niinpä koulutuksemme seuraava vaihe Reserviupseerikoulussa olikin sitten mainiota aikaa, siihen maailman aikaan

ilman santsareita. Olimme yhtäkkiä ihmisiä taas! Tähän muutokseen vaikutti varmaan sekin, että yksikkömme ItPrin päällikkö oli hieno mies ja upseeri, ja kouluttajiksikin oli valikoitunut hyviä, nuoria upseereita ja kokeneita aliupseereita.

Halstin huonot kokemukset jatkuivat Kadettikoulussa. Niistä hän raportoi näin lähtien koulun initiaatiomenoista eli ”toverikuntaan” ottamisen menoista: ”Myös itse simputus oli paholaisen keksintö ja sen salliminen idiotiaa. Se saattaisi olla jopa huvittavaa, jos sitä harjoittaisivat älykkäät ja huumorintajuiset ainekset, ja se olikin sitä kun nämä joskus alentuivat tulemaan leikkiin mukaan. Mutta enimmäkseen juuri nämä yksilöt katselivat sivusta ilmeisen paheksuvasti ja yrittivät tulla avuksemme, kun roskaväki heidän mielestään meni liian pitkälle. Juuri roskaväki olikin puuhassa suuna päänä, kiivailijat, sadistit ja pelkurit, jotka kerrankin uskalsivat päästää ala-arvoiset ominaisuutensa valloilleen saatuaan kynsiinsä joukon puolustuskyvyttömiä uhreja.”

Kadettikoulun johtajaksi jääkärieverstiluutnantti Nurmion jälkeen tullut majuri, hetken kuluttua everstiluutnantti Taavetti ”Pappa” Laatikainen teki aluksi simputusta ja pennalismia karsivia muutoksia. Mutta, mutta, näin Halsti: ”Mutta hän teki ainakin meidän aikanamme sellaisen erehdyksen että ikään kuin yritti ”virallistaa” simputuksen, tehdä siitä eräänlaisen rituaalin, jonka menot hän itse siunaisi, sen sijaan että olisi hävittänyt juuriaan myöten moisen keskiaikaisen ja vierasperäisen ilmiön. Sillä olkoon virallinen tai epävirallinen, pennalismi vetää auttamattomasti ja aina puoleensa täsmälleen ne ainekset, jotka käyttävät sitä väärin.”

Simputuksen jäljet johtavat Venäjälle Tässä alkavatkin sitten simputuksen lähteet löytyä. Prikaatikenraali evp Pentti Airio toteaa tästä hauskaasti tietysti, mutta vahvas-

ti yleistäen ”Suomen puolustusvoimat 100 vuotta” -kirjan artikkelissaan ”Varusmiehen arki” seuraavasti: ”Suomen itsenäisyyden alussa varusmiespalvelus sai vaikutteita sekä Ruotsin ja Venäjän ajalta että jääkärien kautta Saksan armeijasta. Näistä monikansallisista vaikutteista kehittyivät ja muotoutuivat suomalaisen sotilaan palvelus- ja vapaa-ajan yleiset periaatteet. Tiivistetysti voidaan sanoa, että Ruotsista periytyivät torstaisin syötävä hernesoppa, Venäjältä simputus ja Saksasta tiukka kuri ja äkseeraus”.

Ensimmäisen tuomion mukaan jäljet joutuvat siis ”syltityhtaalle” eli tsaarin Venäjän armeijaan. Sieltä se kaikki lähti ja siellä se kaikki myös näyttää jatkuneen aivan näihin aikoihin saakka. Venäjällä asevelvollisten varusmiesten koulutus on ilmeisesti aika hiljan lyhennetty kahdesta vuodesta yhteen. Mutta edelleen simputuksen ja epäasiallisen kohtelun seuraukset elävät. Satoja ellei paljon enemmänkin nuoria miehiä kuolee Venäjällä vuosittain epäselvissä olosuhteissa, jotka voidaan ainakin osin selittää epäinhimillisellä kohtelulla. Suuri maa, suuret toleranssit, tässäkin ...

Keisarillisen Saksan armeijassa koulutuksensa saaneet jääkärimme kantavat kyllä osavastuun. Preussilaisen koulutusperinteen mukaan sotilaat koulutettiin nk. tehtäväaktiikan mukaisesti, eli jokaisen sotilaan ja sotilasyksikön piti osata tarpeen tullen toimia komentajalta saamansa käskyn puitteissa hyvin itsenäisesti. Niinpä koviin tehtäviin komenetuilla oli mahdollisuus itse päättää, miten he tehtävän toteuttaisivat. Äärimmäisen terve periaate, jota meillä on vielä nykypäivänä kehitetty edelleen, kun on tuotettu jalkaväkemme uutta taistelutapaa.

Ei ole selvää, missä määrin Saksasta kotiutetut jääkärit, joista tuli itsenäisen Suomen armeijan runko ja alussa pääkoulutta-

jat, olivat tämän tehtäväaktiikan periaatteen omaksuneet. Vai oliko päällimmäiseksi jäänyt saksalainen ”drillikoulutus”, tiettyjen toimintojen ”hierominen”, kunnes asiat oli opittu. Tätä jatkuviin toistoihin, virheiden korjaamiseen, niistä rankaisemiseen ja välillä ”irti otaviin” komentoihin kuten ”taakse poistu, riiviin järjesty!” perustuvaa kovaa koulutusta ei mielestäni pidä sotkea simputtamiseen, vaikka raja onkin epäselvä ja riippuu kunkin ajan hengestä ja oikeuskäsityksestä. Kysymys oli yksinkertaisesti sen aikaisista yrityksistä saada koulutettavat joukot oppimaan tärkeät asiat niin, että ne tiukan paikan tullen sujuisivat lähes automaattisesti. Oli miten oli, tämän tyyppinen kovalta tuntuva koulutus jatkui Suomen armeijassa pitkään. Vasta 1990-luvulle tultaessa taidettiin lopullisesti oivaltaa, että tuloksia saadaan paremmin muillakin tavoilla.

Entä miten meillä nykyään?

Puolustusvoimat suhtautuvat kaikkeen epäasialliseen käyttäytymiseen, niin myös simputukseen ja pennalismiin jyrkän kielteisesti. Niin henkilökunnalle kuin varusmiesesimiehille ja varusmiehille itselleen korostetaan nollatoleranssia. Todetusta simputuksesta suoritetaan tutkinta ja tuomitaan rangaistuksiin.

Simputus eli simputtaminen on yleensä sopimattomana ja tuomittavana pidettyä toimintaa, jossa joku käyttää asemavaltaa tai itse itselleen ottamaansa toista ihmistä kohtaan alistamalla tätä. Törkeämissä tapauksissa saattaa kysymyksessä olla rikoslaissa kriminalisoitu teko, jolloin se on siis rikos. Sikäli, kun simputukseen syyllistyvä on muodollisessa esimiesasemassa simputettavaan nähden, saattavat täytyä rikoslaissa määritellyn esimiesaseman väärinkäytön tunnusmerkistö tai, jos tapaus on törkeä, esimiesaseman törkeän väärinkäytön tunnusmerkistö.

Pennalismilla tarkoitetaan simputuksen

muotoa, jossa sen toimijoina ovat esimiesten sijasta vertaiset. Sen täydellinen kitkeminen on hankalaa, koska sitä ylläpitävät varusmiespalveluksen perinteet, tarinat ja huhut, jotka kiertävät armeijasta siviiliin ja takaisin ikäluokka ikäluokalta. Hankalaksi asian tekee myös se, että tiettyyn rajaan asti toverikuria ja yhteisöllisyyttä lisäävät riitit voivat olla enemmistön hyväksymiä, jopa hauskoja. Ne voivat myös tuottaa virallisen organisaation kannalta toivottua ryhmien sotilaallista kiinteyttä. Nykyään asia halutaan kuitenkin nähdä kohteen, uhrin näkökulmasta niin, että kaikki mikä kiusaamiselta tuntuu, olisi kiusaamista. Simputustapauksia tulee kuitenkin ajoittain ilmi. Tapauksien kohteeksi joutuneiden asema on vaikea ja ilmoituskyynnys korkea. Sikäli asia on selvä, että simputusta kokeneen varusmiehen tulee ottaa heti yhteyttä omaan ryhmänjohtajaansa, joukkueenjohtajaansa, joukkueensa kouluttajaan tai komppaniaansa päällikköön.

Simputus on perinteisesti tullut tunnetuksi erityisesti sotaväessä esiintyvänä ilmiönä. Tällöin katsotaan simputukseksi kaikenlainen alaisten nöyryyttämiseen tähtäävä käytös. Tärkeimmät keinot simputuksen ehkäisyssä ovat koulutus ja valvonta. Simputus ja muu epäasiallinen kohtelu ei kuitenkaan ole vain sotilaskoulutuksen ongelma, vaan sitä esiintyy muissakin organisaatioissa. Kouluissa ja työpaikoilla tapahtuvaa simputusta kutsutaan yleensä kiusaamiseksi.

Lähteitä: Leimu, Pekka: Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. Kansatieteellinen arkisto 33, Helsinki 1985. Halsti, Wolf H.: Mies elää aikaansa, Otava 1973. Airio, Pentti: Artikkelissa "Varusmiehen arki", Suomen puolustusvoimat 100 vuotta, Edita Helsinki 2018.

ERÄÄN VETERAANIN VIESTI

**Mitä viime sotien tositilanteiden kokemuk-
sista voidaan oppia? Kriisi- ja sotilasjoh-
tamisen tilanteet ovat ääritilanteita, joita
esiintyy harvoin - onneksi. Viime sodistam-
me on kulunut jo yli puoli vuosisataa, ja
ajan kulumisen myötä ovat sotiemme ko-
kemukset katoamassa mukana olleiden ih-
misten myötä. Käsillä ovat aivan konkreet-
tisesti viimeiset hetket koota tositilanteissa
mukana olleiden kokemukset heidän itsen-
sä kuvailemana ja soveltaa niitä tulevien
kriisien varalle. Kokemus testaa teorit ja
on paras opettaja.**

Erään veteraanin viesti

Vielä elossa olevien veteraanien kertomusten lisäksi todellisuuspohjainen sotakirjallisuus on tässä suhteessa pitkälti hyödyntämätön mahdollisuus. Eräänlaiseksi näytteeksi siitä, millaisia talvi- ja jatkosodan kokeneen reserviupseerin kokemukset voivat olla, olen tähän koonnut ja tulkinnut professori, kapt. (res) Alpo Reinikaisen omakohtaisia kokemuksia hänen omakustanteena julkaisemastaan kirjasta "Posliinipojan sota" (Helsingin Liikekirjapaino Oy 1991). Kyseessä on itse asiassa kolme kirjaa yhdessä: Talvisodasta kertova "Taipaleenjoen tulella" sekä jatkosodan kuvaukset "Toisten on kuoltava" ja "Varsinainen asiamies".

Suuri osa tähän kirjatuiista viesteistä on peräisin välirauhan aikana v. 1940 kirjatuiista talvisodan kokemuksista, jotka sitten 40 vuotta myöhemmin julkaistiin kirjana mitään muuttamatta. Jatkosotaa koskevat muistot on kirjattu 1954 ja julkaistu kirjoina vuonna 1981 ja 1983.

Minulla oli ilo ja kunnia tehdä lähes viiden vuoden ajan yhteistyötä Alpo Reinikaisen

kanssa. Hänen panoksensa toisaalta Suomen Reserviupseeriiliiton suuren Veteraanitutkimuksen ohjaajana ja toisaalta KRISO -kursien kouluttajana oli vertaansa vailla. Tarkistutin kirjasta poimimani viestit ja niiden tulkinnan Alpo Reinikaisella, joka teki niihin joitakin täsmennyksiä ja ilmoitti hyväksyvänsä tulkinnat. Pitkät keskustelut Alpo Reinikaisen kanssa tulevat säilymään mielessäni elämäni arvokkaimpiin kuuluvina kokemuksina.

Alpo Reinikainen poistui keskuudestamme monessa mielessä yllättäen elokuussa 1998. Eihän kenenkään 79-vuotiaan ja aikanaan kolmesti haavoittuneen veteraanin kuoleman pitäisi sinänsä olla mitenkään yllättävä tapahtuma, mutta Alpon kohdalla se kuitenkin yllätti ainakin minut. Moni asia jäi hänen kanssaan kesken, monet yhteiset koulutustehtävät hoitamatta, monet keskustelut käymättä. Kuvaavaa tälle hänen poismenonsa yllättävyydelle on se, että vasta nyt, maaliskuussa 2000 kykenen kirjoittamaan tämän oman, eräänlaisen muistokirjoitukseni Alpolle.

Kiitos Alpo yhteisistä hetkistä ja viisaudesta! Yritän seuraavassa välittää kokemuksiasi tämän päivän reservin johtajille. Mottona olkoon seuraava lainaus kirjasi otsikkolehdeksi:

”Sota muistuu mieleen ja sen täytyy muistua sillä muuten sen kalliit opetukset menivät hukkaan.”

Molemminpuolinen luottamus on johtajuuden perusta

Virallinen johtajuus on saatava organisaatiolta. Armeijassa se tapahtuu ylentämisen ja tehtävänannon muodossa. Se on kuitenkin myös otettava vastaan, mieluiten halukkaasti. Asia ei kuitenkaan ole tässä selvä, vaan johtajuus on myös ansaittava, erityisesti omilta alaisilta. Tämä ansaitseminen edellyttää johtajuudessa onnistumista alaisen silmissä ja heidän kriteereillään.

Johtajana onnistuminen edellyttää tutustumista johdettaviinsa ja heille tutuksi tulemistä. ”Nyt te tunnette minut ja minä tunnen teidät.” Se edellyttää myös johdettavien ymmärtämistä, kykyä asettua heidän asemaansa ja maailmaansa. Tämä ymmärtämys ei saa jäädä puheiden asteelle, vaan se on myös syytä osoittaa käytännössä. Ymmärtämystä tulee osoittaa myös tavallisissa siviiliasioissa. Huomaavaisuus ja sivistyneen ihmisen kohteliaisuus alaisia kohtaan ei suinkaan vähennä johtajan arvovaltaa, niiden puute sen sijaan vähentää sitä varmasti. Avainsanoja ovat kunnioitus, psykologinen taito ja terve talonpoikaisjärki suhtautumisessa johdettaviin.

Johtajan tulee hankkia itselleen johdettaviensa luottamus käytännön toimillaan. Kerran hankittua luottamusta ei saa myöskään pettää. Luottamus edellyttää alaisten ainakin jonkinasteista ymmärtämystä johtajan asemaa ja hänen rooliaan kohtaan. Tämä ymmärtämys itselleen ja toimilleen tulee hankkia luonnollisella tavalla. Johtaja ei saa missään tapauksessa valitella alaisilleen asemaansa eikä kerjätä sympatiaa. Vaikka johtaja onkin johdettaviensa kanssa ”samassa veneessä”, hänen paikkansa on johtajan paikka eikä sitä voi alaistensa kanssa jakaa. Johdettavien ymmärtämys on tärkeä, koska esimiestään ymmärtävät alaiset noudattavat hänen käskyjään ja toivomuksiaan ja saattavat jopa arvata ne ennakkoon.

Johtajan on syytä muistaa, että hän tarvitsee alaisiaan ja että he tarvitsevat häntä. Jos johtaja pitää huolta johdettavistaan niin he pitävät huolta hänestä. Johtaja ja hänen alaisensa tarvitsevat toistensa huolenpitoa. Johtajan ei kuitenkaan pidä lähteä ajamaan asioita alaistensa nimissä. Hän ei saa ”liittoutua” heidän kanssaan. Hän ei voi olla samanaikaisesti johdettaviensa edunvalvoja ja johtaja. Johtaja on roolien ristiriitatilanteissa ennen kaikkea

organisaation ja sen tahdon edustaja alaisten suuntaan. Siksi hänen on kyettävä olemaan lojaali organisaatiolleen. Hänen pitää varoa ottamasta itsellesi rooleja, jotka ovat törmäyskurssilla keskenään. Johtaja ansaitsee alaisensa luottamuksen myös luottamalla heihin ja viestimällä selkeästi tästä luottamuksesta. Parhaiten se hoituu käytännön toimilla käytännön tilanteissa.

Käyttäytyminen luo käyttäytymistä

Johtajan on hyvä asettaa tavoitteekseen olla samanaikaisesti pidetty ja kunnioitettu mutta myös sen verran pelätty, että häntä tarpeen tullen epäröimättä totellaan. Hänen ei tule kovin näkyvästi pyrkiä kohottautumaan miestensä yläpuolelle. Henkisesti korkeatasoisen, osaan johtajan ei tarvitse korostaa asemaansa. Ei hän ole alaisensa silmissä korkeatasoinen, oman aseman korostaminen vain pahentaa asiaa heidän silmissään. Johtajan kannattaa olla luonnollinen. Hänellä on lupa johtaa omalla persoonallaan. Oman persoonan paneeminen peliin vaatii tietenkin uskallusta.

Henkisesti vahva johtaja tarjoutuu alaisensa tueksi, heidän voimavarakseen. Hänellä on varaa olla luonnollinen eikä hänen tarvitse näytellä. Hänen voimansa näkyy ja tuntuu muutenkin. Henkisesti vahvan johtajan, jolla on kokemusta selviytymisestäään kovissakin paikoissa, ei tarvitse rähjätä miehilleen. Itsehillintää, lujuuutta ja rauhallisuutta voit kuitenkin joutua joskus näyttelemään. Näitä ominaisuuksia voi myös kehittää itsessään. Kovissa paikoissa alaiset tarkkailevat johtajansa käytöstä ja tekevät sen perusteella johtopäätöksiä tilanteen vakavuudesta ja mahdollisuuksista selvitä siitä. Mitä toivottomampi ja hälyttävämpi tilanne, sitä rauhallisempi johtajan tuleekin olla. Joskus pitää olla ripeä ja rauhallinen samanaikaisesti. Malttiaan ei pidä koskaan menettää, ei ainakaan joukon edessä.

Jo pelkkä tietoisuus johtajan olemassa- ja läsnäolosta voi olla alaisille tärkeä, turvallisuutta viestivä tekijä. Siksi johtajan kannattaakin liikkua, näkyä ja viestiä runsaasti alaisensa keskuudessa, puhu ja ennen muuta kuunnella heitä. Johtamista ei pidä jättää pelkkiin koko joukolle annettaviin kertakäskyihin. Toisilanteissa niihin ei usein ole mahdollisuusiakaan. Käskyt kannattaa koettaa antaa muutamalle miehelle kerrallaan. Se ei kuitenkaan ole mahdollista, ellei johtaja liiku paljon.

Alaiset edellyttävät johtajan olevan rohkea ja näyttävän rohkeutensa. Tyhmän- tai uhkarohkea ei kuitenkaan pidä olla. Pienellä maalla ei ole varaa turhiin uhreihin. Rohkeus näkyy ennen muuta siinä, että joukkueen johtajan paikka on lähes aina joukossa tai sen edessä, usein jopa edellä.

Sota ja taistelukenttä ovat äärettömän vaativa toimintaympäristö. Onneksi ihmisten kesto- ja sietokyky voi olla uskomattoman hyvä, jos he vain ovat motivoituneita toteuttamaan saamansa tehtävän. Tässä suhteessa johtajan tulee olla alaisiaan voimakkaampi. Hänen kesto- ja sietokykynsä tulee aina olla parempi kuin alaisten.

Oppiminen

Hyvä johtaja tekee oikeita asioita, usein vaimomaisestikin. Hän kuitenkin oppii jatkuvasti tekemistensä tuloksista, erehtyy kyllä jatkuvasti silloin tällöin mutta aina hiukan vähemmän ja vähemmän, harvemmin ja harvemmin. Hän ei voi luottaa jatkuvasti pelkkään vaimonvaraiseen tekemiseen, vaikka se näyttäisikin onnistuvan. Hän on omassa oppimisessaan nöyrä, oli sitten kysymys onnistumisista tai epäonnistumisista oppimisesta.

Menestys tekee pienestä ihmisestä mahtavan ja suuresta nöyrän. Myös menestyksistä tulee voida oppia. Johtajan tulee voida reilusti tunnustaa erehdyksensä ja virheensä. Hänen

ei tarvitse olla täydellinen, hänessä saa olla vikojakin. Tärkeintä on halu ja kyky oppia ja kehittyä. Johtajan tulee edellyttää sitä itseltään ja myös muilta.

Ryhmän ja joukkueen johtajia haavoittuu ja kaatuukin sen vuoksi paljon. Ennalta nimetty varajohtaja, mieluiten kaksi, on siksi tarpeen, pataljoonan tasoa myöten. Jotta varajohtajat voisivat onnistua niissä tehtävissä, joihin he ovat varalla, heidän on valmistauduttava astumaan johtajan paikalle. Heidän on etukäteen ”tuurattava” silloin tällöin johtajaansa edessä ja päästettävä hänet lepovuoroon. Siten tehtävät, rooli ja alaiset tulevat tutuiksi. Varajohtajienkin on ansaittava johtajuutensa.

Tiedon ja kokemuksen siirtyminen on ongelmallista ainakin aselajista toiseen, usein myös saman aselajin piirissä yksilöltä ja joukolta toiselle. Jokaisen johtajan on hyvä tunnistaa ja tunnustaa asian ongelmallisuus, mutta myös tehdä itse kaikki voitavansa sen hyväksi.

Kuri

Todellinen kuri tositilanteissa ei ole ”hypyyttämistä”, eikä kuria hypyyttämällä synnytetä. Koulutusvaiheeseen tietty kuri ja järjestys kuuluvat. Silloin sen aikaansaamiseen usein riittääkin pelkkä esimiehen asema-arvovalta. Todellisella kurilla on tositilanteissakin arvonsa. Esimies ansaitsee sen kuitenkin vain omalla käytöksellään ja toiminnallaan. Kuri edellyttää molemminpuolista kunnioitusta ja arvonantoa.

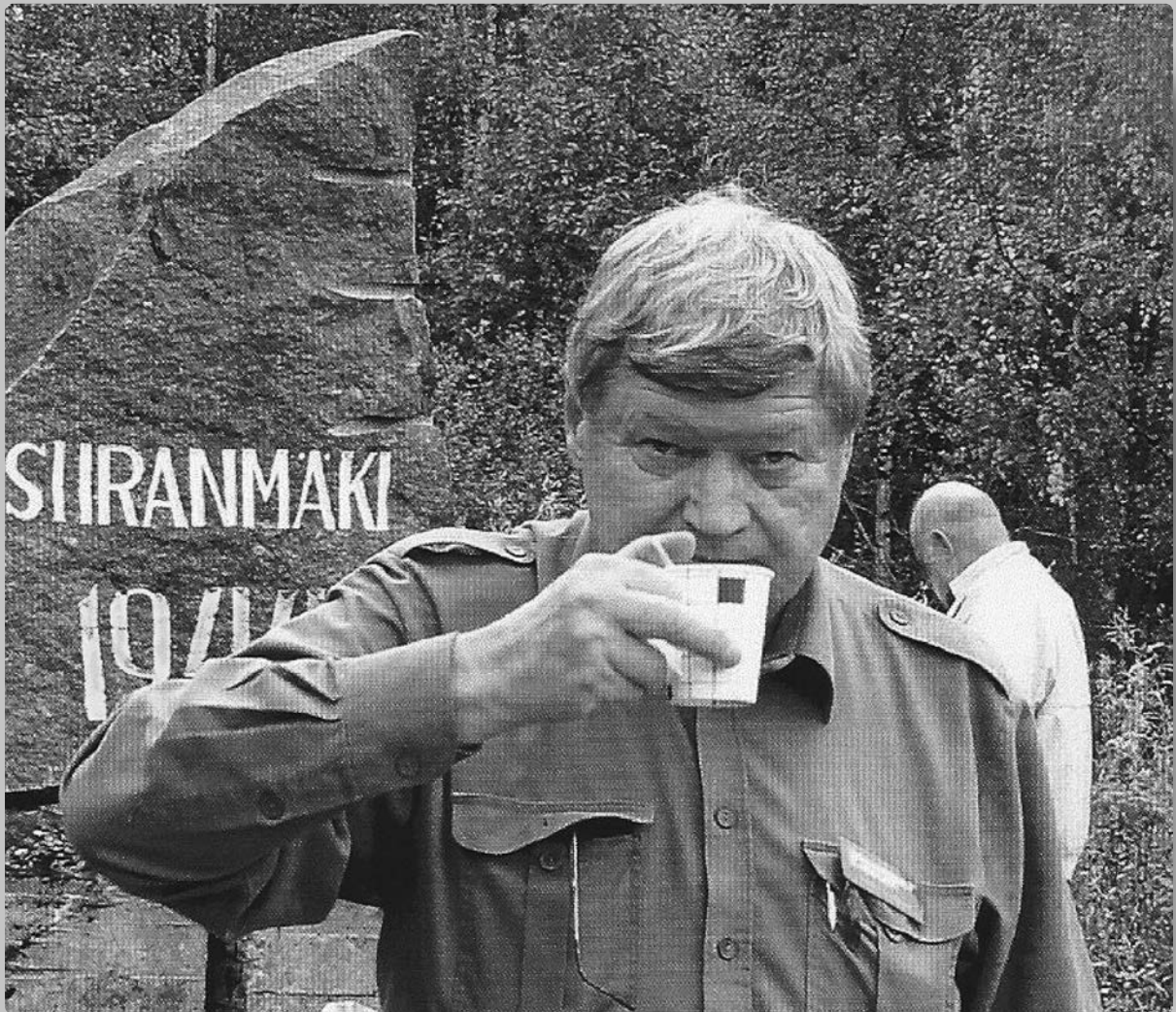
Epäsotilaallisuus on usein taitamattoman esimiehen aiheuttama pintailmiö, ei välttämättä varsinaista kurittomuutta. Asialliset käskyt yleensä täytetään, asiattomuuksia ei siedetä. Alijohtajan tulee voida mahdollisuuksien mukaan muuntaa asiaton käsky asialliseksi. Periaatteessa käskyjä ei pitäisi tarvita perustella eikä selitellä, mutta käytännössä

se kannattaa. Ihminen kykenee venymään uskomattomiin suorituksiin, jos hän tietää, miksi häneltä odotetaan ponnistuksia ja jos hän ymmärtää niiden välttämättömyyden ja mielekkyyden. Vain esimies, joka paljon liikkuu johdettaviensa keskuudessa, puhuu heidän kanssaan ja kuuntelee heitä, voi luonnollisella ja uskottavalla tavalla perustella käskyjään menettämättä silti arvovaltaansa.

Johtajan tulee välttää karkeata kielenkäyttöä. Se ei tee hänestä miestä alaisten silmissä, ellei hän sitä muuten ole. Johtaja, joka viihtyy hyvin vaaravyöhykkeen takana ja siellä mielellään simputtaa, kiusaa ja nälviä alaisiaan eli muodollisesti heikompiin, on lähes poikkeuksetta itse heikko eikä kestä rintamaolosuhteita. Mahtailuksi purkautuva tyytymättömyys omaan itseensä voi johtua pelkuruudesta, suorituskyvyn puutteista, epäpätevyydestä tai tyhmyydestä.

”Tuntuu siltä, että upseeri- ja etenkin kadettikoulutuksessamme on ollut vikaa; lieneekö vieläkin. Sen pitäisi olla johtajakoulutusta. Ei johtaja synny niin, että hänet määrätään esimieheksi ja hänelle annetaan valtaa. Hänen on itse ansaittava esimiesasemansa ja arvovaltansa.” (Alpo Reinikainen)

9. KIRJOITTAJA ESITTÄYTYY

Kirjoittaja Karjalan kannaksella Siiranmäen 1944 muistomerkillä oppaana yhdellä monista sotahistoriallisista retkistään. Göran Lindgrenin kotialbumi, Valokuvaaja tuntematon retkeiläinen.

Kauppatieteiden maisteri, reservin ylläluutnantti Göran Lindgrenin on kirjoittanut laajan tuotantonsa lähinnä kehittäjänä ja kouluttajana sekä sisältöjen tuottajana maanpuolustuskoulutuksen tarpeisiin. Hänen merkittävimmät työnsä tällä rintamalla ovat:

- tuottanut ja päivittänyt opetusmateriaalien Reserviupseeriliiton reservin johtajien kriisi- ja sotilasjohtamisen KRISO-kursseille
- toimittanut ja toiminut pääkirjoittajana yli 200 -sivuisessa KRISO-kansiossa, jota on päivitetty ja täydennetty useita kertoja
- toiminut projektipäällikkönä ja laatinut projektiraportin vuosina 1995–96 toteutetussa Reserviupseeriliiton suuressa veteraanitutkimuksessa, jolla selvitettiin vielä elossa olleiden sotaveteraanien kokemuksia ja näkemyksiä sodan ajan johtamisesta
- laatinut Maanpuolustuskoulutus ry:n toimeksiannosta yli 300-sivuinen kansioaineiston Naisten valmiusliiton johtamiskoulutusohjelmaan koskien johtamista ja johtajuutta poikkeusoloissa
- toimittanut ja kirjoittanut tohtori Kirsi Mannisen kanssa Reserviupseeriliiton 70-vuotisjuhlakirjan ”Tulikoe – ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana 2001”
- laatinut vuonna 2008 opetusaineiston ”Johtaminen ja johtajuus” Suomen Reserviupseeriliiton sodan ajan johtamisen peruskoulutukseen
- toimittanut koosteen vuonna 2007 Suomen Sotilassosiologinen Seuran avoimen yleisöseminaarin ”Viipurin taistelu 1944” luennoista
- Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen laitos julkaisi edellä mainutyn aineiston kirjana, jota on käytetty kadettien opetuksessa

- kirjoittanut vuonna 2010 yhdessä Olli Hارين ja Erkki Nordbergin kanssa talvisodan päättymisen 70-vuotismuiston kunniaksi kirjan ”Ässärykmentin talvisota”.
- edellä mainittu kirja sai erinomaiset arvostelut poikkeuksellisena joukko-osastohistoriikkina, Lindgren toimi kirjoittamisen ohessa kirjahankkeen koordinaattorina
- kirjoitti ja osallistui toimitustyöhön, kun Suomen Sotilassosiologisen Seuran seminaarin ”Viipuri 20.6.1944” esitelmistä muokattiin kirja
- kirjoittanut viimeisten 20 vuoden aikana runsaasti artikkeleita sotahistoriasta mm. Helsingin Reservin Sanomiin, Sotaveteraani-lehteen ja sen seuraajaan Kenttäpostia-lehteen, Sotilasaikakauslehteen, Vapaussoturi-lehteen ja Paroleen
- osallistunut usean vuoden ajan ensin Sotaveteraaniliiton tiedotusvaliokunnan ja sen jälkeen Sotaveteraani-lehden ja sen seuraajan Kenttäpostia-lehden sotahistoriaryhmän jäsenenä lehtien sisällön kehittämiseen.

KTM Göran Lindgren on monet kerrat kutsuttu opastamaan niin historian ja yhteiskuntaopin opettajien kuin lukiolaistenkin retkiä luovutettuun Karjalaan. Pääteemana on yleensä ollut ”Torjuntavoitto Kannaksella 1944”. Osallistujille on jaettu Lindgrenin tuottamia artikkeleita, joista joitakin on otettu mukaan tähän kirjaan. Retkien palaute on yleensä ollut erittäin positiivista ja kannustavaa.

10. SENIORIUPSEERIEN KERHO 70 VUOTTA

Helsingin Senioriupseerien kerho perustettiin alun perin Helsingin Reserviupseerikerhon Veteraaniosastona. Ideana oli veteraaniupseerien kokoaminen yhteisten harrastusten pariin yli aselaji-, kieli- ja muiden rajojen. Ajatusta tuki myös se, että sotiemme veteraaniupseerit olivat 1940-luvun lopussa vähitellen jäämässä vähemmistöksi alueyhdistyksissä ja kerhoissa, joiden toimintamuodot ja -ohjelmat painottuivat nuorempiin ikäluokkiin.

Veteraaniosaston perustehtävänä oli toimia sodassa olleiden veteraaniupseerien yhteisönä, minkä varmisti mm. se, että kerhon jäsenien alaikärajaksi asetettiin 50 vuoden ikä. Veteraaniosasto perustettiin maaliskuussa 1951. Ensimmäinen vuosikymmen toimittiin Veteraaniosaston nimellä mutta vuonna 1961 osaston nimi muuttui Veteraanikerhoksi.

1970-luvulla kerhoon alettiin ottaa jäseneksi myös muita kuin veteraaniupseereita ja jäseneksi pääsyn alaikärajaksi asetettiin 60 vuotta. Näitä uusia ei-veteraanijäseniä kutsuttiin senioriupseereiksi.

1990-luvun alussa Veteraanikerhon nimi muutettiin Senioriupseerien kerhoksi. Nimenmuutoksen tärkein peruste oli, että jäsenistössä senioriupseerien määrä oli ylittänyt veteraaniupseerien määrän.

Neljän ensimmäisen vuosikymmenen aikana kerhon toiminta oli monipuolista. Tehtiin retkiä, järjestettiin esitelmätilaisuuksia ja järjestettiin jäsentapaamisia. Retkien kohteina olivat teollisuus- ja liikelaitokset sekä myös erilaiset kulttuurikohteet, kuten sota- ja muut museot. Esitelmätilaisuuksien aiheet käsitelivät sekä historiaa että ajankohtaisia aiheita.

Vuosituhanen vaihteen jälkeen veteraanien rooli ja osallistuminen kerhon hallintoon ja toimintaan pikku hiljaa väheni. Hallituksessa ja toimikunnissa sotilaspoikaikäiset eli

1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alkupuolella syntyneet olivat merkittävässä roolissa. 2010-luvulla kerhon hallinto siirtyi vähitellen sotien jälkeen syntyneiden hoitoon.

70 vuotta on kulunut Veteraaniosaston perustamisesta. Tänäpäin Helsingin Reserviupseeripiirin Senioriupseerien kerho on yli 60-vuotiaiden senioriupseerien yhdistys, joka tarjoaa jäsenilleen toimintaa vielä senkin jälkeen, kun he ikänsä johdosta ovat siirtyneet pois varsinaisista reservin tehtävistä. Kerhon toiminnan tarkoituksena on edelleen vaalia yleistä maanpuolustustahtoa sekä edistää turvallisuuspoliittista ajattelua ja kokonaisuomaanpuolustusta, hyödyntäen jäsentensä kokemusta ja senioriteettia reservin upseereina.

Tarkoituksensa toteuttamiseksi kerho järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja sekä retkiä ja matkoja sotahistoriallisiin kohteisiin kotimaassa ja ulkomailla. Valtaosa kerhon järjestämistä tilaisuuksista on avoimia kaikille asiasta kiinnostuneille.

Senioriupseeritoiminnalle laajemminkin mittakaavassa tulee olemaan tarvetta tulevina vuosina, koska Suomen Reserviupseeriliiton jäsenkunnasta on jo tällä hetkellä n. 1/3 senioriupseeri-ikäisiä.

70-vuotias kerhomme jatkaa tulevassa toiminnassaan aiempien sukupolvien viitoittamalla toimintalinjalla, sitä vaalien ja arvokkaasti kehittäen, mutta samalla pyrkien vastaamaan nyky-yhteiskunnan ja nykyisen elämäntavan mukanaan tuomiin uusiin haasteisiin.

”Kaveria ei jätetä” on ollut keskeinen suomalaisen sotilashyve. Se ilmeni viime sotiemme aikana monenlaisena yhteisöllisenä yksilön ja joukon turvallisuudentunnetta ja kiinteyttä edistävänä toimintana ja parhaimmillaan itseään säästämättömänä uhrautumisenä kanssasoturin, usein saman pitäjän pojan pelastamiseksi. Sotien jälkeen se ilmeni ase-

velijärjestöjen suorittamassa monipuolisessa avustustoiminnassa aseveljien ja heidän perheidensä tukemiseksi. Ne miehet ja naiset todellakin tukitoimensa ansaitsivat.

Tänä päivänä elämme aikaa, jolloin onneksemme ”kukaan ei ammu kohti” ja elämä on muutenkin taloudellisesti turvatumpaa. Tämän vuoksi joku voisi todeta, että ”kaveria ei jätetä”-periaate on aikansa elänyt. Niin ei kuitenkaan ole.

Väestön nopea ikääntyminen, yhteiskunnan jatkuvasti kasvava tehokkuusvaatimus ja voisi kai sanoa lähes olemattomiin kuitunut yhteisöllisyys ovat osaltaan johtaneet jo kansallistaudiksi kehittyneeseen ihmisten yksinäistymiseen, mikä vakavimmin koskee vanhempaa väestönosaa, siten myös omaa jäsenistöämme. Kerhomme pyrkii löytämään ja kehittämään sellaisia omiin voimavaroihinsa sopivia toimintatapoja, joilla kerhon jäsenten yhteisöllisyyttä voitaisiin ylläpitää ja edistää sekä siten parantaa osaltaan veljien elämänlaatua.

Menneisyyttä arvostaen ja nykyisyyttä ymmärtäen Senioriupseerien kerho jatkaa kohti tulevaisuuden haasteita !

Seppo Kulmala, puheenjohtaja 2014-2020
Hannu Venäläinen, puheenjohtaja 2021 -

Veteraanin rukous

*On monta veljeä mennyt pois
jo rinnalta astelemasta,
vaikka muistoni kertovat niin kuin ois
siellä jossakin taisteltu vasta.
Kun näin päiviä viikkojen virtaan vein,
vuosikymmenet kertyivät harteillein.
Askel lyhennyt, se jo painaa,
ovat voimani olleet vain lainaa.*

*Nään vuotten jälkensä jättäneen
niin minuun kuin sinuunkin, veli.
Mutta vieläkin toimin ja työtä teen,
vielä tänäänkin tahtoni eli.
Tätä Suomea tahdonhan rakentaa,
kunnes maallisen majani peittää maa.
Silloin synnyinmaa levon jo antaa,
jälkipolvet saa vastuuta kantaa.*

*En tiedä päivien määrää, en,
en öitteni lukua laisin.
Joka aamu on aiheena kiitoksen,
niin kuin lahjaks' sen Luojalta saisin.
Jaksan jälleen taas kulkea eteenpäin,
teidän kansanne veljet ja ystävään
päivä päivältä jokaisen hetken,
kunnes päätän tään maallisen retken.*

*Ota vastaan Luojani armollinen,
kun palajan luoksesi kerran.
Annoit elämän, suojelit vaiheet sen,
otin vastaan sen armona Herran.
Kaiken sen, minkä matkalla aikaan sain,
annan lastemme lapsille lahjanain.
Kiitän kaikesta, Sinua, Luoja,
turva kansamme, onnemme suoja.*

*Antti Henttonen
Senioriupseerien kerhon kunniam veteraani*

SUKELLUKSIA SUOMEN SOTAHISTORIAAN

Kirja on helposti lähestyttävä, erillisistä artikkeleista koostuva sotahistoriateos lähinnä Suomen rintaman sotatapahtumista toisessa maailmansodassa.

Tarkastelu alkaa jo itsenäisyyden ajan alusta ja jatkuu sotien jälkeiseen epävarmuuden aikaan. Artikkelit ovat kokeneen tutkijan ja kirjoittajan Göran Lindgrenin parinkymmenen vuoden aikana kirjoittamia.

Tekstit ovat erimittaisia sukelluksia käsiteltäviin teemoihin. Niille on yhteistä kirjoittajan halu nostaa esiin ja keskusteltaviksi eri näkökulmia sekä tunnettuihin että vähemmänkin tunnettuihin sotahistoriamme vaiheisiin.

Tervetuloa tekemään rohkeitakin sukelluksia sekä miettimään, mitä kaikkea meitä edeltävät sodan ajan sukupolvet ovat joutuneet kokemaan ja kaikesta huolimatta selviytymään. Lipunnoston arvoinen suoritus!

Helsingin Reserviupseeripiirin Senioriupseerien Kerho juhlii 70-vuotista toimintaansa arkisen maanpuolustustyön merkeissä. Yksi juhluvuoden projekteista oli tämä kirja. Senioriupseerien kerho toivottaa hyviä lukuhetkiä kaikille viime sotien vaiheista kiinnostuneille.

ISBN 978-952-94-5249-1

9 789529 452491